

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS

Biczó András

Debrecen

2025

DEBRECENI EGYETEM
MARTON GÉZA ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI DOKTORI ISKOLA

**A német(-osztrák) jog befolyásának vizsgálata a XVIII. századi magyar büntetőjogban
két paradigmaticus hatás tükrében**

Készítette:

Dr. Biczó András

Témavezető:

Dr. Balogh Judit

habil. egyetemi docens

A doktori program címe: Az állam és a jog változásai Közép- és Kelet-Európában

A doktori iskola vezetője: Prof. Dr. Szabadfalvi József, egyetemi tanár

A kézirat lezárva: 2025. január 19.

DEBRECEN

2025

NYILATKOZAT

Alulírott, Biczó András, büntetőjogi felelősségem tudatában kijelentem, hogy a Debreceni Egyetem Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolában a doktori fokozat megszerzése céljából benyújtott, A német(-osztrák) jog befolyásának vizsgálata a XVIII. századi magyar büntetőjogban két paradigmaticus hatás tükrében című értekezésem saját önálló munkám, a benne található, másoktól származó gondolatok és adatok eredeti leelőhelyét a hivatkozásokban (lábjegyzetekben), az irodalomjegyzékben, illetve a felhasznált források között hiánytalanul feltüntettem.

Kijelentem, hogy a benyújtott értekezéssel azonos tartalmú értekezést más egyetemen nem nyújtottam be tudományos fokozat megszerzése céljából.

Tudomásul veszem, hogy amennyiben részben vagy egészben sajátomként mutatom be más szellemi alkotását, vagy az értekezésben hamis, esetleg hamisított adatokat használok, és ezzel a doktori ügyben eljáró testületet vagy személyt megtévesztem vagy tévedésben tartom, a megítélt doktori fokozat visszavonható, a jogerős visszavonó határozatot az egyetem nyilvánosságra hozza.

Debrecen, 2025. január 19.

aláírás

TÉMAVEZETŐI AJÁNLÁS

Dr. Biczó András: „A német(-osztrák) jog befolyásának vizsgálata a XVIII. századi magyar büntetőjogban két paradigmaticus hatás tükrében”

című PhD-értekezéséhez

Biczó András dolgozata a klasszikus szakjogtörténeti kutatások és dolgozatok legjobb hagyományait viszi tovább. Annak ellenére, hogy a büntetőjog története népszerű kutatási témának számít hazánkban, e diszciplína művelői sokkal inkább foglalkoznak a XIX. századnak, ezen belül is különösen a reformkornak, valamint a dualizmus időszakának fejlődéstörténetével, mint a változásokat megalapozó XVIII. századi előzményekkel. Ezért kijelenthető, hogy a dolgozat a megelőző század büntetőjogának vizsgálatával, annak értő és szakszerű bemutatásával *hiánypótló jellegű*.

A dolgozat kifejezett erényének tartom azt a *komplex szemléletet*, amelyben egyaránt megjelenik az általános történettudomány, a jogtörténet, a társadalomtörténet, a kultúrtörténet, az igazgatástörténet és a debreceni helytörténet számos régebbi és újabbkeletű kutatási eredménye. Meggyőződésem, hogy a 18 század történéseit ezen sokrétű vizsgálat és az eredmények egymásra vonatkoztatása nélkül nem is lehet elemezni.

A magyar jogrendszer XVIII. századi fejlődését a magánjog területén alapvetően a szokásjog, a büntetőjog körében azonban a Habsburg uralkodók által favorizált, az ő parancsukra készült büntető jogszabályok, törvénykönyvek határozták meg. A szerző azonban e fejlődéstörténet ábrázolásakor nem pusztán a jogalkotás tervezeteit és ténylegesen megvalósult eredményeit vette górcső alá, hanem *kitekintett tényleges jogalkalmazási gyakorlatra*, összevetve azt a jogalkotói szándékokkal.

Kiemelkedő alaposággal, a latin és a korabeli német nyelv magasszintű ismeretének birtokában vállalkozott arra, hogy ennek az évszázadnak néhány jelentős, az anyagi büntetőjogot érintő fejlődési eredményét *levéltári források* és a szakirodalom szakszerű, széleskörű ismertetése révén megmutassa. E vállalkozása során nyilvánvalóan nem kerülhette el a több mint kétszáz éves szövegek sajátos nyelvhasználatából adódó bizonytalanságokat, bár a dolgozatban mindvégig törekszik a saját fordításban közölt források szövegének lehető

A dolgozatban a szerző mindkét kutatási kérdésre érdemi válaszokat adott, következtetéseit számos szempontból végzett vizsgálatokra alapozta. Ennek ellenére nem maradhat szó nélkül, és nem is értékelhető a jelölt terhére, hogy – a korszak feltáratlansága, a források jelenkori értelmezési bizonytalansága miatt érthetően – megállapításai nem lehetnek a tételes jogi dolgozatokhoz foghatóan konkrétak és teljes bizonyossággal fogalmazottak: a kutatót az értelmezésben és a következtetések levonásában folyamatos kétely gyötri.

Bár a dolgozatban az eddigi eredmények értékelendők, fontosnak tartom kiemelni, hogy elemzése a téma kifejtésének további kutatási irányait is kinyitották, amelyet a szerző rendre meg is fogalmazott a dolgozat vonatkozó fejezeteiben. Ennek különös jelentőségét az adja, hogy a további vizsgálati irányokban nemcsak a jogtörténettudomány, hanem az általános történettudomány képviselői is municiót találhatnak.

A fentiek előrebocsátásával teljes szakmai meggyőződéssel és jó szívvvel ajánlom Biczó András kiemelkedő színvonalú dolgozatát a Tisztelt Olvasók és a bírálatra felkért szakértők figyelmébe. Egy olyan dolgozatot, amely aprólékos munkával tárja fel egy korai, és emiatt alig ismert korszak jogfejlődésének néhány sajátos aspektusát, amely képes a jogalkotás, a jogszabály-előkészítés és a joggyakorlat különböző eredményeit a 21. századi olvasó számára hozzáférhetővé és értelmezhetővé tenni, az ezeket ért hatásokat analizálni, rendszerbe foglalni, és mindezeket az egész jogrendszer fejlődésének, valamint egyéb összetevőinek kontextusába állítani.

A dolgozat a jogtörténet klasszikus módszertanát követi. Széleskörű forrásbázisát a jelölt megfontoltan, kritikusan használja, a szövegeket értő módon fordítja és értelmezi, helyes arányban elegyítve a hazai szakirodalmat az idegen (elsősorban a német nyelvterületen ismert) tudományos feldolgozások szinte összes hozzáférhető munkájával. Értékelései, elemzései számos esetben vetik föl a további kutatások releváns irányait.

Témavezetőként felelősséggel és meggyőződéssel nyilatkozom arról, hogy Biczó András doktorjelölt előttünk fekvő munkája a DE ÁJK Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskolájának szabályzatában foglalt valamennyi feltételnek megfelel, a követelményeket messzemenően kielégíti, a szerző önálló kutató- és elemzőképességéről, pártját ritkítóan elmélyült tudásáról, szakmai műveltségéről, alázatáról és intelligenciájáról tesz bizonyosságot.

Míndezek alapján a dolgozatot a nyilvános vitára feltétlenül alkalmasnak találom, ennek sikeressége esetén pedig a doktori (PhD) fokozat odaítélését javaslom.

Debrecen, 2025. január 20.

Dr. Balogh Judit habil. e. docens,
témavezető

Tartalom

Rövidítések.....	9
1. A kutatási téma meghatározása	12
2. Az értekezés szerkezeti felépítése és a kutatási kérdések	15
2.1. Az első paradigmaticus hatás.....	15
2.2. A második paradigmaticus hatás.....	19
3. Elemzett források és módszertan	21
4. Libri Carpzovii – Carpzov-kötetek előfordulásának vizsgálata a Kárpát-medencében	26
4.1. A Practica nova.....	26
4.2. További Carpzov-kötetek	34
4.3. Még több Carpzov-kötet	48
4.4. Carpzov-kötetek Debrecenben	57
4.4.1. Carpzov-kötetek a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltárában.....	59
4.4.2. Carpzov-kötetek a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárában.....	67
4.5. Carpzov-hivatkozások a debreceni tiszti keresetekben	73
4.5.1. A debreceni tiszti keresetek néhány fontosabb jellemzője.....	75
4.5.2. Carpzov-hivatkozások elemzése a debreceni tiszti keresetekben.....	82
5. A Praxis Criminalis és Bodó Mátyás Jurisprudentia Criminalisa közötti kapcsolat feltárása a restauratio administrationis Justitiae fogalmára és a Jurisprudentia elé írt Praefatio elemzésére tekintettel	106
5.1. A Praxis Criminalis és a hazai igazságszolgáltatás „megjavításának” gondolata.....	106
5.1.1. A Ferdinanda Einleitungjának vizsgálata	106
5.1.2. A Praxis Criminalis 1687. évi kiadásának vizsgálata, különös tekintettel az Admonitio ad Lectorem című részre.....	111
5.1.3. A hazai igazságszolgáltatás „megjavításának” gondolata, különös tekintettel az 1681. és az 1687. évi diétákra	117
5.1.4. Az Einrichtungswerk	129
5.1.5. Az Informatio és a „Magyar Einrichtungswerk”	142
5.2. A Jurisprudentia criminalis előszava	150
5.2.1. „Vir fuit et doctus et diligens”	150
5.2.2. A mű megírásának előzményei és háttere.....	159
6. Kutatási következtetések	207
6.1. Az első paradigmaticus hatás vizsgálatának eredményeképpen megfogalmazott kutatási következtetések.....	207

6.1.1. A Carpzov-kötetek hazai elterjedtségének vizsgálatával összefüggésben megfogalmazott kutatási következtetések.....	207
6.1.2. A debreceni tiszti keresetekben azonosított Carpzov-hivatkozások vizsgálatának eredményeképpen megfogalmazott kutatási következtetések	210
6.2. A második paradigmaticus hatás vizsgálatának eredményeképpen megfogalmazott kutatási következtetések	213
Összegzés	218
Felhasznált források.....	219

Rövidítések

Admonitio: Intelem az olvasóhoz (Admonitio ad Lectorem.)

ANON.: névtelen szerző (anonymus)

Art.: cikkely, cikk, artikulus (articulus)

Bd.: kötet (Band)

bek.: bekezdés

Cap.: fejezet (caput)

D.: dekrétum (decretum)

d.: doboz

Einleitung: Bevezető

et seq.: és a következő(k) (et sequens vagy et sequentia)

f. r.: elülső oldal (folio recto)

f. v.: hátulsó oldal (folio verso)

jegy.: jegyzet

k.: kötet

lábj.: lábjegyzet

Lib.: könyv (liber)

Lt.sz.: leltári szám

n.: szakasz, bekezdés (numerus)

Nr.: szám (numerus)

p.: oldal (pagina)

P.: rész (pars)

pr.: a szöveg kezdete, kezdő része, eleje (principium)

Praefatio: Előszó az olvasóhoz (Praefatio ad Lectorem)

Prologium: Előbeszéd

Q.: kérdés (quaestio)

r.: elülső (recto)

Resp.: Felelet (Responsum)

s.d.: kiadási dátum nélkül (sine dato)

s.e.: kiadó nélkül (sine editore)

s.l.: kiadási hely nélkül (sine loco)
s.n.: szám nélkül (sine numero)
s.p.: oldalszám nélkül (sine pagina)
sz.: szám, számú
Tit.: cím (titulus)
v.: hátulsó (verso)
Vö.: vesd össze

Gyakrabban hivatkozott források rövidítései

CA: Codex Austriacus (1704)
CCC: Constitutio Criminalis Carolina (1532)
CCTh: Constitutio Criminalis Theresiana (1768)
Commentarius: Commentarius in Legem Regiam Germanorum, sive Capitulationum Imperatoriam, Juridico-Historico-Politicus (1623, 1640)
Directio methodica: Directio methodica processus iudicarii iuris consuetudinarii, Inclyti Regni Hungariae (1619)
Disputationes: Disputationes historico-politico iuridicae című munkája (1651)
Einrichtungswerk: Einrichtungswerk des Königreichs Hungarn (1688–1690)
Informatio: Informatio ratione commissionis quoad politica, iuridica, militaria, cameralia et spiritualia, Viennae Aprilis 1688. palatini suae sacratissimae maiestati porrectata. (1688)
Inquisitionen und Achts-Prozeß: Peinlicher Sächsischer Inquisitionen und Achts-Prozeß (1638)
Jurisprudentia criminalis: Jurisprudentia Criminalis secundum praxim & constitutiones Hungaricas in partes duas divisa (1751)
Jurisprudentia ecclesiastica: Jurisprudentia ecclesiastica seu consistorialis (1649)
Jurisprudentia forensis: Jurisprudentia Forensis Romano-Saxonica, Secundum Ordinem Constitutionum D. Augusti Electoralis Saxoniae (1638)
Jurisprudentia practica: Jurisprudentia practica seu commentarius novus in ius hungaricum compositus (1745)
Novum Tripartitum: Novum Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclyti regni Hungariae (1719)
Opus decisionum: Opus decisionum illustrium Saxoniarum (1646–1650)
PPSV-Protoc.: Pest-Pilis-Solt Vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei

Practica nova: Practica nova imperialis Saxonica rerum criminalium (1635)

Praxis Criminalis: Forma processus iudicii criminalis, seu praxis criminalis (1687)

Processus: Processus iuris in foro Saxonico (1657)

Projectum: Projectum De noviter instituenda, Reipublicae Hungaricae Administratione, quantum legibus patriis minus disconveniret (1700 vagy 1701)

Responsa: Responsa iuris electorialis (1642)

Synopsis: Practicae Novae Imperialis Saxonicae Rerum Criminalium Benedicti Carpzovi Synopsis absoluta (1655)

Systema: Systema praxis criminalis inclyti regni Hungariae, partiumque eidem adnexarum (1746)

Tripartitum: Opus tripartitum iuris consuetudinarii inclyti regni Hungariae (1514)

Tyrocinium: Tripartitum Juris Ungarici Tyrocinium, juxta ordinem titulorum operis Tripartiti, sacris canonibus accommodatum (1734)

1. A kutatási téma meghatározása

A XVIII. századi magyar büntetőjog történetének vizsgálata során nem lehet megkerülni azokat az idegen jogi impulzusokat, amelyek a magyar büntetőjogot ebben a században érték. Ezek közül különösen lényeges – Béli Gábor és Kajtár István, valamint Balogh Elemér nyomán – a német(-osztrák) megjelöléssel illetett hatások vizsgálata, amelyek különböző „formális” és „informális” csatornákon keresztül jelentek meg a koraujkori partikulás, *ius consuetudinarium* uralta magyar jogrendszerben. Ez az általános megjelölés, amely a *ius patrium*tól mindenképpen idegen, német(-osztrák) területekről érkező jogi hatások (*ius alienum*) gyűjtőkategóriájaként értelmezhető, nem szűkíthető pusztán csak a jogalkotás produktumaira (például a *Constitutio Criminalis Carolina* [a továbbiakban CCC],¹ a *Forma processus iudicii criminalis, seu praxis criminalis* [a továbbiakban *Praxis Criminalis*],² a *Constitutio Criminalis Theresiana* [a továbbiakban CCTh]³ vagy az *Allgemeines Gesetz über Verbrechen, und derselben Bestrafung*),⁴ vagy csak a jogtudományi művekre (például Benedikt II. Carpov hatása).⁵

A magyar jogtörténeti szakirodalomban általános megállapításnak tekinthető, hogy ezek az idegen hatások, amelyeknek a koraujkori magyar jogrendszer földrajzi, kulturális, gazdasági és politikai okoknál fogva fokozottan volt kitéve, mindenképpen befolyásolták (orientálták) a XVIII. századi magyar büntetőjog fejlődését. Éppen a koraujkori magyar büntetőjog kodifikálatlan jellege, a magánjoggal való szoros összefonódása, erősen processzuális karaktere, valamint szokásjogi meghatározottsága és erős partikularizmusa teremthetett lehetőséget arra, hogy az idegen jog forrásai különböző transzfereken keresztül a hazai jogalkotásban, jogtudományban és joggyakorlatban is megjelenjenek.⁶ Az értekezés alapjául szolgáló kutatás ezt a szakirodalmi megállapítást (állásfoglalást) tekinti kiindulópontnak és ezt kívánja az alábbiakban két paradigmaticus német(-osztrák) jogi hatás vizsgálatán keresztül árnyalni.

A magyar késő-rendikori büntetőjogtörténeti kutatások között a XVIII. századi büntetőjog története kevesebbet vizsgált periódus, mint az ezt követő reformkori folyamatok, amelyek

¹ BARISKA 1993. 290–293. p. BARISKA 2001. 5–15. p. P. SZABÓ B. 2005. 133–177. p. HAGENTHURN 2010. 178. p. TÓTH G.–NÉMETH 2011. 359. 361. p.

² BÉLI-KAJTÁR 1988. 29–64. p. BÉLI-KAJTÁR 1994. 325–334. p.

³ KWIATKOWSKI 1904. 30–32. p.

⁴ HAJDU 1973. 29–48. p. HAJDU 1974. 48–55. p. HAJDU 1983. 307–330. p. BICZÓ 2023. 61–69. p.

⁵ WLASSICS 1894. 163. p. GÖNCZI 2013. 15. p. Lásd még például az 1728. évi nagy szegedi boszorkányper kapcsán többek között BRANDL 2023. 255.

⁶ BÓNIS 1959. 47. p. ECKHART 2000. 321. p. MEZEY 2017. 237. p.

vonatkozásában már számos kutatás nyomán jelentős jogtörténeti értékelések születtek.⁷ A több mint másfél évszázados török hódoltságot és a Rákóczi-szabadságharcot követő szatmári béke megkötése, valamint az új uralkodó, III. Károly személye reális lehetőséget teremtettek a konszolidációra és a rendkívül leromlott állapotban lévő magyar igazságszolgáltatás reformjára.⁸ Az *administratio Iustitae* revíziójának és annak részeként a rendszertelen büntetőjog reformjának (kodifikációjának) gondolata azonban már a XVII. század második felében is felmerült, és még ha nem is azonos intenzitással, de jelen volt az 1790-ig tartó korszakban. Bár néhány tervezet már a „rövid” XVIII. században is készült (például a Bencsik Mihály által készített 1712. évi elaborátum vagy az 1728. évi *Opus Criminale*), azonban a korszak büntetőjoga, legalábbis annak normatörténeti vetülete első látásra kevésbé tekinthető „látványosnak” abban az értelemben, hogy nem jellemezhető olyan fokú aktivitással, amely az 1790–1848 közötti időszak esetében – Bató Szilvia meghatározásában a korai sikertelen kodifikációnak nevezett periódusban⁹ – sokkal inkább meghatározó volt.

Mindazonáltal a XVIII. századi büntetőjog látszólag kevésbé eseménydús történetének vizsgálata, különös tekintettel a vármegyei, városi és úriszéki fórumok joggyakorlatára, nagyban hozzájárulhat a reformkori folyamatok árnyalásához, tágabb kontextusban pedig a szokásjog által dominált rendi kori magyar jogrendszer integratív, de egyszersmind saját integritását megőrizni képes természetének pontosabb megértéséhez. A korabeli büntetőjog normatörténeti vetületének vizsgálata annak lehetőségét is magában hordozza, hogy az olyan jelenségeket, mint például az *Einrichtungswerk*-albizottság által a *Praxis Criminalis* formális recepciójára megfogalmazott javaslatot, a CCTh formális recepciójának kísérletét,¹⁰ az *Allgemeines Gesetz über Verbrechen, und derselben Bestrafung* hatálybaléptetését vagy az *Allgemeine Kriminal-Gerichtsordnung* részleges adaptációját¹¹ a rendi dualizmus közjogi feltétel- és keretrendszerében lehessen vizsgálni és értékelni.

Az európai jogfejlődésre tekintettel, a XVIII. századot szokták úgy említeni, amikor a büntetőjog közjogiasulásának folyamata látványosan felgyorsult és a XIX. századra – szoros összefüggésben a XVIII. század második felében, illetve a századfordulón megfigyelhető paradigmaváltással – a büntetőjog modern értelemben vett önálló jogággá vált. Erre tekintettel

⁷ Az 1790 utáni folyamatok kutatásának egyik legújabb és legjelentősebb eredménye az 1795. évi büntetőkódex-tervezettel egyidőben keletkezett 1811. évi erdélyi büntetőkódex-javaslat feltárása és magyar fordításának elkészítése. Az erdélyi tervezet szövegében, hasonlóan az 1795. évi javaslathoz, a rendi kori büntetőjog és a felvilágosodás eszméinek keveredése figyelhető meg, mindazonáltal több olyan előremutató megoldást is tartalmazott, amelyet az 1795. évi tervezet még nem foglalt magába. LÁSZLÓ 2022. 58–59. p.

⁸ Vö. BALOGH E. 2021. 18–19. p.

⁹ BATÓ 2016. 197. p.

¹⁰ SZLEMENICS 1817. 13. p. SZLEMENICS 1833. 38. p.

¹¹ HAJDU 1983. 331–363. p.

a XVIII. századi magyar büntetőjog kutatása azért is megkerülhetetlen, mert különösen a helytartótanácsi iratanyag, a vármegyei és városi statútumok, valamint a praxis vizsgálata fontos adalékkal szolgálhatnak ahhoz, hogy az állami büntetőjog kialakulásának lassú folyamatát részleteiben lehessen feltárni,¹² tekintettel például olyan jelenségekre, mint a magánjogtól való fokozatos elszakadás vagy az erős processzuális meghatározottságtól való lassú elmozdulás.

Az idegen hatások jelentőségét mint vizsgálandó jogtörténeti jelenség fontosságát nem a közelmúltban ismerték fel: már a XIX. század második felének és a XX. század első évtizedeinek több kiemelkedő büntetőjogásza is hangsúlyozta,¹³ hogy ez az irányvonal a koraújkorai büntetőjogtörténeti kutatásokban több figyelmet érdemel.¹⁴ Azóta számos kiemelkedő (jog)történeti kutatás eredményeit publikálták a témában, amelyek a késő-rendikori magyar büntetőjog történetét alapvetően ebben a megközelítésben vizsgálták.¹⁵

A német(-osztrák) hatások meglehetősen heterogén források halmazát jelölik, ezért mindenképpen szükséges volt a kutatást egyes jelenségek vizsgálatára korlátozni és még azon belül is elengedhetetlennek tűnt (további szűkítést alkalmazva) azt csak bizonyos résztémakörök elemzésére szorítani. Az eddigi szakirodalmi megállapításokra alapozva az értekezés a XVIII. századi büntetőjog története szempontjából olyan jelenségeket tett vizsgálat tárgyává, amelyek a hazai jogalkotás, a joggyakorlat és a jogtudomány szempontjából egyaránt relevanciával bírnak. A kiválasztás esetében további szempont volt, hogy a rendi (büntető)jog erős partikularizmusára és szokásjogi meghatározottságára tekintettel olyan jelenségek képezzék a vizsgálat tárgyát, amelyek az eddigi szakirodalmi megállapítások alapján szélesebb körben voltak elterjedtek a magyar területeken, s azokat nem csupán egy meghatározott földrajzi régióhoz, vagy csak bizonyos bírói fórumok gyakorlatához lehet kapcsolni.

¹² Vö. BOTH 2010. 218. p.

¹³ BOTH 2010. 218. p.

¹⁴ PAULER 1869. 26. p. BALOGH J. 1906. 53. 86. p. KÁRMÁN 1906. 303. [33.] p. WLASSICS 1887. 441. p. WLASSICS 1905. 582. p.

¹⁵ Például BÉLI-KAJTÁR 1994. 325–334. p. BATÓ 2014. 71–90. p. BALOGH E. 2023. 404–408. p. A német és a magyar büntetőjog kapcsolatának nem pusztán csak a rendi kora kiterjedő nagyívű áttekintését lásd NAGY F. 2008. 21–45. p.

2. Az értekezés szerkezeti felépítése és a kutatási kérdések

2.1. Az első paradigmikus hatás

Az értekezésben az első vizsgált jelenség Benedik Carpzov der Jüngere (Benedikt II. Carpzov) „magyarországi jelenléte” (receptiója) a XVIII. században. Már számos kutatás mutatott rá arra, hogy a XVII–XVIII. századi európai jogtudomány (és nemcsak a büntetőjogtudomány) szempontjából megkerülhetetlen, a koraújkor egyik legtekintélyesebbnek számító jogász és teológus dinasztiájából származó szász auctor magyar területeken is érvényesülő hatásának vizsgálata mindenképpen a mélyebb elemzésre érdemes jogtörténeti jelenségek közé sorolható. A többek között „századának Tribonianusaként”¹⁶ vagy a „szász Papinianusként”¹⁷ említett Carpzov tekintélyes életműve, a szakirodalomban róla kialakult meglehetősen ambivalens kép és a „Carpzov mítosz” mind a mai napig bőséges anyaggal szolgál ahhoz, hogy az újabb kutatási eredmények hozzájáruljanak a német jogtudományban egyes szerzők által „a német büntetőjogtudomány megalapítójaként”¹⁸ tisztelt jogtudós munkásságának, hatásának és örökségének árnyaltabb megítéléséhez. A Carpzov-kutatás a német jogtudományban mind a mai napig kurrens kutatási területnek számít, tekintettel arra, hogy a szász jogtudós gazdag életműve számos aspektusból elemezhető. A kutatás eredményeképpen azonban úgy tűnik, hogy a Carpzovval kapcsolatos vizsgálatok inkább jogtudományi munkássága felől közelítettek a szerzőhöz.¹⁹

Mindezekre tekintettel az értekezés két aspektusból kívánja a „Carpzov-jelenséget” elemezni a XVIII. századi magyar büntetőjogtörténet viszonylatában. Abból indul ki, hogy a szász jogtudós tulajdonított körülbelül egy évszázadon keresztül érvényesülő „majdnem törvényes tekintély”²⁰ révén Carpzov munkái – elsősorban, bár közel sem kizárólagosan – a büntetőjog területén, a jogalkotás a jogtudomány és a joggyakorlat számára is hivatkozási pontként szolgáltak. Mivel a szász jogtudós legjelentősebb művei közül egy kivétellel mindegyiket latin nyelven írta, így a lingua franca révén nem volt akadálya annak, hogy munkái a német nyelvterületen kívül szélesebb körben elterjedjenek Európában (például Svájcban, Németalföldön és a skandináv államokban) és a szász-magdeburgi jog recepció folyamatának részeként a kelet-közép-európai, illetve a kelet-európai régióba is eljussanak.²¹ Ennek alapján

¹⁶ BECKMANN J. C. 1707. 210. p.

¹⁷ JUGLER 1773. 284. p. STEPF 1821. 39. p. GRETSCHEL 1830. 225. p.

¹⁸ SCHMIDT E. 1995. 157. p. HILGENDORF 2019. 857. p.

¹⁹ Vö. KLEINHEYER 2017. 96–97. p.

²⁰ LEYSER 1748. 227. p. „(...) ut parum absit, quin legislatoriam potestatem Carpzovio tribuant.” JÓNY 1786. 212. p. LUEDER 1869. 430. p. PAULER 1869. 25–26. p.

²¹ LÜCK 2016. 924–926. p.

Carpzov-hivatkozásokat lehet például találni a skót Sir George Mackenzie of Rosehaugh büntetőjogtudományi munkájában (*The Laws and Customes of Scotland, in Matters Criminal – Wherein is to be feen how the Civil Law, and the Laws and Cuftoms of other Nations do agree with, and supply Ours*),²² a stockholmi Svea Hovrätt esetjogában²³ és az észtországi Oberlandgericht zu Reval (Tallinn) iratanyagában.²⁴ Carpzov műveit hivatkozta büntetőügyekben a kis-lengyelországi Krakkó város bírósága, de azok Nagy-Lengyelország bírói fórumai számára sem voltak ismeretlenek.²⁵ A szász jogtudós munkáit a kijevi magisztrátus és a kisorosz (ukrán) nép jogairól szóló 1743. évi kódexjavaslatot (*Prava, za jakymy sudyt'sja malorosijs'kyj narod*) elkészítő kodifikációs bizottság is használta, utóbbinak éppen a kijevi magisztrátus adott át három Carpzov-kötetet.²⁶ A szász jogtudós munkái azonosíthatók például az 1770-ben elhunyt, finnországi Ouluban tanító Gabriel Enckell könyvgyűjteményében, az 1791-ben elhunyt Johan David Tilliander kereskedő vagyonáról Helsinkiben felvett leltárban,²⁷ a norvégiai Inderøy segédlelkészének, Lorens Holstnak a könyveiről 1736–1737 között Trondheimben felvett inventáriumában,²⁸ a skót felvilágosodás meghatározó alakjának számító és komoly hivatali karriert befutó Charles Areskine of Alva magánkönyvtárában²⁹ vagy a híres edinburghi Advocates Library 1692-ben megjelent könyvkatalógusában.³⁰

A carpzovi életművel foglalkozó számos kutatás ellenére úgy tűnik, hogy a szász jogtudós büntetőpraxisra gyakorolt hatásának elemzése eddig még kevésbé került a jogtörténeti vizsgálódások fókuszába.³¹ Ennélfogva az értekezés, kifejezetten egyetlen hazai fórum, Debrecen szabad királyi város magisztrátusa előtt folyó büntetőperekben előadott tisztí kereseteket (*actiones fiscales*) vizsgálja arra a kérdésre tekintettel, hogy hogyan hivatkozták Carpzovot és mi volt a szerepük ezeknek a hivatkozásoknak a fiscalis actiókban.

Több érv is szól amellett, hogy a „carpzovi jelenlétet” érdemes Debrecen esetében alaposabb vizsgálat tárgyává tenni. Az elsődleges szempontokat a jó állapotban fennmaradt levéltári forrásanyag kutathatósága és hozzáférhetősége, a kellő mennyiségben rendelkezésre álló

²² KRAUSE 2018. 369–379. p.

²³ JÄGERSKIÖLD 1967. 207. p.

²⁴ KAJU 2014. 52–53. 56. p.

²⁵ MIKUŁA 2021. 127. 135–136. p. LÜCK 2016. 925. p. LÜCK 2021. 81. p.

²⁶ HALBAN 1896. 74. p. különös tekintettel a 39. láb. és a 100. p. GOERLITZ 1942. 246. p. KOBYLEC'KYJ 2008. 152. p. LÜCK 2016. 925. p. LÜCK 2021. 81. p.

²⁷ KORPIOLA 2019. 156. 165. p.

²⁸ DAHL 2010. 189. 210. 213. p.

²⁹ BASTON 2016. 97. 197–198. p.

³⁰ *Catalogus Librorum Bibliothecæ* 1692. 6. 34. p. BASTON 2016. 97. p.

³¹ HÄRTER 2002. 164. p. A hazai büntetőjogtörténeti kutatásokban a joggyakorlat különböző aspektusokból történő vizsgálatának fontosságát hangsúlyozza Hajdu Lajos is. HAJDU 1984. 3. p.

primer iratanyag, valamint a levéltári kutatás hatékony lebonyolítása jelentette. Ezeken túl azonban az 1715. évi CVIII. tc. alapján hivatalosan is szabad királyi városi státuszt nyert Debrecen más okból is mindenképpen ideális választásnak tűnt. Ugyanis nem hagyható figyelmen kívül, hogy a XVIII. században a város lakosságszámát, valamint gazdasági és kulturális szerepét tekintve nemcsak regionálisan, hanem országos viszonylatban is az egyik legmeghatározóbb településnek számított. A városi lakosság korabeli etnikai összetétele pedig további értékes adalékkal szolgálhat a Carpszov-jelenség kutatásához, mivel az értekezés a szász jogtudós „jelenlétét” nem egy döntő mértékben német ajkú és német városvezetés által irányított település esetében vizsgálja.³² Végül soron pedig azt is érdemes kiemelni, hogy Debrecen esetében rendkívül gazdag várostörténeti és helytörténeti szakirodalom áll rendelkezésre, amely segítséget nyújthat a levéltári kutatáshoz.³³

Az elemzés ezen részével kapcsolatban fontos hangsúlyozni, hogy az értekezés a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltárában (a továbbiakban HU-MNL-HBVL) őrzött városi levéltári iratanyag vizsgálata során csak a büntetőpereket használja forrásként és a fennmaradt aktákból is csak az egyes ügyekben előterjesztett tiszti kereseteket teszi elemzés tárgyává. Ennek egyrészt az az oka, hogy a PhD kutatást megelőző levéltári feltáró munka eredményeképpen úgy tűnt, hogy ezekben nagyobb számú Carpszovra történő hivatkozást lehet azonosítani. Másrészt a felek perbeli szóváltásaihoz (*allegationes*) és a városi magisztrátus végítéleteihez képest terjedelmi szempontból egységesebb és letisztultabb szerkezeti felépítést követő tiszti keresetek esetében a Carpszovra történő hivatkozásokat fókuszáltabban lehet vizsgálni. Ráadásul ezeknek különösen a per allegatiós szakaszában történő elemzése több módszertani nehézséget is hordoz magában, a „perbeli felelések” vizsgálata pedig már az egyes akták teljes iratanyagának feldolgozását teszik szükségessé ahhoz, hogy az allegatiókban hivatkozott Carpszov-szöveghelyeket érdemben vizsgálni lehessen.

Mindezek alapján a Carpszov-hivatkozásoknak a debreceni tiszti keresetekben való vizsgálatához kapcsolódó kutatási kérdés úgy fogalmazható meg, hogy hogyan hivatkozták a Debrecen szabad királyi város előtt folyó büntetőperekben előterjesztett tiszti keresetekben Carpszovot, illetve ezeknek a hivatkozásoknak mi volt a szerepük (funkciójuk) a *fiscalis actiókban*.

A Carpszov-jelenségnek a debreceni joggyakorlatban való elemzését megelőzően azonban mindenképpen érdemes figyelmet fordítani a szász jogtudós munkáinak a Kárpát-medencében való elterjedtségére is. Ez a megközelítés képezi a „carpszovi jelenlét” értekezésben vizsgált

³² Vö. BOTH 2010. 218–219. p.

³³ Lásd például M. ANTALÓCZY 2001. 9–14. p.

másik aspektusát, amely szorosan összefügg az értekezés praxisra fókuszáló részével. Bár ezt a megközelítést az eddigi, kifejezetten Carpzovval foglalkozó kutatások ugyancsak kevésbé alkalmazták, azonban ez számos lehetőséget rejt magában, mivel alkalmat nyújt a szász jogtudós életművének vázlatos áttekintésére és ezáltal a szerző munkásságának differenciáltabb megítélésére, lehetőséget biztosít a klasszikus jogtörténeti nézőpontra túl bizonyos (tágabb) társadalomtörténeti és (jogi) kultúrtörténeti összefüggések megvilágítására, valamint a XVII–XVIII. századi hazai jogtudó „értelmiség” kutatásához is érdekes adatokkal szolgál.

A szakirodalmi megállapítások nyomán a szász jogtudósnak tulajdonítható auctoritas iurisconsulti (*auctoritas Carpoviana*) megértéséhez tehát érdemes megvizsgálni jogtudományi műveinek elterjedtségét is. E tekintetben a vizsgálat nem korlátozódhat pusztán a büntetőjogi vagy részben büntetőjogi tárgyú munkákra, mivel a Carpzov-jelenséget általánosabb kontextusban szemlélve, a szász jogtudós más műveinek elterjedtsége ugyancsak hozzájárult tekintélyének növeléséhez és közvetetten ahhoz, hogy műveit más jogtudományi munkákban vagy a büntető praxisban hivatkozzák.

Természetesen szoros összefüggés figyelhető meg aközött a két megállapítás között, hogy a szász jogtudós művei körülbelül bő egy évszázadon keresztül viszonyítási pontként szolgáltak a jogalkotás, a jogtudomány és a jogalkalmazás számára, továbbá, hogy ebben az időszakban Carpzov legjelentősebb műveit kivétel nélkül több alkalommal is kiadták Lipcsében és más jelentős német városokban. A két körülmény kölcsönösen erősítette egymást, hiszen a nagy népszerűség és a könyvek iránt megnövekedett gyakorlati igények szükségessé tették az újabb kiadásokat. Műveinek többszöri megjelenése lehetővé tette, hogy Carpzov hatása különböző csatornákon keresztül a Kárpát-medencében is érvényesülhessen, művei a hazai magán- és intézményi könyvtárakban is megjelenjenek.³⁴ Így tehát a Carpzov-kötetek nagy számát és a szász jogtudósnak tulajdonított tekintélyt két olyan tényezőként kell értelmezni, amelyek kölcsönösen feltételezték és erősítették egymást.³⁵

Az, hogy az elemzés a Carpzov-kötetek elterjedtségét a Kárpát-medencére vonatkozóan vizsgálja, alapvetően azzal magyarázható, hogy a kutatáshoz használt forrásközlésekben lefedett területet földrajzi és kulturális értelemben is leginkább ezzel a fogalommal lehet

³⁴ Carpzov műveinek a hazai koraújkorai könyvkultúrában való jelenlétére lásd SZABÓ B. 1997. 31. p. SZABÓ B. 1998. 62. p. P. SZABÓ B. 2023a. 198. p. Besenyői és velikei Skublics Imre körülbelül 1790–91 körül keletkezhetett autográf büntetőjogtudományi kéziratában a különösen magasztalt külföldi jogtudósok között csak német származású szerzőket sorolt fel és közöttük is első helyen említette Carpzovot. A felsorolás végén Skublics úgy fogalmazott, hogy Carpzovius és Johann Christoph Koch büntetőjogtudományi munkái leginkább annak vannak hasznára, aki nem akarja az általa említett más auktorok műveit megvásárolni. OSZK Quart. Lat. 3897. 100. f. v. [982.].

³⁵ Vö. LÜCK 2016. 924. p.

megragadni. A könyvek „korabeli nagyfokú mobilitása” szempontjából sem lett volna célszerű a Carpzov-kötetek vizsgálatát pusztán a szűkebb értelemben vett Királyi Magyarországra vagy annak csak egy meghatározott részére korlátozni. A földrajzi terület szűkítésének elvetése mellett szolt továbbá, hogy ezáltal biztosítható kellő mennyiségű forrás a Carpzov-kötetek elterjedtségének vizsgálatához. Ugyanez a szempont tette indokolttá, hogy a kutatás magán- és intézményi könyvtárakra egyaránt kiterjedjen és abban az értelemben ne legyen tekintettel a rendi társadalom belső differenciáltságára, hogy a kutatást pusztán csak a városi polgárok vagy a főnemesek bibliotékáira korlátozza. Abból a megállapításból kiindulva, hogy Carpzov „majdnem törvényes tekintélye” körülbelül egy évszázadon keresztül érvényesült, a kutatás műveinek elterjedtségét illetően elsősorban a XVII. század második felére és a XVIII. századra fókuszál.

2.2. A második paradigmaticus hatás

Kézenfekvőnek tűnt, hogy a második választott paradigmaticus idegen jogi hatás, a III. Ferdinánd által 1656. december 30-án, Alsó-Ausztria számára kiadott tartományi büntetőrendtartás (*Neue peinliche Landgerichtsordnung in Oesterreich unter der Enns*, a továbbiakban LGO) latin fordításának (*Praxis Criminalis*) esetében is a debreceni joggyakorlatra koncentrálnó vizsgálatot kellene végezni. Ennek elvetése mögött elsősorban az a megfontolás húzódott, hogy ezáltal a kutatás aránytalanná válna. Ugyanis a Carpzov-jelenség vizsgálatánál már alkalmazott büntetőpraxisra fókuszáló megközelítés ismételt használata az értekezés második szerkezeti egységében azzal a veszéllyel járna, hogy a normatörténeti szempont (*Normentstehung*) teljesen figyelmen kívül maradna.

Ennélfogva az előbbi aspektus a második szerkezeti egységben összekapcsolódik a tudománytörténeti megközelítéssel, mivel az értekezés a *Praxis Criminalis* hazai alkalmazásba vételének jelenségét egy XVIII. századi magyar büntetőjogtudományi munka, valamint a XVII. század második felében és a XVIII. század első három évtizedében zajló, a magyar jogrendszer revízióját célzó reformmunkálatok relációjában vizsgálja. A kutatásnak ebben a részében a paradigmaticus hatást az a szakirodalomban ugyancsak elfogadott és a korábbi elemzések során már alaposabban megvilágított jelenség képezi, hogy Bodó Mátyás 1751-ben Pozsonyban megjelent büntetőjogtudományi munkája (*Jurisprudentia criminalis secundum proxim & constitutiones Hungaricas in partes duas divisa*, a továbbiakban *Jurisprudentia Criminalis*)

egyres büntetőeljárás kérdések, különösen a gyanúokok, a kérdőpontok, valamint a büntetést enyhítő és súlyosító körülmények esetében, jelentős mértékben, gyakran szó szerint vett át szövegrészeket a Praxis Criminalisból anélkül, hogy a forrást kifejezetten megjelölte volna.³⁶ Ezt a jelenséget a második szerkezeti egység vonatkozásában kiindulópontként meghatározva, az elemzés azonban nem a Jurisprudencia Criminalis szövegének vizsgálatára fókuszál, hanem a teleologikus értelmezést alapul véve Bodó művének előszavát (*Praefatio ad Lectorem*, a továbbiakban *Praefatio*), mint primer forrásszöveget állítja a kutatás középpontjába annak érdekében, hogy elsősorban a nyelvtani és rendszertani értelmezés segítségével minél alaposabban feltárja azokat a körülményeket, amelyek a szerzőt műve megírására ösztönözték. A XIX. századra alapvetően rögzült azoknak a szerzőknek a köre, akiket klasszikusan a hazai szakirodalomban a XVIII. századi magyar büntetőjogtudomány első képviselőiként szoktak említeni.³⁷ A kanonizáció elsősorban arra vezethető vissza, hogy a rendszeresen említett szerzőknek a büntetőjoggal vagy a büntetőjoggal is foglalkozó jogtudományi művei nyomtatásban is megjelentek, amely lehetővé tette, hogy e munkák szélesebb körben is ismertté váljanak. A rövidebb terjedelmű és jellemzően a XVIII. század második felében nyomtatásban megjelenő büntetőjogi tárgyú írásoktól eltekintve a szakirodalomban általánosságban négy auktor neve rögzült.³⁸ Huszti András, Huszty István, tarnói Gochetz Gábor és Bodó Mátyás közül a választás azért esett Bodóra, mert élete és művének keletkezési háttere – a földijének tekinthető Gochetzhez hasonlóan³⁹ – mindezülig még kevésbé került a jogtörténeti vizsgálódások középpontjába,⁴⁰ illetve terjedelmes munkáját a hazai szakirodalom a magyar büntetőjogtudománynak Vuchetich Mátyás előtti korszakában nyomtatásban megjelenő jogtudományi művek közül különösen nagyra értékeli.

A kutatás kiindulópontjaként meghatározott problémát a Praxis Criminalis oldaláról is megközelítve, a második szerkezeti egységben a Praxis Criminalis hazai jogban való alkalmazásba vételének folyamata a korabeli magyar igazságszolgáltatás revíziójának gondolatával is összekapcsolódik. Ezzel összefüggésben azonban az elemzés nem a több évtizeden keresztül folyó és közel sem folyamatos reformmunkálatok szisztematikus áttekintésére törekszik (ami meghaladná jelen dolgozat kereteit), hanem elsősorban a teleologikus, a nyelvtani és a rendszertani értelmezést alapul véve, azoknak a

³⁶ BAUMGARTEN 1885. 381. p. BATTLAY 1892. 321. p. különös tekintettel a 35. és a 36. láb. BÉLI-KAJTÁR 1994. 333. p. BÉLI 2003. 117–118. p.

³⁷ Lásd többek között SZLEMENICS 1817. 12–13. p. különös tekintettel a *) jelzéssel ellátott láb. VUCHETICH 1819. 36–37. p.

³⁸ Vö. BALOGH E. 2021. 20. p.

³⁹ Gochetz életével kapcsolatban fontos életrajzi adatokat közöl Tóth G. TÓTH G. 2020. 143–146. p.

⁴⁰ Bodó életével kapcsolatban ugyancsak fontos életrajzi adatokat közöl Tóth G. TÓTH G. 2020. 151–156. p.

forrásszövegeknek (az 1656. évi Landgerichtsordnung bevezetőjének, a Praxis Criminalis 1687. évi első kiadásában az olvasóhoz intézett intelmeknek, az Einrichtungswerk des Königreichs Hungarn (a továbbiakban Einrichtungswerk) Iustitiarium című fejezetének és a hozzá szorosan kapcsolható további országszervezési javaslatoknak) az elemzésére fókuszál, amelyek a Praxis Criminalis megszületése és a magyar jogrendszerben való alkalmazásba vételének folyamata szempontjából relevanciával bírnak.

Mindezek alapján a kutatási kérdés a második szerkezeti egység esetében úgy fogalmazható meg, hogy a Jurisprudentia Criminalis elé írt előszó szövegét elemezve, valamint a Praxis Criminalis magyar területeken való formális recepciójának gondolatát összekötve a hazai „összeroskadt” jogrendszer és bírósági szervezet revíziójára irányuló törekvéssel, megteremthető-e a kapcsolat Bodó művének keletkezése és – egy tágabb kontextusba ágyazva – azok között a hazai büntetőjogtörténet szempontjából is jelentős reformelképzelések és munkálatok között, amelyek a XVII. század végén és a XVIII. század első évtizedeiben – a bécsi udvar által szorgalmazott országszervezés részeként – a magyar igazságszolgáltatás reformját célozták.

3. Elemzett források és módszertan

Az értekezés első szerkezeti egységében a Carpzov-kötetek elterjedtségének vizsgálata csak kis részben alapszik levéltári kutatáson (csupán a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában [a továbbiakban HU-MNL-OL] azonosított Carpzov-kötet esetében), mivel az elemzés egyrészt azokra a forrásközlésekre támaszkodik, amelyeknek köszönhetően bőséges primer forrásanyag vált kutathatóvá az utóbbi évtizedekben, másrészt pedig a hazai koraújkorai könyvkultúra és olvasmánytörténet témakörében publikált szekunder szakirodalom gazdag eredményeit is felhasználja. A Carpzov-kötetek elterjedtségének vizsgálata tehát alapvetően a tekintélyes szakirodalmon és azoknak a XVII–XVIII. századi olvasmánytörténeti forrásoknak az elemzésén alapszik, amelyeket elsősorban a Könyvtártörténeti Füzetek, az Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, Olvasmánytörténeti Dolgozatok és A Kárpát-medence koraújkorai könyvtárai című kiadványokban jelentettek meg. A debreceni Carpzov-kötetek feltárása és vizsgálta a HU-MNL-HBVL-ben folytatott levéltári, valamint a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárában (a továbbiakban DRKNK) és a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Bölcsészettudományi és Természettudományi Könyvtárában (a továbbiakban DEENK BTEK) végzett könyvtári kutatást tett szükségessé.

Az értekezés első nagy szerkezeti egységének a debreceni tiszti keresetekben azonosított Carpszov-hivatkozásokat vizsgáló része elsődlegesen a HU-MNL-HBVL-ben folytatott kutatáson alapszik. A XVIII. századi városi büntetőpercek iratanyaga a Debrecen város törvényszékének iratait tartalmazó levéltári fondon belül a Büntetőpercek (*Processus criminales*)⁴¹ és a Vegyes iratok (*Acta miscellanea*)⁴² elnevezésű levéltári állagok között oszlik meg.⁴³ A Büntetőpercek elnevezésű levéltári állagot 1760-ban alakították ki és a levéltári kutatás ebből az állagból az első három doboz levéltári iratanyagára (0,42 ifm) terjedt ki. Az 1774-es levéltári rendezés során újabb büntető és polgári periratok kerültek elő, amelyeket „*a rendszeres levéltári leltárba be nem vezetett elnevezéssel*” jelölték és később mint önálló állag a Vegyes iratok elnevezést kapta.⁴⁴ Ebből a levéltári állagból a kutatás 14 doboznyi (1, 86 ifm) büntető periratanyagot használt fel.

A levéltári kutatás időintervallumát alapvetően a büntető periratok levéltári rendezése határozta meg. Mivel a XVIII. századból a legkorábbi büntetőperirat az Acta miscellanae állagában 1702-ből áll rendelkezésre, ezért ez az év képezi a levéltári kutatás kezdő időpontját is, míg annak időbeli végpontja 1780-ban határozható meg. Utóbbi döntésnek egyrészt az az oka, hogy a Processus Criminales levéltári állagának harmadik doboza az 1780-as évvel bezárólag tartalmaz büntető periratokat, másrészt pedig II. József uralkodásának kezdete alkalmasnak tűnt az elemzés időbeli lehatárolására.

A dolgozat második szerkezeti egységében vizsgált paradigmikus hatás esetében a felhasznált levéltári forrásanyagot a HU-MNL-OL-ban, a HU-MNL-HBVL-ben, DRKNK-ban és az Országos Széchényi Könyvtárban (OSZK) folytatott kutatás során feltárt iratanyagok, valamint az Országgyűlési Könyvtárban (OGYK) őrzött Magyar Parlamenti Gyűjtemény elektronikus formában is hozzáférhető országgyűlési kéziratok és az Eötvös Lorán Tudományegyetem (ELTE) Egyetemi Könyvtár és Levéltár Hevenesi-gyűjteményének (*Collectio Hevenesiana*) elektronikus formában is hozzáférhető kéziratok képezik.

A szakirodalom feldolgozásával összefüggésben a kutatás mindkét paradigmikus hatás vonatkozásában igyekezett minél inkább hasznosítani azokat az alapvetően hatóság- és hivataltörténeti, archontológiai, prozopográfiai, genealógiai, olvasmánytörténeti, kultúrtörténeti, társadalomtörténeti, politikatörténeti és helytörténeti kutatásokat is, amelyek eredményei nagy segítséget nyújtanak ahhoz, hogy a vizsgált XVII–XVIII. századi

⁴¹ HU-MNL-HBVL-IV.1018.f.

⁴² HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.

⁴³ M. ANTALÓCZY 2001. 16. p.

⁴⁴ KOMORÓCZY 1972. [IV.A.1018.]. 204–205. p.

folyamatokat komplexebben és tágabb társadalomtudományi összefüggéseikben lehessen láttatni. Ez a nem kifejezetten jogtörténeti, hanem a hazai kora újkor történetének szakirodalma iránt való fokozott nyitottság különösen a Carpzov-kötetek elterjedtségének kultúr- és társadalomtörténeti vetületének megvilágítása, valamint Bodó életrajzi adatainak minél pontosabb feltárása miatt indokolt. A vizsgált korszak vonatkozásában már számos olyan, nem kifejezetten jogtörténeti megközelítésű kutatás eredményeit publikálták, amelyek a jogtörténeti kutatások számára is rendkívül hasznosak és inspiratívak lehetnek. Ennek megfelelően az értekezés elsősorban a bőséges kora újkori hazai könyvkultúrára és olvasmánytörténetre, a peregrinatio academica jelenségére, a XVII–XVIII. századi országgyűlések történetére fókuszáló kutatások, egyes magyar dikasztériumokra vonatkozó hatóság- és hivataltörténeti, illetve prozopográfiai jellegű vizsgálatok, valamint a vármegye- és várostörténeti szakirodalom eredményeit hasznosította.

Alapvetően ez a tágabb társadalomtörténeti megközelítés érhető tetten abban, hogy az értekezés végig fontosnak tartja a főszövegben és a lábjegyzetekben szereplő személyek minél pontosabb azonosítását a rendi társadalomban, és bizonyos esetekben (különösen a Carpzov-kötetek possessorai kapcsán) egy-egy pontosabban azonosítható személyről az általa viselt tisztségnek vagy méltóságnak a megjelölésén túl igyekszik további életrajzi adatokat is közölni, figyelemmel azonban arra, hogy ez a megközelítés ne váljon a jogtörténeti irányvonallal szemben uralkodóvá.

Bár a boszorkányperek vizsgálata a koraújkori büntetőjogtörténeti kutatások egyik fontos vetületét képezi és mind a két paradigmaticus idegen jogi hatás vizsgálata kapcsán komoly relevanciája lehet ennek a számos aspektusból vizsgálható különleges forrásanyag, az elemzés azonban nem ezt a megközelítést veszi alapul. A magyar boszorkányperek kutatásában és a periratanyag feldolgozásában már számos jelentős eredmény született, az elemzés azonban a boszorkánysággal foglalkozó bőséges hazai szakirodalomból elsősorban A magyarországi boszorkányság forrásai című kiadványban közzétett rendkívül értékes levéltári iratanyagot hasznosítja és azt különösen a bennük fellelhető idegen jogforrásokra történő hivatkozások (például Carpzov-hivatkozások) szempontjából vizsgálja.

A két paradigmaticus hatásra fókuszáló kutatás alapvetően szövegközpontú vizsgálatokon alapszik, ezért a klasszikus jogászi értelmezési módszerek, különösen az interpretatio grammatica, systematica és teleologica, valamint a szövegösszehasonlítás segítségével vizsgálja a primer forrásokat. Mivel a levéltári és könyvtári kutatás során feltárt részben latin nyelvű forrásanyagok és auktorszövegeknek kiemelt szerep jut, ezért módszertani szempontból általában először a primer források filológiai rekonstrukcióját kellett elvégezni,

tekintettel arra, hogy az olykor sérült kézíratos szövegek több esetben nehezen voltak olvashatók. Ezt a műveletet követően a rekonstruált latin szövegek fordítását és kritikai szövegelemzését kellett lefolytatni. Az értekezés terjedelmi korlátaira tekintettel a vizsgált eredeti latin szövegrészek csak ott vannak feltüntetve a főszövegben vagy a lábjegyzetekben, ahol az az értelmezés megkönnyítése, a szemléltetés, az esetleges fordítási bizonytalanság vagy az olvasási nehézség miatt indokoltnak tűnt. A levéltári jelzetek megadása az elektronikus levéltári portál (ELP) által használt egységes formát követi, ezzel is minél inkább elősegítve a hivatkozott levéltári források visszakereshetőségét.⁴⁵ Azon primer könyvtári források esetében, amelyeket nem a HU-MNL valamely tagintézményében őriznek, a jelzetek az adott intézmény (DRKNK, OSZK, OGYK és ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár) által használt formában szerepelnek a lábjegyzetekben.

Az értekezés a levéltári és könyvtári források hivatkozásánál azt a megközelítést tekinti irányadónak, hogy az egyes levéltárak és könyvtárak esetében egységes hivatkozási rendet kell követni. Mindazonáltal az egységesség biztosításánál fontosabb szempont volt a levéltári és könyvtári primer forrásokra történő hivatkozások megjelölésénél a hivatkozott dokumentumok egyedi beazonosíthatósága. Ezt nemcsak a források pontos visszakereshetőségének biztosítása indokolta, hanem azt a feldolgozás módszertana, a kritikai szövegelemzés követhetősége, a kutatáshoz használt XVII–XVIII. századi forrásszövegek sokfélesége (például országgyűlési naplók, helytartótanácsai intimatumok, vármegyei közgyűlési jegyzőkönyvek és szabad királyi városi periratok), az iratképző szervek különbözősége (például Magyar Királyi Helytartótanács, Debrecen szabad királyi város és Gömör vármegye), valamint az oldalszámzás gyakori hiánya is szükségessé tette. Ezért fordulhat elő, hogy egyes levéltári vagy könyvtári forrásokat, a dokumentumokat őrző intézmény által használt hivatkozási formához képest további, az adott iraton található egyedi jelölés megadásával lehet csak egyértelműen beazonosíthatóvá tenni. Ezek az adott forrás minél pontosabb beazonosíthatóságát és visszakereshetőségét elősegítő információk a lábjegyzetekben kapcsos zárójelben szerepelnek.

A terjedelmi korlátokra tekintettel és a szöveg olvasásának megkönnyítése érdekében a leggyakrabban hivatkozott művek vagy azok egyes részeinek címe rövidítve szerepel a főszövegben és a lábjegyzetekben. Ezek a művek vagy azok meghatározott részei az értekezés szövegében való első előfordulásukkor teljes címmel, azt követően pedig általában a cím első,

⁴⁵ Az értekezésben a levéltári források hivatkozása csak abban tér el az ELP által használt egységes jelöléstől, hogy a HU-MNL tagintézményeiben őrzött levéltári források hivatkozásánál az egyes levéltárak a hatályos szabályozásnak megfelelő hivatalos elnevezéssel szerepelnek annak ellenére, hogy az ELP-en a HU-MNL egyes tagintézményei még megyei levéltárként vannak feltüntetve.

vagy első és második szavának megadásával vannak említve. Egyes visszatérően előforduló jogforrások a jogtörténeti szakirodalomban általában használt rövidített formában szerepelnek a szövegben. Az értekezésben használt minden más konvencionális rövidítés feloldása a rövidítésjegyzékben található.

Mivel az értekezés több olyan forrásszöveget vizsgál, amelyek hivatkozásánál a pagina vagy folio száma nem adható meg, ezért ezekben az esetekben a rész, a kérdés, a fejezet, az artikulus, a szakasz száma és/vagy az elemzett szövegrészlet első néhány szavának megadása hivatott a minél pontosabb visszakéreshetőséget, valamint a kritikai szövegelemzés követhetőségét biztosítani. Ezek a jelölési módok olyan visszatérően hivatkozott latin forrásszövegek esetében is indokoltak, amelyeknél már meg lehet adni a pagina vagy a folio számát, viszont a szöveg alaposabb vizsgálata miatt a fentebb említett jelölési eljárást a szövegelemzés könnyebb követhetőségére tekintettel ezek esetében is alkalmazni kell.

A felhasznált források között több olyan levéltárban vagy könyvtárban gyűjtött irat van, amelyeket grafittal utólagosan számoztak be. Ezekben az esetekben a hivatkozási rend egységesen azt a megoldást követi, hogy a pagina vagy a folio számát mindig kapcsos zárójelben adja meg, ezáltal jelezve, hogy az adott dokumentum esetében a számozás utólagos. Az idegen személynevek, helységnevek és más kifejezések eredeti nyelven szerepelnek, mivel csak az ismertebb idegen személy- és helységnevek fordulnak elő magyarul az értekezésben. Kurzívval szedett szövegrészek csak zárójelben vagy idézőjelben szerepelnek és azokban is csak akkor, ha azt a szöveg értelme megköveteli.

Bár az elemzés tárgyául választott két paradigmaticus hatás kapcsán vizsgált résztémakörök kutatása indokoltta teheti a külföldön, különösen Ausztriában, Csehországban, Szlovákiában, Lengyelországban és Romániában végzett levéltári és könyvtári kutatásokat, azonban a papíralapon vagy elektronikus formában Magyarországon is hozzáférhető rendkívül bőséges forrásanyag, illetve az a tény, hogy az értekezés első nagy szerkezeti egysége részben a debreceni joggyakorlatra fókuszál, ezeket a levéltári kutatásokat nem tették feltétlenül szükségessé.

4. Libri Carpozvii – Carpozov-kötetek előfordulásának vizsgálata a Kárpát-medencében

4.1. A Practica nova

Az elemzett olvasmánytörténeti forrásokban fellelhető Carpozov-kötetek előfordulásának vizsgálatát talán a legegyszerűbben a szász jogtudós legfontosabb műveinek megjelenési dátumát alapul véve, kronológiai sorrendben érdemes elvégezni. Ez a megközelítés pedig arra is lehetőséget nyújt, hogy még ha csak vázlatosan – mégis a legjelentősebb műveket kiemelve és röviden jellemezve – képet lehessen alkotni a szerző terjedelmes életművéről és ezzel párhuzamosan az életút néhány fontosabb állomására is utalni lehessen. Bár Carpozovnak már 1616-tól kezdve jelentek meg – elsősorban az egyetemi évek alatt,⁴⁶ egyetemi tanulmányaihoz kapcsolódóan – nyomtatásban rövidebb írásai,⁴⁷ azonban az első jelentősebb és nagyobb terjedelmű művének egyértelműen az 1635-ben kiadott *Practica nova Imperialis Saxonica Rerum Criminalium* (a továbbiakban *Practica nova*) tekinthető.

A *Practica nova* keletkezése szempontjából mindenképpen érdemes néhány fontosabb életrajzi adatról említést tenni. A doktori fokozat megszerzésének évében, 1619 áprilisában Carpozov életében is a korszakban szokásos peregrinatio academica következett, amely bár az ő esetében nem tartott túlságosan sokáig, viszont mindenképpen meghatározó (például az olasz és francia nyelv elsajátítása miatt) és rendkívül eseménydús lehetett, mivel a fiatal jogi doktor eljutott Itáliába (például Velencébe és Rómába), Franciaországba, Angliába és Németalföldre is. Az utazásnak Németalföldön végül apja, Benedikt I. Carpozov levele vetett véget, amelyben rögvest hazahívta fiát, mivel őt Johann Georg I. von Sachsen szász választófejedelem a nagytekintélyű Schöppenstuhl (vagy *Schöppenstuhl*) zu Leipzig (*Scabinatus Lipsiensis*) rendkívüli ülnökének (*assessor extraordinarius*) jelölte ki. Carpozov 1620. április 25-én tért haza és nemsokkal ezután le is tette hivatali esküjét. A Schöffenstuhl tagjaként három évig volt assessor extraordinarius, majd Theodor Sitzmann halálával 1623. február 17-től rendes ülnök (*assessor ordinarius*), végül a hivatali ranglétra csúcsára jutva 1633-tól pedig senior.⁴⁸

Carpozov életére és jogtudományi munkásságára a Schöffenstuhlban ellátott hivatal gyakorolta a legnagyobb hatást, az itt betöltött állását 1620-tól 1653-ig, majd 1661-től egészen 1666-ban bekövetkezett haláláig viselte. Stintzing Carpozov alkotói tevékenységének négy korszakát különítette el, ezek közül a másodikat, az 1620–1640 közötti periódust egyértelműen a Schöffenstuhlban végzett munka, valamint az ottani praxis kutatása és feldolgozása határozta

⁴⁶ FREHER 1688. 1173. p. JEROUSCHEK 2008. 819. p.

⁴⁷ OTTO 1997. XV–XVI. p. STINTZING 1884. 56. p.

⁴⁸ STINTZING 1884. 56–57. p. KLEINHEYER 2017. 92. p.

meg.⁴⁹ Nem véletlen, hogy legjelentősebb művei közül három, köztük a *Practica nova* is, éppen ebben a korszakban íródott. Ezt a művet lehet Carpzov talán legfontosabb és legnagyobb hatású munkájának tekinteni, amelyet már számos megközelítésből tettek vizsgálat tárgyává. A *Practica nova*-ban a szász jogtudós a Schöffentuhl gyakorlatára alapozva (amelynek ekkor már a *seniora* volt) három részben (*pars*) és összesen 150 kérdésben (*quaestio*) tekintette át a büntetőjog anyagát. Carpzov művének legfontosabb forrásaként a Schöffentuhl gyakorlatát határozta meg, de ezen túl nagyban támaszkodott többek között a CCC-re, a *ius civilére* és a *ius Saxonicumra* is. A *Practica nova* megírásában a szerzőt egyértelműen a gyakorlati megfontolások vezették, azaz a jogalkalmazók számára kívánt „gyakorlati kézikönyvet” nyújtani. Az ennek a műnek a megírása során követett forenzikus gyakorlatot feldolgozó és rendszerező praktikus megközelítés Carpzov későbbi műveiben is egyértelműen meghatározó volt.⁵⁰

Az eddigi kutatás eredményei alapján úgy látszik, hogy a *Practica nova* Carpzov legfontosabb munkái közül az egyik leggyakrabban előforduló könyvnek számított és elterjedtsége meglehetősen változatos képet mutat: városi polgárok könyvtáraiban éppúgy megtalálható, mint nemesi bibliotékákban vagy intézményi könyvtárakban.⁵¹ A *Practica nova* egyes példányainak és általánosságban maguknak a Carpzov-köteteknek a vizsgált olvasmánytörténeti forrásokban való pontos beazonosítását olykor jelentősen megnehezíti az a korszakban egyébként nem csak a Carpzov-kötetek esetében megfigyelhető körülmény, hogy a különböző összeírásokban a kötetnek általában a tömör címét közölték, és sem a könyv teljes címét, sem pedig a mű pontos bibliográfiai adatait nem adták meg, sőt egyes esetekben pusztán csak a szerző nevét (*Carpzovius* vagy *Benedictus Carpzovius*) tüntették fel.⁵² Például az Eperjes

⁴⁹ STINTZING 1884. 68–69. p. Az első írói korszakot körülbelül az egyetemi évekre és a Schöffentuhlban eltöltött első pár évre lehet tenni. Ezt az időszakot alapvetően az államjog iránti érdeklődés jellemezte, amely a jénai tartózkodásra és Dominicus Arumaeus hatására vezethető vissza. Ez a befolyás érvényesült Carpzovnak a bátyjával, Konráddal közösen írt doktori disszertációjában, amely Arumaeus *Discursus* gyűjteményének harmadik kötetében is megjelent. ARUMAEUS 1621. 524–678. p.

⁵⁰ A *Practica nova*-ról lásd még többek között PIHLAJAMÄKI 2016. 187–190. p.

⁵¹ Például a Klimó-könyvtárban megtalálható a *Practica nova* 1739. évi lipcei kiadása. A könyvkatalógus szerint kötet a benne található *ex libris* („*Antonili [sic!] Nobilis de Cothman*”) alapján Anton Cothmanné volt. MÓRÓ 2001. 122. p. BÉLI 2001. 46. p. A német származású kiváló pénzügyi szakember, aki az ország gazdasági életének fellendítésében jelentős szerepet játszott és 1763-tól részben az ő nevéhez köthető a bácskai és bánági kamarai telepítések irányítása is, 1743–1746 között a Magyar Kamarában a kamarai iroda fogalmazója, majd 1746–1750 titkár, végül egészen 1766-ig, a dikasztérium tanácsosa. Cothmann 1765. április 20-án indigenatust, október 8-án pedig bárói címet nyert, 1766-ban a Helytartótanács, majd még ugyanebben az évben a Magyar Királyi Udvari Kancellária tanácsosa lett. LR 47. k. 317–318. 347–350. p. HERZOG 1924. 439. p. különös tekintettel az 1. láb. EMBER 1940. 200. p. EMBER 1959. 125. különös tekintettel a 10. láb. EMBER 1963. 21–22. p. FALLENBÜCHL 1970. 287. 299. 318. p. PAULINYI 1995. 87. p. FAZEKAS 2014. 1148. p. KHAVANOVA 2014. 1221. p.

⁵² Revisnyei Reviczky János Ferenc a Magyar Királyi Udvari Kancellária tanácsosának feltételezhetően 1743-ban Kassán készített 430 tételből álló inventáriumában, a jogászok és kanonisták folio-kiadású könyvei között („*Catalogus librorum Juristae et Canonistae In folio*”) is szerepelt Carpzov egy munkája, azonban ennél többet

szabad királyi város tanácsának könyvtáráról 1673. március 13-án készült összeírás (*conscriptio*) szerint a városi tanácsnak Benedikt Carpsov iurisconsultus nyolc törvénytudományi munkája is megvolt („*Octo volumina Iudiciana Benedicti Carpsovij Iuris Consulti*”), azonban arról az összeírás már nem szolgál információval, hogy ezek pontosan a szász jogtudós mely művei voltak.⁵³

A Practica-kötetek egyik gyakrabban előforduló megjelölési megoldására lehet példát találni az 1705. augusztus 18-án Besztercebányán kelt hagyatéki összeírásban fennmaradt jegyzékben, amelyben a Practica csak mint Criminalia szerepel („*Carpsovij Crimminalia*”), amely utalás a res criminalis (büntetőügy) kifejezésnek a Practica nova teljes címében szereplő, pluralis genitivusban álló rerum criminalium alakjára. Úgy látszik azonban, hogy ez a megjelölés közel sem tekinthető egyedülállónak a korszakban, mivel Carpsov munkája Criminalia néven szerepelt többek között Rudolf von Bünauf auf Lauenstein 1702-ből származó inventáriumában, a lőcsei evangélikus lelkész Samuel Günther⁵⁴ könyvtáráról 1711. február 25-én kelt inventáriumában („*D[octoris] Benedicti Carpsouii Criminalia*”),⁵⁵ valamint a Jacob Zabanius (Jacob Sachs der ältere von Harteneck)⁵⁶ nagyszebeni polgár és proiudex sedis (...) hagyatékának 1747. március 3-án kelt összeírásában található azon jegyzékben („*Item Carpsovii Criminalia*.”), amely azokat a könyveket vette számba, amelyeket a nagyszebeni városházának kellett kiadni („*Specification derer Bucher so auf das Rathhaus ex Legato Hartenekiano sollen gegeben werden*.”).⁵⁷

Ezeket a példákat túlmenően azonban Carpsov munkája Criminalia megjelöléssel szerepel több XVII. század második felében készült külföldi könyvkatalógusban is. Carpsov munkáját így tüntették fel például az 1662. július 5-én Petrus Hackius leideni könyvtár házaiban, illetve

az összeírásból nem lehet megállapítani, mivel abban csak a szerző nevét („*Benedictus Carpsovius*”) tüntették fel. Úgy tűnik, hogy Abaúj vármegye 1742. október 29-én Szinán tartott közgyűlésén Reviczky javainak összeírásával megbízott Melczér Pál szolgabíró és Ondréjkovics Sámuel esküdt elégségesnek gondolták a szerző nevét megadni, ahogy tették ezt pár sorral alább az ugyancsak neves szász jogtudós Matthias Coler („*Matthias Colerius*”) esetében is. HORVÁTH I. 1903. 246–247. p. ADAT. 13/5. 20. 34. p. Revisnyei Reviczky János Ferenc életéhez kapcsolódóan lásd még többek között WENZEL 1875. 102. p. FALLENBÜCHL 1970. 296. p. SEBŐK 2012. 42. p. FAZEKAS 2014. 1148. p.

A Reviczky inventáriumában észlelt jelenség figyelhető meg Barbara Kraussin (szül. Buchwitz) budai polgárasszony (feltételezhetően Johann Krauss fuvarosnak özvegye) 1741-ben készült inventáriumában is, ahol a hét tételből álló jegyzékben csak a szerző, Carpsov neve („*Carpsovius*”) volt feltüntetve. HOLL 1963. 295. 320. p. ADAT. 13/5. 20. p.

⁵³ OLÁH 2009. 345. p.

⁵⁴ Samuel Günther 1693-ban az újonnan megalapított lőcsei evangélikus gimnázium konrektora volt, majd 1696-tól az intézmény rektora lett. 1706-tól lőcsei lelkész. ADAT. 13/2. 313. p.

⁵⁵ ADAT. 13/2. 301. p.

⁵⁶ Az 1703. december 5-én Nagyszebenben lefejezett Johannes Sachs von Harteneck öccse. Életére vonatkozóan lásd HERBERT 1883. 469. p.

⁵⁷ Az összeírásban fennmaradt, túlnyomórészt a XVII. századból származó jogtudományi művek feltételezhetően csak egy részét tették ki Harteneck könyvtárának. ADAT. 16/4.1. 498. p. P. SZABÓ B. 2023a. 217. p.

az 1688. szeptember 20-án Joannes van Velsen hágai műhelyében megtartott aukciók alkalmából kibocsátott könyvkatalógusokban is.⁵⁸ Szintén így említi a könyvet az a katalógus, amely az 1673-ban elhunyt holland Joannes Strochel jogi doktornak (I.U.D.) és a hollandiai Deventer város titkárának (*secretarius*) könyveit vette számba, amelyeket Heinrich (Hendrik) Nilant kincstartó (*camerarius*) házaiban tartott aukción bocsátottak eladásra, valamint az a katalógus is, amely azon művek jegyzékét tartalmazta, amelyeket Pierre Borde, Jean és Pierre Arnaud lyoni könyvárusok műhelyében az 1700. évvel bezárólag adtak el.⁵⁹ Carpzov *Practica novájának* 1677. évi wittenbergi kiadása *Criminalia* megjelöléssel szerepel azoknak a könyveknek a katalógusában, amelyek az 1788. december 29-én elhunyt Christian Friedrich Petzoldnak, a Lipcsei Egyetem logika professzorának (*logicae professor ordinarius*) rendkívül gazdag könyvtárát alkották.⁶⁰ Bár nem *Criminalia*, de mégis ugyanazon melléknév *singularis nominativusban* álló alakjának („*Criminalis*”) megadásával jelölte Potoczky László („*Ladislaus Potoczki*”) ⁶¹ Carpzov („*Carpsovius*”) *Practica nováját* az általa 1744-ben [sic!] összeállított könyvjegyzékben, amely a néhai Kiszeli László („*Ladislaus Kizsel*”) könyveit tartalmazta.⁶² Az eredeti kiindulási pontként megjelölt besztercebányai könyvhagyatékhoz visszatérve, a 124 tételből álló könyvtár tulajdonosa Anna Louisa [sic!] Hinterskircher (szül. von Herissen), besztercebányai polgárasszony, aki a korábban elhunyt Georg Hinterskircher a besztercei bányakamara (*Bergkammer*) alkalmazottjának (*Hüttensreiter*) felesége volt.⁶³ Hinterskircher 1697-ben erdőmester (*Waldmesiter*) volt a Főkamaragrófság alatt Besztercebányán, majd 1697–1703 között kohótiszt (*Hüttenreiter*) ugyancsak a besztercebányai Főkamaragrófság alatt. Nemsokkal felesége halála előtt, 1703. november 29-én 42 éves korában hunyt el.⁶⁴ Bár Georg

⁵⁸ TORSTEN 2008. 348. p. *Catalogus* 1662. s.p. [320 Carpzovii *Criminalia*, Francof. 1658.]. *Catalogus* 1688. 4. p.

⁵⁹ *Catalogus* 1700. 171. p. *Catalogus* 1674. s.p. [41 Carpzovii *criminalia*. francof. 1658.].

⁶⁰ *Catalogus* s.d. 454. p.

⁶¹ Az összeíró valószínűleg azonos lehet azzal a pataki Potoczky László Liptó vármegyei perceptorral, aki 1711-ben született és 1772. május 26-án hunyt el Nagypalugyán. Neve szerepelt az 1754/55. évi országos nemesi összeírásban. ILLÉSSY 1902. 56. p. SZLUHA 2000. 617. p.

⁶² A 38 tételből álló könyvtár tulajdonosának, a feltételezhetően a Liptó vármegyei benedekfalvi Kiszely családból származó Kiszeli (vagy Kiszely) László személyének beazonosításhoz maga a könyvjegyzék címe („*Specificatio Libror[um] post Mortem Eg[regi]i Ladislai Kizsel per Ladislaum Potoczki facta*”) nem sok támponttal szolgál. Monok feltételezi, hogy mivel Kiszeli könyveinek jegyzéke szentmiklósi és óvári Pongrácz Márton, naplóíró és evangélikus egyházfelügyelő albumában (OSZK Quart. Lat. 2270.) maradt fenn, ezért Kiszeli talán Pongráczsal állhatott valamilyen rokon kapcsolatban. ADAT. 13/5. 57. p. A kutatás alapján az feltételezhető, hogy Potoczky, felesége (Kiszely Klára) egyik nagybátyjának könyveit írta össze. Kiszely könyvjegyzéke pedig azért szerepel Pongrácz albumában, mert ő volt Kiszely apósa. Az összeírás minden bizonnyal 1744 után készülhetett, mivel abban Bodó Mátyás 1751. évi *Jurisprudentia criminalis*át is feltüntették, illetve Kiszely László neve az 1754/55. évi országos nemesi összeírásban is szerepelt. ADAT. 13/5. 45. p. SZLUHA 2000. 268–269. 588. 617. p. ILLÉSSY 1902. 56. p.

⁶³ ADAT. 13/3. 201–202. p.

⁶⁴ Bár Fallenbüchel Hinterskirchner Georgiusként említi, ugyanarról a személyről lehet szó. FALLENBÜCHL 2002. 129. p. Minden bizonnyal Georg Hinterskircher azonos lehet azzal a Georg Hinterskircherrel, akinek

Hinterskircher életéről eddig meglehetősen kevés életrajzi adat áll rendelkezésre, mégis minden bizonnyal az általa betöltött hivatali állásokkal függhetett össze, hogy özvegyének gazdag könyvtárában más Carpzov-kötetek, illetve további jogtudományi munkák is megtalálhatók voltak.⁶⁵ Érdekes, hogy Hinterskircher kortársának, a hozzá hasonlóan bányakamarai hivatalnok Lanser Guilelmus Jacobus de Mooßnak a hagyatékában összesen csak kilenc könyv található meg, mindazonáltal e példányok közül azok, amelyeket az összeírásból hozzávetőleg pontosan lehet azonosítani, alapvetően a Mooß által viselt hivatalokkal hozhatók összefüggésbe.⁶⁶

A Practica nova előfordulásának vizsgálata kapcsán mindenképpen meg kell emlékezni arról a korábbi kutatások során már több szerző által alaposan megvilágított gyakorlatról,⁶⁷ amely abban nyilvánult meg, hogy a korabeli mindennapi nyelvhasználatban Carpzov Practica nováját is előszeretettel említették Praxis Criminalisként.⁶⁸ Ezt a jelenséget a debreceni levéltári iratanyagban vizsgált Carpzov-hivatkozások ugyancsak megerősítik, valamint a különböző könyvjegyzékekben is több esetben ezzel az általános megnevezéssel utalnak a szász jogtudós munkájára. Példaként lehet említeni az idősebb Georg Poch⁶⁹ soproni városbíró hagyatékáról 1665. augusztus 19-én felvett leltárban megtalálható könyvjegyzéket, amelyben a Carpzov munkája Praxis Criminalis címen („*Benedicti Carpzovij Praxis Criminalis.*”) szerepelt.⁷⁰

Idősebb Georg Poch (*Georg Poch der Ältere*) soproni polgárcsaládban született, Házi kutatásai alapján feltételezhetően 1617-ben. Itthoni iskoláinak elvégzését követően 1634-ben folyamodott stipendiumért a Lackner Kristóf által alapított Foedus Studiosorum Nobilium Soproniensiumhoz és az alapítvány segítségével 1635. június 3-án a Wittenbergi Egyetemre,

pecsétje és aláírása szerepel egy keltezetlen levéltári iraton, amely az Ung vármegyében fekvő radvánci uradalom összeírását („*Schätzung über daß güett Radwlanecz, (...)*”) tartalmazta. Az iraton még három személy – Lanser Guilelmus Jacobus de Mooß, Johann Anton Hierschner és Gottier Stephanus Dominicus – aláírása és pecsétje szerepel. A három személyből Mooß és Gottier személyét sikerült azonosítani, akik Hinterskircher kortársai és hozzá hasonlóan bányakamarai alkalmazottak voltak. HU-MNL-OL-E 156-a.-Fasc. 174. Nr. 011. FALLENBÜCHEL 2002. 112–113. 170–171. p. Mooßt az 1715. és az 1720. évi összeírás is Besztercebánya város tanácsosai (*senatores*) között említi, és 1720-ban konzuli tisztséget is viselt. HU-MNL-OL-N 78-25.ték. [271. p.]. HU-MNL-OL-N 79-25.ték. [245. p.].

⁶⁵ ADAT. 13/3. 201–205. p. ČIČAJ–MONOK–ZVARA 2001. 94. p. Monok megállapítását követve érdemesebb a fentebbi esetben Anna Louisa Hinterskircher könyvhagyatékát a csak szűk két évvel korábban elhunyt Georg Hinterskircher könyvtáráként szemlélni. MONOK 2017. 28. p.

⁶⁶ Vö. ADAT. 13/3. 181. p.

⁶⁷ Vö. BATÓ 2004. 37. p. BRANDL 2023. 67. különös tekintettel a 244. lábuj.

⁶⁸ Például így hivatkoztak Carpzov művére („*a Carpzovio in Praxi Crim. P. 1. 9. [Q.] 26. Nro 43. et seq.*”) egy 1733. április 12-én, Péterváradon kelt német nyelvű orvosi látlelet (*Visum repertum Medico-chirurgicum*) szövegében. LINZBAUER 1852. 41. p. A Practica novának Praxis Criminalisként való hivatkozására lásd még HUSZTY A. 1742. 106. p. HAGENTHURN 2010. 178. p.

⁶⁹ Bár kortársak és névrokonok voltak és az ifj. Poch György is szép közéleti pályát futott be Sopronban, a két személy életútjának kutatásánál a névazonosságra különösen érdemes figyelemmel lenni. KARNER 1977. 125. p. CSEPREGI 2020. 308. p.

⁷⁰ KARNER 1977. 112. p. ADAT. 18/1. 270. p.

majd 1637. augusztus 11-én a Helmstedti Egyetemre iratkozott be és itt folytatta egyetemi tanulmányait. Feltételezhetően 1639. június 26-án Helmstedtban védte meg *De rebuspublicis in genere* című politica-disputációját Hermann Conring (*philosophiae ac medicinae doctor huiusque professor*) elnöklete alatt (*sub praesidio*).⁷¹ Ezt követően a fiatal Lüneburg herceg udvarmestere lett, majd 1644-ben visszatért Sopronba és ugyanezen év június 3-án feleségül vette Jundenfeind Gáspár szücs (1614-től városi külső tanácsos) özvegyét Veronica Dappert. Poch hamarosan a város szolgálatába lépett, a polgáresküt pedig 1645. december 18-án tette le. 1651-től a városi belső tanács tagja,⁷² közben néhány évig a soproni Szent György templom templomatyja (*Kirchenvater*), majd 1664-től 1665-ben bekövetkezett haláláig Sopron szabad királyi város városbírája volt.

Mivel első felesége elhunyt, Poch 1654. november 17-én felségül vette Anna Mariát az 1644-ben elhunyt Philipp Persius von Lonstorff philosophiae et medicinae doctor, császári palotagróf (*Comes palatinus caesareus*) és Linzben felső-ausztriai főorvos (*archiater*), valamint Maria Redlinger leányát. Második házassága révén Poch előkelő külföldi családdal került rokonságba és ennek köszönhetően komoly regensburgi kapcsolatokra is szert tett. Ezzel függhet össze, hogy ő és második felesége, aki 1663. december 26-án hunyt el, Regensburgban tettek végrendeletet.⁷³

Karner Poch és a jénai egyetemen tanult Faut Márk városi aljegyző könyvtárát vizsgálva rámutatott arra, hogy előbbi rendkívül gazdag, 525 tételből álló gyűjteménye jól mutatja a soproni városbírónak a jog- és politikatudományi művek iránti fokozott érdeklődését.⁷⁴ Ezzel a megfigyeléssel állítható párhuzamba P. Szabó azon megállapítása is, amelyben Pochot azok közé a politica-respondensek közé (Valentin Franck, Michael Reutter, Johannes Serpilius) sorolta, akik külföldi peregrinációjukon politikai témában folytatott egyetemi vitatkozás keretében adtak számot tudásukról és később jelentős közéleti karriert futottak be „szűkebb hazájukban.”⁷⁵

Karner éppen Carpzov „*Praxis Criminalisát*” említi példaként, igazolandó, hogy Poch bibliotékájában a viszonylag friss jogtudományi munkák is megtalálhatók voltak.⁷⁶ Azt azonban az eddigi kutatás alapján nem lehetett pontosan beazonosítani, hogy Pochnak a

⁷¹ P. SZABÓ B. 2020a. 104. p. CSEPREGI 2020. 308. p.

⁷² Pochot belső tanácsosként említik több soproni városi polgár végrendeletében is. DOMINKOVITS–D. SZAKÁCS 2018. 121. 127. 130. p.

⁷³ *Wittenberger Matrikel* 5. s.p. [NOMINA INSCRIPTORUM | Sub | RECTORATU | CONRADI CARPZO | VII I.U.D. ELECTOR. SAX. CON | SILIAR. ET PROF. PUBL. | ANNO CHRISTI | MDCXXXV. (...) Mense Junio. (...)]. HILLEBRAND 1981. 290. p. HÁZI 1982a. 137–138. p. HÁZI 1982b. 603. p.

⁷⁴ KARNER 1977. 130. p.

⁷⁵ P. SZABÓ B. 2020a. 81. p.

⁷⁶ KARNER 1977. 130. p.

Practica nova pontosan melyik kiadása volt meg. Mindazonáltal a soproni polgár életéről fentebb közölt néhány életrajzi adat alapján – különösen a peregrinatio academica, a városi közéletben való aktív szerepvállalás és a második házasság révén kialakult regensburgi kapcsolat ismeretében – minden bizonnyal nem jelenthetett túlságosan nagy kihívást a Practica nova egy példányához hozzájutni a korszakban (ha ugyan tudatos és célzott könyvvásárlásról lehet beszélni).⁷⁷ Ugyanis, ahogy arról fentebb már esett szó, a Practica novát az 1635. évi első kiadás után Wittenbergben 1646-ban, 1652-ben, 1658-ban, valamint még Poch halálának évében, 1665-ben is kiadták.⁷⁸

Szintén Praxis Criminalisként szerepelt Carpzov Practica novája négyesi Szepessy Zsigmond 1786-ból származó, Berentén készített inventáriumában („*Caprovius, Benedictus: Praxis criminalis.*”), amely jól rávilágíthat arra, hogy a szász jogtudós jeles munkája nemcsak városi polgárok, hanem nemesek könyvtáraiban is fellelhető volt. Az inventárium azért is különösen érdekes, mert Szepessy Zsigmond nem vármegyei vagy valamely állami hivatali poszton épített karriert, hanem a katonai pályát választotta és annak az 51. számú gyalogezrednek volt a kapitánya, amelynek Gyulay Ferenc császári és királyi altábornagy volt a tulajdonosa 1702–1729 között. Szepessy 42 évi szolgálat után kapitányi rangban vonult vissza, testvérének Szepessy III. Istvánnak 1767-ben bekövetkezett halála után pedig ő lett a miskolci református egyház főgondnoka és végrendeletében, valamint fiókvégrendeletében jelentős összegeket hagyott a református egyházra, annak iskolájára és szegényházára, valamint a sárospataki református kollégiumra is.⁷⁹ Szepessy könyveinek sokszínűsége a nemesúr széleskörű érdeklődését tükrözi és bár könyvtárában az egyházi-vallásos témájú művek domináltak, a könyvek között található például szótár, valamint nyelvészeti, szépirodalmi, történeti, orvosi és asztronómiai munka, továbbá néhány törvénytár és jogtudományi mű is,⁸⁰ köztük a Practica nova 1751. évi bázeli kiadása.⁸¹

Már nem praxis, hanem a mű címére pontosabban utaló Practica Criminalis néven található meg a szász jogtudós munkája a körmöcbányai jegyző és városbíró Caspar Melchior Balthasar Magyar és felesége Maria Theresia (szül. Haanin [sic!]) inventáriumában.⁸² Čičaj rámutat, hogy

⁷⁷ Természetesen a Practica nova másféleképpen is Poch könyvtárába kerülhetett.

⁷⁸ Vö. OTTO 1997. X–XI. p.

⁷⁹ GYULAI 1997. 197–198. p. SZEPESSY 1893. 196. p. SOLTÉSZ NAGY 1859. 978. p.

⁸⁰ Vö. FÜGEDI–DOBROSSY 2005. 125–128. p.

⁸¹ FÜGEDI–DOBROSSY 2005. 126. p.

⁸² Caspar Melchior Balthasar Magyar Čičaj körmöcbányai városi jegyzőként és városbíróként említi. Az 1720. évi összeírás Caspar Melchior Balthasar Magyar Čičaj körmöcbánya városi tanácsosai között az első helyen említette, neve előtt a városbírói tisztségre utaló „*Jud.*” rövidítést feltüntetve. Caspar Melchior Balthasar Magyar III. Károly 1725. október 16-án Bécsben kelt nemeslevelében nemességet adományozott. ČIČAJ 1993. 42. p. CSERGEŐ 1893. 388. p. LR 35. k. 180–184. p. HU-MNL-OL-N 79-15.ték. [237. p.]

Caspar Melchior Balthasar Magyar 173 aranyforintra értékelt könyvtára a XVIII. század első felében 118 tételből álló állományával a legnagyobbnak számított Körmöcbányán és hogy később a városi könyvtár akkor kezdett kiépülni, amikor 1754-ben a város Caspar Melchior Balthasar Magyar örökösétől megvásárolta a könyvhagyatékban található jogtudományi műveket.⁸³ A könyvjegyzékben 13, alapvetően jogtudományi és bányászati témájú kötet – köztük Carpszov Practica novája („*Carpsovij Practica Criminalis*”) és egy másik munkája – esetében egy olyan feljegyzés szerepel, hogy azokat a műveket már átvették és elhatározták, hogy saját használatra a városi könyvtár veszi át.⁸⁴

Természetesen a mű teljes címéhez jobban közelítő megjelölések is előfordultak a vizsgált összeírásokban és könyvjegyzékekben, mint például gróf galántai Esterházy József Pozsony vármegyében fekvő Cseklészen található könyvtárának jegyzékében, amelynek számbavételét dobai Székely Sámuel 1749. április 30-án fejezte be. Az összeírás tematikusan 17 tékára osztva (azon belül pedig feltételezhetően a könyvek elhelyezésére szolgáló scabellumok [zsámoly] szerint) vette számba az impozáns, 881 tételből álló könyvtárat. A jegyzék a jogtudományi műveket („*Libri Juridici*”) tartalmazó XIV. tékában, az I. scabellumban, azon belül is az első helyen említette Carpszov Practica novájának 1670. évi wittenbergi kiadását („*Benedicti Carpszovii Criminalium Partes tres in uno volumine. Vittebergae 1670*”).⁸⁵ Hasonlóan pontos adatokat tartalmazott a nagyszombati evangélikus káptalan könyveiről 1740 körül készített jegyzék, amely szerint a káptalannak megvolt a Practica nova 1739. évi lipcsei kiadása („*<Carpsovii Ben[edicti]> Criminal[ia] Practica. Lipsiae. 1739*”).⁸⁶ Ugyancsak egyértelműen be lehet azonosítani a szász jogtudós munkáját báró karancs-berényi Berényi II. György könyveinek 1690. november 1-jén kelt jegyzékében („*Benedicti Carpszovij J[uris] C[onsulti] Practica nova*”),⁸⁷ gróf balassagyarmati és kékkői Balassa II. Pál könyveiről 1739-ben készült jegyzékben, valamint az elhunyt Nicolaus Georgius Kiechel javainak 1694. szeptember 16-án kelt hagyatéki összeírásában található könyvjegyzékben („*pra[ctica] nova Imp[erialis] Saxonica Auth[ore] Bened[ict]o Carpszov[i]o*”) is. Azonban a három utóbbi eset egyikében sem lehet teljesen pontosan megállapítani, hogy a „Királyi Tábla bárója” („*tabula regiae iudicariae*

⁸³ ČIČAJ 1993. 33. 53. 60. 66. 70. 127. p.

⁸⁴ ADAT. 13/3. 281. p.

⁸⁵ ADAT. 13/5. 135. p. Vö. OTTO 1997. XI. p. Hasonlóan teljesen pontosan beazonosítható a Practica nova 1695. évi lipcsei-frankfurt am main-i kiadásának egy példánya németújvári gróf Batthyány Lajos Ernő könyvtárának 1743. évi katalógusában is. HURSÁN 2023. 159. p. Vö. OTTO 1997. XI. p.

⁸⁶ ADAT. 16/4.1. 428. p. Ugyancsak pontos adatokat lehet találni az Emödi által a nagyváradi székeskáptalan XVIII. századi könyvtáráról készített adattárban, amely alapján a káptalani könyvtárban megvolt a Practica nova 1751. évi bázeli kiadásának egy példánya („*Karpsovii Benedicti Practica nova rerum Criminalium Basileae 1751. f. 1.*”). EMÖDI 2002. 107. p. Vö. OTTO 1997. XI. p.

⁸⁷ MONOK 2010. 207. p.

baro”) címet viselő, 1720-ban III. Károlytól grófi címet nyert főúr,⁸⁸ egyebek mellett a Magyar Királyi Helytartótanácsban főúri tanácsosi tisztséget viselő jelentős főnemesi családból származó gróf,⁸⁹ valamint a budai szindikusz (*Stattsyndici*) magánkönyvtáraiban Carpzov Practica novájának mely kiadása volt meg.⁹⁰

4.2. További Carpzov-kötetek

Carpzov legjelentősebb műveinek megjelenési sorrendjét követve az 1638. év különösen fontos dátum, mivel ebben az évben a szász jogtudósnak két, a büntetőjog szempontjából is figyelemreméltó munkája látott napvilágot. E művek még ugyancsak a második alkotói periódushoz köthetők, az életrajzi adatok kapcsán azonban érdemes megemlíteni, hogy Carpzov 1636-tól a Oberhofgericht zu Leipzig assessorri állását is viselte.⁹¹ Az első, a Jurisprudentia Forensis Romano-Saxonica, Secundum Ordinem Constitutionum D. Augusti Electoralis Saxoniae (a továbbiakban Jurisprudentia forensis) inkább a magánjogot, a hűbéri jogot, valamint a (polgári) eljárásjogot taglaló részei miatt emelhető ki, azonban a büntetőjog szempontjából sem hagyható figyelmen kívül.

Carpzov e munkája lényegében egy, az August von Sachsen szász választófejedelem által 1572. április 21-én nyomtatásban megjelentetett konstitúciókhoz (*Kursächsischen Konstitutionen*) készített, Daniel Moller és Matthias Berlich hasonló műveivel rokonítható kommentárnak tekinthető,⁹² amelyben Carpzov a koraújkori európai jogtudomány szempontjából (is) jelentős módszertani megoldást alkalmazva a lipcsei Schöffenhofnak a konstitúciók rendelkezéseire vonatkozó esetjogát dolgozta fel és foglalta rendszerbe.⁹³ A szász jogtudós ugyanis, ahogy azt a Jurisprudentia forensis Praefatiójában megfogalmazta, arra vállalkozott, hogy a tekintélyes lipcsei Schöffenhof praxisát bemutassa, amely feladathoz mintegy 400, a Schöffenhof határozatait (*Entscheidungen*) tartalmazó kötet állt rendelkezésére. A feldolgozás újszerűsége

⁸⁸ Báró karancs-berényi Berényi II. György életéhez lásd többek között az 1715. évi XXX. és CV. törvénycikkeket. MISKEI 2016. 55. 88. p. Berényi grófi diplomája 1720. április 5-én kelt Bécsben, amelyben a király neki és feleségének, báró divékujfalusi Újfalussy Klárának, valamint fiaiknak és lányaiknak továbbá leszármazottaiknak grófi címet adományozott. LR 33. k. 128–133. p. 44. p. *Magyar nemzetségi zsebkönyv*, 1888. 44. p.

⁸⁹ ADAT 13/4. 347. p. Gróf Balassa II. Pálról lásd alább részletesebben.

⁹⁰ ADAT. 13/2. 140. p.

⁹¹ KLEINHEYER 2017. 92. p.

⁹² SCHMIDT B. G. 1869. 10. p. HAUBOLD 1847. 43. p. HEIMBACH 1852. 28. p. BIRKMEYER 1886. 61. p. Berlich munkája, az öt részes Conclusiones practicabiles secundum ordinem constitutionum Augusti Saxoniae electoris discussae 1615–1619 között jelent meg Lipcsében. Moller munkája, a Commentarius in Ordinationes et Constitutiones Augusti Electoris Saxonicae 1599-ben jelent meg Lipcsében.

⁹³ STINTZING 1884. 84–87. p.

abban ragadható meg, hogy a szerző az összegyűjtött határozatokat csak nagyon röviden, összefoglaló jelleggel közölte. Stintzing szerint Carpzonak ebben a művében sikerült a legtökéletesebben megvalósítani a fentebbi módszertani megközelítést, amely aztán későbbi munkáit is alapvetően jellemezte. A szerző a hatalmas anyagot egy áttekinthető és logikus rendben mutatta be, amelyhez a Kursächsischen Konstitutionen négyrészes szerkezeti felépítését vette alapul.

Mint Stintzing rámutatott Carpzoval a Jurisprudentia forensis szerkezeti felépítésének kialakításánál nem elméleti vagy rendszerező megfontolások vezették, hanem a lipcsei Schöffenhof praxisának hatalmas anyagát szerette volna az egyes konstitúciók között felosztva bemutatni.⁹⁴ Ennek megfelelően a Jurisprudentia forensis négy részre (*pars*) tagolódott; az első az eljárásjoggal (*Prozessrecht*), a második a magánjoggal (*Privatrecht*), a harmadik a hűbéri joggal (*Lehenrecht*) és a negyedik pedig a büntetőjoggal (*Strafrecht*) foglalkozott.⁹⁵ Az egyes részekben belül található maguk a konstitúciók (*constitutiones*), amelyekhez a kapcsolódó esetjogot ugyanazon séma szerint dolgozta fel a szerző. Először közölte az adott konstitúció eredeti német nyelvű szövegét és annak Daniel Moller által készített latin nyelvű fordítását, majd ezt követték az adott konstitúcióhoz tartozó definiciók (*definitiones*). Carpzo minden definicióhoz indokolást (*Begründung*) fűzött, amelyek a szokásos számozott szakaszokként (bekezdéseként) követték egymást, végül a tárgyalt definitio indokolását pedig a lipcsei Schöffenhof ítéleteiből vett idézetekkel zárta. Stintzing Carpzo érdemét alapvetően abban látta, hogy a feldolgozott egyes döntéseket – nagyfokú lényeglátó és absztraháló képességről tanúságot téve – rövid és világos jogtételekként (*Rechtssatz*) ragadta meg, illetve, hogy ezt a lényegre törő és áttekinthető feldolgozási módszert az egyes definiciókhoz fűzött indokolások kidolgozása során is képes volt követni.⁹⁶ Annak ellenére, hogy a Jurisprudentia forensis Carpzo egyik legfontosabb alkotása, az eddigi kutatás alapján viszonylag kevés könyvjegyzékben azonosítható.⁹⁷ Sopronban 1661. május 18-án kelt végrendeletében Gottfried Graff Carpzo Jurisprudentia forensis című munkáját („*Benedicti Carpozii Jurisprudentiam Forensis Romano—Saxonicam*”) II. Marx [sic!]

⁹⁴ Stintzing szerint ennek a megközelítésének az lett az elkerülhetetlen következménye, hogy a rendszertani összefüggés meglehetősen laza a Jurisprudentia forensisben, ugyanis a definiciók jóval túlmutatnak azon a szabályozási területen, mint az a konstitúció, amelyhez kapcsolva vannak.

⁹⁵ A Kursächsischen Konstitutionen eredeti szerkezeti felépítését lásd SCHMIDT B. G. 1869. 8. p.

⁹⁶ A Jurisprudentia forensis további kiadásait lásd OTTO 1997. XI–XII. p. STINTZING 1884. 84. p. különös tekintettel a 2. lábja.

⁹⁷ A Collectanea Allerley Nutzlicher Vnd Nothwendiger Regeln des Rechtens című kéziratban több a Jurisprudentia forensisre való hivatkozást lehet azonosítani, amelyek minden bizonnyal utólagosan kerülhettek be a Balthasar Apel, szepesváraljai jegyző által készített munkába, mivel az a címe alapján tíz évvel a Jurisprudentia forensis első kiadása előtt, 1628-ban keletkezett. PIIRAINEN–ZIEGLER 1995. 33–34. 73. 113. p. PIIRAINEN 2008. 201. p. WIELAND 2013. 122. p. GÖNCZI 2021. 61. p. P. SZABÓ B. 2023a. 81. p.

Melchioris de Zuannára⁹⁸ hagyta azért, hogy ez a mű emlékeztesse rá („*meiner dabey zu gedenken.*”).⁹⁹ Feltételezhetően ugyanez a könyv („*Benedicti Carpzovii Definitiones Juris*”) szerepel Marcus Melchior de Zuana [sic!] és felesége Anna Elizabeth [Petz] 1668. január 14-én kelt hagyatéki összeírásában is.¹⁰⁰

Ez az eset ugyanarra a jelenségre világíthat rá, amelyre már a Practica nova kapcsán is történt utalás, nevezetesen, hogy a különböző könyvjegyzékekben szereplő művek azonosítását olykor jelentősen megnehezíti, hogy ugyanazon szerző ugyanazon munkáját a különböző összeírásokban többféleképpen is említették és jellemzően nem törekedtek a szerző nevének, a mű teljes címének és bibliográfiai adatainak pontos megjelölésére. A konkrét esetben – annak ellenére, hogy a művek bibliográfiai adatai nem állnak rendelkezésre – Graff végrendeletében „*Benedicti Carpzovii Jurisprudentiam Forensem Romano—Saxonicam*” címmel megjelölt mű azonos a Marcus Melchior de Zuanna hagyatékában első helyen szereplő „*Benedicti Carpzovii Definitiones Juris*” című könyvvel. Mivel pedig a két személy halála között csak szűk hét év telt el és Zuanna 110 könyvből álló könyvhagyatékában Carpzovnak más munkája nem található meg, így feltételezhető, hogy a két mű nemcsak hogy azonos, de ugyanarról a példányról lehet szó. A mű teljes címe az 1638. évi első kiadás címlapja szerint *Iurisprudentia forensis Romano-Saxonica secundum Constitutionum D. Augusti Electoris Saxoniae in Part. IV. divisa*, azonban ezt megelőzően a könyvben található egy azt díszítő grafika, amelyben ugyancsak szerepelnek a mű bibliográfiai adatai, illetve a mű tömör címe („*Opus definitionum forensium ad Constitution. Electoral. Saxon.*”). Az ezt követő előzéklap recto oldalán ugyanez a tömör cím szerepel a kötetben annyi különbséggel, hogy az opus szó elhagyásával a definitio forensis kifejezés nem pluralis genitivusban, hanem pluralis nominativusban áll.

Mindezek alapján úgy tűnik, hogy Graff végrendeletében Carpzov munkáját a címoldalon szereplő teljes cím alapján adták meg, míg a Zuanna és felesége hagyatékában szereplő

⁹⁸ Zuanna és egyetlen fia, Georg Christoph életére vonatkozóan lásd *Wittenberger Matrikel 6.* s.p. [ANNO CHRISTI | M. DC XLVI | RECTORE | ACADEMIÆ WITTEBERGENSIS | M. NICOLAO POMPEIO LUSATO | INFERIORVM MATHEMATVM | PROFESSORE PVBLICO | In |Album studiosorum relati sunt | Mense Mayo | (...)]. MÁLYUSZ 1930. 123. p. ADAT. 18/1. 299. p. HÁZI 1982b. 987 p. P. SZABÓ B. 2017. 290–294. p.

⁹⁹ ADAT. 18/1. 248. p. A Carpzov-köteten túl Graff végrendeletében még két mű szerepelt, amelyek témája jól kiegészítheti azokat az életrajzi adatokat, amelyek Graff eddigi életútjáról és peregrinációjáról P. Szabó mélyreható kutatásainak köszönhetően rendelkezésre állnak. Graff egyrészt soproni honfitársára Matthias Rauchra (*Rauchius*) és háziasszonyára hagyta Fröhlich Dávid Bibliotheca, seu Cynosura Peregrinantium, hoc est, Viatorium, Omnium hactenus editorum absolutissimum, jucundissimum, utilissimumq; In Duas Partes digestum. című munkáját. Másrészt Graff Agostinho Barbosa és Johann Otto Tabor Thesaurus Locorum Communium Iurisprudentiae című művét Sopron városára („*Zur Adelichen Confoederation in Odenburg*”) hagyta. A végrendeletben szerzőként csak Tabor neve van feltüntetve, azonban a cím és Graff életrajzi adatai alapján úgy tűnik, hogy a városra hagyott mű Barbosa és Tabor Thesaurusának 1652. évi strassburgi két kötetes első kiadása lehetett. P. SZABÓ B. 2022. 370–372. p.

¹⁰⁰ ADAT. 18/1. 296. p. Vö. HÁZI 1982b. 987. p. MONOK 1982. 94. p.

megjelölés a szász jogtudós munkájának tömör címére utal annyi különbséggel, hogy a *definitiones forenses*, helyett a *definitones iuris* szerepel, amely terminusok azonban jelen esetben egymás szinonimájaként értelmezhetők. Mindazonáltal még ha e lehetséges értelmezés alapján el is lehet fogadni, hogy Graff végrendeletében és Zuanna hagyatékában szereplő Carpzov kötet ugyanaz a példány, azt az eddig rendelkezésre álló adatokból már nem lehet pontosan beazonosítani, hogy a *Jurisprudentia forensis* melyik kiadásáról lehet szó. Graff végrendeletének keletkezéséig Carpzov e munkájának összesen három folio-kiadása jelent meg Frankfurt am Mainban 1638-ban, 1644-ben és 1650-ben.¹⁰¹ Zuanna hagyatékában a könyvek az azok méretére vonatkozó adatok (2°, 4°, 8°, 12° és 16°) szerint vannak csoportosítva és a folio-kiadások között az első helyen szerepel Carpzov munkája.

A *Jurisprudentia forensis* megtalálható még Anna Louisa Hinterskircher besztercebányai polgárasszony hagyatékának 1705. augusztus 18-án kelt összeírásában („*Ejusdem [Carpzov] Forensia*”),¹⁰² Samuel Klement¹⁰³ selmecebányai jegyző hagyatékának 1729. május 18-án kelt összeírásában („*Benedic[ti] Carpzo[vij] in folio majori Titl. Defini[ti]ones Forenses*”)¹⁰⁴ és Jacob Sachs der ältere von Harteneck hagyatékának 1747. március 3-án kelt összeírásában („*Item Hujus [Carpzov] Definitiones Forenses*”) is.¹⁰⁵ Bár az 1756. évi könyvösszeírásban nem szerepelt, azonban Monok és Zvara kutatásai alapján feltételezhetően galántai Esterházy I. Pál herceg¹⁰⁶ könyvei közé tartozott a *Jurisprudentia forensis* 1694. évi lipcei–frankfurt am maini kiadásának egyik példánya.¹⁰⁷ A Szegedi Tudományegyetem Klebersberg Kuno Könyvtárának (a továbbiakban SzTE KKK) 1701 előtti nyomtatványai között is megtalálható a *Jurisprudentia forensis* 1656. évi frankfurt am maini–lipcei kiadásának egyik példánya (KK Régi Könyvek Tára, [a továbbiakban KK RKT] RD 68),¹⁰⁸ amely a jegyzékben közölt 1704-ből származó *ex libris* alapján eredetileg Boronkay Istváné („*Stephanus Boronkay*”) lehetett. Bár a *possessor* személyét egyelőre még nem sikerült teljesen egyértelműen beazonosítani, azonban az 1704-es

¹⁰¹ OTTO 1997. XI. p.

¹⁰² ADAT. 13/3. 202. p.

¹⁰³ A tekintélyes és különösen értékes magánkönyvtárral rendelkező városi jegyző még a Rákóczi-szabadságharc előtt Besztercebányán volt városi jegyzősegéd és a selmecebányai magisztrátus 1704-ben hívta meg az aljegyzői állásra. Klement elfogadta a felkérést és 1704. szeptember 3-án meg is választották a város aljegyzőjévé. Klement minden bizonnyal azonban csak 1718 után válhatott a város jegyzőjévé, mivel több selmecebányai inventárium nevét még városi aljegyzőként említi az 1711. és az 1718. évből. RICHTER 1903. 29. 220. p. FITZ 1927. 144. p. SZENT-IVÁNYI 1960. 228–229. p. ADAT. 13/3. 433. 438. 444. p.

¹⁰⁴ ADAT. 13/3. 463. p.

¹⁰⁵ ADAT. 16/4.1. 498. p.

¹⁰⁶ Esterházy I. Pál a kora újkori magyar történelem egyik meghatározó alakja, akinek életét már számos aspektusból (politikai karrier, mecénási tevékenység, házasságok) vizsgálták a hazai szakirodalomban. Lásd például PERES 2013. 294–300. p.

¹⁰⁷ MONOK–ZVARA 2020. 349. p. Vö. OTTO 1997. XII. p.

¹⁰⁸ KEVEHÁZI–VARGA 2010. 65. p. Vö. OTTO 1997. XI. p.

dátum alapján jelenleg az feltételezhető, hogy a possessorként megjelölt személy azonos lehet azzal a boronkai és nezettei Boronkay II. Istvánnal, akit 1703-ban Zemplén vármegye másodalispánjává (*vicecomes substitutus*) választottak, 1711-ben megerősítettek hivatalában, majd 1713–1716 között viselte a vármegye másodalispáni tisztségét.¹⁰⁹

A másik 1638-ban megjelent mű a Peinlicher Sächsischer Inquisitionen und Achts-Prozeß (a továbbiakban Inquisitionen und Achts-Prozeß). Ez a mű két szempontból is különleges a carpzovi életműben. Az egyik, hogy a szász jogtudós többi latin nyelven írott művétől eltérően ez a könyv német nyelvű. A mű célja, amelyet a szerző a címoldalon és az olvasóhoz intézett előszóban is világosan megfogalmazott, hogy abból meg lehessen ismerni, mikor, hogyan és milyen formában kell a felsőbb hatóságoknak hivatalból a gonosztevőkkel szemben vizsgálatot folytatni és velük szemben eljárni.¹¹⁰ Természetesen a mű megírásában, mint a *Practica nova* esetében is, a legfontosabb ösztönzést a gyakorlati megfontolások jelentették, nevezetesen, hogy az auctor egy a saját szavaival élve nélkülözhetetlen és hasznos („*gantz nötig und nutzlich*”) kézikönyvet nyújtson az összes nemesi bíróság, tisztviselők, ülnökök, bírók, jegyzők, bírósági ügyintézők, továbbá minden más bírói hivatal viselő és olyan személy számára, akinek kötelessége a gonosztevőkkel szemben vizsgálatot folytatni.¹¹¹

A szerzői szándék mellett a mű forrásbázisa is alapvetően ugyanaz, mint a *Practica nova* esetében. Carpzov a címoldalon és a könyv előszavában is a CCC-t, a közönséges szász jogot, a szász választófejedelmi ediktumokat és konstitúciókat, a Landgerichteken felhozott és előadott a lipcei Schöffentuhlban értékelt bevett szokásjogot („*Obfervanz*”) és a jogtudósok munkáit jelölte meg műve fő kútfőiként.¹¹² Az egyetlen lényeges, de kézenfekvő különbség abban ragadható meg, hogy Carpzov az Inquisitionen und Achts-Prozeß megírásakor már jelentős mértékben támaszkodott a *Practica nova* harmadik részére, amely, ahogy arra már fentebb történt utalás, elsősorban büntetőeljárásjogi kérdéseket taglalt. Stintzing ennek nyomán alapvetően a *Practica nova* harmadik részének német nyelvű kivonataként értékelte a Carpzov nagyobb műveihez képest kisebb terjedelmű, quarto-kiadásban megjelent írást, amelyben a szerző 15 címen (*titulus*) keresztül, azon belül pedig artikulusokra bontva mutatja be az inkvizitórius eljárást (*processus inquisitorius*).¹¹³

¹⁰⁹ KEVEHÁZI-VARGA 2010. 65. p. SZIRMAY 1804. 287. 307–308. p. IFJ. REISZIG 1905. 410. 439. p. BODECZKY 1896. 178. p. A kutatás alapján az feltételezhető, hogy Boronkay 1703–1711 között végig Zemplén vármegye másodalispánja volt. DONGÓ GYÁRFÁS 1912. 304. p.

¹¹⁰ CARPZOV 1638. s.p. [Címoldal, r.].

¹¹¹ CARPZOV 1638. s.p. [Címoldal, r.]. 6. p. Vö. SCHUMANN 2018. 83. p.

¹¹² CARPZOV 1638. s.p. [Címoldal, r.]. 5. p.

¹¹³ Jugler és Stintzing nem tesznek említést az 1653. évi kiadásról, amely az első kiadáshoz hasonlóan Frankfurt am Mainban ugyancsak név nélkül jelent meg. Az 1673. évi kiadásban már egyértelműen Carpzov van feltüntetve a mű szerzőjeként. JUGLER 1773. 301. p. STINTZING 1884. 80. p. OTTO 1997. XII. p.

A mű másik különlegessége a német nyelv mellett, a szerzőség kérdése. Az *Inquisitiones und Achts-Prozeß* első és második kiadása még név nélkül jelent meg; sem a címlapon, sem pedig az olvasónak szóló előszó után nem volt feltüntetve a szerző neve.¹¹⁴ Jugler és az ő nyomán Biener is az 1662. évi harmadik kiadást tartotta a mű első megjelenésének, noha az is a szerző nevének feltüntetése nélkül látott napvilágot. Jugler azon oknál fogva tulajdonította a művet Carpzonak, mert a címlapon (és a mű előszavában) is „a névtelen szerző” külön kiemelte, hogy a mű elkészítése során a jogtudósok művei közül legnagyobbbrészt Benedikt Carpzo *Practica novájának* harmadik részére támaszkodott.¹¹⁵

Biener is úgy vélekedett, hogy a mű szerzője bizonyosan Carpzo, mert a szász jogtudós egyes nézetei visszaköszönek a *Inquisitiones und Achts-Prozeß* szövegében, illetve, hogy Justus Oldekop is felhasználta ezt a könyvet anélkül, hogy megnevezte volna saját írásaiban kifejtett polémiájának tárgyaként.¹¹⁶ Mindazonáltal hozzátette, hogy amennyiben mégsem Carpzo lenne a mű szerzője, akkor ezt a művet (is) azon írásközé kell sorolni, amelyek a *Practica novát* kivonatos formában követik.¹¹⁷

A *Inquisitiones und Achts-Prozeß* kapcsán Stintzing azonban egyértelműen bebizonyította Carpzo szerzőségét, hogy kimutatta, a szász jogtudós az először 1657-ben megjelent *Processus iuris in foro Saxonico* című művének egyik szöveghelyén saját műveként hivatkozott az *Inquisitiones und Achts-Prozeßre*.¹¹⁸ Carpzonak ez a munkája csak egyetlen esetben fordult elő a különböző hazai könyvjegyzékekben, a kutatás alapján csak Nicolaus Georgius Kiechel könyvei között lehetett azonosítani („*Carpsovij Inscription vnd 8 processen*”).¹¹⁹

Még a második írói korszakhoz kapcsolható Carpzo *Responsa iuris electorialia* (a továbbiakban *Responsa*) című munkája, amely először 1642-ben jelent meg Lipcsében.¹²⁰ Carpzonak e műve mind az alkalmazott módszer, mind pedig a feldolgozás formáját tekintve nagyfokú hasonlóságot mutat a négy évvel korábban megjelent *Jurisprudentia forensis*hez. A *Responsa* forrásanyagát alapvetően az *Appellationsgericht zu Dresden* (*Senatus Appellationum Dresdensis*) és a *Schöppenstuhl zu Leipzig*, amely Carpzo szerint az *Appellationsgericht* praxisához igazodott, gyakorlata képezte. Ezzel összefüggésben természetesen nem hagyható

¹¹⁴ Az anonimitás okaira és a szerzőség kérdéséhez lásd GÜNTHER s.d. [1859.]. 3–12. p. STINTZING 1884. 80–81. p.

¹¹⁵ JUGLER 1773. 301–302. p.

¹¹⁶ Itt Biener feltételezhetően Oldekop *Contra Dn. Benedictum Carpovium IC. – Tractatus duo Primus, de appellatione in causis criminalibus, Alter, decades tres quaestionum ad processum Criminalem necessarium* című művére gondolhatott.

¹¹⁷ BIENER 1827. 167. p.

¹¹⁸ STINTZING 1884. 80. p. különös tekintettel a 2. láb. CARPZO 1657. 25. p. [n. 52.].

¹¹⁹ HOLL 1963. 294. p.

¹²⁰ A *Responsa* további kiadásait lásd STINTZING 1884. 87. p. különös tekintettel az 1. láb. OTTO 1997. XIII. p.

figyelmen kívül, hogy a mű megírásakor a szerző az Appellationsgericht assessora és Schöffentuhl seniora volt.¹²¹

A két bírói fórum esetjogának feldolgozása során a szerző az összegyűjtött anyagot hat könyvre (*liber*) osztotta. Az első könyv a birtokkal és a tulajdonnal (*possessio et proprietas*), a második a kifogásokkal (*exceptiones*), a harmadik a törvénykezési eljárással (*processus iudiciarius*), a negyedik a végrehajtással (*executio*), az ötödik a szerződésekkel (*contractus*), a hatodik a végrendeleti és a törvényes örökléssel (*successio et ex testamento et ab intestato*), valamint bizonyos vegyes kérdéskörökkel („*nec non Miscellanae*”) foglalkozott. Az egyes könyvek címekre tagolódtak és a szerző minden címben egy-egy responsumot látott el bőséges magyarázó megjegyzésekkel.

Stintzing a *Jurisprudentia forensis* és a *Responsa* összehasonlítása nyomán arra a megállapításra jutott, hogy a szerző a mű megírása során valószínűleg időhiánnyal küzdhetett, ez pedig a *Responsa* alaposabb kidolgozását akadályozta. Véleménye szerint Carpszovnak ebben a munkájában az előadott érvelések általánosabbak és kevésbé precízebbek, mint a *Jurisprudentia forensis*-ben. Ezzel szemben a mű erénye, hogy az abban idézett egyes ítéleteket Carpszov alaposabban ismertette, mint a *Jurisprudentia forensis*-ben. A kutatás alapján ez a mű csak Samuel Klement leltározott könyvei között („*In folio Benedic[ti] Carpszovij titl. opus Responsor[um] Juris Electoraliu[m]*”),¹²² Jacob Sachs der ältere von Harteneck könyvhagyatékában („*Item Carpszovii Responsa Juris*”),¹²³ Kiszeli László könyveinek összeírásában („*Carpsovius opus Responsor[um]*”),¹²⁴ valamint a Szepes vármegyében fekvő és 1772-ig a Lengyel Királyságnak elzálogosított Gnézda (*Kniesen*) mezőváros levéltárában volt azonosítható.¹²⁵

Alapvetően Carpszov első és második írói korszakához egyaránt kapcsolható a *Commentarius in Legem Regiam Germanorum, sive Capitulationum Imperatoriam, Juridico-Historico-Politicus* (a továbbiakban *Commentarius*) című munkája, ugyanis ezt a művet eredetileg még első assessorai évei alatt készítette és az először 1623-ban jelent meg Dominicus Arumaeus *Discursus-gyűjteményének* negyedik kötetében, azonban a szerző ezt a munkáját évekkel később átdolgozta és jelentősen kibővítette.¹²⁶ Ez a magyarázata annak, hogy a carpszovi életmű áttekintésében a második kiadás 1640-es megjelenési dátumát alapul véve, ez a mű csak az

¹²¹ KLEINHEYER 2017. 92. p.

¹²² ADAT. 13/3. 461. p.

¹²³ ADAT. 16/4.1. 498. p.

¹²⁴ ADAT. 13/5. 56. p.

¹²⁵ KLEIN-BRUCKSCHWAIGER 1954. 209. 222. p. GÖNCZI 2021. 63–64. p. OTTO 1997. XIII. p.

¹²⁶ STINTZING 1884. 68–69. 81–82. p.

1630-as években írt könyvek után következnek. Az első kiadás alapján Kleinheyder szerint a *Commentarius* a fiatal jogtudós államjogi témában írt korai kísérleteként értékelhető, amely – bár már itt is tettenérhető a szerző nagyfokú rendszerező képessége – még nem volt mentes a pontatlanságoktól és alapvetően a Dominicus Arumaeus nevével fémjelzett jénai iskola hatása alatt állt.¹²⁷

E befolyás érvényesülésének tekinti Stintzing a német és a római államjog *Commentarius*ban tetten érhető elválasztását, továbbá ezzel összefüggésben a XVIII. században elterjedt nézettel szemben érvel, amely Carpzov államjogi írásait általánosságban negatívan értékelte. Megítélése szerint jogtalanul vádolják a szász jogtudóst azzal, hogy a Wahlkapitulationt (*capitulatio caesarea*) a római *lex regia* fogalmával keveri össze és ebből a római jog eltúlzott használatára következtet. A *Commentarius* szövegét vizsgálva, úgy vélekedik, hogy Carpzov műve első és második (átdolgozott) kiadásában is éppen az ellenkező álláspontot képviselte, hangsúlyozva, hogy a német államjogot, nem a „*latin jogból vagy Bartolustól és Baldustól, hanem a császárság bevett szokásából és alaptörvényeiből kell meríteni.*”¹²⁸

A *Commentarius*nak a vizsgált könyvjegyzékekben csak két példányát sikerült azonosítani.¹²⁹ Az első kötet („*Carpzouij Lex Regia*”) abban az 1676. május 2-án kelt foglalási jegyzőkönyvben szerepelt, amely a tulajdonos – feltételezhetően Daniel Gutt (*Guth* vagy *Guoth*)¹³⁰ eperjesi polgár és városi szenátor – eperjesi házának összeírásában maradt fenn.¹³¹ A *Commentarius* 1669. évi hanau kiadásának egy példánya a SzTE KKK 1701 előtti nyomtatványai között is fellelhető (KK RKT RD 115), amely a kötetben található 1767-ből származó bejegyzés szerint a tatai piarista rendházé lehetett.¹³²

Életrajzi szempontból a harmadik írói periódus meghatározó jellemzőjének tekinthető, hogy Carpzovnak gyakorlati tevékenysége mellett ekkor már tanítási kötelezettségei is voltak.

¹²⁷ KLEINHEYER 2017. 93. p.

¹²⁸ STINTZING 1884. 82–83. p.

¹²⁹ A hazai jogtudományi irodalomban ezt a művet *Commentatio historico-juridica de origine et progressu juris Hunno-Hungarici* című munkájában jamniki Jóny János hivatkozta. JÓNY 1786. 239–240. p. különös tekintettel az (a) jelű lábjegyzetre.

¹³⁰ I. Lipót 1672. február 10-én delegált bíróságot állított fel a Wesselényi Ferenc nevével fémjelzett rendi összeesküvéssel kapcsolatban gyanúba keveredett báró giletinczi Ostrosith Mátyás, Weber János, gyógyszerész és eperjesi városbíró, valamint Guoth Dániel eperjesi szenátor ügyének kivizsgálására. FAZEKAS 2018. 121. p. Gutt 1664–1666 között bizonyosan Eperjes főjegyzője volt és mikor eljárás indult ellene már a város szenátora volt. HÖRK 1895. 1. 3. 5. 7–8. 11. 17. p. A foglalási jegyzőkönyv mellé illeszthető Gutt elkobzott javairól készült két becslés (*aestimatio*). Az első 1674. szeptember 20-án kelt, a Szepesi Kamara официálisai (Joannes Kinisy harmincados, Georgius Zeltczer, Joannes Hupél és Petrus Semsey) készítették és három példányban is megmaradt az MNL-OL-E fondcsoportjának *Urbaria et conscriptiones* elnevezésű fondjában. HU-MNL-OL-E 156-a.-Fasc. 079. Nr. 008. A másik, Szepesi Kamarához intézett becslés 1677. február 1-jén kelt és a szepesi kamarai prefektúra részéről Vuilhelmus [sic!] a Draheim (*praefectus bonorum regionum*) készítette. HU-MNL-OL-E 156-a.-Fasc. 082.-Nr. 025.

¹³¹ ADAT. 13/2. 88. p. Vö. HERNER–MONOK 1983. 69. p.

¹³² KEVEHÁZI–VARGA 2010. 64–65. p. Vö. OTTO 1997. X. p.

Ugyanis Sigismund Finckelthausnak, a Lipcsei Egyetem professor ordinariusának halálát követően, annak helyére Carpzovot nevezték ki, aki 1645–1653 között volt a jogi fakultás professor ordinarius. ¹³³ Ebben az alkotói korszakában, 1646–1650 között jelent meg a szász jogtudós következő jelentős munkája, a három részes *Opus decisionum illustrium Saxoniarum* (a továbbiakban *Opus decisionum*), ¹³⁴ amely még inkább kötődik az előző periódushoz, mivel a *Opus decisionum* lényegében még a *Jurisprudentia forensissel* megkezdett és a *Responsa* megírásával továbbvitt irányvonal folytatásának tekinthető. ¹³⁵ Bár az alkalmazott módszer ugyanaz volt, amelyet Carpzov már a *Jurisprudentia forensis* és a *Responsa* megírása során is követett, a *Responsa*val ellentétben az *Opus decisionum* forrásanyaga jelentősen kibővült, mivel már nem csupán az *Appellationsgericht zu Dresden* és a *Schöppenstuhl zu Leipzig*, hanem a *Juristenfakultät der Universität Leipzig (Facultas Iuridica Lipsiensis)* és az *Oberhofgericht zu Leipzig (Curia Provincialis Suprema Lipsiensis)* gyakorlatának feldolgozására is kiterjedt. Stintzing véleménye szerint, azonban az *Opus decisionum* esetében hiányzott az összegyűjtött anyag szisztematikus tagolása és a kidolgozás még kevésbé volt precíz, mint a *Responsa* esetében. Ennek ellenére nem tartotta valószínűnek Gundling azon feltételezését, miszerint az *Opus decisionum*ot Carpzov nem egyedül, hanem azt helyette „tanulók és más praktikusok” („*Studiofi und andere Practici*”) készítették el és Carpzov csak a *Juristenfakultät* és a *Schöffentstuhl* döntéseit (*decisiones*) szolgáltatva volna. ¹³⁶

Ez a könyv is csak néhány hazai jegyzékben bukkant fel, amelyekben általában a tömör cím („*Decisiones illustres Saxonicae*”) megadásával jelölték a művet. Az *Opus decisionum* megtalálható Sophiane Adrianin [sic!] 1683. április 28-án kelt könyvhagyatékában („*Carpzovij decisionum pars 2da 3tia unus ephemeritum*”), ¹³⁷ a soproni Vitnyédi István könyveinek 1670 körül készült jegyzékében („*Decisiones Illustres Saxoniae Benedicti Carpzovii*”), ¹³⁸ Caspar Melchior Balthasar Magyar 1733. október 21-e és december 9-e között készített inventáriumában („*Carpsovij Opus Decisionum Illustriu[m]*”), ¹³⁹ Samuel Klement

¹³³ Az egyetemi évekhez kapcsolódóan lásd még STINTZING 1884. 58. p.

¹³⁴ Az *Opus decisionum* első rész 1646-ban, a második 1652-ben, a harmadik pedig 1654-ben jelent meg Lipszében. OTTO 1997. XIII. p. STINTZING 1884. 88. p. különös tekintettel az 1. láb. HAUBOLD 1847. 47. p.

¹³⁵ A két művet Schild és Haubold is egymás párhuzamként említi. Haubold a szász magánjog közönséges szakirodalmának szisztematikus áttekintése során azon művek csoportjába sorolja Carpzovnak ezt a két munkáját, amelyek praktikus, többnyire jogesetekkel magyarázott vagy azokra alapított megjegyzések gyűjteményeinek tekinthetők. SCHILD 2005. 294. p. HAUBOLD 1847. 47. p.

¹³⁶ STINTZING 1884. 88. p. Vö. GUNDLING 1738. 993. p.

¹³⁷ ADAT. 18/1. 347. p. A könyvhagyatékban található megjegyzés alapján arra lehet következtetni, hogy az *Opus decisionum*nak csak a második és harmadik része volt meg a hagyatéki leltár készítésekor.

¹³⁸ ADAT. 18/1. 306. p.

¹³⁹ ADAT. 13/3. 278. p. Caspar Melchior Balthasar Magyarnek ez a könyve („*Carpzovij opus Decisionum*”) megtalálható Körmöcbánya könyveinek 1754. március 29-én kelt jegyzékében. ADAT. 13/3. 284. p.

könyvhagyatékában („*Carpzovij Decisiones Sax[onicae]*”),¹⁴⁰ Jacob Sachs der ältere von Harteneck könyvhagyatékában („*Item Carpzovii Decisiones Saxonicae*”),¹⁴¹ valamint Gnězda mezőváros levéltárában is.¹⁴²

A harmadik alkotói korszak és az életmű egyik, *Practica nova* melletti legjelentősebb darabjának tekinthető az 1649-ben Lipcsében megjelent *Jurisprudentia ecclesiastica seu consistorialis* (a továbbiakban *Jurisprudentia ecclesiastica*), amely a protestáns egyházjognak teljes rendszerét tárta az olvasó elé, jelentős hatást gyakorolva a jogtudományra és a joggyakorlatra egyaránt.¹⁴³ A mű megírásának háttérében döntő jelentősége volt Carpzov professzori kinevezésének, aki eddigi műveiben magánjoggal, büntetőjoggal és államjoggal foglalkozott. A *Jurisprudentia ecclesiastica* alapját azok az egyetemi előadások képezték, amelyeket Carpzov, mint a kánonjog professzora (*professor iuris canonici*) 1645-től kezdve diktált le hallgatóinak. A terjedelmes mű azonban jóval bővebb annál, mint amit Carpzov előadásain hallgatóinak leadott, ugyanis saját bevallása szerint a *Jurisprudentia ecclesiastica*-ban közreadott anyagot tíz év alatt diktálhatta volna le diákjainak. A mű megírása során a feldolgozás módszerét és szemléletmódját tekintve Carpzov a korábbi munkáiban, különösen a *Jurisprudentia forensis*-ben alkalmazott megoldást követte. A mű az *Institúció-rendszer* alapján három könyvből (*liber*) áll, amelyek mindegyike titulusokra (*titulus*) tagolódik. Az egyes címeket a szerző a már a *Jurisprudentia forensis*-ben megismert módon fejezetekre osztotta, amelyek címéül mindig egy-egy világos jogtétel (*definitio, Rechtssatz*) szolgált. Ezeket Carpzov aztán az adott fejezetben bőséges forrásbázisra alapozva bizonyította, érvelését pedig a fejezetek végén a drezdai Oberkonsistorium döntéseiből vett szövegrészletekkel vagy választófejedelmi rescriptumokkal támasztotta alá.¹⁴⁴

A kutatás alapján úgy tűnik, hogy a *Practica nova* mellett a *Jurisprudentia ecclesiastica* a másik leggyakrabban előforduló Carpzov-kötet a vizsgált olvasmánytörténeti forrásokban. Čičaj Besztercebánya, Körmöcbánya és Selmecebánya XVII–XVIII. századi könyvkultúráját elemezve a legelterjedtebb auktorok között Carpzov nevét is megemlítette. A három alsó-magyarországi bányavárosra fókuszáló kutatás eredményeképpen Čičaj a jogtudományi könyveket három alcsoportba – a világi joggal, az egyházjoggal és a hazai joggal foglalkozó

¹⁴⁰ Az elhunyt hagyatékából ezt a könyvet Michael Klement kapta. Samuel Klement leltározott könyveinek felsorolásában („*Inventirte Klementische Bücher*”) az *Opus decisionum* az „*In 4to Titl. Decisiones Illustres Saxonicae Bend[icti] Carpzovij*” megjelöléssel szerepel. ADAT. 13/3. 453. 465. p.

¹⁴¹ ADAT. 16/4.1. 498. p.

¹⁴² KLEIN-BRUCKSCHWAIGER 1954. 209. 222. p. OTTO 1997. XIV. p. GÖNCZI 2021. 63–64. p.

¹⁴³ A *Jurisprudentia ecclesiastica* későbbi kiadásait lásd még többek között STINTZING 1884. 88. p. különös tekintettel a 3. láb. OTTO 1997. XIV. p.

¹⁴⁴ STINTZING 1884. 88–90. p.

művek kategóriáiba – sorolta. A három csoport közül pedig mind a világi joggal, mind pedig az egyházzal foglalkozó, leggyakrabban előforduló művek szerzői között tüntette fel Carpszovot is.¹⁴⁵ Ez a megállapítás azért is lehet lényeges, mert egybeesik azzal a szakirodalmi állásponttal, miszerint Carpszovnak a *Jurisprudentia ecclesiastica* által jelentős hatása volt a korabeli protestáns egyházzogra, különösen a házassági jogra.¹⁴⁶

Az egyházjog kapcsán Čičaj bár konkrétan nem nevesítette a kötet címét, de az elemzése alapjául szolgáló kutatás eredményeképpen összeállított gyűjteményt vizsgálva, amely a három bányaváros magán és intézményi könyvtárainak jegyzékét tartalmazza 1533-tól 1750-ig, úgy tűnik, hogy a szerző egyértelműen a *Jurisprudentia ecclesiastica*ra gondolhatott. Ez a mű („*Juris Prud[entia] S[edis] Consistorialis Bened[icti] Carpzoi J[uris] C[onsulti]*”) többek között megtalálható abban a könyvjegyzékben, amelyet Valentin Hanchen kisszebeni lelkész hivatala kezdetén készített és amely Matthias Lohmann¹⁴⁷ és Leonhard Fabini a kisszebeni evangélikus gyülekezetnek jutatott könyvadományát tartalmazta,¹⁴⁸ továbbá Anna Louisa Hinterskircher 1705. augusztus 18-án kelt hagyatékában („*Item Ejusdem Consistoralia*”),¹⁴⁹ Samuel Günther lőcsei evangélikus lelkész 1711. február 25-én kelt könyvhagyatékában („*Consistorialia*”),¹⁵⁰ Johann Nikolaus Hain lőcsei polgár 1711. május 11-én kelt hagyatéki leltárában („*Benedicti Carpzovii Consistorialia*”),¹⁵¹ a Sopronban 1665 körül (?) Matthias Lang (?)¹⁵² által némely könyvekről készített feljegyzésekben („*Definitiones Consistoriales Carpzovii*”),¹⁵³ a beszercebányai Elias Greschner prédikátor 1677. január 28-án kelt könyvhagyatékában („*Benedicti Carpzovij opus Consistor[iorum]*”),¹⁵⁴ Johann Krempeš szentágotai evangélikus lelkész könyveinek 1709. áprilisában felvett jegyzékében („*Carpzovii Definitiones Ecclesiasticae*”),¹⁵⁵ Borosnyai Lukács János peregrinációja során beszerzett könyveinek 1725

¹⁴⁵ ČIČAJ 1993. 88–89. p.

¹⁴⁶ A *Jurisprudentia ecclesiastica* jelentőségét a protestáns házassági jogban lásd még többek között KOVÁTS GY. 1883. 221–222. p. KNAUZ 1869. 271. p. SZEBERINYI 1848. 83. p. SZTEHLO 1890. 40. 53. p. CSECSETKA 1892. 695–696. p. MIKULIK 1917. 130. p. P. SZABÓ B. 2020b. 205. p. ZSILINSZKY 1889. 74. p. NAGY Pé. 2021. 46–47. p.

Bél Mátyás Pozsonyban, 1731. május 3-án kelt levelében, amelyet egy ismeretlen jezsuitához intézett, bizonyos házassági ügyek (*casus matrimoniales*) eldöntésével összefüggésben több jeles protestáns jogtudós művét is a címzett figyelmébe ajánlotta és köztük első helyen említette a *Jurisprudentia ecclesiasticá*t („*Carptzouius L. [...?] in Decisionibus Consistorialibus*”), mint amely a témát kimerítően magyarázza. SZELESTEI N.–GRÜLL 1993. 227. p.

¹⁴⁷ CSEPREGI 2021. 338. p.

¹⁴⁸ ADAT. 19/2. 13. p.

¹⁴⁹ ADAT. 13/3. 202. p.

¹⁵⁰ ADAT. 13/2. 301. p.

¹⁵¹ ADAT. 13/2. 313. p.

¹⁵² Minden bizonnyal azonos Matthias Lang soproni evangélikus lelkésszel.

¹⁵³ ADAT. 18/1. 531. p.

¹⁵⁴ ADAT. 13/3. 88. p. különös tekintettel a 3. lábja.

¹⁵⁵ Krempešnek ezt a könyvét Samuel nevű fia örökölte. ADAT. 16/4.2. 774. p.

körül készített jegyzékében („*Carpzovii Jus Eccles[iastica]*”),¹⁵⁶ Johann Simonides prédikátor 1739. június 10-én Selmecebányán kelt könyvjegyzékében („*Carpzovii Deffin[itiones] Eccles[ias]ticae*”),¹⁵⁷ Johann Kinder von Friedenberg¹⁵⁸ nagyszebeni polgármester könyveiről (*Bibliotheca Kinderana*) 1740 májusában¹⁵⁹ felvett jegyzékben („*Carpzovs Consistorialia*”),¹⁶⁰ a nagyszebeni evangélikus káptalan 1740 körül kelt könyvjegyzékében („*Carpzovii /Bened[icti]/ definit[iones] ecclesiasticae*”),¹⁶¹ Joseph Richter¹⁶² selmeci bányapolgár (*Ring- und Waldbürger*) könyveiről 1748. november 15-én felvett hagyatéki leltárban („*Bened[icti] Carpzovij Definitiones Ecclesiasticae*”),¹⁶³ a barcasági evangélikus káptalan 1750 körül felvett könyveinek jegyzékében („*Carpzovii Definitiones Eccl[esiastic]es*”),¹⁶⁴ valamint a dési ferences rendház régi könyvállományában¹⁶⁵ is azonosítható, továbbá a Klimó-könyvtárban¹⁶⁶ is megtalálható.¹⁶⁷

¹⁵⁶ ADAT. 16/5. 69. p. Borosnyai 1721–1726 között gróf széki Teleki Sándor alumnusa volt Frankfurt an der Oderben és Leidenben. ADAT. 16/5. 80. p. MONOK 1990. 11. p. SZINNYEI 1891. 1249–1250. p.

¹⁵⁷ ADAT. 13/3. 482. p. A könyvjegyzékben a *Jurisprudentia ecclesiastica* 1695. évi lipcei kiadása található meg. Vö. OTTO 1997. XI. p. STINTZING 1884. 88. p.

¹⁵⁸ A komoly hivatali karriert befutó Johann Kinder von Friedenberg életéről és gazdag könyvtáráról lásd részletesebben TEUTSCH 1882. 749–753. p. P. SZABÓ B. 2023a. 216–217. p.

¹⁵⁹ Johann Kinder von Friedenberg 1740. április 30-án hunyt el Nagyszebenben.

¹⁶⁰ ADAT. 16/4.1. 407. p.

¹⁶¹ ADAT. 16/4.1. 427. 461. p. A könyvjegyzékben a *Jurisprudentia ecclesiastica* 1685. évi lipcei kiadása található meg. Vö. OTTO 1997. XIV. p. STINTZING 1884. 88. p. különös tekintettel a 3. lábja.

¹⁶² Čičaj kutatásai alapján a XVIII. század első felében Josep Richter rendelkezett a legnagyobb magánkönyvtárral Selmecebányán. A Selmecebánya helytörténetével elmélyülten foglalkozó urburarius Bél Mátyás munkatársa volt. Bél Pozsonyban, 1738. szeptember 12-én kelt levelében többek között arra kérte Richtert, hogy a Selmecebánya történetéről írt kéziratát (*Meletema historicum de libera regia montanaque civitate Schemniciensi*) küldje el neki. Richter eleget is tett a kérésnek és Bél a város leírásakor nagymértékben támaszkodott Richter kutatásaira és többször is méltatta őt munkájában. ČIČAJ 1993. 32. p. lásd még Füg. 1. sz. tábl. [Richter, Josef]. SZELESTEI N.–GRÜLL 1993. 438–439. p. TÓTH G. 2007. 104–105. 108–109. 111. p. BIRCHER 2006. 55. p. különös tekintettel a 33. lábja.

¹⁶³ ADAT. 13/3. 502. p.

¹⁶⁴ ADAT. 16/4.1. 696. p.

¹⁶⁵ GORDÁN 2019. 144. p. A könyvjegyzékben a *Jurisprudentia ecclesiastica* 1685. évi lipcei kiadása található meg. Vö. STINTZING 1884. 88. p. OTTO 1997. XIV. p.

¹⁶⁶ A könyvkatalógus alapján a *Jurisprudentia ecclesiastica* 1652. évi hanai kiadása található meg a Klimó-könyvtárban. A kötet a benne található *ex libris* („*Georgii Klimo 1754*”) alapján 1754-ben kerülhetett Klimó Györgyhez. MÓRÓ 2001. 122. p. Vö. OTTO 1997. XIV. p.

¹⁶⁷ A *Jurisprudentia ecclesiasticá*nak egy példánya a zirci ciszterci apátság könyvtárában is megtalálható volt, amelyet bizonyít az a Veszprémben 1844. március 5-én kelt, eredetileg német nyelven írt számla, amelyet Franz Gründler veszprémi könyvkötőmester állított ki. A számla tanúsága szerint Gründler „*a kegyelmes apát és prelátnak úr, valamint a zirci konvent számára*” 1843–1844 között könyvkötési munkálatokat végzett és az abban közzétett listában a könyvkötő *Jurisprudentia ecclesiasticá*t („*Carpzovi: Juris Eccl.*”) is feltüntette.

A Carpzov-kötetet a Gründler által végzett könyvkötések leíró listájában Johann Benedict Carpzovnak tulajdonították, azonban a könyv címe, a kiadás helye (*Lipsiae*) és éve (1708), valamint annak alapján, hogy ilyen című mű a Carpzov család más jelentősebb tagjai – Johann Benedict I. Carpzov, Johann Benedict II. Carpzov, Johann Benedict III. Carpzov és Johann Benedict IV. Carpzov – közül egyiknek sem tulajdonítható, arra lehet következtetni, hogy a könyv szerzője nem Johann Benedikt Carpzov, hanem Benedikt II. Carpzov volt. Az, hogy a *Jurisprudentia ecclesiastica* szerzőjét Johann Benedict Carpzovval („*Carpzo, Johann Benedictus*”) azonosították, minden bizonnyal arra vezethető vissza, hogy a könyvkötési munkálatok között szerepelt egy másik Carpzov-mű („*Carpzovi Epistolarum*”), amely azonban a XVIII. századi neves teológus, Johann Benedikt IV. Carpzov *Epistolarum catholicarum septenarius graece* című 1790-ben Hallében megjelent munkája. KONCZ P. 2006. 211–

Még a harmadik írói korszakban, 1651-ben Lipcsében jelent meg Carpzov *Disputationes historico-politico juridicae* című munkája (a továbbiakban *Disputationes*),¹⁶⁸ amely a szerző által tartott disputációknak (Nr. XIX-XXVIII.), illetve az általa elnökölt dissertatióknak (Nr. I-II.), discussióknak (Nr. III.) és disputációknak (Nr. III-XVIII.) gyűjteményes kiadása volt.¹⁶⁹ Ez a kötet a kutatás alapján azonban csak Gutt Daniel eperjesi polgár eperjesi házának összeírásában („*Carpzou[ii] Histor[ia] Polit[ica]*”) bukkant fel.¹⁷⁰ Bár az összeírásban sem a teljes cím, sem pedig más a pontosabb beazonosítást lehetővé tevő bibliográfiai adat nem szerepelt, abból a körülményből, hogy a *Disputationes* 1651-ben quarto-kiadásban (4°) jelent meg, arra lehet következtetni, hogy az 1676. évi összeírásban a *Disputationes* első kiadását lehet megtalálni, mivel a jegyzékben szereplő művek mellé azok méretére vonatkozóan is tüntettek fel információt. Bár elméletileg az összeírásban az 1666. évi második folio-kiadás is szerepelhetett volna, azonban a Carpzov-kötet tömör címe után írt 4-es szám a quarto-kiadásra utal, amely alapján figyelemmel az összeírás keletkezési idejére, arra lehet következtetni, hogy abban a *Disputationes* 1651. évi első kiadása szerepelt.

Gróf rádai Ráday I. Pál 1729-ben készített, a Lipcsében megvásárolható teológiai, orvosi és jogi könyveket számba vevő autográf jegyzéke is megemlíti a *Disputationest* („*Bened[icti] Carpsovii Disputationes, historico Politico Iuridicae*”). Noha az ebben a jegyzékben szereplő könyvek valószínűleg sohasem kerültek ténylegesen beszerzésre és közülük is csak néhány került be utóbb ténylegesen a Ráday-gyűjteménybe, a jegyzék mégis fontos viszonyítási pont lehet annak vizsgálata során, hogy 1729-ben milyen Lipcsében megvásárolható teológiai, orvosi és jogi művek érdekelhették a neves Ráday-könyvtár alapjait lerakó Ráday grófot.¹⁷¹ A *Disputationes* 1710. évi lipcsei kiadása a Klimó-könyvtárban is megtalálható.¹⁷²

Carpzov időrendben utolsó jelentős munkája a *Processus iuris in foro Saxonico* (a továbbiakban *Processus*) 1657-ben jelent meg Jénában és már a negyedik alkotói periódushoz kapcsolható.¹⁷³ Az utolsó korszak kezdetét ahhoz az életrajzi eseményhez lehet kötni, hogy Carpzovot 1653-ban Johann Georg I. von Sachsen szász választófejedelem a drezdai Kursächsisches Geheimes Ratskollegium tagjává nevezte ki. Carpzov, mint írja csak „*nolens volens*” volt hajlandó eleget tenni a választófejedelem óhajának és nem is érezte jól magát a drezdai udvarban, állandóan

212. 216. 220–221. p. Vö. STINTZING 1884. 88. p. WAGENMANN 1876a. 20–21. p. WAGENMANN 1876b. 21–22. p. MUTHER 1876a. 20. p. MUTHER 1876b. 22. p. SIEGFRIED 1876. 22–23. p.

¹⁶⁸ A *Disputationes* későbbi kiadásait lásd STINTZING 1884. 83. p. OTTO 1997. XV. p.

¹⁶⁹ OTTO 1997. XVI–XX. p.

¹⁷⁰ ADAT. 13/2. 88. p. Vö. HERNER–MONOK 1983. 69. p.

¹⁷¹ BORVÖLGYI 2004. 240. 249. p. ADAT. 13/4. 289. 297. p.

¹⁷² MÓRÓ 2001. 122. p.

¹⁷³ STINTZING 1884. 69. p.

visszavágyott Lipscsébe.¹⁷⁴ Bár Johann Georg II. szász választófejedelem uralkodása kezdetén, 1656-ban is megtartotta hivatalát, végül előrehaladott korára tekintettel az ekkor már 66. életévében járó Carpzov engedélyt kapott, hogy visszatérhessen Lipscsébe és elfoglalhassa régi állását a Schöffentuhlban, ahol ekkor éppen megüresedett egy assessor hely. Az Appellationsgerichtsratban betöltött állását megtartva Carpzov a Spruchkollegiumba, mint assessor tért vissza, azonban 1666-ban, halálának évében, 72 évesen még egyszer a Schöffentuhl seniora lett.¹⁷⁵

Stintzing szerint Carpzov utolsó nagyobb terjedelmű művében valójában korábbi munkáinak eljárásjoggal foglalkozó részeit foglalta össze. A szerző 25 címen (*titulus*) keresztül és azokon belül pedig artikulusokra bontva, az eljárás rendjének megfelelően taglalta a processus anyagát. Stintzing és Schild is azt emelték ki a mű erényeként, hogy Carpzov az itáliai jogtudomány masszív behatásával szemben egy – alapvetően a szász bíróságok és dikasztériumok gyakorlatára – alapított „szász irányvonalat” tudott megteremteni a korabeli eljárásjogtudományban.¹⁷⁶ A Processus alapvetően a polgári peres eljárás áttekintésével foglalkozott, így jelentőségét is inkább a polgári peres eljárásjog szempontjából szokták hangsúlyozni, például Ernst és Krohne kifejezetten Processus iuris civilis in foro Saxonico címen hivatkoznak Carpzovnak erre a munkájára.¹⁷⁷ A szász jogtudós azonban a Processusban a büntetőeljárást sem hagyta teljesen figyelmen kívül.¹⁷⁸

A kutatás alapján a Processus csak Samuel Klement selmecebányai városi jegyző (*notarius ordinarius*) inventáriumában („*Processus Fori Saijonici[!] Carpzovij*”, illetve „*Benedicti Carpzovij Titl. P[ro]cessus juris in foro Saxonico usitatus Schmidelianus*”) lehetett egyértelműen azonosítani.¹⁷⁹ Jacob Sachs der ältere von Harteneck könyvhagyatékában eddig még nem sikerült teljesen biztosan megállapítani, hogy az összeírásban feltüntetett „*Item Carpzovii Processus Juris et Disputationes*” a szász jogtudósnak egy vagy két munkáját jelöli-

¹⁷⁴ STINTZING 1884. 58–59. p. „*Extra Lipsiam vivere miserrime vivere est.*” Vö. KEIL–KEIL 1893. 149. p. „*Extra Lipsiam non est vita, | si est vita, non est ita.*”

¹⁷⁵ Az utolsó évekhez lásd még STINTZING 1884. 58–60. p. A DEENK BTEK-ben a Practica nova 1658. évi frankfurt am maini-wittenbergi kiadásának egy példányát őrzik, amelyben bár nincs possessori bejegyzés feltüntetve, mégis feltételezhetően az a possessor, akié Carpzov halálakor, 1666. augusztus 30-án a könyv volt, ugyanaezén év szeptemberében a következő gondolattal emlékezett meg a szász jogtudós haláláról: „*Vinculis hujus mortalitatis exolutus, velut e profundo carcere in Patriae Caelestis Torum liberum et purum evolavis, Mense Septbr. Ao: 1666.*” DEENK BTEK 748.115. s.p. [Harmadik előzéklap, v.].

¹⁷⁶ STINTZING 1884. 94. p. SCHILD 2005. 293. p.

¹⁷⁷ ERNST–KROHNE 1904. X. p.

¹⁷⁸ CARPZOV 1657. 20–26. p. [Tit. I. Art. IV.]. STINTZING 1884. 97. p. LILIENTHAL 1892. 4. p.

¹⁷⁹ Az elhunytak ezt a könyvét az inventárium tanúsága szerint az özvegy feleség kapta. ADAT. 13/3. 448. 461. p. Bár a Gróf Mikó Imréné gróf Rhédey Mária által édesapjától, gróf Rhédey Ádámtól örökölt könyvtár már a vizsgált korszak végén, a XVIII–XIX. század fordulóján alakult ki, mégis érdemes megemlíteni, hogy a könyvtárban a 45 tételből álló törvénytani könyvek között a Processus 1708. évi lipcsei kiadása is megtalálható volt. SZEGEDI 2018. 208. p. Vö. OTTO 1997. XV. p.

e. Ugyanis a carpzovi életmű legjelentősebb alkotásainak címéből kiindulva a fentebbi megjelölés két önálló mű címét is magában hordozza. Egyrészt a „*Processus Juris*” Carpzov Processusára való utalásként értelmezhető, másrészt a „*Disputationes*” szó a fentebb említett Disputationest jelölheti. Jelenleg az az értelmezés tűnik valószínűnek, hogy Carpzovnak ez a két munkája egy tételként került a jegyzékben felvételre, annak ellenére, hogy a kutatás alapján úgy tűnik, hogy a két művet nem adták ki együtt.¹⁸⁰ Tehát ebben az esetben ugyanaz a jelenség figyelhető meg, mint a *Jurisprudentia ecclesiastica* és *Commentarius* esetében, amely műveket, bár ugyancsak nem adták ki együtt, Harteneck könyvhagyatékában mégis egy tételként tüntették fel őket.

4.3. Még több Carpzov-kötet

A Carpzov-köteteknek a hazai XVII–XVIII. századi jogi műveltségben játszott szerepével kapcsolatban van még egy ugyancsak figyelemre érdemes tényező. Carpzov művei ugyanis nemcsak számos kiadást értek meg, de szerzőjük tekintélyét ugyancsak bizonyítja, hogy lényegében minden jelentősebb munkához készültek szinopszisok, illetve az egyes művekhez megjegyzéseket fűző, azokat magyarázó és kommentáló könyvek is. Ezek a művek közvetetten ugyancsak hozzájárultak a szász jogtudós munkáinak ismertségéhez és elterjedtségéhez, mivel maguk is a Carpzov-kötetek alkalmazásának megkönnyítése érdekében íródtak és arra is lehet példát találni, hogy a joggyakorlatban közvetlenül hivatkoztak rájuk.¹⁸¹ A nagyszebeni evangélikus káptalan 1740 körül készült feltételezett könyvjegyzékében megtalálható Andreas Beyernek a *Jurisprudentia ecclesiasticához* fűzött magyarázatait tartalmazó munkája („*Beyeri /Andr[ae] additiones ad Carpzovii Consistoria alia. Dresdae. 1718*”, illetve „*Beyeri additiones ad Carpzovii Consistorialia*”).¹⁸² Jacob Sachs der ältere von Harteneck könyvhagyatékában fellelhető Wigand Mollernek Carpzov nyolc legjelentősebb művéhez készített repertórium a („*Item Molleri Repertorium Carpzovianum*”).¹⁸³ A Klímo-könyvtárban megtalálható Petrus Pancratius Krauß *Benedicti Carpzovii, JC, Decisionum illustrium Saxoniarum synopsis* című

¹⁸⁰ ADAT. 16/4.1. 498. p.

¹⁸¹ Lásd például BUZOGÁNY–ÖSZ–TÓTH 2008. 165. p. A kutatás alapján csak egy esetben fordult elő a vizsgált debreceni periratanyagban, hogy a perbevonat személy védője nem közvetlenül a *Practica novára*, hanem annak feltételezhetően a Gottfried Suevus der Ältere által készített szinopszisára („(...) *juxta Quæst 80 Synopsis Carpzovij, (...)*”) hivatkozott. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-31.d. B4/1734. Vö. OTTO 1997. XXI. p.

¹⁸² ADAT. 16/4.1. 427. 459. p. Vö. OTTO 1997. XXII. p.

¹⁸³ ADAT. 16/4.1. 498. p. Vö. OTTO 1997. XI. p.

művének 1686. évi lipcsei kiadása, amely a kötetben található kézírásos possessorori bejegyzés („*Georg David Döhler 1709*”) alapján azé a Georg(e) David Döhler zu Ohrdrufé lehetett, aki Hohenlohe-Langenburgischen Kanzlei- und Konsistorialrat zu Ohrdruf tanácsosa volt.¹⁸⁴ Döhler 1729. március 17-én hunyt el,¹⁸⁵ a könyv pedig a benne található ex libris alapján 1754-ben kerülhetett Klimo Györgyhöz.¹⁸⁶ Györgyfalvi Csépan István könyveinek 1790–1802 közötti jegyzékében megtalálható Gottfried Suevus der Ältere Practica novához fűzött szinopszisának 1703. évi lipcsei kiadása.¹⁸⁷ A váradoszi parókia könyveiről 1811-ben készített elenchus szerint a parókiának megvolt Carpzov Jurisprudentia forensis című művéhez Johannes Heinrich Schröter által készített szinopszisa, amely először 1664-ben octo-kiadásban jelent meg Jénában. Az elenchus szerint a parókiának Schröter Synopsisának 1715. évi lipcsei kiadása volt meg, azonban a kutatás alapján a Synopsist 1713-ban adták ki Lipcsében.¹⁸⁸ Kultsár István könyvei között megtalálható Gottfried Suevus der Ältere Practica novájához készített Synopsisának 1686. évi lipcsei–frankfurt am maini kiadása és Practica nova Petrus Bortius által készített kivonatos változatának 1686. évi lipcsei kiadása is.¹⁸⁹ A megyesi evangélikus gimnázium 1863/64. évi értesítője szerint a gimnáziumi könyvtárban is fellelhető volt Andreas Beyernek a Jurisprudentia ecclesiasticához fűzött megjegyzéseit tartalmazó munkája.¹⁹⁰

Az olvasmánytörténeti források elemzése során feltárt adatok természetesen nem nyújtanak (és nem is nyújthatnak) átfogó képet Carpzov műveinek elterjedtségéről, mivel a különböző könyvkatalógusokat és jegyzékeket publikáló forrásközlések esetében az ország egyes területei és a rendi társadalom bizonyos csoportjai felülreprezentáltak mondhatók. Ez egyrészt azzal függ össze, hogy bizonyos földrajzi területeket és a rendi társadalom egyes csoportjait illetően jelenleg még kevesebb forrás áll rendelkezésre, másrészt arra is rámutat, hogy azokhoz a területekhez képest, amelyek városi polgárságának könyvei között gyakrabban fordultak elő Carpzov-kötetek, más területek és más társadalmi csoportok könyvkultúrája szegényesebb lehetett, illetve, hogy az utóbbiak esetében a kevésbé precíz nyilvántartás miatt kevesebb, vagy csak nehezebben hozzáférhető forrás maradt fenn.¹⁹¹ Noha átfogó kép nem adható, a kutatás alapján az azonban megállapítható, hogy a vizsgált forrásokban a Practica nova és a

¹⁸⁴ MÓRÓ 2001. 122. p. OTTO 1997. XXI. p.

¹⁸⁵ STRIEDER 1783. 140. p.

¹⁸⁶ MÓRÓ 2001. 122. p.

¹⁸⁷ SZARVASI 1939. 111. p. Vö. OTTO 1997. XXI. p.

¹⁸⁸ EMÓDI 2013. 127. p. Vö. OTTO 1997. XXI. p.

¹⁸⁹ ALAPY 1928. s.p. [84. p.].

¹⁹⁰ BRANDSCH 1864. 50. p.

¹⁹¹ Vö. MONOK 1993. 33. p.

Jurisprudentia ecclesiastica fordultak elő leggyakrabban Carpsov művei közül, jóllehet a szász jogtudós életművének összes jelentősebb darabját – még ha csak egy-egy esetben is – sikerült azonosítani a vizsgált korszakban.

A Carpsov-kötetek esetében a városi polgárok könyvei között összességében jóval több példányt lehetett azonosítani, mint az egyháziak és nemesek magánkönyvtáraiban. A könyvek tulajdonosainak eddig feltárt életrajzi adatai sok esetben igazolják azt a korábbi kutatások során már megvilágított összefüggést, amely a könyvek tulajdonosainak hivatalviselése és könyvtárak állománya között vonható. Azon szabad királyi városi polgárok esetében, akik könyvtárban Carpsovnak egy vagy több munkáját is lehetett azonosítani, túlnyomórészt fontos hivatalokat viseltek a városi vagy bányakamarai igazgatásban (például városbíró,¹⁹² városi jegyző, városi tanácsos (szenátor), városi syndicus, bányakamarai alkalmazott),¹⁹³ amely hivatalok ellátásához jogi ismeretekre és az azokat tartalmazó praktikus jogi „szakkönyvekre” mindenképpen szükség volt.¹⁹⁴

A hivatalvállalással függ össze az a körülmény, hogy több Carpsov-kötettel rendelkező városi polgár (például a soproni és az erdélyi szász possessorok) esetében biztosan lehet azonosítani, hogy külföldi egyetemeken tanultak. A külföldi tartózkodás lehetőséget kínált a hazai peregrinusok számára, hogy a kurrensebb külföldi auktorok jogtudományi munkáival (is) alaposabban megismerkedjenek, könyveket vásároljanak és a későbbi könyvvásárlást elősegítő kapcsolatokat is kiépítsenek.¹⁹⁵

A Carpsov-kötetekkel rendelkező nemesek esetében a kép mindenképpen differenciáltabb, amely csak részben vezethető vissza arra, hogy jelenleg a XVII–XVIII. századi magyar nemesség (elsősorban a vármegyei nemesség) könyvkultúrájáról a városi polgársággal összevetve összességében kevesebb adat áll rendelkezésre. Természetesen a főnemesség

¹⁹² Nemes-podhragyi Podhradszky Györgynek, Szeged szabad királyi város főbírájának és jegyzőjének is saját példánya volt Carpsov Practica novájából, amint arra Brandl az 1728/29. évi diétán országgyűlési követeként résztvevő Podhradszky, valamint Nagy Pál szenátor és helyettes jegyző 1728. július 15-én Pozsonyban kelt és Szeged város tanácsához intézett levelének vizsgálata alapján rámutatott. REIZNER 1899. 347. p. REIZNER 1900. 448. p. BRANDL 2023. 137. 177. 216. p.

¹⁹³ Johannes Zabaniusnak (Johannes Sachs von Harteneck), az erdélyi szászok grófjának és szebeni királybírónak is meglehetett „*Carpsovius*”, vagy legalábbis szebeni királybíróként használta a szász jogtudós egy vagy több munkáját az ítélkezési gyakorlatban, amint arról Szentpáli N. Ferencnek Zabanius ellen írt pasquillusa is említést tesz. VARGA I. 1988. 77. p. Vö. SZÁDECZKY 1903. 495. p. különös tekintettel az 1. lábja.

¹⁹⁴ ČIČAJ 1993. 87–88. p. MONOK 1995. 238. p. Ezzel állítható párhuzamba az az eset, amelyről Kállay tett említést. Friebeisz Ádám, amikor 1726-ban Székesfehérvár szabad királyi városban – évi 200 Ft fizetés és szabad szállás biztosítása mellett – a város jegyzőjévé választották, testvérétől, a Fejér vármegyei táblabíró, szolgálóegyházi földbirtokos Friebeisz Ferencről könyveket kapott ajándékba: többek között Carpsov „*büntetőjogát*”, Paul Laymann „*kánonjogát*” és Johannes Schneider műveit. KÁLLAY 1988. 44. p.

¹⁹⁵ Még arra is lehet példát találni, hogy egy külföldi peregrinációt folytató, majd hazatérő jogtudó, Johannes Serpilius itthon iskolai használatra megírt jogtudományi munkájának komoly európai visszhangja legyen, amelynek egyik bizonyítéka, hogy a szerző egy címlapon szerepelhetett többek között Benedikt Carpsovval. P. SZABÓ B. 2023b. 205–206. p.

(például az Esterházy, Batthyány és Nádasdy családok)¹⁹⁶ rendkívül gazdag könyvtáraiban, számos más jelentős jogtudományi munka mellett, lehet egy-egy Carpzov-kötetet is azonosítani, azonban e bibliotékák esetében a szász jogtudós műveinek előfordulása több körülményre vezethető vissza, mint a szabad királyi városi polgárok esetében. Rendi állásukból fakadóan természetesen e személyek is viseltek komoly, jogi ismereteket kívánó hivatalokat (például nádor, a Magyar Királyi Udvari Kancellária elnöke, alkancellár, kancelláriai tanácsos) a rendi magyar államszervezetben és voltak köztük olyan főnemesek is, akik esetében az általuk viselt hivatalt jól össze lehetett kapcsolni azzal a körülménnyel, hogy könyvtárukban nagyobb számú idegen jogi témájú munka – és köztük Carpzov egy vagy több műve – is azonosítható volt.

Azonban e könyvgyűjteményekben a nagy(obb)számú idegen jogi témájú könyv előfordulása nem magyarázható kizárólagosan a hivatalviseléssel. Nyilvánvalóan a művelt és széleskörű érdeklődésű főnemesek gazdag könyvtárai esetében is kimutatható a külföldi jogi és politikai témájú könyvek iránt mutatott és akár a külföldi peregrináció eredményeképpen kialakult személyes érdeklődés,¹⁹⁷ amely olykor valódi könyv- és műkincsgyűjtő szenvedéllyel (is) párosulhatott. Nem hagyható figyelmen kívül azonban az a körülmény sem, hogy a főnemesi bibliotékák a korszakban komoly politikai reprezentációs funkcióval is bírtak, amelyhez hozzákapsolható az a tény, hogy egyes impozáns magánkönyvtárak nem egy személy, hanem olykor több generáció kitartó és költséges könyvgyűjtésének eredményeképpen nyerték el azt az „arculatot,” amelyről a rendelkezésre álló jegyzékszerű források képet adnak. Utóbbi megállapítás esetében pedig nem tekinthető egyedi jelenségnek, hogy a tulajdonos a könyvtárában található könyvek egy jelentős részét megörökölte.

Mindenképpen érdemes figyelmet fordítani arra a kérdésre is, hogy milyen típusú olvasmánytörténeti forrásokban lehetett Carpzov-köteteket azonosítani a vizsgált korszakban. Mivel a szász-jogtudós műveinek elterjedtségére fókuszáló kutatás nem korlátozódott kifejezetten egy adott forráscsoportra, így az olvasmánytörténeti források köre is rendkívül változatos. A vizsgálat eredményeképpen úgy tűnik, hogy Carpzov-kötetek leginkább különböző okokból készített jegyzékszerű forrásokban (például hagyatéki összeírások, végrendeletek) fordultak elő. Ehhez kapcsolódóan az is megállapítható, hogy vagyonek Kobzasi

¹⁹⁶ A Nádasdy család nádasd-ladányi elsőszülöttségi könyvtárról készített jelentős összeállításában bár Horváth nem sorolta fel a könyvtár akkori állapota szerint fellelhető összes jogtudományi témájú művet, azonban egy meglehetősen bőséges hazai és külföldi auktorokat – köztük Carpzovius nevét is – egyaránt tartalmazó listát közölt azokról a szerzőkről, akiknek művei megtalálhatók a nádasd-ladányi elsőszülöttségi könyvtárban. HORVÁTH J. 1889. 61. p. Vö. BÁNDI–MONOK 2020. 105. p.

¹⁹⁷ Batthyány Lajos Ernő a salzburgi és bécsi egyetemeken folytatott jogi tanulmányokat és Bécsben védte meg *Harmoniae Juris Hungarici cum Jure Civili* című disszertációját. HURSAN 2023. VII. XXXI. p.

jegyzőkönyvekben, ajándékozásra,¹⁹⁸ könyvvásárlásra és könyvjavításra vonatkozó jegyzékszerű dokumentumokban, valamint könyvkereskedői katalógusokban¹⁹⁹ csak néhány esetben, elvéve fordultak elő a szász-jogtudós munkái. Nem jegyzékszerű forrásokban, mint például irodalmi forrásokban vagy magánlevelezésekben ugyancsak ritkán lehetett Carpzov-köteteket azonosítani.

Mint fentebb már történt rá utalás, a carpzovi életműnek a vizsgált jegyzékszerű és nem jegyzékszerű forrásokban azonosított egyes darabjai természetesen nem tükrözik a korszakban (a XVII. század második felelében és a XVIII. században) a magyar és erdélyi magán- és intézményi könyvtárakban megtalálható Carpzov-kötetek valós mennyiségét. Ugyanis a kutatás során felhasznált forrásokban előforduló művek számánál a vizsgált időszakban minden bizonnyal jóval több példány lehetett a nemesek, egyháziak és városi polgárok könyvtáraiban és néhány tekintélyesebb intézményi könyvtárban. Bár nyilvánvalóan teljesen egyértelműen nem igazolja, mégis az előbbi megállapítást erősítheti az a körülmény, hogy a XIX–XX. században több magánszemély ajándékozott Carpzov-köteteket iskolai könyvtáraknak. Ennek a jelenségnek a bizonyítására az alább felsorolt példák esetében azt azonban érdemes hangsúlyozni, hogy mindenképpen alaposabb kutatást tesz szükségessé annak megállapítása, hogy maguk a donátorok hogyan és mikor jutottak az elajándékozott Carpzov-kötetekhez.

A szarvasi evangélikus gimnázium 1871/72. tanévben többek között a *Jurisprudentia forensis* („*Benedicti Carprovii opus definitivum.*”) egy példányával gazdagodott, amelyet Junga György ajándékozott az iskolai könyvtár számára.²⁰⁰ Gróf Klobusiczky János a sátoraljaújhelyi kegyes tanítórendi katolikus gimnázium tanári könyvtárát az 1873/74. tanévben 52 kötetel gyarapította, amelyek között Carpzov *Practica novája* („*Carpzovii Rerum criminalium;*”) és több más jogtudományi munka is megtalálható volt.²⁰¹ A nagyszombati Szent Benedek-rendi érseki főgimnázium, az 1879/80. tanév végén kiadott iskolai értesítője szerint, paksi Sipeky Ágosttól kapta ajándékba a *Practica nova* 1684. évi wittenbergi–frankfurt am maini kiadásának

¹⁹⁸ Az 1670. január 8-án Eperjesen tartott esperesi gyűlésen Keczer Melchior Carpzov „*egyh. jogikönyvét*”, azaz feltételezhetően a *Jurisprudentia ecclesiastica* egy példányát ajándékozta a Sáros-Zempléni evangélikus esperességnek. Az 1778. november 24-én Girálton tartott esperesi gyűlésen a senior bemutatta Kriebel János volt eperjesi német pap által a Sáros-Zempléni evangélikus esperességnek ajándékozott „*Carpzov féle egyházi jogi munkát*”, amely ugyancsak a *Jurisprudentia ecclesiastica* egyik példánya lehetett. HÖRK 1885. 145. 156. p.

¹⁹⁹ Johann Gerhard Mauss pesti könyvkereskedő 1751-ben és – Pavercsik kutatásai alapján – 1755-ben kiadott könyvkatalógusaiban Carpzov is azok közé az auktorok közé sorolható, akik a legtöbb jogtudományi művel szerepeltek a két katalógusban. PAVERCSIK 1990. 26. 31. p. Johann Michael Weingand pesti könyvkereskedőnek az 1792. évből származó katalógusában megtalálható a *Practica nova* 1723. évi lipcei kiadása. *Catalogus* 1791. 4. p.

²⁰⁰ TATAY 1872. 17. p.

²⁰¹ *A sátoralja-ujhelyi kegyes tanítórendi nagygymnasium értesítvénye az 1873/4. tanévről.* 1874. 9. p.

egy példányát.²⁰² Az 1909/10. tanévben a sárospataki református főiskola könyvtára többek között a *Practica nova* 1751. évi bázeli kiadásának egyik példányával („*Benedictus Carprovius: Practica nova rerum criiminalium imperialis Saxonica in tres partes divisa. Basileae, 1751.*”) gazdagodott, amelyet Csernátony Lajos református teológus ajándékozott az iskolai könyvtár számára.²⁰³ A segesvári német evangélikus gimnázium 1897/98. tanévre vonatkozó értesítője szerint Michael Adolph Schuster prodékán és szászkeresztúri pap több művet, köztük a *Jurisprudentia ecclesiastica* egy példányát ajándékozta a segesvári német evangélikus gimnázium könyvtárának.²⁰⁴

Ezekon a példákon túlmenően a XIX–XX. században más intézményi könyvtárak jegyzékei is arról árulkodnak, hogy a szász jogtudós művei minden bizonnyal jóval nagyobb számban lehettek jelen a XVII–XVIII. századi magyar és erdélyi könyvkultúrában, mint az az eddig rendelkezésre álló jegyzékszerű olvasmánytörténeti forrásokból megmutatkozik.²⁰⁵ Érdeemes azonban kiemelni, hogy a következő példákat az előző bekezdésben említett esetekhez képest még inkább indokolt kritikával kezelni, mivel az alábbi katalógusok arról nem szolgáltatnak információval, hogy a szász jogtudós munkái pontosan hogyan kerültek az adott intézményi könyvtárakba. A fentebbi példák alapján látható, hogy a magánszemélyek részéről való ajándékozás tűnik az egyik lehetséges magyarázatnak, a másik pedig, hogy az adott intézmény vásárolt könyveket a könyvtár gyarapítása érdekében, bár természetesen az utóbbi esetben sem zártható ki, hogy a könyvek egy magánkönyvtárból kerültek az intézményi könyvtárba.²⁰⁶

Az Erdélyi Múzeumi Könyvtár többszörös példányainak jegyzékében a *Practica nova* 1695. és 1739. évi lipcsei–frankfurt am maini kiadásai, valamint a magyar és erdélyi könyvtárakban a kutatás alapján különösen ritkán előforduló *Commentarius* 1695. évi lipcsei–frankfurt am maini kiadása is megtalálható volt.²⁰⁷ A segesvári evangélikus gimnázium könyvtárában az 1879/80. tanévre vonatkozó iskolai értesítő szerint az egyházi könyvek között azonosítható a

²⁰² GRAFFEL 1880. 58. p. A jelentős könyvgyűjtőnek és a nagyszombati gimnázium bőkezű mecénásának számító Sipeky Ágost életéről és a gimnáziumnak juttatott könyvadományáról lásd SCHLICK 1895. 78. 264. p.

²⁰³ NOVAK–CSONTOS 1910. 207. p.

²⁰⁴ HÖHR 1898. 34. p.

²⁰⁵ A Fejérmegyei Olvasó Társaság könyvtárában lévő könyvek című 1842-ben megjelent katalógus szerint az Olvasó Társaság bibliotékájában a *Practica nova* 1758. évi frankfurt am maini kiadásából két példány is megvolt, bár az egyiknek valószínűleg csak a harmadik kötete („*Pars tertia, quaestionum fere universarum decisiones in materia processus criminalis, tam ordinarii executionis, et remissionis, ac mitigationis poenarum exhibens.*”). Ezen túl azonban a könyvtárban megtalálható volt a *Jurisprudentia ecclesiastica* 1652. évi hannoveri kiadása is. MURÁNYI 2023. 239. 293. 337. p.

²⁰⁶ A medgyesi evangélikus gimnázium 1920/21. tanévre vonatkozóan kibocsátott értesítője szerint a *Jurisprudentia ecclesiastica* 1665. évi lipcsei kiadásának egyik példány új beszerzés, nem pedig ajándékozás révén került a gimnáziumi könyvtárba. JERKELI 1921. 23. p.

²⁰⁷ *Az Erdélyi Múzeumi Könyvtár többszörös példányainak jegyzéke.* 1877. 15. p.

Jurisprudentia ecclesiastica 1708. évi lipcsei kiadása.²⁰⁸ Az 1881/82. tanévre vonatkozó iskolai értesítő szerint a segesvári evangélikus gimnázium könyvtárában található jogtudományi művek között még további két Carpzov-kötet is volt: a Jurisprudentia forensis 1663. évi lipcsei kiadása és a Practica nova 1684. évi lipcsei–frankfurt am maini kiadása, továbbá ide kapcsolható még Paul Baumann által a Jurisprudentia ecclesiasticához készített szinopszis is.²⁰⁹ A Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Könyvtárának címjegyzéke, amely az 1886. és az 1887. évi könyvtári gyarapodást vette számba a büntetőjogi tárgyú művek között a Practica nova 1709. évi lipcsei kiadásáról tett említést. Az egri érseki könyvtár 1893-ban kiadott címjegyzéke szerint a könyvtárban Carpzov négy munkája is megtalálható volt: a Practica nova 1652. évi wittenbergi és 1756. évi (?) bázeli kiadásai,²¹⁰ a Decisionum 1646. évi lipcsei kiadása, illetve az ugyancsak 1646-ban Lipcsében megjelent Disputatio iuridica de Donatione bonorum utensilium sive geradae Saxonicae.²¹¹ A mosonmagyaróvári kegyes tanítórendi gimnázium 1894/95. tanévre vonatkozó értesítője szerint a gimnázium házi könyvtárában a Practica nova 1723. évi lipcsei kiadása és a Paul Baumann által a Responsához készített szinopszis 1726. évi lipcsei kiadása volt fellelhető.²¹² Lehetséges, hogy van összefüggés aközött (bár mindenképpen további vizsgálatot tesz indokolttá), hogy a soproni polgárok magánkönyvtáraiban a szász jogtudós több munkáját is lehetett azonosítani és hogy a soproni evangélikus Lyceum 1896-ból származó jegyzékében összesen hét Carpzov-kötetet,²¹³ valamint a Paul Baumann által a Processushoz készített szinopszist is meg lehetett találni.²¹⁴ A szarvasi evangélikus gimnázium 1926/27. tanévre vonatkozó értesítője a Jurisprudentia ecclesiastica 1655. évi lipcsei és a Jurisprudentia forensis 1650. évi frankfurt am maini kiadásairól tesz említést.²¹⁵ Míg a 1914/15.

²⁰⁸ HÖHR 1880. 40. p.

²⁰⁹ HÖHR 1882. 174. p.

²¹⁰ Feltételezhetően elírás történt, mivel a kutatás alapján a Practica novának csak az 1751. évi bázeli kiadása ismert. OTTO 1997. XI. p.

²¹¹ Ez a disputáció 1646. július 11-én Carpzov elnökletével zajlott, a respondens pedig a lipcsei Hermann Gottfried volt. A disputáció az 1651-ben megjelent Disputationesban is megtalálható (Nr. VI). OTTO 1997. XVII. p.

²¹² RAPPENBERGER 1895. 110. p.

²¹³ A jegyzék szerint a lyceumi könyvtárban megtalálható volt a Practica nova 1652. évi wittenbergi-frankfurt am main-i, az 1658. évi wittenbergi-frankfurt am main-i és az 1695. évi lipcsei-frankfurt am main-i kiadásai, a Jurisprudentia ecclesiastica 1665. és 1708. évi lipcsei kiadásai, a Disputationes 1710. évi lipcsei és az Inquisitiones und Achts-Prozeß 1733. évi lipcsei kiadása. *A Soproni Ág. Hitv. Ev. Lyceum könyvtárának jegyzéke.* 1896. 333–334. p.

²¹⁴ Bár a jegyzék a Synopsis esetében Carpzovot jelöli meg szerzőnek („Carpzov B. Processus juris synopsis.”), azonban a szász jogtudós e munkájához Paul Baumann készített szinopszist, amely 1683–1684-ben jelent meg Jénában octo-kiadásban, illetve 1683-ban Lipcsében. Ezt a feltételezést erősíti az a körülmény, hogy a könyvjegyzékben az egyes művek után az azok méretére vonatkozó adatot is feltüntették és a Synopsis után lévő 8° jelölés egyértelműen az octo-kiadásra utal. *A Soproni Ág. Hitv. Ev. Lyceum könyvtárának jegyzéke.* 1896. 334. p. OTTO 1997. XXII. p.

²¹⁵ SASKÓ s.d. 136. p.

évi tanévéről készült értesítő szerint a selmecbányai evangélikus liceumi főgimnázium tanári könyvtárában a Disputationes 1710. évi lipcei kiadása volt megtalálható.²¹⁶

A Carpszov-kötetek elterjedtségének vizsgálata során a szekunder szakirodalomban publikált különböző összeírások, valamint az egyes intézményi könyvtárak katalógusain túl nem szabad figyelmen kívül hagyni a HU-MNL egyes tagintézményeinek anyagát sem. Mint ahogy a felhasznált források kapcsán fentebb már történt rá utalás, jelen elemzés a Carpszov-kötetek elterjedtségének vizsgálatát illetően (a HU-MNL-HBVL kivételével) nem terjed ki a hazai levéltárak anyagának feldolgozására. Egy példát azonban mégis érdemes megemlíteni annak illusztrálására, hogy a Carpszov-kötetek elterjedtségének vizsgálata során a hazai levéltárak anyaga nemcsak abból a szempontból lehet kulcsfontosságú, mert azok iratanyagában lelhető fel a vizsgálathoz nélkülözhetetlen olvasmánytörténeti források jelentős része, hanem a levéltárakban konkrét Carpszov-műveket is lehet azonosítani. Ennek a jelenségnek a bemutatására szolgálhat példaként a HU-MNL-OL Bírósági levéltárában fellelhető Carpszov-kötet is.

A Vass és Varga által a bírósági levéltárakról készített repertóriumok tanúsága szerint a Bírósági levéltárak szekcióján belül a levéltárba nem sorolt fondok (1501–1973) között a Régi jogszolgáltatásra vonatkozó feljegyzések (XVI–XIX. század) levéltári fondjában található meg a *Practica nova* második kötete („*Benedictus Carpszovius: »Practica Nova Rerum Criminalium.« Pars II.*”).²¹⁷ Természetesen pusztán ebből a tényből még egyáltalán nem lehet azt a következtetést levonni, hogy Carpszov munkáját a Magyar Királyi Kúria (is) használta volna a XVIII. században. Ugyanis, miként arra Vass és Varga is rámutatott, a Régi jogszolgáltatásra vonatkozó feljegyzések levéltári fondjába tartozó iratanyag vásárlás vagy ajándékozás útján kerülhetett a HU-MNL-OL-be. Az egyes tételek különböző helyekről származnak és legtöbbször a létrehozó szerv vagy személy neve nem állapítható meg. Az ebbe a fondba tartozó 21 kötet tárgyuknál (törvénykezés) fogva került a HU-MNL-OL O szekciójába (Bírósági levéltárak). Mivel azonban egyik bíróság fondjába sem lehetett őket beilleszteni, ezért belőlük külön levéltári fondot kellett képezni. Annak ellenére, hogy a *Practica nova* a HU-MNL-OL-ban őrzött példánya mellett a Vass és Varga által készített repertóriumokban a „*Hely és név nélkül*” megjegyzés szerepelt, a kötet vizsgálata alapján azt biztosan meg lehet állapítani, hogy a *Practica nova* kiadásai közül melyik található meg a HU-MNL-OL-ben.

²¹⁶ KIRÁLY 1915. 38. p.

²¹⁷ HU-MNL-OL-O 138-21.k. Vö. VASS 1988. 442. p. VARGA E. 1989. 244. p.

Ennek alapján úgy tűnik, hogy Practica nova 1758. évi Frankfurt am Mainban megjelent 13. kiadását őrzik a Régi jogszolgáltatásra vonatkozó feljegyzések levéltári fondájban.²¹⁸ Pontosabban az 1758. évi kiadásnak csak a második részét (*Pars secunda*), mivel a kötetből az első (*Pars prima*) és a harmadik (*Pars tertia*) részek hiányoznak. A három rész, miként a Practica nova korábbi kiadásai, eredetileg egy kötetben szerepeltek az 1758. évi kiadásban. A mű megjelenésének helyét és idejét azért nem lehetett megállapítani, mert a kötet bibliográfiai adatai nincsenek feltüntetve a második rész elején. Ezek a könyv pontos azonosításhoz nélkülözhetetlen információk csak a mű elején a Pars prima előtt található címlapon szerepelnek. A HU-MNL-OL-ben őrzött kötet a Pars secunda címloldalával kezdődik, amelyen azonban már csak a szerző neve, a mű címe és a második rész címe van feltüntetve. A címloldt követi a második részben taglalt kérdésekre vonatkozó mutató („*Index Quaestionum*”), ezután pedig a mű szövege következik. Első ránézésre talán az is megtévesztő lehet, hogy a Pars prima, secunda és tertia oldalszámozása minden rész esetében újra kezdődik. Ez a HU-MNL-OL-ben őrzött csonka példány esetében úgy néz ki, hogy az Index Quaestionum után, amikor a mű szövege elkezdődik, az oldalak számozása is újra indul. A mű hiányos jellegét azonban egyértelművé teszi, hogy a Pars secunda lezárásának jelölésénél („*Finis Partis Secundae Practicae Criminalis*”) világossá válik, hogy a kötetnek volt (legalább) egy első (és egy harmadik) része is.²¹⁹

Annak ellenére, hogy a Practica nova e kiadásának csak a második példánya áll rendelkezésre, a mű egyértelmű beazonosítását a Practica nova egyes szakaszaihoz fűzött observációk (*observationes*) tették lehetővé. Ugyanis a Practica nova utolsó, 13. kiadása attól válik egyedivé a korábbi kiadásokhoz képest, hogy a kérdéseken belüli egyes szakaszokhoz Johann Samuel Friedrich von Böhmer fűzött különböző observációkat („*nec non variis observationibus aucta*”).²²⁰ Nem minden szakasz volt observációval „gazdagítva”, viszont a mű beazonosítását így is nagyban megkönnyítette, mivel az eddigi kutatás alapján úgy tűnik, hogy a Practica nova korábbi kiadásainak esetében a szöveget mindenféle kiegészítés nélkül közölték, ide nem értve az újabb kiadások esetében az esetleges elírások és a hivatkozott források megjelölésének javítását.²²¹ Az 1758. évi kiadás is szöveghűen adja közre a Practica nova eredeti anyagát, de egyes szakaszok után feltünteti a Böhmer által az adott szöveghelyhez fűzött observációt. Azt, hogy a kötet pontosan kié lehetett, vagy hogy használták-e a joggyakorlatban, a csonka Practica

²¹⁸ CARPZOV 1758. [P. II.].

²¹⁹ HU-MNL-OL-O 138-21.k. 267. p.

²²⁰ OTTO 1997. XI. p.

²²¹ Lásd CARPZOV 1758. [Címlap. r.].

nova példányból nem lehet megállapítani. Talán, ha a pars prima és annak címdala is, amelyen hagyományosan az esetleges possessori bejegyzéseket fel szokták tüntetni, rendelkezésre állna, ezekre a kérdésekre is egyértelműbb választ lehetne kapni. Az azonban árulkodó lehet, hogy a vizsgálat alapján a kötetben semmilyen jelölés, bejegyzés, kiemelés vagy aláhúzás nem fedezhető fel.

4.4. Carpzov-kötetek Debrecenben

Debrecen szabad királyi város polgárságának XVIII. századi könyvkultúrájáról és olvasmányairól eddig még viszonylag kevés adat áll rendelkezésre, különös tekintettel arra, hogy a DRKNK állományán, illetve a Debreceni Református Kollégium professzorainak tekintélyes, nem ritkán több száz kötetes magánkönyvtárain kívül, milyenek lehettek a vizsgált korszakban a városi polgárok magánkönyvtárai és hogy azokban milyen mértékben fordultak elő elsősorban jog- és politikatudományi munkák. Nyilvánvalóan a kutatás szempontjából elsősorban azon személyek könyveire vonatkozó információk szolgálnának különösen hasznos adalékkal a Carpzov-hivatkozásoknak a debreceni tiszti keresetekben való vizsgálatához, akik városi tiszti ügyészi hivatalt viseltek, a városi magisztrátus tagjai voltak, vagy ügyvédként gyakran jártak el védőként a városi magisztrátus előtt folyó büntetőperekben. Habár a debreceni végrendeletekről és vagyonösszeírásokról már eddig is készültek rendkívül jelentős összeállítások,²²² azonban a XVIII. századi főbírók, szenátorok, tiszti ügyészek, jegyzők és ügyvédek magánkönyvtáraitól készült esetleges jegyzékek, feljegyzések és összeírások feltárása (amennyiben készültek ilyenek és fennmaradtak) további levéltári kutatást tesznek szükségessé egyrészt a HU-MNL-HBVL-ben, másrészt a Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltárában (a továbbiakban TtREL).

Természetesen egy ilyen kutatás az értekezés kereteit mindenképpen meghaladja, azonban pusztán magának a jelenségnek az érzékeltetésére mégis érdemes a város XVIII. századi közéletében az egyik legmeghatározóbb szerepet játszó Domokos II. Márton könyvtáráról röviden megemlékezni, illusztrálendő, hogy nemcsak az egyháziak és a kollégium professzorai rendelkezettek jelentős, olykor a kollégium professzorainak bibliotékáihoz mérhető

²²² Például Tikos János vagyonának 1763. november 26-án kelt összeírásában lehet néhány jogi témájú művet találni. RÁCZ 1984. 22. p.

könyvtárral, hanem a fontos városi hivatalokat viselő, bizonyos esetben külföldi egyetemeken tanult, jogi ismeretekkel rendelkező, több nyelven beszélő városi világi „értelmiségi” elit is.²²³ Zalakopácsi Domokos II. Márton 1725-től városi jegyző Debrecenben, majd három évi szenátorság után 1735-től egészen (az 1753. évet kivéve) 1764-ben bekövetkezett haláláig Debrecen város főbírója volt. A jénai, hallei és utrechti egyetemeken tanult széleskörű műveltséggel bíró Domokos a tudományok és a kollégium nagy pártfogója volt. Hatvani István professzor külön megemlékezett arról, hogy a német, francia és olasz nyelvekben egyaránt jártas Domokos Halle an der Saaléban Nicolaus Hieronymus Gundlinget, Johann Peter Ludewiget, Justus Henning Böhmert és Johann Gottlieb Heinecciust hallgatta,²²⁴ de itt találkozhatott és ismerkedhetett meg Christian Wolffal és tanaival is.²²⁵

A kiemelkedő jogtudományi műveltséggel rendelkező Domokos, akinek nevéhez két teológiai témájú francia mű fordítását is szokták kapcsolni,²²⁶ jelentős könyvtárral is rendelkezett.²²⁷ A jeles főbíró friss kutatások eredményei nyomán rekonstruált töredékes (14 tételből álló) könyvtárában több jogi- és politikatudományi mű is megtalálható volt, köztük a Paul Baumann által Carpzov Responsájához készített szinopszis 1726. évi lipcei kiadása is.²²⁸ A kötetben található possessori bejegyzés Domokos 1730-ból származó sajátkezű bejegyzése, illetve a mű címlapján azonosítható még a nagykányai református egyházközség pecsétje, mivel a kötet a kólyi/kányai református parókián található meg.²²⁹

²²³ M. ANTALÓCZY 1998. 7–10. p. M. ANTALÓCZY 2001. 55–57. p. Domokoson kívül a korszakban jelentős könyvtára volt többek között Szeremley Sámuelnek is. A tekintélyes debreceni kereskedő Domokost követte a főbírói székben és a XVIII. századi Debrecen ugyancsak meghatározó alakja volt. A rendkívül gazdag és sikeres életpálya arra enged következtetni, hogy a Pápai Református Kollégiumban tanult, jó üzleti érzékkel rendelkező, a városi közéletben különösen aktív Szeremleynek is jelentős magánkönyvtára lehetett, amely feltételezést az 1769. augusztus 12-én kelt végrendeletének nyolcadik pontja is megerősíti. Ebből a szövegrészből – amely szerint az örökös jelentősen szétdarabolta könyvtárát – nem lehet pontos képet alkotni Szeremley bibliotékájának méretéről, annyi azonban a könyvtárról készült összeírás ismeretének hiányában is jól látszik, hogy Szeremleynek bizonyosan 30 könyvnél jóval nagyobb könyvtára lehetett. KOVÁCS 2018. 39–41. 47. p.

²²⁴ TÓTH B. 1988. 116. p.

²²⁵ TÓTH B. 1983. 472. p.

²²⁶ Lásd még TÓTH B. 1975. 165–166. p.

²²⁷ GÁBORJÁNI SZABÓ 2014. 15–16. p.

²²⁸ OLÁH 2020. 399–400. p.

²²⁹ OLÁH 2020. 412–413. p.

4.4.1. Carpzov-kötetek a Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltárában²³⁰

Az HU-MNL-HBVL-ben található két Carpzov-kötet közül az első a Jurisprudentia Forensis 1703. évi lipcsei kiadása volt.²³¹ Az a tény, hogy a kötet Debrecen szabad királyi városáé volt, a benne található bejegyzésekből egyértelműen megállapítható. A könyv legelején a borító belső oldalán kézzel írva „*Icittis Debreczen.*” felirat olvasható, illetve a kötet első oldalán (előcímlap), ahol csak a mű szerzője („*Bendiciti Carpzovii, J. U. D.*”) és tömör címe van feltüntetve, a cím („*Definitiones Forenses ad Constitutiones Electorales Saxonicas*”) alatt „*C. D.*” (*Civitas* vagy *Civitatis Debrecen*) rövidítés található. A mű teljes címét és a bibliográfiai adatokat feltüntető főcímlapon a kiadás helye (*Lipsiae*) felett ugyancsak kézzel írva az „*I. Cittis Debreczen.*” felirat olvasható.

Az alábbi rövidítések természetesen mind ugyanazokat a szavakat jelölik, vagyis *Inclytus Civitatis Debrecen*, azaz „*Tekintetes Debrecen Városának.*” Az *Inclytus Civitatis Debrecen* szöveg magyarul is megtalálható a könyvben, ugyanis a kötet második oldalát díszítő egész oldalas grafika alatt, a kötet kiadóinak és a kiadás helyének („*Lipsiae et Francofurti, Sumptibus Iohann Caspari Meyeri et Iacobi Fritschi.*”) feltüntetése mellett kézzel a következő szavakat írták: „*N. Debr. Varosa (...).*” Mivel a lapnak egy darabja itt hiányzik (a lap jobb sarka le van tépve) így a felirat teljesen biztosan nem határozható meg, de feltételezhető, hogy „*N. Debr. Varosanak*” szöveg volt odaírva, ami az *Inclytus Civitatis Debrecen* magyar megfelelője. Végezetül minden kétséget eloszlat a mű legvégén található bejegyzés: „*Debreczen várossáé. ne vidd ell.*”²³²

Mivel a levéltári kutatások alapján az látszik, hogy a debreceni büntetőperekben a HU-MNL-HBVL-ben őrzött másik művet, a *Practica novát* használták, és mert a *Jurisprudentia forensis*nek csak a negyedik része foglalkozik büntetőjoggal, ezért erre tekintettel a továbbiakban érdekesebb az HU-MNL-HBVL-ben őrzött *Practica*-példányt részletesebben vizsgálni.²³³ Az előző Carpzov-kötethez hasonlóan ebben a könyvben is több bejegyzés utal arra, hogy a *Practica nova* e példánya Debrecen szabad királyi városáé volt. A könyv legelején a borító belső oldalán kézzel írva „*Lrae Raeqz Civitatis Debreczen.*” szöveg olvasható, amely a „*Liberae et Regiae Civitatis Debrecen*”, azaz „*Debrecen szabad királyi városának*” jelentéssel fordítható. A mű első oldalán (előcímlap), ahol csak a szerző („*Benedicti Carpzovi, JCTP*”) és

²³⁰ Ennek az alfejezetnek az első szövegváltozatát lásd BICZÓ 2021. 1–11. p.

²³¹ HU-MNL-HBVL Lt.sz. 193.

²³² HU-MNL-HBVL Lt.sz. 193. 520. p.

²³³ HU-MNL-HBVL Lt.sz. 194.

a könyv tömör címe („*Practica Nova Rerum Criminalium Imperialis Saxonica, in tres partes divisia.*”) van feltüntetve, a cím alatt a kézzel írt „*Lib^{ae} ac Rg^{ae} Cittis Debreczen.*” szöveg olvasható. Továbbá a könyv végén található tárgy és szómutató („*Index rerum et verborum*”) részt lezáró „*Finis*” kifejezés alatt is a „*C. D.*” rövidítés olvasható, ami feltehetőleg a „*Civitas (vagy Civitatis) Debreczen*” szavakat jelöli.

Ellentétben a Jurisprudentia forensis HU-MNL-HBVL-ben őrzött példányával, ahol a bibliográfiai adatok egyértelműen beazonosíthatók a kötetből, addig a Practica nova esetében ugyanezen adatok megállapítása nem ennyire magától értetődő, mivel a kötet bibliográfiai adatait tartalmazó lap (amelynek az egyik oldala maga a főcímlap) egy darabja hiányzik. A mű első oldalán a „*Lib^{ae} ac Rg^{ae} Cittis Debreczen.*” bejegyzés alatt az „~~ad 1703~~” [sic!] olvasható, amit egy vonallal áthúztak, azonban a „*Lib^{ae} ac Rg^{ae} Cittis Debreczen.*” bejegyzés fölött a kézzel írt 1717-es dátum látható. A problémát az okozza, hogy a Practica novának nincs sem 1703. évi, sem pedig 1717. évi kiadása.²³⁴

Igaz ugyan, hogy 1703-ban Friederich Groschuff könyvkereskedőnél Lipcsében megjelent egy olyan, két reprint munkát is magába foglaló könyv, amelyben mind a két mű Benedikt Carpzov Practica novájával foglalkozott.²³⁵ Az ebben a kötetben található első mű a Practicae Novae Imperialis Saxonicae Rerum Criminalium Benedicti Carpzovi Synopsis absoluta (a továbbiakban Synopsis) reprint kiadása. A Synopsis a neves német jogtudós Gottfried Suevus der Ältère ugyancsak több kiadást megért munkája,²³⁶ amely először 1655-ben Lipcsében jelent meg.²³⁷ A kötetben található másik mű ugyancsak reprint kiadás (*Practica nova Imperialis Saxonica rerum Criminalium, in partes tres divisiva, auctore Benedicto Carpzovio*), Petrus Bortius holland jogtudós által a Practica novához készített kivonat (*compendium*), amely először 1681-ben jelent meg Hágában.²³⁸ A könyvcímek és a bibliográfiai adatok közötti különbségek alapján azonban nyilvánvaló, hogy a HU-MNL-HBVL-ben őrzött könyv nem a Suevus és Bortius munkáit magába foglaló 1703. évi lipcsei kötet. Mindenesetre ezeknek a Practica novához készített műveknek a jelentőségét bizonyíthatja, hogy Varga és munkatársai a XVII–XVIII. századi úriszéki peranyagok feldolgozása során az eredeti Practica nova szövegén túl Suevus Synopsisát is felhasználták.²³⁹

²³⁴ OTTO 1997. X–XI. p. Ezt bizonyítja több más szerző is, akik bár Ottohoz képest a Practica novának kevesebb kiadását sorolják fel, azonban egyikük sem tesz említést 1703. vagy 1717. évi kiadásról. JUGLER 1773. 225–226. p. STEPF 1821. 39. p. KAPPLER 1838. 168. p. STINTZING 1884. 69. p. különös tekintettel a 2. lábja.

²³⁵ STOLLE 1745. 329–330. p. GUNDLING 1735. 4540. p. különös tekintettel az S 100 jelű lábja.

²³⁶ JÖCHER 1751. 929–930. p.

²³⁷ JUGLER 1773. 226. p. STINTZING 1884. 99. p. OTTO 1997. XXI. p.

²³⁸ STRUVE 1720. 437. p. JUGLER 1773. 226. p. OTTO 1997. XXI. p.

²³⁹ VARGA E. 1958. 20. p. különös tekintettel a 50. lábja.

Mivel a Practica nova főcímlapjából hiányzik egy rész, ezért a kiadó neve és a kiadás éve csak részben olvasható. A hiányos bibliográfiai adatokból a kiadás helyén („Lipsiae”) túl biztosan a következő információk állapíthatók meg: a kiadó nevéből csak a „Sumtibus Jo. Frideric(...)”, a kiadási dátumból pedig csak az „Anno M. DC(...)” azonosítható. Ezeknek az adatoknak az alapján azonban még nem lehet teljes bizonyossággal beazonosítani, hogy a Practica nova melyik kiadását őrzik a HU-MNL-HBVL-ben. A kiadás helye valamelyest segít a meghatározásban, de biztos válasz nem állapítható meg belőle, mivel a Practicát novát Lipcsében többször is kiadták. A Jo. Frideric-töredék Johann Friedrich Gleditsch neves lipcsei könyvkiadóra utal,²⁴⁰ aki azonban többször is kiadta Carpsov munkáját Lipcsében. A kiadási évet jelölő „M. DC(...)” ugyancsak nem segít egyértelműen eldönteni a kérdést, mert a lipcsei Gleditsch-féle kiadások között volt olyan, amit a XVII. század végén és volt olyan, amit már a XVIII. század elején adtak ki.²⁴¹

Végül is azért lehet biztosan megállapítani, hogy a HU-MNL-HBVL-ben Carpsov művének az 1709. évi lipcsei kiadása található meg, mert azon az oldalon (főcímlap), amely a kötet teljes címét és bibliográfiai adatait tartalmazza, azt is feltüntették, hogy ez a könyv a Practica nova tizedik kiadása („*Editio decima, a multis mendis q[...]* Editiones Scatebant vindicatae, et indi[...] ut et rerum verborum inst[...]”).²⁴² Ez az információ a töredékes bibliográfiai adatokkal már elegendőnek bizonyul a kötet kiadási évének pontos meghatározásához (*Practica nova Imerialis Saxonica rerum criminalium*, Lipsiae, 1709. Sumtibus, Jo. Friderici Gleditsch).²⁴³ Ez azért fontos eredmény, mert a kiadás dátuma azzal kapcsolatban mindenképpen lényeges tájékoztató pontként szolgálhat, hogy a Practica nova szóban forgó példánya körülbelül mikor kerülhetett a városhoz. Mindezek alapján, ha az látszik valószínűnek, hogy ez az a példány, amelyet a debreceni magisztrátus is használt ítélkezési tevékenysége során, akkor annak kiadási dátuma alapján a Practica novának mindenképpen 1709 után kellett a városhoz kerülnie.

Lehetséges, hogy a könyv már eleve sérülten érkezett a Debrecenbe, a kötetben szereplő „~~ad~~ 1703” jelölés a Jurisprudentia forensis akarta jelölni, legalábbis az „ad” prepozíció és az 1703-as dátum erre enged következtetni. Az is elképzelhető, hogy a két könyv együtt érkezett Debrecenbe, vagy legalábbis, mivel szerzőjük azonos volt, és mivel a Practica nova kiadási évét Debrecenben nem tudták megállapítani, ezért később ehhez a kötethez is az 1703-as kiadási

²⁴⁰ KELCHNER 1879.222–223. p. BRAUER 1964. 439–440. p.

²⁴¹ JUGLER 1773. 225. p. STEPF 1821. 39. p. KAPPLER 1838. 168. p. STINTZING 1884. 69. p. különös tekintettel a 2. lábja. OTTO 1997. X–XI. p.

²⁴² HU-MNL-HBVL Lt.sz. 194. s.p. [Címlap, r.].

²⁴³ Vö. OTTO 1997. XI. p.

dátumot kapcsolták, mivel a *Jurisprudentia forensis* kiadási dátuma magából a kötetből egyértelműen beazonosítható volt. Ezt a fejtegetést azonban árnyalni látszik az a körülmény, hogy a *Practica nova*-ban az „~~ad 1703~~” bejegyzést lehúzták, de a kötetben szerepel egy 1717-es dátum is, amely a kutatás eredményeképpen biztosan nem a mű kiadási évére vonatkozik.

Azt a tényt, hogy az 1717-es dátum biztosan mást jelöl, mint a kötet kiadási éve és, hogy a *Practica nova* kiadási éve ismeretének hiányában a későbbi levéltári rendezés során Carpszov e művéhez is a *Jurisprudentia forensis* megjelenési dátumát kapcsolták, a Debrecen szabad királyi város közlevéltárában lévő legrégebbi iratok 1449–1750 közötti időrendi tárgy- és névmutatója (a továbbiakban időrendi tárgy- és névmutató) is alátámasztja. Ebben a mutatókönyvben mindkét Carpszov-kötet az 1703-as dátum alatt szerepel, amely tehát a *Jurisprudentia forensis* kiadási éve.²⁴⁴ Ez az időrendi tárgy- és névmutató az egyetlen levéltári dokumentum, amelyre mindkét kötet legelején található hivatkozás. Az időrendi tárgy- és névmutatóhoz hozzátartozik még a Debrecen szabad királyi város közlevéltárában fellelhető legrégebbi vegyes iratoknak egy betűrendes tárgy- és névmutatója is 1449–1750 között (a továbbiakban betűrendes tárgy- és névmutató), amelybe ugyancsak bejegyezték Carpszov szóban forgó munkáit.²⁴⁵ A betűrendes tárgy- és névmutatóban felsorolt iratok közül több esetében lehet a debreceni városi tanács (magisztrátus) jegyzőkönyveire való – jegyzőkönyvi dátum, lapszám és sorszám szerinti – hivatkozást találni. A Carpszov-kötetek esetében azonban városi tanácsi jegyzőkönyvekre vonatkozó számadatok nincsenek feltüntetve a mutatókönyvben, csupán azt a számot írták melléjük (84.), amely alatt a Carpszov-köteteket (feltételezhetően a levéltári rendezés során) az időrendi tárgy- és névmutatóba felvették (az időrendi tárgy- és névmutató folyószáma).

Ez a körülmény és az, hogy a két Carpszov-kötetben az időrendi tárgy- és névmutatóra történő hivatkozáson kívül semmilyen más iratra (elsősorban városi tanácsi jegyzőkönyvre) nem sikerült a kutatás során hivatkozást találni, azt a feltételezést erősítheti, hogy a két kötetre a városi tanácsi (magisztrátusi) jegyzőkönyvekben nincsen utalás. Ez alapján pedig az is elképzelhető, hogy a kötetek, nem a városi tanács által elrendelt könyvvásárlás nyomán, hanem más (jóval „informálisabb”) úton kerülhettek a városba. Ez természetesen egyáltalán nem jelenti azt, hogy egyes vármegyék, vagy szabad királyi városok saját szükségletre ne vásároltak volna olyan könyveket, amelyeknek a magisztrátus nagy hasznát vehette igazgatási és igazságszolgáltatási teendőinek ellátása során.

Pest-Pilis-Solt vármegye 1731. szeptember 3-án tartott generális congregatiójához kapcsolódó jegyzőkönyvi bejegyzések között az egyik arról számolt be, hogy a vármegyei adószedő a

²⁴⁴ HU-MNL-HBVL-IV.1021.e.-3.k. 18. p.

²⁴⁵ HU-MNL-HBVL-IV.1021.e.-2.k. 66. p.

Praxis Criminalisnak a vármegye szükségletére vásárolt példányáért 1 Ft 25 Den. összeget fizessen.²⁴⁶ Arról, hogy egy könyv megvásárlására adjon utasítást a debreceni magisztrátus, M. Antalóczy említi azt az esetet, amikor a városi tanács 1741. július 22-én kelt levelében kérte a Pozsonyban tartózkodó városi tanácstagokat, hogy egy új Corpus iuris Hungarici példányt vásároljanak Debrecennek, mivel az egyetlen meglévő már nem elegendő a város számára.²⁴⁷ Hozzá kell azonban tenni, hogy a Debrecen szabad királyi város közlevéltárában lévő legrégebb vegyes iratok betűrendes, illetve időrendi tárgy- és névmutatóinak adatait is óvatosan kell kezelni, ugyanis az eddigi kutatás alapján nem lehetett megállapítani, hogy pontosan ki állította össze őket. A két mutatókönyvben található nyomtatott táblázatok, amelyekbe az egyes iratokat a levéltári rendezés során beírták, 1872-ben Debrecen város nyomdájában készültek. Ez alapján feltételezhető, hogy az időrendi, illetve a betűrendes tárgy- és névmutatók 1872-ben vagy valamivel később keletkeztek. Jelenleg a Debrecen város titkos levéltárának iratai elnevezésű fondban²⁴⁸ kialakított Vegyes iratok levéltári állagához (*Acta miscellanea*)²⁴⁹ tartozó mutatókönyveket összeállító személyről az 1918. december 1-vel Debrecen főlevéltárnokának kinevezett Csobán sem tudott biztos adatokkal szolgálni. Csupán azt emelte ki a városi levéltári rendezés során kialakított iratgyűjteményekről a Levéltári Közleményekben 1928-ban közzétett ismertetésében, hogy a köteteket rendező személy nem biztos, hogy rendelkezett levéltárosi ismeretekkel.²⁵⁰ Ugyanis, amint írja, a levéltári rendezés során ebbe a gyűjteménybe (Debrecen közlevéltárban lévő legrégebb iratok 1449–1750 között) vegyesen soroltak be kiváltságleveleket, nemesleveleket, valamint kamarai, kancelláriai és helytartótanácsi rendeleteket, jegyzőkönyvi köteteket, elenchesokat, indexeket és nyomtatott könyveket (Carpzov két munkáját) is.²⁵¹ Már 1915-ben Csobánéhoz hasonló megállapítást tett a városi levéltár helyzetét nyolc napon keresztül tanulmányozó Tagányi is,²⁵² aki a nyomtatott könyveknek az időrendi tárgy- és névmutatóba történő felvétele kapcsán éppen Carpzovius 1704-es (?) Jurisprudentiáját, azaz a Jurisprudentia forensist emelte ki.²⁵³ Feltételezhető, hogy a XIX. század második felében végzett levéltári rendezés során kerülhettek be a Carpzov-kötetek is a Debrecen közlevéltárában lévő legrégebb iratok 1449–1750 közötti gyűjteményébe, és majd csak az 1960-ban megkezdődő levéltári rendezés után kerültek át jelenlegi helyükre, a

²⁴⁶ PPSV-Protoc. 3198. 339. p. BOROSY 1994. 44. p.

²⁴⁷ HU-MNL-HBVL-IV.1011.m.-4.k. 178. p. M. ANTALÓCZY 1998. 9. p. M. ANTALÓCZY 2001. 57. p.

²⁴⁸ HU-MNL-HBVL-IV.1021.

²⁴⁹ HU-MNL-HBVL-IV.1021.e.

²⁵⁰ KOVÁCS 2015. 8–9. p. különös tekintettel a 9. láb.

²⁵¹ CSOBÁN s.d. 10. p. CSOBÁN 1928. 213. p.

²⁵² GAZDAG 1985. 14. p.

²⁵³ TAGÁNYI 1915. 3. p.

HU-MNL-HBVL könyvtári állományába.²⁵⁴ Ez utóbbi feltételezést erősítheti az a tény is, hogy a könyvtári katalógus-kártyák, amelyeken a Carpszov-kötetek szerepelnek, 1956 szeptemberében készültek.

A kötet elején található bejegyzésekből egyértelmű, hogy az Debrecen városáé volt. Arról azonban, hogy a Practica nova hogyan és mikor (milyen körülmények között) kerülhetett a városba, a kötet elején és végén található bejegyzésekből nem sok biztos információ állapítható meg. A mű legvégén azonban három figyelemre méltó kézzel írt bejegyzés olvasható. A Practica nova tárgy és szómutatóját („*Index rerum et verborum*”) követő utolsó üres oldalra a következő két bejegyzést írták: „*Prodromus*” és „*Alba Carolina*.” A prodromus szó jelentését ebben a kontextusban – vagyis azt, hogy pontosan mit is jelenthet ez a kifejezés a kötet végén – még nem sikerült megnyugtatóan tisztázni. Mivel ennek a verbum Graecumnak (*πρόδρομος* [*pródromos*]) az eredeti jelentése előfutár, valószínű, hogy a prodromus kifejezést ebben az értelemben a két mű egymáshoz való viszonyának kifejezésére használták. Tehát azt akarták jelölni, hogy a Practica nova korábban keletkezett, mint a Jurisprudentia forensis, azaz a Practica nova mintegy „előfutára volt” a Jurisprudentia forensis. A prodromus kifejezés azonban nemcsak a korábbi keletkezésre utalhat, ugyanis a két kötet megírása során alkalmazott módszertan és a felhasznált fő forrásbázis is lehetővé teszi, hogy a Practica novát a Jurisprudentia forensis „előfutaraként” lehessen értelmezni. Ez utóbbi megközelítést erősítheti Stintzing azon megállapítása is, miszerint a Jurisprudentia forensis negyedik büntetőjogot taglaló része a korábban már megjelent és teljes egészében büntetőjogi témájú Practica nova miatt lett szándékosan rövidebb a Jurisprudentia forensis első három – eljárásjogot, magánjogot és hűbéri jogot feldolgozó – részéhez képest.²⁵⁵

Az Alba Carolina jelentése azonban egyértelműen megállapítható, ugyanis ez a név (Károlyfehérvár) Gyulafehérvár (vagy *Alba Iulia*) korabeli megnevezésére szolgált. A város új neve onnan eredt, hogy III. Károly 1715 és 1738 között gróf Eugène-François de Savoie-Carignano tervei alapján építette újjá a várost. Az alapkövetel is 1715. november 4-re, vagyis az uralkodó névnapjára esett.²⁵⁶ Tehát az elpusztult Gyulafehérvárt újjáépíttető III. Károly után kapta a város az új Károlyfehérvár nevet, amelyet az 1716. január 14-ére Nagyszébenbe összehívott erdélyi országgyűlésen be is cikkelyeztek.²⁵⁷ Ez az információ azért is lehet fontos, mert a fentebb meghatározott kiadási év alapján a Practica nova szóban forgó példányának

²⁵⁴ MÓDY 1972. 220. p.

²⁵⁵ STINTZING 1884. 86. p.

²⁵⁶ ZERICH 1859. 101. p.

²⁵⁷ GAÁL 1837. 209. p.

mindenképpen 1709 után kellett a városba kerülnie. Az Alba Carolina elnevezés 1716-tól Gyulafehérvár hivatalos megjelölése. Noha nem lehet pontosan meghatározni, hogy mikor került a könyvbe ez a bejegyzés, (az is lehetséges, hogy ez csak a kötetnek a városba kerülését követően történt), mégis Gyulafehérvár Alba Carolina néven való említése és az, hogy a Practica nova elejére az 1717-es dátumot írták, felvetheti annak a lehetőségét, hogy a mű valóban 1717-ben vagy körülbelül az 1710-es évek végén kerülhetett Gyulafehérvárról Debrecenbe.

A harmadik bejegyzés a kötetben a Kabaji [sic!] János név, amelyet a hagyományos possessori bejegyzésektől eltérően a Practica nova utolsó üres oldalára fektetve írtak a könyvbe. Lehetséges, hogy a könyv Debrecenbe kerülési körülményeinek tisztázása szempontjából jelentőséggel bírhat annak megállapítása, hogy ki lehetett ez a személy. Noha itt is érdemes kiemelni, hogy ezt a bejegyzést a kötetnek a városba kerüléséhez képest jóval később is beírhatták a könyvbe, így Kabai akár a könyv egy későbbi possessora is lehetett. A személy beazonosítására a kutatás mindeddig nem tudott megnyugtató eredményekkel szolgálni, mivel a vizsgált periódusban eddig több Kabait is lehetett azonosítani Debrecenben, illetve a város szélesebb vonzaskörzetében, ideértve a Hajdú Kerületet és Bihar vármegyét.²⁵⁸

A XVIII. század elején a Kabai családnév, bár nem volt túl gyakori, de előfordult Debrecenben.²⁵⁹ A város számvevőségének iratai (*Officium rationariae*) közé tartozó hadiadókiivetési könyvekben az 1707. 1710. 1713. 1714. 1716. 1717. és 1721. években rendszeresen felbukkan egy Kabai János (*Johannes Kabay, Kabaj János*) nevű lakos, mint a Debrecen város Felső járásához tartozó Csapó utcában lakó adózó.²⁶⁰ Azonban a kutatás során nem sikerült semmilyen adatot találni arra nézve, hogy abban az időszakban, amikor az eddigi feltételezés szerint a Practica nova Debrecenbe kerülhetett, ez a Kabai János nevű személy viselt-e bármilyen hivatalt a városban. Ráadásul mivel a Practica nova vizsgált példányában a Kabai János név mellett semmilyen dátum vagy más bejegyzés nem található, ezért további levéltári kutatást igényel ennek a személynek a beazonosítása.

Elsősorban a külföldi peregrináció miatt egy – minden bizonnyal az előzőtől különböző – Kabai nevű személy fontosabb életrajzi adatainak rekonstruálása ugyancsak figyelmet érdemelhet a Practica nova vizsgált példányában olvasható név beazonosítása szempontjából. 1730-ban Jacobus Odé rektorságának évében az utrechti egyetemre beiratkozott egy Johannes Kabai nevű

²⁵⁸ Lásd például HERPAY 1926. 56. p. BALOGH I. 1999. 170. p.

²⁵⁹ KOVÁTS Z. 1981. 56. p.

²⁶⁰ HU-MNL-HBVL-IV.A.1013.c.-7.k. 91. 277. p. HU-MNL-HBVL-IV.A.1013.c.-8.k. 104. 139. 295. 388. 448. p.

személy.²⁶¹ Az egyetemre subscribált diákok neveit felsoroló több munkában is e személy neve mellett a származására való utaláson túl Debrecen városának nevét is feltüntették, azonban más adat nem található róla a kutatás során vizsgált névjegyzékekben.²⁶² Bár feltételezhetően Debrecen feltüntetése Kabai neve után a születési helyre utalhat,²⁶³ azonban a név melletti település megjelölés sok esetben akár megtévesztő is lehet, mivel nem minden esetben az adott peregrinus születési helyére, hanem előzetes iskolái elvégzésének színhelyére (is) utalhat.²⁶⁴

Azt a feltételezést, hogy az a Kabai, aki beiratkozott az utrechti egyetemre ezt megelőzően Debrecenben folytatott tanulmányokat, erősítheti az a körülmény, hogy 1720. október 11-én egy Johannes Kabai nevű személy subscribált a Debreceni Református Kollégiumba, habár a 2013-ban publikált 1588–1792 közötti időszakra vonatkozó debreceni diáknévsorban nevén és beiratkozásának napján túl semmi más információ nem szerepel róla.²⁶⁵ Mindazonáltal azt, hogy ez a személy minden bizonnyal ugyanaz lehetett, aki tíz évvel később az utrechti egyetemre is beiratkozott, alátámaszthatja az a körülmény, hogy Szentesi Mihály és Szentpéteri János, akik Kabaival együtt iratkoztak be az utrechti egyetemre, 1719. december 19-én szintén subscribáltak a Debreceni Református Kollégiumba, ráadásul az utrechti diáknévsorokban Szentpéteri neve mellett Kabai Jánoséhoz hasonlóan a magyar származás mellett Debrecen városának nevét is feltüntették.²⁶⁶ A három magyar peregrinussal kapcsolatban még Simontornyai János nevét érdemes megemlíteni, aki 1721. május 20-án iratkozott be a Debreceni Református Kollégiumba és neve 1730-ban ugyancsak szerepel az utrechti egyetemre beiratkozott magyar diákok névsorában.²⁶⁷

Segesváry kutatásai alapján Kabai (és társai) feltételezhetően nem tölthettek huzamosabb időt Utrechtben, mert nevük a következő években az egyetemre beiratkozott és az intézményt látogató (frekventáló) diákok névsorában nem bukkan fel újból, és ezt a feltételezést erősítik Bozzay és Ladányi újabb kutatásai is. Az egyetlen kivételnek Szentpéteri János tekinthető, aki még az utrechti beiratkozást megelőzően, már 1724. március 20-án subscribált a bázeli egyetemen,²⁶⁸ majd az utrechti beiratkozást követően 1739. augusztus 5-én még az amszterdami egyetemre is beiratkozott.²⁶⁹

²⁶¹ ANTAL 1888a. 279. p. SEGESVÁRY 1935. 26. p.

²⁶² *Album studiosorum Academiaerheno-traiectinae* 1886. 131. p. *Verzeichniss der Studenten* 1889. 84. p. SEGESVÁRY 1935. 26. p. Vö. BAJKÓ 1961. 224–225. p.

²⁶³ Vö. BOZZAY–LADÁNYI 2007. 146. p.

²⁶⁴ *Verzeichniss der Studenten* 1889. 80. p.

²⁶⁵ THURY 1908. 199. p. SZABADI 2013. 391. p.

²⁶⁶ THURY 1908. 198. p. SZABADI 2013. 389. p. *Album studiosorum Academiaerheno-traiectinae* 1886. 131. p. *Verzeichniss der Studenten* 1889. 84. p. SEGESVÁRY 1935. 26. p.

²⁶⁷ THURY 1908. SZABADI 2013. SEGESVÁRY 1935. BOZZAY–LADÁNYI 2007. 146. p.

²⁶⁸ WACKERNAGEL–TRIET–MARRER 1975. 515. p. HEGYI 2003. 51. p.

²⁶⁹ BOZZAY–LADÁNYI 2007. 146. p.

Azt a feltételezést, hogy a másik három személy az utrechti beiratkozást követően is „együtt mozoghatott”, erősítheti az a körülmény, hogy mind a hármójuk neve felbukkan a Tiszántúli Református Egyházkerületben 1732-ben felavatott (ordinált) új lelkészek névsorában. Szentesi és Simontornyai a bihari (*diocesis Bihariensis*), míg Kabai a kunsági (*diocesis Kumaniensis*) egyházmegyébe lett lelkészi szolgálatra rendelve, a névjegyzékben mindegyikőjük neve előtt a clarissimus jelző olvasható.²⁷⁰ Éliás kutatásai szerint a szóban forgó Kabai János Kabai Tóth Jánossal egyezik meg, aki 1725–1727 között a karcagi református gimnázium rektora volt és 1730–1736 között a Heves és Külső-Szolnok vármegyében fekvő – feltételezhetően a Kunsági református egyházmegyéhez tartozó – Dévaványán, majd 1736-tól egészen 1770-ig a Szabolcs vármegyében fekvő Büdszentmihályon viselt lelkészi szolgálatot.²⁷¹

4.4.2. Carpzov-kötetek a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárában

A Carpzov-kötetek debreceni elterjedtségének vizsgálata során természetesen nem kerülhető meg a DRKNK impozáns gyűjteménye sem. A kollégiumi nagykönyvtárban a kutatás alapján öt Carpzov-kötetet, a Practica nova négy különböző kiadását, valamint a Jurisprudentia ecclesiastica két kiadását és egy, az utóbbi műhöz írt szinopszist lehetett azonosítani. A Jurisprudentia ecclesiasticának a kollégiumi nagykönyvtárban azonosított első példánya a mű 1652. évi hannoveri kiadása és a könyv címlapján található 1652-ből származó possessori bejegyzésben pedig David Christiani, a Gießeni Egyetem teológia professzorának²⁷² neve olvasható.²⁷³ A könyv a kötéstábla elülső előzéklapján a szikszai és debreceni Szikszay György kollégiumi könyvtáros aláírásával ellátott bejegyzés szerint 1762. április 1-jén került a kollégiumi nagykönyvtárba.²⁷⁴

A Jurisprudentia ecclesiastica második példánya a mű 1721. évi lipcsei kiadása, amelynek eredeti possessora ugyancsak pontosan azonosítható.²⁷⁵ A kötet elején csak Johann Caspar Birckner ex librise szerepel, így feltételezhetően a Jurisprudentia ecclesiastica szóban forgó példánya eredetileg az ő könyvtárából származott. Johann Caspar Birckner (Birkner) iuris utriusque doctor 1721-ben Nürnbergben született Friedrich Birckner tekintélyes kereskedő és Elisabetha Reisenleiterin von Schwabach fiaként. Gimnáziumi tanulmányait szülővárosában és

²⁷⁰ DÁNÉ–SZABADI 2022. 383–384. p.

²⁷¹ ÉLIÁS 2022. 626. 675. p.

²⁷² Lásd még HÄCKERMANN 1876. 212–213. p. MOELLER–JAHN 2005. 235. p.

²⁷³ DRKNK D443. s.p. [Címlap, r.].

²⁷⁴ DRKNK D443. s.p. [Elülső előzéklap].

²⁷⁵ DRKNK Y423. Vö. OTTO 1997. XIV. p.

Coburgban, egyetemi tanulmányait pedig Halle an der Saalében és Altdorfban végezte. Az altdorfi egyetemen védte meg 1742. április 24-én De decreto quod de electionibus episcoporum című doktori értekezését.²⁷⁶ A Nürnbergben ügyvédként praktizáló Birckner jelentős magánkönyvtárral rendelkezett és válogatott gyűjteménye volt jogi disszertációkból is.²⁷⁷

Egyelőre még nem sikerült pontosan rekonstruálni a Jurisprudentia ecclesiastica hogyan jutott el Birckner könyvtárából a Kollégium Nagykönyvtárába, az azonban bizonyos, hogy ez a mű legkorábban csak a XVIII. század utolsó harmadában, Birckner 1769-ben bekövetkezett halálát követően kerülhetett Debrecenbe. A Jurisprudentia ecclesiastica szóban forgó példánya azonban egy kolligátum (DRKNK Y423-424) része, mivel egybe van kötve Andreas Beyernek a Jurisprudentia ecclesiasticához fűzött magyarázataival, amely 1718-ban Drezdában jelent meg.²⁷⁸ A bibliográfiai adatokból is jól látszik, hogy a két művet utólag kötötték egybe, amelynek nyilvánvalóan az lehetett az oka, hogy Beyer Additionesa nagyban elősegíthette és megkönnyíthette a Jurisprudentia ecclesiastica értelmezését és alkalmazását. Ennek alapján elképzelhető, hogy a két mű már kolligátumként került a kollégiumi könyvtárba.

Carpzov Practica novája a DRKNK-ban jelenleg megtalálható négy különböző kiadását érdemes azok megjelenési idejére tekintettel, kronológiai sorrendben röviden áttekinteni, különös figyelemmel a bennük fellelhető possessori bejegyzések vizsgálatára. A legkorábbi kötet Carpzov művének harmadik kiadása, amely még a szerző életében, 1652-ben jelent meg Frankfurt am Mainban és Wittenbergben.²⁷⁹ A könyvben három teljes possessori bejegyzés is található, amelyek közül az első Molnár István nevéhez köthető.²⁸⁰ Elképzelhető, hogy ez a személy azonos lehetett azzal a Molnár Istvánnal, aki debreceni cívis volt és 1741. április 26-án beiratkozott a Debreceni Református Kollégiumba. Szabadi kutatásai szerint ez a Molnár István 1753-ban curator és senior tisztséget viselt, valamint Túr, Tizzasas, Monostorpályi és Udvari községekben teljesített lelkészi szolgálatot.²⁸¹ Az eddig rendelkezésre álló további életrajzi adatok szerint Molnár 1754. május 1-jén beiratkozott a berni egyetem teológiai fakultására, ahonnan 1756. április 30-án iratkozott ki, majd 1756. március 3-án a bázeli egyetemre subscribált és 1777-ben hunyt el.²⁸²

²⁷⁶ STEPF 1820. 202. p. SCHMUCK–GORZNY–POPST–SCHÖLLER 1980. 221. p. TSUNO 1989. 142. p.

²⁷⁷ NOPITSCH 1802. 100–101. p. Nürnberg városának 1757/58. évi Adress- und Schreib-Calendarjában Bircknert (jogi) doktorként és esküdt ügyvédként (*geschwornen Advokat*) említik. *Des Heil. Röm. Reichs freyen Stadt Nürnberg Adress- und Schreib-Calender* s.d. 19. p.

²⁷⁸ DRKNK Y424. Vö. OTTO 1997. XXII. p.

²⁷⁹ DRKNK M21. Vö. OTTO 1997. X. p.

²⁸⁰ DRKNK M21. „*Ex Libris Stephani Molnár de A^o 1774. catalogo librorum inscriptis gratuito datis aut potius pro fidelibus Servitis.*” [Az aláírást eddig még nem sikerült azonosítani.]

²⁸¹ SZABADI 2013. 431. p.

²⁸² THURY 1908. 218. p. HEGYI 2003. 71. p.

A második possessori bejegyzés 1782-ből származik és tanúsága szerint a könyv Bertalanffy István hites ügyvédé (*advocatus per regnum Hungariae iuratus causarum fori utriusque*) volt, akiről eddig még nem sikerült pontosabb életrajzi adatokat feltárni.²⁸³ A harmadik bejegyzés 1785. szeptember 2-án kelt és a három bejegyzés közül ebből állapítható meg pontosan, hogy milyen körülmények között került a *Practica nova e* példánya a kollégiumi nagykönyvtárba. A bejegyzés tanúsága szerint, az ippi Bydeskuty családból származó, 1791-ben bárói rangra emelkedett Bideskuthy V. Zsigmond, a 37. számú magyar gyalogezred százados kapitánya,²⁸⁴ több vármegyének „legméltóbb és legmegfelelőbb” táblabírája, a Református Kollégiumban járva szeretete jeléül „bökezűen” a *Practica nova* szóbanforgó példányát a kollégiumi nagykönyvtárnak ajándékozta. A kötetet pedig Batori Gábor, a Kollégium akkori contrascribája és könyvtárosa (*bibliothecarius et contrascriba*) a legnagyobb köszönettel vette át 1785. szeptember 2-án.²⁸⁵

A kronológiai rendet követve a DRKNK-ban megtalálható második *Practica*-példány 1723-ban jelent meg Lipcsében, amely a mű tizenegyedik kiadása volt.²⁸⁶ Ebben a kötetben a címoldal alsó részén található rövid possessori bejegyzés alapján úgy tűnik, hogy a könyv Récsei (*Rétsey* vagy *Récsey*) János könyvtárából kerülhetett a kollégiumi nagykönyvtárba. Récsei debreceni származású református lelkipásztor volt, akinek nagylelkű adományából valósulhatott meg a magyar nyelvi és irodalmi tanszék létrehozása a Debreceni Református Kollégiumban.²⁸⁷ A kötet címlapján található bejegyzés alapján a *Practica nova* vizsgált példánya valószínűleg 1780-ban Bécsben kerülhetett Récseihez, aki nemsokkal a halála előtt gazdag könyvadománnyal is támogatta a Kollégiumot.²⁸⁸

Más possessori bejegyzés nem található a kötetben, azonban *Practica nova e* kiadása (10. tételként) megtalálható a Récsei könyvajándékaról felvett összesen 720 tételből álló jegyzékben

²⁸³ DRKNK M21. „*Ex Libris Stephani Bertalanffy Causarum Fori Utriusq Jurati Advocati Comparatus A^e 1782.*”

²⁸⁴ A 37. számú magyar gyalogezred tulajdonosa 1785-ben báró (1775-től gróf) almási és gödrei Siskovics József 1783-ban bekövetkezett halála után Joseph Nikolaus Freiherr de Vins tábornagy–táborszernagy (*Feldmarschall–Feldzeugmeister*) lett. A gyalogezred törzsének állomáshelye Nagyvárad volt és annak egyes részei 1785-ben részt vettek a Horea, Cloșca és Crișan által vezetett jobbágyfelkelés elfojtásában. *Oesterreichischer Militär-Almanach* s.d. 21. p. WREDE 1898. 384. 386. p. Bydeskutyról lásd még többek között *Oesterreichischer Militär-Almanach* s.d. 149. 153. p.

²⁸⁵ DRKNK M21. [„*Magnificus ac Sectabilis Dominus Sigismundus Bideskuthy (...)*”]. E bejegyzés szövege szinte szó szerint megtalálható az 1784–1864 közötti időszakról készült leltárnaplóban és gyarapodási jegyzékben is. 1785. szeptember 12. és 1786. április 8. között Báthori Gábor volt a kollégium könyvtárosa (*bibliothecarius ordinarius*) és az ebben az időszakban a Kollégium könyvtárának ajándékozott könyvek („*Libri Bibliothecae donati.*”) között utolsóként a *Practica nova* 1652. évi kiadása szerepel. Vö. DRKNK R 72. 1. 7. f. v.

²⁸⁶ DRKNK M22. Vö. OTTO 1997. XI. p.

²⁸⁷ Récsei János neve az utrechti egyetemen megforduló magyarok névsorában több évben is megjelent. Segesváry kutatásai alapján Récsei neve 1782-ben, illetve 1784–1786 között az egyetemet látogató (frekventáló) diákok között fordult elő, míg 1783-ban ténylegesen beiratkozott az egyetemre. SEGESVÁRY 1835. 40–42. p. Vö. *Album studiosorum* 1886. 176. p. *Verzeichniss der Studenten* 1889. 88. p.

²⁸⁸ DRKNK M22. s.p. [Címlap, r.]. „*Joannis Rétsey. 1780 Wienae Austriae.*”

is, amelyet Kalós Mózes professzor, 1831–1844 között bibliothecarius ordinarius, 1835. március 19-én készített Érbogyoszlón.²⁸⁹ A kollégiumi könyvtárnak az 1784–1864 közötti időszakról készült leltárnaplójában és gyarapodási jegyzékében is nyoma van Récsei jeles adományának. Az 1835-ben a könyvtár gyarapítása érdekében adományozott könyvek („Anno 1835. Libri dono in rat[...] BŒcae dati.”) között Kalós az első helyen (a 475. sz. alatt) tett említést Récsei ajándékaról, hozzáfűzve, hogy e könyvek nagyrésze duplum és nyilvános árverésen vásárolt példány.²⁹⁰ Mindezek alapján úgy tűnik, hogy a Practica nova szóban forgó példánya is egy bécsi könyvaukción kerülhetett Récseihez, majd könyvadományának részeként pedig a kollégiumi nagykönyvtárba.²⁹¹

A kollégium könyvtárában fellelhető kiadások közül a harmadik 1751-ben Bázelen jelent meg és ez a kiadás tekinthető a kutatások alapján a Practica nova utolsó előtti kiadásának, és az utolsó olyan kiadásnak, amely kizárólag a Practica nova szövegét tartalmazta.²⁹² A kötéstábla elülső előzéklapján olvasható, 1808. június 9-én kelt rövid bejegyzés arról tanúskodik, hogy ez a könyv Szathmári Dánielnek nyilvános árverésen (*auctio publica*) megvásárolt könyvei közül került a kollégiumi nagykönyvtárba.²⁹³ Az 1784–1864 közötti időszakról készült leltárnapló és gyarapodási jegyzék alapján a Practica nova e példánya ingyen kerülhetett a kollégiumi bibliotékába. Az 1806. július 1-je és 1808. július 1-je közötti időszakban, azokat a könyveket, amelyekkel Ari András bibliothecarius ordinarius (akinek neve a fentebbi bejegyzésben is szerepel) gyarapította a kollégiumi nagykönyvtárat,²⁹⁴ négy nagyobb kategóriába sorolták. Az első csoportba azok a művek tartoztak, amelyeket a könyvtáros a kollégium professzorainak jóváhagyásával a könyvtár gazdagítása érdekében szerzett be.²⁹⁵ A második önálló csoportot azok a könyvek képezték, amelyeket nyilvános árverésen (*auctio publica*) vásároltak.²⁹⁶ Mivel a fentebbi két kategóriába tartozó könyveket pénzért vették meg, ezért az egyes művek címe után mindig feltüntették az adott könyv beszerzésének árát (*pretium*) rénes forintban („*Rhf.*”) és krajcárban („*Xr*”) kifejezve.

A hármas számmal jelölt csoportba a nyilvános árverésen vásárolt, de a Kollégium könyvtárának ingyenesen átengedett könyvek kerültek. Erre utal, hogy e könyvek címe után abba az oszlopba, amelyben a könyvek árát rénes forintban és krajcárban kifejezve adták meg,

²⁸⁹ DRKNK R71.10. 55. f. r. A könyvek hiteles voltáról maga Récsei tett tanúbizonyságot a jegyzék végén 1835. március 21-én. DRKNK R71.10. [61. f. v.].

²⁹⁰ DRKNK R72.1. [121. f. v.].

²⁹¹ Vö. TÓTH B. 1988. 83. p.

²⁹² DRKNK M23. Vö. OTTO 1997. XI. p.

²⁹³ DRKNK M23. [A kötéstábla elülső előzéklapja.].

²⁹⁴ DRKNK R72.1. [72. f. r.].

²⁹⁵ DRKNK R72.1. [72. f. r.].

²⁹⁶ DRKNK R72.1. [72. f. v.]–[73. f. r.].

semmilyen szám nincs feltüntetve.²⁹⁷ A vizsgált Carpzov-kötet kötéstáblájának elülső előzéklapján található bejegyzés alapján a kötet ebbe a kategóriába lenne sorolható. A jegyzékben azonban első pillantásra megtévesztő lehet, hogy a 74. folio recto oldalának tetején a „*Libri dono dati*” felirat olvasható és alatta még hat könyv, köztük a *Practica nova* is fel van sorolva. Ez a hat könyv azonban bizonyosan még a harmadik kategóriába sorolható könyvek csoportjába tartozik és az egyes magánszemélyektől a kollégium nagykönyvtárának ténylegesen ajándékba adott művek felsorolása nem a lap tetején található „*Libri dono dati*” felirat alatt, hanem ugyanezen folio recto oldalán a négyes számmal jelölt „*Libri dono dati*” felirat alatt kezdődik. Ezt a megközelítést támasztja alá a vizsgált *Practica*-kötet elején található bejegyzés is, amelyben nincs szó ajándékozásról.²⁹⁸

Az 1806–1808 közötti időszakban az egyes folio recto és verso oldalak tetején mindig ott szerepelt, hogy a jegyzék e részében felsorolt könyvek Ari András révén kerültek a könyvtárba („*Bibliothecario Ordinario Andrea Ari*”), illetve közvetlenül ez alatt annak feltüntetése, hogy a négy csoport közül melyik kategóriába tartozó művek felsorolása következik az adott oldalon. A konkrét esetben azonban függetlenül attól, hogy az előző kategóriába tartozó könyvek felsorolása, amely az előző oldalon kezdődött, még a következő oldalon is folytatódott, azon az oldalon (74. f. r.), amelyen a *Practica novát* felvették a jegyzékbe, már annak a kategóriának címét tüntették fel az oldal tetején, amelybe tartozó könyvek felsorolása valójában csak az adott oldal közepén kezdődött, ezáltal tudatosan figyelmen kívül hagyva azt, hogy az előző oldalon található csoportba tartozó könyvek felsorolása még ezen az oldalon is folytatódik. Azt a feltételezést, hogy a könyvek nem a magánszemélyek által ajándékba adott könyvek kategóriájába tartoznak, mindezeket túl az is erősíti, hogy a „*Libri dono dati*” esetében az egyes könyvek felsorolása után a donator személyét is mindig feltüntették a „*donum*” kifejezést vagy annak rövidítését („*Don.*”) használva.²⁹⁹ Azonban annak a hat műnek az esetében, amelyek azon az oldalon találhatók, amelyen az ajándékba adott könyvek felsorolása kezdődik, egyik esetben sincsen donator feltüntetve. Minden esetben annak megjelölésére, hogy az adott mű kinek a könyvtárából származik az „*ex libris*” megjelölést használták és ugyanez az azonosításra szolgáló jelzés található azon művek címei után is, amelyek még azon az oldalon szerepelnek, ahol a hármas számmal jelölt kategóriába tartozó művek felsorolása elkezdődik.³⁰⁰

²⁹⁷ DRKNK R72.1. [73. f. v.].

²⁹⁸ DRKNK M23. [A kötéstábla elülső előzéklapja.].

²⁹⁹ DRKNK R72.1. [74. f. r.]–[74. f. v.].

³⁰⁰ DRKNK R72.1. [73. f. v.]–[74. f. r.].

A Carpzov munkájára vonatkozó bejegyzés csupán csak arra utal, hogy a Practica nova e példánya Szatmári Dániel könyvei közül származik.³⁰¹ Szathmári Dániel valószínűleg id. Szathmári Paksi Dániellel azonosítható, aki 1798-ban hunyt el. A kötet második előzéklapjának felső részéből egy darabot levágtak, így az ott olvasható feltételezhetően két sorba írt szövegnek csak a második sora olvasható.³⁰² A töredékesen megmaradt, minden bizonnyal possessori bejegyzésnek tekinthető szövegrészből arra lehet következtetni, hogy a kötet egy Csegei István nevű személyé lehetett. Erre utalhat a singularis genitivusban álló keresztnév („*Stephani*”) is. Stephanus Csegei talán azzal a Kisújszállásról származó Csegei Istvánnal azonosítható, aki földesi rektor volt, előzetes tanulmányait Debrecenben folytatta, 1756. április 29-én beiratkozott a Debreceni Református Kollégiumba, majd 1767. augusztus 8-án pedig a bázeli egyetemre.³⁰³ Mivel a Practica nova szóban forgó kiadása is Bázelen jelent meg és a Csegei nevét tartalmazó bejegyzés 1768-ból származik, így elképzelhető, hogy Csegei svájci peregrinációjának eredményeképpen jutott el a könyv Debrecenbe, vagy legalábbis annak vonzáskörzetébe.

A kiadási év szerinti legkésőbbi DRKNK-ban fellelhető Practica-példány a mű fentebb már említett 1758-ban Frankfurt am Mainban megjelent kiadása.³⁰⁴ A kötetstábla elülső előzéklapján található egy hosszabb bejegyzés Sinai Miklós („*Professor et Bibl. Praes.*”) és Paksi K. András bibliothecarius ordinarius aláírásával, amely alapján pontosan meg lehet állapítani, hogy hogyan került a könyv a kollégiumi nagykönyvtárba. A bejegyzés tanúsága szerint a Practica nova e példányát füzetlen formában („*in cruda materia*”) 13 rénes forintért vásárolta meg a kollégium. Ezt az összeget pedig abból a kétszáz magyar forint kegyes adományból kölcsönözték („*ex foenore piae Collationis*”), amelyet nemes Baranyi Miklós,³⁰⁵ Debrecen szabad királyi város választott és hites közönségének tagja a kollégiumi könyvtár gyarapítására rendelt. Az ily módon megvásárolt kötetet 1770. július 17-én vették fel a könyvtár állományába.³⁰⁶

A kutatások alapján úgy tűnik, hogy a DRKNK fellelhető Carpzov-kötetek mind a XVIII. század második felében vagy később kerültek a kollégium gyűjteményébe, azaz minden bizonnyal az ott őrzött példányok közül egyiket sem használta a debreceni magisztrátus. Ezt a

³⁰¹ DRKNK R72.1. [74. f. r.].

³⁰² DRKNK M23. [Második előzéklap, r.].

³⁰³ SZABADI 2013. 462. p. THURY 1908. 243. p. TRIET–MARRER–RINDLISCHBACHER 1980. 301. p. HEGYI 2003. 58. p.

³⁰⁴ DRKNK M24. Vö. OTTO 1997. XI. p.

³⁰⁵ Minden bizonnyal a váradi és micskei Baranyi családból származó Baranyi II. Miklós volt az adományrendelő. ZOLTAI 1903. 175–176. p.

³⁰⁶ DRKNK M24. „*Liber Illustris Collegii Reformatorum Debrecinensis emtus (...).*”

feltételezést az is megerősíti, hogy a DRKNK állományát illetően az 1538–1737 közötti időszakra vonatkozóan összeállított adattárban Carpzovnak egyetlen munkája sem lelehető fel.³⁰⁷

4.5. Carpzov-hivatkozások a debreceni tiszti keresetekben

A debreceni Carpzov-kötetek vizsgálata mellett érdemes Benedikt Carpzov „jelenlétét” a XVIII. századi debreceni büntetőpraxisban is elemzés tárgyává tenni, amely jelenség feltárása még kevésbé került a jogtörténeti és helytörténeti kutatások fókuszába. Ezzel szemben a városi bűnözés és büntetőjog kutatásának fontosságára már viszonylag korán ráirányult a figyelem és elsősorban a néhány évtized kivételével fennmaradt városi jegyzőkönyvek és azokon belül is különösen az 1726–1760 között vezetett „Fekete könyvek” (*Protocolla nigra*) rendkívül gazdag anyagának kutatása alapján a debreceni büntetőpraxis feldolgozásában már eddig is történtek jelentős eredmények, amelyek a Carpzov-hivatkozások vizsgálatához is nagy segítséget nyújtanak.³⁰⁸ Ezek közül mindenképpen érdemes kiemelni M. Antalóczy munkáit, amelyek az 1740-es évtized büntetőjoggyakorlatát, illetve a városi bűnözési viszonyokat szisztematikusan és rendkívül alapos levéltári kutatások alapján dolgozták fel, valamint a források elemzése nyomán arra is egyértelműen rámutattak, hogy a debreceni büntetőperekben is hivatkozták Carpzovot a vizsgált évtizedben.

A tiszti keresetekben a Carpzov-hivatkozások visszatérően 1740-től fedezhetők fel,³⁰⁹ azt megelőzően a fiscalis actiókban – egy kivételtől eltekintve³¹⁰ – nem lehetett a szász jogtudósra való hivatkozást találni.³¹¹ Ez nem azt jelenti, hogy néhány elszórt hivatkozást ezt megelőzően ne lehetne azonosítani a periratanyagban, azonban számuk nagyon elenyésző és nem is a tiszti keresetekben, hanem a perbeli allegatiókban fordulnak elő.³¹² Ez a jelenség azonban azzal is összefüggésbe hozható, hogy az 1740 előtt, különösen az 1700–1720 között keletkezett periratanyagból jóval kevesebb maradt meg, mint az azt követő időszakból.

³⁰⁷ Vö. ADAT. 14. 141–320. p.

³⁰⁸ SZÉLL 1903. 3–10. p. BÉRES 1986. 153–166. p.

³⁰⁹ Az 1740. évből az első esetet lásd HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-31.d. B1/1740.

³¹⁰ HU-MNL-HBVL-IV.1018.f.-1.d. 2/1727. [36. f. r.–36. f. v.].

³¹¹ A HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-30.d. jelzetű dobozban (1702–1730:10) egyetlen olyan tiszti keresetet sem lehetett azonosítani, amelyben Carpzovra hivatkoztak.

³¹² HU-MNL-HBVL-IV.1018.f.-1.d. 3/1727. [3. f. v.]. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-31.d. B2/1731. B1/1733. B4/1734. B4/1736.

Összességében az 1702–1780 között vizsgált debreceni büntető periratanyagban (2, 28 ifm) található tiszti keresetekben azonosítható Carpzov-hivatkozások – két kivételtől eltekintve³¹³ – 1740–1768 között fordultak elő.³¹⁴ A periratanyagban összesen 53 tiszti keresetben lehetett Carpzov-hivatkozást azonosítani és ezentúl egy olyan actióban lehetett még a szász jogtudósra történő hivatkozást találni, amelyet nem a városi tiszti ügyész, hanem a pénzlopással megkárosított személy ügyvédje adott elő.

A levéltári kutatás időintervallumára tekintettel, a tiszti keresetekben azonosítható Carpzov-hivatkozások száma elsőre talán kevésnek tűnik. Hozzá kell azonban tenni, hogy ez a szám nem tükrözi pontosan a XVIII. századi debreceni büntető periratanyagban azonosítható Carpzov-hivatkozások tényleges számát, mivel a kutatás a perbeli allegátiókra és a végítéletekre nem terjedt ki. Ezzel összefüggésben azonban az sem hagyható figyelmen kívül, hogy az elemzés a büntetőpereknek csak bizonyos típusaira fókuszált.³¹⁵ Ezért bár az átvizsgált dobozok bőséges iratanyagot tartalmaznak, számos olyan büntetőügyet lehet találni, amelyek dokumentumai között csak az eljárás alá vont személy vallatásáról és a meghallgatott tanúk vallomásáról felvett jegyzőkönyveket, valamint elsősorban a büntetőeljárás investigációs szakaszában keletkezett egyéb iratokat lehet azonosítani.

Az, hogy a Carpzov-hivatkozások 1740-től fordulnak elő a debreceni tiszti keresetekben, több jelenséggel is kapcsolatba hozható. Egyrészt a demográfiai változások emelhetők ki, amelyek fő okaként a Magyar Királyságban 1738-ban kitört és Debrecenben 1739 májusától 1740 januárjáig pusztító pestisjárvány határozható meg. A járványnak jelentős hatása volt a városi lakosság szerkezetének átalakítására, amely folyamat a városi erkölcsök lazulásával és a kriminalitás szintjének növekedésével is párhuzamba állítható.³¹⁶ Másrészt ezek a folyamatok minden bizonnyal a városi büntetőigazságszolgáltatásra is hatással lehettek, amely az 1720–

³¹³ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-44.d. B20/1774. HU-MNL-HBVL-IV.1018.f.-2.d. 1/1776.

³¹⁴ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-31.d. jelzetű dobozban (1730:11–1741:3) hat esetben, a HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-32.d. jelzetű dobozban (1742:1–1746:3) nyolc esetben, a HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-33.d. jelzetű dobozban (1747:1–1749:28) négy esetben, a HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-34.d. jelzetű dobozban (1751:1–1755:10) hét esetben, a HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-35.d. jelzetű dobozban (1755:11–1757:12) hét esetben, a HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-36.d. jelzetű dobozban (1758:1–1759:25) hat esetben, a HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-37.d. jelzetű dobozban (1760:1–1763:5) három esetben, a HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-38.d. jelzetű dobozban (1763:6–1764:15) négy esetben, a HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-39.d. jelzetű dobozban (1764:16–1767:5) három esetben, a HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-40.d. jelzetű dobozban (1767:6–1768:26) két esetben, a HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-44.d. jelzetű dobozban (1773:11–1774:25) egy esetben, a HU-MNL-HBVL-IV.1018.f.-1.d. jelzetű dobozban hat esetben, a HU-MNL-HBVL-IV.1018.f.-2.d. jelzetű dobozban (1776–1777) egy esetben lehetett Carpzov-hivatkozást azonosítani a debreceni tiszti keresetekben.

A HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-41.d. jelzetű dobozban (1769:1–1770:5), a HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-42.d. jelzetű dobozban (1770:6–1771:25), a HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-43.d. jelzetű dobozban (1771:26–1773:10) és a HU-MNL-HBVL-IV.1018.f.-3.d. jelzetű dobozban (1778:2–1780:8) egyetlen Carpzov-hivatkozást sem lehetett azonosítani a tiszti keresetekben.

³¹⁵ Lásd alább.

³¹⁶ Vö. KONCZ Á. 1913. 64. p. M. ANTALÓCZY 2001. 28–33. p.

1740 közötti évtizedekben fontos változásokon ment keresztül.³¹⁷ Ezek a jelenségek azonban a városvezetésben és a téma szempontjából releváns városi tiszti ügyészi hivatalban megfigyelhető személyi változásokkal is összefüggésbe hozhatók.³¹⁸

4.5.1. A debreceni tiszti keresetek néhány fontosabb jellemzője

A tiszti keresetekben azonosított Carpzov-hivatkozások elemzését megelőzően érdemes röviden áttekinteni a korabeli városi tiszti keresetek néhány fontosabb jellemzőjét. Ennek az alfejezetnek azonban nem célja, a debreceni *fiscalis actiók* formai és tartalmi szempontból történő részletes bemutatása, mivel egy ilyen átfogóbb elemzés az értekezés kereteit jelentős mértékben meghaladja. Az alábbiakban elsősorban a tiszti keresetek azon jellemzői lesznek kiemelve, amelyek segítséget nyújtanak a Carpzov-hivatkozások vizsgálatához.

A kutatási téma szempontjából a XVIII. századi debreceni büntetőeljárás törvényszék előtti szakasza áll az elemzés középpontjában, amely a perfelvétellel (*levata causa*)³¹⁹ vette kezdetét.³²⁰ Ezt követően a büntetőperek a debreceni magisztrátus előtt szóban vagy írásban folytak, azonban mivel az elemzés csak az *fiscalis actiók*ban azonosítható Carpzov-hivatkozásokra fókuszál, ezért az egyszerűbb büntetőügyek esetében alkalmazott szóbeli perek³²¹ helyett az írásbeli perekhez jobban hasonlító nagyobb sommás pereket, valamint az írásbeli pereket állítja a vizsgáldóság középpontjába. E pereknek ugyanis volt külön aktája, amelyben a perjegyzőkönyv (*pertest*) első oldalán mindig megtalálható a városi büntetőperekben a XVIII. században a város nevében a vádat képviselő városi tiszti ügyész (*fiscalis procurator*) által előadott tiszti kereset (*actio fiscalis*).³²²

A perfelvételt, amelynek ténye és napja az adott büntetőügy tárgyának és az eljárás alá vont személy rövid megjelölésével együtt többnyire latin nyelven az akta külzetén külön is fel volt tüntetve, követte a szűkebb értelemben vett per, a büntetőeljárásnak a városi magisztrátus vagy szenátus előtt folyó bírósági szakasza. Az akta első ívén legfelül több esetben kissé elkülönítve

³¹⁷ Vö. KONCZ Á. 1913. 63–64. p. M. ANTALÓCZY 2001. 15–16. p.

³¹⁸ Lásd alább.

³¹⁹ A perfelvétel fogalmától érdemes elhatárolni annak újrafelvételét (*reassumptio*), mivel azok inkább a perbeli allegatiókhoz állnak közelebb. A *reassumptio* esetén Carpzov-hivatkozást a kutatás alapján csak két ügyben lehetett azonosítani. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-32.d. B2/1742. B3/1742.

³²⁰ Vö. KÁLLAY 1996. 132. p.

³²¹ A kisebb büntettek esetén a nyomozati cselekményekről iratok nem készültek és a büntetőper a magisztrátus előtt szóban folyt. Ez azt jelentette, hogy a tiszti ügyész szóban adta elő a vádat, a perbevont személy szóban védekezett és amennyiben voltak tanúk, ők is szóban tettek vallomást. M. ANTALÓCZY 2001. 79. p.

³²² M. ANTALÓCZY 2001. 84–86. p. Vö. KOMORÓCZY 1972. [IV.A.1018.]. 204. p.

a tiszti kereset szövegétől a perfelvétel napját és helyét külön is pontosan megjelölték³²³ és sokszor ez alatt középre írva rögzítették, hogy „*a per felvételét*” („*Levata causa*” vagy „*Levata est causa*”), mivel csak ennek a perceselemnének a tényleges rögzítése után kerülhetett sor a tiszti keresetnek néhány kivételtől eltekintve³²⁴ magyar nyelven történő előadására.³²⁵ Közvetlenül a perfelvétel tényének rögzítését követően, még ugyanazon a napon a városi magisztrátus előtt a városházán Debrecen szabad királyi város tiszti ügyésze, a büntetőperben mint felperes (*actor*, a bevett gyakorlat szerint használatos rövidítése a büntetőper iratanyagában „A.”) előadta a tiszti keresetet. Bár az *actio* proponálása a debreceni praxisban szokás szerint magyar nyelven történt, a tiszti ügyész azt általában a bevett gyakorlathoz illeszkedő latin nyelvű kezdő formulával vezette be.³²⁶ A perfelvételt követően a *fiscalis procurator*nak és a határnapra megidézett vagy az ekkor már fogva lévő és a tömlöcházból felvezetett gyanúsított személynek a megnevezése után³²⁷ a tiszti ügyész a *fiscalis actio*t mindig a városi magisztrátus és a büntetőeljárás alá vont személy (illetve adott esetben annak védője) jelenlétében adta elő.³²⁸

Bodó meghatározása szerint a *reus* (a „*beidézett*” vagy „*törvényre idézett*”) az a személy, akit valamely bűn vagy gonosztett miatt perbe vontak („*in ca[usam at]t[ra]ctus*”, azaz *incattus*, a bevett gyakorlat szerint használatos rövidítése a büntetőper iratanyagában „I.”)³²⁹ és a

³²³ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-39.d. B2/1767. [Az aktán belül az „A.” jelzéssel ellátott irat, amely a perbe vont Kállai Mihálynak egy korábbi büntető ügyében keletkezett. Abban az ügyben Jenei András tiszti ügyész adta elő a *fiscalis actio*t a lopással vádolt Kállai ellen 1754. április 6-án. A továbbiakban ez dokumentum mint „A.” jelzéssel ellátott irat lesz hivatkozva.] Az akta első oldalán legfelül: „*Anno Dm 1754, Die 6^a Aprilis, in Libera Regiaq Civitate Debreczen, sub Judicatu Amplissimi dictæ Civitatis Senatûs.*”

³²⁴ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-31.d. B2/1740.

³²⁵ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-39.d. B2/1767. [Az aktán belül az „A.” jelzéssel ellátott irat.]. „*Pro qvo Fisco, Fiscalis Procurator (...) Actionem suam (...) modo & ordine Lingvâ eidem I. magis intelligibili, sequentibus proponeret.*” Vö. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-31.d. B4/1734. „*Pro Fiscalis Prc Jollehet ugyan Deáki nyelv ékessen való szöllásk nevezetetik, s-az alegaokat úgy tetetni útolsó állapot, mindazáltal a Criminalitásokban, a Fiscalisk idegen nyelven /:mellyet az elől állott személyly ne ércsen/ ßollani nem bátorsagos mert főben járó dolog, és szükség hogy az I jol meg ércse, és magát /:ha lehet/ menthesse (...).*”

³²⁶ Lásd például a Nádudvari József által használt bevezető formulát. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-31.d. B1/1740. „*Qui Fiscalis Egr Josephus Nádudvari, juribus suis Fiscalibus inhaerendo, contra eandem ProPoneret: (...).*”

³²⁷ Több esetben feltüntették a perbevont személy származási helyét is, amelynek különösen akkor volt jelentősége, ha a perbevont nem volt debreceni. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-31.d. B3/1741. „*Conta Franciscum Nagy Zilahiensem personali adstantem I.*” HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-32.d. B1/1742. Ha az *incatta* házasság volt, akkor ezt férje nevének megadásával jelölték vagy ha özvegy volt, akkor az elhunyt férj nevét is feltüntették. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-32.d. B2/1742. „*Elisabetham Kóris, Martini Dobay hujatis Consortem, personaliter adstantem I. velut Adulteram.*” HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-37.d. B1/1763. „*Dávid Ersébet, néhaj Németi István meg maradótt özvegye (...).*” Előfordult, hogy a perbevont foglalkozását is megemlítették, mivel az a tényállás szempontjából és bizonyos büntettek elkövetésénél ugyancsak jelentőséggel bírt. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-39.d. B2/1767. [Az aktán belül az „A.” jelzéssel ellátott irat.]. „*(...) Contra Michaëlem Kállai antea pecorum custodem, sed Criminis Furti adeoq' I.*”

³²⁸ A városi magisztrátus összetételére, valamint működési rendjére vonatkozóan lásd M. ANTALÓCZY 1998. 13–16. p. M. ANTALÓCZY 2001. 60–62. p.

³²⁹ Bodó a *Jurisprudentia Criminalis*ban az „*in Jus attractus*” megfogalmazást használta. BODÓ 1751. 17. p. [§. III.].

korabeli büntetőjog rendi jellegéből fakadóan amennyiben az illető nem volt nemes (*ignobilis*), akkor személyesen (*personaliter*), vasban állva („*in vinculis*”) volt köteles megjelenni (*adstare*)³³⁰ a bíróság előtt és válaszolni (*respondere*) a vele szemben előadott tiszti keresetre.³³¹ Azonban ha a büntetőeljárás alá vont személy nemes (*nobilis*) volt, akkor őt általánosságban – ide nem értve elsősorban a felségsértés³³² és a tettenérés³³³ eseteit, valamint azt, amikor a nyilvános gonosztevő nemesnek lakóhelyén kívül alig volt valamilyen fekvő jószág³³⁴ – többek között az 1222. évi Aranybulla Art. II. és a Tripartitum (*Tripartitum opus iuris consuetudinarii inclyti regni Hungariae*, a továbbiakban Tripartitum) P. I. Tit. 9. (1. és 3. §) alapján szabályszerűen kellett a büntetőperbe idézni, és ahogyan idézték, úgy volt köteles az idézésben foglalt értesítésnek (*certificatio*) megfelelően a bíróság előtt megjelenni.³³⁵ Az aktában közvetlenül a *fiscalis actio* előterjesztését megelőzően általában pontosan név szerint feltüntették az actort,³³⁶ aki a vizsgált periratokban egy kivételtől eltekintve Debrecen szabad királyi város *fiscalis procurator*a volt, illetve az incattust is, aki, mint a büntetőperbe vont személy, röviden csak „*I.*” („*adeoque I.*”)³³⁷ ellen és akivel szemben („*contra et adversus*”) az ügyész élőszóban adta elő (*proponere*) a tiszti keresetet.³³⁸ Arra a körülményre, hogy a

³³⁰ A hazai gyakorlatban bevett „*personaliter adstans*” megfogalmazás, amelynek használata a debreceni büntetőpraxisban is visszatérően azonosítható, a „[a bíróság előtt] *személy szerint jelen lévő*” vagy „[a bíróság előtt] *személy szerint jelen levő*” fordítással ragadható meg. Lásd például HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-39.d. B2/1767. [Az aktán belül az „*A.*” jelzéssel ellátott irat.] „(...) *personaliter coram Jure adstantem* (...)”

³³¹ Lásd például HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-38.d. B7/1763. „*I. in vinculis adstans respondet*: (...)” Vö. BODÓ 1751. 17. p. [§. III.]

³³² Vö. 1715. évi VII. tc. (1–2. §).

³³³ Vö. Tripartitum P. I. Tit. 9. (2. §).

³³⁴ Vö. GOCHETZ 1746. 7. p. 1687. évi XIV. tc. A gyakorlatban természetesen mindezeket túl kivételes esetek is előfordultak. Lásd például M. ANTALÓCZY 2001. 70. p.

³³⁵ Bodó a nemesek esetében az 1723. évi XXXII. törvénycikket hivatkozta és szinte szó szerint vett át abból szövegrészeket. BODÓ 1751. 17. p. [§. III.]. Huszty a perbe vont személyes megjelenési kötelezettségét a büntetőügyekben hozott ítéleteknek azon jellemzőjére vezette vissza, hogy ezekben a perekben ítéletet nem *in rem*, hanem *in personam* hoznak. Továbbá Kithonichra támaszkodva a büntetőügyekben való általános személyes megjelenési kötelezettséget a kiterjesztő értelmezés segítségével olyan törvényekből vezette le, mint például az 1495. évi III. tc. 1600. évi XXII. tc. és az 1563. évi XXXVIII. tc. HUSZTY I. 1745. [P. III.] 141–142. p. [n. 5.]. Vö. RMK I. 835. 196–197. p.

³³⁶ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-38.d. B6/1763. „(...) *a nevezett város rendszerént való Fiscalis Prokátorának N. Jenei Andrásnak, mint Anak* (...)” HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-39.d. B2/1767. [Az aktán belül az „*A.*” jelzéssel ellátott irat.] „*Pro Fisco Fiscalis Procurator Egregius Andreas Th. Jenej*, (...)”

³³⁷ Lehet olyan esetet is találni, amelyben a perbe vont személy megjelölésénél az „*I.*” rövidítés helyett a rab kifejezés szerepelt. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-38.d. B7/1763. „(...) *a Törvény Szék színe előtt, vasban személye szerint jelen álló Nagy Péter nevű Rab ellen*, (...)” Ennek ellenére azonban a perbe vont (később vádlott) megjelölésére az aktákban szokásosan az „*I.*” rövidítést használták.

³³⁸ BODÓ 1751. 17. p. [§. III.]. A perbe vont személy nevének pontos beazonosítása elsősorban a nyomozati cselekmények foganatosítása és a bizonyítás szempontjából volt jelentős, ugyanis előfordult, hogy a bűnelkövetők több nevet is használtak azért, hogy a felelősségrevonást elkerüljék vagy megpróbálják eltitkolni, hogy korábban már többször is voltak büntetve. Erre a jelenségre lehet példa az egy ló ellopásával vádolt Kis János büntetőperében a debreceni magisztrátus által 1758. február 18-án hozott végítélet egyik szövegrészlete. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-35.d. B5/1757. „*A nevét is nem egyszer változtatta, hol Szabó Györgynek, hol Balog Jakabnak mondotta magát, melyet nem egyébért cselekedett, hanem hogy a tolvajságban utól ne ériék, a minthog[...]* nagy

perbevont személy a büntetőeljárásnak ebben a szakaszában már sokszor, de közel sem minden esetben, a városháza udvarán lévő különálló tömlőházban volt fogvatartva,³³⁹ több iratban a neve mellett feltüntetett rab (*invinclatus* vagy *incarceratus*) kifejezés egyértelműen utal,³⁴⁰ mivel az ignobilis személyek esetében, miként azt többek között Bodó is külön kiemelte, semmilyen előzetes idézésre nem volt szükség, őket pusztán gyanúsítások és vélelmek alapján szabadon és büntetlenül el lehetett fogni (*captivatio*) és tömlőbe lehet vetni (*incarceratio*).³⁴¹ A *fiscalis actio* terjedelme általában az adott büntetőügy bonyolultságától (összetettségétől), a büntetőeljárás investigációs szakaszában összegyűjtött bizonyítékok mennyiségétől, a perbevont személyek számától és a tiszti ügyész személyes stílusától függött. Szerkezeti felépítésüket tekintve pedig a tiszti kereseteket Huszty István *Jurisprudentia practica* (Jurisprudentia practica seu commentarius novus in ius Hungaricum, a továbbiakban Jurisprudentia Practica) 1745. évi kiadásában négy büntett (*homicidium voluntarium, magia, adulterium* és *blasphemia*) bemutatásánál is feltüntetett, a vármegyei praxisnak megfelelően megszövegezett levata- és actio-formulák alapján, általánosságban három nagyobb szerkezeti egységre lehet osztani, amelyek több esetben jól láthatóan elválasztva, külön bekezdésekben követik egymást a debreceni praxisban is.³⁴² Bár számos olyan iratot is lehet találni, amelyekben ez a világos szerkezeti elkülönítés egyáltalán nem vagy csak részben érvényesült (például a tiszti kereset csak két bekezdésre tagolódott, vagy egyáltalán nem tagolták), azonban ettől függetlenül a három tartalmi egységet, az azokat egymástól elválasztó és visszatérően alkalmazott kifejezések, valamint a három rész tartalmi sajátosságai alapján még az ilyen szerkezeti felépítésű *fiscalis actio* esetében is el lehet egymástól határolni.³⁴³

A három nagy szerkezeti egység közül az elsőben (*expositio*) a *fiscalis procurator* a büntetőügynek az eljárás investigációs szakasza során feltárt (rekonstruált) – modern értelemben vett – történeti tényállását foglalta össze, minél inkább alátámasztva azt az összegyűjtött bizonyítékokkal, amelyekre ebben a részben hivatkozott és amelyeket itt értékelt. A második szerkezeti egységben (*applicatio ad legem*) a tiszti ügyész minősítette a vád tárgyává tett cselekményt és ennek megfelelően ismertette az alkalmazandó jogot. Azaz

bajjal lehetett csak annak is végére menni hol sütötték az akasztófát a homlokára, mert Dorogon Balog Jakabnak mondotta volt magát.”

³³⁹ Vö. M. ANTALÓCZY 2001. 69–72. p.

³⁴⁰ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-38.d. B6/1763. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-38.d. B4/1764. „(...) Törvény-Szék színe előtt személye szerént Sinai Ersók névű Szováti rab Leány ellen, mint I. ellen (...)” HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-39.d. B3/1767. B5/1767.

³⁴¹ BODÓ 1751. 33–34. p. [§. I–II.]. Vö. RMK I. 835. 112–113. p.

³⁴² HUSZTY I. 1745. [P. III.]. 84–85. 92. 117–118. p. Vö. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-38.d. B9/1763. B11/1763. B1/1764. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-39.d. B1/1767. B2/1767. [Az aktán belül az „A/” jelzéssel ellátott irat.]. Vö. NAGY Pá. 2003. 38–39. 76. 139–140. 145–146. p.

³⁴³ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-38.d. B10/1763. B12/1763. B2/1764.

hivatkozta és röviden értelmezte az első szerkezeti egységben meghatározott történeti tényállás alapján megállapított büntetetre vonatkozó és általa relevánsnak tartott jogforrásokat. A vizsgált debreceni büntető periratanyag alapján úgy tűnik, hogy a bevett gyakorlat szerint a *fiscalis actio* túlnyomó többsége már tartalmazott konkrét jogforrásokra való hivatkozásokat és nem csak általánosan utalt a *ius divinum*ra és/vagy a *ius patrium*ra.³⁴⁴ Ha a tiszti keresetek második szerkezeti egysége el volt választva az elsőtől, akkor külön bekezdésben szerepelt és több esetben a „mivel” vagy „minthogy” (*cum* vagy *quia*) kötőszavakkal kezdődött. Ezek a kötőszavak sokszor még olyan tiszti keresetek szövegében is felfedezhetők, amelyekben csak két bekezdés különíthető el egymástól, vagy a *fiscalis actio* szövege még két külön bekezdésre sem tagolódik.³⁴⁵

Az utolsó szerkezeti egység tartalmazta a tiszti ügyész tényleges kérelmét (*petitio*) arra vonatkozóan, hogy a konkrét büntetőügyben a hivatkozott jogforrások alapján milyen büntetést kér a perbevont személyre kiszabni. Ez a harmadik szerkezeti egység sokszor egy bekezdésben szerepelt a másodikkal és a boszorkányság (*magia*) esetében közölt *actio*-mintában Huszty sem választotta el őket egymástól.³⁴⁶ Bár a vizsgált tiszti keresetek alapján úgy tűnik, hogy formailag a harmadik szerkezeti egység ritkábban különült el a második résztől olyan egyértelműen (új bekezdésbe foglalva), mint a második az első szerkezeti egységtől, ennek ellenére tartalmilag a több esetben egy bekezdésben szereplő második és harmadik szerkezeti egység is jól elhatárolható egymástól, amelyben elsősorban az nyújthat segítséget, hogy a tiszti ügyész a büntetés kiszabására irányuló határozott kérelmében (bünteteskérés) több esetben a „kívánja” (*cupio*) vagy „kéri” kifejezést használta.³⁴⁷ Továbbá ennek a résznek a tartalmi sajátossága az elrettentést (generális prevenció) és megtorlást (represszió) kifejezésre juttató „mindeneknek irtóztató példájokra, magoknak pedig méltán megérdemlett büntetésekre;” elterjedt fordulat gyakori alkalmazása is.³⁴⁸ A formaságokhoz kötött eljárásban a debreceni tiszti kereseteket is általában a hazai gyakorlatban ugyancsak bevettnek számító „*Caeterum reservatis reservandis.*” („a továbbiakban a fenntartandók fenntartásával”) formulával zárták.³⁴⁹

³⁴⁴ KÁLLAY 1996. 131. p.

³⁴⁵ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-38.d. B10/1763. B4/1764.

³⁴⁶ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-32.d. B9/1742. B7/1744. HUSZTY I. 1745. [P. III.]. 84–85. [n. 12.].

³⁴⁷ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-31.d. B1/1740. B2/1741.

³⁴⁸ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-33.d. B11/1749. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-31.d. B2/1741. „(...) *sibi quidem in poena promeritam, aliis vero terribile exemplum* (...)” A konkrét bünteteskéréshez kapcsolódóan a vizsgált tiszti keresetekben előfordult a „*reali et effectiva executione mediante*” formula alkalmazása is. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-30.d. B4/1725. B5/1725. B1/1728.

³⁴⁹ VARGA E. 1958. 1039. p.

A harmadik szerkezeti egység, pontosabban az abban megfogalmazott ügyészi indítványok kapcsán fontos röviden említést tenni az actiók típusairól is. Bodó elsősorban a *ius civile* anyagára támaszkodva a keresetek három fajtáját határolta el egymástól a *Jurisprudentia Criminalis*ban. A három alapkategória az *actio in rem* (*actio realis*), az *actio in personam* (*actio poenalis*) és az *actio mixta*, amely utóbbi vegyes jellege abban nyilvánult meg, hogy részben dologi, részben pedig büntető jellegű volt. A tisztán büntető („*pure poenales*”) jellegű actiók, valamely meghatározott gonosztett (*maleficium*) miatti büntetőigény érvényesítésére irányultak. Mivel azonban maguk a büntettek is lehettek – szemléletesen kifejezve a korabeli büntetőjog rendkívül erős processuális meghatározottságát – *publica*, *privata*³⁵⁰ vagy *mixta* jellegűek, és utóbbiak, vegyes jellegükből fakadóan, mind a *publica* mind pedig a *privata iniuriát* magukba foglalták.³⁵¹ Ennélfogva a debreceni, különösen a lopás elkövetése miatt indult büntetőperekben előterjesztett tiszti keresetekben az ügyészi kérelem nem csupán a büntetés kiszabására (*actio criminalis*), hanem a lopással okozott károk megtérítésére (*actio civilis*) is irányult.³⁵²

Tehát ennek alapján a vizsgált debreceni büntetőperekben az ügyész által előterjesztett keresetek vagy tisztán büntető (*pure poenalis*), vagy vegyes (*mixte*) jellegűnek tekinthetők, ahogy ezt a distinkciót alkalmazta Bodó is az *actio* fogalmánál általánosabb kategória, a *processus* (*processus criminalis*) definiálásánál. Ugyanis a *processus* lehet tisztán tiszti jellegű („*pure magistratualiter*”), amelyet pusztán a büntetés kiszabása miatt indítanak, és lehet *mixte*, amelyet a büntetés kiszabásán túl, az okozott károk viselése miatt szoktak támasztani, mert a büntett (*delictum*) általános meghatározásából az következik, hogy az isteni és emberi törvényekkel szemben önként elkövetett gyalázatos cselekedet („*turpe factum*”) elkövetőjét meg kell büntetni vagy restitúcióra kell kötelezni.³⁵³

A *fiscalis actiók* harmadik szerkezeti egységének van még egy gyakran visszatérő eleme, amelynek elsősorban eljárásjogi szempontból, a perbeli bizonyítás miatt volt nagy jelentősége. A *fiscalis procurator* a tiszti kereset harmadik részében a bünteteskérés előadását megelőzően

³⁵⁰ BODÓ 1751. 2. p. [§. X–XI.]. I. 4, 18.

³⁵¹ BODÓ 1751. 5. p. [§. XXIV.].

³⁵² HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-38.d. B2/1764. A „közkinclopás” (*crimen peculatus*) elkövetésével vádolt Nagy Mihály büntetőperében Jenei András tiszti ügyész az 1764. február 27-én előadott tiszti keresetben úgy érvelt, hogy „(...) á Lopókk ha csak magános embert károsítának is meg lopásokkal, és á lopott Jozzágnak is vi Titt. 6^ú Prolog: de dictamine justitiæ distributivæ vissza kellene térítettni, kívánnya azon okon á Fiscalis á mennyire ki lehet nyomozni az I. által á köz jónak okoztatott kárt előszszőr egészszen vissza térítettni, annakutána az It másokk tanitható hasznos példájokra, de magának méltó érdemére á fellyebb citalt Törvények parancsolattok szerint megbüntettetni r. r.” Vö. 1659. évi XVII. tc. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-38.d. B7/1763. B3/1764.

³⁵³ BODÓ 1751. 1–2. p. [§. II. IX.].

vagy azt követően több esetben indítványozta a perbevontak kínzás alatti vallatását.³⁵⁴ Bár mind a tortúra alkalmazásának elrendelésére, mind pedig a büntetésre, illetve a büntetésre és a restitúcióra vagy az okozott károk megtérítésére vonatkozó ügyészi kérelmeket formailag ugyanaz a szerkezeti egység tartalmazta, mégis érdemes a torúra használatának indítványozását a büntetésre, illetve a restitúcióra vagy az okozott károk megtérítésére irányuló ügyészi kérelmekről elhatárolni.

A tortúra alkalmazására vonatkozó ügyészi indítvány a lopás miatt indult büntetőperekben előterjesztett fiscalis actiókban gyakran előfordult. A kínzás alatti vallatást a tisztí ügyészek általában a perbevontak által „feltételezhetően” elkövetett további lopási cselekmények beismerésének kicsikarása, a büntett elkövetésében résztvevő társaik megnevezése, a lopott dolog rejtekhelyének beazonosítása és az orgazdák személyének felfedése végett indítványozták. Ezt tette például az 1763. május 14-én előadott fiscalis actióban Jenei Th. [sic!] András tisztí ügyész egy több személlyel szemben folyó lopási ügyben, amikor a perbevontakkal szemben kínzás alkalmazását kérte „*több lopó Társaikk, Or gazdáik, minden lopásaikk, lopott Joszágot rejtegető helyeikk megvallások végett.*”³⁵⁵ Bár mind a büntetésre, mind a tortúra elrendelésére vonatkozó ügyészi kérelem szerkezetileg ugyanabban a bekezdésben szerepelt, vagy legalábbis egyik a másikat követte a tisztí keresetekben, nyilvánvalóan a kettőt mindig külön érdemes szemlélni, mivel a tortúrának modern értelemben vett alaki jogi, míg a büntetésnek anyagi jogi relevanciája volt. Érdemes azonban hozzátenni, hogy a tortúra szerepét a korabeli debreceni büntetőpraxisban némiképp árnyalhatja, hogy az eljárás során elszenvedett kínzást (az eljárás tartama alatti raboskodás mellett) a magisztrátus a büntetés kiszabás során esetlegesen értékelhette és „beszámíthatta”³⁵⁶ a tényleges büntetésbe. Másrészt a tortúrát mindenképpen érdemes elhatárolni attól a kínzástól, amelyet az indítványozott büntetés részeként a tisztí ügyész súlyosításként, például a halálbüntetés végrehajtása előtt kért a perbevont személyeken hóhér által végrehajtani.³⁵⁷

³⁵⁴ Nádudvari József tisztí ügyész Csizmadia Györggyel szemben 1740. január 29-én előadott fiscalis actióban a Directio methodicára (Q. VIII. Cap. VI.) és („*nec non*”) a Practica novára (P. I. Q. I.) hivatkozva kérte az incattust – aki a vád szerint olyan súlyosan megverte az őt késsel kétszer is megszúró szolgáját, Szökőcs Istókot, hogy az 13 nap múlva belehalt az okozott sérülésekbe – az indítványozott fővétel végrehajtása előtt tortúra alá vetni a „*súlyosabb cselekmény fényderítése*” érdekében („*pro majore facti dilucidatione,*”). HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-31.d. B2/1740. Vö. M. ANTALÓCZY 125–126. p.

³⁵⁵ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-38.d. B6/1763. B7/1763. B3/1764. B9/1763. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-39.d. B1/1767. „(...) *több Lopásairól, Lopó Társairól, és Or-gazdáiról /: ha onként mindeneket eleve meg mondani nem akarna /: Hoher Kínzásai által meg kérdeztetni, (...).*” HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-39.d. B2/1767. „(...) *több lopásairól, lopó társairól, or Gazdairól /: Ha önként mindeneket meg vallani nem akarna /: Hóhér keze által Keményen meg kinoztatni, (...).*”

³⁵⁶ M. ANTALÓCZY 1996. 80–81. p. M. ANTALÓCZY 2001. 95. p.

³⁵⁷ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-34.d. B7/1755. „(...) *azért a Fiscalis Prokator is kívánja, hogy ezen Szilágyi Mihálynak teste tüzes fogóval, vagj másképpen faggattassék feje' elütsessék.*”

4.5.2. Carpzov-hivatkozások elemzése a debreceni tiszti keresetekben

A fiscalis actiók szerkezeti felépítésére tekintettel azok szövegeiben konkrét jogforrásokra történő hivatkozásokat elsősorban – bár nem kizárólagosan³⁵⁸ – a második szerkezeti egységben lehet felfedezni, és ezekből a forrásokból az eddig vizsgált büntető periratanyag alapján alapvetően négy kategóriát lehet képezni, amelyek a *ius divinum*, a *ius patrium*, a *Praxis Criminalis* és *Carpzov Practica novája*.³⁵⁹ A korszak praktikus jogi gondolkodását szemléletesen fejezi ki az a gyakorlat, amely szerint ezt az egyébként időben és térben egyaránt meglehetősen heterogén halmazt az univerzális „törvény” kifejezéssel tették egyneművé.³⁶⁰ A négy forráscsoport közül egyértelműen a hazai jog (*ius patrium*) körébe vonható jogforrások dominanciája figyelhető meg a tiszti keresetekben, egyrészt a személyes királyság korszakában született dekrétumok (*decreta*), illetve a király és a rendek közötti kompromisszum eredményeként megalkotott „törvények” (*articuli*),³⁶¹ másrészt a magyar írott szokásjog korabeli legfontosabb, *Corpus iuris Hungaricibe* is felvett gyűjteményeinek számító *Tripartitum*,³⁶² valamint a *Directio methodica processus iudicariii iuris consuetudinarii, incluyii Regni Hungariae* (a továbbiakban *Directio methodica*) hivatkozásában nyilvánult meg.³⁶³ A kutatás alapján visszatérően előfordulnak hivatkozások a Bibliára (*ius divinum*),³⁶⁴ azonban a tiszti ügyészek még gyakrabban említik a *Corpus iuris Hungarici*hez szintén hozzátartozó és

³⁵⁸ Kivételesnek tekinthető az a *fiscalis actio*, amelyben az emberöléssel vádolt szentmihályi Sári András ellen 1742. március 10-én előadott tiszti keresetben Nádudvari József *fiscalis procurator* a büntetőeljárás investigációs szakaszában összegyűjtött bizonyítékok értékelése kapcsán hivatkozott a *Practica novára* (P. III. Q. 114. n. 34.) és *Praxis Criminalisra* (P. I. Art. 35. §. 3. 7.). Ennek a hivatkozásnak az az érdekessége, hogy Carpzov neve és művének címe még rövidített formában sem szerepelt a szövegben, pusztán a hivatkozás módja, illetve az item kötőszó szolgált segítségül a Carpzov-hivatkozás azonosításában és annak a *Praxis Criminalisra* való hivatkozástól való elhatárolásban. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-32.d. B3/1742.

³⁵⁹ KÁLLAY 1996. 131. p. Közvetlenül római jogi forrásokra (*ius civile*) csak kivételesen lehet példát találni a debreceni tiszti keresetekben. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-38.d. B2/1764. „Mivel pedig á köz jónak meg lopói ellen még á régiéknél is halálos büntetés rendeltetett in *Lege Julia Depeculatu* §pho 9^a de publ: Jud, (...)” Vö. Paul. D. 48, 13, 11, pr. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-39.d. B3/1767. „Mivel pedig a’ Sodomianak szörnyű vétékét meg az Istent igazánn nem esmérő Pogányok is halállal parantsolták büntettetni, *Leg Julia* n^a 11^a Inst. de Publ. Crim. (...)” Vö. I. 4, 18, 4.

³⁶⁰ Vö. KÁRMÁN 1906. 303–304. [33–34. p.].

³⁶¹ Például különösen gyakoriak az 1723. évi XI. törvénycikkre való hivatkozások.

³⁶² Például különösen gyakoriak a *Tripartitum* P. I. 15. címére való hivatkozások.

³⁶³ A vizsgált tiszti keresetekben a *Directio methodicához* képest Kitionich másik jelentős munkájára, a *Corpus iuris Hungaric*hez ugyancsak függelékként csatolt *Centuria certarum Contrarietatumra* ritkábban történt hivatkozás. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-33.d. B18/1749. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-37.d. B7/1762. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-38.d. B11/1763. B12/1763. B13/1763. B1/1764.

³⁶⁴ Lásd például HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-30.d. B1/1721. B2/1725. B4/1725. B5/1725. B1/1730. B2/1730. B4/1730. B7/1730. B9/1730. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-31.d. B11/1730. B2/1731. B3/1736. B1/1739. KOMÁROMY 1910. 482. p. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-33.d. B9/1749. Vö. M. ANTALÓCZY 1996. 79–80. p. M. ANTALÓCZY 2001. 84–85. p. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-34.d. B3/1755. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-36.d. B10/1759. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-37.d. B4/1762. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-38.d. B8/1763. B6/1764. B8/1764. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-39.d. B3/1767. HU-MNL-HBVL-IV.1018.f.-2.d. 1/1776.

a magyar fórumokon szokásjogi úton alkalmazásba vett Praxis Criminalist a tiszti keresetekben.³⁶⁵ Ehhez érdemes hozzáfűzni, hogy a gyakori előfordulás miatt a Praxis Criminalisra történő hivatkozások vizsgálata mindenképpen alaposabb, jelen elemzéstől elkülönített feltárást igényel. Mivel a kutatás a Carpzov-hivatkozásokat vizsgálja a debreceni tiszti keresetekben, ezért a hazai szokásjog részévé vált Praxis Criminalist indokolt külön kategóriaként kezelni, tekintettel a hivatkozások gyakoribb megjelenésére és a jogforrás idegen eredetére.

A kutatás alapján úgy tűnik, hogy a Practica nova az egyetlen idegen jogtudományi munka, amelyre Debrecenben a tiszti ügyészek a fiscalis actiókban hivatkoztak.³⁶⁶ E jelenség csak részben magyarázható azzal, hogy a városnak saját példánya volt a Practica novából, mivel nyilvánvalóan nem zárható ki, hogy a Carpzov-kötetek hazai elterjedtségének vizsgálata során nyert eredményekre tekintettel, különösen a nyugat-dunántúli, a felvidéki vagy az erdélyi szász városok magisztrátusa előtt folyó büntetőperekben előterjesztett fiscalis actiók vizsgálata során, Carpzovnak más munkáira vagy mellette további idegen (német) jogtudósok (például Johann Brunemann, Christoph Andreas Bluemblacher)³⁶⁷ műveire történő hivatkozásokat is lehet azonosítani. Bónis Buda és Pest szabad királyi városok 1686–1708 közötti bírósági gyakorlatát kutatva rámutatott arra, hogy még a Debrecen lakosságának etnikai összetételétől, amely mint fentebb történt rá utalás az idegen jogtudományi művek és általánosságban az idegen jog fokozottabb befogadása és alkalmazása szempontjából számottevő tényezőnek tekinthető, nagymértékben különböző két, Debrecennel egyébként eredetileg azonos jogcsaládba tartozó város büntetőpraxisában is a legtöbbit a Practica novát és Jurisprudentia forensist hivatkozták.³⁶⁸

Carpzov mellett Bónis még Andreas von Gailt és Joachim Mynsinger von Frundecket, a Kammergerichtsjurisprudenz meghatározó képviselőire történő hivatkozásokról tett említést, azonban véleménye szerint a többi, ritkán felbukkanó, egy kivételtől eltekintve német auktor –

³⁶⁵ Debrecen 1755. november 22-én a Helytartótanácsnak is leszögezte, hogy a büntetőítélkezést illetően kizárólag a „*Királyság törvényeinek rendjéhez és a Praxis Criminalishoz*” tartja magát. M. ANTALÓCZY 9. p. M. ANTALÓCZY 2001. 57. p. A Praxis Criminalist általában ezen a néven hivatkozták a debreceni tiszti keresetekben, azonban a „*Praxis Criminalis Kollonichiana*” vagy a „*Praxis Criminalis Josephina*” megfogalmazások használatára is lehet példákat találni. A „*Praxis Criminalis Kollonichiana*” megfogalmazást lásd például HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-35. d. B12/1755. B4/1757. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-36. d. B9/1759. A „*Praxis Criminalis Josephina*” megfogalmazást lásd például HU-MNL-HBVL-IV.1018.f.-2. d. 1/1776. 3/1776. 17/1776. Vö. ŽIHA–PETRAK–BÉLI 2012. 73. p.

³⁶⁶ A Practica nova mellett a HU-MNL-HBVL-ben ugyancsak azonosított Jurisprudentia forensisre a tiszti keresetekben nem lehetett hivatkozást találni.

³⁶⁷ HAGENTHURN 2010. 178. p.

³⁶⁸ BÓNIS 1962. 316–317. p. Franzen levéltári kutatásai alapján Szokolca szabad királyi város levéltárában azonosította a Practica nova 1652. évi wittenbergi kiadását, és arra a következtetésre jutott, hogy a szász jogtudós művét a városi büntető praxisban is alkalmazhatták. FRANZEN 1881. 15. p. Vö. OTTO 1997. X. p.

Christoph Besold, Johann Brunnemann, Johannes Harpprecht, Josephus Mascardus, Johann Emerich von Rosbach, Johann Christoph Schambogen, Johann Schneidewein, Johann Baptist Suttinger – hivatkozása pusztán arra a törekvésre vezethető vissza, hogy a két város büntetőjogszolgáltatására a vizsgált korszakban döntő befolyást gyakorló kamarai adminisztráció a fentebbi jogtudósok tekintélyét igyekezett a városi praxisban meghonosítani.³⁶⁹

Bónis kutatásaival összefüggésben P. Szabó hívja fel a figyelmet arra, hogy az idegen jog alkalmazását elősegítő feltételek számbavétele során – a két város lakosságának etnikai összetétele, a kamarai adminisztráció által gyakorolt kontroll, valamint az a körülmény, hogy a vizsgált korszakban több idegen ügyvéd telepedet meg a két városban – az idegen jog alkalmazásának szükségképpen tárgyi előfeltételét jelentő magánkönyvtárak sem hagyhatók figyelmen kívül.³⁷⁰ Ezzel összefüggésben példaként hozható Nicolaus Georgius Kiechel városi szindikusz könyveinek 1694. évi összeírása, amelyben, miként P. Szabó rámutat, a számos jogtudományi munka mellett többek között a Bónis által említett szerzők közül Carpzov, Brunemann, Gail és Mynsinger művei is megtalálhatók voltak.³⁷¹ Minden bizonnyal a debreceni tiszti ügyészek esetleges magánkönyvtárainak ismeretében, akiknek személyisége, jogismerete, hivatali előlétele több évre döntően meghatározta a városi büntetői gazdagszolgáltatást, árnyaltabban lehetne értékelni azt a megfigyelést, hogy Carpzovon kívül más idegen jogtudós munkájára történő hivatkozás a fiscalis actiók szövegében nem jelent meg, és a tiszti ügyészek a városnak ugyancsak meglévő Jurisprudentia forensist sem használták.

A kutatás alapján megállapítható, hogy a Carpzovra történő hivatkozások a tiszti keresetek második szerkezeti egységében fordulnak elő. Ezt azért érdemes kiemelni, mert több olyan fiscalis actiót is lehet találni, amelyben a tiszti ügyész az expositióban elsősorban a büntetőeljárás investigációs szakaszában összegyűjtött bizonyítékok felhasználhatóságával és értékelésével kapcsolatban hivatkozott konkrét jogforrásokra.³⁷² A vizsgált tiszti keresetek alapján az a tendencia rajzolódik ki, hogy a Carpzovra történő hivatkozások az esetek döntő többségében egyedül nem jelennek meg, mivel általában a ius patrium köréből vett egy vagy több jogforrásra történő hivatkozás mindig szerepel mellettük.³⁷³ Kivételes eseteket azonban lehet találni, és ilyennek tekinthető például a mérgezéssel vádolt Dul Mihályné Aranyi Mária

³⁶⁹ BÓNIS 1962. 317. p.

³⁷⁰ SZABÓ B. 1997. 31. p.

³⁷¹ HOLL 1963. 294. p. Vö. SZABÓ B. 1997. 31. p. P. SZABÓ B. 2023a. 198. p.

³⁷² HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-38.d. B10/1763.

³⁷³ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-38.d. B6/1763. B7/1763. B10/1763. B3/1764. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-39.d. B2/1767. [Az aktán belül az „A/” jelzéssel ellátott irat.]. B3/1767. B4/1767. B7/1767. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-40.d. B3/1768. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-44.d. B20/1774.

és az őt ebben a büntetben tanáccsal támogató özvegy Sándor Sámuelné Szabó Katalin ellen Osvárth János tiszti ügyész által 1759. augusztus 25-én előadott *fiscalis actio*, amelyben valamely dektérumra vagy a Tripartitumra való hivatkozás ugyan nem szerepelt, de a Carpzov-hivatkozás (P. II. Q. 20. 21.) előtt még ebben az esetben is azonosítható volt a *Praxis Criminalis* említése ([P. II.] Art. 72.).³⁷⁴ Hasonló jelenséget lehet megfigyelni a debreceni Szombat Péter ellen Nádudvari József tiszti ügyész által 1744. március 21-én előterjesztett *fiscalis actió*ban, amelyben a többszöri blaszfémia elkövetésével vádolt *incattus*ra a *fiscalis procurator* a *Praxis Criminalis* ([P. II.] Art. 59.) és a *Practica nova* (P. I. Q. 45.) alapján („*ad similitudinem*”) először nyelvkivágást, majd fővételt kért kiszabni.³⁷⁵ A szentmihályi (Szabolcs vármegye) Sári András ellen az 1742. március 10-én előadott *fiscalis actió*ban Nádudvari József a *Praxis Criminalis* ([P. II.] Art. 62.) és a *Practica nova* (P. III. Q. 24. n. 16. 18. 19.) alapján, valamint „*úgy az Országának egyéb Törvényei szerintis*” a jobb kéz levágását, fővételt, majd a holttest kerékre tételét kérte kiszabni.³⁷⁶

Mivel a tiszti keresetek második szerkezeti egységében azonosított Carpzov-hivatkozások mellett szinte mindig fellelhető valamilyen, a *ius patrium* körébe vonható jogforrás is, ezért arra is érdemes figyelmet fordítani, hogy a bünteteskérés alátámasztására hivatkozott jogforrásokat milyen sorrendben tüntették fel a *fiscalis actió*kban. A kutatás alapján úgy tűnik, hogy a Carpzov-hivatkozások esetében valóban lehet egyfajta sorrendiséget felfedezni a hivatkozott források említésekor. Ez a jelenség bár nem érvényesült mindig következetesen, mégis több esetben a *ius patrium* körébe vonható jogforrások feltüntetése megelőzte a *Praxis Criminalis*ra és a *Practica novára* történő hivatkozásokat.³⁷⁷ Példaként hozható a kiemelkedő jogtudással bíró, jól felépített *fiscalis actió*kat szerkesztő és Carpzovot szívesen hivatkozó Nádudvari József³⁷⁸ tiszti ügyész által blaszfémia elkövetésével vádolt Mólnár András ellen 1741. július

³⁷⁴ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-36.d. B16/1759.

³⁷⁵ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-32.d. B3/1744. Ehhez az ügghöz lásd még M. ANTALÓCZY 1996. 80–81. p. M. ANTALÓCZY 2001. 95. p.

³⁷⁶ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-32.d. B3/1742.

³⁷⁷ Vö. KÁRMÁN 1906. 313–314. p. [43–44. p.].

³⁷⁸ Vö. M. ANTALÓCZY 1998. 9. p. M. ANTALÓCZY 2001. 57. p. Nádudvari József apja Nádudvari (talán Szabó) János az 1715. évi összeírás szerint Péterfia utcai kereskedő volt Debrecenben, és az összeírás elkészítésekor *quaestor* hivatalát viselt. Nádudvari János neve előtt a nemesi rendi állásra utaló N. betű szerepel, azonban Herpay szerint azok közé a személyek közé sorolható, akiknek nemessége nem igazolt vagy kétséges. HU-MNL-OL-N 78-26.ték. [255. p.]. HERPAY 1925. 89. p. Nádudvari József 1767. február 27-én Debrecenben kelt magyar nyelvű, saját pecsétjével ellátott holográf végrendeletének 19. pontja szerint armálisát eredetileg a Jászói Konventben vette át 1718-ban. HU-MNL-HBVL-IV.1011.z.-2.d. 419. sz. [2. f. r.].

Nádudvarit 1739. január 23-án választották meg cancellistává Debrecenben és február 5-én tette le a hivatali esküt. Egy év múlva, 1740. január 8-án azonban már a város tiszti ügyésszé választották és január 9-én tette le a hivatali esküt. HU-MNL-HBVL-IV.1011.a. 177. k. 271. 287. p. Elképzelhető, hogy ez a tiszti ügyészi hivatalban megfigyelhető személyi változás összefüggésbe hozható azzal, hogy Carpzov-hivatkozások 1740-től azonosíthatók a tiszti keresetekben.

14-én előadott tiszti kereset, amelyben először a *ius patrium*ra (1563. évi XLII. tc. 1723. évi CX. tc.), majd a *Practica novára* (P. I. Q. 45. n. 24. 25.), végül pedig a *Praxis Criminalisra* ([P. II.] Art. 59. § 8.) történt hivatkozás.³⁷⁹

Tekintettel a tiszti keresetek viszonylag kötött szerkezeti felépítésére, valamint arra, hogy a *Practica nova* mellett a *ius patrium*ra történő hivatkozás szinte mindig azonosítható, és a fentebb említett sorrendiség is több esetben kimutatható, a Carpzov-hivatkozásoknak egyfajta, a *ius patrium*hoz való „hozzákapcsolt” jelleget is lehet tulajdonítani az ügyészi vádiratokban. Ez a „hozzákapcsoltság” a több esetben visszatérően alkalmazott sorrendiséggel együtt természetesen nem egy világos alá-fölérendeltségi viszonyt, vagy az alkalmazás során egy teljesen egyértelműen kifejezésre juttatott *ius primarium*–*ius subsidiarium* relációt akar jelölni. Ilyen világos értelmezői megközelítés a tiszti keresetek vizsgálatából a kutatás alapján nem vezethető le, és a korabeli praktikus jogi gondolkodástól is idegennek hat. Egyrészt azért, mivel a *Practica nova* ugyanúgy az élő jog megismerésének forrása, mint a tiszti ügyészek által hivatkozott más, *ius patrium* körébe vonható jogforrás,³⁸⁰ másrészt a *fiscalis procuratorok* elsődleges célja az volt, hogy a *ius patrium*hoz illeszkedő szabályt hivatkozzanak a *Practica novából*.

Ettől függetlenül az *allegatiós* perszakban természetesen a perbevont védője azzal is érvelhetett, hogy a *ius patrium* és a *Practica nova* tiszti ügyész által hivatkozott szöveghelyeiből megismerhető idegen jog között kollízió van,³⁸¹ ezen túl pedig az *allegatiókban* bármelyik fél előadhatta, hogy a másik fél által felhozott Carpzov-hivatkozás ellentétes a honi törvénnyel.³⁸² Mindazonáltal a megfigyelt sorrendiség alkalmazása a jogforrások megjelölésénél egyfajta különbségtétel megnyilvánulásaként is értelmezhető a *ius patrium*, valamint az egyszerre *ius alienum*ként és *ius commune*ként megragadható Carpzov-hivatkozások között.³⁸³

³⁷⁹ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-31.d. B2/1741. Vö. M. ANTALÓCZY 2001. 95. p. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-31.d. B3/1740. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-32.d. B7/1744. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-32.d. B2/1742. Vö. M. ANTALÓCZY 2001. 146. p. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-33.d. B9/1749. Vö. M. ANTALÓCZY 2001. 84–85. p. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-33.d. B11/1749. s.n./[1749.]. [Levata: 1749. január 4.]. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-35.d. B11/1755. B12/1755. B5/1757. HU-MNL-HBVL-IV.1018.f.-1.d. s.n./1747. [Levata: 1747. augusztus 12.]. [10. f. r.]. s.n./1747. [Levata: 1747. január 13.]. [4. f. r.]. s.n./1747. [Levata: 1747. január 14.]. [7. f. v.]. s.n./1747. [Levata: 1747. július 15.]. [7. f. r.]. KÁLLAY 1996. 203. p.

³⁸⁰ Vö. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-31.d. B/1742. „(...) *az Országnek Törvényei szerint, nevezetesen juxta Titt 15. P. 1æ Ulad D. 3. art. 28. art 11. 1723. Quæst. 3^{am} Par 1^a Carpzow. Crimina sub nris 13. 20. 21. 22. (...)*”

³⁸¹ BESSENYEI 1997. 111–114. p.

³⁸² Erre a jelenségre lásd például BESSENYEI 1997. 301. p. BESSENYEI 2000. 86–87. p. A debreceni joggyakorlatból is lehet erre a jelenségre példát hozni. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-31.d. B1/1733. B4/1734.

³⁸³ Ennek kifejeződéséként értelmezhető Ósvárh Jánosnak a nemi erőszakot megkísérlő Szilágyi Mihállal szemben 1755. július 5-én előadott tiszti keresetben azon megfogalmazása, amellyel a *ius patrium*ot (Ladislaus D. I. Cap. 32.), a *Praxis Criminalist* (Art. 75.) és a *Practica novát* (P. II. Q. 75.) együttesen „*az Országok Törvényei*” megjelöléssel illette. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-34.d. B7/1755.

Ennek a „hozzákapcsoltságnak” a nyelvi kifejeződéseként lehet szemlélni az item adverbium (vagy a nec non kötőszó)³⁸⁴ használatát, amellyel több esetben a tiszti keresetek második szerkezeti egységében felsorolt hazai jogforrásokhoz a fiscalis procurator a Practica novára (és több esetben a Praxis Criminalisra is)³⁸⁵ történő hivatkozást hozzácsatolta.³⁸⁶ Mindazonáltal ezt a jelenséget is érdemes árnyaltan szemlélni, mivel több olyan példát is lehet találni, amely azt mutatja, hogy a fentebb említett sorrendiséget minden esetben nem alkalmazták következetesen.³⁸⁷ Lehet olyan tiszti keresetet találni, amelyben a fentebb leírt jelenségnek éppen a fordítottja érvényesült, azaz a Praxis Criminalisra (P. II. Art. 83.) és a Practica novára (P. I. Q. 38.) történő hivatkozások megelőzték a ius patriumot, és azokhoz a „nem különben” megfogalmazással volt hozzákacsolva az 1723. évi XI. és CIX. tc.³⁸⁸ Szintén a nem teljesen következetes alkalmazásra szolgálhat példaként a Nádudvari József által Török András ellen 1741. április 15-én előadott tiszti kereset, amelyben a büntetéskérés megindokolására a fiscalis procurator először a Tripartitumra (P. I. Tit. 15.), majd („nec non”) a Practica novára (P. II. Q. 79. n. 1. 2. 38.) végül pedig az 1723. évi XI. törvénycikkre hivatkozva kívánta felakasztatni az incattust, aki a vád szerint Bihardiószegen Lónyai István pincéjét társával együtt feltörte, és az ott őrzött „záros” ládát erőszakkal felnyitva 350 vonás forintot és más dolgokat ellopott, valamint az utánuk menő gazdát fojtogatta és a kezében lévő vasvillával súlyosan megütötte.³⁸⁹ Carpszovnak egyedüli idegen jogtudósként való debreceni jelenlétére az lehet az egyik lehetséges magyarázat, hogy a városnak más külföldi jogtudományi mű a vizsgált korszakban nem állt rendelkezésére. Ezt a feltételezést támasztják alá M. Antalóczy kutatásai, amelyek szerint a városi magisztrátus egészen 1741-ig csak egyetlen Corpus iuris Hungarici példányt (és annak függelékeként a Praxis Criminalist) használt. Új magyar törvénytár megvásárlására csak 1741-ben mutatkozott igény, mivel az egyetlen meglévő, „már amúgy is régi” példány

³⁸⁴ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-31.d. B1/1740. B2/1740. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-32.d. B9/1742. HU-MNL-HBVL-IV.1018.f.-2.d. 1/1776. Ez a kötőszó magyarul („nem különben”) is megjelenik. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-38.d. B3/1764.

³⁸⁵ Az 1755. december 6-án előadott fiscalis actióban a blaszfémia elkövetésével vádolt Szikszai Jánossal szemben Ósvárh János tiszti ügyész „az ország Törvényei” megfogalmazáshoz (1563. évi XLII. tc., 1659. évi XLII. tc.) az item kötőszóval kapcsolta a Praxis Criminalist (P. II. Q. 59.) és a Practica novát (P. I. Q. 45.). HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-35.d. B9/1755. B15/1755.

³⁸⁶ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-32.d. B1/1742. B9/1742. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-33.d. s.n./[1749.]. [Levata: 1749. szeptember 6.]. HU-MNL-HBVL-IV.1018.f.-1.d. s.n./1747. [Levata: 1747. augusztus 12.]. [10. f. r.]. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-34.d. B9/1755.

³⁸⁷ HU-MNL-HBVL-IV.1018.f.-1.d. s.n./1747. [Levata: 1747. június 3.]. [6. f. r.].

³⁸⁸ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-34.d. B4/1755. Azonban még a sorrendiség teljes megfordítása esetén is jól érzékelhető a különbségtétel „mind az Istennek, mind az emberek közönséges Törvényei” (Praxis Criminalis, Practica nova) és a „nem különben” kifejezéssel az előbbiekhöz kapcsolt ius patrium (1723. évi XI., CIX. tc.) között az Ósvárh János által 1755. május 5-én a gyújtogatással vádolt Kozma Lászlóné Oláh Sára, Tóth János, Szilágyi vagy Zákány Kata és Kozma László ellen előadott tiszti keresetben. Vö. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-34.d. B5/1755. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-31.d. B4/1740.

³⁸⁹ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-31.d. B1/1741.

nem volt elegendő a város számára. A tanács ezért megbízta az akkor éppen Pozsonyban, az 1741. évi diétán a várost képviselő Domokos Márton főbíró és Pándi János³⁹⁰ szenátort az új kötet megvásárlásával.³⁹¹

Azonban mégha a fiscalis procuratoroknak rendelkezésre is állt volna más idegen jogtudományi munka, a vizsgált tiszti keresetekből úgy tűnik, hogy egyszerűen megelégedtek a kéznél lévő *Practica nova* használatával. E tekintetben Carpzov terjedelmes és aprólékosan kidolgozott munkája, amelynek alkalmazását Szegedy a *Praxis Criminalis* és a CCC mellett, Huszty István pedig a *Praxis Criminalis* mellett ajánlotta,³⁹² jól illeszkedett a korabeli hazai büntetőeljárás és a praktikus jogi gondolkodás keretei közé, továbbá hivatkozása a hazai praxisban széles körben elfogadott és bevett gyakorlatnak számított. Ennélfogva pedig megfelelőnek bizonyult arra, hogy azt a fiscalis procuratorok a *ius patrium* körébe vonható jogforrások felsorolása mellett a büntetési eljárás megalapozása érdekében feltüntessék a fiscalis actiókban. A városi tiszti ügyészek feltételezhetően nem érezték szükségét, hogy a tekintélyes szász jogtudós által írt, Debrecen városának meglévő és minden bizonnyal a városházán őrzött (és így számukra könnyen hozzáférhető), jól használható „kézikönyvön” túl más szerzők munkáit is hivatkozzák a büntetési eljárás indoklására.

Carpzov egyedüli debreceni jelenlétének lehetséges okait vizsgálva hivatkozásának a hazai fórumokon való bevett gyakorlata sem hagyható figyelmen kívül, amely egyrészt a debreceni büntetőpraxis, tágabb megközelítésben pedig a régióban található más ítélkező fórumok viszonylatában értelmezhető. További kutatást igényel, hogy azok a bíróságok, amelyekkel Debrecennek a büntető igazságszolgáltatás során szorosabb kapcsolata lehetett, mennyiben alkalmazták saját gyakorlatukban a *Practica nova*-t. Ebben a kontextusban elsősorban a környező vármegyék (például Szabolcs vagy Szatmár) sedriáinak, de különösen Bihar vármegye törvényszékének, a közeli úriszékeknek, továbbá a hajdúvárosok és a Hajdúkerület büntetőbíráskodására érdemes figyelemmel lenni. Nagy Sándor kutatásai már rávilágítottak arra, hogy a hajdúvárosok és a Hajdúkerület praxisában hivatkozták Carpzovot,³⁹³ illetve a *Practica nova* alkalmazása Szabolcs vármegye sedriájának gyakorlatában is azonosítható.³⁹⁴

³⁹⁰ HERPAY 1925. 61. p.

³⁹¹ HU-MNL-HBVL-IV.1011.m.-4.k. 178. p. M. ANTALÓCZY 1998. 9. p. M. ANTALÓCZY 2001. 57. p. A HU-MNL-HBVL könyvtári állományában jelenleg csak a *Corpus iuris Hungarici* 1751. évi nagyszombati kiadásának második kötete található meg, amely azonban a benne található possessori bejegyzés alapján biztosan Debrecen városáé volt. HU-MNL-HBVL Lt.sz. 196. s.p. [Címlap, r.]. „*Liberæ Regiæque Civitatis Debreczinensis*.”

³⁹² SZEGEDY 1735. 239. p. HUSZTY I. 1745. 14. p. [Prooemium, n. 14.]. Carpzov alkalmazására való utalás Huszty művének későbbi kiadásaiban is azonosítható. HUSZTY I. 1766. XVI. p. [Prooemium, n. 9.]. HUSZTY I. 1778. 11. p. [Prooemium, n. 9.]. CSIZMADIA 1967. 199. p. KÁRMÁN 1906. 303. p. [33. p.]. Carpzov hatásának közvetítésében Huszty munkájának jelentős szerepét említi ki Kovács. KOVÁCS K. 1967. 284. p.

³⁹³ NAGY S. 1969. 98. p. NAGY S. 1972. [IV.A.501–507.]. 121. p. NAGY S. 1987. 89. p.

³⁹⁴ BESSENYEI 2000. 555. 560. p. KOCSIS 2023. 267–268. 275–276. 281–282. p.

Azonban a Bihar vármegyei törvényszék esetében további vizsgálat szükséges annak megállapítására, hogy a vármegyei sedira praxisában a vizsgált évtizedekben előfordultak-e a szász jogtudós műveire történő hivatkozások.³⁹⁵

A Practica novának a debreceni és tágabb értelemben a magyar joggyakorlatban természetesen lehetett szerepe az azt alkalmazó és citáló hazai jogalkalmazók jogismeretének elmélyítésében, noha ennek mértékét a tisztai keresetekben azonosított Carpzov-hivatkozások vizsgálata során, elsősorban a korabeli fiscalis actiók szerkezeti felépítésére és perbeli funkciójára tekintettel nem lehet egyértelműen megítélni. A tisztai ügyészek ugyanis a bünteteskérés kapcsán felsorolt jogforrások mélyebb elemzésébe nem bocsátkoztak. Erre tekintettel az allegatiós perszakban előforduló Carpzov-hivatkozások vizsgálata minden bizonnyal több információval szolgálhat arról, hogy a debreceni tisztai ügyészek mennyire pontosan hivatkozták a Practica nova szöveghelyeit, illetve milyen mértékben bocsátkoztak azok fejtegetésébe.

Ettől függetlenül Carpzov művének más, a hazai joggyakorlatban ugyancsak előforduló idegen jogtudományi munkához vagy más idegen jogforráshoz (például CCC) hasonlóan, a jogismeret elmélyítésével összefüggésben lehet egyfajta közvetítő szerepet tulajdonítani, mivel a büntető praxisban a debreceni tisztai ügyészeknek elviekben Carpzov művén keresztül lehetőségük nyílt arra, hogy a „külső” és „közönséges törvényt” megismerjék. Ebben a megközelítésben számos, a koraújkori európai (büntető) jogtudomány szempontjából meghatározó, többek között itáliai, német, németalföldi, francia és spanyol jogtudós véleménye, valamint a más népek által követett büntetőjogi szabályozás, például a ius civile, a CCC vagy a ius Saxonicum, valamint a lipcsei Schöffenhof gyakorlata a Practica nován keresztül, Carpzov közvetítésében és értelmezésében vált megismerhetővé a debreceni fiscalis procuratorok számára.

A Carpzov által felhasznált tekintélyes forrásbázis érzékeltetésére szemléletes példaként szolgálhat a sok éven keresztül vásárokon elkövetett többszöri lopással vádolt Tarsoly Mihályné Molnár Erzsókkal, Kölcsei Istvánné Gorsás Ilonával és Boldizsár Andrásné Molnár Borkával szemben a Jenei András fiscalis procurator által 1763. május 14-én előadott tisztai keresetben azonosítható Carpzov-hivatkozás.³⁹⁶ A fiscalis actio második bekezdésében a tisztai ügyész először „a Hazánk elő Törvényeiben,” meghatározott szabályozásra alapozva a több alkalommal is lopást elkövető perbe vont személyekre halálbüntetést kért kiszabni. Indítványozta, hogy a városi magisztrátus a következő, a tükröző elvet is kifejezésre juttató, testesonkítással súlyosított büntetést szabja ki a perbevont személyekkel szemben. Nevezetesen a több alkalommal elkövetett lopás miatt kiszabott büntetés súly értelmében először vágják le

³⁹⁵ A Bihar vármegyei tisztai perekre vonatkozóan lásd BÉRES 1985. 93–108. p.

³⁹⁶ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-38.d. B6/1763.

a „lopogató s-ragadozó” jobb kezüket, és a generális prevencióra is tekintettel a szemük láttára szegezzék az akasztófához, majd ezt követően a hóhér kötéllel vagy pallossal hajtja végre a halálbüntetést.

A fiscalis procurator a büntetés kiszabására vonatkozó kérelmét, a fentebb említett sorrendiséget megtartva, elsősorban a ius patrium anyagából merített három jogforrásra alapozta: Tripartitum P. I. Tit. 15. (pr.), Ladislaus Lib. II. Cap. 1. (2. §) és az 1723. évi XI. (10. §) tc.³⁹⁷ Csak ezek felsorolása után, a „hozzákapcsolt” jelleget kifejezésre juttatva, a szövegben fizikailag is elkülönülten, pár sorral lejjebb szerepelt a Practica novára történő hivatkozás.³⁹⁸ A fiscalis procurator által hivatkozott két szakasz közül az elsőben Carpzov mellett érvelt, hogy az ő korában az általános szokás alapján rendszerint azokat a tolvajokat, akik a köz békéjét nem sértik meg („*qui violatores publicae pacis non sunt*”), fel kell akasztani.³⁹⁹ A vizsgált szöveghelyen Carpzov az akasztás büntetésének alkalmazhatóságával összefüggésben olyan tekintélyes jogtudósok véleményeire támaszkodott, mint Giulo Claro, Mattheus Wesenbeck, Daniel Moller, Jodocus Damhouder, Johann Harpprecht, Ulrich Zassius és Jacobus de Belviso.⁴⁰⁰

Lényegében a Practica nova közvetítő szerepére utal Balogh Jenő is, amikor arról ír, hogy amikor Carpzov a korajkori itáliai (büntető) jogtudomány jeles képviselőit, például Clarót és Farinaccit hivatkozta, akkor ezzel nagyban hozzájárult ahhoz, hogy ezek a szerzők a Practica nován keresztül közvetetten a hazai praxisra és jogtudományra is hatást gyakorolhassanak.⁴⁰¹ Hasonlóan fogalmaz Wlassics is, aki a kísérlet büntethetősége kapcsán említi Carpzov szerepét a CCC közvetítésében.⁴⁰² Hozzátéve, hogy a Practica nova nem sorolható a klasszikus értelemben vett CCC-kommentárok közé, az utóbbi megfigyeléssel állítható párhuzamba Szegedynek a Tripartitum Juris Ungarici Tyrocinium című műve (a továbbiakban Tyrocinium) első részének a ius civile részeiről és annak idézendő gyakorlatáról szóló titulusában található azon megállapítása, amelyben Carpzovról csak a CCC említése kapcsán emlékezett meg. Úgy

³⁹⁷ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-38.d. B6/1763.

³⁹⁸ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-38.d. B6/1763. „(...) mind az elő adatott Törvények, mind Carpz: Prax: Crim: Part 2da Qvæst 77^æ Punct 9. et 19. ßerént (...)” Vö. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-37.d. B8/1762. „(...) mind az elő adatott Törvények, mind Carp Prax Crim Part 2da Q. 77^æ Punct 9um et 19um fzerént (...)”

³⁹⁹ CARPZOV 1677b. 217. p. [n. 9.]. Vö. CARPZOV 1677b. 216. p. [Summaria, n. 9.]. „*Hodiè omnia furta regulariter suspendio plectuntur.*” A tiszti ügyész által a Practica novából hivatkozott másik szakaszt lásd CARPZOV 1677b. 219. p. [n. 19.]. Vö. CARPZOV 1677b. 216. p. [Summaria, n. 19.].

⁴⁰⁰ CARPZOV 1677b. 217. p. [n. 9.]. CLARO 1636. 45. p. [n. 8. 15.]. WESENBECK 1563. 334–335. p. [n. 15.]. MOLLER 1598. 96–97. p. [n. 5.]. MOLLER 1612. 597. p. [n. 6.]. DAMHOUDER 1691. 460–461. p. [n. 28. et seq.]. HARPPRECHT 1603. 27–28. p. [n. 6–7. et seq.]. ZASSIUS 1571. 194. [n. 3.]. BAERT 1580. 130–131. p. [n. 15. et seq.].

⁴⁰¹ BALOGH J. 1906. 86. p. BALOGH J. 1907. 175. [5.] p. különös tekintettel az 1. lábuj.

⁴⁰² WLASSICS 1887. 441. p.

fogalmazott, hogy a CCC-ben a gonosztevőkkel szembeni eljárás mód és a legtöbb büntetettre kiszabandó büntetések vannak meghatározva, Carpzov pedig ennek anyagát látta el, és illusztrálta saját „*Praxis Criminalisában*” a lipcsei Schöffentstuhl véleményeivel (*rationes*), példáival (*exempla*) és feleleteivel (*responsa*).⁴⁰³

Mint fentebb már történt rá utalás, a Carpzov-hivatkozások célja a tiszti keresetekben az ügyészi bünteteskérés indokolása volt.⁴⁰⁴ E tekintetben a szász jogtudós rendkívül részletes és kazuisztikus művének lehetett hatása arra, hogy a tiszti ügyész a hazai forrásokból a bünteteskiszabás vonatkozásában kiolvasható általános szabályok mellett a halálbüntetés végrehajtásának mely nemét kéri alkalmazni. Erre a jelenségre lehet szemléletes példa a Borsi Annával szemben Nádudvari József által 1744. július 4-én előterjesztett *fiscalis actio*, amelyben a tiszti ügyész a férjét, Szétsi Mihályt megmérgező özvegyet kerékbe törésre kérte ítélni. A bünteteskérés alátámasztására a *fiscalis procurator* a fentebb említett sorrendiséget megtartva a 1723. évi XI. törvénycikket (1. §), a *Praxis Criminalist* ([P. II.] Art. 72.) és a *Practica novát* (P. I. Q. 20. n. 22. 41. 42.) hivatkozta.⁴⁰⁵

Az 1723. évi XI. tc. 7. §-a szerint a férjgyilkosokat (az ügy körülményeihez képest) súlyosítással kimondandó főbenjáró büntetéssel kellett súlytani.⁴⁰⁶ A *Praxis Criminalis* úgy rendelkezett, hogy a méreggel ölő asszonyokra fővételt kell kiszabni, azonban a generális prevenció érdekében azt is előírta, hogy a halálbüntetés végrehajtása előtt az elítélt testéből több vagy kevesebb darabot felhevített fogóval tépjenek ki. Mindezekhez járult hozzá a tiszti ügyész által a *Practica novából* merített három szakasz, amelyek közül az elsőben Carpzov amellest foglalt állást, hogy az ő korában a gyakorlat által közönségesen elfogadott büntetése a méreggel elkövetett ölési cselekményeknek az elkövető nemére tekintet nélkül kerékbetörés, és az ilyen cselekmények szankcionálására a CCC Art. 130. is kifejezetten ezt a büntetést határozza meg.⁴⁰⁷ A másik két hivatkozott szöveghelyen pedig azt magyarázta, hogy ha valaki méreggel szülejét, gyermekét vagy házastársát öli meg, azaz mikor a *parricidium* és a *veneficium* egymással konkurál, akkor a *Kursächsischen Konstitutionen* szerint, ha megfelelő nagyságú folyóvíz áll rendelkezésre a rokongyilkosság rendes büntetésének, azaz a *zsákbavarrásnak* (*poena culei*) a végrehajtásához, akkor azt kell alkalmazni az elkövetővel szemben, ha pedig ez

⁴⁰³ SZEGEDY 1734. 24. p.

⁴⁰⁴ Kivételesen tekinthető az a Nádudvari József tiszti ügyész által Csizmadia György ellen 1740. január 29-én előadott *fiscalis actio*, amelyben a *fiscalis procurator* a tortúra alatti vallatás alkalmazhatóságának megindokolására a *Directio methodica* (Q. VIII. Cap. 6.) mellett a *Practica novára* (P. I. Q. I.) is hivatkozott. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-31.d. B2/1740. M. ANTALÓCZY 2001. 125–126. p.

⁴⁰⁵ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-32.d. B4/1744. M. ANTALÓCZY 2001. 124. p.

⁴⁰⁶ Vö. BODÓ 1751. 211–212. p. [§. IV.].

⁴⁰⁷ CARPZOV 1677a. 96. [n. 22.].

a feltétel hiányzik, akkor a méreggel ölő rokongyilkost kerékbe kell törni.⁴⁰⁸ A hivatkozott szakaszok vizsgálata alapján úgy tűnik, hogy ebben az esetben a Practica novának valóban volt szerepe abban, hogy a fiscalis procurator a halálbüntetésnek mely nemét kérte kiszabni a tiszti keresetben. Ezt az értelmezést erősíti az a körülmény is, hogy Carpzov érvelését alapul véve Debrecenben nem volt olyan folyóvíz, ahol a zsákbavarrást végre lehetett volna hajtani.

Hasonló példaként említhető a Jenei András tiszti ügyész által a Veresmarti [Vörösmarti] János⁴⁰⁹ szenátor felesége megölésének megkísérlésével vádolt özvegy Németi Istvánné Dávid Erzsébet ellen 1763. január 15-én előadott tiszti kereset.⁴¹⁰ Érdekes jelenség, hogy bár a fiscalis procurator kiemelte a fiscalis actióban, hogy a perbe vont személy sikertelenül kísérelte meg higanyal megmérgezni a szenátor feleségét, a büntetéskérésnél ez a körülmény mégsem került értékelésre. A tiszti ügyész a büntetéskérés alátámasztásakor a jogforrások felsorolásának fentebb említett sorrendiségét megtartva, először a ius patriumra, majd a Practica novára hivatkozott.

A kifejezetten méreggel elkövetett ölési cselekményekre a hazai jog külön szabályozást nem tartalmazott, és ezt a fiscalis actióban hivatkozott jogforrások is visszatükrözik. Ugyanis a tiszti ügyész – tekintettel arra, hogy a intoxicatiót vagy veneficiumot az emberölés egyik „fajtájának” („*Homicidii species est,*”) tekintették⁴¹¹ – az anya-, feleség- és gyermekgyilkosok, valamint a többnejűek elleni eljárásról és azok büntetéséről szóló 1625. évi VI. törvénycikkre, illetve az előző ügyben is hivatkozott 1723. évi XI. törvénycikkre alapozva kért „*Kínókkal meg nehezített*” halálbüntetést kiszabni a perbe vont személyre. Ezt követően azonban elsősorban a Practica nova P. I. Q. 20. öt szakaszát hívta segítségül, bizonyítandó, hogy a ius patriumhoz hasonlóan „*Más Jó Törvényes Királyok, és Órbagók,*” is halálbüntetéssel sújtották a méreggel történő ölést.⁴¹²

A hivatkozott két törvénycikkből csupán az állapítható meg, hogy az elkövetővel szemben súlyosítással kimondandó főbenjáró büntetést kell kiszabni. A Practica nova hivatkozott hat szakaszában a szász jogtudós a CCC Art. 130., a lipcsei Schöffentstuhl gyakorlatát, a Codexet (*Codex Iustinianus repetitae praelectionis*) és a Kursächsische Konstitutionen releváns részeit vizsgálva foglalt állást azzal kapcsolatban, hogy a méreggel történő ölési cselekményeket milyen büntetéssel kell sújtani.⁴¹³ E szakaszok alapján azonban a fiscalis procurator a Carpzov

⁴⁰⁸ CARPZOV 1677a. 98. p. [n. 41. 42.].

⁴⁰⁹ HU-MNL-OL-N 78-26.ték. [261. p.]. HERPAY 1925. 80. p. M. ANTALÓCZY 1998. 6. p.

⁴¹⁰ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-37.d. B1/1763.

⁴¹¹ BODÓ 1751. 210. p. [§. I.].

⁴¹² HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-37.d. B1/1763.

⁴¹³ CARPZOV 1677a. 95–96. p. [n. 21. 22. 23. 24. 25.].

által értelmezett CCC Art. 130. alapján csak a kerékbetörést nevesítette a tiszti kereset szövegében, azonban végül nem kifejezetten ennek a büntetésnek a kiszabását javasolta, hanem csak „*az Halálnak, Kínokkal meg nehezített Nemének,*” alkalmazását indítványozta a városi magisztrátusnak. Ez a tiszti kereset azon túl, hogy rávilágíthat arra, hogy a büntetési kérések megindokolásánál a Carpzov-hivatkozásoknak valóban lehetett akár „érdemibb” szerepe is, különlegesnek tekinthető azért, mert a debreceni tiszti ügyészek a Practica nova hivatkozott szakaszaiban a szász jogtudós által értelmezett jogforrásokat nem nevesítették kifejezetten a fiscalis actio szövegében, ennél fogva a CCC 130. cikkének említése kivételesnek tekinthető.

Az előző példához hasonlóan nem határozta meg a kiszabandó halálbüntetés konkrét nemét Jenei András tiszti ügyész a szodómia elkövetésével vádolt szikszói származású Nagy Jánossal szemben 1767. március 4-én előadott fiscalis actóban sem.⁴¹⁴ Ebben az ügyben ugyanis a fiscalis procurator elsődlegesen nem a hazai jogra hivatkozva kért az incattusra halálbüntetést kiszabni a szokásjogi úton alkalmazásba vett Praxis Criminalis kivételével (P. II. Art. 73.) a hazai jog által kifejezetten nem szabályozott⁴¹⁵ szodómia egyik esetének elkövetése miatt.

A büntetési kérésnél említett jogforrások közül az első a ius civile körébe tartozik, mivel a szodómiát „*meg az Istent igazánn nem esmérő pogányok is halállal parantsolták büntettetni,*”⁴¹⁶ Ezt követi a ius divinumra történő hivatkozás, amely az ilyen büntetést ugyancsak halállal rendeli sújtani,⁴¹⁷ és végül „*mint meg láthatni*” a Practica novából, a szodómiát „*más jó Törvényes Nemzetek is úgy büntetik,*”⁴¹⁸ E jogforrások mind egyértelműen kifejezésre juttatják, hogy szodómiának kell tekinteni és halálbüntetéssel kell sújtani, ha férfi férfival létesít nemi kapcsolatot. A tiszti ügyész ezek alapján kérte a halálbüntetés kiszabását, azonban a büntetés nemét pontosan nem határozta meg, hanem csak azt indítványozta, hogy egyezően („*in conformitate*”) az 1723. évi XI. törvénycikkkel,⁴¹⁹ a magisztrátus a perbe vont személyt a „*bölsz ítélet által fel találtatható nemével az halálnak*”, azaz a bírói mérlegelésen alapuló büntetéssel (*poena arbitraria*) sújtsa.⁴²⁰

⁴¹⁴ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-39.d.-B3/1767.

⁴¹⁵ Vö. HUSZTY I. 1745. [P. III.]. 96–97. p. [n. 3.]. BODÓ 1751. 257–258. p. [§. VI.].

⁴¹⁶ I. 4, 18, 4.

⁴¹⁷ Lev. XX. V. 13.

⁴¹⁸ CARPZOV 1677b. 210. p. [n. 15.]. Vö. C. 9, 9, 30. I. 4, 18, 4. CCC Art. 116. STEPHANUS s.d. [1678.]. 139–140. p. DAMHOUDER 1691. 406. p. [n. 9.]. FARINACCI 1676. 728. p. [n. 2.]. DECIANI 1602. 203. 206. 199. p. [Resp. 83.].

⁴¹⁹ Vö. 1723. évi XI. tc. (7. §) „*Capitali poenæ, cum exasperatione supplicii, (...) pronunciantæ subsiciantur.*”

⁴²⁰ Az 1723. évi XI. tc. (8. §) „*juxta prudens arbitrium iudicis*” megfogalmazása kifejezetten felhatalmazza a bírót, hogy a szülők megverőit vagy megsebzőit a dolgok és tények körülményeihez képest bölcs belátása szerint büntesse.

A tiszti keresetekben azonosított Carpzov-hivatkozások fentebb már érintett esetleges közvetítő szerepével hozható összefüggésbe az előbbi két példában is megjelenő formula („*Más Jó Törvényes Királyók, és Öröbágók*”, illetve „*más jó Törvényes Nemzetek is úgy büntetik*”) alkalmazása, amelyet több debreceni tiszti kereset szövegében lehet azonosítani,⁴²¹ és amely a jogforrások említésénél követett sorrendiség mellett ugyancsak a *ius patrium* és a *Practica novában* „feltalált” jog közti különbségtétel egyfajta lehetséges megnyilvánulásaként értelmezhető. Ez a formula többek között megtalálható a Jenei András *fiscalis procurator* által a jelentős pénzösszeg ellopásával vádolt Nagy Péterrel szemben 1763. június 4-én előadott tiszti kereset szövegében is. A tiszti ügyész a két bekezdésből álló *fiscalis actio* második szerkezeti egységében úgy fogalmazott, hogy nem csak a *ius patrium*, azaz a *Tripartitum P. I. Tit. 15. (pr.)*, *Ladislaus Lib. II. Cap. 1. (2. §)* és az 1623. (feltételezhetően elírás az 1723. év helyett) évi XI. tc. (10. §) tc. alapján kell a tiszti keresetben rögzített tényállás szerint az őt befogadó Egri Jánosnétól 161 váltó forintot és 1 máriást (máriás garast) ellopó *incattust* halállal súlytani, mivel „*más Jó Törvénnyel élő hazákk és öröbágókk Törvények szerint is*” a lopást akasztással kell büntetni, „*mint meg láthatni*” Carpzov *Practica novájából*.⁴²² Bár a hivatkozott szakaszokban a szász jogtudós bőszes forrásbázisra alapozva vizsgálta az akasztás büntetés alkalmazhatóságát,⁴²³ azonban a tiszti ügyész számára az ezeken a szöveghelyeken előadott érvelésből alapvetően csak az volt lényeges, hogy a más népek által követett szabályozás alapján is „*a Lópók[...]*”⁴²⁴ *Kegyelem nélkül fel akasztásra ítéltetnének*.⁴²⁵

Természetesen nem érdemes az előbbi példában említett megfogalmazás jelentőségét túlbecsülni, mivel használatát feltételezhetően szélesebb körben is ki lehetne mutatni a hazai praxisban, illetve azt más idegen jogforrások hivatkozása során ugyanúgy alkalmazhatták, mint

⁴²¹ Lásd például HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-35.d. B11/1755. „(...) és Carpzov *Criminalis Praxissa* szerint, *más jó Törvényes rendet tartó nemzeteknél is egy általlyáb még vagyon határozva, hogy (...)*” HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-35.d. B5/1757. „(...) sőt más Törvényes nemzetiségeknél is praxisban vagyon (...) á mint vagyon Carpszov: *Prax: Crim: Par 2^{ae} Quaest: 78. art. 13.*” HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-36.d. B2/1759. „(...) de még más jó rend tartásu nemzeteknél is világos Törvény (...) mint azt *Carp. Criminalis Praxissa 79^{dk} Kérdésének sok szakaszaiban meg láthatni (...)*” HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-36.d. B9/1759. „(...) más jó rendtartású Országokban is az a’ Törvény (...) mint megláthatni *Carpzov: Crim: Pr 2^{dk} rész egész 79^{dk} Kérdéséb.*” HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-37.d. B6/1762. „(...) hólótt, másutt is úgy tartatik mint meg láthatni *D Carpz Prax Crim Part, 2^{ae} Quæst. 78^{ae} Parag 29^{ae} (...)*” HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-39.d. B2/1767. [Az aktán belül az „A/” jelzéssel ellátott irat.]. „(...) és *Carpzovius Criminalis Praxissa (...)* szerint *más Törvényes jó rendet tartó nemzeteknél is egy általlyában meg vagyon határozva, hogy: (...)*” HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-39.d. B5/1767. „(...) és *más jó Törvénnyel élő Tartományok is úg büntettetik, mint megláthatni Carpz. Prax. Crimi Par 2^{ae} Qæst. 5.2. sub n^{ds} 21. 22. 23 (...)*” HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-40.d. B7/1767. „(...) mind az *eges Imperialis Törvényekben (...)* *Carpz Prax Crim Part 2^{ae} Quaest 78. n^e 29. (...)*” HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-40.d. B3/1768. „(...) és *más jó Törvényes nemzetek is azzal büntettetik (...)* mint *megettzik Carpz. Prax. Crim Par 2^{ae} Quaest. 78. n^e 26.*”

⁴²² HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-38.d. B7/1763.

⁴²³ CARPZOV 1677b. 217–219. p. [n. 9. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24.].

⁴²⁴ A szó vége nem olvasható, mert az irat sérült.

⁴²⁵ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-38.d. B7/1763.

a Practica nova esetében. E formula előfordulására példaként szolgálhat az 1728. évi nagy szegedi boszorkányper is, amelynek dokumentumai között a Kökényné Nagy Annával, Jancsó Pálné Szanda Katalinnal, Katona Ferencsel és Kovács Pállal szemben 1728. június 26-án előterjesztett fiscalis actióban tartalmilag ezt a megfogalmazást használták („*positivis tum patriae quam et aliar[um] p[ro]vinciarum legibus*”) és ezután a büntetéskérést a Tripartitumra (P. III. Tit. 23.), a Praxis Criminalisra ([P. II.] Art. 60.), a Practica novára (P. I. Q. 49. n. 17. 19. 23. 28. 29. 71. 73.) és a CCC 109. cikkére alapozták.⁴²⁶

Ez a formula egyrészt utalhat arra a közvetítő szerepre, amelynek értelmében a tisztii ügyészek (és általában a hazai jogalkalmazók) számára Carpzov munkájából idegen népek joga és tekintélyes külföldi jogtudósok véleményei váltak elviekben megismerhetővé, illetve a fiscalis procuratorok abban olyan „törvényt” tudtak találni, amely a büntetéskiszabás vonatkozásában a hivatkozott hazai jogforrásokban lévő szabályokhoz illeszkedik. Másrészt ez a formula úgy is értelmezhető, mint egy lehetséges nyelvi kifejeződése a büntetéskérés indokolása céljából hivatkozott idegen források egyfajta megerősítő, támogató szerepének. Mivel az idegen jogforrások és így a Practica nova említésével a tisztii ügyészek egyrészt Carpzov munkájának tekintélyére alapoztak, követve a szász jogtudós művére történő hivatkozás bevett gyakorlatát, másrészt pedig ezek feltüntetésével azt is hangsúlyozták, hogy a fiscalis actio tárgyát képező büntetendő cselekményt más népek a hivatkozott ius patriummal megegyezően szankcionálják. A fentebbi formulának az alkalmazása figyelhető meg a házasságtöréssel (*adulterium*) vádolt szováti ifj. Mészáros Jánossal szemben szintén Jenei András fiscalis procurator által 1767. március 16-án előadott fiscalis actio szövegében is.⁴²⁷ A tisztii ügyész először a Tripartitumra hivatkozott, mondván, hogy az ilyen cselekményt „a Haza Törvénye” szerint fővétellel kell büntetni.⁴²⁸ Ezt követően azonban a Practica novát hívta segítségül, bizonyítandó, hogy a „*Nős Paráznakat (...) más jó Törvénnyel élő Tartományok is*” a ius patriummal egyezően szokták büntetni.⁴²⁹ A hivatkozott szöveghelyeken Carpzov azt a kérdést vizsgálta, hogy a házasságtörőt vajon halálbüntetéssel kell-e súlytani, és ezzel összefüggésben a fiscalis procurator által használt megfogalmazással megegyezően valóban több európai nép jogi szabályozásáról is megemlékezett, olyan jelentős, nem pusztán jogtudományi műveket író auktorokra hivatkozva, mint a római jog kapcsán Helenius Acróra és Pomponius Porphyrióra – pontosabban az általuk

⁴²⁶ BRANDL–TÓTH G. 2016. 179. p. Lásd ugyanennek a formulának az alkalmazását abban az elkülönített halálos ítéletben, amelyet Szeged város magisztrátusa 1728. március 7-én hozott Horváth Mátyásné Bogadussáné Ilona Örzse és Végh Istvánné Koncz Sára ügyében. BRANDL–TÓTH G. 2016. 217. p.

⁴²⁷ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-39.d. B5/1767.

⁴²⁸ Tripartitum P. I. Tit. 105.

⁴²⁹ CARPZOV 1677b. 10. p. [n. 21. 22. 23.].

Quintus Horatius Flaccus műveihez írt scholionokra –,⁴³⁰ Cassius Dio és Caius Suetonius Tranquillus történeti műveire,⁴³¹ továbbá az angolszász jog kapcsán Beatus Rhenanusra és az általa közvetetten Wunefridus Anglusra,⁴³² a dán jog kapcsán Saxo Grammaticusra,⁴³³ a fríz jog kapcsán Sibrandus Siccamára,⁴³⁴ Pierre Grégoirera (Petrus Gregorius Tholosanus)⁴³⁵ valamint Quintus Cervidius Scaevolára.⁴³⁶

Úgy tűnik, hogy e megfogalmazás alkalmazását Jenei András tiszti ügyész kifejezetten kedvelhette, mert a többszöri lólopással vádolt cigány Laczi vagy Laczkó Ádámmal szemben előadott *fiscalis actio*ban az akasztást egyrészt a *Tripartitum P. I. Tit. 15.* és az 1723. évi XI. tc., másrészt „*ugy más jo rendtartáson Törvény hozók rendeléseik berént*” a CCC CLIX. CLXI. és CLXII. artikulusai, Carpzov „*Praxis Criminalisa*” (P. II. Q. 78. n. 13.),⁴³⁷ valamint a „*Colonichana Praxisnak*” 84. artikulusa⁴³⁸ alapján kérte az *incattus*ra kiszabni. A tiszti ügyész érvelése szerint ezekben a jogforrásokban általánosságban meghatározták, hogy amely tolvaj öt magyar forintnál nagyobb értékű dolgot lop, azért a cselekményért fel kell akasztani.⁴³⁹ Ennek a tiszti keresetnek az az érdekessége, hogy a bünteteskérés indokolásánál a XVIII. századi magyar büntetőpraxisban szélesebb körben alkalmazott idegen (német-osztrák) források közül lényegében a három legfontosabbnak tekinthető egymás mellett szerepel.⁴⁴⁰ Ezt azért is érdemes megemlíteni, mert a debreceni tiszti keresetekben a CCC-t általában nem hivatkozták.

Az eddigi példákból is látható, hogy a tiszti ügyészek számára, legalábbis a bünteteskérés indokolásával összefüggésben, a *Practica nová*ból merített szakaszokból elsősorban a hazai joghoz illeszkedő szabály volt fontos. Továbbá a hivatkozott szöveghelyeken Carpzov által használt jogforrások közvetlenül nem jelennek meg a tiszti keresetek szövegében, mint ahogy a szász jogtudós magyarázatainak sincs nyoma a bünteteskérés megindokolásánál. Ezzel összefüggésben lehet olyan eseteket találni, ahol úgy tűnik, hogy a *Practica nova* hivatkozott

⁴³⁰ Hor. Sat. 1, 2. ACRO-PORPHYRIO 1550. 285. p.

⁴³¹ A Dio és Suetonius hivatkozásokat egyelőre még nem sikerült a *Practica nova* szövege alapján pontosan azonosítani.

⁴³² RHENANUS 1693. 176. p.

⁴³³ FRIIS-JENSEN 2015. 316–317. p. [5.3.].

⁴³⁴ SICCAMA 1617. 11. p.

⁴³⁵ THOLOSANUS 1623. 461. p. [n. 36. 37.].

⁴³⁶ A Scaevola-szöveghelyet („*Scaevol. in l. codicillis 88. §. mat. junct. addit. margin. ff. de legat. 2.*”) Carpzov minden bizonnyal Pierre Grégoire Syntagmájából meríthette (Lib. XXXVI. Cap. 6. n. 36.), azonban ott a fentebbi hivatkozás kissé másképpen szerepelt („*Scaevol. in l. codicillis 91. §. mat. junct. addit. margin. ff. de leg. 2.*”). A hivatkozást egyelőre még nem sikerült feloldani, azonban az feltételezhetően egy Digestához fűzött glosszára vonatkozik.

⁴³⁷ CARPZOV 1677b. 224. p. [n. 13.].

⁴³⁸ *Praxis Criminalis* [1697.]. 71. p. [Sententia finalis].

⁴³⁹ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-35.d. B12/1755.

⁴⁴⁰ Vö. SZEGEDY 1735. 239. p. JÓNY 1786. 212. p.

szakaszai nem teljesen illeszkednek ahhoz a célhoz, amely miatt a tiszti ügyész a *fiscalis actio* szövegében feltüntette őket, azaz a büntetéskérés megindolásához. Az olyan hivatkozások, amikor nem teljesen egyértelmű, hogy az adott szakasz miért szerepel a büntetéskérésnél, véletlen elírásból vagy pontatlanságból is fakadhattak,⁴⁴¹ de alapvetően arra világíthatnak rá, hogy a *Practica nova* és más, a tiszti keresetekben hivatkozott jogforrások esetében sem tulajdonítottak túl nagy jelentőséget a minél precízebb hivatkozásnak.

Erre a jelenségre lehet példa a több alkalommal is súlyos blaszfémiát elkövető csordás bojtár, Veress János esete, akivel szemben Jenei András *fiscalis procurator* az 1759. június 16-án előadott tiszti keresetben kérte, hogy az *incattus* nyelvét először vágják ki és szegezzék az akasztófára, majd őt magát kövezzék halálra.⁴⁴² A tiszti ügyész indítványát a *ius divinum*ra, a *ius patrium*ra és a *Practica novára* alapozta. A kiszabni kért halálra kövezés szankciója a hivatkozott források közül egyértelműen a Bibliára vezethető vissza,⁴⁴³ de az istenkáromlók és átkozódók büntetéséről szóló 1563. évi XLII. tc. (3. §-a) is a harmadízben elkövetett káromkodást a gyilkosságra és más gonosztevőkre megszabott (halál)büntetéssel rendelte sújtani,⁴⁴⁴ amelyet az ugyancsak hivatkozott 1659. évi XLII. tc. és az 1723. évi CX. tc. is megerősített. Azaz a *ius divinum*ot és a *ius patrium*ot a (minősített) halálbüntetés kiszabásának megindoklása érdekében hivatkozta a tiszti ügyész.

A *Practica novából* merített két szöveghely azonban nem teljesen illeszkedik a büntetéskéréshez. Az első hivatkozott szakasz nem a blaszfémia büntetéséről szól, hanem a blaszfémia fogalmának értelmezésére vonatkozik. Ebben ugyanis Carpsov jelentős jogtudósok véleményeire alapozva úgy fogalmaz, hogy a szász jogban és a birodalmi jogban használt megfogalmazások kétségtelenül minden gyalázást és jogtalanságot megjelölnek. Bár lehet, hogy a blaszfémia sokféleképpen megeshet, mégis annak minden módozata arra vezethető vissza, hogy az szóban vagy tettben Isten megvetésére irányul. Végző konklúziója pedig az, hogy a blaszfémia fogalmát nem lehet reskriptíven értelmezni, mert mindaz e büntett fogalma alá sorolható, amelyet a Teremtő gyalázására előadnak.⁴⁴⁵ A perbe vont személy cselekményének minősítésére tekintettel ez a szöveghely akár még bele is illeszthető az ügyészi

⁴⁴¹ Nehezen azonosítható Carpsov-hivatkozásra lásd például BESSENYEI 2000. 289. p. A debreceni praxisban véletlen elírásra lásd például HU-MNL-HBVL-IV.1018.f.-1.d. s.n./1732. [Az irat külzetén: *Actio Fiscalis contra Petru Zilahy*]. [2. f. r.], „(...) *juxta Titulu 1005. part I^{mo} Trip. Decr. (...)*”

⁴⁴² HU-MNL-HBVL- IV.1018.g.-36.d. B10/1759.

⁴⁴³ Lev. XXIV. ̄. 15. 16. Vö. Lev. XXIV. ̄. 14.

⁴⁴⁴ 1563. évi XLII. tc. 3. § „(...) *non minus, quam homicidæ ipsi, vel alii malefactores, puniantur.*”

⁴⁴⁵ CARPZOV 1677a. 288. p. [n. 26.]. Vö. FARINACCI s.d. 278. p. [n. 16. 17.]. CLARO 1636. 19. p. [n. 1.]. MASCARDUS 1661. 361. p. [n. 3.]. BERTAZZOLI–BERTAZZOLI 1635. 374. p. [Primum itaq;].

érvelésbe, azonban abból a szempontból, hogy abban a szerző büntetéskezabási kérdésekkel egyáltalán nem foglalkozik, inkább oda nem kapcsolódó szöveghelyként lehet értelmezni.

A tiszti ügyész által hivatkozott másik szakasz még kevésbé illeszkedik a tiszti kereset szövegébe, mivel az egy konkrét példát tartalmaz a lipcsei Schöffenhstuhlnak a blaszfémia fogalmát kiterjesztően értelmező gyakorlatából. Ugyanis Carpzov, hogy az előbbi, a fiscalis procurator által is hivatkozott szöveghelyen kifejtett állításokat alátámassza, egy konkrét példát is említ a Schöffenhstuhl által adott responsumok közül. A tiszti ügyész által hivatkozott szöveghely egy, az oltáriszentség ellen elkövetett blaszfémia ügyében a Schöffenhstuhl 1614 májusában Saltza (Bad Langensalza) város szenátusának megkeresésére („*ad requisitionem*”) adott responsumában ugyanúgy fővételt határozott meg büntetésként,⁴⁴⁶ mint tette ezt 1609. áprilisában Augustusburg megkeresésére egy, a Szentleket gyalázó asszony ügyében.⁴⁴⁷ Ennek a szöveghelynek a tartalmát vizsgálva úgy tűnik, hogy minden bizonnyal elírás történhetett, mivel az ebben a szakaszban szereplő büntetés jelentősen eltér attól, amelyet a tiszti ügyész a fiscalis actióban megjelölt. Továbbá a tiszti keresetben rekonstruált történeti tényállásból az is kitűnik, hogy az incattus nem a Szentlélek ellen követett el blaszfémiát.⁴⁴⁸

Bár nem annyira egyértelműen, mint az előbbi példában, de az 1763. szeptember 13-án Jenei András tiszti ügyész által előterjesztett fiscalis actio szövegében azonosított Carpzov-hivatkozások közül több is nehezen kapcsolható az ügyészi büntetékéréshez.⁴⁴⁹ A tiszti keresetben összefoglalt történeti tényállás szerint Veszprémi István és Sarkadi Sára egymással több ízben házasságtörést követtek el, amely nőparáznaság eredményeképpen a tizenhét esztendőös kabai származású leány teherbe esett. A férfi a magzatelhajtás előidézése érdekében „*okot és modot*” szolgáltatott a leánynak a vasverésre [sic!].⁴⁵⁰ E megerőltető fizikai munka következtében pedig a kimerült leány az árnyékszékre ment és magzatát abba ejtette.⁴⁵¹

A tiszti ügyész a perbevont személyek cselekményét a paráznaságon (*adulterium*) túl „*a magzat el űzésének*” (*procuratio abortus*) büntetéként értékelte és ennek megfelelően a *ius divinumra*, a *ius patriumra* és a *Practica novára* alapozta a büntetékérését. A férfira kiszabandó büntetés kapcsán általánosságban az Isten törvényeire (*ius divinum*) és a *Tripartitum P. I. Tit. 105.*

⁴⁴⁶ CARPZOV 1677a. 288. p. [n. 31.].

⁴⁴⁷ CARPZOV 1677a. 288. p. [n. 30.].

⁴⁴⁸ Lásd a tényállás leírását a tiszti kereset szövegében. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-36.d. B10/1759.

⁴⁴⁹ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-38.d. B10/1763.

⁴⁵⁰ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-38.d. B10/1763. „(...) két napi kemény és leányt nem illető munkájára hajtván szolgáltatni, (...)” Vö. BATÓ 2007. 116. p. M. ANTALÓCZY 2001. 124–125. p.

⁴⁵¹ Vö. BATÓ 2007. 116. p. M. ANTALÓCZY 2001. 125. p.

(„*Haza Törvénye*”) szövegére⁴⁵² hivatkozott, bizonyítandó, hogy a házasságtörőket halállal kell büntetni.

Ezt követően a tiszti ügyész a *Practica* novából négy szöveghelyet is hivatkozott, amelyek közül az elsőben Carpzov Jaccopo Menochio, Prospero Farinacci, Mattheus Berlich és Antonino Tessauro véleményeire támaszkodva azt a kérdést vizsgálta, hogy milyen büntetést kell kiszabni azokra a nőkre, akik gyermeküket az árnyékszékbe ejtik.⁴⁵³ A szász jogtudós szerint, ha az anya tudatában van a terhességének, és azért megy az árnyékszékre, hogy hasát a súlytól megszabadítsa [megkönnyítse] („*quo ventrem exoneraret*”),⁴⁵⁴ és ha ekkor szándékán túl (*praeter intentionem*) magzata a latrinába esik, az asszony csupán a culpáért felel és ezért poena arbitráriával kell sújtani, ami ebben az esetben tömlöc (*carcer*) vagy száműzetés (*relegatio*) lehet. Azonban az asszonyt botozással (*fustigatio*) kell büntetni akkor, ha a terhességét szándékosan titkolta.⁴⁵⁵ Ez a szöveghely teljesen illeszkedik a rekonstruált tényálláshoz és a leány cselekményét illetően abból a szempontból is releváns, hogy azt a tiszti ügyész a bünteteskérés alátámasztására hivatkozta.

A másik három hivatkozott szakasz már kevésbé illeszkedik a tényálláshoz, noha Carpzov alapvetően azokban is bünteteskiszabási kérdéseket vizsgál. A második szöveghely a fejletlen és korai gyermekeket megölő szülők büntetéséhez kapcsolódott, és úgy köthető az ügyészi érveléshez, hogy a vizsgált büntetőügyben a gyermek minden bizonnyal idő előtt születhetett. Azonban ennél a szöveghelynél azért merülhet fel a szakasz számának véletlen elírása vagy pontatlan megjelölése, mert a debreceni tiszti ügyészek a *Practica nova* azon szöveghelyeit általában nem hivatkozták, amelyekben Carpzov a lipcsei Schöffenhstuhl *responsum*ainak és ítéleteinek német nyelvű szövegéből közölt részleteket.⁴⁵⁶ A hivatkozott szakaszban pedig a szász jogtudós a Schöffenhstuhl 1611 márciusában Dölitzsch város quaestorának megkeresésére

⁴⁵² Vö. *Tripartitum* P. I. Tit. 105. (2. §) „*Ubi autem ipsa mulier ob hujusmodi adulterium iudice extremo supplicio mulctata fuerit; (...)*”

⁴⁵³ MENOCHIO 1605. 519. p. [n. 23]. FARINACCI s.d. [1604]. 179. p. [n. 136.]. BERLICH 1693. 47. p. [n. 25.]. TESSAURO 1609. 23. p. [n. 3.].

⁴⁵⁴ CARPZOV 1677a. 52. p. [n. 36.]. Amely szakaszban a „*quo ventrem exoneraret*” megfogalmazás nem a magzatelhajtásra vonatkozik, hanem arra, hogy a nő azért megy az árnyékszékre, hogy könnyítsen magán. Vö. Reg. I. XVIII. 7. és Salamon ben Jiccháknak ehhez a vershez fűzött kommentárját. JARCHI–BREITHAUPT 1714. 343. p. „*(...) aut fortassis ad locum secretum abiit, (ut ventrem ibi exoneret)*.” CLARK 1825. s.p. [I. Kings Chapter XVIII. Verse 27.]. FLEETWOOD 1855. 391. p.

⁴⁵⁵ CARPZOV 1677a. 52. p. [n. 36.]. Vö. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-38.d. B10/1763. „*(...) a 2^{dik} I. pedig noha noha tudni kellett hogy terhes volt mindazonáltal meg nem jelentette (...) ugy azokat gondatlanul az árnyék székbe ejtő, anyákat a külső Törvények ki veszőtetéssel parancsollják büntettetni (...)*”

⁴⁵⁶ Erre a jelenségre példaként lásd fentebb HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-36.d. B10/1759. Az is ritkán fordult elő, hogy a debreceni tiszti ügyészek a *Practica nova* német, illetve részben német, részben latin nyelvű szakaszait hivatkozták volna. Hozzá kell azonban tenni, hogy a német, vagy részben német, részben latin nyelvű szövegrészek értelmezéséhez nagy segítséget nyújthatott a *Practica nova* minden kérdésének elején megtalálható tartalmi összefoglaló (*Summaria*). HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-40.d. B/1768. CARPZOV 1677b. 226. p. [n. 26.]. Vö. CARPZOV 1677b. 223. p. [Summaria, n. 26.].

adott responsumának részletét idézte. Az ügyben a gyermekének megölésével vádolt asszony azt vallotta, hogy gyermeke körülbelül tizenegyhetes és fejletlen volt, amely állítást az eljárásban meghallgatott bábák is megerősítették,⁴⁵⁷ így a rokongyilkosság súlyosabb rendes büntetése helyett az enyhébb pallos általi fővételt szabták ki rá.⁴⁵⁸

A harmadik és negyedik hivatkozott szöveghelyen Carpzov azt a kérdést vizsgálta, hogy a gyermekölés büntetéről tudomással lévő cinkos személyeket (*conscii*) hogyan kell büntetni. A szász jogtudós rámutat arra, hogy ezzel a kérdéssel összefüggésben nincs egyetértés a „doktorok” között abban, hogy a gyermekölésről tudomással lévő, de azt meg nem akadályozó és azt (a hatóságok előtt) fel nem táró személyeket a rokongyilkosság büntetésével kell-e súlytani, vagy sem.⁴⁵⁹ Carpzov a jogtudósok azon csoportjának (például Vitalinus Bonifatius, Cirillo Fulgoni, Jean Barbier) véleményét ismertette a harmadik szöveghelyen, akik szerint az elkövetendő vagy már elkövetett gyermekölésről való pusztán tudomás segítségnyújtás nélkül nem tesz valakit „tudóvá” [cinkossá] (*sciens*) és az elkövetendő vagy a már elkövetett büntetett felfedő személy a természetes halálnak büntetése alá nem esik. Ezért azt, akinek tudomása van az ilyen büntettről, arbitrarius módon vagy számúzetéssel vagy tömlöccel és úgyszintén pénzbüntetéssel kell sújtani.⁴⁶⁰ Ehhez a szöveghelyhez kapcsolható az utolsóként hivatkozott szakasz is, amelyben Carpzov véleménye szerint a Schöffentuhlnak a cinkos személyeket enyhébben büntető gyakorlatával⁴⁶¹ a *ius civile*⁴⁶² sem bizonyul ellentétesnek, mivel a hivatkozott római jogi forráshelyek alapján a büntettről tudomással lévőket a parricidium rendes büntetésével kell sújtani, és kihallgatást kell folytatni azokról a résztvevőkről, akik a büntettről tudomással bírnak, azaz azokról, akik a büntettnek részesei voltak, és ahhoz segítséget nyújtottak.⁴⁶³

A fentebbi három szöveghely nem teljesen illeszkedik az ügyészi bünteteskéréshez, mivel a *fiscalis procurator* végül a férfival mint házasságtörővel szemben valójában a *ius patrium* alapján fővételt, a leány esetében pedig hóhér által a város határából való kivesszőzést és örökös kitiltást (a *relegatio* és a *fustigatio* kombinálása) kért kiszabni. Látható, hogy mégma nem is

⁴⁵⁷ Vö. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-38.d. B10/1763. „(...) a B. alatt pedig hogy a leánynál gyermek volt hites Bábák Fassiojokból, hogy pedig a vas verés után tőle el ment leánynak tulajdon vallásából meg tettik, (...)” Vö. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-38.d. B10/1763. [A „B://:” jelzéssel ellátott irat az aktában. Extractus Protocolli Liberæ ac Regiæ Civitatis Debreczinensis dd^o 3° Septembris 1763.]

⁴⁵⁸ CARPZOV 1677a. 52. p. [n. 41.].

⁴⁵⁹ CARPZOV 1677a. 52. p. [n. 44.].

⁴⁶⁰ CARPZOV 1677a. 53. p. [n. 48.]. Az ezzel ellentétes véleményt lásd CARPZOV 1677a. 52–53. p. [n. 45–47.]. Vö. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-38.d.-B10/1763. „(...) de a magzat elmenésére alkalmatosságot szolgáltatokat (...) a külső Törvények ki veszőztetéssel parancsollják büntettetni (...)”

⁴⁶¹ Vö. CARPZOV 1677a. 53. p. [n. 51–53.].

⁴⁶² Ulp. D. 48, 9, 6. I. 4, 18, 6.

⁴⁶³ CARPZOV 1677a. 53. p. [n. 54.].

történt véletlen elírás vagy pontatlan megjelölés a *fiscalis actio* szövegében, mivel mind a négy *Practica* novából merített szöveghely hozzákapcsolható a tényálláshoz (pontosabban a leány cselekményének értékeléséhez), azonban végül a gyermekét az árnyékszékbe ejtő leány esetében a négy szöveghely közül csak az elsőnek (P. I. Q. 11. n. 36.) volt valódi szerepe a büntetéskérés megindolásában.⁴⁶⁴

A debreceni tiszti keresetekben megjelenő Carpzov-hivatkozások egy további fontos jellemzője a felhasznált szöveghelyek nem pontos hivatkozása. Erre a Debrecenben gyakran előforduló jelenségre a *fiscalis actio*k vizsgálata kapcsán ugyancsak érdemes figyelmet fordítani. A bevett gyakorlat szerint a *Practica* novát általában a megfelelő rész (*pars*), kérdés (*quaestio*) és a számozott szakasz [bekezdés] (*numerus*) megjelölésével hivatkozták.⁴⁶⁵ Ettől függetlenül a hivatkozást illetően természetesen léteztek eltérő megoldások a gyakorlatban és a jogtudományban is. Johann Adam Andreas von Liechtenstein herceg 1693. augusztus elején I. Lipót elé terjesztett folyamodványában azzal a kéréssel fordult az uralkodóhoz, hogy a Pozsony város magisztrátusa által fogvatartott gödingi zsidó alatvalóját, Vitus Simont, az általa megvásárolt lopott ékszereknek a káros félnek történő visszaadása után és kezes állítása mellett, mentse fel. A herceg érvelését többek között Carpzovra alapozta, és annál a résznél, ahol pontosan hivatkozta a *Practica* novát, első helyen jelölte meg a szakaszt, majd a részt és végül pedig a kérdés számát.⁴⁶⁶ A hazai jogtudományban Huszty András többször hivatkozott Carpzovra úgy, hogy csak a kérdés és a szakasz számát adta meg.⁴⁶⁷

A debreceni gyakorlatban több olyan eset is előfordult, amikor a tiszti keresetekben a Carpzovra történő hivatkozásoknál csak a *pars* és a *quaestio* számát tüntették fel a pontos szakasz számának megjelölése nélkül.⁴⁶⁸ Két esetben kivételesen az is előfordult, hogy csupán a *quaestio* számát szerepeltették a tiszti keresetben.⁴⁶⁹ Ennek a jelenségnek minden bizonnyal az lehet a magyarázata, hogy az egyes ügyekben a tiszti ügyészek nem tartották lényegesnek a

⁴⁶⁴ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-38.d. B10/1763. „(...) a *2dik* pedig Hohér veszözése által ezen közönséges társaságnak tisztulására az Határbol örökös kiveretéssel ki töröltetni. r. r.”

⁴⁶⁵ A *fiscalis actio*kban általában a *part* P. (vagy *Part.*), a *quaestio*t Q. (vagy *Quaest.*), a szakaszt pedig n. jelöléssel használták a gyakorlatban, bár utóbbinak több más megnevezése is előfordult, többek között azt hívták *punctum*nak (például HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-35.d. B12/1755.), *paragrafus*nak (például HU-MNL-HBVL-IV.1018.f.-2.d. 1/1776.) vagy *articulus*nak (*art.*) is (például HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-35.d. B5/1757.).

⁴⁶⁶ MANDL 1937. 244–247. p.

⁴⁶⁷ HUSZTY A. 1742. 213. p.

⁴⁶⁸ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-31.d. B1/1740. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-32.d. B1/1742. B9/1742. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-33.d. B3/1744. B9/1749. B11/1749. s.n./[1749.]. [Levata: 1749. szeptember 6.]. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-34.d. B6/1755. B7/1755. B9/1755. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-35.d. B15/1755. B2/1757. B3/1757. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-36.d. B1/1759. B16/1759. HU-MNL-HBVL-IV.1018.f.-1.d. s.n./1747. [Levata: 1747. január 13.]. s.n./1747. [Levata: 1747. augusztus 12.]. s.n./1747. [Levata: 1747. július 15.]. s.n./1747. [Levata: 1747. június 3.].

⁴⁶⁹ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-36.d. B2/1759. B3/1759. Vö. BESSÉNYEI 2000. 323. p.

pontos szakaszok megadását, de azt mindenképpen fontosnak gondolták, hogy a szász jogtudós munkáját a büntetéskérés indokolásánál hivatkozott jogforrások között kifejezetten megemlítsék, annak nyoma legyen a tiszti kereset szövegében.

Ezt a jelenséget jól megvilágíthatja az 1759. január 13-án tetemes pénzlopással vádolt Szikra Mosessel szemben előadott tiszti kereset. Az ügyben, az actio fiscalisban pontosan meg nem nevezett, de minden bizonnyal Jenei András tiszti ügyész akasztást kért kiszabni – a hivatkozott jogforrásoknál a fentebb említett sorrendiséget megtartva – a *ius patrium*⁴⁷⁰ „*ügy Carpsov: Prax: Crim: Partis 2^{ae} Quaest 79. Sok szakaszai szerint, (...)*.”⁴⁷¹ Ez a példa szemléletesen képes megvilágítani, hogy a fiscalis procuratorok adott esetben nem tartották szükségesnek a Practica nova pontos szakaszának megjelölését, azaz nem feltétlenül volt cél a visszakereshetőség, mivel elegendő volt csupán az auctoritas Carpszovianára hivatkozni azáltal, hogy a Practica nova más bírói fórumok előtt való hivatkozásának bevett gyakorlatára alapozva, a szász jogtudós munkájának pusztán csak az odaillőnek tartott részét és kérdését tüntették fel a tiszti keresetekben. Ez a jelenség még inkább kifejezésre juthat abban a néhány esetben, amikor a vád tárgyává tett bűntettel összefüggésben a tiszti ügyészek a Practica nova két kérdését is hivatkozták, mivel előfordult, hogy Carpszov egy delictumot több kérdésen keresztül tárgyalt.⁴⁷² Amikor a tiszti ügyészek a hivatkozásnak ezt a módját választották, minden bizonnyal nem bocsátkoztak az egyes szakaszok mélyebb vizsgálatába és értelmezésébe. A mű alapos kidolgozottsága, a Carpszov által felhasznált bőséges forrásanyag, valamint a szerzőnek és művének tulajdonított tekintély kellően meggyőző volt ahhoz, hogy a fiscalis procuratorok megelégedjenek a rekonstruált tényálláshoz leginkább illő kérdés vagy kérdések kikeresésével és a tiszti keresetekben való megjelölésével.

A konkrét példaként említett fiscalis actióban szereplő „*Sok szakaszai*” megfogalmazás kapcsán arra is érdemes kitérni, hogy a visszakereshetőség és a pontos hivatkozás azért is tekinthető lényeges körülménynek a Carpszov-hivatkozások vizsgálata szempontjából, mert a Practica novában egy-egy terjedelmesebb quaestio akár hetven szakaszt is tartalmazhatott, de a fenti példában szereplő, a betöréssel (feltöréssel) elkövetett lopás büntetéséről szóló 79. kérdés is 64

⁴⁷⁰ Tripartitum P. I. Tit. 15., Ladislaus Lib. II. Cap. 1., 1723. évi XI. tc.

⁴⁷¹ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-36.d. B1/1759. Ugyanezeket a forrásokat és szinte a fentebb idézett szöveggel azonos megfogalmazást alkalmazott Jenei András a többszöri pénzlopással vádolt két morvaországi zsidó, Izrael Jákob és Lázár Moses, illetve a két ló és egy szekér ellopásával vádolt cigány Kis Andrással szemben az 1759. január 27-én előadott tiszti keresetben annyi eltéréssel, hogy a Practica nova esetében a pars nem, csak a quaestio volt feltüntetve. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-36.d.-B2/1759. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-36.d. B3/1759.

⁴⁷² HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-32.d. B1/1742. B9/1742. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-34.d. B4/1755. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-35.d. B15/1755. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-36.d. B16/1759. Egy esetben Nádudvari József tiszti ügyész három quaestióra is úgy hivatkozott, hogy konkrét szakaszt egyáltalán nem jelölt meg. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-31.d. B2/1740.

szakaszra tagolódott.⁴⁷³ Erre tekintettel a nem pontos hivatkozások esetén csak a megjelölt quaestio vagy quaestiók alapos átvizsgálása és szövegüknek a tiszti kereset szövegével való összehasonlítása révén lehet esetlegesen beazonosítani, hogy a konkrét büntetőügyben pontosan mely szakasz vagy szakaszok bírhattak relevanciával a büntetéskérésnél.

Ezt a műveletet egyrészt nehezíti az a fentebb már érintett körülmény, hogy a büntetéskiszabás indokolásakor hivatkozott jogforrásokat a tiszti ügyészek nem értelmezték, így a tiszti kereset szövege jellemzően kevesebb támpontot nyújt az egyértelmű beazonosíthatósághoz, mint egy perbeli allegatióban szereplő hiányos Carpzov-hivatkozás.⁴⁷⁴ Másrészt a tiszti keresetekben való konkrét jogforrások megjelölésének elsődleges, bár nem kizárólagos szerepe alapján a nem pontos Carpzov-hivatkozások visszakereshetőségét nagyban elősegítheti, hogy a *fiscalis actiókban* hivatkozott jogforrások és különösen a *Practica nova* említése alapvetően a tiszti ügyészek büntetéskérését voltak hivatottak megalapozni. A beazonosíthatóságot ezen túlmenően a *Practica nova* szerkezeti felépítése is jelentősen megkönnyíti, mivel az egyes terjedelmes kérdések anyagában való tájékozódást a quaestiók elején elhelyezett, az adott kérdés számozott szakaszait felsoroló összefoglaló (*summaria*) és a kérdéseken belül a tematikusan összetartozó szakaszokat összefogó alkérdések (*subquaestiones*) segítik.

A Carpzovra történő hivatkozásoknak ez a jellemzője természetesen nem debreceni sajátosság, mivel az minden bizonnyal széleskörben lehetett elterjedt a hazai joggyakorlatban.⁴⁷⁵ Ezt bizonyíthatja az a megfigyelés is, hogy a nem pontos Carpzov-hivatkozások a korabeli büntetőjoggal vagy azzal is foglalkozó hazai jogtudományi munkákban is több esetben azonosíthatók. Ugyanis a hazai praxist ismerő és a gyakorlatban is tevékenykedő auktorok több esetben is a debreceni tiszti keresetekben megfigyelt módon hivatkoztak a *Practica novára* műveikben.⁴⁷⁶ Általában azonban az ezekben a munkákban azonosított hiányos Carpzov-hivatkozások könnyebben visszakereshetőek, mivel a hivatkozás szövegkörnyezetét alapul véve és azt összehasonlítva a *Practica nova* hivatkozott kérdésének szakaszaival, pontosan be lehet azonosítani, hogy a szerző a szász jogtudós munkájának mely szöveghelyét vagy szöveghelyeit hivatkozta.

A *fiscalis actiókban* azonosított Carpzov-hivatkozások jellemzőinek vizsgálata kapcsán azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni a *fiscalis actiókat* proponáló tiszti ügyészek, valamint a városi fő és aljegyzők személyét sem. Mindenképpen további kutatásra van szükség

⁴⁷³ Lásd CARPZOV 1677b. 235–242. p. [n. 1–64.].

⁴⁷⁴ Lásd például BESSENYEI 2000. 86. p.

⁴⁷⁵ Vö. BESSENYEI 1997. 112. p. BESSENYEI 2000. 560. p. KOCSIS 2023. 267–268. 275. 281–282. p.

⁴⁷⁶ HUSZTY A. 1742. 184. p. HUSZTY I. 1745. [P. III.]. 9. 33. 58. 73. 82. 83. 87. p. BODÓ 1751. 180. p.

annak megállapítására, hogy a városi (büntető) igazságszolgáltatásban évtizeden keresztül kulcsszerepet játszó városi tisztségviselőknek milyen volt a jogismerete. Noha M. Antalóczy értékes kutatásai nyomán számos fontos részlet vált megismerhetővé az 1740-es évek városi tisztségviselőinek jogismeretéről és nyelvtudásáról,⁴⁷⁷ a Carpzo-ot a tiszti keresetekben hivatkozó *fiscalis procuratorok*,⁴⁷⁸ Nádudvari József, Ósvárh János, Jenei (Th. [Tóth?]) András fontosabb életrajzi adatainak feltárása, különös tekintettel tanulmányaikra és korábbi hivatali karrierjükre, további kutatást tesz szükségessé.⁴⁷⁹

A vizsgált tiszti keresetek alapján úgy tűnik, hogy azon *fiscalis procuratorok* esetében, akik a korabeli gyakorlatnak megfelelően több éven keresztül is viselték a városi tiszti ügyészi hivatalt, megszokássá vált, hogy a *fiscalis actiókban*, visszatérően hivatkoznak a *Practica novára*.⁴⁸⁰ Erre a jelenségre szemléletes példaként szolgálhat a szováti származású Sinai Erzsébet pénzlopási ügyében Jenei András által 1764. június 23-án előadott tiszti kereset,⁴⁸¹ amelyben a jogi érvelés szinte szóról szóra, a hivatkozott jogforrások pedig teljes egészében megegyeztek a Nagy Péterrel szemben 1763. június 4-én előadott *fiscalis actióban* használt megfogalmazással.⁴⁸² Mind a két esetben tetemes lopás (*furtum notabile*) képezte a vád tárgyát, és a tényállás is hasonló volt. Továbbá mind a két ügyben Jenei András adta elő a tiszti keresetet, és mind a két esetben a *ius patriumra* való hivatkozást a *Tripartitum P. I. Tit. 15. (pr.)*, *Ladislaus Lib. II. Cap. 1. (2. §)* és az 1623. [véletlen elírás az 1723. év helyett] évi XI. tc. (10. §) felsorolása jelentette.⁴⁸³ Azonban nemcsak a hazai jogforrások, hanem a *Practica nova*

⁴⁷⁷ M. ANTALÓCZY 1998. 7–10. p. M. ANTALÓCZY 2001. 56–57. p.

⁴⁷⁸ A vizsgált periratanyagban egyetlen olyan esetet lehet azonosítani, amikor az *actióban* nem a városi *fiscalis procurator* hivatkozta a *Practica novát*. A Megyery Barbarát, Zilahy Márton özvegyét képviselő Galovicz János ügyvéd (*legitimus procurator*) 1756. májusában („*Anno 1756. die Men Maj*”) adott elő a lopással okozott károk megtérítése iránti keresetet („*ad refusione damnor.*”) Tönkö (vagy Tümkö) Erzsébeth és Toth Barbara (Borka) ellen és abban annak bizonyítására, hogy „*az házj szolgálóknak kártételeinek Carpcz. Par. 2^{die} Qvæst. 82. nrõ 55. 56. 57. 58. nagyobb bõntetést rendel, az köz bõntetésnélis, (...)*” HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-35.d. B2/1756.

⁴⁷⁹ A kutatás alapján eddig csak (a *Practica novát* a büntetőper allegatiós szakaszában többször hivatkozó) Hatvani Mihály tiszti ügyész – Hatvani István professzor öccse – életútjának legfontosabb állomásait lehetett pontosabban rekonstruálni. DRKNK R585/39. 1. f. r. HERPAY 1925. 40. p. Hatvani Mihály az általa előadott tiszti keresetekben csak két esetben hivatkozott Carpzo-óra. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-44.d. B20/1774. HU-MNL-HBVL-IV.1018.f.-2.d. 1/1776.

⁴⁸⁰ Az 1760-as években Jenei Andrásal ellentétben Szombati István *fiscalis procurator* az általa előadott tiszti keresetekben nem hivatkozott Carpzo-óra. Szombati Istvánra vonatkozóan lásd HERPAY 1925. 73. p.

⁴⁸¹ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-38.d. B3/1764.

⁴⁸² Lásd fentebb HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-38.d. B7/1763.

⁴⁸³ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-38.d. B3/1764. Ugyanezekre a jogforrásokra hivatkozott Jenei András *fiscalis procurator* a Tarsoly Mihályné Molnár Erzsókkal, Kölöcsei Istvánné Gorsás Ilonával és Boldizsár Andrásné Molnár Borkával szemben 1763. május 14-én előadott tiszti keresetben szövegében is. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-38.d. B6/1763.

hivatkozott szöveghelyei is teljesen megegyeztek a Nagy Péterrel szemben előadott tiszti keresetben azonosított Carpsov-hivatkozásokkal.⁴⁸⁴

Ez a jelenség arra enged következtetni, hogy feltételezhetően az egyes fiscalis procuratoroknak is megvolt, illetve hivatali éveik során kialakult a maga gyakorlata a tiszti keresetek elkészítésében, illetve minden bizonnyal az is előfordulhatott, hogy bizonyos szövegrészeket, akár a hivatkozott jogforrásokat is, egy korábbi tiszti kereset szövegéből (automatikusan) másolták át. Mindenképpen alaposabb vizsgálatot tesz szükségessé, hogy az egyes tiszti ügyészek által előadott fiscalis actiókban azonosítani lehessen azokat a tartalmi és formai jegyeket, amelyek révén általánosabb következtetéseket lehet levonni az egyéni stílusra és az egyes fiscalis procuratorok esetében visszatérően megjelenő motívumokra, megfogalmazásokra. Mindazonáltal már az eddigi kutatás alapján is megállapítható, hogy a személyes stílus többek között a tiszti keresetek szerkezeti tagolásában, bizonyos formulák, fordulatok és kifejezések használatában, és abban is tetten érhető, hogy visszatérően mely jogforrásokat hivatkoztak a tiszti ügyészek ugyanazon büntett esetében.

Ez a jelenség, tekintettel a Carpsovra-történi hivatkozásokra, jól megfigyelhető Jenei András fiscalis procurator gyakorlatában, aki, mint a fentebbi két esetben is, több lopási ügyben a büntetéskérést ugyanazon hazai jogforrásokra alapozta, és több esetben a Practica novát is hivatkozta. A kutatás alapján ugyancsak hozzá kapcsolható az a Tripartitum két titulására alapított érvelés, amelynek lényege az 1767. május 2-án a tőketerebesi parókus, Vallasinovszki Mihály két lovának ellopásával vádolt oláh származású Szilágyi Pap Lőrinc és Szaniszlói Keresi Imre ellen előadott tiszti kereset alapján úgy foglalható össze, hogy az ellopott dolgot „*a' köz igazság szerent*” az elkövető vagyonából kell megtéríteni, de ezenfelül a Tripartitum P. III. Tit. 32. alapján a városi magisztrátus kötelessége is az ilyen cselekményt elkövetőket megbüntetni.⁴⁸⁵ Ez az érvelés a Sinai Erzsébet, illetve a Nagy Péter ellen előadott tiszti keresetek szövegében szinte teljesen azonos megfogalmazásban szerepelt: mert még ha az ellopott dolgot a tolvajok részben elköltötték, vagy eltékozták volna, azt a részt akkor is a lopást elkövetők javaiból kellene kipótolni a Tripartitum Prolog. Tit. 6. értelmében, de mindezen túl az ilyen cselekményt elkövető személyek megbüntetése a városi magisztrátusnak a Tripartitum P. III. Tit. 32. szerint egyébként is kötelessége.⁴⁸⁶

⁴⁸⁴ Lásd fentebb HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-38.d. B7/1763. CARPZOV 1677b. 217–219. p. [n. 9. 18. 19. 20. 21. 22. 23. 24.].

⁴⁸⁵ HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-40.d. B7/1767.

⁴⁸⁶ Vö. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-38.d. B7/1763. B3/1764.

5. A Praxis Criminalis és Bodó Mátyás Jurisprudentia Criminalisa közötti kapcsolat feltárása a restauratio administrationis Justitiae fogalmára és a Jurisprudentia elé írt Praefatio elemzésére tekintettel

5.1. A Praxis Criminalis és a hazai igazságszolgáltatás „megjavításának” gondolata

A „carpzovi jelenlét” mellett a második vizsgált paradigmaticus jelenség a Praxis Criminalisnak a hazai jogban való alkalmazásba vételének és hatásának vizsgálta a Jurisprudentia Criminalis vonatkozásában. Azonban az elemzés alapvetően a normatörténeti és a jogtudományi megközelítést összekapcsolva először a XVII. század végén és a XVIII. század elején a magyar jogrendszer revíziójának koncepcióját, azaz a restauratio administrationis Justitiae fogalmát középpontba állítva, a Praxis Criminalis hazai jogban való alkalmazásba vételének folyamatával összhangban teszi vizsgálat tárgyává. Ezt követően pedig komplex megközelítést követve a Jurisprudentia Criminalis elé írt előszó elemzése alapján kísérel meg kapcsolatot feltárni a jogrendszer reformjának folyamata és a Jurisprudentia Criminalis megszületése között, tekintettel arra a jelenségre, hogy a Praxis Criminalis jelentősen hatott a Jurisprudentia Criminalis szövegére. Az elemzés a XVII. század végén és a XVIII. század első évtizedeiben zajló reformmunkálatok és az annak eredményeképpen megalkotott országszervezési javaslatok és tervezetek közül a teljesség igénye nélkül elsődlegesen az Einrichtungswerk és az ahhoz szervesen kötődő három fontosabb forrásszöveg elemzésére szorítkozik.

5.1.1. A Ferdinanda Einleitungjának vizsgálata

A Holtzendorff által szerkesztett Handbuch des deutschen Strafrechts első kötetében az osztrák büntetőjogtörténet három nagyobb periódusa különül el egymástól. Az első, partikulárisnak nevezett időszak végpontjaként Mária Terézia uralkodását, pontosabban a CCTh 1768. december 31-én történő kibocsátását lehet meghatározni.⁴⁸⁷ Az osztrák büntetőjogtörténetnek ez az a korszaka, amikor körülbelül a XV. század végétől egészen a XVIII. század közepéig az egyes osztrák örökös tartományokban több, a büntetőjogi jellegű szabályok összefoglalásának igényével kiadott, gyakran a CCC-re nagyban támaszkodó, a processzuális szemléletmód által erősen dominált tartományi szintű szabályozás, rendtartás született.⁴⁸⁸

⁴⁸⁷ HOLTZENDORFF 1871. 120. p.

⁴⁸⁸ BÉLI-KAJTÁR 1988. 30–31. p.

A korábbi kutatások már alaposan megvilágították, hogy e Landgerichtsordnungen közül egynek a mélyebb vizsgálata a XVIII. századi magyar büntetőjog története szempontjából mindenképpen megkerülhetetlen. Ez az osztrák tartományi büntetőrendtartások egyik kései darabjának tekinthető, az 1656. december 30-án III. Ferdinánd által Alsó-Ausztria örökös tartomány (*Erzherzogtum Österreich unter der Enns*) számára kibocsátott „*Neue Peinliche Land-Gerichts-Ordnung in Oesterreich unter der Enns*” (*Landgerichtsordnung für Österreich unter der Enns von 1656*, a továbbiakban LGO) címet viselő rendtartás. Az LGO, amelyet gyakran az azt kiadó uralkodó neve után röviden csak Ferdinandeaként említenek a szakirodalomban, nemcsak a koraujkori európai és osztrák büntetőjogtörténet szempontjából jelentős alkotás,⁴⁸⁹ hanem a XVIII. századi magyar büntetőjogra ható idegen impulzusok között is az egyik legjelentősebbnek tekinthető,⁴⁹⁰ hiszen annak latin fordítása a hazai joggyakorlatban való alkalmazás révén – ahogy az a fentebb vizsgált debreceni tiszti keresetek esetében is tapasztalható volt – a XVIII. századi magyar büntetőjog egyik legfontosabb forrásává vált, annak ellenére, hogy bár voltak erre vonatkozóan elképzelések (például az *Einrichtungswerk* és az 1719. évi *Systema Viennense* esetében), illetve törekvések (például az 1722/23. évi diétán), ennek ellenére a formális (*articuliter*)⁴⁹¹ recepciója mégis elmaradt.

Az LGO megalkotása a XVII. század második felének első két-három évtizedében zajló termékeny és rendkívül kiterjedt alsó-ausztriai kompilációs munkálatokhoz köthető, ennek a folyamatnak egyik korai darabjaként született meg.⁴⁹² E kompilációs periódus során, amely végpontjának a *Tractatus de iuribus incorporalibus* I. Lipót általi, 1679. március 13-án történt megerősítése tekinthető, a *Landesordnung* számos különböző részét („*Tractate*”) alkották meg és adták ki. Ide sorolható az 1655. július 27-én kibocsátott *Executionsordnung*, az 1656. december 30-án kiadott LGO, az 1666. augusztus 31-én kibocsátott *Weingartsordnung*, az 1666. december 1-jén kiadott *Feuerordnung*, az 1669. május 14-én kibocsátott *Revisionsordnung*, és az 1671. szeptember 28-án kiadott *Polizeiordnung*.⁴⁹³

⁴⁸⁹ Az LGO jelentősége az osztrák büntetőjogtörténetben többek között azzal magyarázható, hogy más örökös tartományokban szubszidiárius jogként funkcionált, valamint a Felső-Ausztria számára I. Lipót által 1675. augusztus 14-én kiadott LGO-ra (*Leopoldina*), az I. József által a Cseh Királyság, a Morva Őrgrófság és a Sziléziai Hercegség számára 1707. július 16-án kiadott LGO-ra (*Josephina*) és a CCTh-ra gyakorolt hatása is figyelemreméltó. HERBST 1871. 7–8. p. HERBST 1882. 6–7. p. HOEGEL 1904. 44. p. SCHMIDT E. 1995. 143. p. BÉLI-KAJTÁR 1988. 34–39. p. HELLBLING 1996. 8. 10. p. KAJTÁR 2003. 151–154. p. PAUSER 2004. 227. p.

⁴⁹⁰ Vö. ŽIHA–PETRAK–BÉLI 2012. 74. p. Például a *stellionatus* és a *falsum* kifejezéseknek a 18–19. századi magyar büntetőjogi irodalomban való elterjedését a *Praxis Criminalis* befolyásaként lehet értékelni. KORSÓSNE DELACASSE 2022. 79. 129. p.

⁴⁹¹ OSZK Oct. Lat. 182. 5. f. v.

⁴⁹² BÉLI-KAJTÁR 1988. 31–32. p. KAJTÁR 2003. 148–149. p. Lásd még VOLLMAYER 1804. 55–56. p.

⁴⁹³ REUTTER 1674. 1. p. [n. 3. 4.]. CHORINSKY 1878. 20–21. p.

Az LGO keletkezésével összefüggésben több szerző is rámutatott arra, hogy a változó viszonyok között az akkor már csaknem százharminc éve megalkotott, és az osztrák örökös tartományokban is hatályban lévő „*gemeingültiges Hülfgesetz*”-ként funkcionáló CCC által nyújtott szabályozás már nem bizonyult kielégítőnek. III. Ferdinánd számára is nyilvánvalóvá vált, hogy a CCC megalkotása és hatálybalépése óta bekövetkezett változásokra, kiegészítésekre tekintettel, valamint a CCC hiányosságaira is figyelemmel, szükségessé vált egy új büntetőrendtartás készítése. Ugyanis a CCC anyagának bizonyos hibái, illetve annak hiányosságai, valamint az, hogy III. Ferdinánd és elődei jogalkotási tevékenységük nyomán bizonyos pontokon jelentős változtatásokat, illetve kiegészítéseket eszközöltek, míg más részek esetében a CCC rendelkezéseitől ilyen eltérés nem történt, és így ezekre vonatkozóan további javítás lett volna indokolt, szükségessé tette az egységes tartományi szintű szabályozás megteremtését. A cél tehát a konfúzzsá vált joganyag átvizsgálása révén a már szükségtelenné vált szabályok elhagyása, az esetleges hiányosságok kiegészítése, és az ily módon javított és kiegészített anyagnak, egy a kor viszonyaihoz és az időközben megváltozott jogi környezethez teljes egészében igazodó egységes büntetőrendtartásba foglalása volt.⁴⁹⁴

Az LGO kibocsátásának célja azonban közel sem csak a változó jogi, társadalmi és gazdasági viszonyokra adott „jogalkotói reakcióban” határozható meg, hanem – az előbbi intencióval egyébként szoros összefüggésben – az örökös tartományokban uralkodó jogi partikularizmus felszámolásában is tetten érhető, amely a konkrét esetben a tartományi szinten egységesített büntetőjogi (büntetőeljárás) szabályanyag kialakításában és annak, egy az alsó-ausztriai rendek bevonásával elkészített, de mégis az uralkodó által kibocsátott tartományi büntetőrendtartásba foglalásában nyilvánult meg.⁴⁹⁵

A teleologikus értelmezést követve utóbbi szándék egyértelműen kiolvasható az LGO szövege előtt elhelyezett bevezető részből is,⁴⁹⁶ amely a rendtartás preambulumaaként (is) értelmezhető. Az Einleitung kilenc bekezdésre tagolódik, és szövegének alaposabb áttekintése nemcsak az LGO megalkotása és normaszövegének vizsgálata szempontjából szolgál fontos információkkal, hanem a jelen elemzést illetően olyan fogalmakat és fordulatokat tartalmaz, amelyek az LGO latin fordításának vagy az Einrichtungswerk releváns szövegrészeinek tartalmi vizsgálatához fontos támpontokat jelentenek.

⁴⁹⁴ VOLLMAYER 1804. 57. p. GRÄFF 1817. 66–67. p. JENULL 1837. 49. p. MAUCHER 1844. 13. p.

⁴⁹⁵ KAJTÁR–BÉLI 1988. 32. p. KAJTÁR 2003. 149. p.

⁴⁹⁶ Vollmayer ennek megjelölésére az Einleitung kifejezést használta, így az alábbiakban az elemzés is ezzel a kifejezéssel jelöli az LGO bevezető részét. VOLLMAYER 1804. 57. p.

Az első bekezdés három mondatból áll, amelyek közül az első kettő az uralkodó címeinek felsorolását, illetve egy, az LGO promulgálására vonatkozó általános bevezető formulát tartalmaz.⁴⁹⁷ A harmadik mondat az LGO megalkotásának néhány fontosabb részletétére világít rá,⁴⁹⁸ ugyanis eszerint az alsó-ausztriai főherceg hű és engedelmes rendjei, a III. Ferdinánd által kiküldött tanácsosok és biztosok⁴⁹⁹ által a felső három rend meghatalmazott tagjaiból álló bizottság jelenlétében⁵⁰⁰ elkészített LGO szövegét,⁵⁰¹ amelyet a Niederösterreichische Regierung átnézett, az uralkodó elé terjesztették, kérvén, hogy III. Ferdinánd kegyeskedjen azt megerősíteni és kihirdetni.⁵⁰²

A második és harmadik bekezdés tartalmilag szorosan kapcsolódik egymáshoz, illetve a harmadik bekezdés harmadik mondatához, mivel utóbbihoz hasonlóan mindkét bekezdés az LGO-nak III. Ferdinánd mint alsó-ausztriai főherceg által történő megerősítéséről szól.⁵⁰³ Amikor az uralkodó elé terjesztették az LGO szövegét, ő azt jónak látta – „*a rendtartás alább ismertetésre kerülő formájában*” – tartományúri hatalmánál fogva érett tanáccsal és helyes tudással, az ő és örököseinek tetszésére kegyesen jóváhagyni, megjavítani, megvilágítani és megerősíteni.⁵⁰⁴ Az uralkodó olyan mértékben, módon és formában hagyta jóvá, javította meg, illetve világította és erősítette meg az LGO-t, „*ahogy az cikkelyről cikkelyre alább következik.*”⁵⁰⁵

Az Einleitung első érdemi része valójában a negyedik bekezdés, amelyben a III. Ferdinánd részéről megfogalmazott parancs címzettjei az LGO rendelkezéseit alkalmazni hivatott Landgerichte (*iudicia criminalia*).⁵⁰⁶ E rendelkezés célja, hogy a Landgerichte a büntető ítéletek meghozatala során biztosan járjanak el, és az ügyek elintézése során se túl keveset, se túl sokat ne tegyenek, se jogellenes szigort vagy kegyességet maguknak meg ne engedjenek, hanem inkább jól átgondolt (megfontolt) tanáccsal és az olyan forma különös

⁴⁹⁷ LGO [1657.] s.p. [Einleitung]. [„Wir Ferdinand der Dritte, (...)”].

⁴⁹⁸ CA [1704] 659. p.

⁴⁹⁹ Az LGO elkészítésében az uralkodó által delegált hat császári tanácsos vett részt. LGO [1657.] s.p. [Folgen die Namen der Kayferlichen (...)”]. Vö. KAJTÁR–BÉLI 1988. 32. p. KAJTÁR 2003. 149. p.

⁵⁰⁰ Az LGO elkészítésében az alsó-ausztriai rendek meghatalmazottjaiként 11 személy vett részt. LGO [1657.] s.p. [Folgen die Namen der Kayferlichen (...)”]. Vö. KAJTÁR–BÉLI 1988. 32. p. KAJTÁR 2003. 149. p.

⁵⁰¹ Az LGO elkészítése során a komoly jogi szakértelmet igénylő kompilációs munkálatokat („*Diese Ordnung haben zusammen getragen.*”) a „négy doktor” – Johann Baptista Suttinger zum Thurnhoff a Niederösterreichische Regierung kancellárja, Johann Michael Sei(t)z, Johann Georg Hartman(n) és Johann Leopold(t) – végezték el. LGO [1657.] 172. p. Vö. KAJTÁR–BÉLI 1988. 32. p. HELLBLING 1996. 8. p. KAJTÁR 2003. 149. p. PAUSER 2004. 227. p.

⁵⁰² LGO [1657.] s.p. [Einleitung]. [„Wir Ferdinand der Dritte, (...)”]. KAJTÁR 2003. 149. p.

⁵⁰³ CA [1704] 659. p.

⁵⁰⁴ LGO [1657.] s.p. [Einleitung]. [„Als haben Wir dieselbe Gnadigst ersehen, (...)”].

⁵⁰⁵ LGO [1657.] s.p. [Einleitung]. [„Bewilligen, verbessern, erläutern, und bestätigen (...)”].

⁵⁰⁶ BECKMANN N. 1688. 262. p.

figyelembevételével járjanak el és ítékezzenek, amelyet a cselekmény körülményei és a kiadott büntetőrendtartásban foglaltak megkövetelnek.⁵⁰⁷

Az ötödik bekezdés egyértelműen a tartományi partikularizmus felszámolását célozza, mivel a büntetőrendtartás megalkotásának célja, hogy az egész tartományban egységes jog („*ein durchgehend gleiches Recht*”) legyen.⁵⁰⁸ A Landgerichte közül egyik vagy másik ne alkosson a joggal ellentétes szokásokat, és ne kövessen ilyen formában megalkotott szokásokat, mert emiatt sokszor ártatlan vérontás történik, vagy a bűnöst együgyűségből vagy veszélyes módon büntetlenül hagyják, amely mind az Isten parancsa, azaz a *ius divinum* ellen való.⁵⁰⁹ Ennek következtében a hatodik bekezdés alapján világos, hogy az uralkodó minden, az LGO-val ellentétes (korábbi) szokást és gyakorlatot el kívánt törölni, és határozottan megtiltotta, hogy a Landgerichte más rendet kövessenek, mint amely a büntetőrendtartás jobb végrehajtását szolgálja. Tudniillik a büntetőeljárás során mindenféleképpen az LGO szabályait vagy azt kell követniük, amelyet az uralkodó egyes felmerülő esetekben elrendel.⁵¹⁰

A hetedik bekezdés a Landgerichte szervezetére vonatkozik, ugyanis abban az uralkodó elrendelte, hogy a büntetőügyek elintézésére hatáskörrel rendelkező bíróságokhoz jó és „értelmes” embereket kell kinevezni, ezenfelül azoknál bírósági könyveket kell vezetni, amelyekbe mindent fel kell jegyezni azért, hogy az a jövőbeni használatra rendelkezésre álljon.⁵¹¹ Ezen túl a bíróságokat törvényszolgákkal is el kell látni, és börtönökkel kell felszerelni, hogy a gonosz emberek ne menekülhessenek meg azért, mert a bíróság rosszul volt megszervezve.⁵¹² A nyolcadik bekezdés már előrevetíti az inkvizitórius alapeljárású modell jellemzőinek dominanciáját az LGO-ban, mivel az uralkodó megparancsolja a Landgerichte-nek, hogy abban is gondosan járjanak el („*schleinig verfahren*”), nehogy a szegény emberek akár egy napot is hiába és nyomós ok nélkül feküdjenek és sínylődjenek a börtönben.⁵¹³

⁵⁰⁷ LGO [1657.] s.p. [Einleitung]. [„Befehlen aber darbey allen und jeden ernstlich, (...).”]. CA [1704] 659. p. Vö. LGO [1657.] 40. p. [Art. XLII. § 8.]; 161. p. [Art. C.] [„(...) Als befehlen Wir darbey allen und jeden / (...).”]. LGO [1677.] 208. p. [Art. C.] [„(...) hiemit ernftlich / und wollen / (...).”]. Praxis Criminalis [1697.]. 21. p. [Art. XLII. § 8.]. 83. p. [„(...) hifce mandamus omnibus, & fingulis, (...).”].

⁵⁰⁸ Vö. LGO [1677.] 208. p. [Art. C.] [„(...) der etwo vorfutzens andern Gebräuchen / (...).”].

⁵⁰⁹ LGO [1657.] s.p. [Einleitung]. [„Und damit hierinnen im ganzen Land ein durchgehendgleiches Recht feye, (...).”]. CA 659. p.

⁵¹⁰ LGO [1657.] s.p. [Einleitung]. [„Als haben Wir alle dieser Unserer peinlichen Land-Gerichts-Ordnung (...).”]. CA [1704] 659. p. VOLLMAYER 1804. 57. p. ZUCKER 1873. 152. p.

⁵¹¹

⁵¹² LGO [1657.] s.p. [Einleitung] [„Insonderheit aber sollen die Land-Gerichter (...).”]. VOLLMAYER 1804. 58. p. CA [1704] 659. p.

⁵¹³ LGO [1657.] s.p. [Einleitung] [„Sie sollen auch hierinnen schleinig verfahren (...).”]. CA [1704] 659. p. VOLLMAYER 1804. 58. p. Vö. LGO [1657.] 7. p. [Art. IX. § 2.]. 15. p. [Art. XXI. § 3.]. 19–20. p. [Art. XXVI. § 3–12.]. LGO [1677.] [Art. IX. § 2.].

A kilencedik, egyben utolsó bekezdés pedig, mintegy összegzésképpen megerősíti azokat a korábbiakban már rögzített elveket és célokat, amelyekre figyelemmel kell a bíróságoknak eljárniuk a büntetőügyekben az LGO rendelkezéseit alkalmazva. Az Einleitung szerint összességében a jogalkalmazók mindazt kötelesek megtenni, ami az istenszerető igazságosság előmozdítására, a jámborak védelmére, a gonoszok megbüntetésére, a jó fegyelem megőrzésére és végezetül minden rossz kipusztítására szolgálhat.⁵¹⁴

5.1.2. A Praxis Criminalis 1687. évi kiadásának vizsgálata, különös tekintettel az Admonitio ad Lectorem című részre

A Magyar Királyságban a XVII. század végén erősödött fel az igény az egységesebb büntetőjogi szabályozás megteremtésére, összhangban a Habsburg Birodalom abszolutisztikus törekvéseivel és párhuzamosan a török hódoltság területének felszabadításának folyamatával. Az LGO-nak a magyar jogrendszerbe való bekerülésében mindenképpen fontos szerepe volt gróf kollegrádi Kollonich Lipót győri püspöknek. Kollonich a XVII. század második felének és a századforduló magyar történelmének több szempontból is meghatározó alakja, akinek tevékenysége az értekezés témája szempontjából egyrészt a Praxis Criminalis megszületésében, másrészt az Einrichtungswerk elkészítésében játszott szerepe miatt megkerülhetetlen. Kollonich ugyanis az LGO német nyelvű szövegét Nagyszombaton saját költségén latin nyelvre fordította le (*Forma processus iudicii criminalis seu praxis criminalis*, a továbbiakban *Praxis Criminalis*).⁵¹⁵ A fordítási munkálatokról, amelyek körülbelül 1686/87 körül folyhattak, az eddigi kutatásnak nem sikerült pontosabb részleteket feltárnia és arról a Praxis Criminalis 1687. évi első kiadása sem közöl információkat. Ráadásul a mű legvégén elhelyezett és az olvasóhoz intézett intelem (*Admonitio ad Lectorem*, a továbbiakban *Admonitio*) a fordító személyét Anonymusként jelölte meg, de a címoldalon sincs semmilyen adat órá vonatkozóan.⁵¹⁶

A vizsgált szekunder szakirodalom alapján azonban úgy tűnik, hogy az LGO szövegét a jezsuita Franz Vogelmayr fordította le latinra.⁵¹⁷ A kutatás során azonosított életrajzi adatok alapján a teológiai és filozófiai doktor Vogelmayr 1636-ban született a dél-tiroli Innichenben, 1671–1676 között a retorika, a matematika és a filozófia professzora volt a grazi egyetemen, 1675-ben az

⁵¹⁴ LGO [1657.] s.p. [Einleitung] [„Und in Summa alles das jenige thuen, (...)”]. CA [1704] 659. p.

⁵¹⁵ A Praxis Criminalis első kiadásának bibliográfiai adatait lásd SZABÓ K. 1885. 442–443. p.

⁵¹⁶ OSZK RMK II 1621/1. s.p. [Admonitio]. [„(...) nunc verò, interprete Anonymo in Latinum est translata, (...)”]. OSZK FM2/2906. s.p. [Admonitio].

⁵¹⁷ *Scriptores provinciae Austriacae Societatis Jesu* 1855. 383–384. p. STÖGER 1856. 383–384. p. SZÖRENYI 1703. 38. p. MAURER 1887. 513. p. különös tekintettel a 6. láb. BIDERMAN 1867. 122. p. VARGA J. 1991. 463. p. MARGREITER 1912. 387. p.

Artistenfakultät dékánja, 1689–1692 között és az 1705/06. tanévben pedig az egyetem rektora is volt.⁵¹⁸ Vogelmayr az LGO fordításának elkészítésekor a Collegium Academicum Viennense Societatis Jesu rektori tisztségét töltötte be.⁵¹⁹

Kollonich az elkészített fordítást 1687-ben a Nagyszombati Egyetem nyomdájában nyomtatta ki, ahol 1687–1688 között a német származású Joannes Nicolaus Martius volt a faktor, azaz a nyomdai szedőterem vezetője. Érdemesebb alaposabban is megvizsgálni a mű első kiadását, különösen az Admonitio szövegére tekintettel. A Praxis criminalis 1687. évi kiadása – nem számítva a címoldalt, valamint a mű végén található elenchust („*Elenchus articularum*”) és az alfabetikus indexet („*Index alphabeticus hujus jurisdictionis sanguinis, et praxis criminalis*”) – tartalmi szempontból négy nagyobb egységre osztható. A kiadvány címoldalán, a mű fentebb már érintett bibliográfiai adatain túl, csak két további lényeges információ szerepel. Az egyik, hogy a művet az 1687/88. évi rendi országgyűlésen, 1687. december 9-én magyar királlyá koronázott I. Józsefnek ajánlották, valamint az, hogy a könyvet Kollonich költségén jelentették meg. A címoldalt egy kétoldalas köszöntő szöveg (maga az ajánlás) követi, amelyben Kollonich, mint a neo-rex alázatos és odaadó híve, szerencsés életet és boldogságot kívánt a „*felső és apostoli I. Józsefnek, Magyarország, Horvátország, Dalmácia újonnan megkoronázott királyának, Ausztria főhercegének, a császárok ükunkájának, dédunokájának és unokájának, valamint Európa kedves és biborban született fiának.*”⁵²⁰

A második rész az LGO latin fordítása, amelyet harmadik önálló egységként egy különösen érdekes szöveg követ, amelyet az eddigi kutatások alapján a Praxis Criminalis későbbi kiadásaihoz már nem csatoltak. Az első kiadás esetében ugyanis a főszövegen túl a fordító I. Lipót 1666. április 7-én Bécsben kelt parancsának (*General*) latin fordítását is elkészítette és azt az LGO lefordított szövege után helyezte el a könyvben. Ennek az lehetett a célja, hogy az LGO Alsó-Ausztriában 1687-ben hatályban lévő változata teljes egészébe legyen latin nyelven közreadva. A szóban forgó parancsban az uralkodó apja által kiadott tartományi büntetőrendtartás egyes artikulusaihoz (Art. XLIII., LXXVI., LXXXI.) fűzött bizonyos magyarázatokat (*Erläuterung etlicher Punkten vorftehender Land-Gerichts-Ordnung*).⁵²¹

⁵¹⁸ PEINLICH 1864. 79. 101–102. 104. p. KRONES 1886. 577. p.

⁵¹⁹ A rektorok neveit számba vevő katalógusokból jól látszik, hogy Vogelmayr 1684. július 9. és 1688. február 12. között töltötte be a rektori pozíciót, ezen kívül pedig még két alkalommal – 1695–1699 és 1707–1710 között – viselte ezt a tisztséget. ALBRECHT 1693. 85. MITTERDORFFER 1725. 84. LOCHER 1773. 57-58.

⁵²⁰ OSZK RMK II 1621/1. s.p. [„Serenissimo et Apostolico Hungariæ Croatiae, Dalmatiae Neo-Regi Josepho I. (...)”]. OSZK FM2/2906. s.p. [Admonitio].

⁵²¹ Az 1666. április 7-én kelt parancs szövegét lásd még CA [1704] 728–729. p. WEINGARTEN 1692. 717–720. p. WEINGARTEN 1720. 352–353. p.

Ezzel összefüggésben érdemes kiemelni, hogy a bő egy évszázad alatt, amíg az LGO hatályban volt, a büntetőügyekre vonatkozóan további rezolúciókat, pátenseket, közönséges parancsolatokat (*Generalien*)⁵²² és novellákat adtak ki, amelyek következtében a több évtized alatt természetesen az LGO normaszövegét is érték bizonyos módosítások.⁵²³ Azonban a Praxis Criminalis esetében (azok későbbi kiadásaiban) az esetleges változások olyanfajta „nyomonkövetéséről”, mint amely az 1687. évi kiadásban megfigyelhető (a LGO szövege mellett az annak egyes artikulusait módosító, később keletkezett parancsot is lefordították), nem lehet beszélni, sőt amikor 1696-ban a Praxis Criminalist függelékként felvették a Corpus iuris Hungaricibe (a Praxis Criminalis második kiadása), az 1666. évi parancs már abba sem került bele.⁵²⁴ Így az a sajátos helyzet állt elő, amely egyébként az LGO és a Praxis Criminalis eltérő jogforrási jellegéből természetszerűleg is következett, hogy míg Alsó-Ausztriában az LGO normaszövegét egészen a CCTh hatálybalépéséig érték lényeges változások, addig a Praxis Criminalis bizonyos értelemben „megmerevedett szövegét” a hazai joggyakorlatban még a CCTh hatálybalépése után is alkalmazták.

Ez a különbségtétel mégis bizonyos mértékig látszólagosnak tűnik abban az értelemben, hogy nem számol a hazai jogi környezetben és a magyar jogalkalmazók szemléletmódjában az évtizedek során bekövetkezett esetleges változásokkal, valamint a Praxis Criminalisnak a magyar jogban betöltött *pro directione et idea*⁵²⁵ szerepével, amely annak a *ius consuetudinarium* dominálta rendi jogban egyébként is meglehetősen „rugalmas” karaktert kölcsönzött. Még ha a magyar jogrendszerben betöltött sajátos jogforrási szerepénél fogva a Praxis Criminalis szövegét nem érték formális értelemben vett változások a későbbi évtizedek során, a körülötte lassan változó hazai jogi környezet és szemléletmód bizonyosan hatással lehetett az egyébként változatlanul kiadott normaszövegnek a büntetőpraxisban való alkalmazására.

Az 1666. évi parancsot követő utolsó tartalmi egységet, a Praxis Criminalis értelmezése szempontjából különösen fontos, bár meglehetősen röviden megfogalmazott az olvasóhoz szóló intelem képezi, amely bár nem tagolódik bekezdésekre, mégis az értelmezés szempontjából öt

⁵²² A Generale és a Patent kifejezések közötti különbségtételre lásd többek között SONNENFELS 1785. 387–388. p.

⁵²³ Vö. BRATSCH 1751. s.p. [„Vorrede an den geneigten Leser.”]. HELLBLING 1996. 9. p. KAJTÁR 2003. 151. p.

⁵²⁴ Az 1697. évi kiadásban a Praxis Criminalis főszövege után egyből az artikulusok elenchusa („*Elenchus articulorum*”), majd pedig az alfabetikus index („*Index alphabeticus hujus jurisdictionis sanguinis, et praxis criminalis*”) következett. DRKNK RMK 1721. s.p. [Elenchus articulorum. és Index alphabeticus hujus jurisdictionis sanguinis, et praxis criminalis.]. DRKNK RMK 1297. s.p. [Elenchus articulorum. és Index alphabeticus hujus jurisdictionis sanguinis, et praxis criminalis.].

⁵²⁵ Lásd alább.

szerkezeti egységre bontható. Az Admonitio első tartalmi egysége meglehetősen szűkszavúan utal a mű megalkotásának körülményeire. Mint abban olvasható, a Praxis Criminalist éppen 20 évvel (!) ezelőtt a legjáratasabb jogtudók állították össze, és III. Ferdinánd parancsából és tekintélyénél (hatalmánál) fogva lett Alsó-Ausztria örökös tartománya számára közzétéve.⁵²⁶ Ezen állítás esetében feltételezhetően elírás történhetett, ugyanis az említett jogtudósok 1656-ban készültek el az LGO-val, amelyet III. Ferdinánd még ugyanebben az évben – tehát nem húsz (*viginti*), hanem harminc (*triginta*) évvel azelőtt – megerősített, és ezt követően az LGO első kiadása 1657-ben jelent meg nyomtatásban.

A kutatások alapján az LGO-t 1667-ben nem adták ki, bár Stobbe az LGO Breslauban megtalálható kiadásai között a második kiadás dátumaként az 1667. évet jelölte meg.⁵²⁷ Azonban, még ha lenne is az LGO-nak 1667. évi kiadása, amelyre eddig Stobbe említésén túl nem sikerült forrást találni, mind a kutatás alapján a második kiadás megjelenésének dátumaként elfogadott 1663-as,⁵²⁸ mind pedig a Stobbe által említett 1667-es kiadási év ellentétben áll(na) az Admonitio szövegével. Ugyanis az LGO-t „*parancsával ellátó és tekintélyével megerősítő*” legkegyesebb III. Ferdinánd 1657-ben elhunyt. A második szerkezeti egység az LGO megjelenése és fordítása közötti időszakra vonatkozóan árul el néhány fontos információt. Az Admonitio szerint éppen tíz éve, hogy I. Lipót parancsából az LGO-t német nyelven ismét kiadták, és a rendtartást az uralkodó 1686-ban újra megerősítette.⁵²⁹ Ehhez érdemes hozzáfűzni, hogy az LGO harmadik kiadása 1678-ban valóban megjelent Bécsben Johann Jacob Kürner könyvkiadónál.⁵³⁰

A harmadik szerkezeti egység az LGO fordításának körülményeire vonatkozik, illetve a fordítás elkészítésének okairól szól. Mint fentebb már történt rá utalás, az Admonitio Anonymusnak nevezte az LGO fordítóját, akinek munkája Kollonich pártfogása alatt jelent meg nyomtatásban.⁵³¹ Kollonich bíborost (1686-tól) az Admonitio szerint az egyedüli igazságosság szeretete indította arra, hogy támogassa a fordítás elkészítését és megjelenését, mivel az a tapasztalat, hogy különösen a büntetőügyekben az igazságosságot gyakrabban sértik meg a kellő szigor túllépése vagy annak hiánya miatt.⁵³² Ez az indíték párhuzamba állítható az LGO

⁵²⁶ OSZK RMK II 1621/1. s.p. [Admonitio]. [„(...) PRaxis hæc criminalis, (...)”]. OSZK FM2/2906. s.p. [Admonitio].

⁵²⁷ STOBBE 1864. 409. p.

⁵²⁸ STUBENRAUCH 1847. 187. p. MAUCHER 1849. 38. p. D’ELVERT 1894. 137. p.

⁵²⁹ OSZK RMK II 1621/1. s.p. [Admonitio]. [„(...) ac dein post decennium, (...)”]. OSZK FM2/2906. s.p. [Admonitio].

⁵³⁰ STUBENRAUCH 1847. 137. p. MAUCHER 1849. 38. p. STOBBE 1864. 409. p. D’ELVERT 1894. 137. p.

⁵³¹ OSZK RMK II 1621/1. s.p. [Admonitio]. [„(...) nunc verò, interprete Anonymo (...)”]. OSZK FM2/2906. s.p. [Admonitio].

⁵³² OSZK RMK II 1621/1. s.p. [Admonitio]. [„(...) amoris solius Justitiæ ergò, (...)”]. OSZK FM2/2906. s.p. [Admonitio].

Einleitungjának negyedik bekezdésében – amely szerint a büntetőügyekben a Landgerichte-nek a tett körülményeinek és az LGO rendelkezéseinek megfelelően kell eljárni és ítéletet hozni – található egyes szöveghelyekkel. Ugyanis az Einleitungban szereplő „*weder zu wenig, noch zu viel thun*” és a „*noch auch sich einiger widerrechtlichen Schärfe oder Gütigkeit anmassen*” szövegrészek tartalmilag megfeleltethetők az Admonitio „*vel per excessum, vel per defectum rigoris*” megfogalmazásának. A latin fordítás elkészítésének közvetlen indoka pedig azoknak a bírónak való kedvezés volt, akik a német nyelvet nem bírják, és egyébként a törvénykezési eljárásnál közönségesen a latin nyelvet szokták használni.⁵³³

Az utolsó szerkezeti egység pedig a Praxis Criminalisnak a hazai joggyakorlatban való alkalmazása mellett szóló érveket foglalja magába. Az Admonitio írója (aki talán éppen az ebben a részben alkalmazott mély filozófiai tartalommal bíró terminusok használata miatt, maga a fordító, az önmagát megnevezni nem akaró Vogelmayr lehet) elismeri, hogy a Magyar Korona országaiban alkalmazott helyhatósági jog és szokások sokban különböznek más tartományok jogától és szokásaitól. Mindazonáltal kiemelt három fogalmat, amelyek a különböző jogi környezet ellenére mégis lehetővé teszik, hogy a Praxis Criminalis a Magyar Korona alatt felállított magisztrátusok és bíróságok számára büntetőügyekben az eljárás kialakítása és az ítélethozatal körül nagy segítségül és előnyül szolgálhasson, ahogy ez a tapasztalat révén nyilvánvalóvá fog válni.⁵³⁴ Ebben a szövegrészben is fel lehet fedezni a kapcsolatot az Einleitung negyedik bekezdése és az Admonitio utolsó tartalmi egysége között, ugyanis két kulcskifejezés, amely az LGO, illetve a Praxis Criminalis „alkalmazási területeit”, azaz magát az eljárás kialakítását és az ítélethozatalt, a jogalkalmazók számára mintegy kijelöli, mind a két szövegben jól azonosítható. Az Einleitung „*solcher Gestalt verfahren, und urtheilen*” szövegrésze tartalmilag párhuzamba állítható az Admonitio „*circa formandos processus, & sententias ferendas*” megfogalmazásával.⁵³⁵

A három közös pont, amely az Admonitiót készítő véleménye szerint a Praxis Criminalis mint *opera extera*⁵³⁶ vagy *ius alienum* és a *ius patrium* között húzódó diszkrpanciák ellenére lehetővé teszi az LGO latin fordításának a hazai jogban való alkalmazását: a *ius commune*, a *recta ratio* („józan ész”) és a „*Justitiae quiditas [quidditas]*” („az igazság lényege”). A *ius*

⁵³³ OSZK RMK II 1621/1. s.p. [Admonitio]. „(...) in gratiam eorum Judicum, (...)” OSZK FM2/2906. s.p. [Admonitio].

⁵³⁴ OSZK RMK II 1621/1. s.p. [Admonitio]. [„Et licet Municipalia Jura, (...)”]. OSZK FM2/2906. s.p. [Admonitio].

⁵³⁵ Vö. LGO s.p. [Einleitung]. [„Befehlen aber darbey allen und jeden ernstlich, (...)”].

⁵³⁶ SZLEMENICS 1817. 13. p.

commune fogalma ebben a kontextusban, az Admonitióban használt fundo igére tekintettel a Praxis Criminalis forrásaként értelmezhető. Azonban érdemes megemlíteni, hogy a Praxis Criminalis Art. XCIX. szerint, minden olyan büntetendő cselekmény esetében, amelyet a Praxis Criminalis kifejezetten nem tartalmaz, a ius commune szabályai szerint kell eljárni. Az LGO szövegében a ius commune helyett a gemeines Recht kifejezés szerepel, és ennek megfelelően az LGO Art. XCIX. a rendtartás salvatorius clausulájaként értelmezhető, amely egyrészt tisztázza az LGO viszonyát a CCC-hez, másrészt világosan rögzíti, hogy a gemeines Recht az LGO (*ius primarium*) mellett mint *ius subsidiarium* alkalmazható.⁵³⁷

Wächter az LGO XCIX. artikulúshoz fűzött értelmezésében, azon túl, hogy rámutat a gemeines Recht kifejezetten kiegészítő jogként (*ergänzendes Recht*) való meghatározására, külön kitért az „*In ijs criminibus, (...) speciè non sunt expressa*” megfogalmazás elemzésére is. Úgy értelmezte a fentebbi szövegrészt, hogy annak alapján azokat a büntetendő cselekményeket nem szabályozza kifejezetten az LGO, amelyek a Landgerichte hatásköréből ki vannak véve, és közvetlenül a Niederösterreichische Regierung hatáskörébe vannak utalva, amely e cselekmények esetében, mivel azokra vonatkozóan az LGO-ban nincs rendelkezés, a gemeines Recht alapján jár el.⁵³⁸

A XCIX. artikulusban használt *procedo* ige azonban lehetővé tesz egy olyan tágabb értelmezést, miszerint, bár az LGO LXI. artikulusában felsorolt büntetendő cselekményekre vonatkozóan valóban nincs pontosan meghatározva, hogy azok esetében hogyan kell eljárni, azonban rögzíti azokat az eljárási cselekményeket (*captivatio, denunciatio Inferioris Austriae Regiminis, transmissio actorum Inferioris Austriae Regiminis*), amelyeket a Landgerichte-nek kötelező foganatosítani, ha a LXI. artikulusban meghatározott valamely büntetendő cselekmény elkövetésének gyanúja merülne fel.⁵³⁹ Ezen eljárási cselekmények vonatkozásában azonban a Landgerichte számára a LXI. artikulusban foglalt eltérésekkel az LGO-nak ugyanezen eljárási cselekményekre vonatkozó szabályai tekinthetők irányadónak.

Mindazonáltal a „*speciè non sunt expressa*” megfogalmazás minden bizonnyal olyan büntetendő cselekményeket is magába foglalt, amelyek az LGO LXI. artikulusában sem voltak

⁵³⁷ Vö. LGO [1677.] 207. p. [Art. XCIX.].

⁵³⁸ WÄCHTER 1844. 159. p. D'ELVERT 1888. 23. p. LGO [1657.] 71. p. [pr. „DIweil diefe Lafter”]. LGO [1677.] 106. p. [pr. „DIweil diefe Lafter (...)”]. Praxis Criminalis [1697.] 36. p. [pr. „Cum hæc crimina, (...)”]. Vö. BRATSCH 1751. 160. p. Érdemes kiemelni, hogy vannak olyan büntetendő cselekmények, amelyekben a bíraskodás közvetlenül a császárnak vagy tartományúrnak van fenntartva. Ezeket a cselekményeket az LGO azonban csak példálózó jelleggel sorolja fel. LGO [1657.] 71. p. [1. § (1) „Hierher gehören auch (...)”]. LGO [1677.] 107. p. [1. § (1) „Hierher gehören auch (...)”]. Praxis Criminalis [1697.] 36. p. [1. § (1) „Huc etiam pertinent (...)”]. Vö. BRATSCH 1751. 160–163. p.

⁵³⁹ WÄCHTER 1844. 159. p. különös tekintettel a 196. l. LGO [1657.] 71. p. [pr. „Sondern wann ainer: (...)”]. 1. §]. LGO [1677.] 107. p. [pr. „(...) fondern wann einer- (...)”]. 1. §]. Praxis Criminalis [1697.] 37. p. [pr. „Sed fi quis unus, (...)”]. 1. §].

kifejezetten nevesítve. Ezt a megközelítést erősíti Bratsch értelmezése is, aki az LGO XCIX. artikulusa tekintetében úgy fogalmaz, hogy mindazon büntetendő cselekmények esetében, amelyek az LGO-ban kifejezetten nincsenek szabályozva, a CCC, illetve (végső soron) a gemeines Recht szabályainak megfelelően kell eljárni. Bratsch három konkrét példát is hoz olyan cselekményekre, amelyekre az LGO nem tartalmazott rendelkezést, és ilyen esetben véleménye szerint a CCC-t és római jogi forrásokat kell alkalmazni.⁵⁴⁰

5.1.3. A hazai igazságszolgáltatás „megjavításának” gondolata, különös tekintettel az 1681. és az 1687. évi diétákra

A Praxis Criminalis nyomtatott kiadását Kollonich az 1687/88. évi pozsonyi rendi országgyűlés tagjai között osztotta szét.⁵⁴¹ Ez a diéta közjogtörténeti szempontból mindenképpen fordulópontnak tekinthető, de a XVIII. századi büntetőjogtörténet (mint korszak) lehetséges kezdődátumaként is kijelölhető, mivel a Praxis Criminalis nyomtatott példányainak szétosztásán túlmenően, többek között Bónis és Balogh kutatásai nyomán, ezt az országgyűlést lehet tekinteni az első állomásnak, ahol a büntetőjog – egy bizottság (*commissio*) által történő – átfogó(bb) és szisztematikus(abb) szabályozásának gondolata először felmerült.⁵⁴² Mindazonáltal, mivel a büntetőjog ügye a korszakban – mint alább látható lesz, az 1687/88. évi diéta esetében is – szorosán (szinte elválaszthatatlanul) összefonódott azzal a gondolattal, hogy a tágabb értelemben vett hazai igazságszolgáltatás területén (ideértve annak szervezeti kereteit is) mindenképpen nagy szükség van bizonyos reformokra.

E megközelítés alapján azonban a vizsgálódás során az 1681. évi soproni rendi országgyűlés eseményei sem hagyhatók teljesen figyelmen kívül, amely diéta korszakhatárként, közjogi szempontból bizonyos mértékig a rendi status quohoz történő visszatérésként való értelmezésére ugyancsak lehet érveket hozni (például a nádorválasztás; az Ampringen-féle Gubernium megszüntetése; annak megerősítése, hogy a Magyar Kamara az Udvari Kamrával egyenrangú és attól független; a királyi fiscus által az előző években elkövetett jogsértések orvoslása).⁵⁴³ Az uralkodó már ezen országgyűlés számára megfogalmazott és 1681. május 24-én a diéta második ülésén a rendek által átvett és pohroncz-szelepcsényi Maholányi János,⁵⁴⁴ a Magyar Királyi Udvari Kancellária titkára által felolvasott propozícióiban felhívta a rendeket,

⁵⁴⁰ BRATSCH 1751. 269–270. p.

⁵⁴¹ SZEGEDY 1734. 43. p. Oct. Lat. 182. 5. f. v. BÉLI 2014. 92. p.

⁵⁴² BÓNIS 1934. 7–8. p. BALOGH E. 2016. 3–4. p. BALOGH E. 2010. 72. p.

⁵⁴³ 1681. évi II., X., XIII., XXXVII., XXXVIII., XXXIX. tc.

⁵⁴⁴ FALLENBÜCHL 2002. 185. p. FAZEKAS 2018. 302–303. p.

hogyan találjanak módot a magyar igazságszolgáltatásban ekkorra már égetően szükségessé váló reformok megvalósítására. A királyi előterjesztések szerint a folyamatos zavargások és mozgalmak miatt a bírók rendes ítéleteit nem tartják tiszteletben, és a meghozott ítéletek végrehajtása során is sok visszaélés történik, ezért a rendeknek a megváltozott körülményekhez képest megfelelőbb és alkalmasabb módot kell találni arra, hogy az igazságszolgáltatás menete biztosítva legyen, a bírói ítéletek végrehajthatók legyenek, és a végrehajtás minden visszaéléstől mentes legyen.⁵⁴⁵

A király 1681. június 3-án kelt, a nádorválasztással összefüggésben megfogalmazott leiratában is kiemelte az igazságszolgáltatás rossz állapotát és megújításának szükségességét. Úgy tűnik – szól a Maholányi által készített leirat –, hogy mivel a dolgok természetes rendje és a királyság megőrzésének üdve azt kívánja, hogy a Magyar Királyság számára – amit az idők jogtalansága meggyötört és teljesen kimerített – (a rendek) a szükséges orvosságokat a lehető leggyorsabban találják meg, amelyek segítségével annak gyarapodásáról és azonfelül a királyi hatalomról mind békeidőben, mind pedig háborúban buzgón gondoskodjanak. Különösen az eddig összeroskadt igazságszolgáltatást újítsák meg, amelyről mindezidáig oly sok panasz kapott lábra a legutóbb, 1667-ben elhunyt gróf hadadi és murányi Wesselényi Ferenc nádorral szemben. Őfelsége úgy ítélte, hogy a jövőendő nádor jelölésének és választásának siettetésére a hű karok és rendek által tanácskozás folyjék, amelynek tagadhatatlanul előnye és úgy (aztán) a jognak és rendelkezésnek biztosítéka lehet („*quae Ratio nimirum et cautio iuri et pscripti posset*”), hogy azután nyomban (mivel mostanáig egyvalaki döntésétől oly nagyjelentőségű ügyek függtek) biztosabb és hatékonyabb kormányzatot létesítsenek az igazság szavatolására és a kortársak számára, és egyébként e dicső ország munkálatait, ezenkívül a királyi jogokat és tekintélyt a hű országlakók (rendek) javára pontosan kövessék. Ennek megfelelően Őfelsége a rendek bölcs és hasznos tanácsát a lehető leghamarabb elvárja, hogy miután ezeket befejezték, azt, ami ebben az ügyben még hátra van, minél előbb végre lehessen hajtani, és a nádor jelölése és megválasztása megtörténhessen.⁵⁴⁶

A rendek egyetértettek azzal, hogy a reformok indokoltak, azonban az erre vonatkozó munkálatok megvalósítását csakis régi jogaik és szabadságaik csorbítása nélkül tudták elképzelni.⁵⁴⁷ A diétán a rendeknek az igazságszolgáltatás vonatkozásában előadott kívánalmait

⁵⁴⁵ CollHev052_001_01. 43–44. p. KATONA 1804a. 407–408. p. HORVÁTH M. 1872. 98. p. SZALAY 1857. 194. p. ZSILINSZKY 1883. 22. p. ZSILINSZKY 1891. 426. p. NÉMETH 1915. 26. p. IVÁNYI 1991. 248. p.

⁵⁴⁶ DRKNK R25. 9. f. v. Vö. CollHev052_001_01. 374–375. p.

⁵⁴⁷ IVÁNYI 1991. 248. p. Természetesen a rendek is érzékelték az igazságszolgáltatásban egyre inkább elmélyülő válságtüneteket. Ezt bizonyíthatja Pest-Pilis-Solt vármegyének azok az instrukciói, amelyeket a vármegye az 1662. évi rendi országgyűlésre küldött követeinek, Gedey András jegyzőnek és Kutassy György esküdtnak adott. A követutasítás több pontja az igazságszolgáltatásban érzékelhető diszfunkciók és visszaélések orvoslására reagált

alapvetően a vármegyei igazságszolgáltatás erősítésével⁵⁴⁸ függtek össze; például a vármegyei szervek (alispán, szolgabírák) hatásköreinek erősítése a protonotáriusok kompetenciáinak rovására,⁵⁴⁹ az ítélmesteri hatáskörök szabályozásának kérdése, egyes vármegyei szervek (alispán, szolgabírák) hatásköreinek kiterjesztése a *constitutio procuratoris* megtételekor.⁵⁵⁰ Mindazonáltal a kutatás alapján indokoltnak tűnik az 1681. évi diéta eseményeit alaposabban vizsgálni arra a kérdésre tekintettel, hogy felmerült-e kifejezetten büntetőjogi tárgyú kérdések szabályozása az országgyűlésen azokon a fentebb, példálózó jelleggel felsorolt rendi kívánalmakon túl, amelyek az igazságszolgáltatás restaurációjának keretébe illeszthetők, valamint azokon a törvénycikkeken kívül, amelyeket a királyi propozíciókban megfogalmazott célokkal összhangban az igazságszolgáltatás javítása érdekében alkottak meg.⁵⁵¹ Az egyetlen artikulus az 1681. évi törvénycikkek közül, amelynek szabályozási tárgyköre kifejezetten büntetőeljárásjogi volt, pusztán csak megújította az 1575. évi XII. és az 1655. évi CVII. törvénycikkeket,⁵⁵² amelyek alapján az 1681. évi XLVIII. tc. felhatalmazta és egyben kötelezte is a vármegyék alispánjait, hogy vármegyéjükben mindazon helységeket és jobbágyokat szigorúan büntessék, akik a főkapitányok, a vármegye vagy a helyi földesurak tudta nélkül önként és saját akaratukból a törököknek behódolnak.

Az igazságszolgáltatás megjavításával kapcsolatban nyilvánvalóan nem érdemes túlértékelni a királyi propozíciókban foglaltakat. Mindazonáltal az abban előadottak és magára a restaurációra vonatkozó szándék beilleszthetők abba a folyamatba, amelynek szerves folytatásaként értelmezhető az 1687/88. évi országgyűlés, amelyet Bónis éppen az előző

(11., 12. és 13. pontok), és közülük több (a 4., 7., 15. és 20. pontok) kifejezetten vagy legalábbis részben büntetőjogi (büntetőeljárás) kérdésekre vonatkozott. BOROSY 2001. 217–221. p. Hasonlóan számos pontjában (32. 33. 35. 36. 38. 39. 48. 49. 50. 52. 66. pontok) igazságszolgáltatási (és azon belül több esetben legalább részben büntetőeljárás) [34. 37. 40. 46. 51. 53. 57. pontok] kérdésekkel összefüggésben tapasztalt visszaélések és jogsértések orvoslásával foglalkozott az a felirat, amelyet az 1662. évi diétán a Pozsonyban maradt római katolikus rendek folyó év szeptember 4-én a királynak felterjesztettek. FABÓ 1873. 176. 191–194. 197–201. 203. p. Lásd még ezen pontokra vonatkozóan a király által adott válaszokat, valamint a rendek újabb feliratban közölt válaszait azokra a pontokra vonatkozóan, amelyekben a király válaszával nem voltak megelégedve. FABÓ 1873. 206–209. 210–211. p.

Wesselényi nádor egy 1665-ben a királyhoz intézett emlékiratában igyekezett meggyőzni I. Lipótot arról, hogy a királynak mielőbb rendi országgyűlést kell összehívnia az ország számos sérelmének és panaszának orvoslására. Érvelésében a nádor előadja mindazokat az okokat, amelyek mindenképpen szükségessé teszik újabb diéta összehívását és ilyen ügyként nevesíti többek között az igazságszolgáltatást is. HORVÁTH M. 1872. 15–16. p.

⁵⁴⁸ Vö. 1681. évi XXXIII. tc. és lényegében a („*non obstantibus quibusvis dominorum terrestrium inhibitionibus*”) szövegrész miatt az 1681. évi XLVIII. törvénycikket is ide lehet sorolni.

⁵⁴⁹ Vö. 1681. évi XXXII. tc.

⁵⁵⁰ IVÁNYI 1991. 248–249. p.

⁵⁵¹ A bírósági szervezetrendszer megjavítására vonatkozó törvénycikkek: 1681. évi XXVIII., XXXIV. tc. Az igényérvényesítés megkönnyítését szolgáló törvénycikkek: 1681. évi XXIX., XXX., XXXI. tc. A vármegyei igazságszolgáltatásra vonatkozó törvénycikkek: 1681. évi XXXII., XXXIII., XLVIII. tc.

⁵⁵² Vö. 1569. évi X. tc., 1574. évi XV. tc.

évtizedekben, elsősorban az udvar részéről megjelenő gondolat, azaz az igazságszolgáltatás reformjának „*diétális felújítása*” miatt tartott kezdőpontnak (fordulópontnak).⁵⁵³

Mindenképpen további levéltári kutatásra van szükség annak egyértelmű megvilágítására, hogy a király és környezete részéről 1681-ben felmerült-e már az igazságszolgáltatás átfogóbb, egy bizottság által történő megjavításának gondolata, mivel az eddigi vizsgálódás ennek konkrét nyomait még nem tudta azonosítani. Mindenesetre az 1681. évi országgyűlésen hozott, kifejezetten az *administratio Iustitiae* javítását célzó törvénycikkeket vizsgálva, úgy tűnik, hogy azok összhangban voltak a proposíciókban megfogalmazott azon célkitűzéssel, hogy azok révén a kor viszonyai között az igazságszolgáltatás minél zavartalanabb menetét biztosítani lehessen. A vizsgált törvénycikkek – a rendi sérelmi politikába ágyazottan – csak néhány speciális tárgykörre, mindenképpen bizonyos intézkedéseket megkívánó válságtünetekre korlátozódtak; még nélkülözve az átfogóbb és hosszabb távú koncepciót. Az artikulusok megalkotása alapvetően az éppen aktuálisan felmerülő kihívásokra adott jogalkotói reakciónak tekinthető és maguk a törvénycikkek funkciójukat és jelentőségüket tekintve alapvetően nem különböznek azoktól, amelyeket az I. Lipót által korábban összehívott 1659. és 1662. évi diétákon alkottak meg, hiszen tágabb értelemben az ország állapotában sem történt döntő változás az évtizedek alatt.⁵⁵⁴

A tervezetnél jóval hosszabbra nyúló⁵⁵⁵ 1681. évi országgyűlésen a királynak és a rendeknek végül közel sem sikerült minden felmerült kérdést – még a diéta (talán) legfontosabb témáját, a vallásgyakorlás ügyét sem – megnyugtatóan rendezni. Ráadásul novemberben már folytak I. Lipót harmadik feleségének, Pfalz–Neuburgi Eleonóra Magdolna Terézának magyar királynévá koronázásához szükséges előkészületek, amelyek még inkább elvonták az időt és a figyelmet a még eldöntetlen ügyektől.⁵⁵⁶ Az új királyné koronázása december 9-én történt, az uralkodó pedig december 30-án szentesítette a diéta által elfogadott 82 törvénycikket, és bár megállapodás született, hogy a most nem rendezett sérelmeket a király által egy év múlva Pozsonyban összehívandó országgyűlésen fogják elintézni,⁵⁵⁷ erre azonban a történelmi események alakulása nyomán végül csak hat évvel később került sor. A királyt azt is megígérte,

⁵⁵³ BÓNIS 1935. 43. p.

⁵⁵⁴ A király már az 1659. évi rendi országgyűlés számára előterjesztett proposíciókban is kiemelte az igazságszolgáltatásról való gondoskodást, amely a diétán alkotott törvénycikkek előbeszédében, valamint a koronázási hitlevél szövegében is kifejezésre jutott. ZSILINSZKY 1891. 137. p. Vö. 1659. évi törvénycikkek, Előbeszéd. 1659. évi I. tc. [Ötödik feltétel]. Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái között megtalálhatók I. Lipótnak 1659. augusztus 22-én kiadott javaslatai, amelynek 7. és 8. pontja kifejezetten a magyar igazságszolgáltatási rendszerrel összefüggésben tapasztalható nehézségek orvoslására hívja fel a figyelmet. BOROSY 2001. 41–42. p.

⁵⁵⁵ Eredetileg 1687. augusztus 15-re tervezték a diéta berekesztését. NÉMETH 1915. 101. p.

⁵⁵⁶ IVÁNYI 1991. 249–250. p.

⁵⁵⁷ 1681. évi LVIII. tc.

hogy az országgyűlésen alkotott törvénycikkek foganatosítása iránt a lehető leghamarabb intézkedni fog,⁵⁵⁸ azonban a következő évek eseményei azt mutatták, hogy még az elfogadott törvénycikkek és az abban elért eredmények végrehajtása sem valósulhatott meg ténylegesen. Az 1687/88. évi országgyűlésen megalkotott törvénycikkek között szintén kevés volt igazságszolgáltatási tárgyú. Mindazonáltal a rendek sérelmeik és kívánalmaik között 1687. december 17-én⁵⁵⁹ azt a posztulátumot intézték a királyhoz, hogy a kisbirtokos (birtoktalan) nemeseket büntett elkövetése esetén – a nyilvános gonosztetteken túl is – az egyik legfontosabb garanciális eljárási szabályra tekintet nélkül, azaz idézés híján is el lehessen fogni és törvény elé állítani.⁵⁶⁰ A rendek által előadott sérelmek LXXX. pontjának alapjaként az 1625. évi XIII. törvénycikket kiegészítő 1655. évi XXXVIII. tc. szolgált, amely azt fűzte hozzá a csavargók és rablók megzabolázásáról, valamint az azokkal szembeni eljárásmódról szóló 1625. évi XIII. törvénycikkhez, hogy az ispánoknak vagy alispánoknak az olyan nemeseket, akiknek lakóhelyükön kívül alig van valami jószáguk és más rablókhoz, illetve nyilvános gonosztevőkhöz csatlakoznak, azonnal el kell fogni. Az ilyen nemesek captivatíójára azonban – a *Primae nonusra* is tekintettel – a törvénycikk néhány garanciális szabályt is megfogalmazott. A vármegyei hatóságnak ugyanis csak azután lehetett az ilyen nemeseket elfogni, miután velük szemben nyilvános és kielégítő vizsgálatot eszközöltek, a lefolytatott inkvizíció eredményéről az illető nemesi vármegye sedriájához jelentést intéztek, és ha abból az eset világosan kiderült, akkor a sedria beleegyezése és határozata alapján volt lehetséges a vármegyei szerveknek a captivatioról intézkedniük. A törvénycikk által megállapított további garanciális szabályok szerint az ily módon elfogott nemeseket fogságból kellett idézni (*citatio ex vinculis*), és csak a törvényes eljárás megtartása mellett lehetett őket a törvényes büntetéssel súlytani.

Azonban, minden bizonnyal a XVII. század második felében uralkodó meglehetősen zilált közállapotok miatt, a rendek a gravamenek között azt panaszolták, hogy az ilyen bűnelkövetők az ellenük indítandó vizsgálat hírére meghallva alattomos szökéssel próbálják kivonni magukat a felelősségrevonás alól. Azért, hogy az efféle gonosztevők büntetlenül ne maradjanak, és ezáltal bármely szörnyű gonoszságok vétke elkövetésére ezután alkalmuk ne nyíljon: a karok és rendek egyhangú helyesléssel kérték, hogy a 1655. évi XXXVIII. törvénycikket a továbbiakban úgy értelmezzék, hogy amennyiben valakinek az ilyen gonosztevők által elkövetett nyilvánvaló és elégséges bűnről tudomása van, az illetékes vármegye magisztrátusa,

⁵⁵⁸ 1681. évi LXXX. tc.

⁵⁵⁹ CollHev021_035_01. 184. p.

⁵⁶⁰ BÓNIS 1934. 7. p. BALOGH E. 2010. 72. p. BALOGH E. 2022. 48. p.

még mielőtt azzal szemben a vizsgálat megindult volna,⁵⁶¹ fogja el, és egyebekben a jog rendje szerint megérdemelt büntetéssel sújthassa.⁵⁶²

I. Lipót a sérelmek LXXX. pontjára adott válaszában kifejtette, hogy ez a kérdés a büntetőjog átfogó(bb) szabályozását teszi indokolttá, és a szükséges munkálatok elvégzésére egy bizottság felállítását javasolta.⁵⁶³ Ugyanis Őfelsége a legjobbnak tartja a karok és rendek számára, hogy a jog más formáját a nyilvánvaló bűnök, valamint a teljesen vagy félig teljesen bizonyított gyanújelek esetén meg kell tartani, és azokban az ügyekben is másként kell eljárni, amelyeknél a mondott körülmények vagy teljesen hiányoznak az elfogáshoz, vagy kiváltképp akkor, mikor nem elégségesen bizonyított nemes személyeket fedeznek fel. Ezek az esetek azonban a büntető igazság kiszolgáltatására és az okok és körülmények különbözősége miatt megtartandó eljárásra vonatkoznak. Miután a bizottság ezeket a kérdéseket alaposan megvizsgálta, Ő Felsége királyi hivatalának kötelességénél fogva arról fog gondoskodni, hogy a fenyítő igazságosságnak a bűnök megbüntetésére vonatkozó része úgy legyen kiszolgáltatva, hogy a bűnök megbüntetésé után Isten haragja eltávozzon, és senki jogtalanságot ne szenvedjen.⁵⁶⁴

Ezen a ponton érdemes a király válaszát egy tágabb kontextusba ágyazva vizsgálni és az 1681. évi diéta számára megfogalmazott királyi proposíciókkal és a Magyar Királyság átfogó szabályozására vonatkozó reformtervekkel, elsősorban az Einrichtungswerk elkészítésének előzményeivel összhangban értelmezni. Ugyanis az ország újjászervezésére vonatkozó nagyívű koncepció kidolgozásával összefüggésben a magyar igazságszolgáltatás (és annak részeként a büntetőeljárás) megjavításának gondolata már jóval az 1687/88. évi rendi országgyűlést megelőzően, elsősorban az udvari körökben merült fel.⁵⁶⁵

Erre a jelenségre vonatkozóan több példát is lehet az Ampringen-féle Gubernium megszervezésének előkészületi munkálatai között.⁵⁶⁶ Wenzel Eusebius Lobkowitz herceg 1672. február 12-én a királyhoz intézett előterjesztésében, amelyben előadta egy új kormányzék (a későbbi Gubernium) Magyar Királyságban való felállításának szükségességét, részletes tervet közölt az újonnan létesítendő dikasztériumról, majd az előterjesztés végén szóba hozta „*az ország törvényeinek revisióját*” és a közjogi törvényeknek a kor viszonyainak megfelelő átalakítását.⁵⁶⁷ A király 1672. március 30-án autográf Handbilletet intézett

⁵⁶¹ Már korábbról is lehet példát találni arra, hogy a vármegye statútumban hatalmazza fel a vármegyei hatóságokat arra, hogy az 1625. évi XIII. tc. alapján nem nemesekkel szemben előzetes vizsgálat nélkül is foganatosíthassanak captiviatiót. Vö. CS III. 110–113. p.

⁵⁶² Mo:Iab:1687-1688:A. 88. p. Vö. OSZK Fol. Lat. 540. 38. f. r. CollHev021_035_01. 185. p.

⁵⁶³ BÓNIS 1934. 7. p. BALOGH E. 2010. 72. p. BALOGH E. 2022. 48. p.

⁵⁶⁴ Mo:Iab:1687-1688:A. 124–125. p. Vö. OSZK Fol. Lat. 540. 54. f. r.

⁵⁶⁵ Vö. többek között ÓVÁRY 1901. 263–264. p.

⁵⁶⁶ Vö. ANGYAL 1888. 37. p.

⁵⁶⁷ KÁROLYI 1883. 6–9. p. BÓNIS 1935. 42–43. p.

Lobkowitzhoz, kérve, hogy a másnapi konferencián (*Geheime Konferenz*)⁵⁶⁸ a Gubernium felállításával, mint a konferencián megtárgyalandó kardinális kérdéssel összefüggésben terjessze elő a Handbilletben szereplő nyolc pontból álló proposíciót. A Handbillet szerint azért, „*hogy a magyar ügyek jobb és állandóbb korba hozassanak*”, a konferencián nyolc alapvető kérdést kell megvitatni. A nyolc pontból az utolsó három vonatkozott a magyar igazságszolgáltatásra. A hatodik és hetedik pontban a király kifejezetten a magyar bírósági szervezetrendszerre vonatkozóan intézett kérdést a konferencia tagjaihoz, míg a nyolcadikban afelől érdeklődött, hogy vajon a Tripartitumot és az ország törvényeit szükséges-e megváltoztatni, és amennyiben ez indokoltnak látszik, milyen módon lehetne a magyar jogrendszer átfogó reformját megvalósítani.⁵⁶⁹ A Lobkowitz által 1672. április 30-án összehívott *commissio* a felállítandó Guberniumhoz intézendő instrukció tervezetéről (*projectum*) szóló vita során a magyar igazságszolgáltatás állapotát is részletesen vizsgálta, föltárva az igazságszolgáltatás sanyarú állapotát és az ott érzékelhető visszasságokat.⁵⁷⁰

Johann Hartwig Freiherr Nostitz-Rieneck és Johann Paul Freiherr von Hoher 1672. július 17-én látogatást tett pohronci Szelepcsényi II. György esztergomi érseknél annak érdekében, hogy a Gubernium felállításával összefüggésben rávegyék az 1670 óta viselt királyi helytartói tisztéről való lemondásra. Szelepcsényi bár kellenetlenül és csalódottan, de belement az alkuba, viszont kérte, hogy a király legalább a törvénykezési ügyek vonatkozásában hagyja meg neki az 1670 óta viselt helytartóságot. A küldöttek biztosították az idős érseket, hogy primási előjogaiból a király nem szándékozik elvenni, ami pedig a magyar igazságszolgáltatás reformját illeti, arról az uralkodó még tanácskozni fog vele. Az érsekkel a lemondás körüli további alkudozás részleteibe nem bocsátkozva jól látható, hogy a magyar igazságügy reformja az udvar részéről már ekkor szóba került, amelyet azonban később, vagyis a Gubernium megszervezését követően tervezett megvalósítani.⁵⁷¹ Az uralkodó környezetéhez tartozó és a magyar viszonyokat illetően tapasztaltnak számító, 1668–1680 között az Udvari Haditanács elnöki tisztét viselő gróf Raimondo Montecuccoli *L'Ungheria nell'anno 1677* című munkájában a Tripartitum átvizsgálását ugyancsak szükségesnek tartotta.⁵⁷²

⁵⁶⁸ A Titkos Konferencia összetételére vonatkozóan lásd még többek között KÁROLYI 1883. 17. p. EMBER 1946. 52–53. p. FAZEKAS 2018. 19–20. p.

⁵⁶⁹ KÁROLYI 1883. 16–18. p. WOLF 1869. 340. p. ÓVÁRY 1901. 326–327. p. BÓNIS 1935. 43. p.

⁵⁷⁰ WOLF 1869. 344–345. p. KÁROLYI 1883. 26. p. Ehhez azonban érdemes hozzátenni, hogy az instrukció tervezete szerint a felállítandó Gubernium hatáskörébe főszabály szerint az igazságszolgáltatás nem tartozott volna, bár maga a tervezet e koncepció alól több kivételes esetet is megjelölt. Vö. KÁROLYI 1883. 20–21. p. EMBER 1946. 109. p.

⁵⁷¹ KÁROLYI 1883. 41–43. p. EMBER 1946. 108–109. p.

⁵⁷² GRASSI 1831. 280. p. VELTZE 1900. 454. p. BÓNIS 1935. 43. p. KALMÁR 2017. 167. p.

I. Lipót 1687. április 7-én kelt Handbilletjében közölte Ferdinand Joseph III. Fürst von Dietrichstein zu Nikolsburg főudvarmesterrel azt a szándékát, hogy idősebbik fiát, az akkor kilenc esztendő József főherceget Magyarország királyává koronáztatja, és ezzel kapcsolatban kér véleményt.⁵⁷³ Az 1687. április 8-án Kollonich bécsi lakásán összeülő „szűkebb konferencia” (Miniszteri konferencia, Titkos Konferencia) tagjai, a Fraknói és Baranyai által közölt adatok alapján Dietrichstein, Stratmann, Kinsky, Rosenberg és Kollonich titkos tanácsosok,⁵⁷⁴ egyetértettek abban, hogy a király elsőszülött fiát magyar királlyá (pontosabban Magyarországon királlyá) kell koronázni, azonban a koronázás tényleges módja nehezen eldönthető kérdésnek tűnt.

Végül a konferencia referátuma szerint „a szűkebb konferencia” tagjai a koronázás országgyűlésen történő fogantatását nem tanácsolták, elkerülendő a rendi diéta tartásával együtt járó veszélyeket és vitatkozásokat, hanem azt javasolták, hogy a magyar rendeket törvényes határidőben (kétszer 15 napra) kellene összehívni a koronázásra. Az összehívás tárgyaként pusztán a koronázást kellene megjelölni, és ehhez még csak annyit kellene hozzáfűzni, hogy a király majd békésebb időben az ország jogrendjének megfelelően országgyűlést fog összehívni. A diétán a király a rendek panaszait meg fogja hallgatni, és akkor majd lehet részletesebben tárgyalni „*az ország jobb berendezkedéséről*”, tudniillik mivel a királyságban a politica, iuridica, cameralia és militaria is rossz állapotban van.⁵⁷⁵ Nem sokkal az 1687/88. évi rendi országgyűlés október 31-én történt megnyitását megelőzően, Kollonich egy emlékiratot intézett az uralkodóhoz, kifejtve abban az ország számára adandó új rend elkészítésének szükségességét, és felsorolta azokat a főbb szabályozási területeket (*politica, iuridica, spritualia, cameralia seu oeconomica et militaria*), amelyeket a Magyar Királyság újjászervezési koncepciójának kidolgozása során szükséges megvizsgálni.⁵⁷⁶ A király az országgyűlés megnyitása után egy bizalmas jellegű konferenciát hívott össze, amely tagjainak feladata volt, hogy terjesszék elő javaslataikat az ország új berendezkedésével kapcsolatban.⁵⁷⁷ Az országszervezés kiemelt területei között természetesen a iuridica is megtalálható volt, amelyre az uralkodó – nyilvánvalóan a diéta elé kerülő nagyjelentőségű közjogi kérdésekkel

⁵⁷³ A Handbillet eredeti szövegét és az uralkodó által a konferencia számára megfogalmazott kérdéseket lásd BARANYAI 1946. 46–49. p. különös tekintettel a 48. oldalon kezdődő 2. láb.

⁵⁷⁴ A tanácskozáson a Handbillet alapján még Andreas Stephan Wernberger von Werdenburgnak, az Udvari Kancellária titkárnak kellett jelen lennie. BARANYAI 1946. 48. p. különös tekintettel a 2. láb.

⁵⁷⁵ BARANYAI 1946. 58–59. p. Az ország újjászervezésére vonatkozó gondolatot Fraknói is kiemeli, bár ő Baranyaihoz képest kissé eltérően fogalmaz, mivel azt írja, hogy a konferencia referátumában azt javasolta, hogy a királyságban kezdjék meg „*a politikai, közigazgatási, igazságszolgáltatási és pénzügyi intézmények*” reformját is. FRAKNÓI 1922. 5. p. Vö. CSEKEY 1917. 114. p.

⁵⁷⁶ KALMÁR–VARGA J. 2010. 24. p.

⁵⁷⁷ IVÁNYI 1971. 137. p.

összefüggésben – a rendi országgyűlésen is kiemelt figyelmet fordított, mivel az „összeroskadtt” magyar igazságszolgáltatás (és nem csupán a büntetőjog) restaurációjának gondolata az október 31-én előterjesztett királyi proposíciók között is szerepelt, amelyeket azon a napon adtak át a rendeknek, amikor azok tisztelgő látogatást tettek a királynál a pozsonyi várban.⁵⁷⁸ Összehasonlítva az 1681. és 1687. évi királyi proposícióknak az igazságszolgáltatásra vonatkozó részeit, azok legalábbis tartalmilag lényegében megegyeznek egymással. A király a rendektől várja, hogy azok biztos módot találjanak a megroppant igazságszolgáltatás helyreállítására, amely esetében a cél az igazságszolgáltatás jobbá és gyorsabbá tétele.

Az uralkodó általánosságban az igazságszolgáltatás rendezéséhez szükséges munkálatok elvégzését 1687. december 19-én kelt királyi leiratában egy bizottság keretében képzelte el. A bizottság tagjai – a rendek megnyugtatására – a hazai jogban jártas személyek közül kerültek volna ki, és a bizottságban mind a négy rend a közülük választott egy-egy taggal képviseltette volna magát, akik napidíjukat a királyi fiscustól kapták volna.⁵⁷⁹

A rendek azonban az idegen mintára bevezetni kívánt (diétán kívüli) tárgyalási módot hevesen elleneztek, attól tartva, hogy ez a rendi országgyűlés hatáskörének csökkenését és háttérbe szorítását eredményezné.⁵⁸⁰ A heves ellenzést kiváltó 1687. december 19-én kelt rezolúció fogadtatásáról érzékletesen számol be zajezdai Patachich II. Boldizsár⁵⁸¹ országgyűlési diáriumának egyik részlete. Miként Patachich írja, a mágnások érzékelték, hogy az országlakosokat mily súlyosan felháborítja Ófelségének ez a rezolúciója, mivel az uralkodó által ajánlott bizottságtól elborzadtak, miként azonban a javaslat mégis a mágnások túlnyomó többségének meglegedésére szolgált, úgy méltán lehetne ez elfogadható – vélekedik a naplóíró – az országlakosok számára is, mivel tegnap (december 18-án ?) Ófelsége a nádor úrnak kifejtette, hogy a bizottságot nem a jogok hazai alapjának lerontása kedvéért, hanem némely feleslegesek eltörlése, illetve némely hiányzó dolgok hozzáadása végett kell felállítani. Helyt kell adni az országlakosok választásának, tudniillik vagy hazai elnököt kell állítani, vagy kölcsönös elnök nélkül kell azt elintézni (megtárgyalni). Mindazonáltal minden döntéshozatalt mellőzni kell, ugyanis azt elsősorban a következő diétára kell hagyni.⁵⁸²

I. Lipót abban a kérdésben is kompromisszumkésznek mutatkozott, hogy hol tartsa a bizottság az üléseit, mivel azt javasolta, hogy a helyszínt kölcsönösen válasszák ki, amely lehet akár

⁵⁷⁸ Mo:Iab:1687-1688:A. 6. p. Vö. OSZK Fol. Lat. 540. 11. f. r. KATONA 1804b. 435. p. SZALAY 1857. 378. p. HORVÁTH M. 1872. 191–192. p. THALY 1875. 68. p. CSEKEY 1917. 134. p.

⁵⁷⁹ FRAKNÓI 1922. 40. p.

⁵⁸⁰ FRAKNÓI 1922. 40. p.

⁵⁸¹ A XVII. század végén XVIII. század elején jelentős hivatali karriert befutó Patachich életéről lásd LR 27. k. 426–434. p. PESTY 1885. 174. p. FALLENBÜCHL 2002. 230. p.

⁵⁸² Mo:Iab:1687-1688:A. 118. p.

Pozsonyban (az ország területén belül) vagy akár Bécsben (az ország területén kívül) is. A király még abba is beleegyezett, hogy azért, hogy a rendek a *commissio* elnevezéstől ne irtózzanak, a grémiumot lehet deputációnak (*deputatio*) vagy akár konzultációnak (*consultatio*) is hívni. Ebben a munkálatban – véleménye szerint – egyébiránt semmi új dolog nincs, mivel mikor II. Ulászló idejében Werbőczy országgyűlési megbízásból a jogot „rendszerbe szedte”, azt a következő diéta elfogadta.⁵⁸³ Valószínűleg nem fokozta az országglakosok bizalmát gróf Kéry⁵⁸⁴ („a követek közül az egyik”)⁵⁸⁵ megjegyzése sem, aki aznap (december 19-én ?) az udvarban azt érzékelte, hogy Őfelsége nagyon vágyakozik ennek a bizottságnak a felállítására, mégis, jóllehet a királyság iránt viseltetett minden előítélet nélkül szívesebben venné a jövőben, ha a bizottsági munkálatok az ő jelenlétében Bécsben, nem pedig „itt” (azaz Pozsonyban) folynának.⁵⁸⁶

Miközben a mágnások küldöttsége eltávozott, írja Patachich, vita vette kezdetét a Tekintetes Karok és Rendek Tábláján és az elnöklő báró felsőöri Orbán István, királyi személynök⁵⁸⁷ meggyőzésével a tábla tagjai mindnyájan egyhangúlag hevesen tiltakoztak a tervbe vett bizottság ellen, kijelentve, hogy arra semmi szükség nincsen. Ugyanis, ha a mértékletes sérelmeket ott (vagyis az országgyűlésen) kell elosztatni és nem lehet őket a következő országgyűlést megelőzően tárgyalni, akkor inkább azok elintézését egyszerűen a következő diétára kell hagyni, mígnem Őfelsége meg nem kapja a kellő információkat is.⁵⁸⁸

A fenti naplórészletből is jól érzékelhető rendi ellenállást látva, a Titkos Konferencia 1687. január 10-én tartott ülésén már az udvar sem erőltette a bizottság felállítását.⁵⁸⁹ A diéta 1688. január 19-én tartott ülésén felolvasott, január 13-án kelt rezolúció szerint, ami a magyar igazságszolgáltatás megújításának ügyét illeti, mitől Isten áldásával a nép üdve leginkább függ, Őfelsége is elismeri, hogy az (vagyis az igazságszolgáltatás restaurációja) Isten által rábizott királyi kötelességének jelentős részét képezi.⁵⁹⁰ Ezzel összefüggésben a rezolúció többek között rögzítette, hogy Őfelsége arra vágyakozva, hogy amennyire csak lehetséges, eleget tegyen a rendek óhajának, megelégszik azzal, hogy az igazságszolgáltatás megjavítására vonatkozó munkálatra inkább a békeidő, mint sem a háború kívánatos, mivel a fegyverek között a

⁵⁸³ Vö. GRASSI 1831. 281. p. VELTZÉ 1900. 454. p.

⁵⁸⁴ Minden bizonnyal gróf ipolykéri ifj. Kéry Ferenc, aki 1687–1700 között Vas vármegye főispánja volt. FALLENBÜCHL 2002. 154. p.

⁵⁸⁵ Bár Patachich az *ablegatus* kifejezést használta, itt a kifejezés azt jelöli, hogy a Méltóságos Főrendek Táblájához tartozó Kéry a mágnások követeként járt el és számolt be az udvarban tapasztalatról.

⁵⁸⁶ Mo:Iab:1687-1688:A. 118. p.

⁵⁸⁷ FALLENBÜCHL 2002. 218–219. p.

⁵⁸⁸ Mo:Iab:1687-1688:A. 118. p.

⁵⁸⁹ BÓNIS 1934. 6–7. p.

⁵⁹⁰ Mo:Iab:1687-1688:A. 157. p.

törvények gyakran hallgatnak.⁵⁹¹ Továbbá – teszi hozzá az uralkodó – gondoskodásának és kötelességének szüksége szerint a legközelebbi országgyűlésen, amilyen gyorsan csak lehetséges, ehhez a munkához komolyan fogjanak hozzá. Ez idő alatt pedig a Magyar Királyi Udvari Kancelláriát (is) „*jobb rendbe kell hozni*”.⁵⁹² Egyébiránt a Királyi Tábla bírónak stipendiumára vonatkozóan a rendek által előterjesztettek,⁵⁹³ mivel a most dúló leghevesebb háború minden szükségletet felemészt, annak bevégeztével fogja Öfelsége megfontolás tárgyává tenni.⁵⁹⁴

A rendi országgyűlés 1688. január 25-én ért véget, és I. Lipót szentesítette a diéta által elfogadott 28 törvénycikket. Annak ellenére, hogy a büntetőjog bizottsági formában való átfogó szabályozása az 1687/88. évi diétán a rendek ellenállása folytán nem valósulhatott meg, a sérelmek LXXX. pontja alapján az országgyűlésen elfogadott – a törvénycikkekből szinte az egyetlen büntetőjogi tárgyú⁵⁹⁵ – XIV. tc. a szűkebb értelemben vett, a rendek által panaszolt problémára mindenképpen reagált. Ugyanis a XIV. tc. szövege a kisebb, pusztán a szinonim kifejezések használatából fakadó eltérésektől eltekintve, tartalmilag teljesen megegyezett a sérelmek LXXX. pontjának azon szövegváltozatával, amely a kutatáshoz használt 1687/88. évi országgyűlés anyagához kapcsolódó forrásokban megtalálható.⁵⁹⁶ Mindazonáltal érdemes kiemelni, hogy az 1655. évi XXXVIII. tc., a sérelmek LXXX. pontja és az 1687. évi XIV. tc. szinoptikus értelmezése nyomán úgy tűnik, hogy az 1687. évi XIV. tc. alapján a kisbirtokos (birtoktalan) nemesek esetében csak a *captivatio* foganatosításhoz nem volt szükség azokra a garanciális szabályokra, amelyeket az 1655. évi XVIII. tc. az elfogáshoz megkövetelt.⁵⁹⁷

⁵⁹¹ Vö. CICERO Pro Titio Annio Milone. IV, 11.

⁵⁹² Vö. FAZEKAS 2018. 198. p. 1687. évi VIII. tc.

⁵⁹³ Vö. 1681. évi XXXIV. tc.

⁵⁹⁴ Mo:Iab:1687-1688:A. 157. p.

⁵⁹⁵ Természetesen a büntetőjogi vagy részben büntetőjogi tárgyú törvénycikkek közé sorolhatók még az 1687. évi V., VI. és VII. törvénycikkek is. Vö. SZLEMENICS 1817. 40. p.

⁵⁹⁶ A király az 1688. január 13-án kelt rezolúciójában kegyesen bejegyeztetett, hogy a rendeknek a sérelmek LXXX. pontjában megfogalmazott panaszára vonatkozóan – a rendek által a sérelmekben megfogalmazott tartalommal – törvény szülessen. OSZK Fol. Lat. 540. 72. f. r.

⁵⁹⁷ Fontos azonban kiemelni, hogy mind a sérelmek LXXX. pontja, mind pedig a XIV. tc. normaszövege, megkövetelte, hogy az *inquisitio* előtti elfogást a vármegyei szerveknek csak akkor lehet foganatosítani, ha a fentebb meghatározott nemesek által elkövetett bűnökről máshonnan (más forrásból) világos és elégséges ismeretük származik. A releváns szövegrész vonatkozásában pusztán annyi különbség fedezhető fel a sérelmek LXXX. pontja és a véglegesen becikkelyezett normaszöveg között, hogy a sérelmek esetében a *notitia*, míg a XIV. tc. esetében a *cognitio* kifejezést használták. Mindezek alapján a kisbirtokos (birtoktalan) nemes gonosztevők *inquisitio*t megelőzően történő elfogása esetén is garanciális szabályként értelmezhető az *evidens et sufficiens notitia* vagy *cognitione* szövegrész. A két fogalom ebben a kontextusban egymás szinonimájaként értelmezhető, ahogy ezt a Huszty általi fogalomhasználat is megerősíti, mivel ő a 1687. évi XIV. tc. értelmezésével összefüggésben a *notitia* és a *cognitio* kifejezést is egyaránt használta. HUSZTY I. 1745. [P. I.]. 101. p. [P. III.]. 19. p. Azonban természetesen más megfogalmazások is elképzelhetők, amelyek tartalmilag ugyanúgy visszaadják a 1687. évi XIV. tc. vizsgált fordulatának garanciális jellegét. Fabriczy példának okáért a „*de quorum delicto evidenter et sufficienter constat*” megfogalmazást használta. ANON. [FABRICZY] 1819. 97. p.

Azonban pusztán a vizsgált szövegek nyelvtani értelmezéséből kiindulva, mindazt, amit az 1655. évi XXXVIII. törvénycikkben az 1687. évi XIV. törvénycikkkel a rendek (és a király) nem magyaráltak eltérően, az 1655. évi XXXVIII. törvénycikkben foglaltakat kell irányadónak tekinteni, így az 1687. évi XIV. törvénycikket úgy lehet értelmezni, hogy az abban leírt eljárásban is szükség volt az elfogott nemesek fogságból való idézésére, és ezt követően nyilvánvalóan a büntetést is csak a „törvényes rend megtartásával” lehetett kiszabni.

Az uralkodó által felállítani tervezett bizottság kapcsán még egy lényeges körülmény érdemelhet kiemelés. A szóban forgó *commissio* vagy *deputatio* vagy *consultatio* munkája ugyanis a kutatás alapján nem korlátozódott volna pusztán a hazai büntetőjog átvizsgálására, annak csak egy – bár minden bizonnyal lényeges – részét képezhette volna. Ez a megállapítás elsősorban a későbbi évtizedek bizottsági munkálatainak értelmezése és értékelése szempontjából lehet releváns, ugyanis rávilágíthat arra, hogy a hazai büntetőjogtörténet, legalábbis annak normatörténeti vetületéhez kapcsolható országszervezési javaslatok (tervezetek) és országgyűlési bizottsági munkálatok során a büntetőjog (büntetőeljárás) „ügye” koncepcionális értelemben nem volt elválasztható a magyar jogrendszer és bírósági szervezet megújításától (megjavításától), azaz tágabb értelemben – a bécsi udvar által szorgalmazott országszervezés részeként – az *administratio Iustitiae* reformjától.

Az, hogy az igazságszolgáltatás reformja kapcsán az udvar által elképzelt bizottság felállítása nem valósult meg, egyrészt a magyar rendek ellenállására és bizalmatlanságára (óvatosságára) vezethető vissza, amelyet minden bizonnyal nagyban táplálhatott az Antonio Caraffa által felállított eperjesi véstörvényszék (*Laniena Eperjesiensis*) miatti felháborodás. Másrészt természetesen az sem hagyható figyelmen kívül, hogy az 1687/88. évi diéta „fő témáinak”

Ezt az értelmezést erősíti meg Bodó is, aki a *Jurisprudentia Criminalis*nak az elfogásról és tömlöcözésről szóló artikulusában azzal a kérdéssel összefüggésben, hogy vajon abban az esetben, ha a bíró, tekintet nélkül az 1687. évi XIV. törvénycikkre és az abban hivatkozott 1655. évi XXXVIII. törvénycikkre, jogellenesen határoz és nemes személyt érdemtelenül elfogat és tömlöcbe vettet, a kár megtérítésének (*indemmitas*) kinyilvánítására van-e helye *actio iniuriarum*-nak. Bodó részletesen magyarázta a kérdést és többek között az 1655. évi XXXVIII. és az 1687. évi XIV. törvénycikk szövegét is értelmezte. A szerző azzal összefüggésben említette a két törvénycikket, hogy a bíró a fentebbi kérdés kapcsán, mivel tudja saját kárának megtérítését bizonyítani. Bodó szerint ebben az esetben a bírónak azt kell bizonyítania, hogy nem tulajdon indulatból (*motus proprius*), vagy valamely meggondolatlanságból (*temeritas*) vagy gonoszságból (*malitia*), hanem vagy az 1655. évi XXXVIII. tc. alapján a vármegyei *sedria* egyetértésével és határozatával, vagy az 1687. évi XIV. tc. szerint egy megfelelő szavahihető személy feljelentésére (*delatio seu denuntiatio*) határozta el az elfogást és a tömlöcbe vetést. Utóbbi fordulat pedig egyértelműen erősíti azt az értelmezést, miszerint nemes személy *inquisitio (specialis)* nélkül történő elfogása esetén is vannak bizonyos garanciális szabályok, mivel Bodó értelmezésében a vármegyei szervek számára az *evidens et sufficiens notitia* vagy *cognitione* „máshonnan” („*aliunde*”), vagyis nem az előzetesen lefolytatott *inquisitio*-ból), azaz egy szavahihető személy (*persona fidedigna*) által tett feljelentésből fog rendelkezésre állni. BODÓ 1751. 38. p. [§. XVII]. Ez az értelmezést erősíti Huszty egyik megjegyzése is, amely lényegében 1687. évi XIV. tc. szövegének „*ante inquisitionem*” elemét a *minore ad maius* értelmezve rögzíti, hogy a kisbirtokos (birtoktalan) nemeseket az idézést megelőzően („*ante citationem incaptivari possit*”) el lehet fogni. HUSZTY I. 1745. [P. III.]. 19. p. [P. III.]. 24. p. [P. III.]. 47. p.

József főherceg koronázása⁵⁹⁸ és ezzel szoros összefüggésben I. Lipót fiú örökösei primogenitúra szerinti öröklési rendjének becikkelyezése,⁵⁹⁹ valamint a koronázási hitlevél tartalmának megállapítása és ehhez kapcsolódóan a *ius resistendi et contradicendi*ről való lemondás⁶⁰⁰ tekinthető. Nyilvánvalóan e nagy horderejű kérdések, valamint az ezek mentén felmerülő további közjogi dilemmák körüli vita és kompromisszumkeresés magától értetődően „elvonják a figyelmet” és az időt a más természetű ügyektől és azok diétális tárgyalásától. Mindazonáltal az 1687/88. évi rendi országgyűlés jelentőségét – tekintettel a következő két évben készült országszervezési javaslatokra és tervezetekre – mindenképpen mérföldkőként lehet értékelni.

5.1.4. Az *Einrichtungswerk*

A XVII. század végén és a XVIII. század elején készült különböző országszervezési javaslatok és tervezetek közül természetesen – már csak impozáns (500 kéziratoldal)⁶⁰¹ jellegénél fogva is – kiemelkedik az *Einrichtungswerk des Königreichs Ungarn* (a továbbiakban *Einrichtungswerk*) című tervezet, amelynek anyagát, illetve elkészítésének történetét az osztrák és a magyar (jog)történetírás már több aspektusból rendkívül mélyrehatóan vizsgálta. Az alábbiakban az elemzés az *Einrichtungswerk*nek kifejezetten csak az igazságszolgáltatással foglalkozó első fejezetére fókuszál, követve az előző alfejezetben felvázolt megközelítést. Ennek megfelelően nem a *Iustitiarium* fejezet részletes áttekintése, hanem elsősorban a büntetőjog (különösen a *Praxis Criminalis*) szempontjából releváns szövegrészek érdemelnek figyelmet. Mindazonáltal, ahogy az előző alfejezetben is, az elemzés a büntetőjog reformjának kérdését mindenképpen egy tágabb összefüggésrendszerben (az igazságszolgáltatás reformjába ágyazottan) kívánja vizsgálni.

Az *Einrichtungswerk* szerkezeti felépítését tekintve az országszervezés – a korszakban általánosan elfogadottnak tekinthető – nagy területeit alapul véve, öt fejezetre (*Iustitiarium*, *Ecclesiasticum*, *Politicum*, *Militare* és *Camerale*) tagolódott. A *Iustitiarium* című első fejezet, amely a terület kiemelt fontosságát is mutatja,⁶⁰² túlnyomórészt a Magyar Királyi Udvari Kancellária újjászervezésével foglalkozott, és talán a kancelláriai reform tekinthető az

⁵⁹⁸ 1687. évi I. tc. E cél világosan megmutatkozott a király 1687. augusztus 22-én Kollonichnak írott levelében is. CollHev043_065_01. 341. p. Vö. 1687. évi törvénycikkek, Előbeszéd.

⁵⁹⁹ 1687. évi II. tc. A trónöröklés kérdéséhez azonban lásd még az 1687. évi III. törvénycikket.

⁶⁰⁰ 1687. évi IV. tc.

⁶⁰¹ VARGA J. 1992. 3. p.

⁶⁰² Vö. KALMÁR–VARGA J. 2010. 99. p.

egyetlennek az *Einrichtungswerk* Iustitiarium fejezetében érintett területek közül, amelyet röviddel a reformtervezet elkészítését követően, 1689–1690 folyamán – még ha nem is feltétlenül teljesen az *Einrichtungswerk*ben foglaltaknak megfelelően – ténylegesen megvalósítottak.⁶⁰³

A bírósági szervezetrendszerre vonatkozó javaslatokon túl (amelyeket a tervezet öt pontban foglal össze)⁶⁰⁴ a magyar igazságszolgáltatással kapcsolatos reformok között az *Einrichtungswerk* sem került (kerülhette) meg a több évtizede ismételten, inkább az udvar, mintsem a rendek részéről felmerülő gondolatot, ezért külön is foglalkozott a Tripartitum és a magyar törvények („*die Reformation des Hungarⁿ Tripartiti und Decreti*”)⁶⁰⁵ reformjának (revíziójának) kérdésével. A javaslat szerint ugyanis a jó igazságszolgáltatás érdekében nem csak a Kancellária, a felső és alsó dikasztériumok, illetve a magisztrátusok megfelelő rendezése (vagyis a szervezeti keretek reformjának megvalósítása), hanem a jogrendszer reformja is elengedhetetlen. Ugyanis az *Einrichtungswerk* szerint a magyar „*Decretum*” (vagyis a magyar törvényeknek a *Corpus iuris Hungarici* alapjául szolgáló, korábban nyomtatásban megjelent gyűjteménye[i]) nem egyéb, mint összezsúfolt *corpusa* az első királyok óta azok és utódaik által az idők és más körülmények szüksége miatt időről időre kiadott cikkelyeknek és országgyűlési végzeményeknek.⁶⁰⁶ Miként is könnyen megítélhető, hogy abban megszámlálhatatlan az egymásnak ellentmondó törvény, mivel a magyar jogrendszer elavult cikkelyeket és törvényeket is tartalmaz, amelyeket a felek és a bírák mindazonáltal az igazságszolgáltatás akadályozására és úgyszintén a királyságnak és Őfelségének legnagyobb sérelmére és helyrehozhatatlan kárára előnyösen használnak fel.⁶⁰⁷

Az *Einrichtungswerk* konklúziója, hogy a Tripartitum és a magyar törvények „rendezésén” (*concinnatio*) túl, amely munka különleges és (csak) lassan megvalósítható kidolgozást igényel, még a magánjogi és a büntetőügyekre vonatkozó rendes (*processus ordinarius [solemnis]*) eljárás szabályainak kompilációját („*die Compillierung eines ordentlichen Processus tam in Civilibus, quam in Criminalibus,*”) is el kell végezni, mivel ezekről a magyar jogban tulajdonképpen semmi sem található. A subcommissio véleménye szerint ezekkel a szükséges munkálatokkal az albizottság egyik tagját, Johann Georg Hoffmant, a Niederösterreichische

⁶⁰³ KALMÁR–VARGA J. 2010. 89–98. p. FAZEKAS 2018. 44. p. 198–207. p. VARGA J. 1992. 5. p. SZALAY 1859. 6–7. p.

⁶⁰⁴ KALMÁR–VARGA J. 2010. 99–100. p. SZALAY 1859. 7–8. p.

⁶⁰⁵ Szűkebb értelemben ez a megfogalmazás a magyar törvényeknek a *Corpus iuris Hungarici* alapjául szolgáló, korábban nyomtatásban megjelent gyűjteményére (gyűjteményekre) való utalásként is értelmezhető.

⁶⁰⁶ Vö. BALOGH E. 2021. 23. p.

⁶⁰⁷ KALMÁR–VARGA J. 2010. 101. p. SZALAY 1859. 8. p.

Regierung egyik tanácsosát kellene megbízni.⁶⁰⁸ Mikor a Iustitiarium fejezetben korábban a kancelláriai reform kapcsán az Einrichtungswerk-albizottság Hoffmannnt javasolta az újjászervezendő Magyar Királyi Udvari Kancellária egyik világi tanácsosának, akkor részletesebben is szólt arról a feladatról, amellyel őt a magyar jogrendszer reformját illetően meg kellene bízni. Ennek lényegét az országszervezési javaslat a Tripartitumnak a királyság dekrétumaival, konstitúcióival és artikulusaival való helyes összerendezésében és ezáltal a felesleges ismétlődések és az elavult szabályok elhagyásában látta egy alapos és jól rendezett corpus iuris mintájára.⁶⁰⁹

Az országszervezési javaslat szerint azonban amíg ezek a hosszabb időt és komoly jogismeretet igénylő munkálatok be nem fejeződnek,⁶¹⁰ addig is mindenképpen meg kell szüntetni a magyar igazságszolgáltatási rendszerben meglévő néhány köztudott visszásságot.⁶¹¹ Az Einrichtungswerk ezt követően hét pontban sorolta fel azokat a magyar igazságszolgáltatásban tapasztalt tudatos visszaéléseket, amelyek sürgős rendezést kívánnak. Ezek között a magyar büntetőeljárás állapotával foglalkozó hatodik pont érdemel részletesebb vizsgálatot, azonban említés szintjén a magyar igazságszolgáltatásban érzékelt többi „*abusus*” sem kerülhető meg.

A tervezet a visszaélések és jogtalanságok egyik fő forrásának tekinti és első helyen említi a protonotáriusok túlzott hatalmát, és ennek alátámasztására az ítélmesterek működésével kapcsolatban megfigyelt három „képtelenséget” („*Absurda*”) is felsorol. E visszásságok részletes vizsgálatába itt nem bocsátkozva, a tervezet többek között megemlíti azt az esetet, hogy különösen amikor végrehajtási eljárást folytatnak le, ahhoz az ítélmester nagyobb létszámú kísérettel száll ki, így a perköltség gyakran a pertárgyérték összegének háromszorosára vagy többszörösére rúg, ennél fogva pedig az alperes egy csekélyebb összegre menő per elvesztése esetén is tönkremegy. A tervezet konklúziója, hogy a protonotáriusok, akiket „*az igazságszolgáltatás pestisének*” lehet nevezni, túlzott autoritását meg kell szüntetni.⁶¹²

⁶⁰⁸ KALMÁR–VARGA J. 2010. 101. p. SZALAY 1859. 8. p. VARGA J. 1991. 463. p.

⁶⁰⁹ KALMÁR–VARGA J. 2010. 92. p.

⁶¹⁰ Minden bizonnyal Hoffmann 1689–1690 körül, tehát nagyjából az Einrichtungswerk keletkezésével egy időben, az albizottságban folyó munka keretében készíthette el a korabeli teljes magyar joganyag átfogó és szisztematikus revízióját célzó Idea Universalis Corpus Iuris Hungarici Quinto-partitum In statutum Politicum, Ecclesiasticum, Iudiciarium, Militarem, ac Cameralem vázlatát (lényegében a mű tartalomjegyzékét). Baranyai véleménye szerint azonban ennek a forrásnak a vizsgálatánál mindig figyelemmel kell lenni arra a körülményre, hogy e vázlat alapján legalábbis teljes egészében bizonyosan nem készült el a tervezett monumentális „kódex” normaszövege. Lásd első sorban OSZK Fol. Lat. 1742. 1. f. r.–34. f. r. BARANYAI 1927. VIII–XII. 44–84. p. BÓNIS 1935. 48–49. p.

⁶¹¹ KALMÁR–VARGA J. 2010. 101. p. SZALAY 1859. 8. p.

⁶¹² KALMÁR–VARGA J. 2010. 2010. 101–102. p. MAURER 1887. 262. p. Vö. BÓNIS 1935. 25–27. p. SZALAY 1859. 8–9. p.

A második pontban az *Einrichtungswerk*, lényegében az ítélőmesteri bíraskodás szerepének indokolatlan megnövekedésével és a visszaélések elszaporodásával párhuzamosan megfigyelhető ellentétes folyamatra (az elhaló vagy legalábbis akadozva működő központi [*curialis*] bíraskodásra) figyelemmel, a nagyobb,⁶¹³ a kisebb vagy rövid⁶¹⁴ és a rendkívüli nyolcados törvényszékek⁶¹⁵ eltörlését javasolta. Az indokolás szerint ugyanis azokat sosem tartják meg, és azt remélni sem lehet,⁶¹⁶ illetve az oktavális törvényszékekre csak azokat az ügyeket és eljárásokat szokták utalni, amelyeket sohasem akarnak befejezni, vagy azoknak véget vetni.⁶¹⁷

A harmadik pontban az *Einrichtungswerk* a perújítást (*novum*) vagy új ítéletet (*novum iudicium*) nevesíti, amely által lehetőség nyílik arra, hogy egy gonosz ellenfél egy új kifogással és egy ilyen szorgalmasan visszatartott, kigondolt, megőrzött forma segítségével az eljárást ugyanazon bíróság előtt a végtelenségig („*in finitum*”) elhúzza.⁶¹⁸ A harmadik pontban említett jogorvoslati eszközökkel rokonítható a negyedikben nevesített perleszállás (*condescensio causae*) intézménye, amelyet a tervezet károsnak és szokásosan a perelhúzásra és az igazságszolgáltatás megghiúsítására szolgáló eszköznek tekint. Ugyanis, a felperes egy meghatározott összeg lefizetésével ügyét, amelyről úgy ítéli meg, hogy nem jól folyik, letehetette, és ezáltal alkalma nyílt arra, hogy a pert ismét újból megkezdje.⁶¹⁹

Az ötödik pontban az *Einrichtungswerk* azon gyámoltak támogatásának szükségességét említi, akiknek javait és vagyonát a gyámok hűtlenül kezelik, illetve ezekről rosszul gondoskodnak. Ezt a kérdéskört a reformtervezet az előző három ponthoz képest részletesebben tárgyalja, és jól látható az ott kifejtettekben, hogy nem a büntetőjog (büntetőeljárás) volt az egyetlen terület, amellyel összefüggésben az idegen (alsó-ausztriai) jog „ideiglenes exportjának” gondolata felmerült.⁶²⁰ A gyámsági jog (*Gerhabschaftsrecht*) kapcsán ugyanis az *Einrichtungswerk* javaslatként tartalmazta, hogy addig amíg egy tulajdonképpeni rendtartásnak a külön bevezetése a Magyar Királyságban meg nem történik, addig az Alsó-Ausztria számára I. Lipót

⁶¹³ Lásd még BÓNIS 1935. 17–18. p. Nagy oktávát a XVII. század közepétől 1724-ig terjedő időszakban összesen csak kétszer, 1650-ben és 1700-ban sikerült tartani. VARGA 1989. 36. p. Vö. SOÓS–VARGA J. 1991. 509. p.

⁶¹⁴ Lásd még BÓNIS 1935. 18–20. p.

⁶¹⁵ Lásd még BÓNIS 1935. 21–22. p.

⁶¹⁶ Vö. 1659. évi XLI. és LXXXVII. tc. 1662. évi XXVIII. tc.

⁶¹⁷ KALMÁR–VARGA J. 2010. 102. p. MAURER 1887. 262. p. Vö. VARGA J. 1991. 462. p. SZALAY 1859. 9. p.

⁶¹⁸ KALMÁR–VARGA J. 2010. 102. p. MAURER 1887. 262–263. p. VARGA J. 1991. 462. p. SZALAY 1859. 9. p.

⁶¹⁹ KALMÁR–VARGA J. 2010. 102. p. MAURER 1887. 263. p. VARGA J. 1991. 462. p. BÓNIS 1935. 38–39. p. SZALAY 1859. 9. p.

⁶²⁰ Vö. KALMÁR–VARGA J. 2010. 97. p.

által 1669. február 18-án kiadott gyámsági rendtartást (*Gerhabschaftsordnung*)⁶²¹ kellene latin és magyar nyelvre lefordítani és adaptálni.⁶²²

A vizsgálat szempontjából a legfontosabb az *Einrichtungswerk* hatodik pontja, amely a hazai büntetőeljárás jog állapotával foglalkozott. A javaslat szerint a Magyar Királyságban részint túl szigorúan, részint pedig minden megkívánt forma és rend nélkül járnak el a büntetőügyekben. Ez a rendszertelenség pedig sok ártatlan halálát eredményezi, amíg a nagy gonosztevők büntetlenül maradnak. Ez az érvelés egyrészt az LGO *Einleitung*-jának ötödik bekezdésével, másrészt az *Admonitio* harmadik szerkezeti egységében található „*quæ [azaz Iustitiae] in causis præsertim Criminalibus, sæpius vel per excessum, vel per defectum rigoris, lædi animadverfa est*” szövegrésszel állítható tartalmilag párhuzamba, mivel ez az alapgondolat lényegében mind a három szövegben egyformán azonosítható. Az emögött meghúzódó általánosabb érv, hogy az egységes szabályozás hiánya és abból fakadóan az ártatlanok megbüntetése és a bűnösök büntetlenül hagyása az igazságosság – az Istenszerető Igazságosság⁶²³ – sérelméhez (*laesio Iustitiae*), igazságtalansághoz vezet, amely, miként az LGO *Einleitung*-ja fogalmaz, Isten parancsa ellen van.⁶²⁴ Noha az *Einrichtungswerk* annyiban árnyalja az *Einleitung*-ban kifejtett érvelést, hogy szövegébe beemelte azt a *Digesta*-ból vett fragmentumot, miszerint inkább kell a bűnöst büntetlenül hagyni, mintsem az ártatlant elmarasztalni.⁶²⁵ Másrészt azonban ezt a tételt szembeállítja azzal, hogy a bűnös embernél nagyobb áldozatot nem lehet Istennek adni.⁶²⁶

Mindezek alapján az *Einrichtungswerk* szerint a túlzott szigor enyhítése érdekében, a büntetőügyekre vonatkozóan szükség van egy rendes eljárás („*ein ordentlicher Processus in Criminalibus*”) bevezetésére. A tervezet a magyar büntetőeljárás rendszertelenségének illusztrálására két olyan konkrét példát is említ, amelyek közül az egyik bizonyítási eszköznek, a másik (modern értelemben véve) bizonyítási eljárásnak tekinthető a korabeli büntetőeljárásban. Az *Einrichtungswerk* elsőként a főesküvel (*iuramentum ad caput*, „*Kopf Schwörung*”) kapcsolatos visszásságokat említi. Annak erejénél fogva ugyanis, ha a gonosztevő annyi tanút tudott állítani, mint amennyit a bíró arbitriumánál fogva a tanúbizonyítás vonatkozásában rá kiszabott, és azok az ő ártatlanságának bizonyítása érdekében fejére esküdtek, akkor az eljárásból rögtön szabadult. Ennek révén – mutat rá a tervezet – azonban

⁶²¹ Lásd CA [1704.]. 410–427. p. A rendtartás tervezetét lásd Sammlung Chorinsky, Bd. 60. Die Gerhabschaftsordnung. Entwurf des Gesetzes vom 18. Februar 1669.

⁶²² KALMÁR–VARGA J. 2010. 102. p. MAURER 1887. 263. p. MAYER 1980. 37. p. SZALAY 1859. 9. p.

⁶²³ Vö. LGO [1657.] s.p. [Einleitung]. [„Und in Summa alles dasjenige thuen, (...).”].

⁶²⁴ Vö. LGO [1657.] s.p. [Einleitung]. [„Und damit hierinnen im ganzen Land ein durchgehendgleiches Recht feye, (...).”].

⁶²⁵ Vö. Ulp. Dig. 48, 19, 5, pr.

⁶²⁶ KALMÁR–VARGA J. 2010. 102. p. SZALAY 1859. 9–10. p.

nem csak sok esküt vásárolnak meg és hamisan esküsznek, de ezáltal a legnagyobb gonosztevők is büntetlenül maradnak.⁶²⁷

Második példaként az *Einrichtungswerk* a „boszorkányfüröszttést” (*proba balnei, Wasserprobe*) emelte ki, amely bizonyítási eljárást a boszorkányokkal szemben a *subcommissio* megítélése alapján szokás szerint alkalmaztak a magyar praxisban. Ezt a bizonyítási eljárást azonban a tervezet szerint teljesen el kell törölni, hiszen csak a múlt évben (1688-ban) Trencsén szabad királyi városban 300 embert vetettek hidegvízpróba alá, és azokat, akik megfulladtak ártatlanoknak nyilvánították, míg akiket „még a víz is kivetett magából” halálra ítélték.⁶²⁸

E két kirívó példa említésének nyilvánvalóan olyan célja (is) lehetett az albizottság tagjai részéről, hogy ezekkel az *Einrichtungswerk* minél inkább hangsúlyozza, milyen súlyos visszasságok uralkodnak a magyar büntető jogalkalmazásban.⁶²⁹ Azonban ettől eltekintve minden bizonnyal az is közrejátszott e példák szerepeltetésében, hogy az *Einrichtungswerket* elkészítő albizottság több tagjának a korábbi években (évtizedekben) bőven lehetett alkalma benyomásokat szerezni a korabeli magyar igazságszolgáltatásban uralkodó állapotokról. Természetesen ebből a szempontból származásánál fogva és korábbi hivatali karrierjéből fakadóan is a *subcommissio* elnöke, Kollonich tekinthető a legavatottabbnak, hiszen nyitrai püspökként (1666–1669), a Magyar Kamara Elnökeként (1671–1684),⁶³⁰ győri püspökként és Győr vármegye főispánjaként (1685–1695) minden bizonnyal valóban komoly(abb) rálátása lehetett a hazai igazságszolgáltatás állapotára és azon belül a büntetőpraxisra. Ezt erősítheti meg az a boszorkányper is, amelyet 1687. január 13-án vettek fel újra (*reassumpta causa*) Szombathely mezőváros törvényszéke (*sedria oppidana*) előtt. A forrásközlés alapján a *sedriát* aznap nagy-bátsi és párisi Bátsmegyey Péter Vas vármegye alispánjának, Béky Gáspár főszolgabírónak, Akacs Ferenc alszolgabírónak, Kollonich Lipót győri püspöknek, Ujvári Ferenc földesúrnak és az ő hivatali embereinek, valamint Szombathely mezőváros bírájának és mindkét rend szenátorainak jelenlétében tartottak meg.⁶³¹

Azonban a *subcommissio* más tagjai is komolyabb ismeretekkel rendelkeztek a magyar viszonyokról. Ez a megállapítás különösen igaz lehet Karl Gottlieb Theophil Freiherr von Aichpichlre, az Udvari Kamara tanácsosára, Graf Siegfried Christoph Breunerre, az Udvari

⁶²⁷ KALMÁR–VARGA J. 2010. 102–103. p. MAURER 1887. 263. p. BÓNIS 1935. 35. p.

⁶²⁸ KALMÁR–VARGA J. 2010. 102. p. MAURER 1887. 263. p. BÓNIS 1935. 35–36. p. Ezt a számadatot az *Einrichtungswerk* alapján említi Szalay és őt hivatkozva Reizner is. SZALAY 1859. 10. p. REIZNER 1899. 340. p. A „víz által való kivetés” azonban a vizsgált korszakban sem feltétlenül vezetett halálbüntetés kiszabásához. Lásd például VARGA E. 1958. 691. p. Tóth G. kutatásai alapján úgy tűnik, hogy a boszorkányfüröszttések száma I. Lipót uralkodásának idején volt a legnagyobb a Királyi Magyarország területén. TÓTH G. P. 2018. 382–383. p.

⁶²⁹ Vö. DEGRÉ 1936a. 228–229. p.

⁶³⁰ Vö. FALLENBÜCHL 1968. 252. p.

⁶³¹ HORVÁTH T. A. 1937. 31–32. p.

Kamara alelnökére és Johann Georg Hoffmannra a Niederösterreichische Regierung tanácsosára, akik hivatali múltjukból fakadóan helyismerettel és szélesebb tapasztalattal rendelkeztek a magyar közállapotokról.⁶³² A magyar kamarai ügyekben nagyfokú jártassággal rendelkező és 1687-ben honfiúsított⁶³³ Aichpichl például 1688 júniusában beutazta a töröktől visszafoglalt területeket, és terjedelmes jelentést készített a visszahódított területek kamarai gazdálkodásáról, 1690 őszén pedig a Budai Kamarai Adminisztrációt vizsgálta és készített jelentést annak működéséről.⁶³⁴

Az 1687-ben ugyancsak honfiúsított Breuner⁶³⁵ 1688-ban Aichpichllel együtt tagja volt egy, a Budai Kamarai Adminisztráció berendezkedését, valamint a szolnoki, szegedi és pécsi kamarai prefektúrák működését vizsgáló bizottságnak.⁶³⁶ Breunernek ráadásul magyarországi birtokai is voltak, ugyanis 1685 óta bírta az Ostrosith Mátyástól elkobozott, Trencsén vármegyében fekvő illavai várat és uradalmat, amelyet a királyi fiscustól vásárolt meg.⁶³⁷

Az Einrichtungswerk-submissio tagjai közül Johann Georg Hoffmann, a Niederösterreichische Regierung tanácsosa különösen jól ismerhette a magyar viszonyokat.⁶³⁸ Az országszervezési javaslat indokolása szerint éppen azért kell Hoffmant megbízni a magánjogi és büntetőjogi ügyekre vonatkozóan a rendes eljárás kidolgozásával, mert ő már az Ampringen-féle Gubernium tagjaként eltöltött hivatali éveknél köszönhetően különösen tájékozott a magyar jogban.⁶³⁹ Hoffmann valóban egyike volt, Paris von Spankau udvari haditanácsos, Sebastian Johann Graf von Pötting udvari kamarai tanácsos és a Bajorországból származó jogi doktor, Augustin von Erhard⁶⁴⁰ mellett, aki 1673-ban tagja lett a Johann Caspar von Ampringen elnökletével felállított Guberniumnak, mint annak német tanácsosa. Károlyi kutatásai szerint a két jogtudós-tanácsost, Erhardot és Hoffmant I. Lipót azzal az ígérettel nevezte ki az újonnan felállítandó Guberniumhoz, hogy amennyiben az később bármilyen okból megszűnik, az említett két személy visszanyeri a Niederösterreichische Regierungban viselt tanácsosi állását.⁶⁴¹

⁶³² Lényegében ide sorolható még Christoph Freiherr von Dorsch, az Udvari Haditanács tanácsosa is. OROSS 2013. 72. p. különös tekintettel a 197. láb. FAZEKAS 2018. 200. p.

⁶³³ 1687. évi XXIX. tc. (2. §).

⁶³⁴ OROSS 2011. 36. p. GÉRA–OROSS–SIMON 2015. 16. p. Lásd még OROSS 2012. 367–368. p.

⁶³⁵ 1687. évi XXVIII. tc. (2. §).

⁶³⁶ OROSS 2013. 72. p. Lásd még OROSS 2012. 367. p.

⁶³⁷ OROSS 2013. 73. p.

⁶³⁸ OROSS 2013. 72. p.

⁶³⁹ KALMÁR–VARGA J. 2010. 101. p.

⁶⁴⁰ Lásd még KIELMANSEGG 1897. 444. p.

⁶⁴¹ KÁROLYI 1883. 53. p. A Gubernium felállításával összefüggésben Lobkowitz által 1672. július 15-én összehívott konferencián, a személyi kérdéseket illetően a „jogtudós-tanácsosi” állásokra az első helyen Erhardot és Hoffmant jelölték. KÁROLYI 1883. 38. p. Korábban Erhard és Hoffmann is tagja voltak annak az uralkodó által 1672. február 10-én felállított, Johann Paul Freiherr von Hoher elnöklete alatt működő delegált bíróságnak

Így Pozsonyban 1673. március 23-án a Gubernium beiktatásának napján a király beiktató biztosai, Johann Anton Freiherr von Rottal és Johann Hartwig Freiherr Nostitz-Rieneck a Gubernium négy német tanácsosát, Spankaut, Pöttinget, Erhardot és Hoffmant is feleskették.⁶⁴² Hoffmann 1677-től az új dikasztérium irodaigazgatója volt egészen annak 1681-ben bekövetkezett megszűntetéséig.⁶⁴³ A soproni rendi országgyűlésen többek között őt is mint a Niederösterreichische Regierung tanácsosát („*inferioris Austriae regiminis consiliarium*”) honfiúsították, azonban az indigenatus elnyerésére vonatkozó kancelláriai irat („*Creatio in Hungarum Magnifici Joannis Georgy Hoffman et p. r cum Joannis Gorgy tumulit Illusma*”) csak 1688. július 8-án kelt Bécsben.⁶⁴⁴ Hoffmann részt vett Karl von Belchamp, az Udvari Kamara tanácsosa, Gubasóczy János, a Magyar Királyi Udvari Kancellária kancellárja és Maholányi János kancelláriai titkár mellett abban az 1684 elején Herzog Karl V. von Lothringen und Bar elnöklete alatt Pozsonyban működő bizottság munkájában, amelynek az volt a feladata, hogy javaslatot tegyen I. Lipótnak arra a kérdésre vonatkozóan, hogy a király milyen magatartást tanúsítson azokkal a magyar urakkal szemben, akik 1683 nyarán a törökhöz pártoltak, majd bűnbánatot tanúsítottak.⁶⁴⁵ Az 1683/84. tanévben Hoffmann lett a bécsi egyetem rektora,⁶⁴⁶ illetve a kutatások alapján bizonyíthatóan Kanzleramtsverwalter hivatalt viselt 1688-ban, 1689-ben, 1691-ben, 1693-ban és 1697-ben.⁶⁴⁷

A Magyar Királyi Udvari Kancellária átszervezését célzó előkészítő munkálatok során (1688–1690) a személyi kérdéseket illetően már az Einrichtungswerket elkészítő albizottság előtt is felmerült Hoffmann neve, mint az újjászervezendő Kancelláriához kinevezhető két világi tanácsos egyike.⁶⁴⁸ Az 1689. július 20-án a Ferdinand Joseph III. Fürst von Dietrichstein zu Nikolsburg elnöklete alatt működő Einrichtungswerk-Hauptdeputation elé került teljes országszervezési tervet az egyik világi tanácsosnak Hoffmant javasolta,⁶⁴⁹ de hasonló véleményen volt Dietrichstein herceg Korompay Péter kancellár 1690. május 12-én bekövetkezett halála környékén kelt referátumában is, amely az újjászervezendő Kancelláriával kapcsolatos személyi kérdésekkel foglalkozott.⁶⁵⁰ Végül az 1690-ben végrehajtott kancelláriai reformok részeként Hoffmann a Magyar Királyi Udvari Kancellária tanácsosa lett, és egészen

(*iudicium delegatum*), amelynek feladata Ostrosith Mátyás, Weber János és Guoth (Guth) Dániel ügyének kivizsgálása volt. FAZEKAS 2018. 121. p. Vö. KÁROLYI 1883. 32. p. különös tekintettel az 1. láb.

⁶⁴² EMBER 1946. 111. p.

⁶⁴³ FALLENBÜCHL 2002. 133. p. 1687. évi II. tc.

⁶⁴⁴ 1681. évi LXXXII. tc. (16. §). LR 19. k. 327–328. p.

⁶⁴⁵ FAZEKAS 2018. 112. p.

⁶⁴⁶ LOCHER 1773. 40. p. COLLAND 1796. 534. p. ANON. [SCHRAUF] 1893. 26. p.

⁶⁴⁷ KIELMANSEGG 1897. 446. p.

⁶⁴⁸ FAZEKAS 2018. 199. p.

⁶⁴⁹ KALMÁR–VARGA J. 2010. 92. p. FAZEKAS 2018. 200. p.

⁶⁵⁰ FAZEKAS 2018. 202. p.

1702-ben vagy 1705-ben bekövetkezett haláláig viselte a tanácsosi tisztséget.⁶⁵¹ Hoffmann továbbá egyike volt annak az öt kamarai tanácsosnak is, akiket I. Lipót egyetértésével az Udvari Kamara az Újszerzeményi Bizottságba (*Commissio Neoacquistica*) delegált.⁶⁵²

Ahogy már a Tripartitum és a magyar törvények átvizsgálása kapcsán megfogalmazta, az *Einrichtungswerk* a rendszertelen magyar büntetőeljárás vonatkozásában is az ott uralkodó visszasságok miatt indokoltnak tartja az átfogó reformot. Az ehhez szükséges munkálatok elvégzésére a tervezet szerint Hoffmann, mint a *subcommissio* jogi doktorátussal rendelkező tagját, kell megbízni. Mivel azonban ez a feladat több időt igényel, az albizottság úgy véli, hogy arra az időre ideiglenesen a már „*teljesen kidolgozott*” LGO a Magyar Királyságban pro norma bevezetése lenne elrendelhető.⁶⁵³

A hatodik pont áttekintését követően jól látható, hogy milyen sok érv szólt amellett, hogy az albizottság az országban az LGO bevezetése mellett tegyen javaslatot. Ezen érvek egy része már a *Praxis Criminalis* 1687. évi kiadásában található *Admonitio* vizsgálata során is érintve volt, azonban érdemes itt azokat az *Einrichtungswerk*ben azonosított négy argumentummal kiegészíteni és együttesen értelmezni. A *subcommissio* első érve, hogy az LGO „*teljesen kidolgozott*” („*wohl ausgearbeitete*”), amely kifejezés, azon túl, hogy a nyelvtani értelmezés alapján az *Einrichtungswerk*ben használt „*ohne alle erforderende Formb und ordnung*” megfogalmazással állítható szembe, illetve „*ein ordentlicher Processus in Criminalibus ganz nothwendig*” megfogalmazással állítható párhuzamba, egy olyan érvet hordoz magában, amely szerint mindenképpen az LGO bevezetése mellett szól, hogy az ekkor már több mint harminc éve hatályban volt Alsó-Ausztriában, háromszor jelent meg nyomtatásban, és I. Lipót is megerősítette 1686-ban.

Ezzel összefüggésben nyilvánvalóan az a körülmény sem hagyható figyelmen kívül, hogy a *subcommissio* tagjai minden bizonnyal jól ismerhették és alkalmazhatták is az LGO szövegét, és többen közülük hivatali pályájuk során szorosabb kapcsolatban is voltak a *Niederösterreichische Regierung*gal. Az albizottság tagjai közül az igazságszolgáltatást illetően a legkompetensebbnek számító Hoffmann a *Niederösterreichische Regierung* tanácsosa volt, Kollonich pedig – igaz csak rövid ideig – maga is részt vett a 1670-es években folyó alsó-ausztriai kompilációs munkálatokban, mivel 1666–67 között tagja volt az LGO-t kidolgozó

⁶⁵¹ Hoffmann Kielmansegg szerint 1705-ben, míg Fazekas kutatásai alapján 1702. december 31-én hunyt el. KIELMANSEGG 1897. 446. p. FAZEKAS 2018. 203. p. Fazekas szerint 1699-től az ekkor már idős Hoffmann tényleges munkát a Kancellárián nem végzett, helyét számfeletti tanácsosként mindenféle fizetés nélkül Georg Leonhard Weigler, az *Obersthofmarschall*amt ülnöke vette át 1699. november 19-én. FAZEKAS 2018. 203. p. FAZEKAS 2019. 499–500. p.

⁶⁵² KALMÁR 2019. 511. p.

⁶⁵³ KALMÁR–VARGA J. 2010. 103. p. SZALAY 1859. 10. p. BÉLI 2009. 105–106. p.

bizottságnak, amely a tartományi büntetőrendtartás elkészítését követően tovább folytatta munkáját.⁶⁵⁴ A subcommissio tagjai közül hivatali karrierje nyomán a Niederösterreichische Regierunggal szoros kapcsolata volt még Julius Friedrich Graf von Bucellini udvari alkancellárnak,⁶⁵⁵ illetve Aichpichlnek is.⁶⁵⁶

Az Einrichtungswerkben azonosítható második érv, amely az Admonitióban érthető okokból még nem szerepelt, hogy az albizottság szerint az LGO-t az 1669. évi Gerhabschaftsordnunghoz hasonlóan csak ideiglenesen („*immittels*”) kellene bevezetni arra az időre, amíg Hoffmann el nem készíti a magyar büntetőeljárásra vonatkozó „rendtartást”. Harmadik érvként, amely természetesen együtt értelmezendő az Admonitióban foglaltakkal, az LGO pro norma bevezetése mellett szól továbbá, hogy azt 1687-ben latin nyelvre is lefordították, pedig ezzel a rendtartásnak a magyar praxisban való alkalmazása elől az esetleges nyelvi akadályok is elhárultak. Ráadásul a magyarok számára nem is ismeretlen a Praxis Criminalis, hiszen az már 1687-ben, a legutóbbi rendi országgyűlés idején nyomtatásban is megjelent.

Végezetül az Einrichtungswerkben található utolsó érv szerint, amely megállapítás az Admonitióban nem fedezhető fel, az LGO-t már a legtöbb nemesi vármegye és földesúri uradalom befogadta és gyakorlatba vette a pro norma való bevezetés nélkül is.⁶⁵⁷ Ez az érv különösen azért jelentős, mert rávilágíthat arra, hogy a Praxis Criminalis 1687. évi megjelenését és annak 1696-ban a Corpus iuris Hungaricibe történő felvételét megelőzően és azt követően, azzal párhuzamosan az LGO hazai praxisban való megjelenésének lehetett egy olyan csatornája is, amelyet az eddigi vizsgálat alapján úgy tűnik, legalábbis mélyebb összefüggéseiben, a jogtörténeti kutatások nem elemeztek. Az Einrichtungswerkben található utolsó érv mögött minden bizonnyal az a tapasztalat húzódhatott meg, hogy a XVII. század végén, az ország területének a töröktől való visszafoglalásával egyidejűleg, a kamarai igazgatás alá kerülő területeken (ha nem is általános jelleggel) az LGO-t már 1687, illetve 1689 előtt, valamint 1687–1689 között alkalmazásba vehették.⁶⁵⁸

Mindenképpen további kutatást igényel ennek a folyamatnak a mélyebb rekonstrukciója, illetve annak a kérdésnek az alaposabb vizsgálata, hogy az Einrichtungswerkben jelzett tendencia mennyiben tekinthető általános jelenségnek. Bónis kutatásai Buda és Pest szabad királyi városok vonatkozásában mindazonáltal erre a jelenségre világítanak rá, annak ellenére, hogy az Einrichtungswerk városokról nem, csupán vármegyékről és uradalmakról tett említést. Az

⁶⁵⁴ BÉLI-KAJTÁR 1988. 32. p. KAJTÁR 2003. 149. p.

⁶⁵⁵ Lásd még KIELMANSEGG 1897. 443. p.

⁶⁵⁶ Lásd még KIELMANSEGG 1897. 444. p.

⁶⁵⁷ KALMÁR-VARGA J. 2010. 103. p. SZALAY 1859. 10. p. BÉLI 2009. 105–106. p.

⁶⁵⁸ BÉLI 1999. 152. p.

1686. évi visszafoglalást követően a kamarai igazgatás alá kerülő két város számára az Udvari Kamara a büntetőperekben az LGO-t határozta meg követendő zsinórmértékül. Bécsből már 1693-ban megküldték a tartományi büntetőrendtartás német nyelvű változatát a kamarai adminisztrációnak, amelynek közvetítésével 1702-ben a két város magisztrátusa is megkapta azt. Az LGO-ra való hivatkozások vizsgálata alapján Bónis arra is rámutatott, hogy Buda és Pest büntetőpraxisában kezdetben valóban az LGO-t alkalmazták, majd a Corpus iuris Hungarici 1696. évi kiadásának megjelenését követően a Praxis Criminalist is.⁶⁵⁹

A kamarai igazgatáson túlmenően az LGO befogadását természetesen az is nagyban elősegítette, hogy például Buda és Pest esetében is az Admonitióban említett nyelvi nehézségek a két város lakosságának korabeli etnikai összetételére tekintettel nyilvánvalóan nem merültek fel. Bár további kutatást tesz szükségessé annak megállapítása, hogy pontosan mikor került az LGO Székesfehérvár szabad királyi városhoz, de az 1686-ban a töröktől visszafoglalt városnak megvolt az LGO 1657. évi első kiadása, ami ugyancsak azt a feltételezést erősítheti, hogy több esetben – például a delegált bíraskodás, a kamarai adminisztráció vagy akár az Újszerzeményi Bizottság tevékenysége révén – a Praxis Criminalis keletkezését és a magyar jogalkalmazásban való elterjedését megelőzően vagy azzal párhuzamos folyamatként magát az LGO-t is közvetlenül alkalmazták egyes hazai fórumokon.⁶⁶⁰

Érdekes még a Praxis Criminalis bevezetésével összefüggésben az Admonitióban használt „*pro directione, & Idæa*” és az Einrichtungswerkben szereplő pro norma megfogalmazásokat arra tekintettel összehasonlítani, hogy tehető-e a két alakilag különböző szövegrész között tartalmi értelemben vett különbség. Az Einrichtungswerkben a pro norma megfogalmazással együtt használt verordnen ige, egy olyan értelmezést tesz lehetővé, amely alapján a Praxis Criminalisnak a Magyar Királyságban pro norma való bevezetése (*Einführung*)⁶⁶¹ valamilyen formális (*offiziell*), külön aktussal történő bevezetést tenne szükségessé. Ezt erősíti a tervezet vizsgált szövegrészének következő tagmondatában használt ohne prepozíció, amely úgy is értelmezhető, mint egyfajta tartalmi különbségtétel vagy szembeállítás a verordnen, valamint az annehmen és a praktizieren igék jelentései között, ahol a verordnen a formális bevezetést fejezi ki, míg az annehmen és a praktizieren egy ennél jóval természetesebb folyamatot, az alkalmazás révén történő átvételt jelöl. Maga a norma szó jelentése az Einrichtungswerkben használt értelemben zsinórmérték, szabály kifejezésekkel ragadható meg, és tartalmi értelemben párhuzamba állítható a javaslat szövegében használt „*ein ordentlicher Processus*”

⁶⁵⁹ BÓNIS 1962. 315. p. BATÓ 2010. 19–20. p.

⁶⁶⁰ KÁLLAY 1962. 197–198. p.

⁶⁶¹ Vö. KALMÁR–VARGA J. 2010. 103. p.

megfogalmazással, amelynek szükségességét az *Einrichtungswerk* hangsúlyozza. Ezen értelmezés alapján a norma jelentése pedig szembeállítható az „*ohne erforderende Formb und ordnung*” fordulattal, amely fennálló állapotot az *Einrichtungswerk* erősen kritizálja.

Az Admonitióban található „*pro directione, & Idæa*” megfogalmazás esetében a *directio* az iránymutatás, míg az *idea* az eszme kifejezéssel ragadható meg.⁶⁶² Mind a két szó alapvetően a „*vel per excessum, vel per defectum rigoris,*” megfogalmazással állítható szembe, mivel a túlzott szigor vagy a túlzott engedékenység egy egységes iránymutatásként és elvként szolgáló rendtartás alkalmazása révén küszöbölhető ki. Az Admonitio esetében nyilvánvalóan nincs szó formális bevezetésről, azonban az a szövegrész, miszerint a *Praxis Criminalis* nagy segítségére és hasznára fog szolgálni a büntetőeljárások során a hazai jogalkalmazóknak, ahogy az – az Admonitio szerzőjének várakozása szerint – a tapasztalat révén is nyilvánvalóvá fog válni („*uti ipsâ experientiâ patebit.*”), ugyanarra az organikusabb folyamatra (az alkalmazás révén történő átvételre) világíthat rá, amelyről az *Einrichtungswerk* már mint meglévő jelenségről emlékezett meg.

A magyar igazságszolgáltatásban tapasztalható kirívó visszasságok felsorolásában az *Einrichtungswerk*-subcommissio által utolsóként említett jelenség ugyancsak kötődik a büntetőjoghoz. Ugyanis a magyar büntetőeljárásban, annak merevségére és formájára nézve, a nem nemesekkel szemben súlyos túlkapások tapasztalhatók a nemesek által élvezett mértéktelen és méltánytalan kiváltságok (*exemptiones*) miatt. Az országszervezési tervzet külön példaként nevesíti, hogy a szokásjogból eredően vagy inkább a visszaélés miatt a jobbágy az urát nem perelheti, valamint világos törvények biztosítják, hogy közember nemessel szemben nem tanúskodhat. Végezetül pedig – olvasható az *Einrichtungswerk*ben – nemes személyt büntetőügyben anélkül, hogy őt (a *perbe*) rendesen idéznék és (a büntetben) marasztalnák, néhány büntettől eltekintve, nem lehet letartóztatni. Ezeket az *exemptiókat*, amelyek az albizottság szerint nem egyebek, mint a büntetlen vétkezésnek szabadságai és a büntettek oltalmi, elkerülhetetlenül a hasznos (üdvös) törvények alapján („*aus denen Heilsamben Gesätzen*”), amelyek az osztó igazságosság szerint jutalmazták a jókat és büntetéssel sújtják a gonoszokat, teljesen el kell törölni.⁶⁶³

A subcommissio a *Iustitiarium* című fejezetben előadottakat azzal zárja, hogy az igazságszolgáltatás számára szükséges további orvosságok és megszüntetendő visszasságok egyrészt a *Tripartitum* és a magyar dekrétumok „újra rendezése” („*reconcinnation*”), valamint a magánjogi és büntetőügyekben alkalmazandó rendes eljárás kompilációja során fognak

⁶⁶² Vö. BÉLI 1999. 152. p.

⁶⁶³ KALMÁR–VARGA J. 2010. 103. p. SZALAY 1859. 10. p. VARGA J. 1991. 463. p.

megmutatkozni, másrészt azokat a tényleges gyakorlatban, a megreformált igazságszolgáltatási szervezetrendszer felső és alsó fórumai fogják észlelni.⁶⁶⁴

Az albizottság javaslatát a Praxis Criminalis hazai fórumokon történő tényleges alkalmazásba vételének vizsgálatánál azonban nem érdemes túlértékelni. Az LGO latin fordításának a magyar praxisban való széleskörű elterjedését, szokásjogi úton való recipiálásának lehetőségét végső soron mégis az a körülmény teremtette meg, hogy Szentiványi – feltételezhetően a mű kiadását akár anyagi eszközökkel is nagymértékben támogató Kollonich utasítására⁶⁶⁵ – a Praxis Criminalist függelékként a Corpus iuris Hungaricéhez csatolta, ezáltal lehetővé téve, hogy az LGO latin fordítása a hazai fórumokon széles körben is megismerhetővé és ily módon alkalmazhatóvá váljon.⁶⁶⁶ A Szentiványi-féle 1696. évi nagyszombati három részes Corpus iuris Hungarici, amely a korábbi törvénygyűjteményekhez hasonlóan ugyancsak magánmunkálatnak tekinthető, egyik fontos újdonsága volt, hogy a Tripartitum és a dekrétumok mellett több toldalékot is magába foglalt. Ezek közül az egyik a Praxis Criminalis, amelyet a címlapon szereplő dátum alapján 1697-ben készítettek a nagyszombati egyetemi nyomdában. Azon túl, hogy a címlapon jelölték, hogy ez a Praxis Criminalis második kiadása, megőrizték az 1687. évi első kiadás címének szövegét.⁶⁶⁷

A Corpus iuris Hungaricibe való felvétel jelentőségét a Praxis Criminalis széleskörű elterjedésében az is jól mutatja, hogy a Szegedy János által szerkesztett 1751. évi nagyszombati kiadásának második kötetében az ugyancsak függelékként szereplő Directio methodica Cap. IX. Q. 31–32. szövegében minden bizonnyal a szerkesztő a Praxis Criminalisra való két hivatkozást is elhelyezett. Ehhez azonban mindenképpen érdemes hozzáfűzni, hogy az LGO latin fordításának kiadási dátumára tekintettel Kitionich eredetileg műve megírásakor csak a CCC-re hivatkoz(hat)ott.⁶⁶⁸ A szerkesztő nemcsak a főszövegbe illesztette be a Praxis Criminalist, hanem a 31. kérdéshez fűzött lábjegyzetben külön is ajánlotta annak alkalmazását.⁶⁶⁹

A subcommissio véleménye két szempontból mégis mindenképpen figyelemreméltó a Praxis Criminalis alkalmazásba vételének, mint folyamatnak a vizsgálatánál. Egyrészt annak az alsó-

⁶⁶⁴ KALMÁR–VARGA J. 2010. 104. p. SZALAY 1859. 10. p.

⁶⁶⁵ Ezt erősíti, hogy az 1696. évi kiadást Szentiványi kifejezetten Kollonichnak, „*urának és legkedvesebb mecénásának*” ajánlotta. DRKNK RMK 1721. s.p. [A Dedicatio címlapja, r.]. Lásd még a dedikáció szövegét. DRKNK RMK 1721. s.p. [Dedicatio].

⁶⁶⁶ ŽIHA–PETRAK–BÉLI 2012. 74. p.

⁶⁶⁷ DRKNK RMK 1721. s.p. [A Praxis Criminalis címlapja, r.].

⁶⁶⁸ Lásd a Directio methodica eredeti 1619. évi kiadásában a Cap. IX. Q. 30. és a Q. 31. szövegében azonosítható CCC-hivatkozásokat. DRKNK RMK 1089. 262. 267–268. p.

⁶⁶⁹ CJH 1751. [Tom. II.] 136–137. p. lásd még különösen a 136. oldalon az A. jelű láb. Vö. KÁRMÁN 1906. 302. p. [32.].

ausztriai tartományi büntetőrendtartás bevezetőjével és a Praxis Criminalis 1687. évi első kiadásához írt intellem szövegével történő együttlvasása révén jól rekonstruálható a bécsi udvar álláspontja a büntetőeljárás „ügyét” illetően, amely a XVIII. század első felében vizsgált folyamatok és primer forrásszövegek értelmezéséhez mindenképpen nagy segítséget nyújt az értekezés további részében.

5.1.5. Az Informatio és a „Magyar Einrichtungswerk”

Az Einrichtungswerk Iustitiarium című fejezetét követően, de azzal szoros összefüggésben érdemes két további, a századforduló előtt készült és a magyar rendekhez köthető javaslatot is röviden megvizsgálni, kifejezetten arra a kérdésre tekintettel, hogy azok milyen álláspontot képviseltek a magyar igazságszolgáltatás revízióját illetően. Annak ellenére, hogy a szóban forgó két javaslatot az Einrichtungswerkhez hasonlóan a hazai szakirodalomban már több aspektusból alaposan vizsgálták, rövid áttekintésük az Einrichtungswerkkel való szoros kapcsolatuk miatt mindenképpen indokolt.

Közös kapcsolódási pontokként alapvetően az 1687/88. évi diétát, Esterházy I. Pál nádor személyét és az Einrichtungswerk elkészítési munkálatait lehet meghatározni. Mint fentebb már történt rá utalás, az 1687/88. évi országgyűlés befejezését követően a király 1688. június 10-én adott parancsot, hogy az ország új berendezkedésével foglalkozó bizottságnak mihamarabb meg kell kezdenie a munkáját. Kollonich, az Einrichtungswerk-subcommissio elnöke már az országgyűlés befejezését követően véleményt kért Esterházy I. Pál nádortól, sárvár-felsővidéki Széchényi György esztergomi érsektől, Orbán István személynöktől, Sente Bálint alnádortól, valamint a magyar viszonyokról ugyancsak alaposabb tapasztalatokkal rendelkező Antonio Caraffa főhadbízostól.⁶⁷⁰

A nádor ez alapján 1688. április 3-án Bécsben készítette el javaslatának („*Informatio ratione commissionis quoad politica, iuridica, militaria, cameralia et spiritualia, Viennae Aprilis 1688. palatini suae sacratissimae maiestati porrectata.*” [a továbbiakban Informatio]) autográf fogalmazványát, amelynek eredeti tisztázataát április 9-én terjesztette I. Lipót elé.⁶⁷¹ Az Informatióban Esterházy az ország újjászervezése szempontjából legfontosabb öt nagy területet illetően – politica, iuridica, militaria, cameraliae et spiritualia – fogalmazott meg javaslatokat, ezek közül azonban a téma szempontjából elsősorban azok vizsgálata bír relevanciával,

⁶⁷⁰ IVÁNYI 1971. 138. p. IVÁNYI 1987. 159. p. IVÁNYI 1991. 260–261. p.

⁶⁷¹ Az Informatio keltezéséről és a róla készült másolatokról lásd IVÁNYI 1971. 138–139. p.

amelyek az igazságszolgáltatásra (*administratio iustitiae*) vonatkoztak.⁶⁷² Maga a nádor is elismerte, hogy az igazságszolgáltatási rendszer vonatkozásában bizonyos reformok mindenképpen szükségesek, mivel nem kétséges, hogy anélkül bizonyosan minden monarchia összeomlana („*ut absque illa omnes monarchias pessum ire certum sit,*”).⁶⁷³

Az Információban megfogalmazott, az igazságszolgáltatásra vonatkozó reformjavaslatokat alapvetően két részre lehet osztani. Az elsőbe az igazságszolgáltatás szervezetének javítását célzó elképzelések tartoznak, míg a második a jogrendszer megjavítására vonatkozik. Esterházy munkájában egyértelműen az igazságszolgáltatás szervezeti reformjának kérdésére helyezte a hangsúlyt, a törvények átvizsgálásáról csak nagyon röviden (lényegében csak egy mondat erejéig) emlékezett meg.

A szervezeti kérdéseken belül a nádor elsőként részletesen a központi bíraskodás kérdésével foglalkozott. Az ország legmagasabb szintű bírói fórumaként Esterházy egy Pozsonyban⁶⁷⁴ felállítandó Gubernium elnevezésű szervet képzelt el, amely a nádor elnöklete alatt mind az *administratio politicae* mind pedig a *iuridicae* vonatkozásában a legmagasabb szintű szervként működött volna, tehát az igazgatás és az igazságszolgáltatás központi szinten ugyanazon (magyar) dikasztérium hatáskörébe tartozott volna. A Gubernium ülésein résztvevők a tárgyalandó ügyek jellegétől függően változnának, a törvénykezési ügyek esetén a Gubernium a Királyi Tábla tagjaival egészülne ki, amelynek üléseit minden évben kétszer, mindig öt héten keresztül tartaná, nevezetesen nagyböjt idején és Szent Márton napjától (november 11.).⁶⁷⁵

Az Informatio részletesebben szolt azokról a (elsőfokú) hatáskörökről, amelyeket a nádor a Guberniumnak törvénykezési ügyekben szánt. A javaslat szerint minden nyolcados és rövid perben, valamint más törvénykezési tárgyú ügyekben a Gubernium járna el, és ha az ítélettel a peres felek valamelyike nem volna megelégedve, a király személyéhez való felfolyamodás lehetősége biztosítva lenne, ha azonban a felek a Gubernium ítéletében megnyugodtak, akkor az ügy e fórumon befejeződné.⁶⁷⁶ A nádor a Gubernium mint legfőbb igazságszolgáltatási szerv – tudniillik minden magisztrátus bármely rendben és állapotban legyen, a Guberniumtól függjön, ügyeiben ahhoz folyamodjon és elintéztést is onnan várjon – hatáskörének tisztázása

⁶⁷² Hozzátéve, hogy ebben a javaslatban sem lehet az egyes területeket teljesen elválasztani egymástól, hiszen azok több szálon is szorosan összefonódtak, ami az Informatio esetében jól megragadható a *politica* és a *iuridica* összekapcsolódásában. IVÁNYI 1971. 149. p. Ez az összefonódás jól érzékelhető többek között a központi szintű igazságszolgáltatás és a Magyar Királyi Udvari Kancellária reformja esetében.

⁶⁷³ Vö. 1659. évi I. tc. [Ötödik feltétel.].

⁶⁷⁴ IVÁNYI 1971. 141. p. A nádor véleménye szerint a pereskedők számára nem jelent nehézséget, hogy az ügyek elintéztése miatt Pozsonyba kell menniük, mivel a királyság virágzása idején is a feleknek Budára kellett jönnie, és ott kellett saját ügyeik végét bevárniuk.

⁶⁷⁵ SZALAY 1859. 3. p.

⁶⁷⁶ SZALAY 1859. 3–4. p.

kapcsán kitért a dikasztérium fellebbviteli hatáskörére („*revisio per gubernium*”), a nádor helyettesítésére az elnöki teendők ellátásában, valamint a Gubernium tagjainak fizetendő napidíjra is.⁶⁷⁷ A központi szintű bíraskodást követően a vármegyei ítélkezésről a nádor csak röviden emlékezett meg, hangsúlyozva, hogy a vármegyékben folyó eljárásokat eddigi törvényes erejükben nem kell megzavarni, sőt azt meg kell tartani. Mindazonáltal a vármegyétől (is) a Guberniumhoz lehetne felfolyamodással élni azért, hogy a vármegyei szolgabírák ítéleteit felülvizsgálják és megjavítsák.⁶⁷⁸

A nádor az 1688. január 13-án kelt rezolúcióhoz és az *Einrichtungswerk*hez hasonlóan a szervezeti kérdések között az első helyre sorolta és a legszükségesebbnek tartotta a Magyar Királyi Udvari Kancellária reformját, mint amelynek törvénytelen eljárásai jelentős mértékben hozzájárultak az igazságszolgáltatás romlásához. Mint kiemelte, teljes mértékben a király belátásán múlik, hogy kiket kíván udvari kancelláriáján alkalmazni.⁶⁷⁹

Az *Informatio* a szervezeti kérdéseket illetően utolsóként a Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok bírósági szervezetrendszerére vonatkozóan tartalmazott két javaslatot. Esterházy szerint Horvátországban is megvan ezeknek az ügyeknek a Magyar Királyság törvényeivel egyező saját törvényszéke, azaz báni táblája,⁶⁸⁰ ahonnan a felfolyamodásokat minden ügyben a Guberniumhoz kellene felküldeni, ahogy jelenleg a Királyi Táblához történik a felfolyamodás. Minthogy az 1687. évi sikeres hadjárat eredményeképpen⁶⁸¹ Szlavónia is teljesen visszatért, azaz felszabadult, miután Horvátország jelenlegi bánjának, az I. Lipót által hivatalosan 1678-ban kinevezett gróf monyorókeréki és monoszlói Erdődy II. Miklósnak halálával a báni hivatal megüresedett, méltó volna egy külön bánt Szlavóniába állítani – miként egykor a királyság virágzása idején is szokásban volt⁶⁸² – és horvát mintára számára Eszéken hasonló törvényszéket felállítani.⁶⁸³

A nádor az igazságszolgáltatási szervezetrendszert érintő javaslatokat követően rátért a jogrendszer reformjának kérdésére. Mint fogalmazott, nem csekély nehézség van a törvények egymással való ellentmondásában, amit méltán rendbe kell hozni. Az indokolt munkálatok lényegét szemléletesen kifejező „*in ordinem redigere*” megfogalmazás az 1687/88. évi országgyűlési diárium Patachich-féle változatában is megtalálható, és ezért ezt a megfogalmazást úgy is lehet értelmezni, mint lehetséges kapcsolatot a legutóbbi diétával, ahol

⁶⁷⁷ IVÁNYI 1971. 141. p.

⁶⁷⁸ IVÁNYI 1971. 141–142. p.

⁶⁷⁹ IVÁNYI 1971. 150. p.

⁶⁸⁰ Vö. 1681. évi LXVI. tc. 1687. évi XXII. tc.

⁶⁸¹ TÓTH F. 2017. 756. p.

⁶⁸² Vö. PÁLFFY 1996. 169. p.

⁶⁸³ IVÁNYI 1971. 142. p. IVÁNYI 1987. 161. p. SZALAY 1859. 4. p. VARGA J. 1991. 456. p.

a tárgyalások során a kérdés ugyancsak felmerült.⁶⁸⁴ Amennyiben Öfelségének úgy tetszik, a törvények és törvénycikkelyek összegyűjtését néhány személy külön el tudná végezni és mihelyt a munka befejeződik, azt legalázatosabban fogják a király elé terjeszteni megerősítés végett. Esterházy véleménye szerint a törvények átvizsgálására vonatkozó munkálatok nem igénylik sok személy bevonását, ezért a feladat elvégzésére csak a frissen bárói címet nyert Szele Bálint alnádort,⁶⁸⁵ Petróczy Jánost, Pozsony szabad királyi város jegyzőjét⁶⁸⁶ és Tolvay Gábort, Szokolca szabad királyi város szenátorát⁶⁸⁷ javasolta. Esterházy érvelése szerint mindegyikük nagyfokú jártassággal bír a hazai jog ismeretében, és természetesen mindhárman katolikus vallásúak.⁶⁸⁸

A nádor tehát a magyar törvények között megfigyelhető ellentmondások kiküszöbölését, az időben később keletkezett Einrichtungswerkhez hasonlóan indokoltnak tartotta, azonban a munkálatok esetleges részleteiről, a törvények és artikulások úgynevezett „koncentrációjáról” konkrét javaslatokat nem fogalmazott meg. Így az Einrichtungswerkkel ellentétben nyilvánvalóan arról sem tesz említést, hogy a magyar jog ily módon megvalósítandó revízióján túlmenően a magánjogi és a büntetőügyekre vonatkozó rendes eljárás kidolgozására szükség lenne-e.

Nem hagyható figyelmen kívül az a körülmény sem, hogy a nádor, az Einrichtungswerkkel ellentétben kifejezetten magyar személyeket javasolt a törvények átvizsgálására. Ezt a különbségtételt természetesen az előző alfejezetekben közölt információk nyilvánvalóan annyiban árnyalják, hogy az Einrichtungswerkben javasolt – ekkorra már honfűsített – Hoffmann is komoly tapasztalatokkal rendelkezett a magyar viszonyokat illetően. Az Informatio szerint a hazai jogban lévő ellentmondások kiküszöbölésére vonatkozó munkálatok eredményét a király elé kell terjeszteni megerősítés végett, azonban ezt követően Esterházy nem szólt a király által jóváhagyott tervezet országgyűlési tárgyalásáról.

⁶⁸⁴ IVÁNYI 1971. 149. p.

⁶⁸⁵ Szele életéről lásd még IVÁNYI 1971. 323–329. p.

⁶⁸⁶ Petróczy az 1687/88. évi országgyűlésen Pozsony város követe volt, és 1687. október 30-án a királynak Pozsonyba történő bevonulásakor beszédet is tartott. CSEKEY 1917. 131. p. Petróczy többek között Tolvay Gáborral, Szokolca város követével együtt egyike volt azoknak az országgyűlési követeknek, akiket a sérelmek összeírására a szabad királyi városok részéről kiküldtek. ZSILINSZKY 1891. 544. p. Az országgyűlésen 1687. október 4-én az örökös királyság kérdésében kijelentette, hogy a szabad királyi városok készek elfogadni az örökös királyságot. Iványi szerint Petróczy megbízást kaphatott a felszólalásra és ezzel hozza összefüggésbe, hogy a nádor mintegy jutalmul őt javasolta a törvények átvizsgálását végző személyek sorába. IVÁNYI 1991. 256–257. p. Vö. HORVÁTH M. 1872. 192–194. p. FERDINANDY 1892. 52. p. CSEKEY 1917. 134–135. p. A tárnokszéki ülésjegyzőkönyvek alapján 1695-ben Pozsony város delegátusaként Petróczy volt a tárnoki szék jegyzője. VERES 1968. 105. p.

⁶⁸⁷ Tolvay életéről lásd még IVÁNYI 1971. 357–361. p.

⁶⁸⁸ IVÁNYI 1971. 142. p. IVÁNYI 1987. 161. p. BÓNIS 1935. 45. p. SZALAY 1859. 4. p.

Annak oka, hogy a magyar törvények revízióját illetően a nádor nagyon szűkszavúan fogalmazott, Iványi szerint elsősorban az ilyen (országgyűlésen kívüli) munkálatokban rejlő esetleges veszélyektől való (a rendek részéről már a diétán is egyértelműen érzékelhető) félelem és óvatosság (bizalmatlanság) lehetett. Mindazonáltal azt is érdemes hozzátenni, hogy maga az Informatio még egy nagyobb munkafolyamat elején készült, amelynek végeredménye az Einrichtungswerk elkészítése lett, ugyanis amikor a nádor a javaslatát a király elé terjesztette, az Einrichtungswerk-albizottság még sem kezdte működését.

A nádor részéről tanúsított óvatos fogalmazás egyik megnyilvánulásaként lehet értelmezni azt is, hogy az országsszervezés öt nagy területére vonatkozóan megfogalmazott javaslatok alapján a tényleges munkálatok elvégzésével megbízandó grémium megjelölésénél – minden bizonnyal a legutóbbi országgyűlésen szerzett negatív (elutasító) tapasztalatokra tekintettel – került a bizottság (*commissio*) kifejezés használatát. Esterházy úgy vélte, hogy a magyar jog átvizsgálására javasolt három személy mellett a hadügyi, egyházi és gazdasági ügyek tárgyalása esetén további, az adott (szak)terület szempontjából komolyabb ismeretekkel és tapasztalatokkal rendelkező magyar személyeket kellene bevonni a munkálatokba. A nádor ennek a koncepciónak megfelelően meg is tette a további szükséges személyi javaslatokat arra vonatkozóan, hogy kikkel egészüljön ki a háromfős grémium, amikor hadügyi, vallásügyi és kamarai (gazdasági) kérdéseket kell megtárgyalni.⁶⁸⁹ Esterházy úgy képzelte, hogy az így elkészült munkálatot az abban résztvevőkkel először ő vitatta volna meg, majd azt a király által Bécsben erre a célra külön felállított bizottság (*commissio*) elé terjesztette volna, ahol egy kis létszámú ülésen az elkészített munkálat anyagát a király által kiküldött bizottsági tagok jelenlétében lehetett volna „rendbe hozni”. Az ily módon már a szükséges javításokkal ellátott és rendbe szerkesztett művet (*opus*) pedig már alkalmasnak tartotta arra, hogy azt a király elé lehessen terjeszteni, hogy Őfelsége, miután minden információt megkapott, maga tudjon arról határozni.⁶⁹⁰

A király miután áttanulmányozta a Kollonich által kért felterjesztéseket, 1688. augusztus 6-án parancsot adott a nádornak egy magyar rendi bizottság összehívására azért, hogy a legutóbbi diétán el nem intézett fontos kérdések tárgyalását annak keretében lehessen folytatni. A parancs értelmében Esterházynek és Széchényi érseknek választania kell maguk mellé alkalmas személyeket, akikkel az egyházi, igazgatási, igazságszolgáltatási, katonai és kamarai ügyeket

⁶⁸⁹ IVÁNYI 1971. 142. p. BÓNIS 1935. 45. p.

⁶⁹⁰ IVÁNYI 1971. 143. p. BÓNIS 1935. 45. p.

érintő kérdéseket megvitatják, majd annak eredményéről közvetlenül a királynak kell jelentést tenniük.⁶⁹¹

A tárgyalások 1688. szeptember 13-án kezdődtek meg Pozsonyban a legutóbbi országgyűlésen előterjesztett királyi propozíciókban foglaltak alapján. A nádor már a munkálatok kezdetén jelezte a királynak és Kollonichnak küldött jelentéseiben az igazságüggyel foglalkozó bizottsági tagok – Orbán István, Sente Bálint és „*más jogászok*” – nehézségeit, kiemelve, hogy az átvizsgálendő törvénycikkek nagy száma miatt hosszabb időre lesz szükség a munkálatok elvégzésére.⁶⁹² Végül a bizottság tevékenységéről készített jelentést szeptember 22-én küldték meg Bécsbe. A hazai szakirodalomban röviden csak Magyar Einrichtungswerkként jelölt Opinióknak az igazságszolgáltatással kapcsolatosan megfogalmazott javaslatai között a szervezeti reformmal összefüggő megállapítások kaptak jelentősebb szerepet, hasonlóan a pozsonyi bizottság elnökeként működő és így az ott folyó munkálatokra döntő befolyást gyakorló Esterházy nádor által előterjesztett Informatióhoz. A nádor javaslatától eltérően a Magyar Einrichtungswerk már egyértelműen – még a magyar tagokkal működő bizottság gondolatát sem támogatva – elutasító álláspontot képviselt a törvények megjavítását (átvizsgálását) illetően, és a törvénykezés ügyét illetően előadott egész érveléséből a rendi országgyűlés megkerülhetetlenségének hangsúlyozása és „hatásköri sérthetlenségének” megóvása tűnik ki.⁶⁹³

Iványi ezt a jelentős eltérést az öt hónap különbséggel megalkotott Informatio és a Magyar Einrichtungswerk között a nádori pozícióknak a rendi államszervezetben betöltött tradicionális közvetítő, kompromisszumkereső és egyenetlenségeket elsimító szerepére vezette vissza, kiemelve, hogy korábbi felterjesztései is azt mutatják, hogy a nádor a hazai jogrendszer reformját illetően inkább a Magyar Einrichtungswerkben megfogalmazott állásponttal azonosulhatott. Esterházy egyedül készített Informatiójában a legutóbbi országgyűlésen felmerült gondolatot, azaz a magyar jogrendszer revízióját szükséztlenül ugyan, de mégis beépítette javaslatába (azonban, mintegy biztosítékként magyar származású, általa jól ismert és minden bizonnyal hozzá lojális személyeket ajánlva a szükséges munkálatok elvégzésére és az opus elfogadásában magának is fontos szerepet szánva), míg pár hónappal később az ő elnökletével működő pozsonyi (rendi) bizottság által készített jelentés már elvetette az igazságszolgáltatás átfogó reformjának gondolatát.⁶⁹⁴

⁶⁹¹ IVÁNYI 1987. 165. p.

⁶⁹² IVÁNYI 1987. 165. p.

⁶⁹³ SOÓS-VARGA J. 1991. 509. p.

⁶⁹⁴ IVÁNYI 1971. 149–150. p. IVÁNYI 1987. 171. p. VARGA J. 1993. 21. p. különös tekintettel a 6. lábja.

A pozsonyi bizottság érvelésében az 1687/88. évi diéta lezárásával beállt állapotot tekintette az igazságszolgáltatás vonatkozásában is megőrzendő status quonak: a rendek a legutóbbi országgyűlésen megalkotott törvényekkel elégedettek és a hazai ítélkező fórumoknak ezek alapján kell eljárniuk. Az igazságszolgáltatás átfogó reformjára a Magyar Királyságban semmi szükség, a bajok fő forrása az állandó háborúskodás, ezért az annak eredményeképpen megszakított pereket a Hétszemélyes Tábla elé kell vinni, a nyolcados törvényszékeket pedig az e tárgyban a korábbi országgyűléseken alkotott törvényekben⁶⁹⁵ meghatározott időpontokban és helyszíneken meg kell tartani.⁶⁹⁶ Továbbá minden évben megszakítás nélkül, a rövid lefolyású pereket a nádor által a húsvét előtti hatodik vasárnapra kitűzött határidőben Pozsonyban folytassák le, illetve a nádori helytartói perekben a nádor által, a király előzetes tudtával, a nyolcados és országgyűlési határidőkön kívül, vízkereszt ünnepének oktavájára (január 13.) kitűzött határidőben Besztercebányán járjanak el.⁶⁹⁷

A bizottság az Informatióhoz hasonlóan, de annál valamivel élesebb hangvételben ugyancsak elodázhatatlannak tartotta a Magyar Királyi Udvari Kancellária reformját, mivel az általa kiadott törvénytelen parancsok, valamint a királyi fiscus és a kamarák ugyancsak törvénytelen eljárásai tekinthetők a magyar igazságszolgáltatásban tapasztalt visszasságok és diszfunkcionális működés egyik fő forrásának.⁶⁹⁸ A bizottság végső konklúziója, hogy az igazságszolgáltatással összefüggésben a szükséges reformokat – az 1687/88. évi diétára hivatkozva – a következő rendi országgyűlésen kell megtárgyalni.⁶⁹⁹

A Magyar Einrichtungswerk nem részesült pozitív fogadtatásban a bécsi udvarban, és ellentétben az Informatióval nem is került be az Einrichtungswerk mellékletei közé.⁷⁰⁰ Kollonich csak majdnem egy évvel később, 1689. augusztus 22-én válaszolt a pozsonyi bizottság jelentésére, és megjegyzései csak néhány helyen tükrözték az egyetértést a Magyar Einrichtungswerkben megfogalmazott javaslatokkal. Ezt követően a nádor még egyszer összehívta a bizottságot, amely 1689. október 10-én kezdte meg ismét működését Pozsonyban ugyancsak Esterházy nádor és Széchényi érsek elnöklete alatt. A bizottság október 14-én kelt felterjesztése és a hozzá csatolt nádori kísérőlevél egyrészt igyekezett emlékeztetni a királyt az

⁶⁹⁵ Vö. (csak a hódoltsági időszakra tekintettel) 1550. évi L. tc., 1563. évi XXIV. tc., 1566. évi XXI. tc. 1569. évi XXXIX. tc., 1572. évi (II.) IV. V. VII. tc., 1574. évi XVI. tc., 1575. évi III. tc., 1578. évi XVI. tc., 1582. évi III. IV. tc., 1588. évi XXX. XXXII. tc., 1602. évi XXII. tc., 1609. évi LXX., 1618. évi LXIV. tc., 1622. évi XLIII. tc. 1625. évi LI. tc., 1635. évi XIV. tc., 1638. évi XXIII. tc., 1647. évi CIII. tc., 1649. évi LXXVI. tc., 1655. évi LI. tc., 1659. XLI. tc., 1662. évi XXVIII. tc., 1681. évi XXVIII. tc.

⁶⁹⁶ SOÓS-VARGA J. 1991. 509. p. IVÁNYI 1971. 157. p. IVÁNYI 1987. 168. p. IVÁNYI 1991. 264. p.

⁶⁹⁷ SOÓS-VARGA J. 1991. 509. p.

⁶⁹⁸ SOÓS-VARGA J. 1991. 509–510. p. IVÁNYI 1971. 157. p. IVÁNYI 1987. 168. p. IVÁNYI 1991. 264. p.

⁶⁹⁹ SOÓS-VARGA J. 1991. 509–510. p. IVÁNYI 1971. 157. p. IVÁNYI 1987. 168. p. IVÁNYI 1991. 264. p.

⁷⁰⁰ IVÁNYI 1987. 170. p.

ő és a neo-rex I. József koronázási esküjének azon részére, amely az ország szabadságjogainak megóvására vonatkozott,⁷⁰¹ másrészt tompítani igyekezett azt a felháborodást, amit a Magyar Einrichtungswerk Bécsben okozott.⁷⁰²

Összességében a 1687/88. évi diéta fentebb említett eseményeiből és a Magyar Einrichtungswerk szövegéből is jól érzékelhető a magyar rendek részéről tanúsított ellenállás a hazai igazságszolgáltatás átfogó reformjával szemben, amelyet a bécsi udvar a török hódoltság alól felszabadított ország újjászervezésének szerves részeként kívánt megvalósítani elsősorban azért, hogy ezáltal a királyi hatalomgyakorlás magyarországi intézményi kereteit meg lehessen újítani. Mindazonáltal érdemes az administratio Iustitiae reformjával szemben tanúsított rendi ellenállást is differenciáltan szemlélni. Erre szolgálhat példaként Patachich Boldizsár, a Magyar Királyi Udvari Kancelláriai tanácsosa által körülbelül 1700-ban vagy 1701-ben⁷⁰³ készített *Projectum De noviter instituenda, Reipublicæ Hungaricæ Administratione, quantum legibus patrÿs minus disconveniret* (a továbbiakban *Projectum*) című országszervezési javaslat is.⁷⁰⁴

A *Projectum* 20. §-ban a szerző bár számos kétséget fogalmaz meg a hazai jogrendszer revíziójával szemben és elutasítja a reformokat, azonban a heves ellenzés ellenére az eljárásjog reformját mégis szükségesnek tartja és ennek bizonyítására felsorolja azokat a korábbi tervezetekből már ismert problémákat, amelyek a hazai eljárásjog reformját indokolttá teszik. Az országszervezési javaslat konklúziója, hogy a megzavart eljárásjogot meg lehet változtatni, mivel azt az országlakosok is kívánják, továbbá az eljárásmód nem foglalja magába a jognak és az igazságosságnak a lényegét, valamint a régi eljárásjog nem áll szemben az eljárás új módjával.⁷⁰⁵

⁷⁰¹ 1659. évi I. tc. [Első feltétel.], 1687. évi I. tc. [Koronázási eskü.].

⁷⁰² IVÁNYI 1971. 158–159. p. IVÁNYI 1991. 265. p.

⁷⁰³ IVÁNYI 1971. 148. p. különös tekintettel a 73. láb. Vö. DONÁTH 1968. 304. p. különös tekintettel a 81. láb. BÓNIS 1935. 49. p. SCHRAMEK 2011. 17. p.

⁷⁰⁴ CollHev033_025_01 489–523. p.

⁷⁰⁵ CollHev033_025_01 509. p. [§. 20.]. DONÁTH 1968. 301–302. p.

5.2. A Jurisprudentia criminalis előszava

5.2.1. „Vir fuit et doctus et diligens”

„Művelt és lelkiismeretes férfiú volt.”⁷⁰⁶ – írta a Jurisprudentia Criminalis szerzőjéről, bodófalvi Bodó Mátyásról (*Matthias Bodo, Bodo Matěj*) Bartholomaeides. A XVIII. században nyomtatásban megjelent, rendkívül kevés teljesen vagy legalább részben büntetőjogi témájú mű szerzői közül a későbbi szakirodalom talán őt és az ő munkáját értékeli a legpozitívabban.⁷⁰⁷ Baumgarten véleménye szerint a Jurisprudentia Criminalis a Vuchetich Mátyás előtti periódus – akinek fellépését a magyar büntetőjogtudomány történetében valóban egyfajta korszakhatárként lehet értékelni – legjelentősebb alkotása.⁷⁰⁸ Bodó életéről azonban mindezidáig – például a jelentős kortárs, Huszty Istvánnal szemben⁷⁰⁹ – meglehetősen kevés adat áll rendelkezésre, vagy legalábbis eddig a jogtudományi munkásságával foglalkozó szerzők a XVIII. századi büntetőjogtudomány szempontjából megkerülhetetlen auktor életútjára még kevesebb figyelmet fordítottak.⁷¹⁰

A Márkus által szerkesztett Magyar Jogi Lexikonban (is) csak annyi életrajzi információ található Bodóról, hogy ügyvédként tevékenykedett és a nagyszombati egyetemen a hazai törvény tanára volt.⁷¹¹ A Jurisprudentia Criminalis első, 1751. évi kiadásának címlapján neve alatt is csak két tisztség megjelölése szerepelt. Ezen adatok szerint a szerző a könyv megjelenésekor egyrészt hites ügyvédként (*advocatus iuratus*) tevékenykedett, másrészt a gömör vármegyei (*Comitatus Gömöriensis*) sedria táblabírája (*tabulae iudicariae assessor*) volt.⁷¹²

Bodófalvi Bodó Mátyás a Gömör vármegyei Rimabányán született 1690-ben, maga az adományos nemesi család eredetileg a Turóc vármegyei Bodófalváról (*Bodovice*) származott (a család előnevét is innen vette) és annak egyik ága Gömör vármegyébe szakadt (a bodófalvi Bodó család gömöri ága)⁷¹³ és ott Csetnek (*Štítňik*) privilegizált mezővárosban lett birtokos.⁷¹⁴

⁷⁰⁶ BARTHOLOMAEIDES 1799. 113. p.

⁷⁰⁷ Humanizmusát emeli ki FINKEY 2000. 81–85. p.

⁷⁰⁸ BAUMGARTEN 1885. 381. p. HAJDU 1986. 1113. p.

⁷⁰⁹ FINKEY 2000. 71–76. p. CSÍZMADIA 1967. 197–198. p. PÓKECZ KOVÁCS 2016. 167–169. p. NAGY J. 2020. 441. p.

⁷¹⁰ MÁRKUS 1899. 234. p.

⁷¹¹ MÁRKUS 1899. 234. p.

⁷¹² BODÓ 1751. s.p. [Címlap, r.]. [„(...) per Inclytum Hungariae Regnum (...)”]. Ugyanezen adatok olvashatók a könyv elején található Censura Ordinarii [sic!] (nyomdahiba miatt szerepel így, valójában censura ordinaria, azaz törvényes [mű]vizsgálat) szövegében is. BODÓ 1751. s.p. [Censura Ordinarii.]. [„(...) per Inclytum Hungariae Regnum (...)”].

⁷¹³ SZLUHA 2008. 512. p.

⁷¹⁴ NAGY I. 1858. 139. p. FORGON 1909a. 121–122. p. KEMPELEN 1911. 272–273. p. SZLUHA 2008. 509. p.

Turóc vármegye által Bodó Mátyás és két testvére, András és János, mint csetneki lakosok részére kiállított, 1725. június 18-án kelt nemességigazolásra szolgáló bizonyítványt még ugyanebben az évben Gömör vármegyében hirdették ki.⁷¹⁵ Ila az 1728. évből származó adatok alapján Bodót azon csetneki birtokos nemesek között említi, akik zálogjogon kisebb birtokrészt bírtak.⁷¹⁶ Forgón egyébiránt rámutat arra a Bodó életrajzi adatainak feltárására fókuszáló kutatás szempontjából mindenképpen figyelmet érdemlő körülményre, hogy Gömör vármegyében a vizsgált korszakban három Bodó nevű nemesi família is élt, az imolai Bodó, a bodófalvi Bodó és a méhi Bodó család.⁷¹⁷

Bodó több helyen, többek között Besztercebányán járt iskolába, majd gimnáziumi tanulmányai után Eperjesen tanult jogot és teológiát.⁷¹⁸ Ezt követően Csetneken lett ügyvéd, ahol gyermekéveit is töltötte nagyapja, id. Bodó András házában. Ügyvédként komoly ismertségre és hírnévre tett szert és miként Bartholomaeides megjegyezte, abban az időben, azaz a XVIII. század első felében, rajta és az ugyancsak evangélikus vallású, a jogtudományban szintén komoly jártassággal bíró iglói Szontagh III. Gáspáron⁷¹⁹ kívül senkivel sem történt meg, hogy protestánsként Gömör vármegye táblabírái közé választották. Ez a megállapítás III. Károly és Mária Terézia protestáns felekezetekkel szembeni valláspolitikájára tett utalásként értelmezhető, és azon belül is elsősorban III. Károly által 1731. március 21-én kibocsátott, a Helytartótanács által a nemesi vármegyéknek és szabad királyi városoknak április 6-án továbbított I. Carolina resolutio (*Carolina resolutio prima*) IX. pontjával hozható kapcsolatba. Ez a rendelkezés az evangélikus és református felekezetekhez tartozók esetében is a katolikus (*decretalis*) esküformulát írta elő a bírók és más tisztségviselők, valamint a prókátorok számára, megkövetelve, hogy a hivatali esküt letevő az eskü szövegében a Boldogságos Szűzet és a Szenteket is kifejezetten megemlítsék.⁷²⁰ Az a tény, hogy az 1704–1708 közötti időszakban gömöri vagy felsőgömöri evangélikus szuperintendensként, illetve többek között csetneki evangélikus lelkészként (*praedicator*) is szolgáló nagyapával (id. Bodó András),⁷²¹ valamint az

A források szerint Bodó később költözött Csetnekre, de életének jelentősebb részében valószínűleg itt lakhatott és a *Jurisprudentia Criminalis* is itt készíthette, amely feltételezést a mű olvasóhoz intézett előszava is megerősíti. BODÓ 1751. s.p. [Praefatio.] [„Scribendam Csetnekini, (...)”]. ANON. 1826. 197. p. BARTHOLOMAEIDES 1806–1808. 408. p.

⁷¹⁵ SZLUHA 2008. 509. p.

⁷¹⁶ ILA 1944. 155. p. Vö. BAROS-GYIMÓTHY 2022. 30–31. p.

⁷¹⁷ FORGON 1909a 121–122. p.

⁷¹⁸ BARTHOLOMAEIDES 1799. 112. p. MOCKO 1896. 119. p. Születési dátumára tekintettel Bodó minden bizonnyal 1705 után lehetett az eperjesi kollégium diákja, mivel neve az 1667–1668. és az 1705. évekre vonatkozó összesített diáknévsorban nem szerepel. DUROVICS–KÓNYA 2015. 148. p.

⁷¹⁹ BARTHOLOMAEIDES 1806–1808. 409. p. NAGY I. 1863. 817–818. p. FORGON 1909b. 291. p. SZONTAGH 1864. 20–21. p.

⁷²⁰ BUDAI 1833. 84. p.

⁷²¹ Id. Bodó András életéről lásd még SZABÓ A. P. 2020. 237. p. különös tekintettel a 62. lánbj.

1705–1721 közötti időszakban rimabányai evangélikus lelkészi hivatal viselő apával (ifj. Bodó András)⁷²² büszkélkedő, hithű evangélikus vallású, egyházát védelmező, egyházi tisztséget (is) viselő és egyházi íróként is tevékenykedő Bodót⁷²³ ebben az időszakban a Gömör vármegyei törvényszék táblabírájává választották, az ő szakmai tekintélyének széleskörű elismertségét és megbecsültségét bizonyíthatja.⁷²⁴

Azt, hogy Bodót pontosan mikor választották meg a vármegye táblabírájává, csak mélyebb szlovákiai levéltári kutatások nyomán lehetne biztosan tisztázni. Szontagh III. Gáspár táblabíróvá választásának pontos dátuma valamelyest segíthetne a beazonosításban, azonban az eddig vizsgált források konkrét évszámot az ő esetében sem említenek. Az a körülmény, hogy a Bartholomaeides által Bodó esetében használt „*illo tempore*” és „*atque eo etiam tempore, dum Protestantes ab Officiis exclusi essent,*” fordulatok, illetve Szontagh esetében a „*dum Protestantes a muneribus exclusi erant,*”⁷²⁵ megfogalmazás az I. Carolina resolútióra tett utalásokként is értelmezhetők, arra engednek következtetni, hogy körülbelül az 1720-as évek végére és 1730-as évek elejére (tehát valószínűleg még III. Károly uralkodásának idejére) tehető Bodó megválasztása, vagy legalábbis ekkortól már bizonyosan nem csak ügyvédként lehetett aktív szereplője a vármegyei törvénykezésnek.

Ezt a feltételezést erősítheti egy 1732-ben a Gömör vármegyei sedria előtt folyt boszorkányper, amelyben Bodó vármegyei tiszti ügyészi teendőket látott el. Rozsnyó privilegizált mezővárosban 1732. január 29-én a Gömör vármegyei törvényszék előtt történt meg a boszorkánysággal vádolt Nagy Dorottya, Jósa György özvegyének büntetőperében a perfelvétel. A levata szerint a felperes [vádoló] (*magistratus et actor*) perbeli pozícióját felsőkubini és deménfalvi Kubinyi Imre Zsigmond, Gömör vármegye első (rendes) alispánja (*vice-comes ordinarius*) töltötte be,⁷²⁶ azonban helyette (és nevében) vagy pontosabban az ő képviselőjében Bodó, mint a vármegye tiszti ügyésze terjesztette elő a büntetőperben a tiszti keresetet.⁷²⁷

Bodó a *Jurisprudentia Criminalis*ban külön is foglalkozott azzal a kérdéssel, hogy büntetőügyekben kit illet az *actoratus*. Ezzel kapcsolatban úgy fogalmazott, hogy némely

⁷²² Ifj. Bodó András életéről lásd még SZABÓ A. P. 2020. 291. p. különös tekintettel a 178. lábja.

⁷²³ MOCKO 1896. 119–121. p.

⁷²⁴ WALLASZKY 1808. 309. p. MOCKO 1896. 119. p.

⁷²⁵ Hasonló megfogalmazást használt Bartholomaeides Szontagh III. Gáspár esetében is. BARTHOLOMAEIDES 1806–1808. 409. p.

⁷²⁶ Az 1722–1731 között Gömör vármegye főjegyzői tisztét betöltő felsőkubini és deménfalvi Kubinyi Imre Zsigmond 1731–1741 között volt a vármegye első alispánja. BARTHOLOMAEIDES 1806–1808. 761. 765. p. FORGON 1909b. 52. p.

⁷²⁷ BESSENYEI 1997. 320. p. „*Et pro antetitulado domino magistratu et actore legitimus procurator egregius Matthias Bodó cum attributa sibi facultate fiscali, contra memoratam incattam sequentem dirigit actionem.*” Ennek a boszorkánypernek a részletesebb vizsgálatát lásd TÓTH G. 2020. 152–153. p.

vármegyékben a Directio Methodica Cap. IX. Q. 32. alapján az alispánt szokták úgy emlegetni, mint akinek – magistratus et actor – nevében a reusokkal szemben a kereseteket szokás szerint előadják. Azonban ez a gyakorlat, miként Bodó rámutat, kölcsönösen ellentétesnek tűnik, ugyanis a Tripartitum P. II. Tit. 22. alapján nem megengedhető, hogy valaki ugyanazon ügyben egyszerre bíró és actor legyen, ráadásul a Tripartitum P. II. Q. 82. szerint is bíró egyszerre szembenálló fél és ítélező személy nem lehet.⁷²⁸ Ennél fogva Bodó szerint sokkal megfelelőbb, sőt az eljárásrend (is) azt kívánja meg, hogy mindannyiszor, a Királyi Táblán vagy máshol felhozott fiskális ügyekkel való hasonlóságra is, a büntetőügyekben a kereseteket a vármegyei tiszti ügyész nevében és annak kérelmére minden gonosztevővel szemben rendeljék el és mozdítsák elő és ezeket az ügyeket a mindkét fél részéről felhozandó törvényes bizonyítékok szerint vizsgálják meg és döntsék el, ahogy arra az 1729. évi XXVIII. tc. is rámutat.⁷²⁹

A fentebb említett ügy aktájában használt „*cum attributa sibi facultate fiscali*” megfogalmazás, Meznerics kutatásaival összhangban, azt bizonyítja, hogy Bodó 1732-ben már Gömör vármegye tiszti ügyésze volt. Ezt az állítást erősíti az a korabeli gyakorlat is, amelyet a Gömör vármegyei közgyűlési jegyzőkönyvekben is azonosítani lehet. Ugyanis a vizsgált jegyzőkönyvi bejegyzések alapján jól látszik, hogy a büntetőügyekben a vármegyei alispán nevében terjesztették elő a tiszti keresetet a sedrián, és magát a vádat a vármegyei törvényszéken ítélező alispán (amennyiben jelen volt) helyett a vármegye tiszti ügyésze képviselte.⁷³⁰ A Gömör vármegyei közgyűlési jegyzőkönyvekben azonosított esetekben az actiót előadó tiszti ügyész megjelölésénél ugyancsak a „*cum attributa sibi facultate fiscali*” formulát használták. Többek között 1726. június 26-án Pelsőc privilegizált mezővárosban tartott sedrián a bigámiával gyanúsított félnemes Thoth [sic!] Pál büntetőperében az actor et magistratus perbeli pozícióját szkárosi Farkas György másodalispán (*substitutus vice-comes*) töltötte be, míg őt a büntetőperben benedekfalvi Kiszely Péter vármegyei fiscalis procurator képviselte és ezért a vádat is ő terjesztette elő.⁷³¹ Ugyanez a gyakorlat érvényesült az 1727. december 2-án szintén Pelsőcön tartott sedrián az emberöléssel vádolt Possa Jánossal szemben indított büntetőperben, annyi különbséggel, hogy itt a vádlói funkciót Nebesz [Nébesz] György, Gömör vármegye első (rendes) alispánja (*ordinarius vice-comes*), mint actor et magistratus töltötte be, azonban őt a

⁷²⁸ Vö. MEZNERICS 1933. 35. p.

⁷²⁹ BODÓ 1751. 17. p. [§. I]. Vö. Tripartitum P. II. Tit. 2., Tripartitum P. II. Tit. 82., 1729. évi XXVIII. tc.

⁷³⁰ Vö. MEZNERICS 1933. 35–36. p.

⁷³¹ HU-MNL-OL-X 10867-C1380-B1421-313. f. v. Vö. HU-MNL-OL-X 10867-C1380-B1456-341. f. r.

büntetőperben ugyancsak Kiszely Péter vármegyei fiscalis procurator képviselte és ő terjesztette elő az actiót is.⁷³²

A Gömör vármegyei közgyűlési jegyzőkönyvek vizsgálata alapján azonban egyértelműen megállapítható, hogy Bodó 1732-ben már biztosan Gömör vármegye tiszti ügyésze volt, mivel a vármegye az 1730. november 28-án Rozsnyó privilegizált mezővárosban tartott tisztújító székén őt választotta a vármegye fiskálisává. Bodót ezen a generalis congregatióon nem csak vármegyei tiszti ügyésznek, hanem ezt megelőzően, Ragalyi [Ragályi] Lászlóval és Crus [Kruss] Sámuellel⁷³³ együtt vármegyei aljegyzőnek (*substitutus vice-notarius*) is jelölték. Az aljegyzői tisztre végül a vármegyei universitas az első helyen jelölt Ragályi Lászlót választotta,⁷³⁴ azonban tiszti ügyésznek, az erre a tisztre gróf kisserényi Serényi Farkas András főispán által jelölt Bodó, Kiszell(y) Sándor és id. Rétsi [sic!] Sándor közül a vármegye az első helyen jelölt Bodót választotta meg.⁷³⁵

A fentebbi forráshely is azt bizonyíthatja, hogy Bodó Gömör vármegyei hivatali életpályájának alaposabb vizsgálatához – tekintettel arra, hogy a Besztercebányai Állami Levéltárban (*Štátny archív v Banskej Bystrici*) található Gömör vármegyei sedria iratanyagához Magyarországon nem lehet hozzáférni – az HU-MNL-OL-ben őrzött vármegyei közgyűlési jegyzőkönyvek (*Kongregációné protokoly*) 1964-ben készített mikrofilm-másolatai is rendkívül értékes adatokkal szolgálnak.⁷³⁶ Az eddigi kutatás ezeknek a protocollumoknak csak egy részét, az 1726–1734 közötti időszakra vonatkozó jegyzőkönyvi anyagot dolgozta fel,⁷³⁷ azonban már az ebben fellelhető információk is nagy segítséget nyújtanak Bodó néhány fontosabb életrajzi adatának rekonstruálásához, illetve a *Jurisprudentia Criminalis* keletkezéstörténetének és ezáltal szövegének vizsgálatához.

Azok a jegyzőkönyvi bejegyzések, amelyekben Bodó Mátyás neve azonosítható, alapvetően három csoportba oszthatók. Az első kategóriába azok a bejegyzések sorolhatók, amelyek olyan ügyekre vonatkoztak, amelyek Bodónak a vármegyei közgyűlés előtt kifejtett ügyvédi

⁷³² HU-MNL-OL-X 10867-C1380-B1470-348. f. v. Vö. HU-MNL-OL-X 10867-C1380-B1424-315. f. r. HU-MNL-OL-X 10867-C1380-B1473-349. f. v. HU-MNL-OL-X 10867-C1380-B1475-350. f. v.

⁷³³ III. Károly Kruss Mihálynak és két fiának Kruss Sámuelnek és Györgynek 1712. július 6-án nemességet adományozott, amelyet Gömör vármegyében hirdettek ki. FORGON 1909b. 49. p.

⁷³⁴ BARTHOLOMAEIDES 1806–1808. 765. p.

⁷³⁵ HU-MNL-OL-X 10867-C1381-B0305–0306. 149. f. v.–150. f. r. Meznerics rámutat, hogy a korszakban a vármegyei tiszti ügyészeket általában az ügyvédek közül választották. MEZNERICS 1933. 36. p.

⁷³⁶ A történeti Gömör vármegye levéltára a Besztercebányai Állami Levéltárban található. Az 1964-ben készített mikrofilm-másolatok a HU-MNL-BAZVL-ben is megtalálhatók. TÓTH P. 1996. 7. p.

⁷³⁷ Az erre az időszakra vonatkozó jegyzőkönyvek (jog)történeti forrásértékét az is növeli, hogy Gömör vármegye közgyűlési és törvényszéki jegyzőkönyvei közül – egy az 1980-as években induló monumentális, és a korajkori jogtörténeti kutatások számára hatalmas segítséget nyújtó forrásközlési program keretében a HU-MNL-BAZVL munkájának köszönhetően – eddig csak az 1571–1579 és annak folytatásaként az 1580–1587 közötti évekre vonatkozó regeszták váltak szélesebb körben kutathatóvá. TÓTH P. 2011. 5. p.

tevékenységére tartalmaznak értékes adatokat. Többször előfordult, hogy Bodót egyedül vagy többedmagával Gömör vármegye valamely vármegyei közgyűlésén vagy részgyűlésén (részleges gyűlésén), mint hiteleshelyen ügyvédül (*procurator*) és/vagy meghatalmazottul („teljhatalmazottul”) (*plenipotentarius*) vallották (*constitutio procuratorem, plenipotentaria constitutio*).⁷³⁸

Erre a jelenségre lehet példa az 1727. július 14–15. között Pelsőcön tartott generalis congregatio, ahol Gáll Ferenc Horváth Menyhértet, Bodó Mátyást, Kiszell(y) Pétert és Kiszell(y) Sándort ügyvédül és meghatalmazottul vallotta.⁷³⁹ Az 1731. január 3-án Kövi birtokon megtartott particularis congregatió szkárosi Farkas György másodalispán oroszlányi Oroszlányi Sándor szolgabíróval és ifj. Söldos [sic!] János iurassorral jelentette, hogy 1730. december 22-én a Füge [sic!] nevű birtokon jelenlétükben Asgúti József személyesen draskóczi és dolinai Draskóczy Sámuel minden ügyében meghatalmazottnak vallotta egészen a Bornemissza István, Bodó Mátyás és Kiszelly Sándor ügyvédek által tett nyilatkozatok visszavonásáig (*revocatio procuratoris*).⁷⁴⁰

Ezekből az ügyvédvallásokból és meghatalmazott állításokból fakadóan Bodó többször járt el az őt ügyvédként valló és/vagy meghatalmazottul rendelő nemesek ügyeiben a vármegyei közgyűlés előtt. A XVIII. század első felében tartott generalis congregatiók, pontosabban az ezek hatáskörébe utalt ügyek jellegéből fakadóan a jegyzőkönyvi bejegyzések Bodó ügyvédi és meghatalmazotti tevékenységének csak egy szűkebb keresztmetszetét tudják megmutatni, tehát elsősorban azok az esetek ismerhetők meg a protocollumokból, amelyekben az ügyvéd vagy meghatalmazott az általa képviselt személy érdekében eljárva a közgyűlés előtt a tiltakozásnak valamely fajtáját adta elő.⁷⁴¹

Erre lehet példa az ugyancsak Pelsőcön, 1727. október 13–14. között tartott közgyűlés, amely esetében a congregatio helyének és idejének megadása után, mintegy témamegjelölésként, feltüntették a jegyzőkönyvben, hogy ezen a közgyűlésen óvásemeléseket (*protestationes*), ellentmondásokat (*contradictiones*), fenntartásokat (*reservationes*), eltiltásokat (*inhibitiones*) terjesztettek elő.⁷⁴² Ezen a generalis congregatió brezoviczai Horváth (Bugarin-Horváth) András hitvесе, Magyary Gencsi Zsuzsanna az ügyvédje, Bodó Mátyás útján Gömör vármegye

⁷³⁸ Vö. ACSÁDY 1837. 191. p. A vármegyei tiszti ügyészek ügyvédi tevékenységéről lásd MEZNERICS 1933. 37–38. p.

⁷³⁹ HU-MNL-OL-X 10867-C1380-B1012. 101. f. v. Vö. HU-MNL-OL-X 10867-C1381-B0452. 222. f. v. HU-MNL-OL-X 10867-C1381-B0499. 246. f. r. HU-MNL-OL-X 10867-C1381-B0507. 250. f. r. HU-MNL-OL-X 10867-C1381-B0545. 269. f. r.

⁷⁴⁰ HU-MNL-OL-X 10867-C1381-B0321–0322. 157. f. v.–158. f. r. Vö. ACSÁDY 1837. 192. p.

⁷⁴¹ Vö. DEGRÉ 2004. 174. p.

⁷⁴² HU-MNL-OL-X 10867-C1380-B1180. 185. f. r.

tekintetes nemes közönsége előtt ünnepélyes formában óvást, fenntartást és ellentmondást adott elő.⁷⁴³ Ezeken túl azonban még más cselekményekre is lehet példát találni Bodó ügyvédi tevékenységére vonatkozóan. Az 1732. április 17-én Pelsőcön tartott generalis congregatió Rudy [sic!] Erzsébetnek, Czékus Mátyás özvegyének érdekében, férjének örököseivel szemben bizonyos perek folytatásának tárgyában óvást emeltek, amelyre Bodó Mátyás a másik fél (vagyis Czékus Mátyás örökösei) részéről – talán taktikusan a perhalasztás érdekében – „párkérést” (*parium petitio*)⁷⁴⁴ és ellenóvást (*reprotestatio*) tett.⁷⁴⁵

A vármegyei protocollumokban Bodó élete és hivatali karrierje szempontjából releváns jegyzőkönyvi bejegyzések második csoportjába azok az ügyek tartoznak, amelyeket mint a vármegye tiszti ügyésze intézett el. Bodó által azt a tevékenységet, amikor egyes magánszemélyek ügyeiben járt el, el kell határolni azoktól az esetektől, amikor vármegyei tiszti ügyészként a vármegyét képviselte. Az ebbe a csoportba tartozó jegyzőkönyvi bejegyzések a vármegyei tiszti ügyész hatáskörébe tartozó ügyek sokszínűségét világítják meg. Az 1733. május 18-án Pelsőcön tartott vármegyei közgyűlésen a vármegye nemes közönsége Bodó Mátyást, mint a vármegye tiszti ügyészét rendelte ki, hogy nélkülözése és szegénysége miatt (jogi) segítséget nyújtson Kirinyi⁷⁴⁶ Juditnak, a néhai Thot [sic!] János özvegyének, a Csiszár András ellen indított és támasztott bizonyos ügyekben és keresetekben.⁷⁴⁷ Az 1733. június 11-én Pelsőcön tartott generális congregatió Bodó kérelmet adott elő a rozsnyói kovács társasággal, pontosabban az újonnan beiktatott Britz Pál magisztrátussal szemben arra vonatkozóan, hogy a vármegye által elrendeltem felüli adót a beiktatás alkalmából tőle beszedjék. Ennek elintézésre a vármegye Czékus Márton szolgabíróval esküdtjével együtt a jog előírásai szerint a vármegyei statútum erejénél fogva kirendelte annak érdekében, hogy ebben az ügyben eljárjon.⁷⁴⁸

Azonban Bodó tiszti ügyészként nemcsak magánszemélyek ügyeiben, hanem a vármegye érdekeinek védelmében is fellépett,⁷⁴⁹ ezt bizonyítja az az eset, amikor gróf csábrághi és szitnyai Koháry András József részére bizonyos birtokok területén gyakorolható vadászattal és madarászással szemben, amennyiben az a királyság törvényeit sérti, a tekintetes vármegye

⁷⁴³ HU-MNL-OL-X 10867-C1380-B1187. 188. f. v. Vö. HU-MNL-OL-X 10867-C1380-B1185. 187. f. v. HU-MNL-OL-X 10867-C1380-B1188-1189. 189. f. r.–189. f. v. HU-MNL-OL-X 10867-C1381-B0332–0333. 163. f. r.–f. v.

⁷⁴⁴ Lásd még többek között RMK I. 835. 85–90. p. VARGA E. 1958. 1031. p.

⁷⁴⁵ HU-MNL-OL-X 10867-C1381-B0455. 224. f. r.

⁷⁴⁶ Vö. FORGON 1909b. 26. p.

⁷⁴⁷ HU-MNL-OL-X 10867-C1381-B0582. 288. f. v. Vö. HU-MNL-OL-X 10867-C1381-B0512. 252. f. v. MEZNERICS 1933. 37. p.

⁷⁴⁸ HU-MNL-OL-X 10867-C1381-B0590. 292. f. v. MEZNERICS 1933. 37. p.

⁷⁴⁹ MEZNERICS 1933. 37. p.

nemes közönsége részéről Bodó emelt ellenóvást és jelentett be párkérést.⁷⁵⁰ Ide kapcsolható az az eset is, amikor Bodó az 1732. április 17-én Pelsőcön tartott generalis congregatió óvást emelt Blaskovicz Sámuel, Koháry András József jószágigazgatója ellen, a baloghvári és murányi uradalmak, valamint más fekvő jószágokon élő jobbágyok földbérének megemelése tárgyában.⁷⁵¹

Bodó tiszti ügyészként akkor is a vármegye érdekének védelmében járt el, amikor az 1733. augusztus 11-én Sajógömörben tartott generalis congregatió a vármegyei universitas úgy határozott, hogy Kubinyi Zsigmond Imre alispánt egy szolgabíróval és esküdttel együtt kell kiküldeni azért, hogy a vármegye egykori alispánja, Nébesz György elleni számadás-fogyatkozási (*restantiae rationum*) ügyben eljárjon. Ugyanis a vármegyei közgyűlés úgy határozott, hogy ebben az ügyben – mivel Nébesz hátralékának behajtása tiszta adóssági per útján történjen – Bodó Mátyás vármegyei tiszti főügyész is „*törekedni fog hivatali kötelességének eleget tenni*”.⁷⁵² A jegyzőkönyvi bejegyzések között arra is lehet példát találni, hogy a vármegyei főjegyző (*ordinarius notarius*), illetve aljegyző (*vice-notarius*) távollétében a vármegyei közgyűlés megtartásával kapcsolatos feladatokat Bodó mint a vármegye tiszti ügyésze látta el az 1733. augusztus 25-én Rozsnyón tartott generalis congregatió.⁷⁵³

A releváns jegyzőkönyvi bejegyzések harmadik csoportjába azok az esetek tartoznak, amelyekben Bodót valamely ügy elintézésére többedmagával küldte ki a vármegye. E csoport esetében nincs differenciálás abban kérdésben, hogy Bodót már megválasztották-e a vármegye tiszti ügyészének, mivel ezt megelőzően és azt követően is részt vett vármegyei „csoportos kiküldetésekből”, amelyeket több esetben (vármegyei) deputációknak neveztek. Erre a jelenségre (még a tiszti ügyésszé választás előtti időszakból) példaként szolgálhat az az eset, amikor az 1727. március 28-án Rozsnyón tartott generalis congregatió a vármegye úgy határozott, hogy Törék Márton kérelmének elintézésére, amely a Lányi Pál rendelt gyám és gondnok által vezetett számadások előkérésére vonatkozott, NCaritius [sic!] Mátyást, Czékus Istvánt, Bodó Mátyást és Fabricius Jánost kell kiküldeni.⁷⁵⁴

A tiszti főügyésszé választását követően, az 1730-as évek első felében Bodó két jelentősebb vármegyei deputációnak volt tagja. Az első kiküldetés alapját a szepesi kamarai adminisztráció 1733. május 29-én kelt levele képezte, amely a folyó év június 9-én Pelsőcön tartott

⁷⁵⁰ HU-MNL-OL-X 10867-C1381-B0441–442. 217. f. r.–f. v. Vö. HU-MNL-OL-X 10867-C1381-B0492. 242. f. v.

⁷⁵¹ HU-MNL-OL-X 10867-C1381-B0455. 224. f. r.

⁷⁵² HU-MNL-OL-X 10867-C1381-B0596–0597. 295. f. v.–296. f. r.

⁷⁵³ HU-MNL-OL-X 10867-C1381-B0599–0600. 297. f. r.–297. f. v.

⁷⁵⁴ HU-MNL-OL-X 10867-C1380-B1105. 147. f. r. Lásd még HU-MNL-OL-X 10867-C1381-B0444. 218. f. v.

közgyűlésen került a vármegye elé. E levél értelmében az egyrésztől a murányi uradalom, másrésztől pedig a liptóújvári részek között fennálló határvitát július 13-ai határidőre kell felülvizsgálni. Ez alapján Gömör vármegye a maga részéről, azért, hogy gondoskodjon arról, hogy a vármegye földjéből sérelmesen semmi ne fogyatkozzon, Draskóczy Sámuel első assessort, Czékus Márton szolgabíró és Bodót mint vármegyei tiszti ügyészt küldte ki.⁷⁵⁵ A másik jelentősebb kiküldetés a Helytartótanács 1733. március 17-én kelt intimatumához köthető, amelyet az 1733. április 9-én Pelsőcön tartott generalis congregatió hirdettek ki.⁷⁵⁶ Az intimatum elintézésére, amelyben a király elrendelte az egyházmegyék összeírását, a vármegye úgy határozott, hogy az alesperesnél teljesítendő összeírás elvégzésére Bodót és mezőmadarasi Madarassy Györgyöt küldi ki.⁷⁵⁷

Gróf galántai Esterházy Imre esztergomi érsek 1727. szeptember 28-án Pozsonyban kelt levelében a vármegye értésére adta és kérte, hogy mivel Paukovich Pált (feltételezhetően a senkviczi Paukovich család egyik tagjáról lehet szó) az esztergomi érsekség rozsnyói uradalmának tiszttartójává (*provizor*) nevezik ki, addig, amíg az összes fekvő javainak jószágigazgatója (*praefectus seu inspector*) vagy az arra kijelölt meghatalmazottja (*plenipotentarius*) távol van, Gömör vármegye nincs azzal terhelve, hogy Paukovich provizornak illő helyet és szavazati joggal együtt ülést biztosítson a generalis és particularis congregatiókra, valamint a sedriákra. Ő királyi hercegségének hatalmára Paukovich Pált, aki rendszerint helyet és ülést kíván tartani a vármegyei törvényszéken, a táblabírók sorába előzetes eskütétel mellett elfogadják. Ezen alkalomból pedig Bodó Mátyást és szentkirályi Pletrich Lászlót is a tábla ülnökeinek tagságára eskessék fel, hogy a táblánál megfelelő és alkalmas helyük legyen, mindazonáltal a komolyságot és a rendet tartsák szem előtt.⁷⁵⁸

Az ügyvédi tevékenységen valamint a vármegyei tiszti ügyészi és táblabírói hivatali állásokon túl Bodó gróf csábrághi és szitnyai Koháry András József murányi és baloghvári uradalmainak tiszti ügyészeként is tevékenykedett,⁷⁵⁹ valamint a hazai jogot (*ius patrium*) adta elő a nagyszombati egyetem jogi karán.⁷⁶⁰ Bartholomaeides szerint Bodónak feleségétől, Grossmann

⁷⁵⁵ HU-MNL-OL-X 10867-C1381-B0585. 290. f. r. HU-MNL-OL-X 10867-C1381-B0592–593. 293. f. v.–294. f. v.

⁷⁵⁶ HU-MNL-OL-X 10867-C1381-B0568. 281. f. r. HU-MNL-OL-X 10867-C1381-B0571. 283. f. r. Vö. PPSV-Protoc. 3637. 17–18. p. BOROSY 1994. 120. p.

⁷⁵⁷ HU-MNL-OL-X 10867-C1381-B0571. 283. f. r. HU-MNL-OL-X 10867-C1381-B0580–581. 287. f. v.–288. f. r. HU-MNL-OL-X 10867-C1381-B0591–0592. 293. f. r.–293. f. v. Ennek a deputációnak a munkájáról tesz említést Hollók, amikor arról ír, hogy 1733. augusztus 3-án Baranyay Mátyás polonkai római katolikus plébánosnál Illyés János gömöri főesperes hivatalos vizitációt tett, amely Bodó és Madarassy táblabírák [sic!], mint a vármegye által kiküldött biztosok jelenlétében zajlott. HOLLÓK 1837. 95. p.

⁷⁵⁸ HU-MNL-OL-X 10867-C1380-B1034–1035. 112. f. v.–113. f. r.

⁷⁵⁹ HORVÁTH I. I. 1786. 272–273. p.

⁷⁶⁰ FEJÉR 1835. 66. p. PAULER 1855. 183. p.

Rebekától több fia (Mátyás és Márton) és lánya (Eszter és Rebeka) is született.⁷⁶¹ Halálának pontos dátumát egyelőre még nem sikerült egyértelműen meghatározni, és az eddig vizsgált források sem szolgálnak ezzel kapcsolatban biztos információval. A *Jurisprudentia Criminalis* megjelenését követően 1755-ben még bizonyosan élhetett, mivel egy Bodó Mátyás nevű személy felbukkan Gömör vármegye nemesei között az 1754–55. évi országos nemesi összeírásban, sőt az 1758. évben a gömöri evangélikus egyházmegye esperességi felügyelőjeként is egy Bodó Mátyás nevű személyt említenek.⁷⁶²

Egyes szerzők szerint Bodó, akinek nyomtatásban csak két műve jelent meg, latin és szlovák nyelven több kisebb – feltételezhetően inkább egyházi témában írt – munkát készített és több kéziratot is hátrahagyott, amelyek közül azonban eddig csupán néhány mű címe ismert.⁷⁶³ Mindazonáltal Bodó széleskörű műveltségét és érdeklődését az a három munkája is érzékelteti, amelyek a kutatás során hozzáférhetőek voltak. A Gömör vármegyére vonatkozó helytörténeti kutatásokhoz fontos információkkal szolgálhat Bodó *Comitatus Gömöriensis brevis descriptio* című kézirata, amelynek jelenleg ismert egyetlen, XVIII. század első feléből származó másolata az OSZK Kézirattárában található.⁷⁶⁴ Továbbá csak két nyomtatásban megjelent mű kapcsolható a nevéhez; az 1743-ban Pozsonyban, majd 1760-ban kiadott *Zvuk evangelium věčného a pravdy nebeské hlasité zvěstování*, illetve Bodó jogtudományi munkássága szempontjából jelentős – 1751-ben, majd 1758-ban Pozsonyban megjelent⁷⁶⁵ – *Jurisprudentia Criminalis*,⁷⁶⁶ amelynek kapcsán Fleischhacker úgy fogalmazott, hogy „*az ő emléke abban van jelen*” („*cujus memoria in illo occurret.*”).⁷⁶⁷

5.2.2. A mű megírásának előzményei és háttere

Az egységes büntetőjogi szabályozás hiánya

A *Jurisprudentia Criminalis* szövegének mélyebb elemzéséhez nagy segítséget nyújthat a Bodó által műve elejére írt előszó (*Praefatio ad Lectorem*) alaposabb vizsgálata. A teleologikus megközelítést alapul véve, valamint a nyelvtani és rendszertani értelmezési módszereket is

⁷⁶¹ BARTHOLOMAEIDES 1799. 113. p. Lásd még SZLUHA 2008. 512. p.

⁷⁶² ILLÉSSY 1902. 36. p. ORAVECZ s.d. 176. p.

⁷⁶³ BARTHOLOMAEIDES 1799. 113–114. p. MOCKO 1896. 120. p. HORÁNYI 1775. 312. p.

⁷⁶⁴ SZELESTEI N. 1984. 201–202. p.

⁷⁶⁵ KOMJÁTHY MIKLÓSNÉ 1971. 71. p.

⁷⁶⁶ KLEIN 1873. 54–55. p. ADELUNG 1784. 1956. p. GARÁDY 1862. 341–342. p.

⁷⁶⁷ ANON. [FLEISCHHACKER] 1791. 161. p.

segítségül hívva a Praefatiónak, mint primer forrásszövegnek részletesebb analízise nagy segítséget jelenthet azoknak az ösztönzőknek az alaposabb feltárásában, amelyek a szerzőt a *Jurisprudentia Criminalis* megírására indították és mindezeket túl közvetett módon jelentősen hozzájárulhat a *Praxis Criminalis* és a *Jurisprudentia Criminalis* tényleges összehasonlító vizsgálatához. Bodó művének előszava azonban – hasonlóan a Gochetz Gábor *Systema praxis criminalis inclyti regni Hungariae, partiumque eidem adnexarum* című munkája (a továbbiakban *Systema*) elé írt Prologiumhoz⁷⁶⁸ – nemcsak a *Jurisprudentia Criminalis* vizsgálata szempontjából szolgálhat értékes adalékkal, hanem egy általánosabb kontextusban a XVIII. századi magyar büntetőjogtörténet kutatása szempontjából is jelentős primer forrásanyagnak tekinthető. Ez utóbbi megközelítést erősítheti, hogy büntetőjogtörténeti kutatásaik során többek között Réti és Bónis is felhasználta és értelmezte a Praefatio egyes szövegrészeit.⁷⁶⁹ Mindezek alapján az előszó vizsgálata során az elemzés elsősorban azokra a kérdésekre igyekszik válaszokat adni, hogy az Praefatio szövege alapján milyen körülmények vezethették a szerzőt műve megírására, mi volt a célja a *Jurisprudentia Criminalis* elkészítésével, illetve egyáltalán lehet-e, és ha igen, milyen mértékben lehet ezekre a kérdésekre az előszó szövegének, mint egységes eszként értelmezett primer forrásszövegnek az elemzése révén kellően pontos és megalapozott válaszokat kapni.

A Praefatio nem tagolódik bekezdésekre, mégis az elemzéshez és a szövegben való könnyebb tájékozódáshoz jelentős mértékben hozzájárulhat a vizsgált szövegnek a nagyobb tartalmi egységekre bontása. Az első szerkezeti egységnek adott *Laus praecipua populi Hungarici* cím megközelítőleg pontosan visszaadja ennek a résznek a lényegi tartalmát. Bodó ugyanis az előszó első három szerkezeti egységében lényegében egy meglehetősen tömör összefoglalást nyújt a magyar büntetőjog történetére vonatkozóan, a honfoglalás korától egészen az 1740-es évekig, saját jelenkoráig.

Az első tartalmi egység gyakorlatilag a honfoglalás, a kalandozások és a keresztény állam megalapításának korszakait fogja át. Mint Bodó írja, abban áll a híres magyar nép jeles dicsősége (dicsérete): hogy mikor az Isteni gondviselés Szkítia legtávolabbi vidékéről Pannoniába vezette őket; kénye-kedve szerint Európa leghatalmasabb népeit is leigázta, nem csupán az igazságossággal és mértékletességgel, mint a bátorsággal, a szkíták virtusát utánozva, tűnt ki a támadó hadi vállalkozások közepette.⁷⁷⁰ Bodó arra buzdítja az olvasót, hogy vizsgálja

⁷⁶⁸ Vö. PAULER 1869. 12–13. p. különös tekintettel a 2. jegy. BAUMGARTEN 1885. 396. p. WLASSICS 1887. 447. p. különös tekintettel az 1. láb. BÓNIS 1934. 15–16. p.

⁷⁶⁹ RÉTI 1916. 40. p. BÓNIS 1934. 16. p. különös tekintettel a 39. láb.

⁷⁷⁰ BODÓ 1751. s.p. [Praefatio]. [„Ea est, incluti Populi Hungarici, (...)”].

meg akár a hunok, akár a magyarok ősi szokásait, meg fogja látni, hogy azok nem csupán az igazságosságot tisztelték, de gondossággal és igyekezettel fékeztek meg a leggyalázatosabb bűnöket is, hanem azonfelül jogot és a nép békéjét (nyugalmát) is (meg)követelték, a bűnelkövetőket a legszigorúbban megfenyítették.⁷⁷¹ Ekképpen, írja a szerző, mellőzi Attilának, a hunok legerősebb királyának említését, aki, jóllehet jogosan látszott féktelenebbnek, mégis miután a királyság előtti pereskedők ügyeit alaposan megtárgyalta, az igazságosságot méltányosan szolgáltatta ki. A régi magyarok szigorú törvénye szerint minden gyengét és elpuhultat, akik a katonáskodás alól kivonták magukat, először beleik felhasítására ítélték,⁷⁷² végül pedig keserves szolgaságba vetették őket. Ebből pedig érthetőnek tűnik, hogy a magyarok, a szkíta szokások helyessége szerint nem csupán a bűnt, de a restséget és békés természetet (életet) is elítélték. A magyarok azonban mihelyt őket a keresztények szent szertartásaiba beavatták, az istentelen (pogány) szkíták szokásait elhagyták: tiltották azokat a cselekedeteket is, amelyeket szkíta szokás szerint virtusnak neveztek, miután büntetést szabtak az ellenszegülőkkel szemben.⁷⁷³

Az előszó második szerkezeti egysége, amelynek lényegi tartalmát a *Leges publicae regum Hungarorum* cím szemléletesen képes visszaadni, gyakorlatilag a keresztény állam megalapításától terjedő időszakot tekinti át egészen III. Károly uralkodásának kezdetéig. Bodó szerint azt, hogy az államalapítást követően a pogány virtus fogalma alá sorolható cselekményeket súlyosan szankcionálták, azok a köztörvények is tanúsítják, amelyeket legteljesebb (legfőbb) hatalmuknál fogva szentesítettek a magyarok első királyai, Szent István, I. András és azok, akik ezeket az idők előrehaladtával átvették (elfogadták), mint Szent László, Kálmán és Jeruzsálemi II. András. E királyok nyomában járó, az erényben és az igazságosságban legjártasabb más fejedelmek a régi idők törvényeit nem csak megújították és megmagyarázták (kifejtették), vagy el is törölték, hanem újakat is hoztak, amelyek illeszkedtek az államérdekhez és a kor viszonyaihoz.⁷⁷⁴ E törvények révén, mint valamely korlátok által voltak összetartva részint a vallás és az igazságosság szentsége, részint a háború és béke joga és a királyság igazgatása (kormányzása), hogy ne zavarja meg a magyarok államát a rablógyilkosság, a lopás, az iniuria és más gonosztettek, ugyanezek egyrészt a nemesek, másrészt a nem nemesek cselekedeteinek is határt szabtak.⁷⁷⁵ Bár, mint Bodó rámutat, lehetséges, hogy ezek a köztörvények a magyar törvények roppant testében szét vannak szórva,

⁷⁷¹ BODÓ 1751. s.p. [Praefatio]. [„Sive enim, antiquos Hunnorum mores, (...)”].

⁷⁷² Lásd még BALÁSSY 1873. 46–48. p.

⁷⁷³ BODÓ 1751. s.p. [Praefatio]. [„Prætereo, hac vice, (...)”].

⁷⁷⁴ BODÓ 1751. s.p. [Praefatio]. [„Quorum veltigiis, (...)”].

⁷⁷⁵ BODÓ 1751. s.p. [Praefatio]. [„Quibus, veluti cancellis (...)”].

mégis – megítélése szerint – elégséges normául szolgálhatnak úgy a polgári, mind a büntető jogtudománynak.⁷⁷⁶

Az előszó harmadik szerkezeti egysége már a szerző jelenkoráról szól, ugyanis III. Károly és Mária Terézia uralkodására vonatkozik, ennél fogva a *Destinatio salutanda a rege Carolo III et Iustitia Clementiaque innata regis Mariae Theresiae* cím pontosan megvilágíthatja e tartalmi egység fő üzenetét. Bodó ugyanis ebben a részben továbbra is a hazai büntetőjog történetére fókuszálva III. Károly és Mária Terézia „*dicsérendő elhatározásairól*” emlékezik meg, tekintettel a *ius criminale* (és tágabb kontextusban az egész magyar *corpus iuris*) egységesebb és átláthatóbb szabályozására.

Bodó szerint a legdicsőségesebb emlékezetű császár és király VI. (III.) Károly elrendelte, hogy a magyar törvényeket bizonyos osztályokba sorolják és azokban a polgári törvényeket a büntetőktől, a magánt a köztől, a gazdaságiakat a hadügyiektől elválasszák, hogy ezekből a magyar jog ugyanannyi rendszerét lehessen létrehozni.⁷⁷⁷ A fentebbi mondatban megfogalmazott munkálat lényege alapvetően a szerző által használt *redigo, segrego* és *constituo* igékkel szemléletesen írható le és szembeállítható az előző tartalmi egységben használt „*licet in vafto Legum Hungaricarum corpore fínt dispersæ*” megfogalmazással. Bodó saját bevallása szerint dicsérte volna a királynak eme elhatározását, ha az valóban a tényleges megvalósuláshoz vezetett volna. A megghiúsító körülmények közül Bodó kettőt emelt ki, amelyek megítélése szerint gátat szabtak a fentebbi koncepció tényleges megvalósításának. Egyrészt a különböző háborúk,⁷⁷⁸ másrészt III. Károly korai és váratlan halála a jámbor fejedelem igazságszerető célja elé vágtak.⁷⁷⁹

Nyomban az 1741-ben átvett kormányzás megkezdése után, a háborúk – pontosabban az 1741–1748 között zajló osztrák örökösödési háború – hasonló terhétől akadályozott legszentebb Mária Terézia császárnő és legeslegigazságosabb király dicső emlékezetű atyjának vágyott tervét ugyancsak nem tudta előmozdítani.⁷⁸⁰ Jóllehet, teszi hozzá Bodó, Mária Terézia az igazságosságnak és kegyességnek kebelében veleszületett szentségéért,⁷⁸¹ az összes atyai rendelkezéseket „éppen most” (*actu*) akarja kiadni.⁷⁸² Ez utóbbi megfogalmazás („*omnes paternas*

⁷⁷⁶ BODÓ 1751. s.p. [Praefatio]. [„Quæ, licet in vafto (...)”].

⁷⁷⁷ BODÓ 1751. s.p. [Praefatio]. [„Eas, Glorifíffima Memoria Imperator (...)”].

⁷⁷⁸ Mivel a Bodó által az előszóban említett események már az 1720-as évek történéseire vonatkoznak, így a „*diverfa bella*” megfogalmazást elsősorban az 1735–1739 között zajló orosz-osztrák-török háborúra való utalásként lehet értelmezni. Mindazonáltal, egy tágabb megközelítést alapul véve, az sem hagyható figyelmen kívül, hogy III. Károly uralkodásának első évtizedében, 1714-ig még tartott a spanyol örökösödési háború, másrészt 1716–1718 között folyt az első török háború.

⁷⁷⁹ BODÓ 1751. s.p. [Praefatio]. [„Salutarem hanc definationem, (...)”].

⁷⁸⁰ BODÓ 1751. s.p. [Praefatio]. [„Pari bellorum mole, (...)”].

⁷⁸¹ Vö. 1741. évi törvénycikkek, Előbeszéd. (I. §).

⁷⁸² BODÓ 1751. s.p. [Praefatio]. [„(...) tametfí, pro innata pectori fuo (...)”].

Sanctiones actu velit exprimendas.”) egyértelműen a Corpus iuris Hungarici 1751. évi kiadására vonatkozó utalásként értelmezhető, amely Szegedy János szerkesztésében két kötetben jelent meg Nagyszombaton.⁷⁸³ Bodónak tehát 1751 áprilisában, amikor a Jurisprudentia Criminalis előszavát írta, már tudomása volt arról, hogy a magyar törvénytár újabb kiadása hamarosan meg fog jelenni.

Az eddigi három rész vizsgálata alapján jól látszik, hogy a szerző a hazai büntetőjogi szabályanyag szétszórtságát és az ennek orvoslására irányuló – mindezidáig eredménytelen – uralkodói törekvéseket emelte ki. Az egységes szabályozás hiányára, a dispersus jellegre utal Bodónak az a mondata is, amelyben úgy fogalmaz, hogy e kiváló munka, vagyis egy olyan összefoglaló mű, mint a Jurisprudentia Criminalis – leginkább megegyezve a magyar büntetőjog gyakorlatával és törvényeivel – olvasásának vágya a haza minden derék polgárának lelkét annál inkább feltüzeli, amennyivel nagyobb akadályok jönnek közbe, amelyek meggátolják, hogy annál kevésbé tudjon az a közjog részévé válni.⁷⁸⁴

A szerző elmondása szerint azért, hogy ezt a vágyódást némiképpen enyhíteni lehessen, a XVIII. században fénykorát élő főnemesi kékkői és balassagyarmati Balassa család egyik jeles tagja, „a legkiválóbb és legelőkelőbb” gyarmati Balassa II. Pál gróf, Gömör vármegye főispánja, a Császári és Királyi Felség valóságos belső titkos tanácsosa, helytartótanács tanácsos, a Magyar Királyság tartományi (had)biztosságának főigazgatója⁷⁸⁵ és Bodó elmondása szerint az ő kegyelmes patrónusa, az egyéni helyett a közérdek előmozdításának páratlan igyekezetére (egyedülálló törekvéssel a köz érdekének előmozdítására), néhány évvel ezelőtt megbízta őt a Magyar Királyi Helytartótanács kegyes rendelkezésére, mindazonáltal a tekintetes Gömör és Torna vármegyék parancsára, hogy a különböző szerzőktől összegyűjtött megfigyeléseket a büntetőügyek körül megvizsgálja, és azokat a közjogba illessze.⁷⁸⁶

Ebben a szerkezeti egységben tehát világosan megmutatkozik, hogy a szerzőt – legalábbis jelentős részben bizonyosan – a Balassa gróf által magánúton adott megbízás („*mandavit mihi*”) ösztönözte a mű megírására. Bodó nem tesz említést arról, hogy mi indította a gróft arra, hogy őt egy ilyen munkával bízta meg, pusztán azt az általános, de mindenképpen lényeges

⁷⁸³ BÉLI 2009. 107. p. különös tekintettel a 7. lábja.

⁷⁸⁴ BODÓ 1751. s.p. [Praefatio]. [„Præclari hujus operis, (...)”].

⁷⁸⁵ Balassa II. Pál 1721. április 15-én nyert grófi rangot, 1734–1771 között volt a Helytartótanács főúri tanácsosa (*consiliarius*), illetve 1744. április 1-jén kelt főispáni kinevezését követően 1744–1770 között Gömör vármegye főispánja (*supremus comes*) volt. HU-MNL-OL-P 1764-1.d.-No 1. EMBER 1940. 199. p. LR 39. k. 545–546. p. IFJ. REISZIG 1903. 557. p. IFJ. REISZIG–SCHLAY 1903. 641. p. FORGON 1909a. 5. p. KÁLLAY–PATAKY LAJONSNÉ 1972. 49. p. KÁLLAY 1973. 378. p. A Praefatio szövegében található tisztségekkel megegyező felsorolást ad BÉL is annyi kiegészítéssel, hogy ő a császári és királyi felség valóságos tanácsosa címet a kamarási címmel is kiegészíti. BÉL 1992. 19. p.

⁷⁸⁶ BODÓ 1751. s.p. [Praefatio]. [„Quorum defiderium (...)”].

megállapítást teszi, hogy a korabeli közéletben rendkívül aktív, fontos tisztségeket viselő és befolyásos Balassát valóban a közérdek előmozdítása – egy, a magyar törvényeken és praxison alapuló büntetőjogi tárgyú munka elkészítése – vezethette. Az eddigi vizsgálat alapján – tekintettel a Praefatio szövegére és Bodónak a grófhhoz a Jurisprudentia Criminalis készítése tárgyában 1746. március 8-án, Csetneken kelt levelére – az tűnik valószínűnek, hogy a mű elkészítésére adott megbízás a gróf magánkezdeményezésének tekinthető. Mindazonáltal éppen az előszó szövegében említett helytartótanácsi „*kegyes intimátum*” (*gratiosum intimatum*), illetve a Gömör és Torna vármegyék által adott parancs (*iussum*) azt a feltételezést erősíti, hogy a Jurisprudentia Criminalis megalkotása nem pusztán egy művelt, ambiciózus és széleslátókörű főnemes teljesen egyéni kezdeményezésének következménye.

Mindezek alapján a fő kérdés úgy fogalmazható meg, hogy a mű keletkezési hátterének vizsgálatára tekintettel, a Praefatio negyedik szerkezeti egységében azonosított megfogalmazások közül („*mandavit mihi*”, *intimatum*, *iussum*) fogalmai közül melyik hozható közvetlen kapcsolatba a Jurisprudentia Criminalis keletkezésével. Bodó egyik megfogalmazás esetében sem nyújt olyan információt, amely a pontosabb beazonosításhoz, különös tekintettel azok keletkezési idejének megállapításához támpontul szolgálhatnának.

Bodó és mecénásának kapcsolata

A Balassa által magánúton adott megbízás esetében biztosan csak az állapítható meg, hogy az a gróftól származott és azt a szerzőnek a Praefatio keletkezéséhez (1751) viszonyítva néhány évvel korábban („*ante aliquot annos*”) adta. Önmagában azonban az „*ante aliquot annos*” megfogalmazásból nem lehet megállapítani, hogy a gróf mikor adhatott megbízást Bodónak, mivel az *aliquot* kifejezés egyaránt jelenthet néhányat és jónéhányat is, ahogy ezt a Jurisprudentia Criminalis szövegének vizsgálata is szemléletesen alátámaszthatja. Az „*ante aliquot annos*” megfogalmazás az előszón kívül még két esetben fordul elő a Jurisprudentia Criminalis szövegében, és ezek vizsgálatának eredményeképpen mind a két esetben az a következtetés vonható le, hogy Bodó akár több mint egy évtizedes időtávlat megjelölésére is használta ezt a fordulatot. Az első, alább részletesebben is érintett esetben Bodó egy házasságtörő nemes embert védett, akit aztán búskomorság mint büntetést enyhítő körülmény miatt Hont vármegye magisztrátusa minden büntetés alól felmentett, amely döntést III. Károly is jóváhagyta. Ez alapján tehát az „*ante aliquot annos*” megfogalmazás a legóvatosabb becslés

esetén is 11 évet jelent (bár valószínűleg a Bodó által említett ügy ennél is régebbi), mivel III. Károly 1740-ben elhunyt.

A másik eset, amikor a szerző ezt a fordulatot használata, a gondatlan emberöléshez kapcsolódik. Bodó azzal a kérdéssel összefüggésben, hogy mi a gondatlan emberölés büntetése, a vérdíj (*homagium*) fizetését és az elkövetőnek a megölt rokonaival való egyezkedését (*accorda*) is részletesen vizsgálva összehasonlította az 1486. évi LI. tc. és az 1492. évi LXXXII. tc. releváns rendelkezéseit a Tripartitum P. II. Tit. 5. szövegével.⁷⁸⁷ A szerző véleménye szerint a *homagium* és az *accorda* vonatkozásában a vizsgált szövegrészek nem adnak egyértelmű választ. Azonban azért, hogy az ezek között feszülő ellentmondást fel lehessen oldani, a közjó helyes oka és a néhány évvel ezelőtt kihirdetett királyi körlevél parancs okokat szolgáltat.⁷⁸⁸ A szóban forgó királyi parancs, amelyből Bodó utóbb egy hosszabb részletet is idézett munkájában, a kutatás alapján az 1731. január 9-én kelt helytartótanácsi intimatumra tett utalásként értelmezhető.⁷⁸⁹

Ennek megfelelően az „*ante aliquot annos eatenus*” megfogalmazással Bodó a *Jurisprudentia Criminalis* előszavának keletkezéséhez képest egy 20 évvel korábbi eseményre utalt vissza. E két példa is képes megvilágítani, hogy az előszóban használt „*néhány évvel ezelőtt*” megfogalmazást kellő körültekintéssel kell értelmezni, és csak további levéltári kutatásokkal kiegészítve vonhatók le belőle pontos következtetések a Balassa által magánúton adott megbízás időpontjára vonatkozóan. Mindazonáltal a *Jurisprudentia Criminalis* szövegében azonosított két példa értelmezésével összefüggésben az sem hagyható figyelmen kívül, hogy Bodó művének szövege minden bizonnyal több év alatt készült el, azaz nem biztos, hogy akár a Hont vármegyei házasságtörési ügy, akár az 1731. évi intimatum vonatkozásában mindig az 1751-es dátum tekintethető viszonyítási pontnak az *aliquot* kifejezés értelmezésénél.

A *Jurisprudentia Criminalis* elkészítésének folyamatához további kutatások szükségesek, azonban Bodónak a grófhhoz intézett 1746. március 8-án kelt levele⁷⁹⁰ arra enged következtetni, hogy Balassa valószínűleg 1746 előtt adhatott Bodónak megbízást a mű elkészítésére. Közvetlen összefüggés minden bizonnyal nem volt Balassa 1744-ben történt főispáni kinevezése és a Bodónak adott megbízás között, mindazonáltal ez az esemény sem hagyható teljesen figyelmen kívül a mű megírására magánúton adott megbízás időpontjának

⁷⁸⁷ Vö. 1471. XXVIII. tc. 1563. évi XXXVIII. tc.

⁷⁸⁸ BODÓ 1751. 176. p. [§. VI–IX.].

⁷⁸⁹ KASSICS 1825. 11. 40. 61. 70. 228. 247. 261. p. HU-MNL-OL-X 10867-C1381-B0334. 164. f. r. PPSV-Protoc. 3119. 236–237. p. Erre az intimatumra való közvetlen hivatkozást a debreceni joggyakorlatban lásd például HU-MNL-HBVL-IV.1018.f.-1.d. s.n. Levata: 1747. [augusztus 12.]. HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-34.d. B10/1755. HU-MNL-HBVL- IV.1018.g.-35.d. B1/1757. B5/1757.

⁷⁹⁰ HU-MNL-OL-P 1764-1.d.-(1-177.)-Nr.147. [2442.]. [450. f. r.–451. f. v.].

vizsgálatakor. Bodó levele szerkezetileg öt bekezdésre tagolódik és mindegyik a *Jurisprudentia Criminalis* készítésével függ össze.

Az első bekezdésben a szerző a mű nyomtatásával kapcsolatos nehézségekről számol be a grófnak. Az első másfél sorból az tűnik ki, hogy a levél a gróf és Bodó közötti többszöri levélváltás egyik darabja lehet, valamint hogy a gróf 1746-ban már a „*Criminale Opus*” nyomtatása felől érdeklődött a szerzőtől. Bodó a nyomtatással kapcsolatban beszámol arról, hogy megkereste a kassai nyomdát, amely készségeknak mutatkozott, de túlságosan magas árat szabott, mivel egy ív papír (*arcus*) kinyomtatását 16 rénes forintért vállalta volna. Bodó szerint ez a díjszabás túlságosan magas, mert ha a mű csak 50 árkus terjedelmű lenne, az az egyesítés révén („*pter Compactionem*”) 800 rénes forintra emelkedne, nem számítva a korrektor taksáját, amely árkusonként egy forintot tenne ki. Bodónak az a véleménye, hogy a debreceni nyomdát kellene megkeresni és azt tervezi, hogy a debreceni városbíróhoz, Domokos Mártonhoz fordul, hogy tudósítsa őt, hogy ki lehetne-e a művet nyomtatni Debrecenben, és ha igen, milyen feltételekkel. Azonban, mint írja, a gróf tájékoztatása nélkül nem akar cselekedni, „*várván ebben is Excellentiad parancsolattyát.*”⁷⁹¹

A második bekezdésben Bodó a költségekre tér rá, és itt feltehetően nemcsak mint patrónusához, hanem Gömör vármegye főispánjához is szól, amikor arról ír, hogy ha a vármegye őt 300 vagy 400 forinttal támogatná, akkor a még szükséges anyagi forrásokat maga teremtené elő, biztosítva a nemes vármegyét arról, hogy az idő előrehaladtával – „*successu temporis Isten éltetvén*” – a könyv példányainak kiadásából („*ex distractione Exemplarium*”) befolyt összegből a kapott összeget apránként visszafizeti.⁷⁹²

A harmadik bekezdés a készülő mű formai előkészítése szempontjából lényeges: ebben Bodó tájékoztatja a gróft, hogy leveléhez csatol egy dedikációt más függelékekkel együtt, hogy azt Balassa átnézze és ami nem nyeri el tetszését, azt módosítsa.⁷⁹³ A negyedik szerkezeti egység is a mű formai megjelenítéséhez kapcsolódik, mivel abban Bodó a méltóságos Balassa család címerére („*Signa Gentilia*”) vonatkozóan kér tájékoztatást a gróftól.⁷⁹⁴

Az utolsó bekezdésben Bodó a mű elkészítéséhez szükséges irodalom beszerzésében kéri Balassa segítségét. Mint írja, „*bizonyos Criminalis Casusokk dilucidatiojara*” nagy szüksége lenne a *Corpus iuris civilis*re, és ha azt Balassa neki két hétre kölcsönadná, akkor ezzel nagyban

⁷⁹¹ HU-MNL-OL-P 1764-1.d.-Nr.147. [2442.]. [450. f. r.]. 1. bek. [„Excellentiád kegyes parancsolattyának (...).”]. A *Jurisprudentia Criminalis* bibliográfiai adataiból és a Praefatio alább elemzett ötödik szerkezeti egységéből is kiténik, hogy a mű nyomtatását végül másképp sikerült megoldani.

⁷⁹² HU-MNL-OL-P 1764-1.d.-Nr.147. [2442.]. [450. f. r.]. 2. bek. [„Ami pedig az költségeket illeti, (...).”].

⁷⁹³ HU-MNL-OL-P 1764-1.d.-Nr.147. [2442.]. [450. f. r.]. 3. bek. [„Præsentibus annectalt Dedicatit (...).”]. Lásd még HU-MNL-OL-P 1764-1.d.-Nr.147. [2442.]. [450. f. v.–451. f. r.].

⁷⁹⁴ HU-MNL-OL-P 1764-1.d.-Nr.147. [2442.]. [450. f. r.]. 4. bek. [„Amellett ha nem offendálnám (...).”].

megkönnyítené „*azon Opussomk elaboratioját.*”.⁷⁹⁵ A levélből egyrészt biztosan megállapítható, hogy 1746 márciusában Bodó már komolyan dolgozhatott a *Jurisprudentia Criminalis* szövegén, amely azonban akkor még biztosan nem volt készen, annak ellenére, hogy a szerző már a mű esetleges kinyomtatásával kapcsolatos nehézségekről tájékoztatja pártfogóját. Az alapján, hogy Bodó igyekszik minden részletről beszámolni mecénásának és még a debreceni nyomdát sem keresi meg a gróf tudta és beleegyezése nélkül, ráadásul ezzel kapcsolatban arra hivatkozik, hogy korábban is mindig a gróf tájékoztatása szerint járt el, az feltételezhető, hogy a mű megírására adott utasítás, tekintettel a *Jurisprudentia Criminalis* előszavában használt aliquot kifejezés tág(abb) értelmezésére, akár több évvel a levél megírása előtt is keletkezhetett.

Az 1726. május 17-én kelt helytartótanácsi intimatum szövegének vizsgálata

A másik két vizsgált fogalom, az intimatum és a iussum esetében a Praefatio csak az azt kibocsátó szerveket nevezte meg, azonban azokkal kapcsolatban, amint arra fentebb már történt utalás, semmilyen a pontosabb beazonosítást lehetővé tevő iratszámról vagy keltezési dátumról nem tett említést. Az előszóból pusztán annyi állapítható meg, hogy az intimatumot a Helytartótanács, míg a iussumot Gömör és Torna vármegyék adták ki. Az a körülmény, hogy Bodó a két nemesi vármegyét együtt említi, azokat az atque kötőszóval kapcsolva össze, egy olyan feltételezést is lehetővé tesz, amely szerint a kérdéses parancsot egy olyan generalis congregatió fogalmazták meg, amelyet Gömör vármegye az ekkor még hivatalosan teljesen önálló Torna vármegyével közösen tartott. Azonban a kutatás alapján úgy tűnik, hogy Gömör és Torna – még ha vármegyei tisztségviselőik között lehettek is bizonyos személyi átfedések – a vizsgált korszakban külön tartottak vármegyei közgyűléseket.⁷⁹⁶ Az intimatum és a iussum egymáshoz való időbeli viszonyulásának meghatározása kapcsán, az intimatum mint helytartótanácsi iratfajta fogalmából kiindulva⁷⁹⁷ az a lehetséges értelmezés tűnik valószínűnek, hogy a kérdéses irat a két vármegye által kibocsátott meghagyás közvetlen előzménye lehetett. Ez azt jelenti, hogy az intimatum végrehajtása érdekében mindkét vármegye saját közgyűlésén

⁷⁹⁵ HU-MNL-OL-P 1764-1.d.-Nr.147. [2442.]. [450. f. r.]. 5. bek. [„Nagy szükségem lévén (...).”]. Vö. ZLINSZKY 2013. 327–333. p.

⁷⁹⁶ Torna vármegye önállósága először csak 1786-ban szűnt meg, azonban akkor sem Gömör vármegyével, hanem Abaúj vármegyével egyesítették. KERESZTÚRY 1788. 5. 10. p.

⁷⁹⁷ Az intimatumot (*intimatum, intimatio*) mint helytartótanácsi intézetet, intézvényt, rendelkezményt (általános értelemben rendeletet) a Helytartótanács az alsóbb fokú hatóságokhoz (a konkrét esetben a nemesi vármegyékhez), mint leiratot intézte. EMBER 1940. 55–56. p. különös tekintettel a 62. lán. FELHŐ–VÖRÖS 1961. 53. p.

(azonos, vagy lényegileg hasonló tartalommal) bocsátott ki iussumot.⁷⁹⁸ Ezt a lehetséges értelmezést az időbeliség vonatkozásában az is erősítheti, hogy Bodó az előszó szövegében előbb említi a helytartótanácsi intimatumot és csak aztán a vármegyei iussumot. A két fogalom közötti tartalmi kapcsolatot a szerző a nihilominus kötőszó használatával teremti meg.

Arra a kérdésre, hogy az intimatum és a iussum a Balassa gróf által magánúton adott megbízás közvetlen előzményének tekinthető-e, pusztán a Praefatio elemzése alapján nem lehet egyértelmű választ adni. Azonban az eddigi kutatás eredményeképpen az a lehetséges értelmezés látszik valószínűnek, hogy a Balassa által magánúton adott megbízás, bár időben közvetlenül nem következménye a Helytartótanács intimatumának és a két vármegyei iussumának, azonban tartalmilag a gróf által adott megbízás mégis megegyezik a Helytartótanács intimatumával, valamint a Gömör és Torna vármegye által kiadott meghagyással. Minden bizonnyal a tartalmi egyezés oka annak, hogy Bodó egyáltalán említést tett az intimatumról és a iussumról. A nyelvtani értelmezés is Balassa megbízásának az intimatummal és a iussummal való tartalmi kapcsolatára enged következtetni. Ezt a tartalmi összefüggést a magánúton adott megbízás és az intimatum viszonyában a Praefatio központosítása, az uti kötőszó és az ad prepozíció világítja meg, míg a magánúton adott megbízás és a iussum relációjában ez a tartalmi összefüggés ugyancsak az előszó központosításában, az uti kötőszó használatában és a iussum singularis ablativus esetben való használatában érhető tetten.

Bár pusztán az előszó szövege alapján nem lehet pontosan beazonosítani a kérdéses intimatumot, a kutatás eredményeképpen úgy tűnik, hogy a Bodó által említett „*gratiosum intimatum*” az 1726. május 11-én kelt királyi rescriptum alapján a Helytartótanács által 1726. május 17-én kiadott intimatum. Ezt az intimatumot, pontosabban az annak alapjául szolgáló rescriptumot a hazai szakirodalomban általánosan a XVIII. század első felének kezdeti büntetőkodifikációs törekvéseivel összefüggésben szokták említeni, összekapcsolva azt az 1715. évi XXIV. törvénycikkkel és a Novum Tripartitummal (*Novum Tripartitum, opus iuris consvetudinarii inclyti regni Hungariae*, a továbbiakban Novum Tripartitum).⁷⁹⁹ Az alábbiakban tehát érdemes az 1726. május 26-án kelt intimatum szövegét alaposabban

⁷⁹⁸ Ezzel kapcsolatban azonban érdemes megjegyezni, hogy Bodó nem Gömör és Torna vármegye parancsairól ír, hanem csak a két vármegye meghagyásáról, mivel a iussum főnév singularis ablativus esetben áll. Ez azonban a fentebbi értelmezés szempontjából nem tűnik zavarónak, tekintettel arra, hogy a comitatus főnév az előszó szövegében pluralis genitívus esetben áll. Vö. BODÓ 1751. s.p. [Praefatio]. [„(...) julfu nihilominus Inclytorum (...)”].

⁷⁹⁹ PAULER 1869. 12. p. OgyKi 1877. 229. p. WERNER 1881. 48. p. MARTINET–DARESTE DE LA CHAVANNE 1885. XI–XII. p. KAUTZ 1881. 34. p. SCHNIERER 1888. 73. p. BALOGH J. 1901. 410. p. FAYER 1905. 44. p. ANGYAL 1909. 32. p. FINKEY 1914. 65. p.

megvizsgálni azzal a kérdéssel kapcsolatban, hogy milyen okok alapján lehet arra következtetni, hogy a Praefatióban szereplő utalás erre az intimatumra vonatkozik. Az intimatum értelmezése nemcsak annak a vármegyei iussumal való viszonyát segíthet tisztázni, de közvetetten az intimatum és a Balassa által adott megbízás kapcsolatát is jobban megvilágíthatja.

A kutatás alapján az 1726. május 17-én kelt intimatum szövegét, nem teljes terjedelemben, de a legfontosabb részeket mégis megjelenítve, eddig nyomtatásban csak Linzbauer közölte és ezzel kapcsolatban már Pauler is az ő munkájára hivatkozott.⁸⁰⁰ Linzbaueren kívül az intimatum, pontosabban az annak alapjául szolgáló rescriptum szövegének egy részét valószínűleg Paulertől átvéve Wlassics is közölte, azonban a kérdéses irat fontosabb megállapításait Bónis idézte, aki az 1726. május 11-én kelt rescriptum és az intimatum normaszövegét is részletesebb vizsgálatnak vetette alá.⁸⁰¹ A helytartótanácsi intimatum vizsgálatához kutatásomban a Linzbauer-féle változaton kívül a Pest-Pilis-Solt⁸⁰² és Gömör vármegyék közgyűlési jegyzőkönyveibe teljes terjedelmében bemásolt szövegeket,⁸⁰³ Bihar vármegye közgyűlési jegyzőkönyvében az intimatumról közölt tartalmi összefoglalást,⁸⁰⁴ valamint az iratnak azt a két eredeti példányát használtam, amelyet a Helytartótanács egyrészt Bihar vármegyének,⁸⁰⁵ másrészt Debrecen szabad királyi városnak küldött meg.⁸⁰⁶

Az intimatum szövegének már a legelején felfedezhető a Novum Tripartitumra való utalás, ugyanis a normaszöveg megemlékezik arról, hogy az 1722/23. évi rendi országgyűlésen a törvények megjavítására vonatkozó munkálatot Pozsonyban mindenki tudomására hozták, hogy annak anyagát a legközelebbi diétán újra átvizsgálhassák és arról a rendi országgyűlésen döntést hozhassanak.⁸⁰⁷ Úgy tűnik, hogy az intimatumnak ez a szövegrésze megegyezik Réti és Bónis kutatási eredményeivel, amelyek szerint a Novum Tripartitumot az 1722/23. évi diétán nem tárgyalták. Réti Kovachich Márton György Acta dieataliáját vizsgálva rámutatott arra, hogy bár a Novum Tripartitumot az országgyűlésen nem vizsgálták át, azonban a királyi propozíciókban mégis lehet utalást találni az 1715. évi XXIV. törvénycikkre és a Novum Tripartitumra.⁸⁰⁸

⁸⁰⁰ LINZBAUER 1852. 2–3. p. PAULER 1869. 12. p. különös tekintettel a 2. jegy.

⁸⁰¹ WLASSICS 1887. 447. p. BÓNIS 1934.

⁸⁰² PPSV Protoc.-1726. 360–363. p.

⁸⁰³ HU-MNL-OL-X 10867-C1380-B-1208–1212. 202. f. v.–204. f. v.

⁸⁰⁴ HU-MNL-HBVL-IV.A.1.a.-5.k. 376–377. p. n. 7° 8°.

⁸⁰⁵ HU-MNL-HBVL-IV.1.b.-13.d. 1726. Fasc. n. 7°.

⁸⁰⁶ HU-MNL-HBVL-IV.1011.c.-1.d. ^{223k szám.}
I. 4db.

⁸⁰⁷ HU-MNL-HBVL- IV.1.b.-13.d. 1726. Fasc. n. 7°. Vö. DRKNK R27. [26. f. v.]. Mo:Iab:1728-1729. 9. p.

⁸⁰⁸ RÉTI 1916. 38–39. p. Az 1715-ben felállított bizottságokra már az 1722/23. évi országgyűlés összehívására vonatkozó regalis szövegében is lehet utalást találni. KOVACHICH 1801. 432. p.

Emellett azonban az 1722/23. évi országgyűlésen megalkotott törvénycikkek között is vannak olyanok, amelyek az *emendatio legum* kifejezést használva egyértelműen a *Novum Tripartitumra* való utalásként értelmezhetők.⁸⁰⁹ E törvénycikkekben és különösen az 1723. évi XXXIV. tc. szövegében található megfogalmazások a folyamatban lévő munkálatok benyomását keltik, amely összekapcsolható Bónis azon kutatási eredményeivel, miszerint a *Commissio Systematica* utolsó ülését már az 1722/23. évi rendi országgyűlés megkezdése után, 1722. augusztus 19-én tartotta. Bár elvileg tervben volt, hogy a *Novum Tripartitum* anyaga a diéta elé kerüljön és a kész munkát III. Károly 1719 végén vagy 1720 elején megkapta, azonban az ezt követő két évben az anyagnak a különböző kamarai szervek által történő véleményezése és az ehhez társuló nehézkes ügymenet azt eredményezte, hogy a végleges tervezet elkészítése már belenyúlt az 1722. június 20-ra összehívott diétába. Mindenesetre a *Novum Tripartitum* a diéta elé került és annak bevezetőjét, illetve egyes részeit felolvasták, valamint a két tábla együttes ülésén határozta el, hogy a *Novum Tripartitumot* lediktálja az országgyűlési követeknek, azonban mivel a leírás hosszú időt vett igénybe, a terjedelmes munka tárgyalására már nem maradt idő.⁸¹⁰

Az *intimatum* szövege tehát már a legelején közvetett utalást tartalmaz az 1715. évi XXIV. törvénycikkre, amely mintegy kijelöli azt az értelmezési keretet, amelyben a normaszöveg további részeit érdemes vizsgálni. Ezt követően az *intimatum* az 1722/23. évi diétához való kapcsolatát is egyértelműen rögzíti, mivel utalást tartalmaz az 1722/23. évi VII. törvénycikkre, amely úgy rendelkezett, hogy a rendi országgyűlések két hónapnál tovább ne tartsanak, kivéve akkor, ha azt a király „*az idő és szükség okán*” meg nem hosszabbítja.⁸¹¹ Ezen rendelkezésre hivatkozva az *intimatum* úgy fogalmaz, hogy ezt a törvényben meghatározott kéthónapos határidőt csak úgy lehetséges megtartani, ha az országgyűlésen előadandó ügyeket előzetesen jól kidolgozzák és előkészítik, majd az így elkészített anyagokat véghezvitelre (megvalósítás végett) az országgyűlés kitűzendő saját törvényes határidejében az udvarnak is tudomására hozzák.⁸¹²

Mindezek alapján a király az 1726. május 11-én kiadott *rescriptumában* a Hétszemélyes Táblát, a Királyi Táblát és a frissen felállított kerületi táblákat, valamint a Helytartótanácsra keresztül az összes nemesi vármegyét és szabad királyi várost arra utasította, hogy a törvények megjavítására vonatkozó munkálatot késedelem nélkül vizsgálják át, arra vonatkozóan

⁸⁰⁹ 1723. XXVI., XXXIV., XL. tc. Vö. BÓNIS 1935. 119. p.

⁸¹⁰ BÓNIS 1935. 100–102. 117–119. p. KISS 2015. 29. p.

⁸¹¹ 1715. évi VII. tc. (1. §.). Vö. HU-MNL-HBVL- IV.1.b.-13.d. 1726. Fasc. n. 7°.

⁸¹² HU-MNL-HBVL-IV.1.b.-13.d. 1726. Fasc. n. 7°.

fogalmazzák meg szavazatukat és saját véleményüket, hogy mit kívánnak a javaslatához hozzáadni vagy abból elvenni. Kiss véleménye alapján – az 1681. és az 1687. évi diétákkal kapcsolatban fentebb kifejtettekre tekintettel – az intimatum jelentősége talán leginkább abban ragadható meg, hogy „a királyi bíróságoknak,” a nemesi vármegyéknek és a szabad királyi városoknak a rendi diéta által biztosított kereteken kívül, de a diétán folytatandó munkálatok elősegítése (előkészítése) érdekében nyílt lehetőségük arra, hogy a Novum Tripartitum terjedelmes anyagát véleményezzék, arra vonatkozóan saját észrevételeiket, javaslataikat megfogalmazzák.⁸¹³

Mind Réti, mind pedig Bónis azt az álláspontot képviselte – a hazai szakirodalomban korábban elfogadott (vagy legalábbis szélesebb körben elterjedt) felfogással szemben –, hogy az 1715. évi XXIV. törvénycikket nem lehet minden megszorítás nélkül a magyar büntetőkodifikációs törekvések sorába illeszteni. Ugyanis a korábbi hazai szakirodalomban a magyar büntetőjogtörténet fontosabb állomásainak rekonstruálása kapcsán egy olyan megközelítés figyelhető meg, amely az 1715. évi XXIV. törvénycikket, és az annak nyomán elkészített Novum Tripartitumot, Bónis szemléletes megfogalmazásában, „mintegy kisajátította” a büntetőjogtörténet számára, holott a szóban forgó törvénycikket már a pusztán nyelvtani értelmezés alapján sem lehet restriktíven csupán a büntetőjogra vonatkoztatni, mint ahogy a fentebb vizsgált *restauratio administrationis Iustitiae* fogalma sem szűkíthető pusztán a büntetőigazságszolgáltatás reformjára.

Az eddigi kutatások alapján a szakirodalomban elsőként Réti hívta fel erre a jelenségre a figyelmet.⁸¹⁴ Véleménye szerint a 1715. évi XXIV. tc. nem kifejezetten a büntetőjog anyagát összefoglaló – modern értelemben véve – kodifikációs tervezet elkészítését rendelte el, hanem az *interpretatio grammatica* alapján annál jóval általánosabban a törvények (*legum*) és bíróságok (*iudiciorum*) – azaz, a *restauratio administrationis Iustitiae* két nagy terület, a jogrendszer és a bírósági szervezet – átvizsgálására (*revisio*) és javítására (*emendatio*) állított fel bizottságot. Bár a *Systematica Commissio* munkájának és az annak eredményeképpen elkészült Novum Tripartitumnak a büntetőjogtörténet normatörténeti vetülete szempontjából kétségtelenül van jelentősége, de magát a Novum Tripartitumot – a *Quadripartitum*hoz (*Quadripartitum opus iuris consuetudinarii Regni Hungariae*, a továbbiakban *Quadripartitum*) hasonlóan – természetesen egyáltalán nem lehet önálló (büntető)kodifikációs tervezetnek tekinteni, vagy legalábbis nem lehet a modern értelemben vett kódextervezetként értékelni.⁸¹⁵

⁸¹³ KISS 2015. 30. p.

⁸¹⁴ RÉTI 1916. 30–33. 40–41. p.

⁸¹⁵ DEGRÉ 1936b. 8–9. p. DEGRÉ 2004. 149. p. MEZEY 2014. 293–294. p.

Ennek fő okát Réti és Bónis is elsősorban azzal magyarázta, hogy mind a Quadripartitum, mind pedig a Novum Tripartitum elkészítésének kiindulópontja, ezáltal fő forrása és alapja a Tripartitum volt, amely így strukturális és tartalmi értelemben is megteremtette azokat az elsődleges értelmezési kereteket, amelyeken belül mindkét később keletkezett normaszöveget vizsgálni és értékelni lehet.

Mindazonáltal azt a kérdést, hogy a Novum Tripartitum mennyire jelentős a XVIII. század első évtizedeinek büntetőjogtörténetére – modern értelemben véve büntetőkodifikációs törekvéseire – fókuszáló kutatások számára, éppen az 1726. május 11-én kelt rescriptum és az annak nyomán 1726. május 17-én kiadott helytartótanácsi intimatum miatt érdemes árnyaltabban megközelíteni. Az intimatum szövegét alaposan vizsgáló Bónis is párhuzamba állította azt a királynak az 1722/23. évi rendi országgyűlésen előadott azon rezolúciójával, amelyben III. Károly a magyar rendek számára a Praxis Criminalis elfogadását ajánlotta. Bónis értelmezése szerint az intimatum normaszövegében kifejezésre jutott elvi koncepció lényegében megegyezett azzal az elképzeléssel, amelyet a király már pár évvel korábban a rendi diétán is el szeretett volna érni.⁸¹⁶

Az intimatum ugyanis arra mutat rá, lényegében a pár évtizeddel korábban keletkezett Einrichtungswerkhez hasonlóan, hogy a törvények megjavítására vonatkozó munkálat anyaga (azaz a Novum Tripartitum) egyes, elsősorban büntetőeljárás kérdésekre vonatkozóan alig tartalmaz szabályokat. Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyvébe az intimatum szövegét megelőző rövid tartalmi bevezetőként funkcionáló szövegrész is ezt az értelmezést erősíti. Ezen összefoglaló szerint az 1722/23. évi rendi országgyűlésen előadott igazságszolgáltatási rendszerre (*iuridica systemata*) vonatkozó véleményeket, és leginkább azokat, amelyek a büntetőügyekkel kapcsolatosak, a vármegyei magisztrátusnak el kell készítenie.⁸¹⁷

Ahogy a Tripartitum, úgy a Novum Tripartitum is tartalmazott bizonyos büntetőjogi szabályokat, de azok a Hármaskönyvhöz és a Quadripartitumhoz hasonlóan rendszertanilag elszórtan voltak megtalálhatók.⁸¹⁸ Az intimatum szövege csak a Novum Tripartitum P. III. 124. és 125. címeire utal, amelyekben a gonosztevők elfogására, a halálbüntetés vagy más testi büntetések kiszabására lehet rendelkezéseket találni.⁸¹⁹ Azonban rámutat arra, hogy a Novum Tripartitumban alig található szabály a büntetőeljárás rendjére és formájára,⁸²⁰ továbbá arra

⁸¹⁶ BÓNIS 1934. 12–13. p. Vö. OSZK Fol. Lat. 546. 19. f. v.–20. f. v. Mo:Iab:1722-1723:A:2. 362–364. p.

⁸¹⁷ PPSV Protoc.-1726. 360. p.

⁸¹⁸ DEGRÉ 2004. 149. p.

⁸¹⁹ OSZK Fol. Lat. 559. 120. f. v.–121. f. r. RÉTI 1916. 68. p.

⁸²⁰ Vö. KALMÁR–VARGA J. 2010. 102. p.

vonatkozóan, hogy hogyan kell tekintettel lenni az egyes esetekben felmerülő büntetést enyhítő vagy súlyosító körülményekre, és hogy hogyan kell az igazságot a fennálló súlyos gyanúkokon és vélelmeken felül felkutatni és kikutatni.⁸²¹

Azaz az intimatum szövege szerint – a korabeli processzuális szemléletmód dominanciájának egyfajta kifejeződéséként – a király arra utasítja a vármegyéket, hogy a Novum Tripartitum anyagának véleményezésén túl, különösen az abban nem szabályozott büntetőeljárás kérdésekre vonatkozóan fogalmazzanak meg javaslatokat. Azon az érven túl, hogy a Novum Tripartitum egyes büntetőeljárás kérdésekre vonatkozóan alig tartalmaz szabályokat, az intimatum szövege alapján a büntetőeljárás kérdésekre kidolgozandó javaslatok elkészítésének másik indoka az a körülmény, hogy a hazai törvényekben sem található elégséges szabályozás ezekre a kérdésekre vonatkozóan. Ráadásul a bírók a büntetőügyekről értekező klasszikus auktorokat, vagy azokat a szerzőket, akik más országok szabályozási rendjét a hasonló ügyekben követni szokták, vagy nem alkalmazzák, vagy pedig a külföldiekre nincsenek figyelemmel. Ennek eredményeképpen az így meghozott ítéletek, gyakran olyannyira súlyosak és önkényesek, hogy a megvádolt személy helyrehozhatatlan kárára válnak.⁸²²

A vármegyei deputációk kiküldése és a bizottsági munkálatok

Az intimatum normaszövegének áttekintését követően a fő kérdés továbbra is az, hogy vajon a szóban forgó irat azonos-e azzal, amelyről Bodó a Praefatióban említést tett. Amellett, hogy az előszóban szereplő intimatum azonos az 1726. május 17-én kelt intimatummal, kétféleképpen is lehet érvelni. Egyrészt vizsgálat tárgyává kell tenni az intimatum végrehajtása körül az egyes vármegyékben és különösen Gömör vármegyében tett intézkedéseket. Másrészt az intimatum és az előszó szövegét tartalmi szempontból kell összehasonlítani egymással annak érdekében, hogy a nyelvtani értelmezés alapján a két szöveg közötti esetleges egyezéseket (a tartalmi kapcsolatot) ki lehessen mutatni.

Az, hogy összeségében a királyi bíróságok, a nemesi vármegyék és a szabad királyi városok mennyiben tettek eleget az intimatumban foglaltaknak és ténylegesen elkészítették-e a kívánt javaslatokat, további, jóval mélyebb levéltári kutatást igényel és jelentősen meg is haladja az értekezés kereteit. Mindazonáltal a nemesi vármegyék esetében az tűnik valószínűnek, hogy

⁸²¹ HU-MNL-HBVL-IV.A.1/b.-13.d. 1726. Fasc. n. 7°.

⁸²² HU-MNL-HBVL-IV.A.1/b.-13.d. 1726. Fasc. n. 7°. Vö. OSZK RMK II 1621/1. s.p. [Admonitio]. [„(...) amoris solius Justitiæ ergò, (...)”]. OSZK FM2/2906. s.p. [Admonitio]. KALMÁR–VARGA J. 2010. 102. p.

bár azok túlnyomó többsége nem utasította el a kívánt vélemények elkészítését,⁸²³ mégis többségben lehettek azok, amelyek az 1728/29. évi országgyűlésre nem készítették el saját javaslataikat.⁸²⁴ Az intimatumban foglaltak végrehajtásának első lépéseként több vármegye azon a vármegyei közgyűlésen, amelyen a szóban forgó helytartótanácsi intimatutumot kihirdették (ez valószínűleg a vármegyék többségében 1726 júniusában vagy esetleg júliusában megtörtént), deputációt küldött ki a szükséges munkálatok elvégzésére.⁸²⁵

Pest-Pilis-Solt vármegyében az 1726. május 17-én kelt helytartótanácsi intimatutumot az 1726. június 25-én tartott generális congregatió hirdették ki. A vármegyei protocollumba az intimatutum teljes szövegét bemásolták, így a jegyzőkönyvi bejegyzés alapján az is megállapítható, hogy az intimatumon gróf erdődi Pálffy VI. Miklósnak, a Helytartótanács első elnökének (*praeses*) és Adelffy Jánosnak, a Helytartótanács egyik titkárának (*secretarius*) aláírása szerepelt.⁸²⁶ Az intimatutum szövegének kihirdetését követően azért, hogy a szükséges véleményeket elkészítsék, a generalis congregatio megválasztotta az ezzel a feladattal megbízott deputatio tagjait is.

A jegyzőkönyvi bejegyzés tanúsága szerint a vármegyei bizottság tagjává választották Berkes András első alispánt, szeleczi és boczonádi Széleczy [Szeleczy] II. Márton alországbíró és a vármegyei sedria assessorát,⁸²⁷ gyakrai Grassalchovich I. Antal királyi tanácsost, királyi

⁸²³ Bónis csak Heves és Komárom vármegyét említi, mint amelyek a Helytartótanácsához intézett 1726. július 26-án, illetve 1727. január 29-én kelt felterjesztéseikben próbálták volna elhárítani magukról a feladatot. BÓNIS 1934. 14. p. BÓNIS 1935. 166. p.

⁸²⁴ BÓNIS 1934. 14. p. BÓNIS 1935. 166. p.

⁸²⁵ BÓNIS 1935. 166. p. A szabad királyi városok által kiküldött bizottságokról eddig viszonylag kevés információ áll rendelkezésre, bár Bónis rendkívül értékes adatokat közölt Nagyszombat, Sopron, Debrecen, Szatmárnémeti és Pest által a helytartótanácsi sürgetésre 1726 decembere és 1727 márciusa között adott válaszokról. BÓNIS 1935. 167–168. p. különös tekintettel a 107. láb. Esztergomban 1726. július 6-án Szép Péter városbíró házában tartott ülésen olvasták fel a Helytartótanács 1726. május 17-én kelt intimatumát, azonban arról, hogy ennek elintézésére deputációt küldtek volna ki, a regestagyűjtemény nem szolgál információval. TÓTH K. 2006. 177. p.

Az intimatutum Debrecen számára megküldött példányának külzetén található feljegyzés szerint a város 1726. július 8-án („*Perceptæ 8^a Julij*”) kapta meg a szóban forgó iratot. Az irat kihirdetésének tényét és az intimatutum elintézése tárgyában tett intézkedésekre vonatkozó jegyzőkönyvi utalást eddig még nem sikerült azonosítani, mint ahogy azt sem lehetett megállapítani, hogy a város válaszolt-e, és ha igen, mikor a Helytartótanácsnak. Arról, hogy az intimatutumot a város megkapta magán az intimatumon kívül eddig csak a Debrecen titkos levéltárának iratai elnevezésű fondban kialakított Vegyes iratok levéltári állagához tartozó mutatókönyvek szolgáltak bizonyítékkal, amelyek közül azonban a betűrendes tárgy- és névmutatóban az iratokra vonatkozó jegyzőkönyvi utalást a XIX. század második felében összeállított mutatókönyvek készítői nem tüntettek fel. Azt azonban, hogy a város is bizonyosan deputációt küldött ki a szükséges munkálatok elvégzésére, bizonyítja Debrecennek a Helytartótanács 1726. december 2-án kelt intimatumában (lásd alább a főszövegben) előadott sürgetésére 1726. december 31-én kelt válasza. A válaszadás tényét ebben az esetben az 1726. december 13-án („*Percept 13. X^{bri} 1726.*”) megkapott 1726. december 2-án kelt intimatutum külzetére is rávezették („*Replicat.*”). HU-MNL-HBVL-IV.1011.c.-1.d. ^{223k szám.} HU-MNL-HBVL-IV.1011.c.-1.d. ^b I. HU-MNL-HBVL-IV.1021.e.-2.k. 833. p. HU-MNL-HBVL-IV.1021.e.-3.k. 58. p. HU-MNL-HBVL-IV.1011.m.-2.k. 45–46. p.

⁸²⁶ EMBER 1940. 197. 204. p.

⁸²⁷ BOROSY–KISS–SZABÓ 2003. 244. p.

jogügyigazgatót és a vármegyei sedria assessorát,⁸²⁸ báró podmanini és aszódi Podmaniczky I. Jánost, a vármegyei sedria assessorát,⁸²⁹ petőfalvi Bohus Sámuel ügyvédet és a vármegyei sedria assessorát,⁸³⁰ tótprónai és blatniczai Prónay I. Gábor esküdtet,⁸³¹ Barinay [Baranyay] Ferencet, a vármegyei sedria assessorát,⁸³² annak testvérét, Barinay [Baranyay] Lászlót,⁸³³ nagyjeszeni Jeszenszky Mihály szolgabíró⁸³⁴ és Nedeczky József vármegyei főjegyzőt.⁸³⁵ A vármegyei közgyűlésen továbbá arról is határoztak, hogy a deputatio 1726. július 8-án kezdje meg működését Aszódon.⁸³⁶

Hasonló jelenség figyelhető meg Bihar vármegyében is, ahol a helytartótanácsi intimátumot az 1726. július 8-án Váradolaszi mezővárosban tartott generalis congregatió olvasták fel. A közgyűlési jegyzőkönyvi bejegyzés arról árulkodik, hogy itt is deputációt küldtek ki a szükséges munkálatok elvégzésére. A Bihar vármegyei deputáció tagjai voltak Bucsy Mihály, Bihar vármegye másodalispánja (*substitutus vice-comes*),⁸³⁷ Országgh Márton, Simonyi János, Marosi György, valamint a vármegye tiszti ügyésze.⁸³⁸ Még ugyanezen a közgyűlésen fogalmazták meg a közgyűlési iratok között szintén fennmaradt levelet, amelynek „másolatát” a vármegye a Helytartótanácsnak is megküldhette („*Lrarum Paria Excelso Consilio transmissarum.*”), biztosítva a dikasztériumot arról, hogy a munkálatok elvégzésére bizottságot állítottak fel és a kívánt javaslatokat az intimatumban foglaltaknak megfelelően elkészítik.⁸³⁹

A Praefatio vizsgálata szempontjából legfontosabb Gömör vármegyében is az előbbi két vármegyéhez hasonló események játszódtak le. Az 1726. június 25-én Pelsőcön tartott generalis congregatió kihirdették a helytartótanácsi intimátumot. A vármegyei közgyűlés ekintettel arra,

⁸²⁸ BOROSY–KISS–SZABÓ 2003. 244. p.

⁸²⁹ Vö. BOROSY–SZABÓ 2000. 95. p. BOROSY–KISS–SZABÓ 2003. 244. p.

⁸³⁰ BOROSY–KISS–SZABÓ 2003. 244. p. KISS 2015. 169. p. Minden bizonnyal azonos lehet azzal a Bohus Sámuellel, akit az 1733. augusztus 11-én Sajógömörben tartott generalis congregatióhoz köthető egyik jegyzőkönyvi bejegyzés tanúsága szerint többedmagával ügyvédül vallott 1733. július 11-én diviki [sic!] Plathy László Szkáros birtokon. HU-MNL-OL-X 10867-C1381-B0598–B0599. 296. f. v.–297. f. r.

⁸³¹ Vö. BOROSY–SZABÓ 2000. 95. p. Prónay I. Gábor a tótprónai és blatniczai Prónay család bárói ágának alapítója és a kor jeles jogtudósa volt. Minden bizonnyal azonos lehet azzal a Prónay Gáborral, akit az 1733. augusztus 11-én Sajógömörben tartott generalis congregatióhoz köthető egyik jegyzőkönyvi bejegyzés tanúsága szerint többedmagával ügyvédül vallott 1733. július 11-én diviki [sic!] Plathy László Szkáros birtokon. HU-MNL-OL-X 10867-C1381-B0598–B0599. 296. f. v.–297. f. r.

⁸³² BOROSY–KISS–SZABÓ 2003. 244. p.

⁸³³ Vö. SZIJÁRTÓ M. 2017. 130. p.

⁸³⁴ Vö. BOROSY–SZABÓ 2000. 65–67. 72. 81. 88. p.

⁸³⁵ Vö. BOROSY–SZABÓ 2000. 95. 127. 138. 160. 163. 247. p.

⁸³⁶ PPSV Protoc.-1726. 360–363. p. KISS 2015. 29–30. p.

⁸³⁷ Bucsy Mihály 1723–1730 között Bihar vármegye másodalispánja volt. IFJ. REISZIG 1901. 581. p.

⁸³⁸ HU-MNL-HBVL-IV.1.a.-5.k.-376–377. p. n. 7^a 8e.

⁸³⁹ HU-MNL-HBVL-IV.A.1/b.-13.d. 1726. Fasc. n. 8e. Bónis az 1726 októberéig a Helytartótanácsshoz beérkezett jelentések között Bihar vármegyét nem említi. Feltételezhetően a munkálatok Bihar vármegyében sem a kellő ütemben haladhattak, mert – minden bizonnyal az alább részletesebben vizsgált 1726. december 2-án kelt intimatumban foglalt sürgetésre – Bihar vármegye 1727. február 6-án kelt válasza beérkezett a Helytartótanácsshoz. BÓNIS 1935. 167–168. különös tekintettel a 107. lábuj.

hogy a törvények megjavításának felvállalandó munkája már előzetesen is nagy fontosságúnak tűnik a deputáció felállításáról határozott és megválasztották a deputáció tagjait is. A Gömör vármegyei bizottság tagjai voltak a mágnások részéről báró csíkszentkirályi és krasznahorkai Andrassy Mátyás és báró hajnásncskői és hernádvécsei Vécsey IV. Sándor, továbbá (az egyházi rendből) Samkó János esperes, végül pedig a nemesi rendből liptószentiványi Szentiványi Mátyás első (rendes) alispán,⁸⁴⁰ Draskóczy Sámuel (ekkor már valószínűleg a vármegye táblabírája),⁸⁴¹ Patay Kristóf,⁸⁴² Bodó Mátyás, négy szolgabíró, valamint a vármegyei fő- és aljegyző.⁸⁴³

A vármegyei közgyűlésen arról is határoztak, hogy a deputációnak a munkát folyó év július 15-én Rozsnyón kell megkezdenie. Miután a bizottság a munkálatot teljes egészében kidolgozta, azt a vármegyei közgyűlésen fokozatosan kell referálnia és közzétennie. Ha az első (rendes) alispán távol van, akkor a helyettes alispán, Farkas György fog helyette a deputáció ülésén elnökölni.⁸⁴⁴ Tekintettel arra, hogy Bodó tagja volt az 1726-ban kiküldött deputációnak, az látszik valószínűnek, hogy az 1726. május 17-én kelt helytartótanácsi intimatum azonos az előszóban említett intimatummal, ez alapján pedig a Bodó által említett iussum alatt a vármegyének az 1726. június 26-án meghozott, az intimatumban foglaltak végrehajtása érdekében vármegyei deputációt kiküldő elhatározását kell érteni.

Nem hagyható azonban figyelmen kívül, hogy az előszóban a szerző Gömör mellett Torna vármegyét is megemlíti. Az eddigi kutatás eredményeképpen és a Praefatio szövegében szereplő iussum kifejezés alapján az feltételezhető, hogy a más vármegyékben követett gyakorlat szerint eljárva Tornában is vármegyei deputációt küldtek ki, vagy legalábbis valamiféle intézkedést mindenképpen tettek a szükséges munkálatok elvégzésére, máskülönben Bodó nem említette volna meg az előszóban.⁸⁴⁵ Elképzelhető, bár e feltételezés egyértelmű igazolására vagy cáfolatára mindenképpen további levéltári kutatások szükségesek,⁸⁴⁶ hogy

⁸⁴⁰ Bartholomaeides által közölt adatok alapján úgy tűnik, hogy Szentiványi Mátyás 1694–1730 között – bár nem folyamatosan – vármegyei jegyzői (?) és aljegyzői tisztséget viselt. BARTHOLOMAEIDES 1806–1808. 764–765. p. Vö. FORGON 1909b. 271. p.

⁸⁴¹ BARTHOLOMAEIDES 1806–1808. 409. p. különös tekintettel az (n) jelű lábja.

⁸⁴² A Bartholomaeides által közölt adat alapján az feltételezhető, hogy 1725-ben aljegyzői tisztséget viselt. BARTHOLOMAEIDES 1806–1808. 765. p.

⁸⁴³ A vármegyei főjegyző ekkor Kubinyi Imre Zsigmond volt.

⁸⁴⁴ HU-MNL-OL-X 10867-C1380-B-0825. 9. f. v.

⁸⁴⁵ Bár Bónis a helytartótanácsi iratanyagot rendkívül mélyrehatóan vizsgálta a vármegyei munkálatokkal összefüggésben Torna vármegyéről nem tett említést. Vö. BÓNIS 1935. 166–168. p.

⁸⁴⁶ Torna vármegyei közgyűlési jegyzőkönyveinek Magyarországon vizsgálható iratanyaga az eddigi kutatás alapján a HU-MNL-OL-ben és az MNL-BAZVL-ben található meg. Torna vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek (*Kongregációné protokoly*) mikrofilm-másolata jelenleg a HU-MNL-OL-ben található meg és bár a levéltári állag évköre meglehetősen széles (1569–1848), a HU-MNL-OL-től kért előzetes tájékoztatás alapján úgy tűnik, hogy az 1726. évre vonatkozó anyagról a HU-MNL-OL-ben nem őriznek mikrofilmtekercset, a közgyűlési iratok (*Kongregációné spisy*) évköre pedig a vizsgált korszaknál későbbi (1794–1809). A raktári jegyzék

Bodó azért használja az *atque* kötőszót és említi Tornát is, mert a fentebb vizsgált gömör vármegyei jegyzőkönyvi bejegyzések alapján ezzel a vármegyével is szorosabb kapcsolata lehetett.

A gömöri protocollumok szerint Bodó, mielőtt még 1730-ban Gömör vármegye tiszti ügyészévé választották, már a szádvári Esterházy-dominium és Torna vármegye tiszti ügyésze volt.⁸⁴⁷ Ezek alapján valószínűnek tűnhet, hogy mikor 1726-ban Torna vármegye is kihirdette az 1726. május 17-én kelt helytartótanácsi intimatumot, akkor többek között Bodó is azok között lehetett, akit megbíztak a szükséges vármegyei javaslatok kidolgozásával. Azt a feltételezést, hogy az egyes vármegyei deputációk (mint ahogy egyes vármegyék tisztikara) között akár személyi átfedések is lehettek, erősíthetik Kovachich Márton György és Kovachich József Miklós kutatásai, akik Zemplén vármegye közgyűlési jegyzőkönyvei közül a XVIII. kötetet.⁸⁴⁸ vizsgálva arról számoltak be, hogy Abaúj vármegye megkereste Zemplént, mivel ugyanazzal a vármegyei deputációval kívánta a törvények megjavítására vonatkozó javaslatokat kidolgoztatni.⁸⁴⁹

A deputációban folyó munkálatokról ezt követően a vármegyei protocollumokban egészen 1727. január 8-ig nem esik említés. Az ezen a napon Pelsőcön tartott generalis congregatió is pusztán csak a deputáció tagjai által felveendő napidíj (*diarium*) mértéke kapcsán emlékezik meg a bizottságról. E jegyzőkönyvi bejegyzésnek a vizsgálatára tekintettel két fontos eseményt érdemes kiemelni, amelyek 1726 augusztusa⁸⁵⁰ és az említett generalis congregatio időpontja között történtek. Egyrészt az a több vármegye által követett megoldás, hogy deputációt küld ki a szükséges javaslatok kidolgozására, egyes vármegyékben (Bónis kutatásai nyomán Vas vármegyét hozza példaként) ahhoz vezetett, hogy túlságosan nagy létszámú bizottságokat küldtek ki, amelyek számára kirívóan magas napidíjat állapítottak meg.⁸⁵¹ A király már az 1727. október 17-én kelt, Helytartótanácsához intézett leiratában elrendelte, hogy a deputációk

alapján a HU-MNL-BAZVL-ben a releváns korszakra tekintettel csak az 1730. évre vonatkozóan található meg egy jegyzőkönyvtörredék (HU-MNL-BAZVL-IV.951.-1.k.) a közgyűlési iratok pedig legkorábbiól csak az 1754. évből állnak rendelkezésre (HU-MNL-BAZVL-IV.951.b.-1.d.).

⁸⁴⁷ A vizsgált Gömör vármegyei jegyzőkönyvekben egy olyan bejegyzés található 1727-ből, amely Bodót, mint a szádvári uradalom tiszti ügyészét említi. Vö. HU-MNL-OL-X 10867-C1380-B-01185–01187. 187. f. v.–188. f. v.

⁸⁴⁸ Raktári jelzet alapján: Protocollum 18. Protocollum Comitatus Zempleniensis (Politicum, expeditionale). 1726–1727.

⁸⁴⁹ KOVACHICH–KOVACHICH 1823. 192. p. (HU-MNL-BAZVL-IV.2001.a.-18.k.) Vö. Abaúj vármegye 1726. november 13-án kelt (?) jelentésében az általa kiküldött bizottság létszámának csökkentéséről számolt be a Helytartótanácsnak. BÓNIS 1935. 167. p. különös tekintettel a 103. lábja.

⁸⁵⁰ Az 1726. július 26-án kelt rescriptum nyomán a Helytartótanács 1726. augusztus 3-án kibocsátott intimatuma az 1726. május 17-én kelt intimatumban elrendelt munkálatokat a polgári eljárásjog körébe tartozó egyes kérdésekre (pontosabban a jogorvoslati eszközökre) is kiterjesztette. Lásd alább részletesebben a főszövegben.

⁸⁵¹ A Pest-Pilis-Solt vármegye által kiküldött deputáció eredetileg 11 fős, míg a Gömör vármegyei bizottság 13 fős volt. KISS 2015. 30. p.

létszámának és a tagoknak fizetendő napidíj összegének csökkentésével könnyíteni kell a vármegyei adózók terhein. Ennek megfelelően a Helytartótanács 1726. október 21-én kelt intimatumában nyolc (egy-egy vármegyében hat vagy négy) főben maximálta a vármegyei deputációk tagjainak létszámát. Bónis kutatásai arra engednek következtetni, hogy a vármegyék a csökkentésnek eleget is tettek, de ennek ellenére a Helytartótanács-hoz intézett jelentéseikből az tűnik ki, hogy a legtöbb vármegyében, amelyekben deputációt küldtek ki a szükséges javaslatok elkészítésére, a bizottságok létszámának és tagjaik napidíjának meghatározása nem eredményezett visszaéléseket.⁸⁵²

A másik említést érdemlő esemény a Helytartótanács 1726. december 2-án kelt intimatumának kibocsátása, amelyet az 1727. január 8-án Pelsőcön tartott generalis congregatió hirdetett ki.⁸⁵³ Az intimatum lényegében csak megismétli az 1726. május 17-én kelt intimatumban foglaltakat. A király megerősíti, hogy a vármegyéket és a szabad királyi városokat is meg kell bízni a törvények megjavítására vonatkozó munkálat átnézésével, és azonfelül kegyesen inti őket, hogy az efféle munkát haladéktalanul vállalják fel, serényen folytassák, és arra törekedjenek, hogy azt a lehető leghamarabb befejezzék. Miután pedig elkészítették a kívánt observatiókat, arról a Helytartótanácsnak jelentést tegyenek és az elkészített javaslatokat a dikasztérium útján Őfelségének terjesszék be.⁸⁵⁴

A vizsgált Gömör vármegyei jegyzőkönyvi bejegyzés szerint miután a deputáció létszámát – minden bizonnyal az 1727. október 17-én kelt helytartótanácsi intimatum alapján – lecsökkentették, a bizottság megmaradt tagjai, Kubinyi Imre Zsigmond, Szentiványi Mátyás, Bodó Mátyás és Kiszell(y) Péter, akik a rendszeres munkálatokban dolgoznak és már az „*esküvő Istennel*” a jognak Hármaskönyvét átvizsgálják, ebben a munkában napidíjat használnak fel, amelyet a teljes összegből is kétszeresen vesznek fel. Ennek megfelelően a generalis congregatio Kubinyi Imre Zsigmond főjegyzőnek 11 nap után 22, míg a deputáció többi tagjának 18-18 nap után 36–36 forintot állapított meg.⁸⁵⁵

Ezt követően megint hosszabb ideig nincs nyoma a Gömör vármegyei protocollumokban a törvények megjavítására kiküldött deputáció munkálatainak. Az eddigi kutatások alapján általánosságban az feltételezhető, hogy bár a vármegyék többsége minden bizonnyal felállította a maga bizottságát, az 1726 nyara és 1728/29. évi rendi országgyűlés kezdete közötti időszakban a munkálatok egyes helyeken egyáltalán nem indultak meg, vagy csak nagyon

⁸⁵² BÓNIS 1935. 167. p.

⁸⁵³ HU-MNL-OL-X 10867-C1380-B0915-B0916. 54. f. r.–54. f. v.

⁸⁵⁴ HU-MNL-OL-X 10867-C1380-B1265. 230. f. v. HU-MNL-HBVL-IV.1011.c.-1.d. $\frac{b}{223}$ sz. I. PPSV Protoc.-2015. 565.p.

⁸⁵⁵ HU-MNL-OL-X 10867-C1380-0933. 63. f. r.

lassan, és nem a király és a dikasztériumok (Magyar Királyi Udvari Kancellária, Magyar Királyi Helytartótanács) által elvárt ütemben haladtak.⁸⁵⁶ Ennek a király és a Helytartótanács részéről érzékelhető türelmetlenségnek (vagy inkább aggodalomnak) a kifejeződése érhető tetten a Helytartótanács 1727. május 27-én kelt intimatumában, amelyben újra a tervezetek mielőbbi elkészítését és a hozzá történő felterjesztést várta a vármegyéktől és a szabad királyi városoktól. Az intimatum szövege nagyon „diplomatikus”, ugyanis úgy fogalmaz, hogy a Helytartótanács nem kételkedik abban, hogy az érintettek a szükséges munkálatot már befejezték, mindazonáltal Őfelsége a Helytartótanácsához 1727. május 17-én kelt kegyes parancsában a minél előbbi befejezést és felterjesztést sürgeti.⁸⁵⁷

A jegyzőkönyvek tanúsága szerint a gömői deputáció 1728. májusára, tehát már az 1728/29. évi rendi diéta megnyitását követően készülhetett el a kívánt javaslatokkal, a bizottság munkájáról a protocollumokban legközelebb csak az 1728. május 20-án Pelsőcön tartott vármegyei közgyűlésen történt említés. A releváns bejegyzés az előbbihez hasonlóan ugyancsak a deputáció tagjainak díjazására vonatkozik. Ugyanis miután Szentiványi Mátyás, Bodó Mátyás és Kiszell(y) Péter aljegyző jelentést tettek munkájukról „*a Novum Tripartitum és a Praxis Criminalis & Systema körül*”, abból az egybevetéssel (*confrontatio*) együtt – amely eddig még hátravan – összesen 42 napot adtak elő.⁸⁵⁸ A vármegyei közgyűlés pedig ennek alapján úgy határozott, hogy ennyi munkáért ugyanennyi napidíjat kell a deputáció tagjainak kifizetni. Ennek megfelelően a generalis congregatio a három személy számára 42–42 napi munkáért fejenként – tekintettel a korábban is alkalmazott számítási módra – 84–84 rénes forintot állapított meg, amely összegeket a vármegye gazdasági adószedő hivatalának kellett kifizetnie.⁸⁵⁹ A három, a gömör vármegyei deputáció munkája szempontjából közvetlenül releváns jegyzőkönyvi bejegyzésből az állapítható meg, hogy Bodó és Szentiványi lehettek azok, akik végig részt vettek a vármegyei bizottság munkájában annak ellenére, hogy a

⁸⁵⁶ Ezzel kapcsolatban azonban azt is érdemes kiemelni, miként arra Kiss kutatásai is rámutatnak, hogy a kért javaslatok nem kevés időt és energiát követeltek a deputációk sok esetben más tisztségeik miatt amúgy is leterhelt tagjaitól. KISS 2015. 30. p.

⁸⁵⁷ HU-MNL-OL-X 10867-C1380-B1331. 263. f. v. HU-MNL-HBVL-IV.1011.c.-1.d. ^c/_{223. sz.} I. PPSV Protoc.-2015. 750–751. p. Pest-Pilis-Solt vármegye, miután a helytartóanácsi intimatumot az 1727. június 18-án Pesten tartott generalis congregation felolvasták, úgy határozott, hogy a vármegyei deputáció tagjai július 7-én Pest városában gyűljenek össze és addig a véleményt (*opinio*) dolgozzák ki. PPSV Protoc.-2015. 751–752. p. BÓNIS 1935. 167. p. KISS 2015. 30. p.

⁸⁵⁸ A vizsgált jegyzőkönyvi bejegyzésben egy szót eddig még nem sikerült kiolvasni. HU-MNL-OL-X 10867-C1381-B0018. 46. f. r. „*in universu dies quadraginta duos [... ?] perhiberent[...], (...).*”

⁸⁵⁹ HU-MNL-OL-X 10867-C1381-B0017–B0018. 45. f. v.–46. f. r.

vármegyei deputációk minden bizonnyal az esetlegesen végrehajtott létszámcsökkentéseket megelőzően és azt követően sem feltétlenül üléseztek azonos személyi összetételben.⁸⁶⁰

A vármegyei deputációk által készített javaslatok

Az eddigi kutatás alapján a Novum Tripartitumra és a büntetőeljárásra vonatkozó javaslatok közül csak néhány vármegye esetében lehet biztosan megállapítani, hogy az 1726. május 17-én kelt helytartótanácsi intimatum alapján kért javaslatok közül az egyiket vagy esetleg mindkettőt ténylegesen elkészítették. Kovachich Márton György és Kovachich József Miklós a Zemplén vármegyei levéltár közgyűlési jegyzőkönyvei közül a XIX. kötetet⁸⁶¹ vizsgálva Szabolcs vármegyének, amely már 1726. június 25-én a Helytartótanácsához intézett jelentésében vármegyei deputáció felállításáról számolt be, a Novum Tripartitum anyagához fűzött „megjegyzéseiről és megfontolásairól” tett említést, amely 1727-ben keletkezett, és amelyet 1728-ban hitelesítve („*sub authenticato*”) Zemplén vármegyének expediáltak.⁸⁶²

Valószínűleg az egyik leggyorsabban dolgozó vármegyei deputáció a Bars vármegyei lehetett, amely 1726. szeptember 6-án kelt jelentésében vármegyei bizottságról (annak felállításáról) értesítette a Helytartótanácsot, majd december 14-én kelt, a dikasztérium sürgetésére adott válaszában kész munkáról tett jelentést.⁸⁶³ Jelenleg azonban Bars vármegyének is csak a Novum Tripartitum szövegéhez fűzött observatióit sikerült megtalálni („*Observationes. In Novum Tripartitum Opus Juris consuetudinarij I Regni Hungariæ.*”).⁸⁶⁴ A javaslat elé írt bevezető szerint Bars vármegye is bizottságot küldött ki a szükséges observatiók

⁸⁶⁰ KISS 2015. 30. p. Az alább részletesen vizsgált Turóc vármegye által készített javaslatok bevezető része szerint a turóci deputáció egyik tagját, báró Révay Gáspárt bizonyos ügyei meggátolták, hogy a vármegyei bizottságnak 1728. március 16-án Turócszentmárton mezővárosban tartott ülésén részt vegyen. HU-MNL-OL-C 20-374.d. [59. f. r.].

⁸⁶¹ HU-MNL-BAZVL-IV.2001.a.-19.k. Raktári jelzet alapján: Protocollum 19. Protocollum Comitatus Zempleniensis (Politicum, expeditionale). 1728.

⁸⁶² KOVACHICH–KOVACHICH 1823. 192. p. A pontos cím: „*Systema Juridicum 1718. caeptum Viennæ, seu novum Tripartitum Juris Hung. 1722. Statibus relatum, cum Adnotationibus Comitatus de Zabolch, seu Considerationibus*, ahol az 1718-as dátum a Systematica Commissio munkálataira vonatkoztatható, az 1722-es dátum pedig, arra való utalásként értelmezhető, hogy a Novum Tripartitum anyagát a rendek az 1722/23. évi országgyűlésen megismerték.

⁸⁶³ BÓNIS 1935. 166–168. p.

⁸⁶⁴ Nem biztos, hogy ugyanez a mindössze két folio terjedelmű szöveg, de Balassa II. Pálnak a Novum Tripartitum kézírata mellett („*In Novum Tripartitum opus Juris Consuetudinarij I[n]clyti regni Hungariæ Considerationis manuscript[um]*”) megvolt kéziratban Bars vármegyének a Novum Tripartitumhoz fűzött javaslatai („*Censura universitatis[!] Barsiensis in novum Tripartitum opus Juris consuetudinarij I[n]clyti R[egni] Hung[ariæ] per commissionem sistematicam in A[...] 24 1715 fundatorum hoc 1717 anno Posonij celebratam facta in anno 1726 manuscriptum*”). A gróf könyvtáráról 1739-ben készült inventáriumban szereplő címben is az 1726-os dátum szerepel, amely a tervezet elkészítésének időpontja. Adat. 13/4. 348. p.

megalkotására, amely deputáció⁸⁶⁵ 1726. június 29-én és az azt követő két hónapban Garamszentbendek mezővárosában tartotta üléseit és a számára meghatározott időszakban a rendszeres munkálatra („*Systemalis Operis*”) nézve eljárta. A bizottság a rövid bevezetőben még azt rögzítette, hogy a rendszeres munkálatot az alább hozzáadott observatóikkal, mindazonáltal a törvényekkel kell saját alapjában és lényegében megtartani.⁸⁶⁶

A vármegyei deputáció által készített elaborátum a legvégén úgy fogalmaz, hogy „most már” e javaslatok bejelentése következik, azonban a *Novum Tripartitum* P. III. 119. címétől egészen a végéig, vagyis a 126. címig,⁸⁶⁷ mint büntetőjogi anyagot tartalmazó titulusokhoz, semmi észrevétel ne legyen fűzve.⁸⁶⁸ A vármegye ugyanis úgy határozott, hogy e munkát a büntetőjog megjavítására halasztják, ahol arról majd bővebben fognak tárgyalni.⁸⁶⁹ Az, hogy a vármegye valóban elkészítette az előbbi szövegrész által tervbe vett javaslatot, további kutatást igényel. Az egyetlen eddig publikált, a *Novum Tripartitum*hoz fűzött javaslatot Pest-Pilis-Solt vármegye deputációja készítette („*Ad Systematicum opus labor deputations Inclyti comitatus Pesthiensis Anno 1728*”), azonban azt az eddigi kutatás alapján e vármegye esetében sem lehetett pontosan megállapítani, hogy a büntetőeljárásra vonatkozó javaslat valóban elkészült-e.⁸⁷⁰

A *Novum Tripartitum* anyagára és a büntetőeljárásra vonatkozó tervezetek közül a kutatás eredményeképpen négy vármegyei javaslatot lehetett azonosítani a Helytartótanács iratanyagában. Tekintettel arra, hogy a javaslatok a Helytartótanácsi levéltár *Acclusa* sorozatában találhatóak, amely részben az irattári rendjükből kibomlott, részben pedig irattárilag fel sem dolgozott iratanyagot tartalmaz, így a javaslatok további sorsa mindenképpen mélyebb levéltári kutatást tesz szükségessé.⁸⁷¹

A kérdéses vármegyei tervezetek közül kettő biztosan, egy pedig minden bizonnyal 1728 tavaszára, tehát még a diéta előtt vagy röviddel a diéta kezdete után készülhetett, azonban mivel ezek ügyiratok mellől leszakadt iratmellékleteknek tekinthetők,⁸⁷² ezért az ügyiratok ismeretének hiányában a felterjesztésük körülményeiről és pontos időpontjáról sem lehet biztos

⁸⁶⁵ A deputáció tagjaira vonatkozóan a javaslatban nincs utalás, viszont minden bizonnyal Bars vármegye eredetileg egy népesebb bizottságot küldhetett ki a szükséges munkálatok elvégzésre, mivel az 1726. december 14-én kelt (?) jelentésében a deputáció létszámának csökkentéséről tudósította a Helytartótanácsot. BÓNIS 1935. 167. p. különös tekintettel a 103. lábja.

⁸⁶⁶ OSZK Fol. Lat. 553. 100. f. r.

⁸⁶⁷ A javaslat e címek mellé a „*stat.*” kifejezést fűzte. OSZK Fol. Lat. 553. 111. f. v.–112. f. r. Vö. RÉTI 1916. 68. p.

⁸⁶⁸ Egy kifejezés itt nehezen olvasható, talán az *appono* ige participium perfectumban álló alakja. OSZK Fol. Lat. 553. 112. f. r. „(...) *nulla observatio apprita sit, (...)*”

⁸⁶⁹ OSZK Fol. Lat. 553. 112. f. r.

⁸⁷⁰ KISS 2015. 30. p. A javaslat teljes szövegének magyar fordítását lásd KISS–SCHRAMEK 2006. 131–203. p. Minden bizonnyal erről a javaslatról tesz említést Kubinyi is. KUBINYI 1798. 811. p.

⁸⁷¹ FELHŐ–VÖRÖS 1961. 73. p.

⁸⁷² FELHŐ–VÖRÖS 1961. 73. p.

információkkal szolgálni.⁸⁷³ Az ügyiratok (amennyiben még rendelkezésre állnak)⁸⁷⁴ nagy valószínűséggel a Fasciculi mensium: Litterae levéltári állagában lelhetők fel, mivel ezt az állagot túlnyomórészt a vármegyéknek, városoknak és általánosságban az alsóbb fokú hatóságoknak a Helytartótanács hoz intézett felterjesztéseiből (*litterae*) és magánszemélyeknek a dikasztériumhoz benyújtott kérvényeiből (*instantiae*) alakították ki.⁸⁷⁵

A négy javaslat közül csak Trencsén és Turóc vármegye javaslatainak keltezése állapítható meg pontosan, Gömör és Pozsony vármegyék véleményei esetében azonban semmilyen konkrét dátumot nem tüntettek fel az iratokon. A kutatás szempontjából legfontosabb Gömör vármegyei javaslat esetében, csak a fentebb már vizsgált Gömör vármegyei jegyzőkönyvi bejegyzésből lehet arra következtetni, hogy a javaslat 1728 májusában készülhetett.

A két, keltezési dátummal ellátott tervezet közül Turóc vármegye javaslata 1728. május 7-én (tehát még az 1728/29. évi diéta kezdete előtt) került a Turócszentmártonban megtartott generalis congregatio elé. Ebből a javaslatból, amelyet az azt készítő vármegyei deputáció tagjainak aláírásával és pecsétjével is elláttak, lehet a legtöbbit megtudni annak keletkezési hátteréről, a vármegyei bizottság tagjairól és magáról a munkafolyamatról. Miként a javaslat bevezető része fogalmaz: Turóc vármegye nemes közönsége a Helytartótanács ismételtlen megküldött kegyes intimatumaira⁸⁷⁶ a királyság régi, a rendszeres jogi munkálat új módozata szerint lecsökkentett és kompilált törvényeinek és szokásjogának átvizsgálására és felülvizsgálatára Pált és ifj. Gáspárt, Révay szabad bárókat, örökös grófokat [sic!], továbbá Beniczky Tamás vármegyei alispánt, Eördögh György esküdt jegyzőt⁸⁷⁷ és Zorkovszky Ádám vármegyei tiszti alügyészt méltóztatott delegálni. Turóc vármegye nemes közönsége következőképpen határozatilag azzal is méltóztatott megbízni a deputáció fentnevezett tagjait, hogy ennek a munkálatnak a tartalma körül, ahogy a jogorvoslati eszközök anyagát is,

⁸⁷³ Elképzelhető azonban, hogy az ügyiratokhoz (jelen esetben a vármegyei felterjesztésekhez) csatolt iratmelléletek leválasztását az azonos levéltári állagon belül, de mégis külön sorozatba elhelyezve, az indokolta, hogy az eredeti helyükön való meghagyásuk esetén, alakjuknál fogva, az iratok sértetlen megőrzése nem volt maradéktalanul biztosítható, vagy különös fontosságuk miatt hiánytalan megőrzésüket fokozottabb mértékben kívánták biztosítani. HERZOG 1932. 6. p.

⁸⁷⁴ Bónis, aki a Litterae levéltári állagot rendkívül alaposan vizsgálta a négy vármegye közül egyikről sem tesz említést. BÓNIS 1935. 166–168. p. Az előző lábjegyzetben foglalt megközelítést megfordítva és Bónis kutatásaira tekintettel azonban az sem zárható ki, hogy a külön Acclusa sorozatban való elhelyezést az indokolta, hogy az ügyiratok, amelyekhez a melléletek tartoztak, már nem lelhetők fel a Litterae sorozatban.

⁸⁷⁵ FELHŐ–VÖRÖS 1961. 72. p. Vö. EMBER 1940. 55–56. p. különös tekintettel a 62. lábj.

⁸⁷⁶ A bevezető szövegében használt iteratus kifejezés egyfajta utalásként értelmezhető a többszöri helytartótanácsi sürgetésre. Ezt az értelmezést erősíti, hogy mint a javaslat bevezetőjében alább olvasható, a vármegyei deputáció tagjai először csak 1727. április 21-én ültek össze, ameddig a Helytartótanács valóban több intimatumot intézett a vármegyékhez a javaslatok elkészítését sürgetve.

⁸⁷⁷ Minden bizonnyal a lászlófalvi Eördögh család egyik tagjáról lehet szó, aki feltételezhetően azonos lehet azzal az Eördögh Györggyel, aki az 1728/29. évi rendi diétán Turóc vármegye egyik országgyűlési követe volt. BARTA 1949. 140. p. különös tekintettel a 10. lábj.

amelyeket tudniillik megtartani vagy egyszerűen mellőzni lehet, éppen úgy az ügyek fellebbvihetőségét, mint nem fellebbvihetőségét, amelyek megfontolásra fognak jönni, sorrendben feljegyezze, sőt a büntető esetek eljárásának rendjét is kidolgozza. A vármegyei deputáció minden tagja megjelent 1727. április 21-én Turócszentmárton mezővárosban és ott akkor, illetve a következő néhány napban annak a munkálatnak az átvizsgálásában eljár. Azután pedig 1728. március 16-án és a következő napokban újra összegyűltek, és folytatták a munkát, a vármegyei bizottságnak megfontolásra érdemes megjegyzéseit pedig a javaslatban jegyezték fel.⁸⁷⁸

A Turóc vármegyei deputáció büntetőeljárásra vonatkozó javaslatainak („*Observationes circa Processus Criminales.*”) bevezetőjében egyrészt megismételte az 1726. május 17-én kelt intimatumban a büntetőeljárásra vonatkozó javaslatok készítésére adott utasítás lényegét, majd rögzítette, hogy a költségek korlátozása miatt a „*Praxis Criminalis Kollonichiana*” tűnik követendőnek – mivel azt már szerte a királyságban amúgy is alkalmazzák⁸⁷⁹ – a deputáció által tett megfigyelésekkel együtt.⁸⁸⁰ Ennek megfelelően – bár a javaslatok mindenképpen alaposabb vizsgálatot érdemelnek – a Turóc vármegyei deputáció a *Praxis Criminalis* 100. cikkéből 99. cikkhez (a 100. cikket tartalmi okokból értelemszerűen mellőzve) fűzött megjegyzéseket. Miután ezeket az observációkat, fogalmaz a javaslat, a deputáció tagjai ilyenképpen, azaz a *Praxis Criminalis*hez hozzáfűzték, szerény egyező véleményük alapján helyesnek ítélik, hogy a büntetőügyekben is az eképpen módosított *Praxis* szerint járjanak el, mégis, teszik hozzá, bármely törvényszéken, amennyiben a világos gyanúokok és körülmények hiányoznak, a tortúra alkalmazásától tartózkodni kell.⁸⁸¹

Trencsén vármegye javaslatai 1728. május 27-én kerültek a Trencsén szabad királyi városban tartott generalis congregatio elé. A javaslat szövege nem tartalmaz konkrét adatokat az elkészítés előzményeire és a készítő személyére vonatkozóan, azonban Trencsén vármegye 1726. július 2-án kelt jelentésében deputáció felállításáról számolt be a Helytartótanácsnak.⁸⁸² Ezt erősíti meg a javaslat zárórésze is, amelyből csupán annyi állapítható meg, hogy Trencsén is bizottságot küldött ki a szükséges javaslatok elkészítésére, ám az irat végén csak Nagy Ádám⁸⁸³ vármegyei esküdt jegyző neve szerepelt, aki minden bizonnyal a javaslat szövegét írta

⁸⁷⁸ HU-MNL-OL-C 20-374.d. [59. f. r.].

⁸⁷⁹ Vö. KALMÁR-VARGA J. 2010. 103. p.

⁸⁸⁰ HU-MNL-OL-C 20-374.d. [91. f. v.].

⁸⁸¹ HU-MNL-OL-C 20-374.d. [98. f. v.].

⁸⁸² BÓNIS 1935. 166. p. különös tekintettel a 99. lán.

⁸⁸³ Feltételezhetően azonos lehet azzal a Nagy Ádámval, akit 1721-ben Trencsén vármegye szolgabírájaként és esküdtjeként említenek. SCHNEIDER 1938. 18. p.

és ennél fogva a vármegyei deputációnak is tagja lehetett.⁸⁸⁴ A büntetőeljárásra vonatkozó javaslat („*Circa Processus in Causis Criminalibus observandos, occurrentes erga ejusdem Excelsi Régio Locumténentialis Consilij, gratiosam Intimationém, ex positæ Considerationes*”) bevezetőjében („*Et quidem*”) a vármegyei deputáció Turóchoz képest eltérő megközelítést alkalmazva, a Novum Tripartitum büntetőjogi tárgyú artikuluszainak és az 1722/23. évi diéta büntetőjogi tárgyú törvénycikkeinek fontosságát hangsúlyozta. Úgy fogalmaz, hogy úgy tűnik, hogy a Novum Tripartitum a büntetőügyek anyagát az emberölésben, a lopásban, a rablásban és néhány más bűntettben és a rájuk következő büntetésekre vonatkozóan a P. III. 118–125. és a P. II. 9. titulusaiban tárgyalja.⁸⁸⁵ Mivel azonban – fogalmaz a javaslat – a legutóbbi 1722/23. évi országgyűlésen hozott IX. X. XI. és XII. törvénycikkek a felségsértést, a pártütést és a nagyobb hatalmaskodásnak minősülő cselekményeket, valamint ugyanott másokat is tartalmaznak, ahogy az esetek többségét is magukba foglalják, úgy a büntettekkel egyező büntetéseket írnak elő, és egyébiránt miután ezeket a vármegyei deputáció a maguk erejében meghagyta, mindenekelőtt a javaslatban leírt observatiókat „*vette tekintetbe*”.⁸⁸⁶ Ezt követően a büntetőeljárásra vonatkozó javaslat 23. önálló címmel ellátott titulusba szedve tartalmazza a vármegyei bizottság egyes javaslatait.

A trencsényi javaslatok záró része úgy fogalmaz, hogy az observatiókban foglaltak mindazok, amelyeket Trencsén vármegye részéről az általa eddig kirendelt deputáció mind a Novum Tripartitumban, azok erejének gyengesége miatt megfigyelt, mind a jogorvoslati eszközök alkalmazása körül is, a kijelentettek közül az előrebocsátottakban [említettekben] úgy ítélték meg, hogy azokat kell kifejteni (magyarázni), amelyeket a törvényekből vettek. Azonban a hazai törvények által eddig rendkívül nehezen egybefogott büntetőeljárásokkal kapcsolatban is úgy vélték, hogy az arra vonatkozó observatiókat is az előbbi javaslatokhoz kell hozzátartoztatni. Mivel az elkészített javaslatok csak 1728. május 27-én kerültek a vármegyei közgyűlés elé, ezért a vármegye úgy határozott, hogy a javaslatokat a jelenlegi országgyűlésre küldött követekre bízzák és nekik átadják, hogy azok – mihelyt a szükség úgy kívánja – a javaslatokat a diétán illően előterjesszék. Egyebekben – mintegy salvatorius clausulaként – a generalis congregatio rögzítette, hogy mindazonáltal a nemes királyság, és általában a tekintetes táblák, a tekintetes nemes vármegyék és más magánszemélyek legfelsőbb ítéletei, véleményei és kifejtett megfigyelései épségben maradnak.⁸⁸⁷

⁸⁸⁴ HU-MNL-OL-C 20-374.d. [56. f. v.]–[57. f. r.].

⁸⁸⁵ Vö. RÉTI 1916. 54. 68. p.

⁸⁸⁶ HU-MNL-OL-C 20-374.d. [55. f. r.].

⁸⁸⁷ HU-MNL-OL-C 20-374.d. [56. f. v.]–[57. f. r.].

A négy javaslat közül Pozsony vármegyének a büntetőügyekre vonatkozó observatióit („*Obeservationes Causas Criminalés*”) magába foglaló javaslat a legrövidebb terjedelmű, összesen 23 pontba szedve tartalmazta a vármegyei észrevételeket.⁸⁸⁸ A tervezet keletkezése esetében az feltételezhető, hogy azt Pozsony szabad királyi városban és 1728-ban készíthették.⁸⁸⁹ A pozsonyi javaslat a trencsénirehasonlóan a *Novum Tripartitum* büntetőjogi tárgyú titulusaiból indult ki. A javaslat összeállítói szerint úgy tűnt, hogy a fentebb feljegyzett *Novum Tripartitum* P. III. 123. 124. és 125. címeit kell véleményezni,⁸⁹⁰ mivel kétségtelen, hogy a bűnök nyilvános megtorlása a magisztrátust illeti, mégis gyakrabban megtörténik, hogy az efféle büntetőeljárásokban a tiszti ügyész actoratusát az eljárás alá vont személy ügyvédjei vitatják, és ez az igazság gyorsabb kiszolgáltatását akadályozza. Azért, vélük a pozsonyi javaslat készítői, hogy az ilyen halasztó viták és hosszadalmas beszédek elébe lehessen vágni – a jogsérelmet szenvedőket megillető kereset (*actio iniuria*) továbbra is fennmaradván – a tiszti ügyész vádját és actoratusát elkerülhetetlenül minden gonosztevővel szemben az előrebocsátott címekben fenn kell tartani. Továbbá az efféle vádló eljárásokban az ügy igazságát, tudniillik a teljes és a félig teljes bizonyítékokat kell kikutatni és ennek következtében különböző büntetéseket kell megállapítani.⁸⁹¹

Gömör vármegye javaslata csak a büntetőeljárásra vonatkozó observatiókat („*Ad Opinionem Praxis Criminalis per Deputatos I. Cottús Gömöriensis elaboratam*.”) foglalja magába, annak ellenére, hogy a vármegyei közgyűlési jegyzőkönyvek tanúsága szerint a vármegyei deputáció a *Novum Tripartitum*ra vonatkozó javaslatok elkészítésével is foglalkozott és ezt az anyagot is kidolgozta. Az iratban a javaslat keletkezésének körülményeire és az azt készítő személyére vonatkozóan nincs közvetlen utalás, viszont a cím mégis egyértelműen kapcsolatot teremt a javaslat és a Gömör vármegyei deputáció (és így Bodó személye) között, mivel rögzíti, hogy az observatiókat a Gömör vármegye által kiküldött deputáció tagjai dolgozták ki.⁸⁹² Továbbá a javaslat és aközött a jegyzőkönyvi bejegyzés között is kimutatható egyezés, amely arról számol be, hogy a bizottság tagjai 1728. május 20-án a vármegyei közgyűlés előtt jelentést tettek munkájukról, mivel a javaslat címében szereplő *Praxis Criminalis* kifejezéshez képest a szóban forgó jegyzőkönyvi bejegyzés nagyon hasonló elnevezéssel („*Praxis Criminalis & Systema*”) illeti a vármegyei deputáció által készített, a büntetőeljárásra vonatkozó javaslatot.

⁸⁸⁸ HU-MNL-OL-C 20-374.d. [33. f. r.]–[35. f. v.].

⁸⁸⁹ A levéltári iratokban a Pozsony vármegyei javaslat a nagyobb terjedelmű Trencsén vármegyei javaslatba volt beletéve.

⁸⁹⁰ Vö. RÉTI 1916. 68. p.

⁸⁹¹ HU-MNL-OL-C 20-374.d. [33. f. r.].

⁸⁹² HU-MNL-OL-C 20-374.d. [1. f. r.].

Bár a Gömör vármegyei tervezet Bodó művének 104 cikkéhez képest terjedelmileg rövidebb, mivel összesen 49 artikulusba szedve tartalmazza a vármegyei deputáció observatióit, mégis az eddigi kutatás alapján az feltételezhető, hogy ez a javaslat lehetett a váza a későbbi Jurisprudencia Criminalisnak. A két szöveg összehasonlító vizsgálata, amely jelen elemzés kereteit mindenképpen meghaladja, egyértelműen a kutatás egyik legfontosabb lehetséges folytatási irányaként jelölhető ki. Mindazonáltal annak szemléletes érzékeltetésére, hogy a két szöveg között nagyfokú tartalmi egyezőség lehet, példaként szolgálhat a javaslat záró része, amely szinte – néhány, a jelentést érdemben nem befolyásoló eltéréstől eltekintve – szó szerint megegyezik a Jurisprudencia Criminalis bírói mérlegelésről („*De Judicis Arbitrio*”) szóló CIV. artikulusában található három szakasz szövegével.⁸⁹³

A vármegyei javaslatok és az 1728/29. évi diéta

Noha az eddigi kutatás alapján még kevés vármegyei javaslat szövegét sikerült azonosítani,⁸⁹⁴ mindazonáltal annak bizonyítékát, hogy a ténylegesen kidolgozott observatiók közül némelyeket idejében, tehát még az 1728/29. évi rendi országgyűlés előtt vagy már a diéta idején felterjesztettek a Helytartótanácsához, illetve (a trencsényi javaslat záró részében foglaltakra tekintettel) azok egyes nemesi vármegyék és szabad királyi városok követeinek közvetítésével eljutottak az országgyűlésre,⁸⁹⁵ a szakirodalom általánosan Gochetz Systemájának elején található Prologium egyik megállapításában véli felfedezni. Gochetz ugyanis, amikor a Systema előszavában az 1728/29. évi diétán kiküldött commissio regniocularis munkálatai kapcsán bizonyos magánszemélyek műveinek „hatásáról” (*influxus*) ír, amelyeket némely vármegyék és szabad királyi városok az országgyűlési bizottsággal közöltek, akkor az általa használt opus kifejezést a büntetőeljárásra vonatkozóan elkészített javaslatok megjelöléseként, míg a privatus kifejezést a javaslatokat kidolgozó vármegyei és városi bizottságok tagjaira tett utalásként lehet értelmezni.⁸⁹⁶

⁸⁹³ HU-MNL-OL-C 20-374.d. [31. f. v.]. Vö. BODÓ 1751. 325. p. [§ I–III.].

⁸⁹⁴ Bónis kutatásai szerint az eperjesi és a debreceni kerületi táblák minden bizonnyal elkészítették és az 1727. esztendő első felében fel is terjesztették javaslataikat. BÓNIS 1935. 168. p.

⁸⁹⁵ Buda szabad királyi város büntetőjogi javaslata bizonyosan eljutott a diétára, mivel azt a Tekintetes Karok és Rendek Táblájának 1728. szeptember 4-én tartott ülésén felolvasták. BÓNIS 1975. 181. p. NAGY J. 2021. 211. p. különös tekintettel a 82. lánál.

⁸⁹⁶ GOCHETZ 1746. s.p. [Prologium]. [„(...) cum influxu etiam privatorum (...)”]. Az eddigi kutatások alapján Bodó nem vett részt az 1728/29. évi diétán. Ezt bizonyítja, hogy az 1729. február 10-én Jolsván tartott generalis congregatió a vármegye Draskóczy Sámuel és Kiszelly Péter aljegyző mellett egy deputáció tagjaként küldte ki. Lásd még HU-MNL-OL-X 10867-C1381-B101–B102. 47. f. v.–48. f. r. HU-MNL-OL-X 10867-C1381-B0123. 58. f. v. Forgon szerint 1729-ben Draskóczy Sámuel Gömör vármegye országgyűlési követe volt. Vö. FORGON

Bónis kutatásai szerint a javaslatok a diéta kezdete előtt azonban már nem érkeztek (érkezhetek) meg, annak ellenére, hogy a Helytartótanács 1728. február 3-án kelt intimatumában ismét a javaslatok felterjesztését sürgette.⁸⁹⁷ Az, hogy a király és a Helytartótanács továbbra is várta a javaslatok elkészítését az 1728/29. évi rendi országgyűlésre, többek között a királyi meghívólevélből és a királyi propozíciókból is világosan kitűnik. Mindazonáltal az a tény, hogy az 1728. március 1-jén kelt királyi meghívólevélben III. Károly újra figyelmeztette a vármegyéket és a szabad királyi városokat, hogy a rendi országgyűlésre készüljenek el a *Novum Tripartitum* szövegéhez fűzött javaslatokkal, egyes vármegyékben valóban meggyorsíthatta a munkálatokat. Ezt a feltételezést erősítheti, hogy az eddig azonosított javaslatok esetében a turóci, a trencsényi és a gömői deputációk is 1728 tavaszán terjesztették elő a véglegesnek szánt javaslatokat vármegyéjük közgyűlése elé.⁸⁹⁸

Az 1728. május 17-én Laxenburgban kelt királyi propozíciók is részletesen megemlékeznek a *Novum Tripartitum*ról és a magyar jogrendszer reformjáról. Ugyanis – ahogy a Koller József kancelláriai titkár által készített propozíciók fogalmaznak – miután a törvények megjavítására vonatkozó munkálatot („*opus emendationis legum*”) a legutóbbi országgyűlés folyamán mindenki tudomására hozták, így a legközelebbi diétára visszaküldött munkát fel kell vállalni. A propozíciók arra az esetre, hogyha a törvények megjavítására vonatkozó munkálat megtárgyalását annak roppant terjedelme és más ügyek hozzájárulása miatt ennek az országgyűlésnek az időtartama alatt nem lehetne teljesen befejezni, részletesen felsorolják azokat a kérdéseket, amelyek kapcsán „az igazság kiszolgáltatására vonatkozóan leginkább hiányosságok merülnek fel.”

Ezek között a propozíciók első helyen említik a büntetőügyek megítélését, de más további problémás területeket is nevesítenek (többek között a perfolyásokban közbevetendő felfolyamodásokra és más jogorvoslati eszközökre vonatkozóan; tudniillik, hogy hol és hogyan kell őket megengedni, továbbá a szabad királyi városok taksájára, az ügyvédekre pazarolt más eljárási költségekre, valamint a Hétszemélyes Tábla és a Királyi Tábla végítéleteinek végrehajtási módjára vonatkozóan).⁸⁹⁹ A büntetőeljárás kérdésének kiemelt kezelését bizonyítja, hogy a propozíciók *emendatio legum*ra vonatkozó részének végén, még egyszer

1909a. 208. p. A deputáció feladata az adóalappal kapcsolatban az országgyűlésen kialakult vitával függött össze. Az 1728/29. évi diétán a nemesség adózásával kapcsolatos vitáról lásd még SZIJÁRTÓ M. 2010. 232–234. p.

⁸⁹⁷ BÓNIS 1935. 168. p. Vö. Az 1728. évből származó és a törvények megjavítására vonatkozó, illetve az azzal kapcsolatban megfogalmazott javaslatok benyújtását váró helytartótanácsi intimatumokról tesz említést Kovachich Márton György és Kovachich József Miklós Zemplén vármegye vonatkozásában. KOVACHICH–KOVACHICH 1823. 192. p.

⁸⁹⁸ KISS 2015. 29. p.

⁸⁹⁹ Vö. JÁNOSSY 1943. 46–47. p.

rögzítésre kerül, hogy Ő Felsége jóváhagyására ennek a diétának az időtartama alatt a propozíciókban a törvények megjavítása kapcsán elősoroltak között elsődlegesen a büntetőügyekben való eljárásnak és ítélethozatalnak módjáról határoznak.⁹⁰⁰

Gochetz fentebbi állításának vizsgálatához nagy segítséget jelenthet az 1728/29. évi rendi országgyűlésen kiküldött commissio (vagy deputatio) regnicolaris által készített Opus Criminale bevezető része is. Az országgyűlési bizottságot 1728 július 3-án állították fel Pozsonyban, összetétele pedig tükrözte a XVIII. századi országgyűléseken felállított commissiók esetében általánosan érvényesülő gyakorlatot.⁹⁰¹ A bizottság elnöke gróf keresztzségi Csáky V. Zsigmond tárnokmester, míg a tagok a következő személyek voltak a Méltóságos Főrendek Táblájáról: a grófok közül galántai Esterházy József főudvarmester, illésházi Illésházy József, Trencsén és Liptó vármegyék örökös főispánja, karancsberényi Berényi II. Tamás, a Hétszemélyes Tábla assessora, aki jogi tanulmányait a bécsi és az utrechti egyetemeken végezte,⁹⁰² továbbá a bárók közül ifj. perényi Perényi IV. Imre, a Tiszántúli Kerületi Tábla elnöke, valamint nagybossányi és nagyugróczy Bossányi Miklós. A commissio tagjai voltak továbbá a Tekintetes Karok és Rendek Táblájáról a Királyi Tábla részéről szentmiklósi és óvári Pongrácz András személynöki ítélmester,⁹⁰³ Horvát-, Szlavón- és Dalmátországok részéről Czindery György báni ítélmester⁹⁰⁴, valamint alsó- és felsőmátyásfalvi Mattyasovszky Imre, a Királyi Tábla assessora,⁹⁰⁵ az egyházi rendből a jezsuita rendhez tartozó Tapolcsányi Lőrinc, bölcseleti és teológiai doktor, 1729-ben a nagyszombati egyetem rektora, a nemesi vármegyék részéről prileszi Prileszky György, Trencsén vármegye alispánja, Trumer János, Moson vármegyei hites jegyző és (Mihálffy György alispán mellett) a vármegye (másik) országgyűlési követe,⁹⁰⁶ pécsújfalui Péchy Zsigmond, Sáros vármegyei hites jegyző, Országgh Márton, a Tiszántúli Kerületi Tábla hites

⁹⁰⁰ Mo:Iab:1728-1729. 8–9. p. DRKNK R27. [27. f. r.]. BÓNIS 1934. 14. p. BÓNIS 1935. 167–168. p. FINKEY 2000. 66. p.

⁹⁰¹ Vö. SZIJÁRTÓ M. 2010. 87–88. p. Jánossy rámutat arra, hogy a bizottságot összeállító Pongrácz ítélmesternek sikerült elérni, hogy a deputációban a jogrendszer reformját támogatók legyenek többségben. JÁNOSSY 1943. 47. p.

⁹⁰² KNY_18_00494. 32. p.

⁹⁰³ SEBŐK 2016. 963. p. SEBŐK 2017. 39. 50. p.

⁹⁰⁴ Czindery már a Systematica Commissionának is tagja volt. Vö. 1715. évi XXIV. tc.

⁹⁰⁵ SEBŐK 2020. 184. p.

⁹⁰⁶ HEGEDŰS 2007. 33. 35. p.

jegyzője és Bihar vármegye küldöttje (*deputatis*), a távollévő mágnások részéről Jeszenák János,⁹⁰⁷ valamint a szabad királyi városok részről Korponay Ferenc és Trivajsz (?)⁹⁰⁸ Ádám.⁹⁰⁹ A commissiónak mindenekelőtt abban az előzetes kérdésben kellett állást foglalnia, hogy vajon az idő és fáradság megtakarítására⁹¹⁰ azt a munkát, amelyet, mintegy már a vármegyék által széles körben használatban lévőt,⁹¹¹ körös körül a hétköznapi nyelvben Praxis Criminalis Kollonichianának⁹¹² neveznek – annyiban, amennyiben a különös státútumokkal és a királyság törvénye és szokása számára nem ellenkezik⁹¹³, – a bizottság által végzendő munkálat számára iránymutatásként és alapeszméül⁹¹⁴ a commissio által el lehet-e fogadni.

Az Opus Criminale bevezetője szerint e kérdést illetően a bizottság tagjai arra a következtetésre jutottak, hogy a tekintetes karok és rendek azt kívánják, hogy először és mindenekelőtt a vármegyék és a szabad királyi városok küldöttei a commissióval közöljék azokat a munkálatokat, amelyeket a büntetőeljárásra, a törvénykezési eljárás rendjére és az egész új rendszeres munkálatra, vagyis a Novum Tripartitumra vonatkozóan a vármegyék és a szabad királyi városok előadtak, azokat.⁹¹⁵

Miután – olvasható az Opus Criminale bevezetőjében – némely vármegyék ezeket (vagyis a javaslatokat) a bizottság elnökének néhány napon belül, tehát 1728 július 3-át követően benyújtották,⁹¹⁶ az ülések kezdetben Csáky Zsigmond elnöklete alatt folytak, miután azonban „*Őexcellenciája*” a tárnoki szék ügyeit felvállalta, az ülések a „*Királyi Kúria grófjának*”, Esterházy Józsefnek az elnöklete alatt folyamatosan zajlottak, tekintet nélkül arra, hogy időnként némelyek a bizottság tagjai közül távol maradtak.⁹¹⁷

A fentebbi szövegrész alapján jól kitűnik, hogy a commissio regnicolarist nem kifejezetten a büntetőjog, hanem általánosságban az igazságügy vonatkozásában állították fel („*Deputatio pro*

⁹⁰⁷ Minden bizonnyal azonos lehet azzal a Jeszenák Jánossal, akit az 1733. augusztus 11-én Sajógömörben tartott generalis congregatióhoz köthető egyik jegyzőkönyvi bejegyzés tanúsága szerint többedmagával ügyvédül vallott 1733. július 11-én diviki [sic!] Plathy László Szkáros birtokon. HU-MNL-OL-X 10867-C1381-B0598-B0599. 296. f. v.–297. f. r.

⁹⁰⁸ Talán a frivaldi Frivaldszky család egyik tagjáról lehet szó.

⁹⁰⁹ DRKNK R27. [236. f. v.]. OSZK Fol. Lat. 595. 1. f. r. Mo:Iab:1728-1729. 265–266. p.

⁹¹⁰ Bizonyos értelemben hasonló indokolás olvasható Turóc vármegye javaslatában is arra vonatkozóan, hogy a büntetőeljárásra kidolgozandó observatiók esetében miért a Praxis Criminalist tekintik kiindulópontnak. Vö. HU-MNL-OL-C 20-374.d.-[91. f. v.].

⁹¹¹ Vö. KALMÁR–VARGA J. 2010. 103. p. HU-MNL-OL-C 20-374.d. [91. f. v.]. CS V/1. 531. p.

⁹¹² Vö. BÉLI 1999. 152. p. BÉLI 2009. 107–108. p.

⁹¹³ SZEGEDY 1734. 43. p. HUSZTY I. 1745. [P. I.]. 13–14. p. [n. 14.]. BECK–BENZUR 1790. 274. p. NOVOTNY 1798. 291–292. p. VUCHETICH 1819. 33–34. p. RULF 1857. 18. p. különös tekintettel az egy csillaggal (*) jelölt láb. ROSENBERG 1880. 5. p. BÉLI 2009. 109–110. p.

⁹¹⁴ Vö. OSZK RMK II 1621/1. s.p. [Admonitio].

⁹¹⁵ DRKNK R27. [237. f. r.]. OSZK Fol. Lat. 595. 1. f. v. Mo:Iab:1728-1729. 266–267. p. BÓNIS 1935. 168–169. p.

⁹¹⁶ Vö. FINKEY 2000. 66. p.

⁹¹⁷ DRKNK R27. [237. f. r.]-[237. f. v.]. OSZK Fol. Lat. 595. 1. f. v. Mo:Iab:1728-1729. 266. p.

iuridicis”),⁹¹⁸ mivel a bizottság nemcsak a büntetőeljárásra, hanem a törvénykezési eljárás (vagyis a polgári peres eljárásra és az annak keretében alkalmazható jogorvoslati eszközökre) és a Novum Tripartitum anyagára vonatkozó javaslatokat is várta munkájának megkezdése előtt a vármegyéktől és a szabad királyi városoktól.⁹¹⁹ Attól eltekintve, hogy az Opus Criminale bevezetője csak egyes vármegyei tervezetek tényleges megküldéséről tesz említést, míg Gochetz a Systema Prologiumában arról ír, hogy vármegyei és szabad királyi városi tervezetek is eljutottak a bizottsághoz, az eddigi kutatás alapján elképzelhető egy olyan értelmezés, hogy Gochetznek a Prologiumban megfogalmazott állítása esetében az Opus Criminale bevezetőjét vette át, mivel a kérdéses javaslatokról, amelyek megérkeztek a commissióhoz, több információt nem közölt, mint ami az Opus Criminale bevezető részéből megállapítható.

Ezt az értelmezést erősíti az is, hogy – bár mindenképpen egy mélyebb összehasonlító elemzés útján lehetne pontosan megállapítani, hogy Gochetz műve mennyiben tér el az Opus Criminale szövegétől – az interpretatio teleologica alapján Gochetz munkájának Prologiumát vizsgálva az állapítható meg, hogy a szerző alapvető célja az Opus Criminale közreadása volt. Bónis kutatásai is ezt a feltételezést erősítik, mivel véleménye szerint a Systema szövege néhány betoldástól és az áttekinthetőbb rendszerbe foglalástól, valamint attól eltekintve, hogy több esetben az 1712. évi, Bencsik Mihály által készített tervezetből merít, megegyezik az Opus Criminale szövegével.⁹²⁰ Balogh emellett azonban dogmatikai szempontból éppen a Systema eredetiségére hívja fel a figyelmet, különös tekintettel X. artikulusra, amely a büntetések nemeiről, valamint a súlyosító, enyhítő és olyan körülményekről szól, amelyek a halálbüntetést határozott tartamú szankcióra (*poena temporanea*) változtatják, továbbá a XII. artikulusra, amely azzal a kérdéssel foglalkozik, hogy az actio a büntetőügyekben vajon elévülhet-e, és ha igen, akkor ez mikor következik be.⁹²¹

Az Opus Criminale szövegét a bizottság elkészítette, és mint Gochetz írja, az volt a kíváncsi, hogy a munkálatot a két tábla elé terjesszék és, miután azok országgyűlésileg nyilvánosan megvitatták, törvénné váljon. Ez kétségtelenül megvalósult volna – írja a szerző – ha „*más súlyosabb közügyek*”⁹²² a jogügyi bizottság által elkészített javaslat tárgyalásától „*az időt és*

⁹¹⁸ Vö. DRKNK R27. [33. f. v.]. Esterházy Imre esztergomi érsek és Pálffy Miklós 1726. július 13-án Pozsonyban kelt levelükben többek között három deputáció, köztük az igazságügyi felállításáról számoltak be a királynak. DRKNK R27. [37. f. r.–37. f. v.].

⁹¹⁹ BÓNIS 1935. 169. p. különös tekintettel a 114. láb. j.

⁹²⁰ BÓNIS 1934. 16. p.

⁹²¹ BALOGH E. 2010. 74–75. p. BALOGH E. 2010. 54–55. p.

⁹²² A „sürgősebb ügyek” („*urgentiora negotia*”) megfogalmazás szerepelt Barinay Lászlónak és gadócsi Rötth Sándornak (Esztergom vármegye esküdt főjegyzője) Esztergom vármegye országgyűlési követeinek az 1728/29. évi diétáról készített naplójában (minden bizonnyal OSZK Fol. Lat. 3357.), amelyet a vármegye nemes közönsége elé terjesztettek. *Catalogus manuscriptorum* 1815. 110. p.

helyet” el nem ragadták volna.⁹²³ Gochetz itt feltételezhetően az 1728/29. évi diéta három legfontosabbnak számító kérdésére, az adóügyi vitára, az adóalap kérdésére és a vallási felekezetek közti ellentétek rendezésére gondolhatott,⁹²⁴ noha Bónis rámutatott arra, hogy a magyar rendek az 1728. július 3-án tartott ülésen a régi törvényekhez való ragaszkodásukat egyértelműen kifejezésre juttatták és elvetették a rendszeres munkálatok, vagyis a Novum Tripartitum anyagának átvizsgálását.⁹²⁵ Talán szemléletesen kifejezhetik a rendek viszonyulását a jogrendszer átfogó reformjához báró nagykárolyi Károlyi Sándor szavai, aki naplójában a jogügyi bizottság felállításával kapcsolatban úgy fogalmaz, hogy „*adjon Isten szent lelket, hogy az első régi törvények maradjanak meg.*”⁹²⁶ Hasonlóan érzékletes példaként szolgálhat az az eset, amikor a Johann Baptista Roth, Buda város syndicusa és az 1728/29. évi diétán a város egyik országgyűlési követe által készített büntetőjogi munkát, amelyet a szerző időközben bekövetkezett halála miatt átdolgoztak, a Tekintetes Karok és Rendek Táblájának 1728. szeptember 4-én tartott ülésén felolvasták és a vármegyei követek a tervezetben foglaltakat nyilvánvalóan megvalósíthatatlannak ítélve hangos nevetésre fakadtak.⁹²⁷

Mindezekre figyelemmel Gochetz szándéka – művének a Magyar Királyság méltóságos főrendjeihez, valamint annak tekintetes karaihoz és rendjeihez címzett Prologium szerint – nem az, hogy fáradozásai megbecsülést nyerjenek, vagy hogy munkája mostantól kezdve a jövőre nézve örök és megváltoztathatatlan törvényként szolgáljon, hanem hogy annak megjelenésével „*magasabb jellemeknek*”, amelyekkel a vármegyék és szabad királyi városok ezidő szerint bőven rendelkeznek, lehetősége nyíljon azt alkalmasan átvizsgálni és megfontolni. Lényegében Gochetz célja 1745-ben (16 évvel a 1728/29. évi és négy évvel a legutóbbi diéta után) ugyanaz, mint III. Károlynak az 1726. május 11-én kelt rescriptum kiadásakor. Ugyanis a szerző vélekedése szerint az Opus Criminale nyomtatásban való megjelenése révén a vármegyéknek és szabad királyi városoknak lehetősége nyílik azt alaposabban átnézni és így az Opus Criminale a következő országgyűlésen a rendeknek annál könnyebben lehet majd megvitatni és az annál könnyebben tud majd köztörvénnyé válni, amellyel sokak várakozását és óhaját lehet kielégíteni.⁹²⁸

⁹²³ Szegedy Tyrociniumában még 1735-ben is annak a várakozásnak adott hangot, hogy nem sok éven belül a Magyar Királyságnak saját, az ország törvényeivel egyező Praxis Criminalisa lesz kidolgozva. SZEGEDY 1735. 239. p. Vö. KAUTZ 1881. 34. p. FINKEY 2000. 66. p.

⁹²⁴ Lásd SZIJÁRTÓ M. 2010. 225–234. p.

⁹²⁵ BÓNIS 1935. 169. p. Vö. JÁNOSSY 1943. 27. p.

⁹²⁶ SZALAY 1865. 300. p.

⁹²⁷ BÓNIS 1975. 181. p. NAGY J. 2021. 211. p. különös tekintettel a 82. lán.

⁹²⁸ GOCHETZ 1746. s.p. [Prologium]. [„(…) non tamen ea intentione (…).”]. Vö. BODÓ 1751. s.p. [Praefatio].

Bónis szerint Gochetz munkájának jelentősége elsősorban abban mutatkozik meg, hogy műve, amelyet 1746 után 1763-ban Kolozsváron is kiadtak,⁹²⁹ a XVIII. század első három évtizedében zajló és a magyar jogrendszer átfogó reformját célzó intenzívebb munkálatok közül a Bencsik-féle elaborátum és az Opus Criminale anyagát, valamint ezekhez a szerző által tett ugyancsak nem elhanyagolható kiegészítéseket és megfigyeléseket is áttételesen közvetíteni tudta a joggyakorlat felé. Bár az Opus Criminale anyaga a különböző országgyűlési diáriumok és további másolatok révén minden bizonnyal több vármegye és szabad királyi város levéltárába is eljuthatott,⁹³⁰ elterjedéséhez és közvetett módon az alkalmazásához Gochetz Systemája minden bizonnyal hozzájárult.⁹³¹

A Praefatio és az 1726. május 17-én kelt helytartótanácsi intimatum összehasonlítása

A Jurisprudentia Criminalis előszavának vizsgálatához visszatérve, annak az érvelésnek az áttekintését követően, amely az 1726. május 17-én kelt helytartótanácsi intimatum végrehajtására vonatkozó intézkedéseket vázlatosan tekintette át egészen az 1728/29. évi diétáig, érdemes a szóban forgó intimatum és a Praefatio szövegének összehasonlításán alapuló érvelést is megvizsgálni. Azok a releváns szövegrészek, amelyek a komparáció tárgyát képezhetik, a Praefatio szövegében alapvetően elszórtan, három különálló szerkezeti egységben jellennek meg. Az első elem az előszó harmadik szerkezeti egységében található, fentebb már vizsgált mondat, miszerint III. Károly elrendelte, hogy a köztörvényeket bizonyos osztályokba sorolják és azokban a polgári törvényeket a büntetőktől, a magánt a köztől és a gazdaságiakat a hadügyitől elválasszák, hogy ezekből a magyar jog ugyanannyi rendszerét lehessen létrehozni. Ezt a mondatot Réti és Bónis is vizsgálta, és mind a ketten azon a véleményen voltak, hogy Bodónak ez a megállapítása alapul szolgálhatott az 1715. évi XXIV. törvénycikknek és a Novum Tripartitum anyagának a büntetőjogtörténet számára való „kisajátításához”. Réti Bodó állításának az 1715. évi XXIV. törvénycikkkel való kapcsolatára mutat rá,⁹³² míg Bónis

⁹²⁹ PETRIK 1891. 470. p.

⁹³⁰ BÓNIS 1934. 16. p. Lehoczky Andrásnak, a Dunáninneri Kerületi Tábla assessorának megvolt az Opus Criminale kézírata, amely könyvei között a „*Jurisprud. Nyiroiana*”-val, feltételezhetően Nyireő Mihály Jurisprudentia de Jure Hungarico conscripta című munkájával volt quarto-kiadásban egybekötve. LEHOCZKY 1803. 10. p.

⁹³¹ A Systema több XVIII. századi magánkönyvtárban is felbukkant, például megtalálható volt Esterházy József, radványi és sajkázai Radvánszky László, valamint a sztankováni Sztankovánszky család bibliotékájában is. Adat. 13/5. 136. 184. p. LINK 2007. 225. p.

⁹³² RÉTI 1916. 40. p.

véleménye szerint ebbe a mondatba Bodó az 1715. évi XXIV. és LIX. törvénycikkeket,⁹³³ valamint az 1726. május 11-én kelt rescriptumot és annak nyomán a május 17-én kelt helytartótanácsi intimatumot sűrítette bele.⁹³⁴ Bónis értelmezésében minden bizonnyal a „*Leges Civiles*” kifejezés a Novum Tripartitum anyagát, a „[*Leges*] *Criminalibus*” az 1726. május 11-én kelt rescriptumot jelölte, míg a „[*Leges*] *Oeconomicas a Militaribus*” megfogalmazás az 1715. évi LIX. törvénycikkkel a hadügyi, igazgatási és gazdasági ügyekre vonatkozó rendszer (*systema politico-oeconomico-militare*) kidolgozása érdekében felállított rendszeres bizottságra (*commissio politica, oeconomica et militaris*) tett utalásként értelmezhető.⁹³⁵ Ezt a megközelítést alapul véve, de azon túl a „*Leges Civiles a Criminalibus*” megfogalmazással kapcsolatban egy olyan lehetséges álláspont is elképzelhető, amelynek révén a fentebbi szövegrészt teljes egészében az 1726. május 11-én kelt rescriptumra és annak nyomán a május 17-én kelt helytartótanácsi intimatumra lehet vonatkoztatni, mivel a király 1726-ban egyrészt a Novum Tripartitum anyagára („*Leges Civiles*”) másrészt pedig egyes büntetőeljárás kérdésekre („[*Leges*] *Criminalibus*”) vonatkozóan várt javaslatokat. Azonban lehetséges egy harmadik értelmezés is, amely szerint a „*Leges Civiles*” megfogalmazást nem a Novum Tripartitum anyagára, hanem arra az 1726. július 26-án kelt rescriptum nyomán 1726. augusztus 3-án kibocsátott helytartótanácsi intimatumra tett utalásként kell érteni, amely lényegében az 1726. május 17-én kelt intimatumban foglalt munkálatok elvégzésének feladatát a királyi bíróságok, a vármegyék és a szabad királyi városok számára kiterjesztette a polgári eljárásjog körébe tartozó jogorvoslati eszközökre (*remedia iuridica*) is.⁹³⁶

Az 1726. augusztus 3-án kelt intimatum szövege a magánjogi és a büntetőjogi ügyekben követendő eljárásmodot egyértelműen elhatárolja,⁹³⁷ és ez a következetes distinkció, amely minden bizonnyal annak nyomatékosítására szolgált a később kibocsátott, a munkálatok elkészítését sürgető helytartótanácsi intimatumokban, hogy a királyi bíróságok, a vármegyék és a szabad királyi városok a Novum Tripartitumban nem szabályozott, a magánjogi és a büntető ügyekben követendő eljárásmodra vonatkozóan külön-külön fogalmazzák meg javaslataikat és észrevételeiket. Innentől kezdve a polgári eljárásjog, pontosabban az annak keretében igénybe vehető jogorvoslati eszközökkel kapcsolatos bizonyos kérdésekre vonatkozóan elkészítendő

⁹³³ Décsy értelmezésében ennek a két törvénycikknek a rendelkezései mutathatók ki Bodó megállapításában. DÉCSY 1785. 166–167. p.

⁹³⁴ BÓNIS 1934. 16. p. különös tekintettel a 39. lábja.

⁹³⁵ Vö. 1715. évi LIX. tc.

⁹³⁶ HU-MNL-HBVL-IV.1011.c.-1.d. $\frac{a.}{223. sz.}$ I. PPSV Protoc.-1726. 426–429. p. BÓNIS 1935. 166. p. JÁNOSSY 1943. 46. p. KISS 2015. 29–30. p.

⁹³⁷ HU-MNL-HBVL-IV.1011.c.-1.d. $\frac{a.}{223. sz.}$ I.

észrevételek és javaslatok ügye összefonódott a Novum Tripartitum anyagával és a büntetőeljárással kapcsolatban megfogalmazandó observatiókkal, és amikor a Helytartótanács intimatumaiban a szükséges javaslatok elkészítését sürgette, akkor azon már a polgári eljárásjogba tartozó egyes kérdésekre megfogalmazandó observatiók kidolgozását is értette.⁹³⁸ Bár a polgári eljárásjogra vonatkozóan minden bizonnyal több javaslat is készülhetett, azonban az eddigi kutatás során csupán Trencsén vármegye⁹³⁹ javaslatait sikerült biztosan azonosítani, míg Turóc vármegye⁹⁴⁰ esetében a javaslat szövegének bevezető részét vizsgálva csak feltételezni lehet, hogy a vármegye a jogorvoslati eszközök vonatkozásában is elkészítette a kért észrevételeket. Mindazonáltal a „*Leges Civiles a Criminalibus*” megfogalmazást a fentebb vizsgált helytartótanácsi intimatumok alapján a magánjogi és a büntető ügyek processzuális értelemben vett szétválasztásaként is lehet értelmezni.

Ezt a megközelítést azonban valamelyest árnyalhatja az a körülmény, hogy bár az 1726. augusztus 3-án kelt intimatumot is kihirdették Gömörben az 1726. szeptember 5-én tartott generalis congregatió,⁹⁴¹ azonban arra eddig a vizsgált közgyűlési jegyzőkönyvekben nem sikerült információt találni, hogy a vármegyei deputáció a polgári eljárásjog vonatkozásában is elkészítette volna a szükséges javaslatokat. Úgy tűnik, hogy a Praefatio fentebb vizsgált mondatának teljesen pontos értelmezése még további kutatást tesz szükségessé, mindazonáltal Bónis értelmezésében is a vizsgálat szempontjából legfontosabb „*Criminalibus*” kifejezés az 1726. május 11-én kelt rescriptumot és annak nyomán a május 17-én kelt helytartótanácsi intimatumot, azaz a Praefatio negyedik szerkezeti egységében a Bodó által említett „*gratiosum intimatum*”-ot jelölte.

⁹³⁸ Vö. HU-MNL-HBVL-IV.1011.c.-1.d. $\frac{c}{223. sz.}$ I.

⁹³⁹ HU-MNL-OL-C 20-374.d.-[37. f. r.]-[50. f. v.]. A Trencsén vármegyei javaslat alapvetően két részre bontható, az első rész („*Quod Juridica Remedia*”) a jogorvoslati eszközökhöz fűzött observatiókat, míg a második a büntetőeljárásra vonatkozó észrevételeket tartalmazza. A javaslat zárórésze azonban úgy fogalmaz, hogy az observatiók, mind a Novum Tripartitum anyagára, mind a jogorvoslati eszközökre, mind pedig a büntetőeljárásra megfogalmazott észrevételeket magukba foglalják. További kutatást igényel annak az egyértelmű megállapítása, hogy a trencsényi javaslat jelenleg rendelkezésre álló szövege a Novum Tripartitum anyagára, a jogorvoslati eszközökre és a büntetőeljárásra vonatkozó javaslatokat is magába foglalja-e vagy a Novum Tripartitum anyagára vonatkozó észrevételek hiányoznak a jogorvoslati eszközök és a büntetőeljárásra vonatkozó observatiók mellől (a javaslat záró része alapján talán inkább ez tűnik valószínűnek).

⁹⁴⁰ Az eddigi kutatás alapján úgy tűnik, hogy a Turóc vármegyei javaslat két részből áll, az első a Novum Tripartitum anyagához fűz javaslatokat, míg a második a büntetőeljárásra vonatkozó observatiókat tartalmazza. Arra a bevezető részben lehet utalást találni, hogy a javaslat magába foglalja a jogorvoslati eszközökre vonatkozó észrevételeket is. A javaslat szövegének további vizsgálata szükséges annak egyértelmű megállapításához, hogy a Turóc vármegyei javaslat rendelkezésre álló szövege valóban tartalmazza-e a vármegyei deputációnak a jogorvoslati eszközökre vonatkozó észrevételeit.

⁹⁴¹ HU-MNL-OL-X 10867-C1380-B0858-B0859. 26. f. r.–26. f. v. HU-MNL-OL-X 10867-C1380-B1234-B1236. 215. f. v.–216. f. v.

Mindezekén túl az 1726. május 17-én kelt helytartótanácsi intimatum és az előszó szövege között két ponton tartalmi kapcsolat is felfedezhető. Az első ilyen egyezés a Praefatio negyedik szerkezeti egységében a Balassa gróf által Bodónak adott megbízás kapcsán azonosítható. Ugyanis míg az előszónak a megbízás lényegét megragadó szövegrésze pozitív megfogalmazású, addig a helytartótanácsi intimatumnak az összehasonlítás szempontjából releváns szövegrésze ezzel éppen elletétes, negatív megfogalmazású. Míg Bodó meghatározásában a kapott megbízás lényege, hogy a különböző szerzőktől összegyűjtött megfigyeléseket a büntetőügyek körül megvizsgálja, és azokat a közjogba illessze, addig az intimatum szövege szerint a magyar bírók a büntetőügyekről érkező klasszikus szerzőket vagy azokat, akik más országok rendjét a hasonló ügyekben és esetekben megfigyelni szokták vagy nem követik, vagy a külföldiekre nincsenek figyelemmel.

A második, még erősebb tartalmi egyezés az intimatum és a Praefatio szövege között az előszó hatodik szerkezeti egységében figyelhető meg. Ebben Bodó röviden összefoglalja, hogy a *Jurisprudentia Criminalis* első, illetve második része mit tartalmaz, ezért az előszó e szerkezeti egységének lényegét a *Pars prior ac posterior Iurisprudentiae* cím szemléletesen adja vissza. A szerző úgy fogalmaz, hogy a művét két részben készítette el, amelyek közül az első a büntetőjogról és büntetőeljárásról, a közbüntettekről és a gonosztevőkről, valamint a velük szemben való eljárás módjáról „*általános*an” szól. A második rész egyrészt a köz, másrészt a magán büntetteket „*különösen*” fejt ki, és bármely büntett körül az általános és különös gyanújeleket, a súlyosító és enyhítő körülményeket, valamint a közösségből kiküszöbölendő büntettek megelőzéseit, továbbá orvoslásait közli a kínvallatás törvényes és óvatos alkalmazásának vagy mellőzésének módjával együtt.⁹⁴² Ezzel nagymértékben megegyezik az 1726. május 17-én kelt helytartótanácsi intimatum azon szövegrésze, amely arra utal, hogy a *Novum Tripartitum* nem tartalmaz rendelkezést a büntetőeljárás alá vont személyekkel szembeni eljárásrendről és formáról, a súlyosító és enyhítő körülmények eseteiről és arról, hogy hogyan kell az igazságot a fennálló súlyos gyanújeleken és vélelmeken túl felkutatni vagy kikutatni. Talán nem véletlen, hogy azokkal a szabályozási tárgykörökkel, amelyeknek hiányát az intimatum a *Novum Tripartitum* anyagában kiemeli, Bodó a *Jurisprudentia Criminalis*ban kifejezetten foglalkozni kíván.

⁹⁴² BODÓ 1751. s.p. [Praefatio]. [„Abfolvitur ea (...)”].

A *Jurisprudentia Criminalis* megírására ösztönző további körülmények

A Praefatio negyedik bekezdésében lényegében a szerzőt a mű megírására ösztönző körülmények három elemét lehetett azonosítani, amelyek közül a Balassa gróf által adott megbízás közvetlenül, míg a helytartótanácsi intimatum és a vármegyei iussum közvetetten hozható kapcsolatba a mű keletkezésével. Az előszó ötödik tartalmi egységének a Causae Authoris ad opus scribendum et exprimendum cím adható, mivel ebben a szerzőt a mű megírására ösztönző körülményeknek további három elemét lehet azonosítani. Mint Bodó írja, annál szívesebben vette a gróf felkérését a *Jurisprudentia Criminalis* elkészítésére, mint amennyivel inkább le volt kötelezve a „rendkívüli férfiú kegyességének”, aki megfigyeléseit a *Jurisprudentia Criminalis* cím alatt gondosan és pompásan saját költségén kiadatta, hogy az ékes ügyben eljárjon és a közjót szolgálja.⁹⁴³

Bodó műve végül a fentebb vizsgált levelének megírását követően öt évvel később jelent csak meg. A néhány éves késedelem minden bizonnyal több körülmény együttes hatásának tudható be. Abban, hogy a mű csak 1751-ben jelent meg, a szerző levelében olvasható nyomtatási és anyagi nehézségek éppúgy közrejátszhattak, mint ahogy Bodó vármegyei tisztségéből (az 1740-es évek második felében már bizonyosan a Gömör vármegyei sedria assessora volt) és ügyvédi praxisából fakadó leterheltsége, vagy akár a mecénás, Balassa személyes döntése is. Minden bizonnyal a mű előszava lehetett a könyv utolsó része, amelyet Bodó 1751. április 18-án (az 1751. évi diéta megnyitásának napján) készített, a *Jurisprudentia Criminalis* szövegét azonban már 1750-ben befejezhette, mivel a könyv nyomtatását engedélyező *censura ordinaria* 1750. december 1-jén kelt Pozsonyban.⁹⁴⁴ Ebben Bodó munkájának szövegét átvizsgáló Thomas Rost és Ignatius Pallitsch királyi könyvcenzorok engedélyt adtak Johann Michael Landerer pozsonyi könyvnyomdásznak a mű kinyomtatására.⁹⁴⁵

Az eddigi kutatás során a *Jurisprudentia Criminalis* megjelenésének körülményeiről még kevés biztos adat áll rendelkezésre. A Praefatio keltezéséből az tűnik ki, hogy az az 1751. évi rendi országgyűlés idejére eshetett. Ezt erősíti az a tény is, hogy az 1751-ben megjelent *Jurisprudentia*

⁹⁴³ BODÓ 1751. s.p. [Praefatio]. [„Feci id, (...)”].

⁹⁴⁴ Érdemes azonban megemlíteni, hogy bár csak egyetlen esetben, de a *Jurisprudentia Criminalis* szövegében Antoine Augustin Calmet *Traité sur les apparitions des esprits et sur les vampires ou les revenans de Hongrie, de Moravie, &c.* című munkájának 1751. évi octo-kiadására való utalást is lehet találni. Azonban mivel a mű címét konkrét hivatkozás nélkül említik a szövegben, így ez a körülmény nem gyengíti azt a feltételezést, hogy Bodó 1750-re elkészült a végleges szöveggel. BODÓ 1751. 216. p. [§. III.]. A legkésőbbi forrás, amelyet Bodó a munkájához ténylegesen felhasznált, a Helytartótanácsnak az az 1750. augusztus 31-én kelt intimatuma, amely Mária Teréziának az ugyanebben az évben a menedéjogra vonatkozóan kiadott kegyes rendelkezéseit tartalmazta. BODÓ 1751. 47. p. [§. XIV.]. KASSICS 1825. 16. 180. p. RÉCSI 1869. 269. p. különös tekintettel a 11. láb.

⁹⁴⁵ BODÓ 1751. s.p. [Censura ordinarii].

Criminalisnak két változata is létezik. A lényegi különbség a két verzió között abban áll, hogy az egyik tartalmazza Balassa II. Pál egyik fia, gróf balassagyarmati és kékkői Balassa I. József⁹⁴⁶ disputációjának téziseit is. A tézisek címlapja, amely a könyv legelején található, arról tájékoztat, hogy Balassa József joghallgató („*utriusque juris auditor*”) Mária Terézia védnöksége mellett, Ignaz Franz Xaver Joseph Stöckl professzor⁹⁴⁷ elnöklete alatt „*halhatatlan dicsőséggel*”⁹⁴⁸ védte meg mindkét egyetemes jogból vett téziseit („*Theses ex utroque jure universo*”). Az, hogy a vitatkozás a Pozsonyba összehívott országgyűlés idején történt, a disputáció címlapján közölt információkból egyértelműen beazonosítható, azonban ott a vitatkozás pontos időpontjának megjelölése kapcsán (a konkrét nap megjelölése nélkül) csak az év és a június hónap van feltüntetve. A kutatás alapján úgy tűnik, hogy a disputáció 1751. május 31-én,⁹⁴⁹ a pozsonyi városházán nagy nyilvánosság előtt folyt, ahol a királyt Johann Joseph Fürst von Khevenhüller-Metsch főkamrás (*Oberstkämmerer*) képviselte, aki a királyi kegyesség jeleként a vitatkozás befejeztével a fiatal – ekkor feltételezhetően 18 esztendő⁹⁵⁰ – grófnak egy aranyláncot ajándékozott.⁹⁵¹

Az, hogy a disputáció címlapján még a június hónap szerepel, olyan feltételezést tesz lehetővé, miszerint a Jurisprudentia Criminalisnak a tézisekkel ellátott változatát a vitatkozás előtt (kifejezetten a disputációra) készítették, azonban a tervezett eseménynek csak a hónapja volt biztos, maga a napja a nyomtatáskor még nem. Bodó maga írta műve előszavában, hogy a kiadás költségeit végül Balassa vállalta és valószínű, hogy a Jurisprudentia Criminalisnak a gróf fiatal fiának téziseivel ellátott példányait ajándékba adták (vagy ajándékol szánták) a disputáció hallgatóságában megjelent prominens személyeknek.⁹⁵²

A Jurisprudentia Criminalisnak Balassa József vizsgájára készült változata tipográfiai szempontból is igényesebb kidolgozásról árulkodik, mint a könyv tézisek nélküli verziója.⁹⁵³ A disputáció címlapját egy, a vizsgázó Balassa József által írt, Mária Teréziának mint a disputáció

⁹⁴⁶ Balassa József számos más mágnással együtt címzetes kamarási tanácsosi címet (*decretista, Titular-Kammerer*) nyert, amelyet a rendi országgyűlésen 1751. július 30-án (vagy július 31-én) hirdettek ki. *Neue genealogisch-historische Nachrichten* 1753. 719. p. NAGY J. 2020. 356–357. p. Balassa 1754-ben, 21 esztendősen a Magyar Királyi Udvari Kancellária tanácsosa lett, azonban tisztségét csak két évig, 1756-ban bekövetkezett haláláig viselte. FALLENBÜCHL 1992. 306. p. és különös tekintettel a Függelékre. Vö. ANON. [SEYFART] 1781. 171. p. különös tekintettel a 194. láb.

⁹⁴⁷ BODÓ 1751. s.p. [A tézisek címlapja, r.]. [„Dum, sub Sacratissimus □ Gloriosissimus (...).”].

⁹⁴⁸ KÖGL 1772. 173. p.

⁹⁴⁹ A Jurisprudentia Criminalisnak van olyan példánya, amelyben 1751. június 21-én kelt possessori bejegyzés található, így valószínű, hogy a könyv 1751 júniusában már bizonyosan megjelent nyomtatásban. VARGA A. 2016. s.p. [B214.].

⁹⁵⁰ Vö. FALLENBÜCHL 1992. s.p. [Függelék].

⁹⁵¹ ANON. [SEYFART] 1781. 171. p.

⁹⁵² BORSA 1981. 143. p. TÓTH G. 2020. 154. p. Vö. KÖGL. 1772. 173. p.

⁹⁵³ BORSA 1981. 142–143. p.

védnökének szóló dedikáció követi, amelyben a fiatal gróf kérte „*a leghatalmasabb királynőt, királyt és legkegyesebb úrnőt*” engedje meg, hogy a hazai gyakorlat és szokások szerinti büntetőjogtudomány címet viselő és „*császári jóváhagyásoddal*” megszentelt kódexet nem annyira az ifjúság meggondolatlan merészségétől, mint inkább a hódoló kötelességtől hajtva a „*Te KeGYelmességednek és Igazságosságodnak Szent oltárára térdepelve*” oda helyezhesse.⁹⁵⁴

A Balassa József vizsgájára szánt példány esetében a dedikáció után a mű előszavát helyezték el, majd ezután a kánonjogból (8 tétel) és a római jogból (22 tétel) vett 30 tézis felsorolása („*Parega positionum ex utroque tam ss. canonum quam civili jure desumptarum.*”) következett, amelyeket a vizsgázónak a disputáció során nyilvánosan kellett megvédenie.⁹⁵⁵ A tézisek után a tartalomjegyzék („*Index titulorum.*”), majd a mű szövege következett, a kötetet pedig a Jurisprudentia Criminalis tárgymutatója („*Index realis. Numerus primus, & Nota art. Articulum; secundus, tertius, cet. Paginam indicant*”) zárta.⁹⁵⁶

A Praefatio szövegének vizsgálatához visszatérve a szerzőt a mű megírására ösztönző körülmények közül további két önálló elemet lehet azonosítani az előszó ötödik szerkezeti egységében. Bodót műve megírására saját bevallása szerint kiváltképpen a büntetőtörvény hiánya („*Juris Criminalis defectu.*”) indította, amelyet a szerző saját negatív tapasztalataira hivatkozva igyekszik bizonyítani. Tudniillik a büntetőjog vonatkozásában – miként írja – gyakran és ismételten, nem kevés meggondolatlanságot figyelt meg a gyanújelek alkalmazása és a tortúra körül bizonyos privilegizált mezővárosokban.⁹⁵⁷

A kiváltságos mezővárosok (*oppida privilegiata*) joggyakorlatára vonatkozó megállapítás kapcsán érdemes röviden megvizsgálni, hogy vajon elsősorban mely városokra vonatkozhatott Bodó állítása. Mivel e kérdést illetően a Gömör vármegyében fekvő egyes fontosabb kiváltságos mezővárosoknak csak a büntető igazságszolgáltatással összefüggő privilégiumai tekinthetőek relevánsnak, ezért azokra a gömöri privilegizált oppidumokra érdemes figyelmet fordítani, amelyek a korszakban vérhatalmat gyakoroltak és pallosjoggal bírtak.⁹⁵⁸ A *ius gladii* és az azzal több korabeli szerző által szinonimaként használt *iurisdictio sanguinis (criminalis)* mélyebb vizsgálatába nem bocsátkozva, pusztán csak arra érdemes utalni, hogy egy erősen processzuális szemléletmódot követve Bodó számára is kiindulópontként szolgált a vérfenyítő

⁹⁵⁴ BODÓ 1751. s.p. [Dedicatio]. [„Patere igitur, IMPERATRIX (...).”].

⁹⁵⁵ Vö. VÉCSEY 1893. 153. p. különös tekintettel az 5. lábja.

⁹⁵⁶ A Jurisprudentia Criminalis azon változatában, amelyben Balassa tézisei nem szerepeltek, a mű címlapja után a Praefatiót helyezték el. Az előszót a censura ordinaria követte, amely a tézisekkel ellátott verzióban nem szerepelt, majd a mű tartalomjegyzéke és a Jurisprudentia Criminalis szövege következett, végül pedig a mű e kiadását is a tárgymutató zárta. BORSA 1981. 142. p.

⁹⁵⁷ BODÓ 1751. s.p. [„(...) cum primis in hoc, (...)”].

⁹⁵⁸ Arra vonatkozóan, hogy mi alapján lehet vérhatalmat gyakorolni, lásd *Positiones* 1778. s.p. [„Ex jure criminali”].

hatalom (vérhatalom) fogalma a büntetőjog anyagának tárgyalásához.⁹⁵⁹ Ennek megfelelően pedig már a *Jurisprudentia Criminalis* első artikulusában pontosan meghatározta, hogy mit kell *iurisdictio sanguinis* alatt érteni. Bodó értelmezésében vérfenyítő hatalom nem más, mint *iurisdictio magistratus*,⁹⁶⁰ amely (tágabb megközelítésben) a büntetőeljárás (*processus criminalis*) általa megfogalmazott definíciójának egyik lényeges eleme, mivel a szerző meghatározásában maga a büntetőeljárás a *iurisdictio*val bíró magisztrátus (*iurisdictio magistratus*) nyilvános cselekménye (*actus publicus*). Bodó Husztyhoz hasonlóan kiemelte, hogy a vérfenyítő hatalom a *Tripartitum* P. III. Tit. 20. alapján nemcsak a szabad királyi városokat, hanem a kiváltságos mezővárosokat is megilleti.⁹⁶¹

Szeless – már a XIX. századi Gömör-Kishont vármegye területét alapul véve – Rimaszombat, Rozsnyó, Jolsva, Dobsina, Nagyrőce, Csetnek, Pelsőc, Sajógömör és Tiszolc mezővárosokat említi, mint amelyek a törvénykezés vonatkozásában bizonyos kiváltságokkal bírtak, és e települések közül több esetében lehet a városi szabadság részeként a pallosjog gyakorlását is azonosítani. Rimaszombat csak a Gömör-Kishont vármegye törvénykezéséről író Szeless felsorolása miatt, és azért kerül megemlítésre, mert Bodó művében egy konkrét eset kapcsán ezt a települést külön is nevesítette, egyébként a mezőváros az 1729. évi XXIII. tc. alapján a Hont (Nagy-Hont) vármegyéhez tartozó Kis-honti járás központjának tekinthető. Rimaszombat 1601-ben kapott pallosjogot a város akkori földesurától, rimaszécsi Széchy III. Tamástól, amelyet III. Károly 1735. október 8-án kelt privilégiumlevelében megerősített, Szeless megfogalmazásában „*mintegy újra adományozott*”.⁹⁶² Gömör vármegye murányi kerületében található Jolsva mezővárosnak Szapolyai János 1552-ben (Szeless szerint 1539-ben) adományozott pallosjogot.⁹⁶³

Gömör vármegye csetneki járásában három jelentős kiváltságos mezőváros feküdt: Dobsina, Csetnek és Pelsőc, amelyek a XVIII. század első felében mind pallosjoggal rendelkeztek. Bebek László 1417-ben Luxemburgi Zsigmondtól nyert vásártartási privilégiumot és pallosjogot Dobsina városa számára.⁹⁶⁴ Csetnek és Pelsőc privilégiumaikat, Bodó megfogalmazásában ősi kiváltságaikat, a pallosjogot is ideértve, 1328-ban I. Károlytól nyerték, aki a korponai hospesek szabadságát adományozta a két településnek.⁹⁶⁵ A Kollmann által közölt oklevélrészletből

⁹⁵⁹ BODÓ 1751. 1. p. [§. 1.].

⁹⁶⁰ Vö. 1715. évi XXVIII. tc. (1. §), XLVIII. tc., 1729. évi XXXV. tc. (2. §).

⁹⁶¹ BODÓ 1751. 2. p. [§. III–VI.]. HUSZTY 1745. [P. III.]. 13–14. p. [n. 1. 2. 3.]. Vö. ANON. [FLEISCHHACKER] 1796. 30. p.

⁹⁶² SZELESS 1903. 323. p. FINDURA 1894. 195–198. p. VERES S. 1903. 108. p.

⁹⁶³ BALTAZÁR 1903. 147. p. Vö. SZELESS 1903. 323–324. p.

⁹⁶⁴ LUX 1921. 130. p. PAPP 2006. 70. p.

⁹⁶⁵ OSZK Quart. Lat. 1610. 7. f. v. Vö. ILA 1944. 152. p. ILA 1946. 171. p. KOLLMANN 2005. 50. p. IFJ. REISZIG 1903. 485–486. p. BARTHOLOMAEIDES 1799. 19. p.

egyértelműen kitűnik, hogy a megszerzett kiváltságok alapján mind magánjogi, mind pedig büntető ügyekben (különösen lopás, vérontás, emberölés és rablás esetén) a két település bírói fórumai eljárhattak, és büntetőügyekben az elkövetőket minden kivétel nélkül „megölethették”.⁹⁶⁶ Csetnek város leírásakor Bél külön is kitért a város pallosjogára, amely kiváltságot a gonosztevők megbüntetésének szabadságaként határozta meg. Hozzáfűzte azonban, hogy a *ius gladii* a mezőváros bizonyos vármegyei kontroll mellett gyakorolja, mivel ha lopás, rablás vagy gyilkosság miatt folyik büntetőeljárás a város bírósága előtt, Gömör vármegye csetneki járásának szolgabírája, a melléje rendelt esküdtekkel együtt köteles részt venni az ítélezésben, még ha nem is irányítja azt.⁹⁶⁷

Csetnek (és Pelsőc) pallosjogát 1759-ben Mária Terézia függesztette fel, mivel a város egy bizonyos Vozár Máriát, Severini Illés feleségét háromszáz korbácsütésre ítélte, és a büntetést végre is hajtották.⁹⁶⁸ Minden bizonnyal Gömör vármegye volt, amely 1763. március 10-én praesentatiót intézett a Helytartótanácshoz arra vonatkozóan, hogy a két város számára a király ismét engedélyezze a pallosjog gyakorlását. A dikasztérium a beérkezett iratot támogató véleményével együtt terjesztette fel Mária Teréziának, aki a *ius gladii* gyakorlását a két város számára újra engedélyezte azzal a meghagyással, hogy a városok se a túlzott szigor, se a túlzott engedékenység hibájába ne essenek, hanem minden bűnelkövető számára kiszabandó büntetést a büntett és a az elkövetők személyéhez – a királyság szokásaival és törvényeivel megegyezőleg – kötelesek hozzámérni és azalatt minden gondosságot és figyelmet kötelesek alkalmazni. A Gömör és Pelsőc számára pozitív döntésről a Helytartótanács Gömör vármegyét 1763. június 18-án kelt intimatumában tájékoztatta.⁹⁶⁹

Pelsőc azonban nemcsak a pallosjog miatt emelhető ki a gömöri privilegizált mezővárosok közül,⁹⁷⁰ hanem azért is, mert a vizsgált korszakban a vármegyei közélet (egyik) legfontosabb központja volt. Bodó Gömör vármegyét bemutató munkájában külön is hangsúlyozta, hogy a vármegyei közgyűléseket és a *sedriát* is (ebben a korszakban) általában már itt tartották.⁹⁷¹ A XVIII. század elejére a város a vármegyei közgyűlések állandó helyszínévé vált, így 1716-ban Pelsőcön kezdték meg a vármegyeháza építését is, amelyben 1719. július 3-án meg is tartották az első *generalis congregatiót*.⁹⁷² Érdeemes azonban kiemelni, hogy a korabeli vármegyei

⁹⁶⁶ KOLLMANN 2005. 50. p. különös tekintettel a 16. lábja.

⁹⁶⁷ BÉL 1992. 46. p. Vö. CS II/1. 455. p. [Stat. XXV.].

⁹⁶⁸ HUNFALVY 1867. 6. p. SZELESS 1903. 536. p. Vö. Tripartitum P. II. Tit. 12. HUSZTY 1745. [P. III.]. 14. p. [n. 4.].

⁹⁶⁹ BARTHOLOMAEIDES 1799. 200–201. p.

⁹⁷⁰ OSZK Quart. Lat. 1610. 13. f. r.

⁹⁷¹ OSZK Quart. Lat. 1610. 1. f. r. Vö. BÉL 1992. 50. p.

⁹⁷² HUNFALVY 1867. 45. p. FÖGLEIN 1933. 210. p.

jegyzőkönyvek szerint (miként azt a fentebb említett példák is mutatják) legalábbis még a XVIII. század húszas-harmincas éveiben bizonyosan – nem említve a particularis congregatiókat – Pelsőcön kívül más szabadalmas mezővárosokban is tartottak vármegyei közgyűléseket.⁹⁷³

Bodó nagyon kevés konkrét települést említ munkájában, ezáltal nem sok földrajzi támpont adva annak meghatározásához, hogy elsősorban mely bírói fórumok gyakorlata kapcsán lehettek személyes negatív tapasztalatai, azaz, hogy elsődlegesen mely földrajzi területre koncentrált saját gyakorlati (ügyvédi és tiszti ügyészi) tevékenysége. A *Jurisprudentia Criminalis* szövegében konkrét településnevek és személynevek csak akkor fordulnak elő, ha az auktor valamely nevezetes példával („*certum notabile exemplum*”) kíván egy-egy problémát illusztrálni.⁹⁷⁴ A néhány konkrét településre tett utalás (egy kivételtől eltekintve) alapvetően mégis egy jól meghatározható földrajzi területre vonatkozik. Az a tény, hogy a *Jurisprudentia Criminalis*ban említett helységnevek egy kivételtől eltekintve Gömör, Torna és Hont nemesi vármegyékben találhatók, jól összekapcsolható Bodó eddig azonosított életrajzi adataival. Ugyanis mindezekből arra lehet következtetni, hogy a szerző az általa viselt vármegyei és uradalmi tisztségekből, valamint ügyvédi praxisából fakadó gyakorlati tevékenysége feltételezhetően elsősorban e vármegyék területére koncentrált, és amikor privilegizált mezővárosokról ír, akkor ezt a kifejezést elsősorban Gömör, Torna és Hont területére lehet érteni. Ezt az értelmezést azonban jelentős mértékben árnyalja az, hogy az egyébként is meglehetősen kevés konkrét példa közül a szerző három esetben is egyértelművé teszi, hogy a példaként állított esetek saját jelenkorához képest több évtizeddel korábban (mindhárom esetben a Thököly-szabadságharc [sic!] idején) történtek, és ő azokat (habár szerinte megbízható kútfőktől) pusztán csak hallomásból ismeri.

Az első eset, amelyet a szerző a lopás enyhítő körülményei között annak a körülménynek az illusztrálására említett, amikor a tolvaj a lopott dolgot önként visszaadja. A Thököly-szabadságharc idején történt a Kis-honti járásban⁹⁷⁵ található Bakostörék (*Velké Teriakovce*) birtokon, hogy egy ottani lakos keresztkomájának (akinek fia, tisztességes férfi ezeket a szerzőnek elmondta) földjéről tizenkét kereszt gabonát⁹⁷⁶ elhordott, azonban a tolvaj a

⁹⁷³ Ezt a megállapítást erősítheti az is, hogy bár a vármegyeháza Pelsőcön volt, a vármegyei levéltárnak csak egy részét, a XVII–XVIII. századi iratokat hozták ide. A régebbi évköri – az 1571-től egészen a XVII. század elejéig terjedő – vármegyei iratanyagot azonban egészen 1765-ig a rozsnyói Szűz Mária mennybemenetele templom sekrestyéjében őrizték. FÖGLEIN 1933. 210. p. FÖGLEIN 1942–1945. 212. p.

⁹⁷⁴ Vö. BODÓ 1751. 102. p. [Sect. X. Summ. n. X.]. 104. p. [§. X]. 224. p. [Summ. n. IV.]. 269. p. [Summ. n. VIII.]. 286. p. [§. XXXII.].

⁹⁷⁵ Vö. 1729. évi XXIII. tc.

⁹⁷⁶ A keresztől, mint térfogatomértékről és annak Gömör vármegyében 1563–1693 között használt nagyságadatairól lásd BOGDÁN 1991. 406. p.

következő évben tizenkét keresztet ugyanazon a földön titokban szaporán elhelyezett.⁹⁷⁷ Azt az állítást, hogy a harag (*ira*) csak akkor szolgálhat mentségül (*circumstantia excusans*), ha valamely súlyos esetből származik, Bodó egy pontosabban meg nem nevezett bányavárosban nemsokkal a Thököly-szabadságharc előtt történt emberölési ügy felidézésével igyekezett megvilágítani.⁹⁷⁸ A harmadik, időben a Thököly-szabadságharchoz kötődő példában Bodó a szavahihető, nyolcvanesztendő, boldog emlékezetű nemes hanvai Farkas György beszámolója alapján a boszorkányság bizonyítása kapcsán részletesen előadja, miként fejte meg a debreceni vásárokról visszatérőben valamely rochfalvi (*Rochovce*) lakos a tiszántúli részeken egy bizonyos síkságon legelésző marhákat olyan módon, hogy egy kocsi tengelyébe kést döfött.⁹⁷⁹ Azonban a szerző által konkrét személyekhez és földrajzi helyekhez kötődő példák között több olyat is lehet találni, amelyeket Bodó nem másoktól hallott. Az idős kor, mint büntetést enyhítő körülmény kapcsán a szerző a Torna vármegyei szádvári úriszéken szerzett személyes megfigyeléseire alapozva egy bizonyos nőtlen, körülbelül 80 esztendő férfi büntetőügyéről tesz említést.⁹⁸⁰ Az eset jelentősége a „*me praesente*” megfogalmazásban rejlik, ugyanis ez a szövegrész világíthat rá Bodónak a szádvári úriszék büntetőpraxisában szerzett személyes tapasztalataira. Ez a büntetőügy annak ellenére jelentős, hogy a szerző nem tesz említést arról, hogy pontosan mikor és milyen minőségben volt jelen az úriszéken, mindazonáltal az eddig feltárt életrajzi adatok alapján az feltételezhető, hogy Bodónak Gömör mellett Torna vármegyével is szoros kapcsolata lehetett.

A Torna vármegyében fekvő szádvári uradalom az Esterházy család hercegi ága úgynevezett alsó uradalmának lévai kerületéhez tartozott.⁹⁸¹ Bél Torna vármegyéről írt kéziratában külön is megemlékezett a pallosjoggal rendelkező szádvári uradalomról és az ott tartott úriszékről. A Thököly-mozgalom leverését követően Szádvár „lerontásáról” 1686-ban született döntés, és az uradalom addigi központjának számító és az úriszék helyszínéül is szolgáló várat, minden bizonnyal pár évvel később, fel is robbantották. Ezt követően (1696-tól már bizonyosan) Szilas (Bódvaszilas) lett a szádvári uradalom – amelyet 1702-ben Esterházy I. Pál nádor szerzett meg – központja és a XVIII. század első felében már eza település szolgált a sedes dominalis

⁹⁷⁷ BODÓ 1751. 286. p. BÉLI 2014. 116. p.

⁹⁷⁸ BODÓ 1751. 104. p. [§. X.].

⁹⁷⁹ BODÓ 1751. 227. p. [§. IV.]. Ezt a boszorkányság szempontjából nevezetes esetet Bodó nyomán már többen is idézték. IPOLYI 1854. 436. p. WLISLOCKI 1892. 291–292. p. WLISLOCKI, 1893. 156–157. p. BÉLI 2014. 107–108. p. TÓTH G. 2020. 153–154. p.

⁹⁸⁰ BODÓ 1751. 92–93. p. [§ V.].

⁹⁸¹ RÉMIÁS 1988. 307. p.

helyszínéül. Pál herceg kastélyt épített Bódvaszilason és az úriszéket is itt tartották az uradalom tiszttartójának (*provisor*) vezetésével.⁹⁸²

Bodónak az Esterházy családdal és a szádvári uradalommal való szoros kapcsolatát erősítheti az az eset, amikor galántai herceg Esterházy I. József Simon Antal özvegyének, Maria Octavia von Gilleis zu Theras und Sonnenberg bárónőnek, úgy mint az 1721-ben elhunyt herceg fiai, herceg galántai Esterházy II. Pál Antal és gróf Miklós József, valamint leánya, Mária Jozefa, József herceg címén „*a tieid oltalmazóinak*” úgyszólván gyámjának és gondnokának és magának II. Pál Antal hercegnek, József herceg idősebb fiának nevében és személyében Bodó, mint azok ügyvédje és a szádvári uradalom tiszti ügyésze az óvás, ellentmondás és eltiltás lehetőségének fenntartott formájában járt el az 1727. október 13–14. között Pelsőcön tartott vármegyei közgyűlésen, Gömör vármegye nemes közönsége előtt.⁹⁸³ Sőt, amikor az 1730. november 28-án tartott gömöri tisztújító széken Bodót a vármegye tiszti ügyészévé választották, az erről tájékoztató jegyzőkönyvi bejegyzésben az is szerepelt, hogy Bodó Torna vármegye, valamint a szádvári uradalom tiszti ügyészi hivatalát is viselte.⁹⁸⁴ A tiszti ügyésszé választását követően Bodónak egyik hivatalról sem kellett lemondania⁹⁸⁵ és feltételezhetően az a levél is az Esterházyakkal való további szoros kapcsolatát illusztrálhatja, amelyet 1736-ban Harsányi János hercegi titkárhoz intézett.⁹⁸⁶

A fentebbi eseteken túl összesen még három konkrét példát lehet azonosítani a *Jurisprudentia Criminalis* szövegében, amelyekben a szerző konkrét földrajzi helyekre és/vagy személyekre tesz utalást. Az egyiket Bodó a sükettség és némaság, mint büntetést enyhítő körülmény kapcsán említette, annak igazolására, hogy az ilyen állapotban lévő személyek is rendelkeznek értelemmel. A szerző a Zólyom vármegyében fekvő Korpona szabad királyi városban lakó Szentiványi Menyhértet (feltételezhetően a lipótszentiványi Szent-Ivány család egyik tagjáról lehet szó) hozta példaként, aki bár születésétől fogva süketnéma, mégis, írja Bodó, mindenkit ámulatba ejt, hogy milyen ítélőképességgel és éleselmjűséggel jár el az ügyek intézésében, különösen a gazdaság igazgatása körül.⁹⁸⁷

A beteg lélek, avagy búskomorság, mint büntetést enyhítő körülmény kapcsán Bodó két konkrét példáról is említést tesz, amelyek saját tapasztalatain, megfigyelésein alapultak. Mint írja,

⁹⁸² DÉNES 1983. 107. 113. p. BÉL 2002. 92. 103. p.

⁹⁸³ HU-MNL-OL-X 10867-C1380-B1185–1187. 187. f. v.–188. f. v.

⁹⁸⁴ HU-MNL-OL-X 10867-C1381-B0306. 150. f. r.

⁹⁸⁵ Minden bizonnyal nem volt minden példa nélküli, hogy egy tehetséges és nagy tapasztalattal rendelkező nemes egymással szomszédos vármegyékben is viselt hivatalt. E jelenségre szemléletes példaként szolgálhat Gömör vármegye kapcsán buzithai Seldmayer Sebestyén László esete. FŐGLEIN 1933. 211–212. p. NAGY J. 2020. 456–457. p.

⁹⁸⁶ BAKÁCS 1956. 203. p. KÁLLAY 1978. 199. p.

⁹⁸⁷ BODÓ 1751. 108. p. [§. II.].

néhány évvel ezelőtt történt meg egy bizonyos nemes személlyel, hogy őt Rimaszombaton házasságtörésen tetten érték, azonban búskomorságára tekintettel Hont vármegye magisztrátusa őt minden büntetés alól felmentette. Az eset érdekessége a „*me eidem qua Advocato affifente*” megfogalmazás, amely egyértelművé teszi, hogy Bodó saját ügyvédi praxisában előforduló esetről van szó.⁹⁸⁸ Bodó ugyanezen büntetést enyhítő körülmény kapcsán egy bizonyos pécsi harmincados feleségével a dunántúli részeken megésett szerencsétlenségről is megemlékezik. Mint írja ennek a személynek a túlzott bujaság, avagy tisztátlan szerelem által előidézett, hosszabb ideig tartó búskomorságát bizonyos alkalommal ugyanott három napon át maga is megfigyelte, az asszony melankóliája mániává fajult, és abban az állapotában felakasztotta magát.⁹⁸⁹

A szerzőt műve megírására ösztönző körülményeknek a Praefatio ötödik bekezdésében azonosított második eleme úgy határozható meg, hogy Bodó azért is vállalkozott a Jurisprudentia Criminalis elkészítésére, hogy ezáltal azon privilegizált mezővárosok törvényszékeinek, amelyeken a büntetőjog hiányossága miatt bizonyos szabálytalanságokat észlelt, „*valamely módon tanács adassék*”.⁹⁹⁰ Ebben a megfogalmazásban Bodónak egyrészt az a szándéka mutatkozik meg, hogy a gyakorlat számára nyújtson „kézikönyvet”, másrészt abbéli várakozása is kifejezésre jut, hogy munkája révén, az abban összegyűjtött observációkkal hozzájárulhat mindazon „meggondolatlanságok” kiküszöböléséhez, amelyeket személyes praxisa során tapasztalt.

A szerzőt műve megírására ösztönző körülmények közül az utolsó elemnek Bodó azon megfogalmazása tekinthető, amelyben arról ír, hogy azért is hagyja, hogy „*e büntetőjog tudomány napvilágra jöjjön*”, mert reméli, hogy ezzel követendő példával jár elő és más jogtudósokat is arra fog ösztönözni, hogy saját „*éjjeli munkálkodásaikat*” (*lucubrationes*) közhasználatra bocsássák.⁹⁹¹ E megállapítást általánosabb kontextusba helyezve természetesen Bodó kortársai között is voltak olyanok,⁹⁹² akik jelentős jogtudományi műveltséggel bírtak, komoly gyakorlati tapasztalattal rendelkeztek és akár magánhasználatra, akár személyes kedvtelésből vagy esetleg valamely főúri mecénás meghagyására jogtudományi témájú

⁹⁸⁸ BODÓ 1751. 95. p. [§. VI.].

⁹⁸⁹ BODÓ 1751. 95. p. [§. VI.].

⁹⁹⁰ BODÓ 1751. [Praefatio]. s.p. [„Ut, itaque, iftorum (...)”].

⁹⁹¹ BODÓ 1751. [Praefatio]. s.p. [„(...) aliiqve Jurisperitii, (...)”].

⁹⁹² A korszak jelentős jogtudósáról és ügyvédjéről, az 1779-ben elhunyt bisztricskai Lehotzky Dánielről emlékezett meg Horváth a Bibliotheca iuriconsultorum Hungariae első kötetének függelékében, és ebben Turóc vármegyét, ahonnan Lehotzky, valamint többek között Bodó és Gochetz is származott, „*a legragyogóbb férfiuk legtermékenyebb hazájának*” nevezte és ennek bizonyítására lábjegyzetben is nevesítette a vármegye számos jeles szülöttét, akik közül többen komoly jogtudományi műveltséggel bírtak. HORVÁTH I. I. 1786. 270–273. p. különös tekintettel az (a) jelű láb. Bartholomaeides hasonlóan több jeles táblabíró és jogtudót (köztük Bodót) említett Gömör vármegyében. BARTHOLOMAEIDES 1806–1808. 408–409. p.

műveket írtak, amelyek azonban kéziratos formában maradtak fenn (amennyiben fennmaradtak). Példaként hozható a fentebb már említett Bohus Sámuel, akinek nevéhez Szinnyei szerint több kézirat is köthető, amelyek közül a Tractatus de dignitate palatinali és a De iure Hungarico című művekért III. Károly 30 000 forint tiszteletdíjat helyezett kilátásba, a Ius criminale címűért pedig 15 000 forintot.⁹⁹³

Az a tény, hogy kéziratos formában nagyszámú jogtudományi témájú írás maradt fenn a XVIII. századból (és a XIX. század első feléből),⁹⁹⁴ egyrészt azzal függhetett össze, hogy szerzőik nem feltétlenül érezték személyes késztetést, hogy műveiket nyomtatásban mások is olvashassák, másrészt az ilyen manuscriptumok esetleges megjelentetésének Bodó korában számos akadály volt. Első helyen említhetők az anyagi nehézségek, amelyek kapcsán az eddigi kutatások és különösen Bodó fentebb vizsgált levele alapján az feltételezhető, hogy amennyiben Balassa nem támogatta volna a szerzőt, a Jurisprudentia Criminalis valószínűleg nem jelenhetett volna meg nyomtatásban.

Az anyagi terheken és a nyomtatás körüli egyéb adminisztratív akadályokon túl, egy másik ugyancsak nem elhanyagolható tényezőre lehet asszociálni a Bodó által használt „*Lucubrationes*” kifejezés alapján, amely az éjjeli munka (*opus nocturnum*) kifejezésére szolgál. A mély antik gyökerekkel rendelkező, rendkívül összetett jelentéstartalommal bíró lucubratio fogalma nemcsak a koraújkori szépirodalomban, hanem a tudományos művek esetében is kedvelt kifejezés lehetett és az egyes szerzők valószínűleg műveik előszavában vagy akár címében⁹⁹⁵ is szívesen illették munkájukat vagy a munkájukban közreadott tudományos fejtegetést (szellemi tevékenységet) e megjelöléssel. Mindezekről eltekintve és a fogalom mélyebb vizsgálatába nem bocsátkozva azonban az éjjel végzett munkálkodás egy olyan lehetséges mögöttes jelentést is hordozhat magában, amely a korabeli szerzők által viselt tisztségekből fakadó időhiánnyal és leterheltséggel (általánosságban a korabeli ember időbeosztásával, életritmusával) függ össze. Ugyanis a jogtudományi kéziratok szerzői Bodóhoz hasonlóan minden bizonnyal fontos tisztségeket viseltek és nappal az ezekkel járó hivatalos teendőik, illetve egyéb kötelezettségeik miatt csak az „*éjjeli órákban*” – amely megfogalmazást ebben a kontextusban tágan lehet értelmezni – jutott idejük arra, hogy mindazt (tudományos tevékenység), amelyre nappal nem volt (nem lehetett) idő, éjszaka, gyertyavilágnál végezzék.

⁹⁹³ KISS 2015. 169. p.

⁹⁹⁴ Lásd például Kelemen megállapítását az OSZK-ra vonatkozóan. KELEMEN 1818. 141. p.

⁹⁹⁵ Lásd például Ulrich Zasius *Lucubrationes aliquot sane quam elegantes nec minus erudit* című művét, amely 1518-ban jelent meg Bázelen vagy fületinczi és loóki Kelcz József referendárius *Diversae lucubrationes* című kéziratát, amelyről Kelemen tett említést. KELEMEN 1818. 141. p.

Az előszó fentebb már bemutatott hatodik szerkezeti egységét a Hortatio ad usum operis címmel illelhető zárórész követi. Ebben a bekezdésben Bodó a nyájas olvasót műve használatára buzdítja, figyelmeztetve, hogy ha netán egy és ugyanazon tárgyban más tartható nézeteket vall, akkor azokat kövesse, amelyek számára inkább meggyőzőek. Továbbá arra is inti a könyv használóját, hogy amennyiben művébe alaposabban „belekóstol”, annak becsméréstől óvakodjon és úgy cselekedjen, hogy ne csupán őt pártolja őszinte szívvvel, hanem azokat is, akik a honi jogot törekszenek fejtegetni.⁹⁹⁶

⁹⁹⁶ BODÓ 1751. s.p. [Praefatio]. [„Utere jam, (...)!”].

6. Kutatási következtetések

6.1. Az első paradigmikus hatás vizsgálatának eredményeképpen megfogalmazott kutatási következtetések

Az értekezés első szerkezeti egységében az elemzés a Carpszov-jelenség kutatását olvasmánytörténeti (tudománytörténeti) és a joggyakorlatot vizsgáló aspektusból közelítette meg. Ennek alapján az elemzés egyrészt alapvetően a szakirodalomban publikált olvasmánytörténeti jegyzékszerű és nem jegyzékszerű forrásokat vizsgált arra a kérdésre tekintettel, hogy Carpszov legjelentősebb művei mennyire voltak elterjedtek a Kárpát-medencében a XVII. század második felében és a XVIII. században. Az értekezés e részéhez kapcsolódott a Debrecenben fennmaradt Carpszov-kötetek vizsgálata, amely alapvetően összekapcsolja az olvasmánytörténeti részt a debreceni praxis vizsgálatával. Az első szerkezeti egység második részében a debreceni nagyobb sommás, illetve szabályos írásbeli (rendes) büntetőperekben előterjesztett tisztii keresetekben azonosított Carpszov-hivatkozásokat vizsgálta. E tekintetben az a kutatási kérdés állt a vizsgáldás fókuszában, hogy a Debrecen szabad királyi város magisztrátusa előtt folyt büntetőperekben előterjesztett tisztii keresetekben hogyan hivatkozták Carpszovot, illetve mi volt a szerepe ezeknek a hivatkozásoknak a fiscalis actiókban.

6.1.1. A Carpszov-kötetek hazai elterjedtségének vizsgálatával összefüggésben megfogalmazott kutatási következtetések

A Carpszov-kötetek előfordulásának gyakoriságát illetően megállapítható, hogy a vizsgált időszakból származó különböző olvasmánytörténeti jegyzékszerű és nem jegyzékszerű forrásokban Carpszov valamennyi jelentősebb munkáját azonosítani lehet. A forrásközlések elemzése során nyert eredmények alapján a szász jogtudós művei egyes felvidéki városokban (jellemzően bányavárosokban), az erdélyi szász területeken, a nyugat-magyarországi városok közül Sopronban, illetve Budán fordultak elő gyakrabban.

A feltárt adatok természetesen nem nyújtanak átfogó képet Carpszov műveinek elterjedtségéről, mivel a különböző könyvkatalógusokat és jegyzékeket publikáló forrásközlések esetében az ország egyes területei és a rendi társadalom bizonyos csoportjai felülreprezentáltak mondhatók. Ez egyrészt azzal függ össze, hogy bizonyos földrajzi területeket és a rendi társadalom egyes csoportjait illetően jelenleg még kevesebb forrás áll rendelkezésre, másrészt

arra is rámutat, hogy azokhoz a területekhez képest, amelyek városi polgárságának könyvei között gyakrabban fordultak elő Carpzov-kötetek, más területek és más társadalmi csoportok könyvkultúrája szegényesebb lehetett, illetve, hogy az utóbbiak esetében a kevésbé precíz nyilvántartás miatt kevesebb, vagy csak nehezebben hozzáférhető forrás maradt fenn.

Debrecen esetében, bár vannak arra utalások a szakirodalomban, hogy a várost irányító művelt, XVIII. századi cívis „értelmiségi elit” tagjai tekintélyes magánkönyvtárral rendelkeztek, azonban ehhez kapcsolódóan mindezidáig kevés olyan forrásközlés történt, amely alapján átfogóbb képet lehetne alkotni arról, hogy milyen jog- és politikatudományi témájú művek voltak megtalálhatók a XVIII. századi városi szenátorok, tiszti ügyészek vagy városi ügyvédek könyvei között. E tekintetben a levéltári kutatás kiterjeszhető még az HU-MNL-HBVL-ben őrzött vagyonösszeírásokra⁹⁹⁷ és végrendeletekre,⁹⁹⁸ valamint a TtREL iratanyagára is annak érdekében, hogy a további olvasmánytörténeti források feltárásával árnyalni lehessen a korabeli debreceni könyvkultúráról eddig kialakult képet. Ehhez érdemes azonban hozzátenni, hogy e fentebb megjelölt iratanyagok forrásértéke az olvasmánytörténeti kutatás szempontjából kisebbnek mondható, mivel (miként Monok is rámutat) a végrendeletek a magyarországi gyakorlatban általában nem tartalmazzák az örökhagyó könyveinek összeírását.⁹⁹⁹

A Kárpát-medence vonatkozásában végzett kutatás alapján Carpzov művei közül a leggyakrabban a *Practica nova* és a *Jurisprudentia ecclesiastica* példányai fordulnak elő a vizsgált forrásokban. Míg a *Practica nova* esetében világi, addig a *Jurisprudentia ecclesiastica* esetében inkább egyházi possessorokat lehet azonosítani. A legtöbb Carpzov-kötettel a városi polgárok rendelkeztek, akiknek a szász jogtudós egy vagy több munkáján túl más jog- és politikatudományi műveket is tartalmazó magánkönyvtárai sok esetben egyértelműen kapcsolatba hozhatók az ilyen ismereteket megkívánó hivatalviseléssel.

Fontos azonban kiemelni, hogy a Carpzov-kötetek előfordulása még nem feltétlenül jelenti azt, hogy ezeket a műveket a jogalkalmazás során valóban használták és hivatkozták is. A korabeli magán- és intézményi könyvtárakra, illetve a joggyakorlatra egyaránt fókuszáló szinoptikus látásmód tudja feltárni a lehetséges kapcsolatot a bibliotéka és a praxis között. Azaz csak egy ilyen megközelítés alapulvételével lehet vizsgálni azt a kérdést, hogy lehet-e ténylegesen Carpzov-köteteket azonosítani a korabeli „jogtudó” értelmiség könyvtáraiban, a possessorok az általuk viselt hivatal ellátása során valóban használták-e ezeket a műveket és amennyiben igen,

⁹⁹⁷ HU-MNL-HBVL-IV.1011.v.

⁹⁹⁸ HU-MNL-HBVL-IV.1011.z.

⁹⁹⁹ MONOK 1993. 34. p. Például Nádudvari József tiszti ügyész 1767. február 27-én kelt végrendeletében sincs külön említés könyvekről. HU-MNL-HBVL-IV.1011.z.-2.d. 419. sz. [1. f. r.–2. f. v.].

akkor ennek van-e valamilyen azonosítható nyoma a periratanyagban, illetve a bírósági jegyzőkönyvekben.

A Kárpát-medence vonatkozásában tett megfigyelések alapvetően összhangban vannak azokkal a megállapításokkal, amelyek a debreceni Carpzov-kötetek vizsgálatának eredményeképpen megfogalmazhatók. A kutatás alapján úgy tűnik, hogy a XVIII. századi Debrecenben a szász jogtudós legfontosabb művei közül az országos tendenciának megfelelően a *Practica nova* fordult elő a leggyakrabban, mivel összesen hat példányt lehetett azonosítani belőle. A hat kötet közül egy a DEENK BTEK-ben található, bekerülésének ideje és körülményei ismeretlenek, azonban minden bizonnyal a XX. századra tehető. A további öt *Practica nova* példány közül kettő a XVIII. század második felében, kettő pedig a XIX. század első felében került a DRKNK-ba.

Az utolsó, HU-MNL-HBVL-ben található *Practica nova* kötet, amelynek bibliográfiai adatait a kutatás eredményeképpen sikerült pontosan azonosítani, bizonyíthatóan Debrecen szabad királyi városáé volt. Ez a példány minden bizonnyal a XVIII. század első felében került a városba, és a kutatás eredményeképpen úgy tűnik, hogy ez lehetett az a kötet, amelyet a városi magisztrátus és a tiszti ügyészek a joggyakorlatban ténylegesen használhattak. Azt azonban, hogy a kötet pontosan mikor és milyen körülmények között került a városba, illetve, hogy ki volt a kötet feltételezett possessorának tekinthető Kabay János nevű személy, mindezig még nem sikerült megnyugtatóan tisztázni.

A *Jurisprudentia ecclesiastica* DRKNK-ban található két példánya különösen értékes a tekintélyes német possessorok személye miatt. Az egyik kötet bizonyíthatóan a XVIII. század második felében, míg a másik csak feltételezhetően a XVIII. század második felében kerülhetett a DRKNK-ba, azonban az, hogy a két könyv miként vált a kollégiumi nagykönyvtár részévé, még további kutatást igényel.

Debrecennek a XVIII. században a *Practica nova* mellett a *Jurisprudentia forensis*ből is volt egy példánya, és elképzelhető, hogy a két kötet együtt kerülhetett a városba. A kutatás alapján tehát úgy tűnik, hogy a városnak két Carpzov-példánya bizonyosan volt a korszakban, azonban nincs kizárva, hogy a városi szenátoroknak, tiszti ügyészeknek vagy városi ügyvédeknek saját Carpzov-köteteik is lehettek, mint ahogy Domokos Márton főbíróknak is megvolt a *Practica nova* szinopszisa.

Mivel a *Practica nova* DRKNK-ban található kötetei csak a XVIII. század második felében, illetve a XIX. század első felében kerültek a kollégiumi nagykönyvtárba, így azokat a debreceni jogalkalmazásban már minden bizonnyal nem használták. A kötetek ajándékozás, illetve a

kollégium részéről a nagykönyvtár gyarapítására szolgáló könyvvásárlás útján kerültek a DRKNK-ba.

6.1.2. A debreceni tiszti keresetekben azonosított Carpzov-hivatkozások vizsgálatának eredményeképpen megfogalmazott kutatási következtetések

A debreceni tiszti keresetekben azonosított Carpzov-hivatkozások vizsgálatának eredményeképpen megállapítható, hogy a tiszti ügyészek csak a Practica novát használták Carpzov művei közül. Összességében a vizsgált debreceni büntető periratanyagban található tiszti keresetekben azonosítható Carpzov-hivatkozások – három kivételtől eltekintve – 1740–1768 között fordultak elő. A periratanyagban összesen 53 tiszti keresetben lehetett Carpzov-hivatkozást azonosítani és ezentúl egy olyan actióban lehetett még a szász jogtudósra történő hivatkozást találni, amelyet nem a városi tiszti ügyész, hanem a pénzlopással megkárosított személy ügyvédje adott elő.

A kutatás eredményeképpen az is megállapítható, hogy a debreceni tiszti keresetekben azonosított Carpzov-hivatkozások egyedül nem jelentek meg, mivel általában a *ius patrium* köréből merített egy vagy több jogforrásra történő hivatkozás mindig szerepelt mellettük. A debreceni tiszti keresetekben a hazai jogforrások feltüntetése általában megelőzte a *Praxis criminalis*ra és a *Practica novára* történő hivatkozásokat, azaz a *fiscalis actiókban* hivatkozott konkrét források feltüntetésénél egyfajta sorrendiség figyelhető meg, amely bár minden bizonnyal más bírói fórumok gyakorlatában is azonosítható jelenség, a hazai jog és a *Practica novából* merített szabályok közötti különbségtétel egyfajta lehetséges megnyilvánulásaként értelmezhető, hozzátevé, hogy a jogforrások feltüntetésénél követett sorrendiséget nem alkalmazták mindig következetesen a debreceni joggyakorlatban.

A tiszti ügyészek részéről a Carpzovra történő hivatkozások más, akár hazai, akár idegen jogforrások kifejezett megjelölése mellett, annak a törekvésnek a megnyilvánulásaként is értelmezhetők, hogy a *fiscalis actiókban* kért büntetés kiszabását vagy kínvallatás alkalmazásának elrendelését tételes szabályra alapítsák. A kutatás alapján pedig úgy tűnik, hogy ezek a szabályok a debreceni tiszti ügyészek számára azokból a jogforrásokból voltak megismerhetők, amelyeket minden bizonnyal más korabeli hazai bírói fórumok gyakorlatában is visszatérően hivatkoztak. A debreceni tiszti keresetekben legtöbbször előforduló jogforrásokat alapvetően a *Corpus iuris Hungariciben* található dekrétumok, illetve a magyar törvénytár egyes toldalékai képezték, és emellett lehetett még hivatkozásokat találni a Bibliára

és a Practica novára. Ilyen értelemben a Corpus iuris Hungarici mellett Carpzov munkájának is lehetett szerepe abban, hogy a tiszti keresetekben már nem kizárólag „*az Isten és Emberek élő Törvényei*” vagy az „*Ország Törvényei szerint*”¹⁰⁰⁰ megfogalmazás szerepel a büntetéskérés indokolásaként, hanem amellet, még ha nem is minden esetben, már azonosíthatók a magyar dekrétumokra, a Tripartitumra, a Directio methodicára, a Praxis Criminalisra vagy a Practica novára való hivatkozások is.¹⁰⁰¹

A kutatás eredményeképpen fontos megfigyelésnek tekinthető, hogy a debreceni tiszti keresetekben feltárt Carpzov-hivatkozások közül több is hiányosan van feltüntetve az aktákban. Ez abban nyilvánult meg, hogy a Practica novára csak a vonatkozó rész és kérdés számának megadásával hivatkoztak, a konkrét szakasz számát azonban már nem adták meg. Minden bizonnyal ez a jelenség sem jelent eltérést a más hazai fórumok előtt előterjesztett tiszti keresetekben alkalmazott hivatkozási gyakorlattól, azonban rámutat arra, hogy a Carpzov-hivatkozások esetében a pontos visszakereshetőséget sok esetben nem tartották fontosnak, vagy legalábbis a tiszti keresetekben feltüntetett Practica novából merített kérdések szövegét alaposabban nem vizsgálták. Ehhez járulhat hozzá, hogy olyan fiscalis actiókat is lehetett azonosítani, amelyekben bár pontosan hivatkozott szakaszok szerepeltek a Practica novából, ennek ellenére az azokban olvasható magyarázatok nem illeszkedtek (teljesen) az ügy tényállásához vagy a tiszti ügyész által ténylegesen kiszabni kért büntetéshez. Azaz elképzelhető, hogy ezekben az esetekben az aktában véletlen elírás történt, vagy pontatlanul jelölték meg a büntetéskérés alátámasztása érdekében hivatkozott szakaszt, mivel előzetesen nem olvasták alaposan a hivatkozott szöveghelyet.

Az a jelenség, hogy a tiszti ügyészek a büntetéskérésnél hivatkozott jogforrások értelmezésébe és magyarázatába a fiscalis actiókban nem bocsátkoztak, a korabeli tiszti keresetek perbeli funkciójából és meglehetősen kötött szerkezeti felépítéséből is következett. Azonban a kutatás során több olyan fiscalis actiót is lehetett azonosítani, amelyben a Carpzov-hivatkozásoknak a büntetéskérés megindokolásánál a ius patrium mellett valóban volt „érdemibb” szerepe. Ezekben az esetekben a tiszti ügyész pontosan megjelölte a Practica novából azt a szakaszt vagy szakaszokat, amelyek illeszkedtek a tiszti keresetben leírt történeti tényálláshoz, valamint a büntetéskiszabást illetően a hazai jogból merített szabályokhoz. E tekintetben a Carpzov-hivatkozásoknak egyrészt a cselekmény minősítésében, másrészt a halálbüntetés nemének meghatározásában lehetett szerepe a tiszti keresetekben, hozzáátéve azonban, hogy a tiszti ügyész által a fiscalis actióban kiszabni kért büntetés a bíróságot nem kötötte.

¹⁰⁰⁰ Lásd például HU-MNL-HBVL-IV.1018.g.-36.d. B8/1759.

¹⁰⁰¹ Lásd például HU-MNL-HBVL-IV.1018.f.-1.d. B4/1775.

Több tiszti keresetben is azonosítható volt arra való utalás, hogy egyrészt a tiszti ügyészek (és általában a hazai jogalkalmazók) számára Carpzov munkájából idegen népek joga és tekintélyes külföldi jogtudósok véleményei váltak elviekben megismerhetővé, másrészt abban a fiscalis procuratorok olyan „*törvényt*” tudtak találni, amely a büntetéskiszabás vonatkozásában a hivatkozott hazai jogforrásokban lévő szabályokhoz illeszkedett. Azaz ennek a formulának az alkalmazása, a fentebb említett sorrendiség jelenségéhez hasonlóan, egyfajta lehetséges különbségtételként is értelmezhető a *ius patrium* és a *Practica nová*ból megismerhető jog között. Kiemelve azonban, hogy a korabeli praktikus jogi gondolkodás számára minden, a praxisban hivatkozott forrásból az élő jog volt megismerhető, és ennek a megfogalmazásnak a visszatérő alkalmazása nem jelent *ius primarium*–*ius subsidiarium* relációt a hazai jog és a Carpzov-hivatkozások között.

Ezzel összefüggésben azonban fontos hangsúlyozni, hogy éppen a hiányos, illetve az ügyészi büntetéskéréshez nehezen illeszkedő Carpzov-hivatkozások miatt további kutatás szükséges ahhoz, hogy pontosabb képet lehessen alkotni arról, hogy a debreceni tiszti ügyészek és általában a városi jogalkalmazók jogtudásának elmélyítésében milyen szerepe lehetett Carpzov *Practica nová*jának, illetve, hogy mennyire olvasták alaposan a szász jogtudós munkájából merített szöveghelyeket és mennyire bocsátkoztak azok értelmezésébe. Ennek a kérdésnek az árnyaltabb megítéléséhez az egyes perbeli allegatiókban található Carpzov-hivatkozások vizsgálata mindenképpen nagy segítséget jelent, hozzátéve, hogy egy ilyen kutatás esetén már a teljes aktát kellene vizsgálat tárgyává tenni, és ezen túl még a kutatást más levéltári forrásokra (ügyészi iratok,¹⁰⁰² büntetőtörvényszéki jegyzőkönyvek)¹⁰⁰³ is ki kellene terjeszteni. A város *Practica nova* példányában azonosított szövegkiemelések és más jelölések vizsgálata is hasznos információkkal szolgálhat Carpzov munkájának használatáról és hivatkozási gyakorlatáról, illetve emellett a szász jogtudóst visszatérően hivatkozó tiszti ügyészek életrajzi adatainak feltárása is a fentebbi kutatási kérdéshez kapcsolható egyik lehetséges irányvonalként határozható meg.

A tiszti keresetekben azonosított formula úgy is értelmezhető, mint egy lehetséges nyelvi kifejeződése a büntetéskérés indokolása céljából hivatkozott idegen források egyfajta megerősítő, támogató szerepének. A *Practica nova* említésével a tiszti ügyészek egyrészt Carpzov munkájának tekintélyére alapoztak, követve a szász jogtudós művére történő hivatkozás bevett gyakorlatát, másrészt pedig a Carpzov művéből merített szöveghelyeknek a

¹⁰⁰² HU-MNL-HBVL-IV.1018.d.

¹⁰⁰³ HU-MNL-HBVL-IV.1018.e.

tiszti keresetekben való feltüntetésével azt is hangsúlyozták, hogy a *fiscalis actio* tárgyát képező büntetendő cselekményt más népek a hivatkozott *ius partiummal* megegyezően szankcionálják. Bónis Pest és Buda szabad királyi városok 1686–1708 közötti joggyakorlatának vizsgálata kapcsán hívta fel a figyelmet arra, hogy a praxisban azonosított idegen forrásokra való hivatkozások jelentőségét (az eljárások kimenetele szempontjából) nem szabad túlbecsülni.¹⁰⁰⁴ E megállapítás azonban arra is rávilágít, hogy a praxisban hivatkozott idegen források (így a Carpzov-hivatkozások) jelentőségét alábecsülni sem érdemes, mivel e hivatkozások „minőségét”, mennyiségét és az eljárások további részére (az *allegatiós* perszakra és a végítéletre) gyakorolt (esetleges) hatását a kor viszonyaira és a rendi magyar jogrendszer sajátosságaira tekintettel kell szemlélni és értékelni.

6.2. A második paradigmikus hatás vizsgálatának eredményeképpen megfogalmazott kutatási következtetések

Az értekezés második szerkezeti egységében vizsgált paradigmikus jelenség az alsó-ausztriai eredetű *Praxis Criminalis*nak a XVIII. századi magyar jogra gyakorolt hatásában ragadható meg. Ezt az ugyancsak rendkívül tág témakört az elemzés szintén leszűkítette és a *Praxis Criminalis*nak a *Jurisprudentia Criminalis*ra gyakorolt hatását állította a vizsgálat középontjába. Azonban nem a két forrás összehasonlítása révén igyekezett a szövegek közti szoros tartalmi kapcsolatra rávilágítani, hanem a teleologikus értelmezést alapul véve, Bodó művének előszavát elemezte azért, hogy ezáltal teremtsen kapcsolatot a *Jurisprudentia Criminalis* keletkezése és azon reformelképzelések és munkálatok között, amelyek a XVII. század végén és a XVIII. század első évtizedeiben – a bécsi udvar által szorgalmazott országszervezés részeként – a magyar igazságszolgáltatás reformját célozták.

Míg a *Practica nova* alkalmazása (tágabb értelemben a Carpzov-recepció) a magyar joggyakorlatban egy teljesen természetes folyamat eredménye és egyáltalán nem tekinthető magyar sajátosságnak, addig a *Praxis Criminalis* hazai alkalmazásba vétele kapcsán a bécsi udvar részéről felmerült a formális recepció gondolata. Az ezt célzó elképzelések és törekvések – elsősorban a magyar rendek ellenállása miatt – kudarcba fulladtak, azonban ezt követően vagy pontosabban e folyamatokkal párhuzamosan megindult a XVII. század végén és a XVIII.

¹⁰⁰⁴ BÓNIS 1962. 316. p.

század elején a Corpus iuris Hungarici 1696. évi kiadásához függelékként csatolt Praxis Criminalis tényleges alkalmazásba vétele a magyar fórumokon.

A kutatás eredményeképpen jól látható, hogy normatörténeti aspektusból, tekintettel az országszervezési javaslatokra (tervezetekre) és a XVIII. század első évtizedeiben zajló országgyűlési bizottsági munkálatokra, a hazai büntetőjog (pontosabban az egységes rendes büntetőeljárás megalkotásának, illetve a Praxis Criminalis magyar területeken való formális recepciójának) „ügye” koncepcionális értelemben nem választható el a magyar jogrendszer és bírósági szervezet átvizsgálásától és megjavításától, azaz tágabb értelemben – a bécsi udvar által az ország felszabadítását követően szorgalmazott országszervezés részeként – az administratio Iustitiae reformjától.

Mindezek alapján a magyar büntetőjog, pontosabban – a büntetőjog korabeli, erősen processzuális karaktere miatt – a büntetőeljárás reformjának sorsa osztozik azzal a XVII. század második felében megerősödő elképzeléssel, amely a magyar jogrendszer revízióját a Tripartitum és a magyar dekrétumok átvizsgálása révén kívánta megvalósítani, ezáltal megtisztítva a corpus iurist az elavult szabályoktól, ellentmondásoktól és a felesleges ismétlődésektől. Miként azonban arra többek között az Einrichtungswerk-albizottság és III. Károly 1726. május 11-én kelt rescriptuma is rámutatott, a magyar jog revíziójának koncepciója, amely a korabeli rendi jogi gondolkodásból fakadóan természetesen a Tripartitum szövegét állította a munkálatok középpontjába, a büntetőeljárás vonatkozásában nem eredményezhette egy, a büntető jogalkalmazásban is érzékelhető – az egységesség és rendszeresség hiányából fakadó – visszasságok kiküszöbölésére alkalmas, az LGO-hoz (Praxis Criminalishoz) „mérhető”, tartalmi és formai szempontból is egységes rendes büntetőeljárás szabályanyag megteremtését. E tekintetben jutott szerephez az LGO illetve a Praxis Criminalis, amelynek azonban formális recepciója, a Novum Tripartitum diétális tárgyalásához hasonlóan, döntő részben – bár nem kizárólagosan – a magyar rendek ellenállása folytán megghiúsult.

Mindazonáltal, amikor III. Károly 1726. május 11-én kelt rescriptumában a rendi országgyűlés hatáskörét tiszteletben tartva a magyar rendektől várta, hogy a Novum Tripartitum és a polgári eljárás mellett a Novum Tripartitumban nem szabályozott bizonyos büntetőeljárás kérdések vonatkozásában is, a következő diéta munkáját előkészítendő, fogalmazzák meg javaslataikat, az 1726. május 17-én kelt helytartótanácsi intimatum szövegének vizsgálata alapján úgy tűnik, hogy az uralkodó a rescriptum kiadásakor a Praxis Criminalist tekintette mintának. Ezzel hozható összefüggésbe, hogy a kutatás során a büntetőeljárás vonatkozásában azonosított négy vármegyei javaslat közül a Turóc vármegyei kifejezetten a Praxis Criminalis szövege nyomán fogalmazta meg observatióit arra hivatkozással, hogy azt a magyar joggyakorlat már amúgy is

alkalmazásba vette. Bár ez a koncepció is azt erősíti, hogy az 1720-as évek második felében a Praxis Criminalis már fokozottan lehetett jelen a vármegyei joggyakorlatban, azonban pusztán ebből a körülményből a Praxis Criminalis általános hazai elterjedtségére vonatkozóan messzemenő következtetést (a vármegyék korabeli joggyakorlatának vizsgálata nélkül és a jelenleg rendelkezésre álló javaslatok csekély számára tekintettel) nem lehet levonni. Ezt már csak azért sem lehet megtenni, mert Pozsony és Trencsén, a büntetőeljárás vonatkozásában megfogalmazott javaslatok esetében, nem a Praxis Criminalist, hanem a Novum Tripartitumot és ezáltal lényegében a Tripartitumot, valamint az 1722/23. évi diétán megalkotott törvénycikkeket tekintette kiindulópontnak. Mindazonáltal az eddig feltárt javaslatok alaposabb feldolgozása, keletkezési hátterük és esetleges „utóéletük” pontosabb rekonstruálása, valamint a további (nem pusztán vármegyei) tervezetek feltárása az 1726–1728 közötti időszakban a kutatás folytatásának egyik fontos irányvonalaként határozható meg.

A Praxis Criminalis Jurisprudentia Criminalisra gyakorolt, már korábbi elemzések során is megvilágított jelentős hatása szempontjából mindezen folyamatok elsősorban azért tekinthetők kulcsfontosságúnak, mert a kutatás eredményeképpen feltárt Gömör vármegyei javaslatnak, amelyet a Jurisprudentia Criminalis „összövegváltozatának” lehet tekinteni, Bodó művének szövegével való jövőbeni összehasonlítása révén jelentősen árnyalni lehet azt a jelenséget, hogy a Jurisprudentia Criminalis gyakran szó szerint vett át szövegrészeket a Praxis Criminalisból anélkül, hogy a forrást konkrétan hivatkozta volna.

Az értekezés második szerkezeti egysége kapcsán a kutatás legfontosabb lehetséges folytatási irányaként ez az összehasonlító vizsgálat határozható meg, amelynek kiindulópontja az, hogy a Gömör vármegyei deputáció tagjai, köztük a munkálatokban végig kulcsszerepet játszó Bodóval, ha nem is olyan mértékben, mint Turóc vármegye, de a büntetőeljárást érintő egyes kérdések, különösen a gyanújelek, a kérdőpontok, valamint a büntetést enyhítő és súlyosító körülmények esetében, amelyekre vonatkozóan az 1726. május 17-én kelt helytartótanácsi intimatum szerint sem a Tripartitum, sem a Novum Tripartitum, sem pedig a magyar törvények nem tartalmaztak szabályokat, nagymértékben támaszkodtak a „*már alkalmazásba vett és kéznél lévő*” Praxis Criminalis szövegére, amely koncepció a Gömör vármegyei javaslat elkészítését követő bő két évtizeddel később nyomtatásban megjelent Jurisprudentia Criminalis szövegében egyértelműen azonosítható.

Amennyiben a két szöveg közötti nagyfokú egyezőség kimutatható lesz, úgy ezáltal keletkezési hátterét tekintve a Jurisprudentia Criminalist Gochetz Systemájához hasonlóan hozzá lehet kapcsolni az 1720-as években zajló és a magyar jogrendszer revízióját célzó reformmunkálatokhoz. Ez pedig azért lényeges, mert ennek révén ki lehet mutatni, hogy a

XVIII. századi kanonizált magyar büntetőjogtudományi irodalom két jelentős darabja közül az egyik esetében – Bónis kutatási eredményeire alapozva – a Bencsik-féle 1712. évi tervezet és az *Opus Criminale*, a másik esetében pedig a Gömör vármegyei deputáció javaslatának szövege jelentette a kiindulópontot a két szerző, Gochetz illetve Bodó számára.

A Gömör vármegyei javaslatot nem csupán a *Jurisprudentia Criminalis* szövegével érdemes összehasonlítani, hanem az 1728–1751 közötti időszakban, valamint a *Jurisprudentia Criminalis* megjelenését követő évtizedekben megalkotott Gömör vármegyei statútumok szövegével is.¹⁰⁰⁵ Ez a megközelítés a Gömör vármegyei javaslatnak a vármegyei jogalkotásban való esetleges hasznosítására, a *Jurisprudentia Criminalis* keletkezési hátterére, valamint Bodó műve és a vármegyei statútumok szövege közötti esetleges kölcsönhatásokra vonatkozóan szolgálhatna értékes adatokkal.

A kutatás eredményeképpen megállapítható, hogy a *Jurisprudentia Criminalis* előszavában szereplő „*gratiosum intimatum*” megfogalmazás az 1726. május 17-én kelt helytartótanácsi intimatumra vonatkozik. Ez az irat képes megteremteni Bodó művének keletkezése és a magyar igazságszolgáltatás revízióját célzó reformmunkálatok között a kapcsolatot, valamint ennek nyomán lehetett azonosítani Gömör vármegye által az intimatumban foglaltak végrehajtása érdekében 1726. május 25-én kiküldött vármegyei deputáció tagjait is. A *Jurisprudentia Criminalis* keletkezése szempontjából ugyancsak fontos megállapítás, hogy a Gömör vármegyei közgyűlési jegyzőkönyvek alapján Bodó már eredetileg is a vármegyei bizottság tagja volt és végig részt vett annak munkájában.

A *Jurisprudentia Criminalis* keletkezési hátterével kapcsolatban a Gömör vármegyei közgyűlési jegyzőkönyveket vizsgálva sikerült a *Jurisprudentia Criminalis* szerzőjére vonatkozóan néhány olyan életrajzi adatot feltárni, amelyek jól kiegészíthetik a Bodó életével kapcsolatos eddigi szakirodalmi megállapításokat. A vizsgált jegyzőkönyvi bejegyzések Bodó ügyvédi és vármegyei tiszti ügyészi tevékenységéről szolgálnak érdekes információkkal, amelyek hasznos adalékot nyújtanak a *Jurisprudentia Criminalis* szövegének értelmezéséhez. Bár a rendkívül bőséges forrásanyag miatt az elemzés nem tudta áttekinteni 1751-ig, Bodó művének megjelenéséig a közgyűlési jegyzőkönyveket, azonban azt az elemzés szempontjából legfontosabb periódust (1726–1728), amely a Gömör vármegyei javaslat megalkotása szempontjából releváns, sikerült áttekinteni. A közgyűlési jegyzőkönyvek vizsgálata arra is rávilágít, hogy a szerző életével kapcsolatos további kutatásokat a Gömör vármegyei levéltári

¹⁰⁰⁵ Lásd például a Gömör vármegye által szentkirályi Pletrich László alispán elnökletével 1746. január 12–14. között tartott vármegyei közgyűlésen elfogadott statútumok harmadik osztályába sorolt huszonöt törvénykezési tárgyú statútum szövegét. CS II/1. 444–455. p.

iratanyag alaposabb feltárása mellett a Torna vármegyei iratanyagra is mindenképpen érdemes lesz kiterjeszteni.

Összegzés

A kutatás eredményeképpen több olyan új kutatási irányvonal határozható meg, amelyek lehetőséget teremtenek arra, hogy a vizsgálat tárgyává tett két paradigmaticus idegen jogi hatásnak (Carpzov-recepció, illetve a Praxis Criminalis szokásjogi úton való hazai alkalmazásba vétele) a kutatását a szokásjog dominálta XVIII. századi rendi magyar jogrendszerben tovább lehessen mélyíteni. Végző soron azonban minden további elemzés célja abban határozható meg, hogy az idegen (a ius patriumtól különböző) jogi hatások vizsgálata révén a szokásjog uralta XVIII. századi magyar jogsziszterről kialakított kép árnyalására és a rendi jog sajátos természetének helyesebb megértésére nyíljon lehetőség.¹⁰⁰⁶

¹⁰⁰⁶ COING 1996. 127. p.

Felhasznált források

Szekunder szakirodalom

A sátoralja-ujhelyi kegyes tanítórendi nagygymnasium értesítvénye az 187³/₄. tanévről. 1874.: *A sátoralja-ujhelyi kegyes tanítórendi nagygymnasium értesítvénye az 187³/₄. tanévről.* Sátoralja-ujhely, 1874. Nyomatotta „Zemplén” könyvnyomdájában.

A Soproni Ág. Hitv. Ev. Lyceum könyvtárának jegyzéke. 1896.: *A Soproni Ág. Hitv. Ev. Lyceum könyvtárának jegyzéke. – I. füzet, A–K.* Sopron, 1896. Nyomatott Litfass Károly Könyvnyomdájában.

ACRO–PORPHYRIO 1550.: ACRO, Helenius–PORPHYRIO, Pomponius: *Opera Q. Horatii Flacci Venufini, Gramaticorum antiquifs.* Basileæ, 1550. Per Henrichvm Petri.

ACSÁDY 1837.: ACSÁDY, Sándor: *Magános magyar törvény.* Pesten, 1837. Trattner-Károlyi nyomtatása.

ADAT 13/4.: BAJÁKI, Rita–BUJDOSÓ, Hajnalka–MONOK, István–VISKOLCZ, Noémi–Zvara, Edina (Szerk.): *Magyarországi magánkönyvtárak IV. 1552–1740.* [Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez (13/4).]. Budapest, 2009. Országos Széchényi Könyvtár.

ADAT. 13/2.: MONOK, István–VARGA, András (Szerk.): *Magyarországi magánkönyvtárak 2. 1588–1721.* [Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez (13/2).]. Szeged, 1992. Scriptum.

ADAT. 13/3.: ČIČAJ, Viliam–KEVEHÁZI, Katalin–MONOK, István–VISKOLCZ, Noémi (Szerk.): *Magyarországi magánkönyvtárak 3. – A bányavárosok olvasmányai (Besztercebánya, Körmöcbánya, Selmecebánya) 1533–1750.* [Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez (13/3).]. Budapest–Szeged, 2003. Országos Széchényi Könyvtár–Scriptum.

ADAT. 13/4.: BAJÁKI, Rita–BUJDOSÓ, Hajnalka–MONOK, István–VISKOLCZ, Noémi–ZVARA, Edina, (Szerk.): *Magyarországi magánkönyvtárak 4. 1552–1740.* [Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez (13/4).]. Budapest, 2009. Országos Széchényi Könyvtár.

ADAT. 13/5.: CZEGLÉDI, László–KRUPPA, Tamás–MONOK, István–ZVARA, Edina (Szerk.): *Magyarországi magánkönyvtárak 5. 1643–1750.* [Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez (13/5).]. Budapest, 2010. Országos Széchényi Könyvtár.

ADAT. 14.: FEKETE, Csaba–KULCSÁR, György–MONOK, István–VARGA, András–H. TAKÁCS, Marianna, (Szerk.): *Partiumi könyvesházak, 1623–1730 (Sárospatak, Debrecen, Szatmár, Nagybánya, Zilah).* [Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez (14).]. Budapest, Szeged. 1988. Magyar Tudományos Akadémia.

ADAT. 16/4.1.: MONOK, István–ÖTVÖS, Péter–VERÓK, Attila (Szerk.): *Erdélyi könyvesházak 4/1., Lesestoffe der Siebenbürger Sachsen 1575–1750 – Bistritz, Hermannstadt,*

Kronstadt. [Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez (16/4/1)]. Budapest, 2004. Országos Széchényi Könyvtár.

ADAT. 16/4.2.: MONOK, István–ÖTVÖS, Péter–VERÓK, Attila, (Szerk.): *Erdélyi könyvesházak 4/2. Lesestoffe der Siebenbürger Sachsen, 1575–1750 – Schässburg, kleinere Orte*. [Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez (16/4/2)]. Budapest. 2004. Országos Széchényi Könyvtár.

ADAT. 16/5.: BÍRÓ, Gyöngyi–MONOK, István–VERÓK, Attila (Szerk.): *Erdélyi könyvesházak V. 1541–1782 – Vegyes források*. [Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez (16/5)]. Budapest. 2018. MTA Könyvtár és Információs Központ.

ADAT. 18/1.: GRÜLL, Tibor–KEVEHÁZI, Katalin–KOVÁCS, József László–MONOK, István–ÖTVÖS, Péter–SZENDE, Katalin G.–ÖTVÖS, Éva, (Szerk.): *Lesestoffe in Westungarn I. – Sopron (Ödenburg) 1535–1721*. [Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez (18/1)]. Szeged, 1994. Scriptorum.

ADAT. 19/2.: OLÁH, Róbert–MONOK, István–SZÉKELY, Júlia, (Szerk.): *Protestáns intézményi könyvtárak Magyarországon 1530 – 1750 – Jegyzékszerű források*. [Adattár XVI-XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez (19/2)]. Budapest. 2009. Országos Széchényi Könyvtár.

ADELUNG 1784.: ADELUNG, Johann, Christoph: *Fortsetzung und Ergänzungen zu Christian Gottlieb Jöchers allgemeinem Gelehrten-Lexico – Erster Band, A und B*. Leipzig, 1784. in Johann Friedrich Gleditschens Handlung.

ALAPY 1928.: ALAPY, Gyula: *Kultsár István 1760-1828 és könyvtára*. Komárom, 1928. A Jókai Egyesület kiadása.

ALBRECHT 1693.: ALBRECHT, Johann Ferdinand Joseph von, *Calendarium academicum celeberrimae et antiquissimae Universitatis Viennensis ad multos annos*, apud Susannam Christinam, Matthaei Cosmerovij, Sac. Caes. Majest. Typographi Aulici Viduam, Viennae, 1693.

Album studiosorum Academiaerheno-traiectinae 1886.: *Album studiosorum Academiaerheno-traiectinae MDCXXXVI–MDCCLXXXVI. – Accedunt nomina curatorum et professorum per eadem secula*. Ultraiecti, 1886. Apud J. L. Beijers et J. van Boekhoven.

ANGYAL 1888.: ANGYAL, Dávid: *Késmárki Thököly Imre 1657–1705. – Első rész*. Budapest, 1888. Méhner Vilmos kiadása.

ANGYAL 1909.: ANGYAL, Pál: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, 1909. Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T. Kiadása.

ANON. [FABRICZY] 1819.: ANON. [FABRICZY, Sámuel]: *Elementa juris criminalis hungarici. Leutschoviae, 1819. Typis Joannis Werthmüller R. privil. Typogr.*

ANON. [FLEISCHHACKER] 1791.: ANON. [FLEISCHHACKER, János]: *Historia juris hungarici*. Posonii, 1791. Typis Antonii Oderlitzky.

ANON. [FLEISCHHACKER] 1796.: ANON. [FLEISCHHACKER, János]: *Tentamen publicum ex universo jure Hungarico, ac jurisprudentia-criminali*. Posonii, 1796. Typis Ioannis Nepomuceni Schauff.

ANON. [SCHRAUF] 1893.: ANON. [SCHRAUF, Karl]: *Die gedächtnistafeln der Wiener universitäts-rectoren, 1365–1893*. Wien, 1893. Selbstverlag der k. k. Universität.

ANON. [SEYFART] 1781.: ANON. [SEYFART, Johann Friedrich]: *Kurzgefaßte Lebens- und Regierungsgeschichte der verstorbenen Kaiserin Marie Theresia, Königin von Hungarn und Böhmen etc etc etc*. Leipzig, 1781. bey Paul Gotthelf Kummer.

ANON. 1826.: ANON.: *Neuestes Conversations-Lexicon oder allgemeine deutsche, Real Encyclopädie für gebildete Stände (Dritter Band, Bha–Bzu)*. Wien, 1826. Gedruckt und verlegt von Franz Ludwig.

ANTAL 1888a.: ANTAL, Géza: Régiségek. – Az utrechti és leideni egyetemeken járt magyar ifjak névjegyzéke. In: *Protestáns egyházi és iskolai lap*, 31. évf. 9. sz. 1888. 278–279. p.

ARUMAEUS 1621.: ARUMAEUS, Dominicus (Szerk.): *Discursus academici de jure publico – Volumen Tertium*. Jenæ, 1621. Typis ex sumptibus Johannis Beithmanni. 524–678. p.

Az Erdélyi Múzeumi Könyvtár többszörös példányainak jegyzéke. 1877.: Az Erdélyi Múzeumi Könyvtár többszörös példányainak jegyzéke. Kolozsvárt, 1877. Nyomatott Stein János M. Kir. Nyomdász Betüivel.

BAERT 1580.: BAERT, Arnold: *Avrea practica criminalis Iacobi de Bello Visv vetustissimi cum practici, tum iuris interpretis*. Coloniae, 1580. Apud Maternum Cholinum.

BAJKÓ 1961.: BAJKÓ, Mátyás: Iskolázás, oktatás, nevelés. In: KOMORÓCZY, György (Szerk.): *A Hatszázéves Debrecen – Szemelvények a város történelméből*. Debrecen, 1961. Debrecen Megyei Jogú Város Tanácsa. 203–309. p.

BAKÁCS 1956.: BAKÁCS, István: *Az Esterházy család hercegi ágának levéltára*. Budapest 1956. Levéltárak Országos Központja.

BALÁSSY 1873.: BALÁSSY, Ferenc: *A székelyek alapszerződése vagyis a székely krónikának e szerződést tartalmazó pontjai*. Budapest, 1873. Eggenberger-féle Akad. Könyvkereskedés (Molnár és Hoffmann.).

BALOGH E. 2010.: BALOGH, Elemér: Rendszeres bizottságok a magyar büntetőjogi kodifikáció korai történetében. In: *Acta Universitatis Szegediensis: acta juridica et politica*, 73. k. 2010. 71–82. p.

BALOGH E. 2016.: BALOGH, Elemér: Büntetőjog-történeti dogmatikai alapkérdések, Rendszertani kísérletek a korai magyar büntetőjogi kodifikációban. In: *Jogtörténeti Szemle*, 2016. 3. sz. 3–12. p.

BALOGH E. 2021.: BALOGH, Elemér: A magyar büntetőjog előtt álló kihívások a 18. században. In: NAGY, Gábor–SÁRY, Pál–TRINGLI, István–VISKOLCZ, Noémi (Szerk.): *Társadalom és jog a középkor és kora újkor Magyarországon. – Jogtörténeti tanulmányok*. [Miskolci Történelmi Tanulmányok 2.]. Miskolc, 2021. Miskolci Egyetemi Kiadó, 18–27. p.

BALOGH E. 2022.: BALOGH, Elemér: *Die Entwicklung des Strafrechts*. In: *Wissenstransfer auf dem Gebiet der Strafrechtskodifikation (Ausgewählte Studien)*. Budapest, 2022. Gondolat Kiadó.

- BALOGH E. 2023.: BALOGH, Elemér: Zum Einfluss des deutsch-österreichischen Rechts auf das ungarische Strafrecht im 18. Jahrhundert. In: *Zeitschrift für Internationale Strafrechtswissenschaft*, 2. évf. 6. sz. 2023. 404–408. p.
- BALOGH I. 1999.: BALOGH, István (Szerk.): *Katonai tábortól a mezővárosig I. (Böszörmény. Hadház, Nánás és Szoboszló magisztrátusi jegyzőkönyvei 1711-ig)*. In: *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Forráskiadványai*, 31. k. 1999.
- BALOGH J. 1901.: BALOGH, Jenő: *Magyar bünvádi eljárási jog – Első rész. Általános tanok*. Budapest, 1901. Grill Károly Cs. és Kir. Udvari Könyvkereskedése.
- BALOGH J. 1906.: BALOGH, Jenő: *A büntető perjog tankönyve – Első Füzet*. Budapest, 1906. Grill Károly-féle Könyvkiadó-Vállalat.
- BALOGH J. 1907.: BALOGH, Jenő: Fayer László levelező tag emlékezete. In: *A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékbeszédek*, 13. k. 6. sz. 1907.
- BALTAZÁR 1903.: BALTAZÁR, János: Jolsva. In: BOROVSZKY, Samu (Szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai – Gömör-Kishont vármegye*. Budapest, 1903. Apollo Irodalmi Társaság. 139–149. p.
- BÁNDI-MONOK 2020.: BÁNDI, András–MONOK, István (Szerk.): *Intézményi- és magángyűjtemények 1591–1750 – Könyvjegyzékek bibliográfiája*. Budapest, 2020. MTA Könyvtár és Információs Központ.
- BARANYAI 1927.: BARANYAI, Béla: *A lengyel királykoronázás. Négy közlemény a magyar jog- és alkotmány-történethez*. Karczag, 1927. Nyomatott Kertész József Könyvnyomdájában.
- BARANYAI 1946.: BARANYAI, Béla: Az udvar első lépései a trónutódlás elsőszülöttségi örökösödés szerint való rendjének megvalósítása felé (1687. április). In: RÉVÉSZ, Imre (Szerk.): *Emlékkönyv Szentpéteri Kun Béla hetvenedik születésnapjára*. Debrecen, 1946. Kiadta Debrecen sz. kir. város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda-vállalata. 44–66. p.
- BARISKA 1993.: BARISKA, István: A büntetőbíráskodás egy különös intézménye a XVI–XVII. századi Vas megyében. In: TILCSIK, György (Szerk.): *Vas megyei levéltári füzetek 6. – Előadások Vas megye történetéről II*. Szombathely, 1993. A Vas Megyei Levéltár kiadványa. 287–297. p.
- BARISKA 2001.: BARISKA, István: Bűn és büntetés a pártatlan bíróság és Kőszeg 15–17. századi büntető fórumain. In: *Győri Tanulmányok – Tudományos Szemle [Bűn és bűnhődés II.]*, 24. k. 2001. 5–15. p.
- BAROS-GYIMÓTHY 2022.: BAROS-GYIMÓTHY, Eszter Márta: *Egy város, két vallás – a csetneki evangélikus és katolikus egyházközségek anyakönyveinek (1683–1807) feldolgozása családrekonstrukciós módszerrel*. [Doktori (PhD) Értekezés]. 2022.
- BARTA 1949.: BARTA, István: *Kossuth Lajos országgyűlési tudósítások. – III. Kötet 1834. március 25–november 29*. Budapest, 1949. Magyar Történelmi Társulat.
- BARTHOLOMAEIDES 1799.: BARTHOLOMAEIDES, László: *Memorabilia provinciae Csetnek*. Neosolii, 1799. Johannes Stephani Typographus.

BARTHOLOMAEIDES 1806–1808.: BARTHOLOMAEIDES, László: *Inclyti superioris Ungariae comitatus Gömöriensis notitia historico-geographico statistica*. Leutschoviae, ab anno 1806–1808. Excusum typis Josephi Caroli Mayer, Caes. Reg. Privil. Typographi.

BASTON 2016.: BASTON, Karen: *Charles Areskine's Library – Lawyers and Their Books at the Dawn of the Scottish Enlightenment*. [Library of the Written Word, Volume 48/The Handpress World, Volume 36]. Leiden–Boston, 2016. Brill.

BATÓ 2004.: BATÓ, Szilvia: Boszorkányok és/vagy magzatelhajtók, csalók, tolvajok? Megjegyzések a magyarországi boszorkányperek jogtörténeti kutatásához. In: *Jogtörténeti szemle*, 1. sz. 2004. 34–40. p.

BATÓ 2007.: BATÓ, Szilvia: „Próbált nőszemélyek” (Magzatelhajtással vádolt nők a reformkori Békés vármegyében). In: *Jogtörténeti Szemle*, Különsz. 2007. 114–119. p.

BATÓ 2010.: BATÓ, Szilvia: *A büntetési rendszer átalakításának megjelenése Kossuth Lajos Pesti Hírlapjában (1841–1844)*. Szeged. 2010. Pólay Elemér Alapítvány.

BATÓ 2014.: BATÓ, Szilvia: Österreichische Wirkungen in der ungarischen Strafrechtswissenschaft vor 1848 durch das Beispiel der Straftaten gegen das Leben. In: BADÓ, Attila – BADÓ Attila–BELLING Detlev W.–BÓKA János–MEZEI Péter (Szerk.): *Internationale Konferenz zum zehnjährigen Bestehen des Instituts für Rechtsvergleichung der Universität Szeged*. Potsdam, 2014. Universitätsverlag Potsdam. 71–90. p.

BATÓ 2016.: BATÓ, Szilvia: Tudomány – oktatás – praxis: a bűnösség megítélése a kodifikálatlan büntetőjog korában. In: BÓDIG, Mátyás–ZÓDI, Zsolt (Szerk.): *A jogtudomány helye, szerepe és haszna – Tudománytörténeti és tudományelméleti írások*. Budapest, 2016. MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Jogtudományi Intézete – OPTEN Informatikai Kft. 197–218. p.

BATTLAY 1892.: BATTLAY, Imre: *A büntetendő kísérlet és a bevégezés*. Kassa, 1892. Bernovits Gusztáv Kő- és Könyvnyomdája és Vonalozó Intézete.

BAUMGARTEN 1885.: BAUMGARTEN, Izidor: *A kísérlet tana – Büntetőjogi tanulmány*. Budapest, 1885. Pfeifer Ferdinánd Bizománya.

BECK–BENZUR 1790.: BECK, Christian August–BENZUR, József: *Jus publicum Hungariae*. Viennae, 1790. Apud Joh. Paul Krauss.

BECKMANN J. C. 1707.: BECKMANN, Johann Christoph: *Notitia Universitatis Francofurtanae, una cum Iconibus Personarum Aliquot Illustrium, Aliorumq; Virorum, Egregiorum, Qui eam Praesentia sua ac Meritis Illustrarunt, Professorum denique Ordinariorum Qui Anno Seculari Universitatis Secundo vixerunt*. s.l. [Francofurti ad Viadrum], 1707. s.e. [Schrey & Hartmann].

BECKMANN N. 1688.: BECKMANN, Nicolaus: *Idea juris statuarii et consuetudinarii Stiriaci et Austriaci cum jure Romano collati quantum singula cum illo convenient, & in quantum indè recedant*. Græcii, 1688. Sumtibus Autoris.

BÉL 1992.: BÉL, Mátyás: *Gömör vármegye leírása*. Ford. TÓTH, Péter. Debrecen, 1992. A Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének kiadványa.

- BÉL 2002.: BÉL, Mátyás: Torna vármegye leírása (1730 körül). In: RÉMIÁS, Tibor (Szerk.): *Torna vármegye és társadalma 18-19. századi források tükrében*. Bódvaszilas–Miskolc, 2002. Herman Ottó Múzeum. 92. 51–107. p.
- BÉLI 1999.: BÉLI, Gábor: *Magyar jogtörténet – A tradicionális jog*. Budapest–Pécs, 1999. Dialóg Campus Kiadó.
- BÉLI 2001.: BÉLI, Gábor: Magyar jogtudományi munkák a Klimo Könyvtárban. In: CSÓKA-JAKSA, Helga (Szerk.): *A Klimo-könyvtár a tudományos kutatások szolgálatában – A 2001. szeptember 28-án megrendezett konferencia előadásai*. Pécs, 2001. Kiadja a Pécsi Tudományegyetem Könyvtára. 29–52. p.
- BÉLI 2003.: BÉLI, Gábor: Strafrechtspraxis und Strafrechtswissenschaft in Ungarn im 18. Jh. In: MEZEY Barna (Szerk.): *Strafrechtsgeschichte an der Grenze des nächsten Jahrtausendes*. Budapest 2003. Gondolat Kiadó. 110–121. p.
- BÉLI 2009.: BÉLI, Gábor: Der Einfluss des deutschen Rechts auf die ungarische Strafpraxis. Die Rolle des Corpus Juris Hungarici in der Strafrechtsprechung Zwischen dem Anfang des XVIII. und der Mitte des IX. Jahrhunderts. In: JEROUSCHEK, Günter–MEZEY, Barna–RÜPING, Hinrich (Szerk.): *Strafverfolgung und Staatsraison. Deutsch-ungarische Beiträge zur Strafrechtsgeschichte*. Giessen, 2009. Psychosozial-Verlag. 105–120. p.
- BÉLI 2014.: BÉLI, Gábor: A XVIII. századi megyei törvényszéki büntetőperek néprajzi vonatkozásai. In: NAGY, Janka Teodóra (Szerk.): *Tanulmányok Tárkány Szücs Ernő születésének 90. évfordulója tiszteletére*. Szekszárd, 2014. Pécsi Tudományegyetem Illyés Gyula Kar, 101–119. p.
- BÉLI-KAJTÁR 1988.: BÉLI, Gábor–KAJTÁR, István: Az osztrák (-német) büntető jogszabályok hatása a magyar jogban a 18. században. (A Praxis Criminalis). [Dolgozatok az állam - és jogtudományok köréből XIX.]. [Különnyomat]. Pécs, 1988. s.e. 29–64. p.
- BÉLI-KAJTÁR 1994.: BÉLI, Gábor–KAJTÁR, István: Österreichisches Strafrecht in Ungarn: Die „Praxis Criminalis“ von 1687. In: *Zeitschrift für Neuere Rechtsgeschichte*, 16. évf. 4. sz. 1994. 325–334. p.
- BÉRES 1985.: BÉRES, András: A Bihar vármegyei tiszti perek forrásértéke. In: *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve*, 12. k. 1985. 93–108. p.
- BÉRES 1986.: BÉRES, András: Debrecen város fekete könyve helytörténeti forrásértéke. In: *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve*, 13. k. 1986. 153–166. p.
- BERLICH 1693.: BERLICH, Mattheus: *Conclusiones Practicabiles Secundum Ordinem Constitutionum Divi Augusti Electoralis Saxonicae discussae, multis supremi Parlamenti Dresdensis, Judiciorum Curialium, Facultatum Judicarium, Scabinatum, & aliorum Judiciorum Decretis, Sententiis, Responsis & observationibus fori quotidianis illustratae – Pars Quarta*. Francofurti et Coloniae, 1693. Sumptibus Hermanni Demen.
- BERTAZZOLI–BERTAZZOLI 1635.: BERTAZZOLI, Bartolomeo–BERTAZZOLI, Claudio: *Consiliorvm sev Responsorvm Criminalium, & pęnalium. – Liber Secundus*. Venetiis, 1635. Apud Ioannem Baptistam Somafchum.

- BESSENYEI 1997.: BESSENYEI, József (Szerk.): *A magyarországi boszorkányság forrásai I.* Budapest, 1997. Balassi Kiadó.
- BESSENYEI 2000.: BESSENYEI, József (Szerk.): *A magyarországi boszorkányság forrásai II.* Budapest, 2000. Balassi Kiadó.
- BICZÓ 2021.: BICZÓ, András: Benedikt Carpozov két műve a debreceni levéltárban. In: *Debreceni Jogi Műhely*, XVIII. évf. 3–4. sz. 2021. 1–11. p.
- BICZÓ 2023.: BICZÓ, András: Néhány megjegyzés II. József 1787-ben kiadott büntető törvénykönyvének területi hatályához. In: *Jogtörténeti Szemle*, XXI. évf. 2. sz. 2023. 61–69. p.
- BIDERMANN 1867.: BIDERMANN, Hermann Ignaz: *Geschichte der österreichischen Gesamt-Staats-Idee 1526–1804. – I. Abtheilung 1526-1705.* Innsbruck, 1867. Druck und Verlag der Wagner'schen Universitäts-Buchhandlung.
- BIENER 1827.: BIENER, Friedrich August: *Beiträge zu der Geschichte des Inquisitions-Processes und der Geschworenen-Gerichte.* Leipzig, 1827. bei Carl Cnobloch.
- BIRCHER 2006.: BIRCHER, Erzsébet (Szerk.): *Bányavárosok a legkegyelmesebb királyok uralkodása alatt – Selmecbánya Bél Mátyás leírásában.* [Központi Bányászati Múzeum Közleményei 4.]. Ford. TÓTH, Péter. Sopron, 2004. Központi Bányászati Múzeum Alapítvány.
- BIRKMEYER 1886.: BIRKMEYER, Karl: *Grundriss und Materialien zur Vorlesung über den ordentlichen Civilprozess. – I. Einleitung und Allgemeiner Teil.* Rostock, 1886. Universitäts-Buchdruckerei von Adler's Erben.
- BODECZKY 1896.: BODECZKY, Ede: Zemplén-vármegye alispánjai 1560-tól máig. In: *Adalékok Zemplén-Vármegye Történetéhez*, 2. évf. 6. sz. 1896. 177–179. p.
- BODÓ 1751.: BODÓ, Mátyás: *Jurisprudentia Criminalis secundum praxim & constitutiones Hungaricas in partes duas divisa.* Posonii, 1751. Ex typographia Joannis Michaelis Landerer.
- BOGDÁN 1991.: BOGDÁN, István: *Magyarországi őr-, térfogat-, súly- és darabmértékek 1874-ig.* Budapest, 1991. Akadémiai Kiadó.
- BÓNIS 1934.: BÓNIS, György: *A magyar büntetőtörvénykönyv első javaslata 1712-ben.* [Angyal Szeminárium kiadványai 26.]. Budapest, 1934. Sárkány-Nyomda R.-T.
- BÓNIS 1935.: BÓNIS, György: *A bírósági szervezet megújítása III. Károly korában (Systematica Commissio.* [Értekezések Eckhart Ferenc jogtörténeti szemináriumából 5. sz.]. 1935. Budapest, Sárkány Nyomda R. T.
- BÓNIS 1959.: BÓNIS, György: *A magyar feudális és burzsoá magánjog és büntetőjog elemei.* [Levéltári szakmai továbbképzés, Felsőfok 12.]. [Kézirat]. Budapest, 1959. Levéltárak Országos Központja.
- BÓNIS 1962.: BÓNIS, György: *Buda és Pest bírósági gyakorlata a török kiűzése után 1686-1708.* [Budapest várostörténeti monográfiái XXIII.]. Budapest, 1962. Akadémiai Kiadó.
- BÓNIS 1975.: BÓNIS, György: Városigazgatás, várospolitiká. [1/4. fejezet]. In: KOSÁRY, Domokos (Szerk.): *Budapest története a török kiűzésétől a márciusi forradalomig.* [Budapest története III.]. Budapest, 1975. Akadémiai Kiadó. 159–190. p.

BOROSY 1994.: BOROSY, András: *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái 1712–1740. – Új Sorozat V. 1731–1734.* Budapest, 1994. Pest Megyei Levéltár.

BOROSY 2001.: BOROSY, András: *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái. – Közigazgatási és politikai iratok I. 1618-1670. Rövidített szövegközlések és regeszták.* Budapest, 2001. Pest Megyei Levéltár.

BOROSY–KISS–SZABÓ 2003.: BOROSY, András–KISS, Anita–SZABÓ, Attila: *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái. – Közigazgatási és politikai iratok III. 1717–1730.* Budapest, 2003. Pest Megyei Levéltár.

BOROSY–SZABÓ 2000.: BOROSY, András–SZABÓ, Attila: *Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési iratainak regesztái. – Igazságszolgáltatási iratok III. 1721–1740.* Budapest, 2000. Pest Megyei Levéltár.

BORSA 1981.: BORSA, Gedeon: Korai széles lapszélű kiadványok Magyarországon. In: *Magyar Könyvszemle*, 97. évf. 1–4. sz. 1981. 138–144. p.

BORVÖLGYI 2004.: BORVÖLGYI, Györgyi: *Ráday Pál (1677-1733) könyvtára.* Budapest, 2004. Országos Széchényi Könyvtár.

BOTH 2010.: BOTH, Ödön: A hazai reformkori büntetőjog-történet kutatásának szükségessége és lehetőségei. In: BALOGH, Elemér–HOMOKI-NAGY, Mária (Szerk.): *Emlékkönyv Dr. Ruszoly József egyetemi tanár 70. születésnapjára.* [Acta Universitatis Szegediensis – Acta juridica et politica, 73. Tom. 1–64. Fasc.]. Szeged, 2010. SZTE JGYPK Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó. 217–226. p.

BOTH 2010: BOTH, Ödön: A hazai reformkori büntetőjog-történet kutatásának szükségessége és lehetőségei. In: BALOGH, Elemér–HOMOKI-NAGY, Mária (Szerk.): *Emlékkönyv Dr. Ruszoly József egyetemi tanár 70. születésnapjára.* [Acta Universitatis Szegediensis – Acta juridica et politica, 73. Tom. 1–64. Fasc.]. Szeged, 2010. SZTE JGYPK Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó. 217–226. p.

BOZZAY–LADÁNYI 2007.: BOZZAY, Réka–LADÁNYI, Sándor: *Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595–1918.* Budapest, 2007. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára.

BRANDL 2023.: BRANDL, Gergely: *A szegedi boszorkányperek története és forrásai (1726–1744).* [Doktori (PhD) értekezés]. Szeged, 2023.

BRANDL–TÓTH G. 2016.: BRANDL, Gergely–TÓTH G., Péter (Szerk.): *Szegedi boszorkányperek 1726–1744.* Budapest – Szeged, 2016. Balassi kiadó – Magyar Nemzeti Levéltár Csongrád Megyei Levéltára.

BRANDSCH 1864.: BRANDSCH, Carl: *Programm des evangelischen Gymnasiums A. B. zu Mediasch.* Hermannstadt, 1864. Buchdruckerei des Josef Drotleff.

BRATSCH 1751.: BRATSCH, Franz Joseph: *Über Weiland Der Römisch-Kayferlichen, Auch Zu Ungarn, und Böhmeim u. Königl. Majestät Ferdinandi Des Dritten, Erz-Herzogens zu Oesterreich, Allerfeligsten Andenckens, Peinliche Land-Gerichts-Ordnung In Oesterreich unter der Enns. Erften und anderten Theil dienliche Anweisungen, und nutzliche Anmerckungen, wie auch alle hierüber weiters ergangene Hof-Resolutionen, Patenten, Generalien, und Novellen,*

dann verschiedene Praejudicien und Entscheidungen deren in Criminalibus vorfallenden zweifelhaften Fragen nach denen Articulen in der Ordnung eingetheilet und zusammen getragen. Wien in Oesterreich, 1751. Gedruckt und zu finden bey Leopold Joh. Kaliwoda.

BRAUER, Adalbert J.: Gleditsch, Johann Friedrich. In: HISTORISCHE COMMISSION BEI DER BAYERISCHEN AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN (Szerk.): *Neue deutsche Biographie – Sechster Band Gaál–Grasmann*. Berlin, 1964. Duncker & Humblot. 439–440. p.

BUDAI 1833.: BUDAI, Ézsaiás: *Magyar ország históriája a' mohátsi veszedelemig*. 374–1527 eszt. – I. Kötet. Pesten 1833. Trattner' és Károlyi' Tulajdona.

BUZOGÁNY–ÖSZ–TÓTH 2008.: BUZOGÁNY, Dezső–ÖSZ, Sándor Előd–TÓTH, Levente: *A Kükküllői Református Egyházmegye Parciális Zsinatainak végzései 1*. Kolozsvár, 2008. Erdélyi Református Egyházkerület.

CA [1704].: *Codicis Austriaci ordine alphabetico compilati pars prima. Das ist: Eigentlicher Begriff und Inhalt Aller Unter deß Durchleuchtigsten Ertz-Haufes zu Oesterreich; Fürnemblich aber Der Allerglorwürdigsten Regierung Ihro Röm. Kayserl. auch zu Hungarn und Böheimb Königl. Majestät Leopoldi I, Ertz-Hertzogens zu Oesterreich etc. etc. Außgangenen und publicirten, In das Justitz- und Politzey-Wesen, und was einem oder andern anhängig ist, Einlauffenden Generalien, Patenten, Ordnungen, Rescripten, Resolutionen, Edicten, Decreten und Mandaten*. Gedruckt zu Wien in Oesterreich, 1704. bey Johann Leopold Voigt, Univerf. Buchdruckern, Zu finden bey Jacob Koll, Buchbindern bey dem Stock im Eyfen.

CARPZOV 1638.: CARPZOV, Benedikt: *Peinlicher Sächsischer Inquisition- vnd Achts-Process – Untertitel Darauß zuvernehmen, Wann, wie, vnd welcher Gestalt von der Obrigkeit ex officio wider die delinquenten vnd Verbrechere zu inquiriren, so wol auch wider die Flüchtigen mit der Acht zu verfahren*. Franckfurt am Mäyn–Leipzig, 1638. in Clemens Schleichen Mitverwandtin Buchladen zu verkauffen.

CARPZOV 1657.: CARPZOV, Benedikt: *Processus juris in foro Saxonico, Imprimis autem, Supremo Appellationum Judicio Electorali, Curiis Provincialibus, aliisque Judiciis inferioribus & Dicasteriis Saxonice usu ac observantia comprobatus, et ad fundamenta rationesque Juris Romano-Imperialis, Canonici, Saxonici & Provincialis revocatus*. Jenae, 1657. Impensis Matthaei Birckneri, Bibliopolae, Jenensis & Helmstadiensis.

CARPZOV 1677a.: CARPZOV, Benedikt: *Practicae nova Imperialis Saxonica Rerum Criminalium, Pars I*. Wittebergae–Francofurti, 1677. Sumptibus Heredum D. Tobiae Mevii et Elerdi Schumacheri–Typis Balthasaris Christophori Wustii.

CARPZOV 1677b.: CARPZOV, Benedikt: *Practicae nova Imperialis Saxonica Rerum Criminalium Pars II*. Wittebergae–Francofurti, 1677. Sumptibus Heredum D. Tobiae Mevii et Elerdi Schumacheri–Typis Balthasaris Christophori Wustii.

CARPZOV 1758.: BENEDIKT, Carpzov: *Practica nova Imerialis Saxonica rerum criminalium*. Francofurti ad Moenum, 1758. Apud Franciscum Varrentrapp.

Catalogus 1662.: *Catalogus variorum et rarissimorum in quavis facultate Librorum compactorum, quorum auctio habebitur in Aedibus Petri Hackii, Bibliopolae habitantis in Platea vulgo dicta de Choor – Streegh*. Lugduni Batavorum, 1662. Ex Officina Petri Hackii.

Catalogus 1674.: Catalogus Insignium ac Selectissimorum in quavis facultate ac lingua Librorum ex Bibliotheca Viri Doctissimi ac virtute Celeberrimi Joannis Strockelii Dum viveret I. U. D. ac Reipubl. Daventriensi a Secretis fidelissimi. Dum viveret I.V.D. ac Reipubl. Daventriensi à Secretis fidelissimi. Quorum auctio fiet in ædibus Camerarij Henrici Nilant. Daventriae, 1674. Typis viduæ Johannis Columbij.

Catalogus 1688.: Catalogus Insignium Rarissimorumque Librorum, In quibusvis Facultaribus & Linguis. Præcipue juridicorum, et miscellaneorum. Quorum Auctio habebitur Hagæ-Comitis, in Officina Johannis van Velsen, In aula (vulgo dicta de Groote Zael) Sub signum Fortunæ. Apud Hagæ-Comitis, 1688. Apud Johannem van Velsen, Bibliopolam.

Catalogus 1700.: Catalogus librorum facultatem omnium, qui venales reperiuntur in Officina & Societate Petri Borde, Joannis & Petri Arnaud, Bibliopolarum Lugdunensium, usque ad hunc Annum 1700. Lugduni, 1700. s.e.

Catalogus 1791.: Catalogus – Veterum ac novorum in diversis linguis, librorum compactorum; una cum Appendice novorum hungaricorum, latinorum, germanicorum, in Cruda existentium qui venales exstant apud Ioannem Michaellem Weingand Bibliopolam, Pestini in foro Franciscanorum, in domo Beleznaiana Nro 339. & Budæ in arce, in domo Comitum Brunszvik. / Verzeichniß – Von alt- und neugebundenen Büchern in verschiedenen Sprachen; welche, sammt einem Anhang ungebundener neuer ungarischer, lateinischer, und deutscher Bücher zu haben sind in den Johann Michael Weingandichen Buchhandlungen zu Pest auf den Franziskaner-Platz in General Belesznaischen Hause Nro 399, und zu Ofen in der Festung in gräfl. Brunszvikischen Hause. Pestini, 1791. gedruckt bey Mathias Trattner.

Catalogus Librorum Bibliothecæ 1692.: Catalogus Librorum Bibliothecæ Juris Utriusque, tam Civilis quam Canonici, Publici quam Privati, Feudalis quam Municipalis variorum Regnorum, cum Historicis Græcis & Latinis, Literatis & Philosophis plerisque Celebrioribus; A Facultate Advocatorum in Supremo Senatu Judicium in Scotia in usum Cupidæ Legum Juventutis, Constructæ. Edinburgi, 1692. Ex Officina Typographica Georgii Molman.

Catalogus manuscriptorum 1815.: Catalogus manuscriptorum Bibliothecæ nationalis Hungaricæ Széchényiano-Regnicolaris Vol. I. A.–C. Sopronii, 1815. Typis Haeredum Siessianorum.

Catalogus s.d.: Catalogus librorum Chr. Fr. Pezoldi, Logic. prof. in Acad. Lips. in Collegio rubro A Die 2. November MDCCLXXXIX. cum Appendice aliorum ex omni scientiarum genere librorum in primis medicor, ac philologicorum. &c. Auctionis lege dividendorum. Lipsiae, s.d. Ex Officina Loeperia.

CHORINSKY 1878.: CHORINSKY, Carl: *Das Vormundschaftsrecht Niederösterreichs vom sechzehnten Jahrhundert bis zum Ercheinen des Josefinischen Gesetzbuches.* Wien, 1878. Alfred Hölder, k. k. Hof- und Universitäts-Buchhändler.

ČIČAJ 1993.: ČIČAJ, Viliam: *Bányavárosi könyvkuháura a XVII-XVIII. században (Besztercebánya, Körmöcbánya, Selmecbánya).* Szeged, 1993. Scriptum Kft.

ČIČAJ–MONOK–ZVARA 2001.: ČIČAJ, Viliam–MONOK, István–ZVARA, Edina: *Intézményi- és magángyűjtemények Magyarországon 1551-1750 – Könyvjegyzékek bibliográfiája.* Szeged, 2001. A Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar Művelődéstörténeti Intézet.

CJH 1751. [Tom II.]: *Corpus juris hungarici, seu decretum generale inclyti regni Hungariae, partiumque eidem annexarum. In duos Tomos distinctum. – Tomus Secundus.* Tyrnaviae, 1751. Typis Academicis Societatis Jesu.

CLARK 1825.: CLARK, Adam: *The Holy Bible Containing the Old and New Testaments: The Text Printed from the Most Correct Copies of the Present Authorized Translation Including the Marginal Readings and Parallel Texts. With a Commentary and Critical Notes Designed as a Help to a Better Understanding of the Sacred Writings – Volume II.* New-York, 1825. Published by N. Bangs and J. Ermory.

CLARO 1636.: CLARO, Giulo: *Opera omnia, siue Practica civilis atqve criminalis.* Genevæ, 1636. Sumptibus Petri Chouët.

COING 1996.: COING, Helmut: *A jogfilozófia alapjai.* Ford. SZABÓ, Béla. Budapest, 1996. Osiris Kiadó.

COLLAND 1796.: COLLAND, Friedrich: *Kurzer Inbegriff von dem Ursprunge der Wissenschaften, Schulen, Akademien, und Universitäten in ganz Europa, besonders aber der Akademien und hohen Schule zu Wien.* 1796. Gedruckt im k. k. Taubstummen-Institute, und in Commission bei Johann Thomas Edlen von Trattnern.

CS II/1.: KOLOSVÁRI, Sándor–ÓVÁRI, Kelemen (Szerk.): *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. – II. kötet I. fele. A tiszáninneni törvényhatóságok jogszabályai.* [Magyar Jogtörténeti Emlékek]. Budapest, 1890. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia.

CS III.: KOLOSVÁRI, Sándor–ÓVÁRI, Kelemen (Szerk.): *A magyar törvényhatóságok jogszabályainak gyűjteménye. – III. kötet. A tiszántúli törvényhatóságok jogszabályai.* [Magyarországi Jogtörténeti Emlékek 3.]. Budapest, 1892. Kiadja a M. T. Akadémia Történelmi Bizottsága.

CSECSETKA 1892.: CSECSETKA, Sámuel: *Magyarhoni evangélikus egyházjogtan – Harmadik kötet.* Pozsony, 1892. Wigand F. K. nyomdája.

CSEKEY 1917.: CSEKEY, István: *A magyar trónöröklési jog.* Budapest, 1917. Az Athenæum irodalmi és nyomdai r.-t. kiadása.

CSEPREGI 2020.: CSEPREGI, Zoltán: *Evangélikus lelkészek Magyarországon (ELEM) II/1. – A zsolnai zsinattól (1610) a soproni országgyűlésig (1681) II/1: Nyugat-Magyarország (a dunántúli, a bajmóci és a felső-dunamelléki egyházkerület).* Budapest, 2020. RECITI.

CSEPREGI 2021.: CSEPREGI, Zoltán: *Evangélikus lelkészek Magyarországon (ELEM) II. – A zsolnai zsinattól (1610) a soproni országgyűlésig (1681) II/3: Kelet-Magyarország (az ötvárosi egyházkerület és az erdélyi magyar evangélikus gyülekezetek).* Budapest, 2021. MEDI.T.

CSERGEÖ 1893.: CSERGEÖ, Géza: *Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch in einer neuen, vollständig geordneten und reich vermehrten Auflage mit heraldischen und historisch-genealogischen Erläuterungen – Vierten Bandes fünfzehnte Abteilung. Der Adel von Ungarn sammt den Nebenländern der St. Stephans-Krone.* Nürnberg, 1893. Verlag von Bauer und Raspe.

CSIZMADIA 1967.: CSIZMADIA, Andor: A hazai jog oktatása a 18. század második felében és Huszty István Jurisprudentia Practica-ja. In: *Jogtudományi Közlöny*, XXII. új. évf. 3–4. sz. 1967. 195–202. p.

CSOBÁN 1928.: CSOBÁN, Endre: Debrecen sz. kir. város levéltára. In: *Levéltári Közlemények – A M. Kir. Országos Levéltár Folyóirata*, 6. évf. 1–4. sz. 1928.

CSOBÁN s.d.: CSOBÁN, Endre: *Debrecen sz. kir. város levéltára*. [Különnyomat]. Budapest, s.d. K. M. Egyetemei Nyomda.

D'ELVERT 1888.: D'ELVERT, Christian Ritter: *Weitere Beiträge zur österreichischen Rechtsgeschichte – Erster Theil. Beiträge zur Geschichte des österreichischen a) Straf- b) Polizei- c) bürgerlichen Rechtes*. [Schriften der Historisch-statistischen Sektion der k. k. Mähr. Schles. Gesellschaft des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde XXVII. Bd.]. Brünn, 1888. In Commission der k. u. k. Hofbuchhandlung von Carl Winiker.

D'ELVERT 1894.: D'ELVERT, Christian Ritter: *Weitere Beiträge zur österreichischen Rechtsgeschichte – Zweiter Theil*. Brünn, 1894. In Commission der k. u. k. Hofbuchhandlung von Carl Winiker.

DAHL 2010.: DAHL, Gina: *Book Collections of Clerics in Norway, 1650–1750*. Leiden–Boston, 2010. Brill.

DAMHOUDER 1691.: DAMHOUDER, Jodocus: *Praxis Rerum Criminalium, Praetoribus, Propraetoribus, Consulis, Proconsulis, Magistratibus, Reliquisque id Genus Iustitiarum ac Officiorum, in quacunque Republica Forensium administrationem affumentibus, apprimè utilis & necessaria*. Coloniae Arippinae, 1691. Apud Ioannem Gymnicum, sub Monocerote.

DÁNÉ–SZABADI 2022.: DÁNÉ, Veronika–SZABADI, István: *A Tiszántúli Református Egyházkerület zsinati iratai – I. 1578–1735*. Debrecen, 2022. Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára.

DECIANI 1602.: DECIANI, Tiberio: *Responsorum – Volumen Tertium*. Venetiis, 1602. Apud Vaffallinum.

DÉCSY 1785.: DÉCSY, Antal: *Historia de Ortiv, Progressiv, Fatis, Mutationibus, Reformationibus, Ictis, Et Legislatoribus Iurisprudentiae Hungarica Gentilis Ac Christianae, in Quantum ad Processum Iudicarium Spectat*. Prodiit Pestinii, 1785. Typis Iosephi Godefredi Lettner.

DEGRÉ 1936a.: DEGRÉ, Alajos: Bónis György: A bírósági szervezet megújítása III. Károly korában (Systematica Commissio). In: *Századok*, LXX. évf. 4–6. sz. 1936. 228–230. p.

DEGRÉ 1936b.: *A Négyeskönyv büntetőjogi elvei*. [Angyal Szeminárium Kiadványai 34. sz.]. Budapest, 1936. Attila-Nyomda R-T.

DEGRÉ 2004.: DEGRÉ, Alajos: Megyei közgyűlések a XVI–XVII. századi török háborúk korszakában. In: MEZEY, Barna (Szerk.): *Degré Alajos: Válogatott jogtörténeti tanulmányok*. Budapest, 2004, Osiris. 163–179. p.

DÉNES 1983.: DÉNES, György: *A Bódvaszilasi-medence 700 éves története*. Miskolc, 1983. Herman Ottó Múzeum.

Des Heil. Röm. Reichs freyen Stadt Nürnberg Address- und Schreib-Calender s.d.: Des Heil. Röm. Reichs freyen Stadt Nürnberg Address- und Schreib-Calender von der Oesterlichen Raths-Wahl 1757. an, bis zur selbigen 1758. das ist das jetzt florir- und lebende Nürnberg, oder Verzeichnis aller Personen, sowohl Regenten, als der Herren Geistlichen und Beamten, auch Bedienten in der Stadt und auf dem Lande, ingleichen der sämtlichen Herren Officiers der Artillerie, Cavallerie, Infanterie von der Burgerschaft Nebst einem Anhang Des hochlöblichen Fränkischen Crayses-Convents zu Nürnberg, dann auch derer bey hiesiger Feld-Militz stehenden sämtlichen Herren Staabs- und Ober-Officiers. Nürnberg, s. a. verlegt Christoph Riegles seel. Wittib.

Die Gerhabschaftsordnung. Entwurf des Gesetzes vom 18. Februar 1669. [Sammlung Chorinsky, Bd. 60.]. <https://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?&aid=chs&datum=0060> (2025. 01. 19.)

DOMINKOVITS–D. SZAKÁCS 2018.: DOMINKOVITS, Péter –D. SZAKÁCS, Anita: *Adalékok és források a soproni evangélikus városvezető és szellemi elit 17–18. századi társadalomtörténeti kutatásához, végrendeletek.* Sopron, 2018. Dominkovits Péter, az MNL GyMSM Soproni Levéltára vezetője.

DONÁTH 1968.: DONÁTH, Regina: Egy magyar főúr tervezete az ország rendezésére a török hódoltság után. In: *Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei*, IV. évf. 1968. 291–306. p.

DONGÓ GYÁRFÁS 1912.: DONGÓ GYÁRFÁS, Géza: Sáros és Zemplén confoederációja 1706-ban. In: *Adalékok Zemplén-Vármegye Történetéhez*, 18. évf. 9–12. sz. 1912. 304–305. p.

DUROVICS–KÓNYA 2015.: DUROVICS, Alex–KÓNYA, Péter: *Az Eperjesi Kollégium felsőfokú hallgatói 1667–1850.* [Felsőoktatástörténeti kiadványok új sorozat 11.]. Budapest, 2015. Megjelent a Budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Levéltára kiadásában.

ECKHART 2000.: ECKHART, Ferenc: *Magyar alkotmány- és jogtörténet.* Budapest, 2000. Osiris Kiadó.

ÉLIÁS 2022.: ÉLIÁS, János: Források a karcagi református fiúiskola történetéhez, 1722–1850. In: *Lymbus*, 20. évf. 2022. 613–713. p.

EMBER 1940.: EMBER, Győző: *A m. kir. Helytartótanács ügyintézésének története 1724–1848.* Budapest, 1940. A M. Kir. Országos Levéltár Kiadványa.

EMBER 1946.: EMBER, Győző: *Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig.* [Magyar Országos Levéltár kiadványai III. Hatóság- és hivataltörténet 1.] Budapest, 1946. »Budapest« Irodalmi, Művészeti és Tudományos Intézet.

EMBER 1959: EMBER, Győző: Der österreichische Staatsrat und die ungarische Verfassung 1761–1768. – Erste Mitteilung. In: *Acta Historica*, Tom. VI. 1–2. sz. 1959. 105–153. p.

EMBER 1963: EMBER, Győző: A Habsburg abszolútizmus osztálypolitikája Magyarországon az 1760-as években. In: *A MTA Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei*, 13. k. 1–2. sz. 1963. 1–46. p.

EMŐDI 2013.: EMŐDI, András: *A nagyváradi egyházmegye alsópapságának könyvkultúrája a korai újkor végén.* Szeged, 2013. Szegedi Tudományegyetem.

EMŐDI, 2002.: EMŐDI, András: *A nagyváradi székeskáptalan könyvtára a XVIII. században*. Budapest – Szeged, 2002. Országos Széchényi Könyvtár – Scriptum Rt.

ERNST–KROHNE 1904.: ERNST, Willy–KROHNE, Max: *Die Zivilprozeßordnung*. Berlin, 1904. Verlag von H. W. Müller.

FABÓ 1873.: FABÓ, András: *Az 1662^{diki} országgyűlés*. Budapest, 1873. Az Atheneum tulajdona.

FALLENBÜCHEL 2002.: FALLENBÜCHL, Zoltán: *Állami (királyi és császári) tisztségviselők a 17. századi Magyarországon – Adattár*. Budapest, 2002. Országos Széchényi Könyvtár–Osiris Kiadó.

FALLENBÜCHL 1968.: FALLENBÜCHL, Zoltán: A Magyar Kamara tisztviselői a XVII. században. In: *Levéltári Közlemények*, 39. évf. 2. sz. 1968. 234–268. p.

FALLENBÜCHL 1970.: FALLENBÜCHL, Zoltán: Magyar Kamara tisztviselői a XVIII. században. In: *Levéltári Közlemények*, 41. évf. 2. sz. 1970. 259–336. p.

FALLENBÜCHL 1992.: FALLENBÜCHL, Zoltán: Mária Terézia magyar dikasztériális tanácsosai 1740–1780. In: *Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyvei*, 1984–1985. évf. 1992. 283–334. p.

FARINACCI 1676.: FARINACCI, Prospero: *Praxis Et Theoricæ Criminalis Amplissimæ, Pars quidem Quarta: aft Operum Criminalium Pars Quinta*. Norimbergæ, 1676. Sumptibus Wolfgangi Mauritiï Endteri, & Johannis Andreæ Endteri Hæredum.

FARINACCI s.d. [1604].: FARINACCI, Prospero: *Opera Criminalia Praxis, et Theoricæ Criminalis Amplissimæ – Pars Tertia*. Prostat Francofurti & Noribergæ, s.d. [1604]. Apud Johan. Andr. Endterum, & Guolffg. Jun. hæredes.

FARINACCI s.d.: FARINACCI, Prospero: *Opera omnia, Quæ hactenus, dum vixit, in vsum ICTorum edidit, In tomos octo divisa*. Prostant Francofurti ad Mœnum, s.d. in Officina Paltheniana.

FAYER 1905.: FAYER, László: *A magyar büntetőjog kézikönyve – Első Kötet. Bevezető rész és általános tanok*. Budapest, 1905. Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda.

FAZEKAS 1998.: FAZEKAS, István: Az Osztrák Állami Levéltár nyomtatásban megjelent segédletei. In: *Levéltári Közlemények*, 69. évf. 1–2. sz. 1998. 195–219. p.

FAZEKAS 2011.: FAZEKAS, István: Az osztrák állami levéltár nyomtatásban megjelent segédletei. In: *Fons (Forráskutatás és Történeti Segédtudományok)*, 18. évf. 3. sz. 2011. 271–321. p.

FAZEKAS 2014.: FAZEKAS, István: A Magyar Udvari Kancellária és hivatalnokai a 16–18. században: hivatalnoki karrierlehetőségek a kora újkori Magyarországon. In: *Századok*, 148. évf. 5. sz. 2014. 1131–1155. p.

FAZEKAS 2018.: FAZEKAS, István: *A Magyar (Udvari) Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között*. [Akadémiai Doktori Értekezés]. Budapest, 2018.

FAZEKAS 2019.: FAZEKAS, István: Die Ungarische Hofkanzlei. In: HOCHEDLINGER, Michael–MAT’A, Petr–WINKELBAUER, Thomas (Szerk.): *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit – Band 1 Teilband 1 Hof und Dynastie, Kaiser und Reich, Zentralverwaltungen, Kriegswesen und landesfürstliches Finanzwesen*. Wien, 2019. Böhlau Verlag. 489–503. p.

FEJÉR 1835.: FEJÉR, György: *Historia Academiae Scientiarum Pazmaniae Archi-Episcopalis ac M. Theresianae Regiae Literaria*. Budae, 1835. Typis Regiae Scientiarum Universitatis Hungaricae.

FELHŐ–VÖRÖS 1961.: FELHŐ, Ibolya–VÖRÖS, Antal: *A helytartótanácsi levéltár*. [Magyar Országos Levéltár kiadványai, I. Levéltári leltárak 3.]. Budapest, 1961. Akadémiai kiadó.

FERDINANDY 1892.: FERDINANDY, Gejza: *Magyarország közjogi viszonya Ausztriához és annak történelmi fejlődése*. Budapest, 1892. Kilián Frigyes M. K. Egyetemi Könyvtáros Bizománya.

FERRARIIS 1572.: DE FERRARIIS, Johannes Petrus: *Practica Io. Petri de Ferrariis Papien. Iuris Interpretis Clarissimi, Per totum orbem celebratissima, omnibus tam iusdicentibus quàm aduocatis, caufarumq̃ patronis, atque notarijs mirum in modum vtilis, et neccessaria, ac per eos continue in iudicijs frequentata*. Venetiis, 1572. Apud Franciscum RampaZetum.

FINDURA 1894.: FINDURA, Imre: *Rima-Szombat szabadalmas város története*. Budapest, 1894. Eggenberger-féle Könyvkereskedés (Hoffmann és Molnár).

FINKEY 1914.: FINKEY, Ferenc: *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, 1914. Grill Károly Könyvkiadóvállalata.

FINKEY 2000.: FINKEY, Ferenc: *A magyar büntetőperjogi tudomány háromezázados fejlődéstörténete*. 1619–1914. Sárospatak, 2000 (1948). Jogászok a Kultúráért Alapítvány.

FITZ 1927.: FITZ, Joseph: Georg Michaelis Cassai und seine Bibliothek. In: VOM BUND DER EHEMALIGEN INSTITUTS- UND COLLEGIUMSMITGLIEDER (Szerk.): *Aus den Forschungsarbeiten der Mitglieder des ungarischen Instituts und des Collegium Hungaricum in Berlin – Dem Andenken Robert Graggers gewidmet*. Berlin–Leipzig, 1927. Walter de Gruyter & Co. 122–145. p.

FLEETWOOD 1855.: FLEETWOOD, John: *History of the Holy Bible – From the Creation of the World to the Incarnation of our Lord Jesus Christ*. 1855. New York, Robert Carther & Brothers.

FORGON 1909a.: *Gömör-Kishont vármegye nemes családai. – Első kötet*. Kolozsvárt, 1909. Nyomatott Gámán J. Örököse Könyvsajtóján.

FORGON 1909b.: *Gömör-Kishont vármegye nemes családai. – Második kötet*. Kolozsvárt, 1909. Nyomatott Gámán J. Örököse Könyvsajtóján.

FŐGLEIN 1933.: FŐGLEIN, Antal: Gömör vármegye levéltára. In: *Levéltári Közlemények*, 11. évf. 3–4. sz. 1933. 208–222. p.

FŐGLEIN 1942–1945.: FŐGLEIN, Antal: A vármegyei levéltárak első állandó őrzőhelye. In: *Levéltári Közlemények*, 20–23. évf. 1942–1945. 196–254. p.

FRAKNÓI 1922.: FRAKNÓI, Vilmos: *A Habsburg-ház trónöröklési jogának megállapítása az 1687/8-ik évi országgyűlésen*. Budapest, 1922. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-T.

FRANZEN 1881.: FRANZEN, Alajos: Szokolca város múltjára vonatkozó levéltári adatok. In: LUKAVSZKY, Alajos (Szerk.): *A Szokolcai Kir. Kath. Algymnasium értesítője az 1880–1881. tanévről*. Szokolcán, 1881. Nyomatott Skarnitzl József örökösénél. 3–16. p.

FREHER 1688.: FREHER, Paul: *Theatrum virorum eruditione singulari clarorum tomus posterior*. Noribergae, 1688. Impensis Johannis Hofmanni, v Typis Haeredum Andreae Knorzii.

FRIIS-JENSEN 2015.: FRIIS-JENSEN, Karsten (Szerk.): *Saxo Grammaticus Gesta Danorum – The History of the Danes – Volume I*. Ford. FISHER, Peter. Oxford, 2015. Clarendon Press.

FÜGEDI–DOBROSSY 2005.: FÜGEDI, Márta–DOBROSSY, István: „Az ingó jószágokban ékességeket szolgáló portékák” – Négyesi Szepessy Zsigmond inventáriuma 1786-ból. In: *Levéltári évkönyv, XII–XIII. k.* 2005. 109–141. p.

GAÁL 1837.: GAÁL, László: *Az erdelyi diaetak végzéseinek nyomdokai és a' compilata constitutio után költ articulások' kivonatja*. Kolo'svárt, 1837. Tilsch és fia tulajdona.

GÁBORJÁNI SZABÓ 2014.: GÁBORJÁNI SZABÓ, Botond: *Kazay Sámuel és a Debreceni Kollégium – Egy könyvgyűjtő patikus élete és gyűjteményének sorsa – fejezet a historia litteraria magyarországi történetéből*. Debrecen, 2014. Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények.

GARÁDY 1862.: GARÁDY, Thuróczmegyei tudósok. In: KNAUZ, Nándor–NAGY, Iván (Szerk.): *Tudományos Értekező – Első Kötet*. Pest, 1862. Pfeifer Nándor bizománya. 341–342. p.

GAZDAG 1985.: GAZDAG, István: A Hajdú-Bihar megyei Levéltár története. In: *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Közleményei*, 21. sz. 1985.

GÉRA, Eleonóra Erzsébet–OROSS, András–SIMON Katalin: *Buda város tanácsülési jegyzőkönyveinek regesztái 1699–1703*. [Budapest Történetének Forrásai 10.]. Budapest, 2015. s.e. 16. p.

GÉRA–OROSS–SIMON 2015.: GÉRA, Eleonóra Erzsébet–OROSS, András–SIMON Katalin: *Buda város tanácsülési jegyzőkönyveinek regesztái 1699–1703*. [Budapest Történetének Forrásai 10.]. Budapest, 2015. s.e.

GOCHETZ 1746.: GOCHETZ, Gábor: *Systema praxis criminalis incltyi Regni Hungariae, Partiumque eidem adnexarum, in duas partes divisum, quarum prima, maleficiis et malefactoribus in genere, altera, de criminibus in specie continet, articulos*. Budae, 1746. Typis. Veronicae Nottensteinin, Viduae.

GOERLITZ 1942.: GOERLITZ, Theodor: Das deutsche Recht in der Ukraine und seine Einflüsse auf das ukrainische Recht im 16.–18. Jahrhundert. IV, 220 S Gr.-80 S. Hirzel, Leipzig 1942. Kart. 12 RM. [Besprechung]. In: *Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, Bd. 35. H. 2/3. 1942. 245–247. p.

GORDÁN 2019.: GORDÁN, Edina: *A Dési Ferences Rendház Könyvtárának Régi Állománya*. Budapest, 2019. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ.

GÖNCZI 2013.: GÖNCZI, Katalin: Die Rechtsentwicklung – ein geschichtlicher Überblick. In: GÖNCZI, Katalin–WIELAND, Carls: *Sächsisch-magdeburgisches Recht in Ungarn und Rumänien – Autonomie und Rechtstransfer im Donau- und Karpatenraum*. Berlin–Boston, 2013. De Gruyter. 11–19. p.

GÖNCZI 2021.: GÖNCZI, Katalin: Analyse des Rechtstransfers. In: BILY, Inge–WIELAND, Carls–GÖNCZI, Katalin–LAZAR, Marija (Szerk.): *Sächsisch-magdeburgisches Recht in Tschechien und in der Slowakei – Untersuchungen zur Geschichte des Rechts und seiner Sprache*. Berlin–Boston, 2021. De Gruyter. 11–75. p.

GRÄFF 1817.: GRÄFF, Johann Christian: *Verfuch einer Gefchichte der Criminal=Gefetzgebung, der Land= und Banngerichte, Torturen, Urfehden, auch des Heren= und Zauberwefens in der Steyermark*. Grätz, 1817. Im Verlage der Willer'schen Buchhandlung.

GRAFFEL 1880.: GRAFFEL, János: *A nagyszombati érseki főgymnasium értésítvénye az 1879–80. tanév végén*. Nagyszombat, 1880. Winter Zsigmond betüivel.

GRASSI 1831.: GRASSI, Giuseppe: *Opere di Raim. Montecuccoli – Volume secondo*. Milano, 1831. Per Giovanni Silvestri.

GRETSCHEL 1830.: GRETSCHEL, Carl Christian Carus: *Die Universität Leipzig in der Vergangenheit und Gegenwart*. Dresden, 1830. P. G. Hilscher'sche Buchhandlung.

GUNDLING 1735.: GUNDLING, Nicolaus Hieronymus: *Vollständige Historie der Gelahrtheit oder ausführliche Discourse [Dritter Theil in sich enthaltende Die Historiam Literariam Sec. XVII.]*. Franckfurt und Leipzig, 1735. Bey Wolfgang Ludwig Spring.

GUNDLING 1738.: GUNDLING, Nicolaus Hieronymus: *Collegium Historico-Literarium oder Ausführliche Discourse über die Vornehmsten Wissenschaften und besonders die Rechtsgelahrtheit. Zu verschiedenen malen in zahlreichen Versammlungen gehalten, und in Anmerkungen bis 1737 fortgesetzt*. Bremen, 1738. Bey Rathanael Saurmann.

GÜNTHER s.d. [1859.]: GÜNTHER, Karl Friedrich: *Ordinarius senior et reliqui professores facultatis juridicae Lipsiensis Memoriam Joannis Gotthelf Martini juris utriusque doctoris et summi in Saxonia procuratoris aerarii regii simulque senatoris Dresdensis Die XXIII. M. Junii A. MDCCCLIX. Hora IX. In auditorio jurisconsultorum pie celebrandum indicunt. – Inest Commentatio de fati libelli Carpzoviani, cui inscribitur: Peinlicher Inquisitions- und Achtsprocess caet.* Lipsiae, s.d. [1859.]. Prostat apud A. Edelmannum Bibliopolam Universitatis.

GYULAI 1997.: GYULAI, Éva: Négyesi Szepessy János († 1746) és Zsigmond († 1768) halotti zászlaja a Herman Ottó Múzeum történeti gyűjteményében. In: *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, 35–36. sz. 1997. 193–223. p.

HÄCKERMANN, Adolf: Chriftiani David. In: HISTORISCHE COMMISSION BEI DER KÖNIGL. AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN (Szerk.): *Allgemeine deutsche Biographie – Vierter Band. Carmer–Deck*. Leipzig, 1876. Verlag von Duncker & Humblot. 212–213. p.

HAGENTHURN 2010.: HAGENTHURN, Endre (Szerk.): *Segesvári boszorkányperek – Schässburger Hexenprozesse*. Budapest, 2010. Balassa Kiadó.

- HAJDU 1973.: HAJDU, Lajos: Das Strafgesetzbuch Joseps II. in Ungarn – Beiträge zur Wertung der strafrechtlichen Reformen des Josefinismus. In: *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae. Sectio iuridica*, 15. k. 1973. 29–48. p.
- HAJDU 1974.: HAJDU, Lajos: II. József büntetőtörvénykönyve Magyarországon. In: *Jogtudományi Közlöny*, XXIX. új évf. 1–2. sz. 1974. 48–55. p.
- HAJDU 1983.: HAJDU, Lajos: *A közjó szolgálatában – A jozefinizmus igazgatási és jogi reformjairól*. Budapest, 1983. Magvető Könyvkiadó.
- HAJDU 1984.: HAJDU, Lajos: A büntetőjogtörténet kutatásának kihasználatlan lehetőségeiről – A rabtabellák és büntető-perkivonatok történeti forrásértéke. In: *Levéltári Közlemények*, 55. évf. 1. sz. 1984. 3–30. p.
- HAJDU 1986.: HAJDU, Lajos: Jogtörténeti kutatómunkánk hiányosságairól és követelményeiről. (Töprengés Kállay István „Úriszéki bíraskodás a XVIII–XIX. században” című monográfiája kapcsán). In: *Századok*, 120. évf. 5–6. sz. 1986. 1095–1120. p.
- HALBAN 1896.: HALBAN, Alfred: *Zur Geschichte des deutschen Rechtes in Podolien, Wolhynien und der Ukraine*. Berlin, 1896. Verlag von R. L. Prager.
- HARPPRECHT 1603.: HARPPRECHT, Johann: *Tractatus Criminalis – Planam ac perspicuam alivqot titvlorvm libri IV. Institutionum Iuris Dn. Iustiniani Imp. explicationem complectens*. Francofurti, 1603. Typis Ioachimi Bratheringii, Sumptibus Iohannis Ludouici Bitfchij, & Confortis.
- HÄRTER 2002.: HÄRTER, Karl: Von der »Entstehung des öffentlichen Strafrechts« zur »Fabrikation des Verbrechens«. – Neuere Forschungen zur Entwicklung von Kriminalität und Strafjustiz im frühneuzeitlichen Europ. In: *Rechtsgeschichte*, Bd. 1. 2002. 159–196. p.
- HAUBOLD 1847.: HAUBOLD, Christian Gottlieb: *Lehrbuch des Königlich-Sächsischen Privatrechts – Erste Abtheilung*. Leipzig, 1847. in der Hahn'schen Verlags-Buchhandlung.
- HÁZI 1982a.: HÁZI, Jenő: *Soproni polgárcsaládok 1535-1848 1. kötet*. Budapest, 1982. Akadémiai Kiadó.
- HÁZI 1982b.: HÁZI, Jenő: *Soproni polgárcsaládok 1535-1848 2. kötet*. Budapest, 1982. Akadémiai Kiadó.
- HEGEDÜS 2007.: HEGEDÜS, Zoltán: Moson vármegye követei az 1662–1848 közötti rendi országgyűléseken. In: *Arrabona – Múzeumi közlemények*, 45. évf. 2. sz. 2007. 33–43. p.
- HEGYI 2003.: HEGYI, Ádám: *Magyarországi diákok svájci egyetemeken és akadémiákon 1526–1788 (1789)*. Budapest, 2003. Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára.
- HEIMBACH 1852.: HEIMBACH, Carl Wilhelm Ernst: *Lehrbuch des sächsischen bürgerlichen Proceßes mit besonderer Rückficht auf die Gesetzgebung der zu dem OA Gericht zu Jena vereinten Länder – Erfter Band: Allgemeiner Theil und ordentlicher Proceß*. Jena, 1852. Druck und Verlag von Friedrich Mauke.
- HELLBLING 1996.: HELLBLING, Ernst Carl: *Grundlegende Strafrechtsquellen Der Österreichischen Erbländer Vom Beginn Der Neuzeit Bis Zur Theresiana. – Ein Beitrag Zur Geschichte Des Strafrechts in Österreich*. Wien–Köln–Weimar, 1996. Böhlau Verlag.

HERBERT 1883.: HERBERT, Heinrich: Der innere und äussere Rath Hermannstadts zur Zeit Karls VI. – Mittheilungen aus den Hermannstädter Magistratsprotocollen. In: *Archiv des Vereins für Siebenbürgische Landeskunde*, Új évf. 17. k. 2. sz. 1883. 347–485. p.

HERBST 1871.: HERBST, Eduard: *Handbuch des allgemeinen österreichischen Strafrechtes. Mit Rücksicht auf die Bedürfnisse des Studiums und der Anwendung. – Erster Band. Von der Verbrechen.* Wien, 1871. Verlag der G. J. Manz'schen Buchhandlung.

HERBST 1882.: HERBST, Eduard: *Handbuch des allgemeinen österreichischen Strafrechtes. Mit Rücksicht auf die Bedürfnisse des Studiums und der Anwendung. – Erster Band. Von der Verbrechen.* Wien, 1882. Verlag der Manz'schen k. k. Hof-Verlags- und Universitäts-Buchhandlung.

HERNER–MONOK 1983.: HERNER, János–MONOK, István: *Magángyűjtemények Magyarországon 1545-1721 – Könyvjegyzékek bibliográfiája.* Szeged, 1983. Kiadja a József Attila Tudományegyetem.

HERPAY 1925.: HERPAY, Gábor: *Nemes családok Debrecenben.* Debrecen, 1925. Debrecen Sz. Kir. Város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda-Vállalata.

HERPAY 1926.: HERPAY, Gábor: *Nemes Családok Hajdúvármegyében.* 1926. Debrecen, Debrecen Sz. Kir. Város és a Tiszántúli Református Egyházkerület Könyvnyomda-Vállalata.

HERZOG 1924: HERZOG, József: A magyar kincstár háborús hitelműveletei Grassalkovich kamaraelnöksége idején. In: *Századok*, LVIII. évf. 1–6. sz. 1924. 433–465. p.

HERZOG 1932.: HERZOG, József: Magyar levéltári terminológia. In: *Levéltári Közlemények*, 10. évf. 1–2. sz. 1932. 1–11. p.

HILGENDORF 2019.: HILGENDORF, Eric: Die deutsche Strafrechtswissenschaft der Gegenwart. In: HILGENDORF, Eric–HANS, Kudlich–BRIAN, Valerius (Szerk.): *Handbuch des Strafrechts – Band I Grundlagen des Strafrechts.* Heidelberg, 2019. C. F. Müller GmbH., 853–895. p.

HILLEBRAND 1981.: HILLEBRAND, Werner: *Die Matrikel der Universitäts Helmstedt – Band II. 1636–1685.* Hildesheim, 1981. Verlag August Lax.

HOEGEL 1904.: HOEGEL, Hugo: *Geschichte Des Österreichischen Strafrechtes in Verbindung mit Einer Erläuterung seiner Grundsätzlichen Bestimmungen – Erste Heft: I. Übersicht der Geschichte des österreichischen Strafrechtes. II. Die allgemeinen Schuldformen.* Wien, 1904. Manz'sche k. u. k. Hof-Verlags- und Universitäts-Buchhandlung.

HOLL 1963.: HOLL, Béla: Pest-Buda polgárainak könyvkultúrája a XVII—XVIII. században. In: *Tanulmányok Budapest Múltjából*, 15. k. 1963. 289–327. p.

HOLLÓK 1837.: HOLLÓK, Imre: *Egy pillanat a' dé'smákra, 's különösen a' gömöriek' czélszerű használatira.* Ro'snyón, 1837. Kek Jó'sef Cs. Kr. szab. Könyvnyomtató Intézetébe.

HOLTZENDORFF 1871.: HOLTZENDORFF, Franz von (Szerk.): *Handbuch des deutschen Strafrechts, In Einzelbeiträgen, Erster Band. Die geschichtlichen und philosophischen Grundlagen des Strafrechts.* Berlin, 1871. C. G. Lüderitz'sche Verlagsbuchhandlung, Carl Habel.

HORÁNYI 1775.: HORÁNYI, Elek: *Memoria Hungarorum et provincialium scriptis editis notorum – Pars I.* Viennae, 1775. Impensis Antonii Loewii, Bibliopolae Poseniensis.

HORVÁTH I. 1903.: HORVÁTH, Ignác: Revisnyei Reviczky János Ferencz könyvtára 1742-ből. In: *Magyar Könyvszemle – A Magyar Nemz. Múzeum Széchényi Orsz. Könyvtárának Közlönye*, XIII. k. 1903. 246–258. p.

HORVÁTH I. I. 1786.: HORVÁTH, Ignác István: *Bibliotheca jurisconsultorum Hungariae – Tomus I.* Posenii, 1786. Typis Simonis Petri Weber.

HORVÁTH J. 1889.: HORVÁTH, József: *A nádasdi gróf Nádasdy család nádasd-ladányi elsőszülöttségi könyvtárának története és ismertetése.* Budapest, 1889. A könyvtár tulajdona.

HORVÁTH M. 1872.: HORVÁTH, Mihály: *Magyarország történelme – Hatodik kötet.* Pesten, 1872. Kiadja Heckenast Gusztáv.

HORVÁTH T. A. 1937.: HORVÁTH, Tibor Antal: Boszorkányok és boszorkánypörök Szombathelyen. In: *Vas Szemle*, IV. évf. 1–2. sz. 1937. 19–32. p.

HÖHR 1880.: HÖHR, Daniel: *Programm des evang. Gymnasiums A. B. in Schässburg und der damit verbundenen Lehr-Anstalten.* Schässburg, 1880. Druck von Binder & Horeth.

HÖHR 1882.: HÖHR, Daniel: *Programm des evang. Gymnasiums A. B. in Schässburg und der damit verbundenen Lehr-Anstalten.* Hermannstadt, 1882. S. Filtsch's Buchdruckerei (W. Krafft).

HÖHR 1898.: HÖHR, Daniel: *Programm des evang. Gymnasiums A. B. in Schässburg.* Hermannstadt, 1898. Buchdruckerei W. Krafft.

HÖRK 1885.: HÖRK, József: *A Sáros-Zempléni Ev. Esperesség története.* Kassán, 1885. Nyomatott Bernovits G. Könyvnyomdájában.

HÖRK 1895.: HÖRK, József: *Az Eperjesi Ág. hitv. ev. kerületi collegium értesítője az 1894–95. iskolai évről.* Eperjesen, 1895. Kósch Árpád Könyvnyomtató-Intézetéből.

HUNFALVY 1867.: HUNFALVY, János (Szerk.): *Gömör és Kishont törvényesen egyesült vármegyének leírása.* Pest, 1867. Nyomatott Emich Gusztáv, Magy. Akad. Nyomdásznál.

HURSÁN 2023.: HURSÁN, Szabolcs: *Batthyány Lajos Ernő könyvtára (1743).* Budapest, 2023. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ.

HUSZTY A. 1742.: HUSZTY, András: *Iurisprudentia Hvngarico Transilvanica. In Qua Doctrina STEPHANI VERBŐCII, Illustris quondam Iureconsulti Transilvano Hungari, in Prologo DECRETI, seu OPERIS TRIPARTITI contenta, ad Lydium Rectae Rationis Lapidem reuocatur: Ex Fontibus suis Veris atque Originalibus deducitur: Iusto ac Naturali ordine digeritur: Clarissime explicatur: Ac Per Titulos LV. commoda in vsum Nobilissimae Cupidissimaeque Legum Patriarum Iuuentutis Hungarico Transilvanicae methodo adornatur.* Cibinii in Transilvania, 1742. Excusa in Officina Eiusdem Liberae Regiaeque Ciuitatis a' Iohanne Barth.

HUSZTY I. 1745.: HUSZTY, István: *Jurisprudentia practica seu commentarius novus in jus hungaricum compositus.* Budae, 1745. Tyis Veronice Nottensteinin, Viudae.

HUSZTY I. 1766.: HUSZTY, István: *Jurisprudentia practica seu commentarius novus in jus hungaricum compositus*. Tyrnaviae, 1766. Tyis Collegii Academici Societatis Jesu.

HUSZTY I. 1778.: *Jurisprudentia practica seu commentarius novus in jus hungaricum compositus*. Agriae, 1778. Typis Scholae Episcopalis.

IFJ. REISZIG 1901.: IFJ. REISZIG, Ede: Bihar vármegye története. In: BOROVSZKY, Samu (Szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai – Bihar vármegye és Nagyvárad*. Budapest, 1901. „Apollo“ Irodalmi Társaság „Magyarország vármegyéi és városai“ Szerkesztősége és Kiadóhivatala. 455–582. p.

IFJ. REISZIG 1903.: IFJ. REISZIG, Ede: Gömör-Kishont vármegye története. In: BOROVSZKY, Samu (Szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai – Gömör-Kishont vármegye*. Budapest, 1903. Apollo Irodalmi Társaság. 449–558. p.

IFJ. REISZIG 1905.: IFJ. REISZIG, Ede: Zemplén vármegye története. In: BOROVSZKY, Samu (Szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai – Zemplén vármegye és Sátoraljaújhely r. t. város*. Budapest, 1905. Országos Monografia Társaság. 516–544. p.

IFJ. REISZIG–SCHLAY 1903.: IFJ. REISZIG, Ede–SCHLAY, Samu: Gömör vármegye nemesi családai. In: BOROVSZKY, Samu (Szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai – Gömör-Kishont vármegye*. Budapest, 1903. Apollo Irodalmi Társaság. 632–660. p.

ILA 1944.: ILA Bálint: *Gömör megye – II. Kötet*. Budapest, 1944. A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása.

ILA 1946.: ILA Bálint: *Gömör megye – III. Kötet*. Budapest, 1946. A Magyar Tudományos Akadémia Kiadása.

ILLÉSSY 1902.: ILLÉSSY, János (Szerk.): *Az 1754–1755. évi országos nemesi összeírás*. Budapest, 1902. Az Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat nyomása.

IPOLYI 1854.: IPOLYI, Arnold: *Magyar mythologia*. Pest, 1854. Kiadja Heckenast Gusztáv.

IVÁNYI 1971.: IVÁNYI, Emma: Esterházy Pál nádor és a magyar rendek tervezete az ország új berendezésével kapcsolatban. In: *Levéltári Közlemények*, 42. évf. 1. sz. 1971. 137–161. p.

IVÁNYI 1987.: IVÁNYI, Emma: A „Magyar Einrichtungswerk”. In: PRAZNOVSZKY, Mihály–BAGYINSZKY ISTVÁNNÉ (Szerk.): *Gazdaság és mentalitás Magyarországon a török kiűzésének idején. Szécsény, 1985. december 3–4.* [Discussiones Neogradienses 4. – konferencia kötet.]. Salgótarján, 1987. Kiadja a Nógrád Megyei Múzeumok Igazgatósága. 159–180. p.

IVÁNYI 1991.: IVÁNYI, Emma: *Esterházy Pál nádor közigazgatási tevékenysége 1681–1713*. [Magyar Országos Levéltár kiadványai, III. Hatóság- és hivataltörténet 10.]. Budapest, 1991. Akadémiai Kiadó.

JÄGERSKIÖLD 1967.: JÄGERSKIÖLD, Stig: Roman Influence on Swedish Case Law in the 17th Century. In: *Scandinavian Studies in Law*, Vol. 11. 1967. 177–209. p.

JÁNOSSY 1943.: JÁNOSSY, Dénes: Reformtörekvések a polgári peres eljárás terén a XVIII. században. In: *Századok*, LXXVII. évf. 1–3. sz. 1943. 46. p. 41–77. p.

JARCHI–BREITHAUPT 1714.: JARCHI, Salomo R.–BREITHAUPT, Johann Friedrich: *R. Salomonis Jarchi, [Rashi] dicti Commentarius Hebraicus in librr. Josuæ, Judicum, Ruth, Samuelis, Regnum, Chronicorum, Esræ, Nehemiæ et Estheræ, item in Salomonis Proverbia, Ecclesiasten et Canticum Canticorum, Latine versus, cum duobus vetuftisfimis codicibus MStis membranaceis collatus*. Gothae, 1714. Typis Reyherianis.

JENULL 1837.: JENULL, Sebastian: *Das Oesterreichische Criminal-Recht nach seinen Gründen und seinem Geiste – Erster Theil. [Dritte unveränderte Ausflage]*, Wien, 1837. Gedruckt und im Verlage bey Carl Gerold.

JERKELI 1921.: JERKELI, Hermann: *Jahresbericht der Stefan Ludwig Roth-Schule in Mediasch (Ev. Gymnasium A. B.) über das Schuljahr 1920/21*. Mediasch, 1921. Buchdruckerei G. A. Reissenberger.

JEROUSCHEK 2008.: JEROUSCHEK, Günter: Carpzov, Benedikt (1595–1666). In: CORDES, Albrecht–LÜCK, Heiner–WERKMÜLLER, Dieter–SCHMIDT-WIEGAND, Ruth (Szerk): *Handwörterbuch zur deutschen Rechtsgeschichte (HRG) – Band I: Aachen – Geistliche Bank*. [2., völlig überarbeitete und erweiterte Auflage]. Berlin, 2008. Eric Schmidt Verlag. 819–821. p.

JÓNY 1786.: JÓNY, János: *Commentatio historico-juridica de origine et progressu juris hunno-hungarici a primis hunnorum in Pannoniam susceptis demigrationibus ad praesentia usque tempora continua annorum serie repetita*. In: HORVÁTH, Ignác István: *Bibliotheca jvrisconsvltorvm Hungariae. – Tomvs I. Posonii, 1786*. Typis Simonis Petri Weber. 1–236. p.

JÖCHER 1751.: JÖCHER Christian Gottlieb (Szerk.): *Allgemeines Gelerhten-Lexicon, Darinne die Gelehrten aller Stände sowohl männ- als weiblichen Geschlechts, welche vom Anfange der Welt bis aufietzige Zeit gelebt, und sich der gelehrten Welt bekannt gemacht, Nach ihrer Geburt, Leben, merckwürdigen Geschichten, Absterben und Schrifften aus den glaubwürdigsten Scriebenten in alphabetischer Ordnung beschrieben werden. Vierter Theil. S – Z*. Leipzig, 1751. in Johann Friedrich Gleditschens Buchandlung.

JUGLER 1773.: JUGLER, Johann Friedrich: *Beyträge zur juristifchen Biographie oder genauere litterarifche und critifche Nachrichten von dem Leben und den Schriften verftorbener Rechtsgelehrten auch Staatsmänner, welche sich in Europa berühmt gemacht haben. Des ersten Bandes ersten Stück*. Leipzig, 1773, bey Johann Samuel Heinfius.

KAJTÁR 2003.: KAJTÁR, István: *A 19. századi modern magyar állam- és jogrendszer alapjai. – Európa–Haladás–Magyarország*. Budapest–Pécs, 2003. Dialóg Campus Kiadó.

KAJU 2014.: KAJU, Katre: *Literatur in Gerichtsakten?* In: MARTI, Hanspeter–CAFLISCH-SCHNETZLER, Ursula–MARTI-Weissenbach, Karin (Szerk): *Kulturaustausch – Baltisches Echo auf Gelehrte in der Schweiz und in Deutschland*. Köln–Weimar–Wien, 2014. Böhlau Verlag. 49–62. p.

KÁLLAY 1962.: KÁLLAY, István: *Zur Verwaltungsgeschichte der freien königlichen ungarischen Städte im 17. und 18. Jahrhundert*. In: *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, 15. k. 1962. 181–198. p.

KÁLLAY 1973.: KÁLLAY, István: *A Balassa család levéltárának rendezése*. In: *Levéltári Szemle*, 23. évf. 3. sz. 1973. 375–381. p.

- KÁLLAY 1978.: KÁLLAY, István: *Az Esterházy család hercegi ágának levéltára – Repertórium*. Budapest, 1978. Magyar Országos Levéltár.
- KÁLLAY 1988.: KÁLLAY, István: *Fehérvár regimentuma 1688-1849. – A város mindennapjai*. Székesfehérvár, 1988. dr. Farkas Gábor.
- KÁLLAY 1996.: KÁLLAY, István: *Városi bíraskodás Magyarországon 1686–1848*. Budapest, 1996. Osiris Kiadó.
- KÁLLAY–PATAKY LAJONSNÉ 1972.: KÁLLAY, István–PATAKY LAJONSNÉ: *A Balassa család levéltára – Repertórium*. Budapest, 1972. Magyar Országos Levéltár.
- KALMÁR 2017.: KALMÁR, János: Raimondo Montecuccoli Magyarországgal kapcsolatos politikai nézetei. In: BUJDOSNÉ PAP, Györgyi–FEJÉR, Ingrid–H. SZILASI, Ágota (Szerk.): *Várostromok és Közép-Európa Zrínyi Miklós (1620-1664) korában*. Eger, 2017. Dobó István Vármúzeum. 163–179. p.
- KALMÁR 2019.: KALMÁR, János: Die Commissio Neoacquistica. In: HOCHEDLINGER, Michael–MAT’A, Petr–WINKELBAUER, Thomas (Szerk.): *Verwaltungsgeschichte der Habsburgermonarchie in der Frühen Neuzeit – Band 1 Teilband 1 Hof und Dynastie, Kaiser und Reich, Zentralverwaltungen, Kriegswesen und landesfürstliches Finanzwesen*. Wien, 2019. Böhlau Verlag. 509–515. p.
- KALMÁR–VARGA J. 2010.: KALMÁR, János–VARGA J, János (Szerk.): *Einrichtungswerk des Königreichs Hungarn (1688-1690)*. [Forschungen zur Geschichte und Kultur des östlichen Mitteleuropa Band 39 Quellen – Band 1]. Stuttgart, 2010. Franz Steiner Verlag.
- KAPPLER 1838.: KAPPLER, Friedrich: *Handbuch der Literatur des Criminalrechts und dessen philosophischer und medizinischer Hilfswissenschaften; für Rechtsgelehrte, Psychologen und gerichtliche Aerzte*. Stuttgart, 1838. J. Scheible’s Buchhandlung.
- KÁRMÁN 1906.: KÁRMÁN, Elemér: *A kir. ügyészség és az előzetes eljárás*. In: *Magyar Jogászegyleti Értekezések*, XXXII. k. 257. sz. 8. füz. 1906. 273–364. [3–94.] p.
- KARNER 1977.: KARNER, Károly: Két soproni polgár könyvtára a 17. század harmadik negyedében. In: *Magyar Könyvszemle*, 93. évf. 2. sz. 1977. 111–133. p.
- KÁROLYI 1883.: KÁROLYI, Árpád: *A magyar alkotmány fölfüggesztése 1673-ban*. In: *Értekezések a történeti tudományok köréből*, Budapest, 1883. A M. T. Akadémia Könyvkiadó-Hivatala.
- KASSICS 1825.: KASSICS, Ignác: *Enchiridion seu extractus benignarum normalium ordinationum regiarum circa praecavenda vindicandaque quaevis in regno delicta, corrigendos, tollendosque diversos abusos et excessus, conservandam proin securitatem et tranquillitatem publicam, tenendumque rectum politiae ordinem, sub Auspicatissimo regimine Augustissimi imperatoris et regis Hungariae Caroli III-tii, nec non Augustissimae imperatricis, et reginae Mariae Theresiae, seu inde ab anno 1724, usque ad annum 1780 emanatarum et fine observationis per regnum circulariter publicatarum. – Tomus I-mus*. Pestini, 1825. Typis Nob. Matthiae Trattner de Petróza.

KATONA 1804a.: KATONA, István: *Historia critica regum Hungariae stirpis austriacae.* – Tom. XVI. Ord. XXXIV. Ab Anno Christi MDCLXXIII. Ad annum usque MDCLXXXII. Budae, 1804. Typis et sumptibus Regiae Universitatis Pestanae.

KATONA 1804b.: KATONA, István: *Historia critica regum Hungariae stirpis austriacae.* – Tom. XVI. Ord. XXXV. Ab Anno Christi MDCLXXXIII. Ad annum usque MDCXCVI. Budae, 1804. Typis et sumptibus Regiae Universitatis Pestanae.

KAUTZ 1881.: KAUTZ, Gusztáv: *A magyar büntetőjog tankönyve. Különös tekintettel a gyakorlati élet igényeire.* Budapest, 1881. Kiadja az Eggenberger-féle Könyvkereskedés (Hoffmann és Molnár).

KEIL–KEIL 1893.: KEIL, Robert–KEIL, Richard: *Die deutschen Stammbücher des sechzehnten bis neunzehnten Jahrhunderts – Ernst und Scherz, Weisheit und Schwank in Original-Mittheilungen zur deutschen Kultur Geschichte.* Berlin, 1893. G. Grote'sche Verlagsbuchhandlung.

KELCHNER 1879.: KELCHNER, Ernst: Gleditsch, Johann Friedrich. DIE HISTORISCHE COMMISSION BEI DER KÖNIGL. AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN (Szerk.): *Allgemeine deutsche Biographie – Neunter Band Geringswald–Gruber.* Leipzig, 1879. Verlag von Duncker & Humblot. 222–223. p.

KELEMEN 1818.: KELEMEN, Imre: *Institutiones iuris hungarici privati – Liber I. De personis.* Budae, 1818. Typis Regiae Scientiarum Univer. Hungaricae.

KEMPELEN 1911.: KEMPELEN, Béla: *Magyar nemes családok – II. kötet Bebek–Byzó.* Budapest, 1911. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata.

KERESZTÚRY 1788.: SZINERSZEKI (Szinerszeghi) KERESZTÚRY, János, *Introductio in opus collectionis normalium constitutorum, quae regnante August. Imperatore et Rege Apostol. Josepho II. pro regno Hungariae et ei adnexis provinciis, magno item principatu Transylvaniae – Pars I.* Vienna, 1788. Typis Josephi Nobilis de Kurzbek, Caes. Reg. Aul. Typogr. et Bibliopolae.

KEVEHÁZI–VARGA 2010.: KEVEHÁZI, Katalin–VARGA, András: *A Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár 1701 előtti nyomtatványai.* Szeged, 2010. SZTE Egyetemi Könyvtár.

KHAVANOVA 2014: KHAVANOVA, Olga: „Kitűnő tehetséggel ellátott, különböző nyelveket tudó, jogok tudásával rendelkező...” – Hivatalnoki pályafutások a Magyar Kamaránál a felvilágosult abszolutizmus idejében. In: *Századok*, 148. évf. 5. sz. 2014. 1209–1228. p.

KIELMANSEGG 1897.: KIELMANSEGG, Erich von: *Beiträge zur Geschichte der niederösterreichischen Statthaltereien – Die niederösterreichische Statthaltereien von 1501 bis 1896.* Wien, 1897. Selbstverlag der K. K. Niederösterreichischen Statthaltereien.

KIRÁLY 1915.: KIRÁLY, Ernő: *A selmecebányai Ág. Hitv. Ev. Liceumi Főgimnázium értesítője az 1914–15-iki tanévről.* Selmecebánya, 1915. Joerges Ágost özvegye és fia könyvnyomdája.

KISS 2015.: KISS, Anita: *Pest-Pilis-Solt vármegye országgyűlési követutasításai a 18. században.* Budapest, 2015. Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltára.

KISS–SCHRAMEK 2006.: KISS, Anita–SCHRAMEK, László Péter: *Pest-Pilis-Solt vármegyei közgyűlés iratainak regesztái – Kiegészítő kötet 1625–1715; 1728*. Budapest, 2006. Pest Megyei Levéltár.

KLEIN 1873.: KLEIN, Johann, Samuel: *Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften Evangelischer Prediger in allen Gemeinen des Königreichs Ungarn*. Pest, 1873. Veralg von Victor Hornyánszky.

KLEIN-BRUCKSCHWAIGER 1954.: KLEIN-BRUCKSCHWAIGER, Franz: Ergebnisse einer Archivreise in der Slowakei. In: *Südost-Forschungen – Internationale Zeitschrift für Geschichte, Kultur und Landeskunde Südosteuropas*, Bd. 13. 1954. 199–258. p.

KLEINHEYER 2017.: KLEINHEYER, Gerd: Benedikt Carpozov (1595–1666). In: KLEINHEYER, Gerd–SCHRÖDER, Jan (Szerk.): *Deutsche und europäische Juristen aus neuen Jahrhunderten – Eine biographische Einführung in die Geschichte der Rechtswissenschaft*. [6., neu bearbeitete und erweiterte Auflage]. Tübingen, 2017. Mohr Siebeck. 92–97. p.

KNAUZ 1869.: KNAUZ, Nándor: *Lányi Károly Magyar egyháztörténelme – II. Kötet (1526–1848)*. Esztergom, 1869. Nyomatott Horák Egyednél.

KOBYLEC'KYJ 2008.: KOBYLEC'KYJ, Mykola: Das magdeburgische Recht als Quelle des Kodex von 1743. Ford. BILY, Inge. In: EICHLER, Ernst–LÜCK, Heiner (Szerk.): *Rechts- und Sprachtransfer in Mittel- und Osteuropa Sachsenspiegel und Magdeburger Recht [Internationale und interdisziplinäre Konferenz in Leipzig vom 31. Oktober bis 2. November 2003.]*. [Ius Saxonicum-Magdeburgense in Oriente – Das sächsisch-magdeburgische Recht als kulturelles Bindeglied zwischen den Rechtsordnungen Ost- und Mitteleuropas Bd. 1.]. Berlin, 2008. De Gruyter Recht. 141–155. p.

KOCSIS 2023.: KOCSIS, Annamária: A boszorkányság ismeretlen forrásai Szabolcs vármegye levéltárában I. In: *Lymbus*, 21. évf. 2023. 261–296. p.

KOLLMANN 2005.: KOLLMANN, Örs László: Az észak-gömöri központi helyek középkori és kora újkori fejlődése. In: CSUKOVITS, Enikő–LENGYEL, Tünde (Szerk.): *Bártfától Pozsonyig – Városok a 13–17. században*. Budapest, 2005. MTA Történettudományi Intézete.

KOMÁROMY 1910.: KOMÁROMY, Andor (Szerk.): *Magyarországi boszorkányperek okmánytára*. Budapest, 1910. Kiadja a Magyar Tud. Akadémia.

KOMJÁTHY MIKLÓSNÉ 1971.: KOMJÁTHY MIKLÓSNÉ (Szerk.): *Magyarország bibliographiája 1712–1860. 5. kötet. – PÓTLÁSOK Petrik Géza Magyarország bibliographiája 1712–1860 c. művének 1–4. kötetéhez. Az 1712–1800 között megjelent magyarországi (és külföldi magyar nyelvű) nyomtatványok*. Budapest, 1971. Közreadja az Országos Széchényi Könyvtár.

KOMORÓCZY 1972. [IV.A.1018.]: KOMORÓCZY, György: IV. A. 1018. Debrecen város törvényszéke iratai 1604–1848 (–1869). In: KOMORÓCZY, György (Szerk.): *Helytörténeti források a Hajdú-Bihar megyei Levéltárban (A helytörténetírás levéltári forrásai I. 1848-ig)*, [A Hajdú-Bihar megyei Levéltár Közleményei 3. szám.]. Debrecen, 1972. A Hajdú-Bihar megyei Levéltár támogatásával kiadja a Déri Múzeum Baráti Köre. 198–206. p.

KONCZ Á. 1913.: KONCZ, Ákos: *Debrecen város régi büntetőjoga és ennek alkalmazása a különböző bűnesetekben*. Debrecen, 1913. Debrecen Szab. Kir. Város Könyvnyomda-Vállalata.

KONCZ P. 2006.: KONCZ, Pál: Franz Gründler veszprémi könyvkötőmester (1760-1845). In: *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 24. k. 2006. 209–225. p.

KORPIOLA 2019.: KORPIOLA, Mia: Legal Literates in Eighteenth-Century Swedish Towns – Evidence of Book Ownership in Estate Inventories (Helsinki, Oulu, Porvoo, and Kokkola). In: KORPIOLA, Mia (Szerk.): *Legal Literacy in Premodern European Societies. [World Histories of Crime, Culture and Violence]*. Cham, 2019. Palgrave Macmillan [Springer Nature]. 147–189. p.

KORSÓSNÉ DELACASSE 2022.: KORSÓSNÉ DELACASSE, Krisztina: „*Csalfa áméttások által többeket megkárosított*” *A stellionatus a 18–19. századi magyar jogban*. Budapest, 2022. Gondolat Kiadó.

KOVACHICH 1801.: KOVACHICH, Márton György: *Supplementum Ad Vestigia Comitiorum apud Hungaros ab exordio Regni eorum in Pannonia, usque ad hodiernum diem celebratorum. – Tomus III*. Budæ, 1801. Typis, ac Sumptibus Typographiæ Universitatis Pestanæ.

KOVACHICH–KOVACHICH 1823.: KOVACHICH, Márton György–KOVACHICH, József Miklós: *Astraea, complectens subsidia literaria ad historiam legislationis, et jurisprudentiam hungaricam – Tomus II*. Budæ, 1823. Typis Regiæ Universitatis Hungaricæ.

KOVÁCS I. 2015.: KOVÁCS, Ilona: „Debrecen város levéltárának gondviselőjévé választván.” – Csobán Endre Debrecen város főlevéltárnoka. In: *Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve*, 34. k. 2015. 7–31. p.

KOVÁCS I. 2018.: KOVÁCS, Ilona „*A mindenható örök Isten nevében!*” – *Debreceni végrendeletek gyűjteménye*. [A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Forráskiadványai 44.]. Debrecen, 2018. Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Megyei Levéltára.

KOVÁCS K. 1967.: KOVÁCS, Kálmán: A büntetőjog oktatása a nagyszombati egyetem jogi karán 1667-1777. In: *Jogtudományi Közlöny*, XXII. új évf. 5. sz. 1967. 280–287. p.

KOVÁTS GY. 1883.: KOVÁTS, Gyula: *A házasságkötés Magyarországon egyházi és polgári jog szerint – Tekintettel törvényhozásunk feladatára*. Budapest, 1883. Kiadja Eggenberger-féle Könyvkereskedés.

KOVÁTS Z. 1981.: KOVÁTS, Zoltán: Népesedési viszonyok. In: RÁCZ, István (Szerk.) *Debrecen története 1693–1849 2*. Debrecen, 1981. Debrecen Megyei Városi Tanács VB. Művelődésügyi Osztály. 15–69. p.

KÖGL 1772.: KÖGL, Georg Josep de Waldinutz: *De jure civili et criminali Austriaco-bellico tractatus practicus; das ist: Praktische Abhandlung deren in österreichischen Kriegsgerichten vorfallenden bürger- und peinlichen Rechtsentscheidungen. Eingerichtet nach der römisch-kaiserlich-zu Hungarn und Böhme, etc. königl. apostolischen Majestät Maria Theresia, Erzherzoginn zu Oesterreich, etc. etc. neuen Kriegsartikeln, und Reglementen, dann peinlicher Gerichtsordnung, und Civilgesetzen: nebst zweyen Anhängen von gebräuchlichen österreichischen Militartortursarten, und von den nach dem Abdruck des ersten Theils herauskommenden Normalien, dann Verbesserungen, sammt vier Registern. Anfänglich in*

lateinischer, nunmehr auch in deutscher Sprach herausgegeben, und Mittels deren nachgefolgten allerhöchsten gesetzmäßigen Entschlüssen vermehret. – Erster Theil. Preßburg, 1772. gedruckt, und verlegt bey Johann Michael Landerer, privilegirten Buchdrucker.

KRAUSE 2018.: KRAUSE, Thomas: Networking across the North Sea – The Influence of German Civilian Authors on Sir George Mackenzie’s Laws and Customs of Scotland in Matters Criminal. In: *Edinburgh Law Review*, 22. évf. 3. sz. 2018. 368–379. p.

KRONES 1886.: KRONES, Franz: *Geschichte der Karl Franzens-Universität in Graz. – Festgabe zur feier ihres dreihundertjährigen Bestandes*. Graz, 1886. Verlag der Karl Franzens-Universität.

KUBINYI 1798.: KUBINYI, Sándor: *Enchiridion lexicis juris Incliti Regni Hungariae, seu Extractus universarum legum patriarum omnes in toto Corpore juris occurrentes Materias, incluso Opere Tripartito & Kitonichio a S. Stephano Proto-Rege usque ad annum 1792-um juxta ordinem alphabeticum cum exactissimis ad Loca Decretalia Provocationibus exhibens. Additust est index Scriptorum Publico-Politico-Juridicorum*. Posonii, 1798. Sumptibus & Typis Simonis Petri Weber.

KWIATKOWSKI 1904.: KWIATKOWSKI, Ernest von: *Die Constitutio Criminalis Theresiana. Ein Beitrag zur Theresianischen Reichs- und Rechts-Geschichte*. Innsbruck, 1904. Verlag der Wagner’schen Universitäts-Buchhandlung.

LÁSZLÓ 2022.: LÁSZLÓ, Balázs: *Az 1811. évi erdélyi büntetőkódex-javaslat – Büntetőtörvény a bűncselekményekre megfelelően rovandó méltó büntetéseket illetően, hogy az Erdélyi Nagyfejedelemség és a hozzá tartozó Partium minden bíróságának szabályként szolgáljon*. [Jogtörténeti Értekezések 55.]. Budapest, 2022. Gondolat Kiadó.

LEHOCZKY 1803.: LEHOCZKY, András: *Index scriptorum publico-politico juridicorum*. Posonii, 1803. Typis Belnayanis.

LEYSER 1748.: LEYSER, Augustin von: *Meditationes ad Pandectas quibus præcipua juris capita ex antiquitate explicantur cum juriis recentioribus conferuntur atque variis celeberrimorum collegiorum responsis et rebus judicatis illustrantur – Volumen IX*. Lipsie et Gvelpherbyti, 1748. Apud Joh. Christoph. Meisnerum.

LGO 1657.: *Der Römischen Kayserlichen/ auch zu Hungarn und Böhaim etc. Königlichen Majestät Ferdinandi Deß Dritten/ etc. Ertz-Hertzogens zu Oesterreich: Unfers Allergnädigsten Herrn. Neue peinliche Landgerichts-Ordnung in Oesterreich unter der Ennß: Erster und Anderter Theil*. Gedruckt zu Wienn, 1657. bey Johann Jacob Kürner.

LGO 1677.: *Der Römischen Kayserlichen/ auch zu Hungarn und Böhaim Königlichen Majestät Leopoldi, Ertzhertzogens zu Oesterreich/ Unfers Allergnädigsten Herrn: Neue Landgerichts Ordnung/ Deß Ertzhertzogthumbs Oesterreich ob der Ennß. Erster/ Anderter/ und Dritter Theil*. Gedruckt zu Linz, 1677. bey Caspar Freyschmid. Landschafft Buchdrucker.

LILIENTHAL 1892.: LILIENTHAL, Karl von: *Grundriss zur Vorlesung über deutsches Strafrecht. – Heft I. Allgemeiner Teil*. Marburg, 1892. N. G. Elwert’sche Verlagsbuchhandlung.

LINK 2007.: LINK, Dóra: A Sztankovánszky család könyvei. In: *Magyar Könyvszemle*, 123. évf. 2. sz. 2007. 218–226. p.

LINZBAUER 1852.: LINZBAUER, Franciscus Xaverius: *Codex Sanitario-Medicinalis Hungariae. – Tomus II.* Budae. 1852. Typis Caesareo-Regiae Scientiarum Universitatis.

LOCHER 1773.: LOCHER, Johann Joseph: *Speculum academicum Viennense seu Magistratus antiquissimæ et celeberrimæ Universitatis Viennensis, a primo ejusdem auspicio ad nostra tempora chronologica, historice, et lemmatice.* Viennae, 1773. Sumptibus Leopoldi Joannis Kaliwoda.

LUEDER 1869.: LUEDER, [Karl?]: Die Ordinarien der Juristenfacultät zu Leipzig, eine Festschrift Gerber's zum Jubiläum Wächters (Schluß). In: *Wissenschaftliche Beilage der Leipziger Zeitung*, 83. sz. [Donnerstag, den 14. October.]. 1869. 429–430. p.

LUX 1921.: LUX, Gyula: *Adatok Dobsina településföldrajzához.* In: *Föld és ember*, 1. k. 2. sz. 1921. 129–137. p.

LÜCK 2016.: LÜCK, Heiner: Benedict Carpzov (1595-1666) und das „römisch-sächsische Recht“ – Zu seinem 350. Todestag am 31. August 2016. In: *Zeitschrift für europäisches Privatrecht*, 4. sz. 2016. 888–927. p.

LÜCK 2021.: LÜCK, Heiner: Rechtsfindung, Rechtsmitteilung und Rechtsweisung im sächsisch-magdeburgischen Rechtskreis. In: AMEND-TRAUT, Anja-IGNACIO, Czeguhn-OESTMANN, Peter (Szerk.): *Urteiler, Richter, Spruchkörper – Entscheidungsfindung und Entscheidungsmechanismen in der Europäischen Rechtskultur.* [Quellen und Forschungen zur höchsten Gerichtsbarkeit im alten Reich Bd. 75.]. Wien–Köln–Weimar, 2021. Böhlau Verlag. 67–94. p.

M. ANTALÓCZY 1996.: M. ANTALÓCZY, Ildikó: A blaszfémia és más vallásellenes bűncselekmények Debrecenben a XVIII. század közepén I. rész. In: *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár évkönyve*, 23. k. 1996. 67–90. p.

M. ANTALÓCZY 1998.: M. ANTALÓCZY, Ildikó: A debreceni városi bíróság szervezete és működési rendje a XVIII. században. In: *A Hajdú-Bihar Megyei Levéltár Évkönyve*, 25. k. 1998. 5–22. p.

M. ANTALÓCZY 2001.: M. ANTALÓCZY, Ildikó: *Bűnözés és büntetés Debrecen a XVIII. század közepén.* Debrecen, 2001. Csokonai Kiadó.

Magyar nemzetségi zsebkönyv, 1888.: *Magyar nemzetségi zsebkönyv – Első rész: Főrangú családok.* Budapest, 1888. Kiadja A Magyar Heraldikai és Genealogiai Társaság.

MÁLYUSZ 1930.: MÁLYUSZ, Elemér (Szerk.): *Magyar protestáns egyháztörténeti adattár. XIV. évfolyam.* Budapest, 1930, Kiadja a Magyar Protestáns Irodalmi Társaság.

MANDL 1937.: MANDL, Bernát (Szerk.): *Magyar-Zsidó oklevéltár – 2. Kötet, 1540–1710. Pótlással az I. kötethez. 1113–1539.* Budapest, 1937. Hornyánszky Viktor R.-T., Magy. Kir. Udvari Könyvnyomda.

MARGREITER 1912.: MARGREITER, Hans: Beiträge zu einem tirolischen Anonymen- und Pseudonymen Lexikon mit Register der Autoren und Monogramme. In: *Zeitschrift des Ferdinandeums für Tirol und Voralberg*, 3. évf. 56. sz. 1912. 291–480. p.

MÁRKUS 1899.: MÁRKUS, Dezső (Szerk.): *Magyar Jogi Lexikon öt kötetben számos szakférfiú közreműködésével. – II. kötet. Biró–Dézsma.* Budapest, 1899. Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság.

MARTINET–DARESTE DE LA CHAVANNE 1885.: MARTINET, Camille–DARESTE DE LA CHAVANNE, Pierre (Ford.): *Code pénal hongrois des crimes et des délits (28 mai 1878) et Code pénal hongrois des contraventions (14 juin 1879).* Paris, 1885. À L’Imprimerie nationale.

MASCARDUS 1661.: MASCARDUS, Josephus: *Conclusiones probationum omnium quibusvis in vtroque foro versantibus, practicabiles, utiles, neccessariae. – Volumen Primum.* Francofurti, 1661. Impensis Joan. Syberti Heyl, Bibliopol.

MAUCHER 1844.: MAUCHER, Ignaz: *Sistematisches Handbuch des österreichischen Strafgesetzes über Verbrechen und der auf dasselbe sich unmittelbar beziehenden, Gesetze und Verordnungen – Erster Theil.* Wien, 1844. Bei Braumüller und Seidel.

MAUCHER 1849.: MAUCHER, Ignaz: *Darstellung der Quellen und der Literatur der österreichischen Strafgesetzgebung über Verbrechen, mit Rücksicht auf die deutsche Strafrechtswissenschaft und Gesetzgebung.* Wien, 1849. Bei Wilhelm Braumüller, k. k. Hof-Buchhändler.

MAURER 1887.: MAURER, Joseph: *Cardinal Leopold Graf Kollonitsch, Primas von Ungarn, Sein Leben und sein Wirken.* Innsbruck, 1887. Druck und Verlag Fel Rauch.

MAYER 1980.: MAYER, Theodor: *Verwaltungsreform in Ungarn nach der Türkenzeit.* [Zweite durchgesehene und ergänzte Auflage]. Sigmaringen, 1980. Jan Thorbecke Verlag.

MENOCHIO 1605.: MENOCHIO, Jaccopo: *De Arbitrariis Iudicum Quaestionibus, et Causis, Libri duo – Quibus tota fere iuris pars, quae a iudicum arbitrio & potestate pendet, perquam doctè, latè, & eleganter pertractatur magno iusdicentium, docentium & discendum commodo.* Lugduni, 1605. Apud Ioannem Pillehotte.

MEZEY 2014.: MEZEY, Barna: A hármaskönyv büntetőjoga. In: MÁTHÉ Gábor (Szerk.): *A magyar jog fejlődésének fél évezrede – Werbőczy és a Hármaskönyv 500 esztendő múltán.* Budapest, 2014. Nemzeti Közszolgálati Egyetem. 291–314. p.

MEZEY 2017.: MEZEY Barna: MEZEY, Barna: A magyar büntetőjog középkorának vége. In: BALOGH, Elemér–HOMOKI-NAGY, Mária (Szerk.): *Tripartitum trium professorum – Három szegedi jogtörténész. Drei Szegediner Rechtshistoriker. – Tudományos emlékülés Bónis György születésének 100. Both Ödön születésének 90. és Iványi Béla halálának 50. évfordulóján.* Szeged, 2017. Iurisperitus Kiadó. 230–239. p.

MEZNERICS 1933.: MEZNERICS, Iván: *A megyei büntető igazságszolgáltatás a 16-19. században.* [Értekezések Eckhart Ferenc Jogtörténeti Szemináriumából 1. sz.]. Budapest, 1933. Sárkány-Nyomda R.-T.

MIKUŁA 2021.: MIKUŁA, Maciej: *Iura scripta and Operae iurisperitorum in Municipal Courts of the Kingdom of Poland (Sixteenth to Eighteenth Centuries).* In: ROSSI, Guido (Szerk.): *Authorities in Early Modern Law Court.* [Edinburgh Studies in Law Volume 16]. Edinburgh, 2021. Edinburgh University Press. 122–136. p.

MIKULIK 1917.: MIKULIK, József: *A gömöri ág. hitv. evang. esperesség története 1520–1740.* Pozsony, 1917. Grafikai Műintézet Wigand K. F.

MISKEI 2016.: MISKEI, Antal: III. Károly magyar királlyá koronázása (1712). In: KÓNYA, Péter (Szerk.): *Az Országgyűlés 1715-ben és a magyar társadalom a 18. században.* Prešov, 2016. Vydavateľstvo Prešovskej Univerzity. 39–92. p.

MITTERDORFFER 1725.: MITTERDORFFER, Sebastian, *Conspectus historiae universitatis Viennensis ex actis, Veteribusque Documentis ab Anno M. D. LXV. usque ad Annum M. D. CC. I. deducta.* Viennae, 1725. Typis Wolffgangi Schwendimann, Univ. Typogr.

MOCKO 1896: A múlt századbeli ev. nemesség az énekköltészet terén. III. Bodó Mátyás. In: *Evangélikus egyházi szemle*, 2. évf. 8. sz. 1896. 119–121. p.

MÓDY 1972.: MÓDY, György: IV. A. 1021. Debrecen város titkos levéltárának iratai. In: KOMORÓCZY, György (Szerk.): *Helytörténeti források a Hajdú-Bihar megyei Levéltárban* (A helytörténetírás levéltári forrásai I. 1848-ig.), [A Hajdú-Bihar megyei Levéltár Közleményei 3. szám.]. Debrecen, 1972. A Hajdú-Bihar megyei Levéltár támogatásával kiadja a Déri Múzeum Baráti Köre. 213-222. p.

MOELLER–JAHN 2005.: MOELLER, Bernd–JAHN, Bruno (Szerk.): *Deutsche Biographische Enzyklopädie der Theologie und der Kirchen (DBETH).* – Band 1. A–L. München, 2005. K. G. Saur.

MOLLER 1598.: MOLLER, Daniel: *Semestrivm Libri Qvinque, Qvorvm Primi Qvatvor Decisiones continent quaestionum aliquot non inutilium, & inter has, ad Ordinationes & Constitutiones Prouinciales Electoris Saxoniae Avgvsti, & praxin pertinentia alia non pauca, Qvintvs verò & postremvs Differentias centum habet inter contractus & ultimas voluntates cognitu et ipfas nec inutiles nec iniucundas, studio authoris è varijs locis vnum collectas.* Lipsiæ, 1598. Impensis Henningi Grofij Bibliop.

MOLLER 1612.: MOLLER, Daniel: *Illustrissimi et Potentissimi Principis et Domini, Domini Avgvsti, Ducis quondam Saxonie, sacri Romani Imperii Archimarschalli & Electori, Landgravii Thuringiæ, Marchionis Misnæ & Burggravi Magdeburgensfs, Illustris memoriæ Ordinationes & Constitutiones De Processu Iudiciario, dvbiisque aliquot, et in ivre controversis casibus, tam in Curiis Provincialibus, quàm Collegiis Facultatum Iuridicarum & Scabinatum, reliquisq; ditionum Celsitudinis suæ judicijs, secundum illas definiendis, Anno LXXII. editæ omnes, ex Germanicâ in Latinam linguam translatae, Et in easdem commentarii, non verbosi illi quidem, sed breves et succincti, ita tamen scripti, ut et in scholis et in foro, furis tam communis quàm Saxonici, versantibus, usui esse possint.* Lipsiæ, 1612. Sumtibus Iohannis Rosæ Bibliopolæ.

MONOK 1982.: MONOK, István (Szerk.): *Magángyűjtemények Nyugat-Magyarországon 1555–1721.* – *Könyvjegyzékek bibliográfiája.* Szeged, 1982. Kiadja a József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára és I. sz. Magyar Irodalomtörténeti Tanszéke.

MONOK 1990.: MONOK, István: *Intézményi- és magángyűjtemények Magyarországon 1722–1750.* – *Könyvjegyzékek bibliográfiája.* Szeged, 1990. József Attila Tudományegyetem.

MONOK 1993.: MONOK, István: *Könyvkatalógusok és könyvjegyzékek Magyarországon 1526–1720 – Forrástipológia, forráskritika, forráskiadás.* [Olvasmánytörténeti Dolgozatok V.]. Szeged, 1993. Scriptum Kft.

MONOK 1995.: MONOK, István: Azonosságok és különbségek három nyugat-magyarországi város XVI–XVII. századi olvasmányában (Ruszt, Sopron, Kőszeg). In: *Hungarológia*, 6. sz. 1995. 231–244. p.

MONOK 2010.: MONOK, István: *A magyarországi főnemesség könyves műveltsége a XVI–XVII. században*. Szeged–Eger–Chatou, 2010. s.e.

MONOK 2017.: MONOK, István: A kora újkori Kassa német polgárságának olvasmányai. In: CZEGLÉDI, László–MIZERA, Tamás–VERÓK, Attila (Szerk.): *A helyi érték 3. – Kulturális örökség tanulmányok – Művelődéstörténeti kalászatok*. Eger, 2017. Líceum Kiadó. 21–35. p.

MONOK–ZVARA 2020.: MONOK István–ZVARA, Edina: *Esterhasiana Bibliotheca A gyűjtemény története és könyvanyagának rekonstrukciója*. Budapest, 2020. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ–Kossuth Kiadó.

MÓRÓ 2001.: MÓRÓ, Mária Anna (Szerk.): *A Pécsi Egyetemi Könyvtárban őrzött Klimó-könyvtár katalógusa. I. – A könyvek szerzői betűrendes katalógusa*. [A Pécsi Egyetemi Könyvtár kiadványai]. Budapest, 2001. Tarsoly Kiadó.

MURÁNYI 2023.: MURÁNYI, Lajos: *A Fejér Megyei Olvasó Társaság Könyvtára – A Fejérmegyei Olvasó Társaság Könyvtárában lévő könyvek című, 1842-ben megjelent katalógus rekonstrukciója*. Budapest–Székesfehérvár 2023. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ Városi Levéltár és Kutatóintézet.

MUTHER 1876a.: MUTHER, Theodor: Carpov, Friedrich Benedict. In: HISTORISCHE COMMISSION BEI DER KÖNIGL. AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN (Szerk.): *Allgemeine deutsche Biographie. –Vierter Band. Carmer–Deck*. Leipzig, 1876. Verlag von Duncker & Humblot. 20. p.

MUTHER 1876b.: MUTHER, Theodor: Carpov, Johann Benedict III. In: HISTORISCHE COMMISSION BEI DER KÖNIGL. AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN (Szerk.): *Allgemeine deutsche Biographie. – Vierter Band. Carmer–Deck*. Leipzig, 1876. Verlag von Duncker & Humblot. 22. p.

NAGY F. 2008.: NAGY, Ferenc: Die deutsch-ungarischen strafrechtlichen Beziehungen in der Vergangenheit und Gegenwart. In: KARSZAI, Krisztina (Szerk.): *Strafrechtlicher Lebensschutz in Ungarn und in Deutschland – Beiträge zur Strafrechtsvergleichung*. [Pólay Elemér Alapítvány Könyvtára 21.]. Szeged, 2008. Pólay Elemér Alapítvány. 21–45. p.

NAGY I. 1858.: NAGY, Iván: *Magyarország Családai czimerekkel és nemzékrendi táblákkal – Második Kötet*. Pest, 1858. Friebeisz István.

NAGY I. 1863.: NAGY, Iván: *Magyarország családai. – Czimerekkel és nemzékrendi táblákkal. – Tizedik kötet*. Pest, 1863. Kiadja Ráth Mór.

NAGY J. 2020.: NAGY, János: *Rendi ellenzék és kormánypárt az 1751. évi országgyűlésen*. Budapest, 2020. Budapest Főváros Levéltára–Mika Sándor Egyesület.

NAGY J. 2021: NAGY, János: Lojális alattvalók és lokális érdekvédők. – Buda város követei az 1728-29. évi országgyűlésen. In: *URBS. Magyar várostörténeti Évkönyv*, XV. k. 2021. 197–218. p.

NAGY Pá. 2003.: NAGY, Pál: *Cigánypercek Magyarországon (1758–1787)*. Szekszárd, 2003. Romológiai Kutatóintézet.

NAGY Pé. 2021.: NAGY, Péter: *Erdélyi református házassági bíráskodás a Házassági Főtörvényszék fennállása idején*. [Jog és Állam 33. sz.]. Budapest, 2021 Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar.

NAGY S. 1969.: NAGY, Sándor: A Hajdúkerület büntetőbíráskodása a XVIII. században. In: MÓDY, György (Szerk.): *A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei – A hajdúk a magyar történelemben*, 10. k. 1969. 91–107. p.

NAGY S. 1972.: NAGY, Sándor: IV. A. 501–507. A Hajdu kerület levéltára. In: KOMORÓCZY, György (Szerk.): *Helytörténeti források a Hajdú-Bihar megyei Levéltárban* *Helytörténeti források a Hajdú-Bihar megyei Levéltárban* (A helytörténetírás levéltári forrásai I. 1848-ig.), [A Hajdú-Bihar megyei Levéltár Közleményei 3. szám.]. Debrecen, 1972. A Hajdú-Bihar megyei Levéltár támogatásával kiadja a Déri Múzeum Baráti Köre. 99–128. p.

NAGY S. 1987.: NAGY, Sándor: Fejezetek a hajdúvárosok és a Hajdúkerület büntetőbíráskodásából. In: NYAKAS, Miklós (Szerk.): *Hajdúsági Múzeum Évkönyve*, 6. k. 1987. 83–110. p.

NÉMETH 1915.: NÉMETH, Sándor: *Az 1681. évi országgyűlés*. Budapest, 1915. „Élet“ Irodalmi és Nyomda Részvénytársaság.

Neue genealogisch-historische Nachrichten 1753.: Neue genealogisch-historische Nachrichten von den vornehmsten Begebenheiten, welche sich an den europäischen Höfen zugetragen, worinn zugleich vieler Stands-Personen Lebens-Beschreibungen vorkommen. – Der 31. Theil. Leipzig, 1753. Bey Johann Samuel Heinsii sel. Erben.

NOPITSCH 1802.: NOPITSCH, Christian Conrad: *Georg Andreas Will's weil. Kaiserl. Hofplatzgrafens und ältesten Professors zu Altdorf Nürnbergisches Gelehrten-Lexicon oder Beschreibung aller Nürnbergischen Gelehrten beyderley Geschlechtes nach Ihrem Leben, Verdiensten und Schrifften: zur Erweiterung der gelehrten Geschichtskunde und Verbesserung vieler darinnen vorgefallenen Fehler aus den besten Quellen in alphabetischer Ordnung. – Fünfter Theil oder erster Supplementband von A–G.* Altdorf, 1802. bey dem Herausgeber und in Commission bey Joh. Leonh. Sixt. Lechner, Buchhändler in Nürnberg.

NOVÁK–CSONTOS 1910.: NOVÁK, Lajos–CSONTOS, József: *A sárospataki ref. főiskola akadémiai és főgimnáziumi értesítője az 1909–1910. iskolai évről*. Sárospatak, 1910. Nyomtatták Dani és Fischer a Ref. Főiskola betűivel.

NOVOTNY 1798.: NOVOTNY Honoratus: *Sciagraphia Seu Compendiaria Hungariae Veteris Et Recentioris Notitia Historico-politica – Pars I.* 1798. Viennae, Apud Franz. Jos. Roetzel.

Oesterreichischer Militär-Almanach s.d.: Oesterreichischer Militär-Almanach für das Jahr 1791. Wien, s. d. bey Graeffen dem jüngern.

OgyKi 1875.: *Az 1875. évi augusztus hó 28ra hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai – XIX. Kötet.* Budapest, 1877, Schlesinger és Wohlauer Nyomása.

OgyKi 1877.: *Az 1875. évi augusztus hó 28ra hirdetett Országgyűlés Képviselőházának irományai – XIX. Kötet.* Budapest, 1877, Schlesinger és Wohlauer Nyomása.

OLÁH 2009.: OLÁH, Róbert: *Protestáns intézményi könyvtárak Magyarországon 1530-1750 – Jegyzékszerű források*. Budapest, 2009. Országos Széchényi Könyvtár.

OLÁH 2020.: OLÁH, Róbert: A debreceni Domokos család könyvtárának töredéke a kólyi/kágyai református parókián. In: EMŐDI, András (Szerk.): *KRE 100 – Tanulmányok a Királyhágómelléki Református Egyházkerület megalakulásának századik évfordulójára*. Nagyvárad, 2020. A Királyhágómelléki Református Egyházkerület Kiadása. 398–426. p.

ORAVECZ s.d.: ORAVECZ, Mihály: *Értesítő a rozsnyói államilag segélyezett ág. hitv. evang. kerületi főgymnasiumról az 1895–6. tanévben*. Budapest, s.d. Nagy Sándor Könyvnyomdájából.

OROSS 2011.: OROSS, András: Kamarai és katonai igazgatás Esztergomban a 17–18. század fordulóján. In: *Várospolitikai és közigazgatás – A 2010. október 27-én tartott konferencia előadásai és Esztergom szabad királyi város jegyzőkönyveinek regesztái 1701-1710*. [Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára Évkönyvei 21.]. Esztergom, 2011. Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára. 29–47. p.

OROSS 2012.: OROSS, András: Az állandó várőrségek és az új polgárság konfliktusai a 17. század végén. In: *Urbs – Magyar várostörténeti évkönyv*, 7. 2012. 359–375. p.

OROSS 2013.: OROSS, András: *A Magyar Királyság törökellenes határvédelmi rendszerének felszámolása és átszervezése*. [Fons Könyvek 4.]. Budapest, 2013. Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány.

OTTO 1997.: OTTO, Jochen: Verzeichnis der Schriften von Benedikt Carpzov. In: SCHILD, Wolfgang (Szerk.): *Benedikt Carpzov 1595-1666 Werk & Wirken – Gesammelte Aufsätze, Vorträge und Dissertationen zu Carpzov aus drei Jahrhunderten Band. I. 1667–1927*. Goldbach, Keip Verlag. IX–XXIII. p.

ÓVÁRY 1901.: ÓVÁRY, Lipót: *A Magyar Tudományos Akadémia történelmi bizottságának oklevélmásolatai – 3. füzet. A XVII. századból származó oklevelek kivonatai*. Budapest, 1901. Kiadja a M. Tud. Akadémia Történelmi Bizottsága.

P. SZABÓ B. 2005.: P. SZABÓ, Béla: Az erdélyi szászok büntetőjogának kapcsolata a jusztiinianuszi és a birodalmi német büntetőszabályokkal. In: *Collectio Iuridica Universitatis Debreceniensis*, 5. évf. 5. sz. 2005. 133–177. p.

P. SZABÓ B. 2017.: P. SZABÓ, Béla: Custodes Legum – Három Magyarországról elszármazott jogász a német városok vezetésében a 17–18. században. In: KIS, Norbert–PERES, Zsuzsanna (Szerk.): *Ünnepi tanulmányok Máthé Gábor oktatói pályafutásának 50. jubileumára – Studia sollemnia scientiarum politico-cameralium*. Budapest, 2017. Dialóg Campus Kiadó. 285–298. p.

P. SZABÓ B. 2020a.: P. SZABÓ, Béla: *A német politikatudomány hatása a magyar államtani gondolkodásra a 17. században (Magyarországiak politikatudományi disputációi)*. Budapest, 2020. Nemzeti Közszolgálati Egyetem Közigazgatási Továbbképzési Intézet.

P. SZABÓ B. 2020b.: P. SZABÓ, Béla: A rokonsági fok számításának rejtélyei az erdélyi szászoknál – Oldalági vérrokonság és sógorság, mint házassági akadály. In: EL BEHEIRI, Nadja–SZABÓ, István (Szerk.): *Viginti Quinque Annis II. – Emlékkonferencia Zlinszky János tiszteletére, a PPKE JÁK 25. jubileumi tanévében*. Budapest, 2020. Pázmány Press. 187–210. p.

P. SZABÓ B. 2022.: P. SZABÓ, Béla: Egy örvidéki joghallgató, Gottfridus Graff 17. századi peregrinációja emlékkönyvi bejegyzései alapján. In: BIRHER, Nándor–MISKOLCZI-BODNÁR, Péter–NAGY, Péter–TÓTH J., Zoltán (Szerk.): *Studia in honorem István Stipta 70.* Budapest, 2022. Károli Gáspár Református Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar. 361–372. p.

P. SZABÓ B. 2023a.: P. SZABÓ, Béla: *Europäische Impulse in der Entwicklung der Rechtskultur im Karpatenbecken – Ausgewählte Studien.* Budapest, 2023. Gondolat Kiadó.

P. SZABÓ B. 2023b.: P. SZABÓ Béla: „Sol sapiens in jure” – Johannes Serpilius, 17. századi soproni városbíró jogtudósi munkássága. In: KORSÓS NÉ DELACASSE, Krisztina–MÁTHÉ, Gábor–MEZEY, Barna (Szerk.): *A közép-európai régió és a nyugati hatások – A tradicionális jog alakváltozásai.* Budapest, 2023. Gondolat Kiadó. 191–206. p.

PÁLFFY 1996.: PÁLFFY, Géza: A török elleni védelmi rendszer szervezetének története a kezdetektől a 18. század elejéig. In: *Történelmi szemle*, 38. évf. 2–3. sz. 1996. 163–217. p.

PAPP 2006.: PAPP, Andrea: Rudabánya és Dobsina bányaváros kapcsolatai Bulénerek Rudabányán. In: HADOBÁS, Sándor (Szerk.): *Az Érc- és Ásványbányászati Múzeum Közleményei III.* Rudabánya, 2006. Hadobás Sándor. 66–84. p.

PAULER 1855.: PAULER, Tivadar: Bencsik Mihály jogtudós jellemzése [Olv. az academiában mart. 26. 1855.]. In: TOLDY, Ferencz (Szerk.): *Magyar Academiai Értesítő*, XV. évf. 1. sz. 1855. 181–191. p.

PAULER 1869.: PAULER, Tivadar: *Büntetőjogtan – I. Kötet. Bevezetés, Anyagi büntetőjog általános része.* [Második javított és bővített kiadás.]. Pest, 1869. Kiadja Pfeifer Ferdinánd.

PAULER 1871.: PAULER, Tivadar: *Jog- és államtudományok encyclopaediája*, Pest, 1871. Athenaeum.

PAULINYI 1995.: PAULINYI, Oszkár: *Protocollum sessionale commissionis impopulationis et manufacturarum negotium regulantis.* In: NAGY, István–FÁBIÁNNÉ KISS, Erzsébet: *A Magyar Kamara és egyéb kincstári szervek.* Budapest, 1995. Magyar Országos Levéltár. 87–88. p.

PAUSER 2004.: PAUSER, Josef: Landesfürstliche Gesetzgebung (Policy-, Malefiz- und Landesordnungen). In: PAUSER, Josef–SCHEUTZ, Martin–WINKELBAUER, Thomas (Szerk.): *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16.–18. Jahrhundert) Ein exemplarisches Handbuch.* [Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung, Ergänzungband 44] Wien–München, 2004. R. Oldenbourg Verlag. 216–256. p.

PAVERCSIK 1990.: PAVERCSIK, Ilona: Johann Gerhard Mauss és a pesti könyvkereskedelem színvonala a 18. század közepén. I. In: *Magyar Könyvszemle*, 106. évf. 1–2. sz. 1990. 14–31. p.

PEINLICH 1864.: PEINLICH, Richard: *Programm des kaiserl. königl. Gymnasiums in Graz.* Graz, 1864. Druck und Papier von Jos. A. Kienreich.

PERES 2013.: PERES, Zsuzsanna: „Isten megálgyon édes atyámfia” – Esterházy Pál nádor házasságai. In: MÁTHÉ, Gábor– RÉVÉSZ T., Mihály–GOSZTONYI, Gergely (Szerk.):

Jogtörténeti Parerga – Ünnepi Tanulmányok Mezey Barna 60. születésnapja tiszteletére. Budapest, 2013. ELTE Eötvös Kiadó, 294–300. p.

PESTY 1885.: PESTY, Frigyes: *Száz politikai és történeti levél Horvátországról.* Akadémiai Könyvkereskedés (Knoll K. és Társa).

PETRIK 1891.: PETRIK, Géza: *Magyarország bibliographiája 1712–1860. – Könyvészeti kimutatása a Magyarországon s hazánkra vonatkozólag külföldön megjelent nyomtatványoknak – Harmadik kötet.* Budapest, 1891. Kiadja Dobrowsky Ágost.

PIHLAJAMÄKI 2016.: PIHLAJAMÄKI, Heikki: *Practica nova imperialis Saxonica rerum criminalium I-III (New Imperial Saxon Practice of Criminal Law) 1635 Benedikt Carzpoz. (1595-1666).* In: DAUCHY, Serge–MARTYN, Georges–MUSSON, Anthony–PIHLAJAMÄKI, Heikki–WIJFFELS, Alain (Szerk.): *The Formation and Transmission of Western Legal Culture: 150 Books that Made the Law in the Age of Printing.* Switzerland, 2016. Springer International Publishing. 187–190. p.

PIIRAINEN 2008.: PIIRAINEN, Ilpo Tapani: *Auswirkungen des Magdeburger Rechts auf die Gesetzgebung des Spätmittelalters und der Frühen Neuzeit in der Slowakei.* In: EICHLER, Ernst–LÜCK, Heiner (Szerk.): *Rechts- und Sprachtransfer in Mittel- und Osteuropa Sachsenspiegel und Magdeburger Recht [Internationale und interdisziplinäre Konferenz in Leipzig vom 31. Oktober bis 2. November 2003.].* [Ius Saxonico-Magdeburgense in Oriente – Das sächsisch-magdeburgische Recht als kulturelles Bindeglied zwischen den Rechtsordnungen Ost- und Mitteleuropas Bd. 1.]. Berlin, 2008. De Gruyter Recht. 181–205. p.

PIIRAINEN–ZIEGLER 1995.: PIIRAINEN, Ilpo Tapani–ZIEGLER, Arne (Szerk.): *Collectanea allerlay nutzlicher vnnnd nothwendiger Regeln des Rechts. Ein deutsches Rechtsbuch aus dem Jahre 1628 aus der Slowakei.* Levoca, 1995. Verlag Modrý Peter.

PÓKECZ KOVÁCS 2016.: PÓKECZ KOVÁCS, Attila: *Huszty István Jurisprudentia Practicájának hatása a 18. századi jogi oktatásra.* In: DEZSŐ, Krisztina–MOLNÁR, Dávid–SCHMELCZER-POHÁNKA Éva (Szerk.): *„Új könyvtár virul itt, tele rendbe rakott tudománnyal. Fontos, hogy mindent nyitva találj odabent.” – Tudomány és kutatás a Klíma Könyvtárban.* Pécs, 2016. Pécsi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Tudásközpont–Pécsi Egyházmegye. 163–176. p.

Positiones 1778.: Positiones ex institutionibus iuris priuati, et criminalis Hungarici, quas auctoritate, [...] comitis Christophori Niczky de eadem [...] coram [...] Josepho Apffalter, [...] e praelectionibus secundi semestris [...] Emerici Kelemen [...] publice propugnandas suscepit [...] Stephanus Horváth [...]. Jaurini, 1778. Typis, Gregorii Joannis Streibig, priuil. Reg. Episc. et Ciuci Typographi.

Praxis Criminalis [1697.]: Forma processus iudicii criminalis, eu praxis criminalis Serenissimo Regi Apostolico Hungariae Josepho I. dicata, sumptibus Eminentissimi Principis Cardinalis a Kollonicz. [Editio II.]. Tyrnaviae, 1697. Typis Academicis, per Joannem Andream Hörmann.

RÁCZ 1984.: RÁCZ, István: *Debreceni vagyonelektárak 1717–1848.* [Hajdú-Bihar Megyei Levéltár forráskiadványai 9.]. Debrecen, 1984. A Hajdú-Bihar megyei Levéltár igazgatója.

RAPPENBERGER 1895.: RAPPENBERGER, Vilmos: *A kegyes tanítórendiek vezetése alatt álló magyar-óvári gymnasium értesítője az 1894–95^{ik} tanévről*. Győrött, 1895. Nyomatott Gross testvéreknél.

REIZNER 1899.: REIZNER, János: *Szeged története – Első Kötet. A legrégebb időtől a XVIII. század végéig*. Szeged, 1899. Kiadja Szeged szab. kir. város közönsége.

REIZNER 1900.: REIZNER, János: *Szeged története – IV. Kötet. Oklevéltár, név- és tárgymutató*. Szeged, 1900. Kiadja Szeged szab. kir. város közönsége.

RÉMIÁS 1988.: RÉMIÁS, Tibor: A szadvári uradalom (Torna vm.) adózó népességének társadalmi differenciálódása a XVIII. század második felében. In: *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve*, 25–26. k. 1988. 307–324. p.

RÉTI 1916.: RÉTI, Illés Elemér: *A büntetőjog kodifikációjának első kísérletei Magyarországon. – Kollonics javaslata és a Novum Tripartitum*. [Angyal-szeminárium kiadványai 2. sz.]. Budapest, 1916. Politzer Zsigmond és fia bizománya.

REUTTER 1674.: REUTTER, Johann Heinrich: *Viginti quinque tabulæ juridicæ quibus accesserunt varicæ differentie juris communis et austriaci, aliaeq Annotationes in foro, præcipuè Austriaco, satis utiles*. Ratisbonæ, 1674. Sumptibus Johannis Conradi Emmrich, Bibliopolæ.

RHENANUS 1693.: RHENANUS, Beatus: *Libri tres institutionum rerum Germanicarum nov-antiquarum, historico-geographicarum*. Ulmæ, 1693. impensis Georg. Wilhelmi Kühn/ Bibliopolæ ibid. Literis Hæred. Christiani Balthafaris Kühn/.

RICHTER 1903.: RICHTER, Ede: *Selmecebánya történetéből – A kuruc idők 1703–1711*. Selmecebánya, 1903. Joerges Ágost özvegye és fia kiadása.

RMK I. 835.: KITHONICH, János: *Directio methodica processus iudicarij iuris consuetudinarij, incljii Regni Hungariæ*. Leutschoviae, 1650. Typis Laurentii Breveri.

ROSENBERG 1880.: ROSENBERG, Ludwig: *Der ungarische Strafprocess und die Stellung des Vertheidigers bei der Untersuchung und Schlussverhandlung*. Budapest, 1880. Gebrüder Rosenberg.

RULF 1857.: RULF, Friedrich: *Commentar zur Strafprozeßordnung für das Kaiserthum Oesterreich vom 29. 7. 1853. – Erster Band*. Wien, 1857. Verlag von Friedrich Manz.

SASKÓ s.d.: SASKÓ, Samu: *A szarvasi Ág. H. Ev. Gimnázium értesítője az 1926/27. iskolai évről*. Szarvason, s.d. Nyomatott Müller Károlyné Gyorssajtóján.

SCHILD 2005.: SCHILD, Wolfgang: Carpzov, Benedikt II. Jurist In: VIERHAUS, Rudolf (Szerk.): *Deutsche Biographische Enzyklopädie (DBE) – Band 2 Brann–Einslin*. [2., überarbeitete und erweiterte Ausgabe]. München 2005. K. G. Saur. 293–294. p.

SCHLICK 1895.: SCHLICK, István: *A Nagyszombati Kath. Érseki Főgimnázium Értesítője az 1894–95. tanév végén*. Nagyszombat, 1895. Nyomatott Winter Zsigmondnál.

SCHMIDT B. G. 1869.: SCHMIDT, Bernhard Gottlob: *Vorlesungen über das in dem Königreiche Sachsen geltende Privatrecht. – Erster Band*. Leipzig, 1869. J. M. Gebhardt's Verlag.

SCHMIDT E. 1995.: SCHMIDT, Eberhard: *Einführung in die Geschichte der deutschen Strafrechtspflege*. [unveränderter Nachdruck der dritte Auflage]. Göttingen, 1995. Vandenhoeck & Ruprecht.

SCHMUCK–GORZNY–POPST–SCHÖLLER 1980.: SCHMUCK, Hilmar–GORZNY, Willi–POPST, Hans–SCHÖLLER, Rainer: *Gesamtverzeichnis des deutschsprachigen Schrifttums (GV) 1700–1910. – 16. Bielk–Blas*. München–New York–London–Paris, 1980. K. G. Saur.

SCHNEIDER 1938.: SCHNEIDER, Miklós: *Trencsén Megye 1725–1732. évi nemességvizsgálatai*. Szombathely, 1938. „Vasvármegye” Nyomdavidallalat.

SCHNIERER 1888.: SCHNIERER, Aladár: *A büntetőjog. Általános tanai az 1878. V. és 1879. XL. törvénycikkek alapján [Második átdolgozott és bővített kiadás]*. Budapest, 1888. Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda.

SCHRAMEK 2011.: SCHRAMEK, László: *Az állandó hadsereg eltartásának kérdései a 18. század első felében Pest megye példáján keresztül*. Budapest, 2011. Pest Megye Monográfia Közalapítvány.

SCHUMANN 2018.: SCHUMANN, Eva: Rechts- und Sprachtransfer am Beispiel der volkssprachigen Praktikerliteratur. In: UDO, Friedrich–SCHUMANN, Eva (Szerk.): *Transfer von Expertenwissen in der Frühen Neuzeit Gelehrte Diskurse in der volkssprachigen Praxis*. Göttingen, 2018. Universitätsverlag Göttingen. 61–111. p.

Scriptores provinciae Austriacae Societatis Jesu 1855.: *Scriptores provinciae Austriacae Societatis Jesu, Collectionis scriptorum ejusdem societatis universae – Tomus primus*. Viennae, 1855. Typis Congregationis Mechitharisticae.

SEBŐK 2012.: SEBŐK, Richárd: Hivatali pályafutások a 18. századi Királyi Kúrián. In: SZIJÁRTÓ M., István–SZŰCS, Zoltán Gábor (Szerk.): *Politikai elit és politikai kultúra a 18. század végi Magyarországon*. Budapest, 2012. ELTE Eötvös Kiadó. 15–50. p.

SEBŐK 2016.: SEBŐK, Richárd: Professzionalizáció az igazságszolgáltatásban a 18. században. – A Királyi Kúria köznemes bírának példáján. In: *Századok*, 150. évf. 4. sz. 2016. 945–965. p.

SEBŐK 2017.: SEBŐK, Richárd: Az 1722–1792 közötti országgyűléseken részt vevő és részt nem vevő ítélmesterek prozopográfiai elemzése. In: *Korall*, 18. évf. 70. sz. 2017. 36–64. p.

SEBŐK 2020.: SEBŐK, Richárd: Az 1722–1792 közötti országgyűléseken részt vevő és részt nem vevő érseki ülnökök és királyi ülnökök prozopográfiai elemzése. In: DOBSZAY, Tamás–H. NÉMETH, István–PAP, József–SZIJÁRTÓ M., István (Szerk.): *Rendi országgyűlés – polgári parlament. Érdekképviselő és törvényhozás Magyarországon a 15. századtól 1918-ig*. Budapest–Eger, 2020. Magyar Nemzeti Levéltár–Eszterházy Károly Egyetem. 157–193. p.

SEGESVÁRY 1935.: SEGESVÁRY Lajos: Magyar református ifjak az utrechti egyetemen 1636–1836. [Theologiai tanulmányok, 44. sz.]. Debrecen, 1935. Városi Nyomda.

SICCAMA 1617.: SICCAMA, Sibrandus: *Lex Frisionvm, sive Antiquæ Frisiorvm leges, A reliquis Veterum Germanorum legibus separatim æditæ et notis illustratæ*. Franekeræ, 1617. Apud Ioannem Lamrinck, Ordinvm Frisiae Typogr.

SIEGFRIED 1876.: SIEGFRIED, Carl: Carpzov, Johann Benedict. In: HISTORISCHE COMMISSION BEI DER KÖNIGL. AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN (Szerk): *Allgemeine deutsche Biographie. – Vierter Band. Carmer–Deck.* Leipzig, 1876. Verlag von Duncker & Humblot. 22–23. p.

SOLTÉSZ NAGY 1859.: SOLTÉSZ NAGY, János: Magyar prot. egyháztörténeti kútfők. – Adatok a miskolci ref. egyház történetéhez. (Második közlés.) In: *Sárospataki Füzetek – Protestáns és tudományos folyóirat. Egyház és nevelés, tudomány és irodalom körében*, 2. évf. 1859. 976–983. p.

SONNENFELS 1785.: SONNENFELS, Joseph: *Die ersten Grundlinien für angehende österreichische Kanzleybeamten.* Wien, 1785. Verlegt bei Joseph Edlen von Kurzbek, k. k. Hofbuchdrucker, Groß- und Buchhändler.

SOÓS–VARGA J. 1991.: SOÓS, István–VARGA J., János: A pozsonyi rendi bizottság tervezete – Az ún. „Magyar Einrichtungswerk”. In: *Századok*, 125. évf. 5–6. sz. 1991. 500–516. p.

STEPF 1820.: STEPF, Johann Heinrich: *Gallerie aller juridischen Autoren von ältesten bis auf die jetzige Zeit mit ihren vorzüglichsten Schriften nach alphabetischer Ordnung. – Erster Band Von A bis B.* Leipzig, 1820. bei Wilhelm Lauffer.

STEPF 1821.: STEPF Johann Heinrich: *Gallerie aller juridischen Autoren von der ältesten bis auf die jetzige Zeit mit ihren vorzüglichsten Schriften nach alphabetischer Ordnung – Zweiter Band Von C bis E.* Leipzig, 1821. bei Wilhelm Lauffer.

STEPHANUS s.d. [1678.]: STEPHANUS, Mattheus: *Caroli Qvinti Imperatoris Invictissimi, v Gloriosissimi Principis, Constitutiones publicorum iudiciorvm: Cvm ivre commvni Collatae; Ex eoque latius declaratae; v utilissimis additionibus, obfervationibusq practicis illustratae.* Hannoveri & Francofurti–Brunswigæ, s.d. [1678.] Sumptibus Thomæ Henrici Hauensteini–Typis Johannis Henrici Dunckeri.

STINTZING 1884.: STINTZING, Roderich von: *Geschichte der Deutschen Rechtswissenschaft – Neuere Zeit, Achtzehnter Band, Zweite Abtheilung.* München & Leipzig, 1884. Druck und Verlag von R. Oldenbourg.

STOBBE 1864.: STOBBE, Otto: *Geschichte der deutschen der deutschen Rechtsquellen – Zweite Abtheilung.* Braunschweig, 1864. C. A. Schwetschke und Sohn.

STOLLE 1745.: STOLLE, Gottlieb: *Anleitung zur Historie der juristischen Gelahrheit, Nebst einer ausführlichen Nachricht, von des seel. Verfassers Leben und Schrifften, mit einer Vorrede von dem Werth und Nutzen der Deductionen.* Jena, 1745. In Verlegung Johann Meyers seel. Erben.

STÖGER 1856.: STÖGER, Johann Nepomuk: *Scriptores provinciae Austriacae societatis Jesu ab ejus origine ad nostra usque tempora.* Viennae–Ratisbonae, 1856. Typis Congr. Mecht.–Georg Joan. Manz.

STRIEDER 1783.: STRIEDER, Friedrich Wilhelm: *Grundlage zu einer Hessischen Gelehrten und Schriftsteller Geschichte seit der Reformation bis auf gegenwärtige Zeiten. Dritter Band. De–Est.* Göttingen, 1783. In Commission zu Kassel im Kramerischen Buchladen.

STUBENRAUCH 1847.: STUBENRAUCH, Moritz: *Bibliotheca juridica austriaca – Verzeichniss der von ältesten zeiten bis zum Schlusse des Jahres 1846 in Oesterreich (außer Ungarn und Siebenbürgen) erschienenen Druck-Schriften, und der in den österreichischen juridischen Zeitschriften enthaltenen Aufsätze über alle Theile der Rechtsgelehrsamkeit*. Wien, 1847. Friedrich Beck's Universitäts-Buchhandlung.

STURVE 1720: STRUVE, Burkhard Gotthelf: *Bibliotheca iuris selecta secundum ordinem litterarium disposita atque ad singulas iuris partes directa accessit selectissima bibliotheca iuris studiosorum atque index auctorum et materiarum [Editio Quinta]*. Ienae, 1720. Apud Ernestum Claudium Bailliar.

SZABADI 2013.: SZABADI, István (Szerk.): *Intézménytörténeti források a Debreceni Református Kollégium Levéltárában I. – A kollégiumi levéltár repertórium. Diáknévsor 1588-1792. Iskolán kívül lakók névsora*. Debrecen, 2013. Tiszántúli Református Egyházkerület.

SZABÓ A. P. 2020.: SZABÓ, András Péter: *Evangélikus lelkészcsaládok emlékei a tiszolci evangélikus levéltárban (1657–1719)*. In: *Lymbus*, évf. 2020. 215–299. p.

SZABÓ B. 1997.: SZABÓ, Béla: *Jogászaink olvasmányai a kora újkorban*. In: *Iskolakultúra*, 1997. 5. sz. 23–34. p.

SZABÓ B. 1998.: SZABÓ, Béla: *Juristen und Bücher im frühneuzeitlichen Ungarn*. In: MONOK, István–ÖTVÖS, Péter (Szerk.): *Bürgerliche Kultur im Vergleichen – Deutschland, die böhmischen Länder und das Karpatenbecken im 16. und 18. Jahrhundert*. Szeged, 1998. Scriptum Rt. 45–69. p.

SZABÓ B. 2020.: SZABÓ, András Péter: *Evangélikus lelkészcsaládok emlékei a tiszolci evangélikus levéltárban (1657–1719)*. In: *Lymbus*, évf. 2020. 215–299. p.

SZABÓ K. 1885.: SZABÓ Károly: *Régi magyar könyvtár. Második kötet – Az 1473-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű hazai nyomtatványok könyvészeti kézikönyve*. Budapest, 1885. Kiadja az M. T. Akadémia.

SZÁDECZKY 1903.: SZÁDECZKY, Lajos (Szerk.): *Br. Apor Péter verses művei és levelei (1676–1752) – 1. kötet*. [Monumenta Hungariae Historica – Magyar történelmi emlékek, Második Osztály, Írók, 36. kötet]. Budapest, 1903. A M. Tud. Akadémia Könyvkiadó-Hivatala.

SZALAY 1857.: SZALAY László, *Magyarország története – Ötödik kötet. A linczi békekötéstől a karlovicziig 1646-1699*. Pest, 1857. Lauffer és Stolp.

SZALAY 1859.: SZALAY László, *Magyarország története – Hatodik kötet. A karloviczi békekötéstől a szatmári békéig 1700-1711*. Pest, 1859. Lauffer és Stolp.

SZALAY 1865.: SZALAY, László: *Magyar történelmi emlékek – 4. Kötet. Gróf Károlyi Sándor önéletírása, naplójegyzetei. „Szathmári békeség” Pulay Jánostól*. Pest, 1865. Heckenast Gusztáv.

SZARVASI 1939.: SZARVASI, Margit: *Magánkönyvtáraink a XVIII. században (Főpapok és főurak, nemesek és polgárok gyűjteményei)*. Budapest, 1939. Kiadja a Magyar Nemzeti Múzeum Orsz. Széchényi Könyvtára.

SZEBERINYI 1848.: SZEBERINYI, János: *Corpus maxime memorabilium Synodorum evangelicarum Augustanae confessionis in Hungaria*. Pesthini, 1848. Sumtibus Gustavi Heckenast.

SZEGEDI 2018.: SZEGEDI, Éva: Gróf Mikó Imréné Rhédey Mária könyvtára. In: *Hagyomány és újítás a 21. századi könyvtárban*. 2018. Kolozsvár, Egyetemi Műhely Kiadó, Bolyai Társaság. 203–220. p.

SZEGEDY 1734.: SZEGEDY, János: *Tripartitum Juris Ungarici Tyrocinium, Juxta Ordinem Titulorum Operis Tripartiti, Sacris Canonibus Accommodatum (Pars Prima)*, Tyrnaviae, 1734. Typis Academicis Leopoldum Josephum Berger.

SZEGEDY 1735.: SZEGEDY, János: *Tripartitum juris Ungarici Tyrocinium, Juxta Ordinem Titulorum Operis Tripartiti, Plerasque Ungarici; complures etiam Juris Canonici, atque Civilis Decisiones combinans: Et per Aphorismos, utilitati Patriæ Juventutis Accomodans. – Pars Tertia*. Tyrnaviæ, 1735. Typis Academicis per Leopoldum Jofephum Berger.

SZELESS 1903.: SZELESS, Ödön: Gömör-Kishont vármegye törvénykezése. In: BOROVSZKY, Samu (Szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai – Gömör-Kishont vármegye*. Budapest, 1903. Apollo Irodalmi Társaság. 322–346. p.

SZELESTEI N. 1984.: SZELESTEI N., László: *Bél Mátyás kéziratos hagyatékának katalógusa*. Budapest, 1984. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára.

SZELESTEI N.–GRÜLL 1993.: SZELESTEI N. László–GRÜLL, Tibor (Szerk.): *Bél Mátyás levelezése*. Budapest, 1993. Balassi Kiadó.

SZÉLL 1903.: SZÉLL, Farkas: *Testi büntetések a Debrecen városi régi jogban*. [Külön lenyomat, kézirat gyanánt, 25 példányban.]. Debreczen, 1903. Nyomatott László J. Nyomdájában. 3–10. p.

SZENT-IVÁNYI 1960.: SZENT-IVÁNYI, Béla: BÉL Mátyás első nyomtatványa és ifjúkori többnyelvű alkalmi versei. In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 64. évf. 2 sz. 1960. 227–235. p.

SZEPESY 1893.: SZEPESY, Béla: A négyessy Szepessy család leszármazása (Harmadik és befejező közlemény.). In: *Turul – A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye*, 1893. évf. 11. k. 194–200. p.

SZIJÁRTÓ M. 2010.: SZIJÁRTÓ M. István: *A diéta – A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792*. Keszthely, 2010. Balaton Akadémia Kiadó.

SZIJÁRTÓ M. 2017.: SZIJÁRTÓ M. István: *Emberek és struktúrák a 18. századi Magyarországon. A politikai elit társadalom- és kultúrtörténeti megközelítésben*. [Akadémiai doktori értekezés]. Budapest, 2017. s.e.

SZINNYEI 1891.: SZINNYEI, József: *Magyar írók élete és munkái – 1. kötet. Archi–Bzenszki*. Budapest, 1891. Kiadja Hornyánszky Viktor Akad. Könyvkereskedése.

SZIRMAY 1804.: SZIRMAY, Antal: *Notitia Historica Comitatus Zempleniensis*. Budae, 1804. Typis Regiae Universitatis Pestanae.

SZLEMENICS 1817.: SZLEMENCIS, Pál: *Elementa Juris Criminalis Hungarici*. Posonii, 1817. Typis Haeredum Belnayanorum.

SZLEMENICS 1833.: *Elementa Juris Hungarici Judiciarii Criminalis*. [Editio Tertia]. Posonii, 1833. typis Haeredum Belnay.

SZLUHA 2000.: SZLUHA, Márton: *Liptó vármegye nemes családjai*. Budapest, 2000. Heraldika Kiadó.

SZLUHA 2008.: SZLUHA, Márton: *Felvidéki nemes családok II. – Sáros, Turóc vármegye nemes családjai*. Budapest, 2008. Heraldika Kiadó.

SZONTAGH 1864.: SZONTAGH, Dániel: *Iglói és zabari Szontagh nemzetség származási története és oklevelei*. Pest. 1864. Nyomatott Emich Gusztáv M. Akad. Nyomdásznál.

SZÖRENY 1703.: SZÖRENY, Sándor: *Propylaeum bibliothecae almae, ac celeberrimae Universitatis Graecensis*, Graecij, 1703. apud Haeredes Widmanstadij.

SZTEHLO 1890.: SZTEHLO, Kornél: *A házassági elválás joga Magyarországon és az ország erdélyi részeiben – Gyakorlati használatra az elválásból eredő személy- és vagyoni jogi kérdésekben és az egyházi és világi bíróságok elé tartozó válóperekben különös tekintettel a Magyar kir. Curia gyakorlatára*. Budapest, 1890. Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda.

TAGÁNYI 1915.: TAGÁNYI, Károly: A városi levéltár rendezése (Folytatás és vége). In: *Debreceni Közlöny*, 12. évf. (I.). 16. füz. 1915. 3–5. p

TATAY 1872.: TATAY, István: *A békési ág. hitv. evang. egyházmegyétől fentartott s igazgatott szarvasi főiskola évi értesítője 187¹/₂-ről*. Gyulán, 1872. Nyomatott Dobay János Könyvnyomdájában.

TESAURO 1609.: TESAURO, Antonino: *Novæ decisiones Sacri Senatus Pedemontani*. Augustæ Taurinorum, 1609. Apud Ioannem Dominicum Tarnium.

TEUTSCH 1882.: TEUTSCH, Georg Daniel: Kinder. Johann K. von Friedenberg. In: HISTORISCHE COMMISSION BEI DER KÖNIGL. AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN (Szerk): *Allgemeine deutsche Biographie. – Fünftehnter Band. Kähler-Kirchseisen*. Leipzig, 1882. Verlag von Duncker & Humblot. 749–753. p.

THAY 1875.: THALY, Kálmán: *Történelmi naplók 1663–1719. – Ottlyk György önéletírása. Bártfai követek naplója az ónodi gyűlésről. Gr. Teleki Mihály és Pápai János Nándor-fejérvári követségének diariuma. Ifjabb Tsétsi János havi krónikája. Bivolínyi István töredék-naplója. Ritter György János sopronyi emlékirata*. [Monumenta Hungariae historica. (Magyar történelmi emlékek.) Második osztály: Írók. Huszonhetedik kötet.]. Budapest, 1875. A Magyar Tud. Akadémia Könyvkiadó Hivatalában.

THOLOSANUS 1623.: THOLOSANUS, Petrus Gregorius: *Syntagma ivris vniversi, atque legvmqve pene omnivm gentivm et rervmpvblicarum præcipuarum, In tres partes digestvm*. Geneuæ, 1623. Apud Philippum Albertum.

THURY 1908.: THURY, Etele: *Iskolatörténeti adattár – Második kötet*. Pápa, 1908. A Főiskolai Könyvnyomda Betüivel Ny. Kis Tivadar.

TORSTEN 2008.: TORSTEN, Sander: *Die Bibliothek Rudolf von Bünaus auf Lauenstein (1657-1702). – Buchkultur eines adligen Junggesellen zwischen Hof und Haus (mit einer Edition des Bibliothekinventars von 1702)* In: SCHATTKOWSKY, Martina (Szerk.): *Die*

Familie von Büнау – Adels herrschaften in Sachsen und Böhmen vom Mittelalter bis zur Neuzeit. Leipzig, 2008. Leipziger Universitätsverlag.

TÓTH B. 1975.: TÓTH, Béla: Ki fordította Osterwald „Traité des sources de la corruption qui règne aujourd’hui parmi les chrétiens” című művét magyarra? In: *Magyar Könyvszemle*, 91. évf. 2. sz. 1975. 165–166. p.

TÓTH B. 1983.: TÓTH Béla: Christian Wolff hatása Debrecenben. In: *Debreceni Déri Múzeum Évkönyve 1981*, 1983. 471–480. p.

TÓTH B. 1988.: TÓTH, Béla: A Kollégium története a XVIII. században. In: BARCZA, József (Szerk.): *A Debreceni Református Kollégium története.* Budapest, 1988. A Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. 66–150. p.

TÓTH F. 2017: TÓTH, Ferenc: Lotaringiai V. Károly herceg hadjáratainak naplója – A törökellenes magyarországi hadjáratok 1683–1688 közötti szakaszának fontos forrása. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 130. évf. 3. sz. 2017. 745–779. p.

TÓTH G. 2007.: Tóth, Gergely: Bél Mátyás „Notitia Hungariae novae...” című művének keletkezéstörténete és kéziratának ismertetése. – I. Kötet. [Doktori (PhD) értekezés]. Budapest, 2007.

TÓTH G. 2020.: TÓTH G. Péter: *Boszorkánypánik és babonatéboly.* [Vallásantropológiai tanulmányok Közép-Kelet-Európából 8.]. Budapest, 2020. Balassi Kiadó.

TÓTH G. P. 2018.: TÓTH G., Péter: Folyampróba - liturgikus vízpróba – boszorkányfürösztés – Egy istenítélet jellegű eljárás genezise a boszorkányüldözés forrásainak tükrében. In: PÓCS, Éva (Szerk.): *Áldozat, divináció, istenítélet – Vallásantropológiai fogalmak tudományközi megközelítésben.* Budapest, 2018. Balassi Kiadó. 343–450. p.

TÓTH G.–NÉMETH 2011.: TÓTH G., Péter – NÉMETH, Ildikó: *Soproni boszorkányperek – Ödenburger Hexenprozesse 1429–1702.* Budapest, 2011. Balassa Kiadó.

TÓTH K. 2006.: TÓTH, Krisztina: *Esztergom szabad királyi város jegyzőkönyveinek regesztái 1723–1726.* Esztergom, 2006. Komárom-Esztergom Megyei Önkormányzat Levéltára.

TÓTH P. 1996.: TÓTH, Péter: *Gömör vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái I. 1571–1579.* [Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltári Füzetek, 35. k.]. 1996. Miskolc, Kiadja a Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltár.

TÓTH P. 2011.: TÓTH, Péter: *Gömör vármegye közgyűlési és törvényszéki jegyzőkönyvei II. 1580–1587.* [Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Levéltári Füzetek, 52. k.]. 2011. Kiadja a Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Levéltár.

TÓTH, Ferenc: Lotaringiai V. Károly herceg hadjáratainak naplója – A törökellenes magyarországi hadjáratok 1683–1688 közötti szakaszának fontos forrásai. In: *Hadtörténelmi közlemények*, 130. évf. 3. sz. 2017. 745–779. p.

TRIET–MARRER–RINDLISCHBACHER 1980.: TRIET, Max–MARRER, Pius–RINDLISCHBACHER, Hans (Szerk.): *Die Matrikel der Universität Basel – V. Band: 1726/27–1817/18.* Basel, 1980. Verlag der Universitätsbibliothek Basel.

TSUNO 1989.: TSUNO, Ryuichi (Szerk.): *Katalog juristischer Dissertationen, Disputationen, Programme und anderer Hochschulschriften im Zeitraum von 1600 bis 1800 aus den Beständen der Universität Rostock – 1. Halbband*. Tokyo 1989. Chuo University Library.

VARGA A. 2016.: VARGA, András: A Szegedi Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár 1701-1800 közötti régi nyomtatványai. [A Kárpát-medence magyar könyvtárainak régi könyvei/Altbücherbestände ungarischer Bibliotheken im Karpatenbecken 10.]. Szeged, 2016. SZTE Klebelsberg Könyvtár.

VARGA E. 1958.: VARGA, Endre (Szerk.): *Úriszék – XVI–XVII. századi perszövegek*. [Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 5.]. Budapest, 1958. Akadémiai Kiadó.

VARGA E. 1989.: VARGA, Endre: *Bírósági levéltárak 1526–1869*. Budapest, 1989. Akadémiai Kiadó.

VARGA I. 1988.: VARGA, Imre (Szerk.): *Régi magyar költők tára. XVII. század. 13. – Szentpáli N. Ferenc, Felvinczi György, Pápai Páriz Ferenc és Tótfalusi Kis Miklós versei*. Budapest, 1988. Akadémiai Kiadó.

VARGA J. 1991.: VARGA J., János: Berendezési tervezetek Magyarországon a török kiűzésének időszakában. Az „Einrichtungswerk”. In: *Századok*, 1991. 125. évf. 5–6. sz. 449–488. p.

VARGA J. 1992.: VARGA J., János: Kísérlet az „Einrichtungswerk des Königreichs Hungarn” című reformtervezet megvalósítására. 1689–1723. In: *Levéltári Szemle*, 42. évf. 2. sz. 1992. 3–17. p.

VARGA J. 1993.: VARGA J., János: Habsburg berendezési tervek Magyarországon 1688–1723. – az „Einrichtungswerk”. In: *Világtörténet*, 15. évf. 2. sz. 1993. 20–24. p.

VARGA J.: VARGA J., János: Kollonich Lipót és az Einrichtungswerk. In: *Századok*, 125. évf. 5–6. sz. 1991. 449–488. p.

VASS 1988.: VASS, Előd: *Bírósági levéltárak – Repertórium*. Budapest, 1988. Magyar Országos Levéltár.

VÉCSEY 1893.: VÉCSEY, Tamás: *A római jog külső története és institúciói*. Budapest. 1893. Franklin-Társulat Magyar. Irod. Intézet és Könyvnyomda.

VELTZÉ 1900.: *Ausgewählte Schriften des Raimund Fürsten Montecucoli General-Lieutenant und Feldmarschall. – III. Band. Geschichte. (Kriegsgeschichte, Mémoires, Reisen.)*. Wien und Leipzig, 1900. Wilhelm Braumüller K. und k. Hof- und Univeristäts-Buchhändler.

VERES M. 1968.: VERES, Miklós: *A tárnoki hatóság és tárnoki szék – 1526–1849*. Budapest, 1968. Akadémiai Kiadó.

VERES S. 1903.: VERES, Samu: Rimaszombat. In: BOROVSZKY, Samu (Szerk.): *Magyarország vármegyéi és városai – Gömör-Kishont vármegye*. Budapest, 1903. Apollo Irodalmi Társaság. 108–120. p.

Verzeichniss der Studenten 1889.: Verzeichniss der Studenten aus Ungarn und Siebenbürgen an der Universität Utrecht in den Jahren 1643–1885. In: VEREINS-AUSSCHUß (Szerk.):

Archiv des Vereines für siebenbürgische Landeskunde. Hermannstadt, 1889. In Kommission bei Franz Michaelis.

VOLLMAYER 1804.: VOLLMAYER, Johann: *Versuch einer Geschichte der österreichischen Strafgesetzgebung*. Wien, 1804. bey Andreas Gaffler.

VUCHETICH 1819.: VUCHETICH, Mátyás: *Institutiones juris criminalis Hungarici – In usum academiaram regni Hungariae*. Budae, 1819. Typis Regiae Universitatis Hungariae.

WÄCHTER 1844.: WÄCHTER, Carl Georg: *Gemeines Recht Deutschlands insbesondere gemeines deutsches Strafrecht*. Leipzig, 1844. Weidmann'sche Buchhandlung.

WACKERNAGEL–TRIET–MARRER 1975.: WACKERNAGEL, Hans Georg–TRIET, Max–MARRER, Pius (Szerk.): *Die Matrikel der Universität Basel – IV. Band: 1666/67-1725/26*. Basel, 1975. Verlag der Universitätsbibliothek.

WAGENMANN 1876a: WAGENMANN, Julius August: Carpzov, Johann Benedict I. In: HISTORISCHE COMMISSION BEI DER KÖNIGL. AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN (Szerk): *Allgemeine deutsche Biographie*. – *Vierter Band. Carmer–Deck*. Leipzig, 1876. Verlag von Duncker & Humblot. 20–21. p.

WAGENMANN 1876b: WAGENMANN, Julius August, Carpzov, Johann Benedict II. In: HISTORISCHE COMMISSION BEI DER KÖNIGL. AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN (Szerk): *Allgemeine deutsche Biographie*. – *Vierter Band. Carmer–Deck*. Leipzig, 1876. Verlag von Duncker & Humblot. 21–22. p.

WALLASZKY 1808.: WALLASZKY, Pál: *Conspectus reipublicae literariae in Hungariae*. Budae, 1808. Typis Regiae Universitatis Hungaricae.

WEINGARTEN 1692.: WEINGARTEN, Johann Jacob Ritter: *Vindemiae judicialis* [Editio postrema, triplo et ultra auctior]. Gedruckt zu Prag, 1692. bey Johann Carl Gerzabek.

WEINGARTEN 1720.: WEINGARTEN, Johann Jacob Ritter: *Codex Ferdinando-Leopoldino-Josephino-Carolinus: Pro Haereditario Regno Bohemiae, Ac incorporatis aliis Provinciis, utpote, Marchionatu Moraviae, Et Ducatu Silesiae*. Prag, 1720. Zu finden bey Conrad Mullem / Buchhändler.

WENZEL 1875.: WENZEL, Gusztáv: Visszapillantás az előbbi magyar királyi curiának 1724-1769-iki működésére. In: *Értekezések a társadalmi tudományok köréből*, 3. k. 8. sz. 1875.

WERNER 1881.: WERNER, Rezső: *A magyar büntetőjog általános elvei – Az 1878: V. és 1879: XL. törvényczikkek alapján*. Budapest, 1881. Franklin-Társulat Magyar Irod. Intézet és Könyvnyomda.

WESENBECK 1563.: WESENBECK, Mattheus: *Paratitla in pandectarvm iuris ciuilis libros quinquaginta*. Basileae, 1563. Per Ioannem Oporinum.

WIELAND 2013.: WIELAND, Carls: Rechtsquellen sächsisch-magdeburgischen Rechts im Untersuchungsgebiet. In: GÖNCZI, Katalin–WIELAND, Carls: *Sächsisch-magdeburgisches Recht in Ungarn und Rumänien – Autonomie und Rechtstransfer im Donau- und Karpatenraum*. Berlin–Boston, 2013. De Gruyter. 117–134. p.

Wittenberger Matrikel 5: Wittenberger Matrikel 5 [MARTRICULA QVINTA] (1610–1644) *Album Academiae Vitebergensis*.

Wittenberger Matrikel 6: Wittenberger Matrikel 6 [MARTRICULA SEXTA] (1645–1675) *Album Academiae Vitebergensis*.

WLASSICS 1887.: WLASSICS, Gyula: *A bűnkísérlet és bevégzett bűncselekmény. A tettesség és részesség tana. – II. Kötet. A bűnkísérlet és bevégzett bűncselekmény tana*. Budapest, 1887. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia.

WLASSICS 1894.: WLASSICS Gyula: Ungarn. In Internationalen Kriminalistischen Vereinigung [LISZT, Franz von] (Szerk.): *Die Strafgesetzgebung der Gegenwart in rechtsvergleichender Darstellung – I. Band: Das Strafrecht der Staaten Europas*. Berlin, 1894. Verlag von Otto Liebmann, Buchhandlung für Rechts- und Staatswissenschaften. 162–186. p.

WLASSICS 1905.: WLASSICS, Gyula: Hazánk és a büntetőjog fejlődése. In: *Jogállam – Jog- és államtudományi szemle*, IV. évf. VIII. füz. 1905. 573–603. p.

WLISLOCKI 1892.: WLISLOCKI, Heinrich: Henxenleiter? – Eine Umfrage von Richard Andree. In: *Am Ur-Quell – Monatschrift für Volkkunde*, III. B. X. Hft. 1892. 291–293. p.

WLISLOCKI, 1893.: WLISLOCKI, Heinrich (Szerk.): *Volks Glaube und religiöser Brauch der Magyaren*. [Darstellungen aus dem Gebiet der nichtchristlichen Religionsgeschichte.]. Münster i. W., 1893. Druck und Verlag der Aschendorffschen Buchhandlung.

WOLF 1869.: WOLF, Adam: Fürst Wenzel Lobkowitz, erster geheimer Rath Kaiser Leopold's I. 1609–1677. – *Sein Leben und Wirken*. Wien, 1869. Wilhelm Braumüller k. k. Hof- und Universitätsbuchhändler.

WREDE 1898.: WREDE, Alphons Freiherr: *Geschichte der K. und K. Wehrmacht – Die Regimenter, Corps, Branchen und Anstalten von 1618 bis Ende des XIX. Jahrhunderts – I. Band*. Wien, 1898. Verlag von L. W. Seidel & Sohn k. und k. Hof-Buchhändler.

ZASSIUS 1571.: ZASSIUS, Ulrich: *In Tit. Instit. de actionibus, enarratio*. Lvgdvni, 1571. Apud Barhalomæum Vincentium.

ZERICH 1859.: ZERICH, Tivadar: Kritikai a károlyfehérvári fölgymnasium 185^{7/8}-i „Tudósítványár”-ra. In: *Tanodai Lapok. Kath. Hetiközlöny mindennemű tan- és nevelő-intézeti igazgatók, tanárok, reál- és néptanodai oktatók, ugyszintén lelkészek, községi tanodai felügyelők, magántanítók s a tanügy és nevelés összes barátainak számára*, 4. évf. 9. sz. 1859. 99–102. p.

ŽIHA–PETRAK–BÉLI 2012.: ŽIHA, Nikol–PETRAK, Marko–BÉLI, Gábor: Corpus Iuris Civilis és Corpus Iuris Hungarici A római jog hatása a magyar és a horvát jogra. In: DRINÓCZI, Tímea (Szerk.): *Korszakunk jogi kihívásai: EU – Magyarország – Horvátország*. Pécs–Eszék, 2012. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara–Eszéki J. J. Strossmayer Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara. 61–80. p.

ZLINSZKY 2013.: Bodó Mátyás Praxis criminalisa – A ius commune érvényesülése a XVIII. századmagyar büntetőjogi gyakorlatban. In: KOLTAY, András (Szerk.): Zlinszky János: *A XII Táblától a 12 ponton át a magánjog új törvénykönyvéig. – Válogatott Tanulmányok*. Budapest, 2013. Szent István Társulat – Az Apostoli Szentszék könyvkiadója. 327–333. p.

ZOLTAI 1903.: ZOLTAI, Lajos: A váradi és micskei Baranyi család. In: *Turul – A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye*, 1902. évf. 20. k. 1903. 105–177. p.

ZUCKER 1873.: ZUCKER, Alois: *Die Untersuchungshaft vom Standpunkte der oesterr. Strafprocessgesetzgebung – I. Abtheilung. Die historischen Grundlagen der oesterr. Strafprocess-Gesetzgebung*. Prag, 1873. Verlag von H. Dominicus.

ZSILINSZKY 1883.: ZSILINSZKY, Mihály: *Az 1681-ki soproni országgyűlés történetéhez*. Budapest, 1883. A M. T. Akadémia Könyvkiadó-Hivatala.

ZSILINSZKY 1889.: ZSILINSZKY, Mihály: *Egy forradalmi zsinat története (1707–1715)*. Budapest, 1889. Kiadja Hornyánszky Viktor Akad. Könyvkereskedése.

ZSILINSZKY 1891.: ZSILINSZKY, Mihály: *A magyar országgyűlések vallásügyi tárgyalásai a reformációtól kezdve. – Harmadik kötet. 1647–1687*. Budapest, 1891. Hornyánszky Viktor, Könyvnyomdája.

Levéltári források

Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtára (DRKNK)

Kéziratok

DRKNK R71.10.: Series librorum Bibliothecae Cseh Szombathianae. [1. f. r.–34. f. r.]. Pótlék a Cseh Szombati Könyvgyűjtemény Laistromához melyb[...] leginkább csonka munkák vagnak. [35. f. r. – 41. f. r.]. Jegyzéke azon könyveknek, melyek a főtiszt[...] tiszántúli ref. egyházkerület 1863. évi aprilisi gyűlése jegyzőkönyvének 16-dik számú határozata következtében ezen laistromból – mint néh. Kalós Mózes Urat terhelő hiányok – kitöröltettek: [41. f. r.]. Sorozata azon könyveknek, melyeket Méltóságos 'Sombori Imre Úr, a debreceni főiskola könyvtárosának ajándékozott, 's melyek a' következő rendben, zs. jegy alatt, a ' különben is törvénytudományi tartalmu könyvek Sáray thecahoz vannak csatolva. – [43. f. r.– 44. f. r.]. Tekintetes Kiss Lajos és Kiss Sándor urak által a főiskolai könyvtárnak ajándékozott Könyvek Laistroma. [45. f. r.– 51. f. v.]. Esperes Nagy Tiszteletű Récsey János Úr Könyveinek Czímsora. Készült Bogyoszlón Márt[...]. 19^{én} 1835. Prof. és Könyvtárnok Kalós Mózes által. [ff. 55–63.]. Azon Könyvek névszerinti sorozata, melyek a Récsei-laistrom 239^{dik} száma alá következően vannak bevive: „Anglus predikációk és egyéb ilyes ang[...] munkák külömbféle kötetb[...] 8° 103. Darab.” [62. f. r.–63. f. r.]. Azon Könyvek névszerinti sorozata, melyek a Récsei-laistrom 239^{dik} száma alá következően vannak bevive: „Francia predikációk és egyéb ilyes munkák külömbféle köt[...] 8° -sát 150. Darab.” [64. f. r.–65. f. r.]. „Récs 241. Német predikációk és egyéb ilyes munkák külömbféle kötetben” [65. f. r.–65. f. v.]. Jegyzéke azon könyveknek, melyek a főt. tiszántúli ref. egyházkerület 1863-dik évi aprilisi gyűlése jegyzőkönyvének 16-dik sz. határozata következtében ezen könyvtári laistromból – mint néh. Kalós Mózes Urat terhelő hiányok – kitöröltettek: [65. f. v.].

DRKNK R72.1.: CATALOGUS LIBRORUM BIBLIOTHECAE PUBLICAE, COLLEGII REFORMATORUM DEBRECINENSIS, partim proprio eiusdem Bibliothecae aere emtorum, partim a piis Benefactoribus, dono eidem oblatorum, quibus illa a die 15^a Oct. 1784. aucta et ornata est. Ostendens locum editionis, tempus, ligaturam, formamque Libri cuiusvis, B.Θecae inserti. Bibliothecae Praefectô Celeberrimô ac Clarissimo Virô, Domino Dominô NICOLAO SINAI. Hiatoriarum, item Lingvae Graecae et Eloquentiae Latinae in Collegio hoc Professore P. O. Bibliothecariô Ordinariô: Josephô Totth. sub Bibliothecariô: Gabriele Báthori. B.Θecae Custode: Joanne Kállai.

DRKNK R25. Országgyűlés napló. [1681. évi diéta].

DRKNK R27. Országgyűlési napló [1728/29. évi diéta].

DRKNK R585/39.: Hatvani Mihály életrajza (1731–1792) [Másolat 1800 körül.].

Régi nyomtatványok

DRKNK D443. f Jurisprudentia ecclesiastica seu consistorialis rerum et questionum in serenissimi ac potentissimi principis electoris. Hannoviae, 1652. J. Aubri.].

DRKNK M21. [BENEDIKT, Carpzov: Practicae novae imperialis saxonicae rerum criminalium. Francofurti–Wittebergae, Mevius–Schumacher, 1652.].

DRKNK M22. [BENEDIKT, Carpzov: Practicae novae imperialis Saxonicae rerum criminalium. Lipsiae, 1723. Gleditsch.].

DRKNK M23. [BENEDIKT, Carpzov: Practicae novae imperialis Saxonicae rerum criminalium. Basileae, 1751. Brandmüller.].

DRKNK M24. [BENEDIKT, Carpzov: Practicae novae imperialis Saxoniae rerum criminalium. Francofurti ad Moenum, 1785. Varrentrapp.].

DRKNK Y423. [DRKNK Y423–424. Kolligátum]. [BENEDIKT, Carpzov: Jurisprudentia ecclesiastica seu Consistorialis rerum et questionum in serenissimi ac potentissimi principis electoris. Lipsiae, 1721. sumptibus Joh. Christiani Starckii.].

DRKNK Y424. [DRKNK Y423–424. Kolligátum]. Additiones ad Benedicti Carpzovii... Jurisprudentiam ecclesiasticam vulgo consistorialia. Dresdae–Lipsiae, 1718. In officina libraria Winckleriana–In aedibus Pfleumerianis.].

DRKNK RMK 1089. [Directio methodica processus judiciarii juris consvetudinarii, incltyi Regni Hungariae per Johannem Kitonich de Koztanicza. (Nagyszombat) (1619) (Nicolaus Mollerus).].

DRKNK RMK 1721. [Corpus juris Hungarici seu Decretum generale incltyi Regni Hungariae Partiumque eidem annexarum in tres tomos distinctum. Tyrnaviae, 1696. typis Academicis, per Joannem Andream Hörmann].

Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár Bölcsészettudományi Könyvtár (DEENK BTEK)

DEENK BTEK 748.115. [BENEDIKT, Carpzov: Practicae novae imperialis Saxonicae rerum criminalium. Pars I-III. Francofurti et Wittebergae, 1658. sumptibus haeredum Tobiae Mevii et Elerdi Schumacheri, typis Balthasari Christophori Wustii.].

Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) Egyetemi Könyvtár és Levéltár

Hevenesi-gyűjtemény (*Collectio Hevenesiana*) (elektronikusan hozzáférhető)

https://library.hungaricana.hu/hu/collection/konyvtaridok_egyetemikonyvtar_hkp_hevenesi/
(2025. 01. 19.)

CollHev021_035_01. [Publica gravamina statuum et ordinum regni Hungariae, regi praesentata].

CollHev043_065_01. [Litterae Leopoldi c. et r., ad cardinalem Kollonics episcopum Jaurinensem, datae].

CollHev052_001_01. [Acta et decreta comitiorum Soproniensium anni 1681.].

CollHev033_025_01. [Projectum, de noviter instituenda, reipublicae Hungaricae administratione, quantum legibus patriis minus disconveniret.].

Magyar Nemzeti Levéltár Hajdú-Bihar Vármegyei Levéltár (HU-MNL-HBVL)

Iratok

HU-MNL-HBVL-IV.1011.a. Debrecen Város Tanácsának iratai (1518–1905) – Tanácsülési és közgyűlési jegyzőkönyvek (1547–1850)

HU-MNL-HBVL-IV.1011.a.-71.k.

HU-MNL-HBVL-IV.1011.a.-72.k.

HU-MNL-HBVL-IV.1011.a. 177. k. Protocollum restauratorium de annis 1726. 1727. 1728. 1729. 1730., 1731., 1732., 1733. 1734., 1735., 1736., 1737., 1738., 1739., 1740., 1741., 1742., 1743. 1744. 1745. 1746., 1747., 1748., 1749. 1750. & 1751. [1726. – 1751. [Jan: 4. – Dec: 26.]. [A kötet gerincén: Protocollum Restauratorium ab A^o 1726., usq 1751. includive Restauraio.]

HU-MNL-HBVL-IV.1011.c. Debrecen Város Tanácsának iratai (1518–1905) – Magyar Kir. Helytartótanács rendeletei (Mandata) (1724–1848)

HU-MNL-HBVL-IV.1011.c.-33.d. [Iratok, 1787: 149–1790:40].

HU-MNL-HBVL-IV.1011.m. Debrecen Város Tanácsának iratai (1518–1905) – Fogalmazványok (Conceptus) (1635–1848)

HU-MNL-HBVL-IV.1011.m.-2.k.

HU-MNL-HBVL-IV.1011.m.-4.k.

HU-MNL-HBVL-IV.1011.n. Debrecen Város Tanácsának iratai (1518–1905) – Pátensek, instrukciók, statútumok (1731–1848)

HU-MNL-HBVL-IV.1011.n.-2.d.

HU-MNL-HBVL-IV.1011.z. Végrendeletek (Testamenta) (1518–1882)

HU-MNL-HBVL-IV.1011.z.-2.d. (301–600. sz.)

HU-MNL-HBVL-IV.A.1013.c. Debrecen Város Hadipénztárának iratai (1662–1848) – Hadiadó kivetések iratai (1662–1847)

HU-MNL-HBVL-IV.A.1013.c.-7.k. (1707/08–1712/13).

HU-MNL-HBVL-IV.A.1013.c.-8.k. (1713–1723).

HU-MNL-HBVL-IV.1018.f. Debrecen Város Törvényszékének iratai (1604–1869) – Bűntetőperek [Processus Criminales] (1711–1847)

1.d. 1711–1775

2.d. 1776–1777

3. d. 1778:2–1780:8

HU-MNL-HBVL-IV.1018.g. Debrecen Város Törvényszékének iratai (1604–1869) – Vegyes iratok [Acta miscellanea] (1604–1774)

30.d. 1702–1730:10

31.d. 1730:11–1741:3

32.d. 1742:1–1746:3

33.d. 1747:1–1749:28

34.d. 1751:1–1755:10

35.d. 1755:11–1757:12

36.d. 1758:1–1759:25

37.d. 1760:1–1763:5

38.d. 1763:6–1764:15

39.d. 1764:16–1767:5

40.d. 1767:6–1768:26

41.d. 1769:1–1770:5

42.d. 1770:6–1771:25

43. d. 1771:26–1773:10

44. d. 1773:11–1774:25

HU-MNL-HBVL-IV.1021.e. Debrecen Város Titkos Levéltára (1311–1919) – Vegyes iratok (Miscellanea) (1449–1773).

HU-MNL-HBVL-IV.1021.e.-2.k. Debreczen sz. kir. város közlevéltárában lévő legrégebbi iratoknak betűrendes tárgy és névmutatója 1449 től 1775 ig.

HU-MNL-HBVL-IV.1021.e.-3.k. Debreczen sz. kir. város közlevéltárában lévő legrégebbi vegyes iratoknak időrendi tárgy és névmutatója 1449 től 1750 ig.

Könyvek

HU-MNL-HBVL Lt.sz. 193.: CARPZOV, Benedikt: *Definitiones Forenses ad Constitutiones Electorales Saxonicas* [Jurisprudentia forensis Romano Saxonica, secundum ordinem constitutionum D. Augusti electoralis Saxon. in partes quatuor divisa]. Lipsiae, Francofurti, 1703. Sumptibus Ioh. Caspari Meyeri & I. Jacobi Fritschii, Apud Thomam Fritschium.

HU-MNL-HBVL Lt.sz. 194.: CARPZOV, Benedikt: Practica nova rerum criminalium Imperialis Saxonica, in tres partes divisia. Lipsiae, [A kötet megsérült, ezért a kiadási dátum és a kiadó csak részben olvasható].

HU-MNL-HBVL Lt.sz. 196.: Corpus juris hungarici, seu decretum generale inclyti regni Hungariae, partiumque eidem annexarum. In duos Tomos distinctum. – Tomus Secundus. Tyrnaviae, 1751. Typis Academicis Societatis Jesu.

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (HU-MNL-OL)

HU-MNL-OL-A (1-90, 135) Magyar Királyi Kancellária regisztratórája (1527–1907)

HU-MNL-OL-A 57 Libri regii (1527–1867) (elektronikusan hozzáférhető)

<https://archives.hungaricana.hu/hu/libriregii/> (2025. 01. 19.)

LR 19. k. [1687–1689].

LR 27. k. [1703–1708].

LR 33. k. [1719–1721].

LR 35. k. [1725–1727].

LR 39. k. [1740–1744].

LR 47. k. [1764–1767].

HU-MNL-OL-C 20 Fasciculi mensium: Litterae, 1724–1779

HU-MNL-OL-C 20 374. d. [Acclusa – Rendészettel és igazságszolgáltatással kapcsolatos ügyek, boszorkányperekkel kapcsolatos fogalmazványok, 1727–1761.].

HU-MNL-OL-E. Magyar kincstári levéltárak – E szekció (1000–1919) – Magyar Kamara archivuma (1000–1919) – Összeírások

HU-MNL-OL-E 156. [Urbaria et conscriptiones (1527–1864)].

HU-MNL-OL-N (76-79). N Regnicolaris levéltár – N szekció (1222–2011) – Archivum regni (1222-2011) – Országos összeírások (1654–1750)

HU-MNL-OL-N 78 [Ladula BB-CC. Ladula GG-HH 1715. évi összeírás (1715)].

HU-MNL-OL-N 79 [Ladula DD-EE. Ladula JJ-KK 1720. évi összeírás].

HU-MNL-OL-O 61 Tabula Septemviralis Aulica (1786–1790)

HU-MNL-OL-O 61-415. k. [Liber Normalium Resolutionen Tabulae Septemviralis Aulicae. Primae Classis, 1786–1790.].

HU-MNL-OL-O 138. Levéltárba nem sorolt fondok (1501–1973) – Régi jogszolgáltatásra vonatkozó feljegyzések (16. sz.–19. sz.)

HU-MNL-OL-O 138-21.k. [Gerinc cím: CARPZOVII PRACT. NOV. RER. CRIM.].

HU-MNL-OL-P 1764 Balassa Pál (1719–1771)

HU-MNL-OL-P 1764-1.d.-(1-177.) [Balassa Pál iratai, 1722–1748 (Altétel)].

HU-MNL-OL-X 1051 Kongregácne protokoly (Közgyűlési jegyzőkönyvek) [X szekció Másolatok gyűjteménye/X (3) Külföldön őrzött magyar vonatkozású levéltári anyagok nyilvántartása/Szlovákia/Státny archív v Banskej Bystrici (Besztercebányai Állami Levéltár)/Közigazgatás/Gemerská zupa, Gemer-malohontská zupa (Gömör, ill. Gömör-Kishont megye levéltára)/Kongregácne písomnosti (Megyei közgyűlés)].

HU-MNL-OL-X 10867-C1380 X 1051, 1721–1728 (Mf: tekercs).

HU-MNL-OL-X 10867-C1381 X 1051, 1728–1738 (Mf: tekercs).

Magyar Nemzeti Levéltár Pest Vármegyei Levéltár (HU-MNL-PVL)

HU-MNL-PVL-IV.1. Pest-Pilis-Solt vármegye Nemesi Közgyűlésének iratai (1446–1789)

HU-MNL-PVL-IV.1.a. Köz- és kisgyűlési jegyzőkönyvek (1638–1789) (elektronikusan hozzáférhető)

<https://archives.hungaricana.hu/en/lear/search/results/?list=eyJxdWVyeSI6ICIjTFRfX1BNTCJ9> (2025. 01. 19.)

Pest Megyei Levéltár Pest-Pilis-Solt Vármegye jegyzőkönyvei, Reference number: 2015.

Pest Megyei Levéltár Pest-Pilis-Solt Vármegye jegyzőkönyvei, Reference number: 1726.

Pest Megyei Levéltár Pest-Pilis-Solt Vármegye jegyzőkönyvei, Reference number: 3119.

Pest Megyei Levéltár Pest-Pilis-Solt Vármegye jegyzőkönyvei, Reference number: 3198.

Pest Megyei Levéltár Pest-Pilis-Solt Vármegye jegyzőkönyvei, Reference number: 3637.

Országgyűlési Könyvtár (OGYK)

A Magyar Parlamenti Gyűjtemény országgyűlési kéziratjai (elektronikusan hozzáférhető)

<https://mpgy.ogyk.hu/mpgy/gyurikovits/> (2025. 01. 19.)

OGYK: 700.527, Mo:Iab:1687-1688:A [1687. Diarum et acta comitorum regni Hungariae anni 1687. Posonii celebratum.].

OGYK: 700.486:2, Mo:Iab:1722-1723:A:2 [Acta Diaetalia Pro Die Vigesima Mensis Iunii Anni Milesimi Septingentesimi Vigesimali Secundi per Sacratissimam Romanorum Imperatoriam, ac Germaniae, Hispaniarum, Hungariae Bohemiaeq[ae] etc. Regiam Majestatem Carolum 6um in Liberam ac Regiam Civitatem Posoniensem indictae Diaetae].

OGYK: 700.483, Mo:Iab:1728-1729 [Acta universa generalis Regni Hungariae Partiumq[ue] eidem adnexarum Diaetae pro Die decima septima Mensis Maji in Seriam Secundam Sacri Pentecostes Anni proxime praeteriti millesimi septingentesimi vigesimali Octavi indictae in Liberam Regiam Civitatem Posoni[ensem] et continuative usque ad vigesimam primam recenter evoluti Mensis Novembris Anni praesequenti 1729. celebratae].

Országos Széchényi Könyvtár (OSZK)

OSZK Fol. Lat. 559. [Tripartitum novum per commissionem ad legum et judiciorum emendationem anno 1715. ordinatam elaboratum.].

OSZK Fol. Lat. 540. [Acta diaetae Posoniensis anni 1687-1688.].

OSZK Fol. Lat. 546. [Acta diaetalia anni 1722. et 1723. Posonii celebratorum comitiorum occasione per me Paulum Lányi... Comitatus Gömörü.].

OSZK Fol. Lat. 553. [Opus juridicum commissionis systematicae in articulo XXIV. anno 1715. fundatae cum observationibus in Tripartitum...].

OSZK Fol. Lat. 595. [Opus criminale sub diaeta anni 1728-1729. elaboratum.].

OSZK Fol. Lat. 1742. [Johann Georg Hoffmann/Idea Universalis, seu Corpus Juris Hungarici Quinto-partitum in Statum Politicum, Ecclesiasticum...].

OSZK Quart. Lat. 1610. [Bodó Mátyás/I. Comitatus Gömörüensis Brevis descriptio.].

OSZK Oct. Lat. 182. [Jus criminale Hungaricum Mthiae Aloysii Bernolák Szlaniczky advocati, (anno) 1797. conscriptum.].

OSZK Quart. Lat. 3897. [Juris Hungarici Liber Tertius cum Jure Criminali.].

OSZK RMK II 1621/1. PELD. [Forma processus iudicii criminalis seu praxis criminalis serenissimo neo-regi apostolico Hungariae Iosepho I. dicata, sumptibus eminentissimi principis cardinalis a Kollonicz].

OSZK FM2/2906. [Forma processus iudicii criminalis seu praxis criminalis serenissimo neo-regi apostolico Hungariae Iosepho I. dicata, sumptibus.]. (Mf: tekeres).